LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS Nr. 5

J. VAIŠNORA, MIC.

MARIJOS GARBINIMAS LIETUVOJE

ROMA 1958

MARIJOS GARBINIMAS LIETUVOJE

Mano žemiškajai motinai Marijai, mokiusiai mane pažinti ir pamilti dangiškąją Motiną — Mariją ši darbą skiria

Sūnus — Autorius.

Spaudė : Fausto Failli
Tiražas : 2.500 egz.
Lėšos : Mons. Pr. Juro.

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS Nr. 5

J. VAIŠNORA, MIC.

MARIJOS GARBINIMAS LIETUVOJE

Visos kartos vadins mane palaiminta.
Luk. 1,62.

ROMA 1958

NIHIL OBSTAT
Dr. C. Rėklaitis, M. I. C.
Dr. St. Matulis, M. I. C.

IMPRIMI POTEST
Dr. St. Škutans, M. I. C.
Superior Generalis

IMPRIMATUR
E Vicariatu Urbis die 12 Julii 1958
+ Aloysius Traglia
Archiep. Caesarien. Vicesgerens

Autorius, paklusdamas šv. Tėvo Urbono VIII dekretui, pareiškia, kad, jeigu jis aiškiai nepažymėjo, jog šitoje knygoje minimi antgamtiniai reiškiniai ir stebuklai yra Bažnyčios ar Šventojo Sosto patvirtinti, jie yra tikėtini tik kaip paprasti istoriniai įvykiai. Kartu autorius iš anksto visiškai sutinka su šv. Sosto bet kokiu esamu ar būsimu sprendimu, liečiančiu čia aprašytus įvykius.

N'apleisk mūsų, Motinėle,
Kuri Aušros n'apleidi Vartų !
Mums širdys sopančios išgėlė:
Užtark, užtarus mus tiek kartų!
Taip daug gali prieš Visagalį,
Užtark vargingą mūsų šalį.

Maironis.

AUTORIAUS ŽODIS

Šis darbas atsirado po to, kai autoriui teko 1954.III.25 skaityti Romos lietuviams paskaitą « Marija ir Lietuva ». Po jos, kai kurie klausytojai ėmė raginti autorių skaitytąją paskaitą papildyti ir atspausdinti. Berankiojant tam papildymui medžiagą, jos prisirinko tiek, kad susidarė ištisa knyga, kuri čia skaitytojams ir patiekiama.

Autorius yra dėkingas visiems jį raginusiems, jam padėjusiems, patarusiems, ypač prof. Z. Ivinskiui ir kun. R. Krasauskui leidusiems pasinaudoti savo Vatikano ir kituose archyvuose surinkta medžiaga ir darbais, kun. K. Senkui, pagelbėjusiam apdoroti lietuviškąsias Marijos giesmes, bet ypačiai mons. Pr. Jurui, kurio lietuviškosios knygos meilės dėka šis darbas galėjo išvysti pasaulį.

Šis kuklus darbas — pirmasis bandymas pažvelgti į Marijos garbinimą Lietuvoje amžių bėgyje, neturi pretenzijų būti mokslišku — istoriniu veikalu. Jis yra skirtas pasiskaityti broliams lietuviams, atplėštiems nuo Marijos Žemės, kad jie susipažintų su savo protėvių-bočių uolumu Marijos garbinime, kuris užėmė labai ryškią vietą jų tikėjime ir gyvenime, kad jie iš protėvių pavyzdžio mokytųsi likti ištikimi savo dangiškajai Motinai — Marijai, kuri taip pamilo Lietuvos žemę.

ĮVADAS

MARIJOS GARBINIMO KELIAI LIETUVOJE

Rašyti apie Marijos garbinimą Lietuvoje, reikėtų tai padaryti pačioje Nemuno, Neries ir Šešupės šalyje. Reikėtų aplankyti Marijos šventoves, įsižiūrėti į stebuklinguosius Marijos paveikslus, patyrinėti akmenyse įspaustas Marijos pėdas, drauge su maldininkų miniomis aplankyti Aušros Vartus, Šiluvą, Žemaičių Kalvariją, Pažaislį ir kitas vietas, kur lietuviai per ilgas metų eiles nešė ir klojo po Marijos kojų savo skausmus, sielvartus, maldas ir apžadus. Reikėtų pavaikščioti Lietuvos keliais ir sustoti prie pakelės koplytėlių su Skausmingosios Dievo Motinos statulėle, įsižiūrėti į jos veido išraišką ir bandyti atspėti lietuvio dievadirbio mintį, kurią jis savo kūrinyje norėjo išreikšti. Reikėtų vietoje išgyventi kaimo romantiką su šaltos žiemos ryto Rarotomis, su žydinčio pavasario Gegužinėmis pamaldomis, įsigilinti į šeimos darbo, maldos ir giesmės sutartinę, kai lietuvė motina pradeda savo ryto darbus su giesme « Sveika Aušros Žvaigžde šviesi » lūpose, dalyvauti vakariniame šeimos susibūrime, kur giedamos giesmės Marijos garbei. Deja, viso to padaryti šiandien negalime. Tenka tad raustis po istorinius šaltinius ir savo atmintį, kad galėtume atsekti kuriais keliais ir būdais plito Marijos garbinimas Lietuvoje, kada ir kaip buvo organizuojamos Marijos garbei platinti bendruomenės — brolijos, aiškinti tik iš istorinės perspektyvos jos giesmių kilmę, bandyti susekti jos gausių paveikslų atsiradimo ir įvairių pamaldumo formų istoriją. Tai bus, kad ir netobula, bet graži mozaika, vaizduojanti Lietuvos Bažnyčios ir jos religinio gyvenimo vaizdą, kurio centre stovi Marija.

Marijos vardas nuskambėjo Lietuvos žemėje drauge su pirmųjų Kristaus mokslo skelbėjų žygiais. Lietuvos krikštytojai karalius Jogaila ir Didysis Kunigaikštis Vytautas 1387 m. formaliai pakrikštijo aukštaičius, pradėdami nuo sostinės Vilniaus. Ir šis, kaip ir ankstyvesnis Mindaugo krikštas, buvo atliktas politiniais sumetimais, kad įvykdžius duotuosius pažadus Jogailai užimant Lenkijos sostą ir, kad išmušus iš rankų ginklą nuolatiniams Lietuvos krikštytojams kryžiuočiams, kurie kardu ir plėšimais bandė atvesti lietuvius į Kristaus išpažinėjų eiles. Aišku, kad tokiam krikštui nebuvo nei tinkamai pasirengta, nei turėta pakankamai vietos kalbą mokančių kunigų. Nenuostabu tad, kad valdovai, sušauktiems žmonių būriams, ne tik pareikšdavo savo valią įvesti naują tikėjimą, bet ir patys gyvu žodžiu aiškino Kristaus mokslą. Toks valdovų gestas turėjo parodyti pavaldiniams, kad krikštas

ir naujas tikėjimas yra lygus įsakymui. Istorikai mini, kad Jogaila pats mokęs žmones Tėve mūsų ir Tikiu į Dievą Tėvą. Apie bet kokią Marijos maldą neužsimenama. Tiesa, Sveika Marija tokios, kurią mes šiandien kalbame, tada dar nebuvo. Ji gavo dabartinę formą ir imta visuotinai Bažnyčioje vartoti, kaip kasdieninė malda, tik nuo XV amžiaus. Tačiau ir Lietuvos krikšto metu, jau bent pusė tos maldos, susidedanti iš Angelo pasveikinimo ir Elzbietos žodžių, buvo žinoma ir kalbama visoje Katalikų Bažnyčioje. Taigi ir Lietuvos krikšto metu lietuviai turėjo būti mokomi ir Marijos maldos, nes Marija visame katalikų tikėjime ir pamaldume anuo metu užėmė labai žymią vietą.

Vytautas iš Vilniaus tęsė Lietuvos krikščioninimo ir Bažnyčios reikalų tvarkymo darbą toliau. Didžiausias jo nuopelnas — tai Žemaičių apkrikštijimas. Žemaičiai, po Aukštaičių krikšto, turėjo laukti dar ištisus 26 metus, kol pas juos atvykę Lietuvos valdovai paskelbė Gerąją Naujieną. Mat, tuo laiku ėjo įtempta kova su kryžiuočių ordinu dėl Žemaičių. Tik po to, kai kryžiuočių galybė prie Žalgirio 1410 m. buvo sutriuškinta, buvo galima ramiai imtis ir Žemaičių krikštijimo darbo. Ir iš tikrųjų, 1413 m. Jogaila su Vytautu vyksta į Žemaičius, kur Valančiaus žodžiais «juodu, it kokiu du apaštalu, mokė žmones ir išguldinėjo žemaitiškus poterius »[1].

Pirmojo valdovų į Žemaičius žygio, kuris trūko 2 savaites, metu buvo apkrikštyta apie 3.000 asmenų. Naujam tikėjimui įvesti, reikėjo nuvalyti Žemaičių žemė nuo pagonystės tvirtovių, sunaikinti šventąsias vietas, iškirsdinti šventuosius miškus, užgesinti šventąją ugnį. Reikėjo atkaklius žemaičius dar ir dovanomis patraukti. Kad tai nebuvo ramus misijinis darbas, o vien realios politikos padiktuotas išminties žingsnis (nes Vytautui buvo svarbu bent formaliai apkrikštyti Žemaičius, kad kovoje su ordinu Konstancos Susirinkime ir kitur jau būtų galima kalbėti, kad tas ginčyjamas kraštas yra paties Vytauto, o ne kryžiuočių, pakrikštytas), matyti iš to, kad žemaičiai nusilenkė vien tik valdovo valiai, o ne iš įsitikinimo keitė savo tikėjimą. Tą žemaičių nusistatymą ryškiai atvaizdavo istorikas Kojalavičius, pagal kurį Žemaičių atstovai pasakę Jogailai : « Lig šiol savo dievų garbės ir tikėjimo papročių, mums mūsų senelių paliktų laikėmės ir, rasi, su didesniu atkaklumu gynėme, negu tavo pavaldiniams pridera : nes visuomet yra ir turi būti pirmoje vietoje dievai, o ne karaliai. Bet dabar išvydę, jog mūsų dievai už visa, ką jiems padarei, negali atkeršyti, pažinome juos mažai ar beveik jokios neturint galybės. Todėl tavo Dievą, kaip stipresnį, laisvai apsirenkame ir išpažįstam ».[2].

Po pirmojo žygio į Žemaičius, Vytautas 1416 m. vėl ten nuvyko ir, kunigų padedamas, sako, apkrikštijęs apie 30.000 žmonių bei davęs įsakymą statyti pirmąsias bažnyčias Viduklėje, Kaltinėnuose, Luokėje, Kelmėje, Raseiniuose, Ariogaloje, Kražiuose ir Veliuonoje[3]. Bet vos tik Vytautas apleido Žemaitiją, kai žemaičiai sukilo senųjų dievų ginti : jie žudė naujakrikštus ir naikino visa, kas rišosi su nauju tikėjimu. Vytautui teko skubiai vykti ir numalšinti sukilimą, kuris grėsė nušluoti naujojo tikėjimo įvedimą. Sukilimo vadai, apie 60 asmenų,

buvo nubausti mirtimi, ir taip baigėsi kruvinas pasipriešinimas valdovo valiai[4]. Konstancos Susirinkimo 1417 m. atsiųsti atstovai įsteigė Žemaičių vyskupiją ir pašventė pirmąjį Žemaičių vyskupą Motiejų bei įkūrė katedrą Medininkuose (Varniuose) [5]. Taip buvo atbaigtas Lietuvos krikštas ir parengta dirva Marijos garbei Lietuvoje.

Marijos garbinimas, drauge su naujai įvesta krikščionybe, atėjo į Lietuvą iš Vakarų Europos jau nusistovėjęs tiek dogmatiniu, tiek liturginiu atžvilgiu. Įvairios šventės, pamaldumo praktikos Lietuvoj prigijo taip ir tokiu būdu, koks buvo visoje Vakarų Bažnyčioje. Nors Lietuva neišgyveno viduramžių, tų riterių ir moters garbinimo amžių, kurie davė visą eilę didžių Marijos garbintojų, sukūrė naujų jos garbinimo formų, brolijų, ordinų, švenčių, himnų, maldų, išugdė mariologinį meną, pristatė Marijos garbei didingų katedrų, tačiau visą tą viduramžių palikimą Lietuva greitai pasisavino, į jį įsigyveno. Tuo galima išaiškinti, kodėl Lietuva, paskutinė iš Europos valstybių priėmusi krikščionybę, Marijos garbinime ne tik nuo kitų neatsiliko, bet greitai pasivijo kitas tautas ir kai kur jas net pralenkė. Pirmosios bažnyčios, pastatytos Lietuvos žemėje, gavo daugiausia Marijos titulą. Tuo būdu buvo pasekta kaimynine Livonija (dabartinės Latvijos-Estijos plotai), kuri dar 1215 m. Laterano Susirinkimo metu, popiežiaus Inocento III laikais, buvo gavusi « Terra Mariana » vardą, [6], ir Prūsija, kurią valdė ordinas, nešiojąs Marijos vardą ir jos garbinimą išugdęs savo žemėse. O ir kiekviena kita, ne tik Marijos vardo, naujai pastatyta bažnyčia buvo drauge ir Marijos sostas, jos garbinimo vieta, kur buvo aiškinamas Marijos gyvenimas, jos dorybės statomos lietuviams pavyzdžiu, švenčiamos jos šventės. Taip Marija atėjo į Lietuvos žemę, susipažino su jos vaikais ir ėmėsi savo misijos šiame Baltijos jūros pakraštyje — būti ir lietuvių Motina. Juk Marija yra neatskiriama nuo Kristaus. Ji lydėjo pasaulio Išganytoją — Dievą Marijoje tapusį žmogumi — nuo Betliejaus prakartėlės ligi Golgotos kryžiaus. Marija globojo begimstančią Bažnyčią, Sekminių rytą drauge su Apaštalais gaudama Šv. Dvasią. Ji visa savo būtimi ir paskirtimi įsijungė į Sūnaus atperkamąjį darbą. Todėl, nuosekliai imant, ten, kur Kristaus atpirkimas yra skelbiamas ir pritaikomas žmonėms, turi būti ir Marija. Ji atlydėjo savo Sūnų ir į Lietuvą. Ji pamilo šį jauniausią Europos krikščioniškos šeimos narį, kuris susilaukė dangaus bei žemės Karalienės ir Motinos ypatingos meilės ir globos. Marija ėmė gausiai dalinti savo malones ten, kur ji bažnyčiose ir paveiksluose buvo garbinama. Gal niekur kitur, tokiame nedideliame žemės plote, nėra tiek garsių Marijos šventovėmis ir stebuklingais jos paveikslais vietų, kiek Lietuvoje. Teisingai Lietuva (prie kurios buvo prijungta Livonija) nusipelnė ir paveldėjo «Marijos Žemės» vardą, ypačiai po to, kai kaimyninėje Livonijoje reformacija sunaikino Marijos garbinimą. Laikui bėgant, Marijos garbei skambėjo giesmės ir himnai ne tik bažnyčiose, bet ir kiekvienoje lietuvio pirkioje ir lūšnelėje. Jos vardą nešiojo tūkstančiai lietuvių moterų ir mergaičių. Jos šventės buvo tikro dvasios triumfo apraiškos. Ir tai įvyko, palyginti, trumpu laiku. Marijos garbinimas

Lietuvoje išsivystė nepaprastai greitai ir įgavo visas krikščioniškame pasaulyje žinomas formas.

Nors tikėjimo tiesos ir pagrindai visuomet ir visur Bažnyčioje yra tie patys, tačiau Šventųjų garbinimas, šventų vietų pergyvenimas, religinių įvykių pajautimas kiekvienoje tautoje yra kitoks. O tai dėl to, kad žmogus su antgamčiu, su Dievu santykiauja nevienodai. Tai priklauso nuo to, kaip jis antgamtį, Dievą suvokia ir kaip jis pats Dievui atsiskleidžia. Todėl ir tikėjimo išraiškos, įgaunančios pastebimas, išorines formas, yra nuspalvintos tiek atskiro žmogaus, tiek tautos dvasia.

Mūsų psichologai, tyrinėję lietuvio dvasią, yra pastebėję, kad lietuvis nemėgsta tarpininkų tarp Dievo, Marijos ir savęs. Jis kreipiasi tiesiog į Dievą arba į Jo Motiną Marija, kuri jam yra visų malonių tarpininkė ir galinga užtarytoja. Dėl to ir Šventųjų garbinimas pas lietuvius nėra ryškus. Lietuvio santykiai su Dievu ar Marija yra daugiau tiesioginiai, asmeniški, intymūs, lyg ir paslėpti nuo viešumos. Apie juos jis mažai ir santūriai kalba, lyg nenorėdamas viešumon iškelti tai, kas jam yra brangu. Savo širdies paslapčių lietuvis nemėgsta atskleisti kitiems, lyg ir bijodamas, kad kas jų nepastebėtų nesuniekintų, neišjuoktų.

Lygiai lietuvis nemėgsta už gautas malones viešai dėkoti. Jo padėka Dievui ar Marijai irgi yra intymi, šeimyniška (be spaudoje skelbimo, reklamavimo). Gautosios malonės jam atrodo tokios natūralios (juk Dievas yra geras, tad kitaip ir negali būti, o Marija juk yra Jo Motina), kad apie tai neverta viešai kalbėti. Todėl lietuvis yra priešingas visokioms religiniuose dalykuose statistikoms. Kaip lietuvių šeimose vyresniajam, garbingėsniajam asmeniui viešai ir iškilmingai padėkoti nėra įprasta, nes tai yra tik šeimos reikalas, nes tas asmuo yra *savas,* o savajam asmeniui viešai dėkoti būtų įžeidimas, tai panašiai lietuvis nemėgsta viešai reikšti savo padėkos Dievui ar Marijai. Tai yra jo intymus reikalas, nes tas, iš kurio jis gavo malonę, yra jam savas, artimas. Lygiai lietuvis nemėgsta apie gautąsias malones viešai kalbėti; tai turi būti žinoma tik jam ir Dievui ar Marijai.

Šitokie lietuvio dvasios bruožai gali mums išaiškinti, kodėl kai kitos tautos savo šventas, stebuklingas vietas išreklamuoja, išgarsina, pakviečia mokslininkus įvykusių stebuklu ištirti, juos aprašyti, išanalizuoti, parodyti viešumai, tai lietuvis, gavęs kurią nors, kad ir labai nepaprastą, malonę, tyliai pasišalina, lyg ir slėpdamas savo paslaptį, niekam apie tai nekalbėdamas, neskelbdamas, nesigirdamas. Lietuvis nemėgsta eiti pas kunigą ar gydytoją papasakoti savo išgijimo ir leisti apie tai paskelbti viešumai.

Štai kodėl lietuviai, turėdami tiek daug stebuklingų vietų, Marijos malonėmis garsių šventovių, beveik nežino registruotų stebuklų. O jų yra labai daug, tik jais niekas nesidomėjo ir nesistebėjo. Lietuviui atrodo, kad tai visiškai natūralus dalykas. Dievo ar Marijos žygis žmogui padėti lietuvio nestebina, stebuklai jo nejaudina. Lietuviui atrodo

visai natūralu, kad *stebuklingoje* vietoje *stebuklai įvyksta*. Kartais net ir vietos klebonai, kurie dažnai mato ir žino įvykusius stebuklus, nė nebando juos bent užrašyti, užregistruoti. Šiuo reikalu kitados vienas Trakų klebonas yra pasakęs : « Jei čia imti užrašinėti visus įvykstančius stebuklus, tai nieko kito nebūtų galima ir nusigriebti — tiek čia jų įvyksta » [7].

Nieko nepadėjo nė vyskupų raginimai ir įsakymai specialioje knygoje užrašinėti įvykstančius stebuklus prie Marijos paveikslų. Jei kur laikinai tokios knygos ir buvo užvestos, tai greitai jos buvo vėl pamirštos, o žmonės, patyrę iš Marijos malonių, ir toliau, su džiaugsmu bei padėka širdyje, kiekvienas skubėjo ten, iš kur buvo atvykęs.

Taigi vien lietuvio kuklumas (kartais nueinąs iki apsileidimo) padarė tai, kad Marijos garbinimas, išsivystęs per trumpą, palyginti, laiką ir išaugęs įvairiomis formomis, tiek mums patiems, tiek platesniam pasauliui liko lyg ir nežinomas. Net ir Marijos apsireiškimas Šiluvoje, turėjęs Lietuvos katalikybės atgimimui didelės reikšmės, ne tik nebuvo išgarsintas, kaip pvz. prancūzų Liurde, ar portugalų Fatimoje, bet netgi pačių lietuvių ne visų buvo tinkamai suprastas ir įvertintas. Marijos šventovės Lietuvoje neįgijo tokio garso, kaip italų Loretas, vokiečių Altoetingas, lenkų Čenstakava, meksikiečių Guadalupė, nes jų niekas nereklamavo ir jas lankė vien tik Lietuvos artojas, čia rasdamas pagalbos ir dvasinės paguodos. Lietuviai, taip susigyvenę su Marijos garbinimo įvairiomis formomis, lankydami jos šventoves bei stebuklinguosius paveikslus, nė nebandė į visa tai gilintis, tyrinėti, skelbti viešumai, kaip yra padariusios kitos tautos, kur kiekviena Marijos šventovė turi savo ištirtą, aprašytą istoriją, kur Marijos ikonografija yra išstudijuota, nustatyta paveikslų metai ir stiliai, įtakos bei keliai, kaip ir kur tie paveikslai plito.

Turime knygų, kaip kūrėsi Lietuvos vyskupijos, yra vyskupijų istorijos, bet ligi šiol vis neturime kritiškais šaltiniais paremto veikalo, kuris mums išaiškintų tą nuostabią mįslę, kaip Lietuva, su pavėlavimu atėjusi į Kristaus Vynuogyną, taip greitai virto Marijos Žeme, Skausmingųjų Dievo Motinų ir Rūpintojėlių šalimi. Lygiai pasigendame ir liturginių papročių tyrinėjimo amžių bėgyje, nėra nė lietuviškos giesmės istorijos. Todėl suprantama, kad ir šis mūsų darbas susiduria su sunkumais, nes tenka plėšti neartus dirvonus, ir yra vien kuklus bandymas paliesti tas sritis iš Marijos garbinimo eigos Lietuvoje, kurios yra atsekamos iš svečioje šalyje randamų dokumentų bei šaltinių nuotrupų.

Kalbėdami apie Marijos garbinimo Lietuvoje šimtmečius, kurie apima bendrąjį Lietuvos krikščionybės vystymąsi, turime juos dalinti į tris periodus arba laikotarpius, kurie akivaizdžiai skiria visą Bažnyčios istoriją, taigi ir Marijos garbinimą : 1) nuo krikščionybės įvedimo ligi protestantizmo atėjimo į Lietuvą ; 2) protestantizmo antplūdžio laikotarpis ; 3) poreformaciniai laikai, iki mūsų dienų. Šie laikotarpiai chronologiškai nėra lygūs ir šiaipjau daugeliu atžvilgių labai skirtingi.

Skirtingi jie yra ir šaltinių kiekiu. Priešreformacinių laikų krikščionybės istorija ir Marijos garbinimas turi daug spragų ir neišaiškintų klausimų. Istorikai apie šį laikotarpį duoda labai mažai žinių. Net ir tie, kurie rašė Lietuvos Bažnyčios istorijas (Valančius, Alekna, Kurczewskis), šiam laikui savo veikaluose pašventė vos po keliolika puslapių. Protestantizmo laikotarpis šaltiniais jau gausesnis, bet ir jais naudojusiųjų autorių daromos išvados dažnai yra perdėtos, sustiprintos protestantizmo naudai. Tik paskutinis laikotarpis, nuo XVII a., savo istoriniais šaltiniais yra gausiausias. Marijos garbinimo versmės vis gausėja ne vien dėl to, kad labiau artėjame į mūsų laikus, bet ir dėl to, kad tas garbinimas vis daugiau plečiasi, atsiranda naujos Marijos garbinimo vietos ir išryškėja naujos garbinimo formos. Statomos naujos Marijos šventovės, jų titulai gausėja. Pagaliau Marijos garbinimas įgauna savitas, ryškias formas, kurios išsilaiko iki mūsų dienų, keičiamos, reformuojamos, tobulinamos pagal bendrąją Bažnyčios dvasią.

1. Marijos garbinimas Lietuvoje iki protestantizmo atsiradimo.

Apie šį laikotarpį paprastai kalbama kaip apie dar labai skurdų krikščionybės apraiškomis, su didele persvara pagonybės papročių ir senojo tikėjimo liekanų. Faktai, kuriais tokie tvirtinimai paremiami, yra retas bažnyčių tinklas, svetimtautė dvasiškija, nemokanti vietos kalbos, ir liaudies prisirišimas prie senojo tikėjimo.

Tačiau, kalbant apie šio laikotarpio krikščionybę, reikia neužmiršti, kad ji buvo įvesta ne pasišventusių misininkų darbu, o tik valdovų politikos siekimais. Todėl tolimesnis krikščionybės plėtimas ir vystymasis turėjo eiti pamažu, naujai paskirtiesiems vyskupams vadovaujant. Tai buvo natūralus naujai apsikrikštijusios tautos kelias. Jį buvo nuėjusios ir kitos, vos tik krikščionybę priėmusios, tautos. Ir ten ne iškart atsirado bažnyčios visose vietose ; ir ten ne iškart teko naudotis dvasiniais patarnavimais savųjų kunigų ir pan. Todėl nenuostabu, kad ir Lietuvoje krikščionybę taip staiga, be atatinkamo liaudies paruošimo, įvedus, pirmieji parapijų klebonai buvo svetimtaučiai : čekai ar mozūrai. Gaila, kad jie nevisi turėjo apaštalų dvasios, o į Lietuvą atvyko tik naudotis parapijų turtais, nekartą valdydami po kelias parapijų beneficijas ir nesirūpindami patys atlikti nelengvą naujai pakrikštytos tautos religinimo darbą.

Tačiau, kad šiame laikotarpyje krikščionybė beveik normaliai vystėsi, matyti iš to, kad bažnyčių skaičius, nors pamažu, bet vis augo. Vysk. M. Valančius Žemaičių vyskupijoje jų XV a. priskaito viso 19 (jau 1420 m. buvo 9 bažnyčios) [9], o XVI a. pirmoje pusėje — jau 52[10]. Dar gausiau bažnyčios dygo Vilniaus vyskupijoje, kur jų 1387-1500 m. pastatyta viso 63, o 1500-1550 m. — 54[11].

XV a. statytų bažnyčių skaičiuje randame bent trečdalį pašvęstų Marijos garbei (Vilniaus vysk. iš 63 bažnyčių — 19 Marijos titulu ;

Žemaičių vysk. iš 19 bažn. — 6 Marijos garbei). Bet ir kiekvienoje kito vardo ar titulo bažnyčioje buvo švenčiamos tada visoje Katalikų Bažnyčioje taip gausios Marijos šventės, į kurias žmonės suplaukdavo; iš tolimų apylinkių. Todėl ir Marijos garbinimas anuo metu jau užėmė svarbią vietą žmonių pamaldume. Marijos vardo bažnyčios ir jos šventės taip buvo išgarsėję, kad į jas apie 1550 m. lankydavosi net ir Prūsų lietuviai, kurie « ne savo noru tikybą pakeitė, bet valdžios prispirti. Vakar dar buvę katalikai, o šiandien juos protestantais vadino... 25 metams praslinkus, jie prie protestantų kunigų dar nebuvo pripratę »[12].

Šis Prūsų lietuvių, neseniai paverstų protestantais, prisirišimas prie katalikų tikėjimo ir pamaldumo į Mariją matyti iš pirmojo lietuviško protestantų katekizmo autoriaus Martyno Mažvydo, liuteronų klebono Ragainėje, skundo, kurį jis lotynų kalba (M. Mažvydas vokiškai nemokėjo) rašė hercogui Albrechtui, kaltindamas savo parapiečius ir prašydamas išleisti įsakymą, draudžiantį visokios rūšies « stabmeldystes ». O tos «stabmeldystės» buvo tokios stiprios, kad jis, Mažvydas, negalįs savo parapiečius prisijaukinti. Jie esą taip užkietėję «popiežiškių moksle» (doctrina papistarum), kad jam nė per 20 su viršum darbo metų nepasisekė jų atpratinti nuo tų «popiežinių» papročių. Jie ne tik niekina, nelanko evangelikų pamokslų, nesimoko evangelikų mokslo tiesų, nelanko švenčių (nors Mažvydas pasisako tarp kitų švenčių švenčiąs ir dvi Marijos šventes : Grabnyčių ir Apreiškimo), bet, kas blogiau, vaikus krikštyti ir tuoktis vykstą į Didžiąją Lietuvą, pas katalikų kunigus, lanko katalikų šventes : « Žinodami iš savo popiežiškių papročio Lietuvos ir Žemaitijos kaimyninėse parapijos švenčiant kurią nors šventę, kaip tai : šv. Onos Batakiuose, šv. Jokūbo Švėkšnoje, Švč. Marijos (Mariae virginis gloriosae) Šiluvoje, šv. Kryžiaus Jurbarke, Dievo Kūno Tauragėje, Marijos Dangun Ėmimo Veliuonoje ir kitur, kaip tik ten švenčiamos šventės, mano parapiečiai, kuriems popiežiškių apeigos patinka, ten vyksta ir atlieka baisią stabmeldystę. Kiti gi, jei ten ir nenuvyksta, tai bent namieje, uždegę žvakes prie paveikslų, kaip stabmeldžiai šaukdamiesi šventųjų užtarimo, tas pat šventes užlaiko ir švenčia »[13].

Tai yra labai reikšmingas liudijimas apie XVI a. vidurio krikščionybę Lietuvoje. Ji, kaip matome, buvo jau giliai įsišaknijusi Lietuvos liaudyje (bent kairiame Nemuno krante) ir lengvai nesidavė išraujama iš žmonių širdžių. Šventųjų ir Marijos garbinimas buvo jiems brangus ir todėl keliavo tolimą kelią į katalikų šventes. Juk nuo Ragainės iki Batakių tiesia oro linija yra beveik 50 km., iki Švėkšnos — 60 km., iki Veliuonos — 80 km., o iki Šiluvos net 90 km. Praktiškai, vingiuotais miškų ir paupių keliais, tie nuotoliai dar padidėdavo.

Taip Ragainės protestantų klebonas, su kurio vardu rišama išvis pirmoji spausdinta lietuviška knyga (1547 m.), mums paliudija, kad net ano meto protestantizmas nedrįso panaikinti visų Marijos švenčių : jo klebonavimo metu dar ir protestantai šventė bent 2 Marijos šventes. Jis taip pat paliudija, kad ragainiškiai važinėja į Švč. Mergelės Marijos šventę Šiluvon. O tai yra ta pati rugsėjo 8-ji, Marijos Gimimo šventė,

vadinama Šiline, kuri ir tais laikais sutraukdavo tūkstančius maldininkų ne tik iš Didžiosios, bet ir iš Mažosios Lietuvos. Reiškia toji šventė jau yra garsi Šiluvoje ir pirmoje XVI a. pusėje — kaip tik tada, kai Lietuvoje stipriausiai reiškėsi protestantizmas. Reikia manyti, kad ir Didžiojoje Lietuvoje ponai, virtę kalvinistais, prievarta bruko naują tikėjimą savo valdomų žemių žmonėms, atiminėjo parapijų turtus, užgrobinėjo bažnyčias, o liaudis liko abejinga ir stovėjo nuošaliai nuo tų naujenybių ir reformų, atkakliai laikydamasi savo tikėjimo, kuris jau buvo pakankamai įleidęs šaknis lietuvių tautoje.

M. Mažvydo skundas hercogui Albrechtui rodo liaudies prisirišimą prie katalikybės. Iš to galima daryti išvadą, kad ir žemaičių liaudis dar yra stipriai katalikiška. Mažvydo suminėtos 6 bažnyčios apie 1550 m. dar yra katalikų rankose. Tų parapinių bažnyčių 4 buvo įkurtos tik XVI a. pirmame ketvirtyje. Jei ten teikiami sakramentai (ragainiškiai vyksta ten savo vaikus krikštyti ir tuoktis), švenčiamos šventės, tai ir senesnėse parapijose iš XV a. religinis gyvenimas negalėjo būti menkesnis.

Kitas ano laikotarpio liudininkas apie krikščionybės būklę ir Marijos garbinima Lietuvoje yra įvairios brolijos, kurių tarpe yra skirtų ir ypatingam Marijos garbinimui. Brolijos yra tikinčiųjų bendruomenės, pasirinkusios tikslą — dar intensyviau imtis maldingųjų pratybų ir organizuotu būdu pagerbti kurią nors tikėjimo tiesą, Šventąjį, pasivesti ypatingai jo globai, rinktis jį sau pavyzdžiu. Savaime suprantama, kad brolijų nariai buvo sąmoningesni, rinktiniai katalikai, elitas. Iš tokių, kurie dar menkai pažino savo tikėjimą, arba kurie, vysk. M. Giedraičio liudijimu, dar XVI a. gale tik tiek mokėjo apibūdinti savo tikėjimą, sakydami : « Liuteronai nesame : mėsos penktadieniais nevalgome»[14] — brolijų nesukursi.

Reikšmingi, neseniai prof. Z. Ivinskio Karaliaučiaus archyve surasti, dokumentai rodo, kad jau Vytauto mirties metais (1430) prie Vilniaus bažnyčių yra brolijų. Pav. šv. Jono brolija gauna atlaidus : jos nariai, šalia kitų pareigų, turi giedoti 10 Tėve mūsų ir 10 Sveika Marija[15]. Lietuvos sostinėje brolijų skaičius XV a. gale ir XVI a. pradžioje dar padidėjo. Vienuoliai domininkonai, pranciškonai, augustinijonai prie savo bažnyčių taip pat steigė įvairias brolijas. Ir taip prie pranciškonų bažnyčios Vilniuje jau 1500 m. yra šv. Onos brolija, Kaune tokią pat broliją įsteigė pranciškonas Rapolas 1508 m.[16].

Brolijos greitai plito ir parapijose. Pvz. 1521 m. Geranainių parapijoje (Vilniaus vysk.) yra Švč. Marijos Apreiškimo brolija[17]. Žemaitijoje vysk. Merkelio Giedraičio laikais (XVI a. gale) Varniuose yra šios brolijos : šv. Onos, Rožinio ir Švč. Marijos Gimimo[18]. Reikia manyti, kad jos buvo tenai įsteigtos daug anksčiau, nes apie jas kalbama kaip apie esančias, o ne naujai įsteigtas.

Šios, istoriniais dokumentais labai šykštaus laikotarpio, nuotrupos, kurios tačiau yra labai iškalbingi autentiški faktai, leidžia mums įžvelgti į pirmuosius Lietuvos krikščionybės amžius ir jais (doku-

mentais) remiantis spręsti, kad jau priešprotestantiškoje gadynėje, net XV a. yra buvę ne tik prie katedrų, bet ir parapijose žmonių pamaldumui ir religiniam uolumui skatinti brolijų, kurios platino ir kėlė taip pat ir Marijos garbinimą.

Ano laikotarpio silpnam krikščionių tikėjimui pavaizduoti panaudojamas dar ir tas faktas, kad tuo metu kunigų buvę maža, o ir tie patys buvę svetimšaliai, nemoką vietos kalbos, kuriems rūpėję vien parapijų turtai, o ne žmonių sielos reikalai. Tačiau iš akių išleidžiamas tas faktas, kad prie pastatytų bažnyčių, kurių, kaip matėme, XV a. jau buvo Lietuvoje nemažai, vis tik gyveno kunigas, arba bent atvykdavo šventomis dienomis iš kitur tenai pamaldų atlaikyti. Tie kunigai buvo svetimtaučių (kartais net kunigo šventimų neturinčių) parapijų valdytojų — klebonų vikarai, kurių vardų istoriniai šaltiniai mums nepaduoda ir todėl paprastai apie juos nekalbama. Ano meto papročiu, klebonas, valdydamas parapiją, jei pats joje negyvena arba negali jos tikinčiųjų aptarnauti, turi laikyti savo lėšomis pavaduotoją — vikarą. Kad jų prie bažnyčių buvo, nėra jokios abejonės. Jie buvo kilę iš vietos liaudies, ano laiko papročiu jokių aukštesnių mokslų nėję, o vien tik vieno ar kito uolesnio kunigo privačiai pamokyti (seminarijų tada nebuvo) bent tiek, kad galėtų praktiškai kunigo pareigas eiti : laikyti pamaldas, teikti sakramentus, mokyti katekizmo. Būdami žemos kilmės, nedalyvaudami viešajame krašto gyvenime, liko nepastebėti, jų veikla nedokumentuota. Klebonų menkai apmokami, jie neatitrūko nuo liaudies ir jos sukrikščioninime yra atlikę žymų vaidmenį.

Nereikia užmiršti ir to fakto, kad nuo pat krikšto metų Lietuvoje veikė vienuoliai — domininkonai ir pranciškonai. Pastarieji savo narių tarpe turėjo ir lietuviškai mokančių (iš vietinių gyventojų kilusių arba svetimšalių pramokusių lietuviškai). Jie taip pat bus prisidėję prie tikėjimo platinimo ir gilinimo Lietuvos liaudyje, o ypačiai prie Marijos kulto stiprinimo[19].

Lygiai yra perdedama pagonystės stipri įtaka bei liaudies prisirišimas prie jos ir todėl menkas krikščionybės įsigalėjimas pirmajame šimtmetyje po krikšto. Tas pagonybės liekanas uoliai registravo į Lietuvą atvykusieji svetimšaliai jėzuitai. Apie stiprią pagonybės persvarą kalba ir nuncijaus auditorius Tarkvinijus Pecula, 1579 m. lankęs Žemaičių vyskupiją. Tačiau nepamirškime, kad tai buvo Vakarų Europos ir Italijos dvasininkai, kurie buvo įpratę savo kilmės kraštuose matyti gausias bažnyčias, kurių Vakarų Europos miestuose buvo daugybė, kur vienuolynai knibždėjo vienuoliais, kur buvo gausu ir pasaulinės dvasiškijos, kur vidurinių amžių religinis gyvenimas buvo persunkęs visą viešąjį gyvenimą. Tad jiems Lietuva, iš tikrųjų, galėjo atrodyti religiniu atžvilgiu dar labai tamsus, atsilikęs kraštas, kur maža bažnyčių, dvasiškių, kur liaudis toli gražu dar nėra nusikračiusi pagoniškųjų papročių. Jų nusiteikimui galėjo turėti įtakos ir kryžiuočių ordino dar ilgą laiką po Lietuvos krikšto vesta propaganda, kad lietuviai esą tik iš vardo krikščionys, o faktinai likę tie patys pagonys,

stabų ir dievų garbintojai. Todėl tokie dvasininkai, atvykę į Lietuvą, pirmiausia jieškojo ir kreipė dėmesį į pagoniškuosius papročius, kurių liaudyje buvo dar daug užsilikę, juos uoliai registravo, suvisuotino ir, vaizdžiai aprašę, siuntė į Romą. Iš tokių pranešimų ilgai istorikai sėmė žinias apie ano laiko krikščionybę ; o ten lietuviškosios pagonystės vaizdo spalvos yra smarkiai sutirštintos.

Kad lietuvio sąmonėje ir tada, kai jis buvo pakrikštytas, buvo likusių gyvų pagonybės liekanų, kad kasdieninio gyvenimo papročiuose jos buvo vartojamos, tas dar nerodo, kad to laiko krikščionybė buvo menka. Juk net tada, kai Lietuva buvo nusipelniusi šventosios vardą, kada religija buvo jau persunkusi lietuvio net ir privatų, kasdieninį gyvenimą, kai įvairios pamaldumo formos jungėsi su kasdieniniais darbais, vis tik randame mūsų liaudyje nemažai ir pagonybės liekanų. Valančius savo «Žemaičių Vyskupystėje», išleistoje 1848 m., jų priskaito daugybę. Kai kurių sakosi pats esąs liudininkas. Jų yra išlikę ir iki mūsų dienų. Krikščioniškasis tikėjimas ir pagoniškieji papročiai vieni kitam nekenkė, bet lyg susiliejo ir taip gavosi krikščionybė su lietuviškais bruožais. Katalikų Bažnyčios lankstumas, mokėjimas prisitaikyti prie vietos papročių, juos įimti į save ir suteikti jiems krikščioniškąturinį, yra žinomas visoje Bažnyčios misijų istorijoje.

Taigi ir XV-XVI a. Lietuvos krikščionybėje buvimas šalia jos dar gyvų senovės tikėjimo liekanų dar nerodo, kad liaudis buvo svetima išorinėms krikščionių religinio gyvenimo formoms. Pagaliau tektų dar nuodugniai ištirti, ar tokios pagonybės liekanos, kurias ne savieji, bet svetimieji aprašę mums paliko, jau tikrai buvo visuotinis reiškinys, ar čia nebūta perplataus apibendrinimo, priskiriant visam kraštui tai, kas pastebėta vienoje kurioje apylinkėje. Pvz. iki mūsų laikų *Žemaitijos* pagoniškumui įrodyti naudotasi jėzuitų pranešimu į Romą kurį jie padarė apie *Žemaitkiemį,* supainiojus panašiai skambančius pavadinimus.

Nors kunigai ir misininkai smarkiai draudė kai kurias pagoniškojo tikėjimo apraiškas, nesuderinamas su katalikų tikėjimo tiesomis, tačiau daugelį toleravo arba stengėsi joms priduoti kilnesnę, krikščioniškąprasmę. Todėl šiandien sunku atskirti, kurie liaudies papročiai yra kilę iš pagonybės, kurie iš savaip suprastos ir pergyventos krikščionybės. Viena tik aišku, kad visuose katalikiškuose kraštuose yra liaudies papročių, kurių kilmė siekia dar pagoniškuosius laikus. Katalikų Bažnyčios taktiką liaudies papročių atžvilgiu teisingai yra įvertinęs mūsų kaimynas latvis H. Biezais : « Reikia dėkoti katalikų misijų metodams, kad katalikų religija lengvai susiliejo su bet kurios tautos religijos elementais visur, kur tik misijų darbas buvo vedamas. Tuo būdu lengvai galima išaiškinti, kodėl Vakarų Europos liaudies menas yra nukaišytas katalikiškais elementais, nes tas liaudies menas buvo ilgą laiką katalikybės įtakoje»[20].

Gali atrodyti, kad visa tai, kas čia pasakyta, nesiderina su tuo, ką randame mokslingose knygose ir disertacijose, čia turima galvo-

je Dr. J. Purickio darbas apie protestantizmo įsigalėjimą Lietuvoje[21], kur priešprotestantinė krikščionybė Lietuvoje suniekinama, atvaizduojama labai paviršutiniška, kur, rūpestingai iš šaltinių išrankiotos, Lenkijos dvasiškijos negerovės perkeliamos į Lietuvą. Šią metodišką Purickio klaidą yra pastebėjęs net evangelikas ir nacistinės ideologijos žmogus, prof. J. Gerullis, kuris iš Karaliaučiaus archyvo iškėlė mūsų kultūros istorijai svarbių dokumentų ir kuris teisingai pastebėjo : «Ne vien liuteronai ir reformatai, bet ir patys katalikai, rodosi perblogai apie anų laikų katalikiškąją bažnyčią rašo»[22].

Nuo Purickio nedaug atsilieka ir kan. K. Prapuolenis savo veikalu « Lenkų apaštalai Lietuvoje », kuriame Lietuvos krikščionybė XV-XVI a. atvaizduota taip pat labai tamsiomis spalvomis, už visa tai suverčiant kaltę lenkų netikusiam apaštalavimui.

Šiuo reikalu dėmesio yra vertas M. Valančius, kuris, nors šiaip seka jėzuitų Kojalavičiaus ir Rostowskio paduotomis žiniomis apie katalikybės menkumą, protestantizmui įsigalint, tačiau antroje savo « Žemaičių Vyskupystės » dalyje, apžvelgdamas kiekvieną amžių atskirai, sako : « XVI a. žemaičiai, gana jau dalykuose tikėjimo pramokyti, dideliai buvo dievobaimingi, mylėjo kunigus, kurių labai mažai teturėjo, šventomis dienomis vaikščiojo į bažnyčias, nors tos buvo daugumai didžiai tolimos»[23]. Esą tik vėliau užplūdęs protestantizmas viską sujaukė ir žmones nuo tikėjimo atitraukė.

2. Reformacijos įsigalėjimo laikotarpis.

Istorikai, rašę apie reformacijos įsigalėjimą Lietuvoje, yra davę labai liūdną Lietuvos Bažnyčios būklės vaizdą : didikai, tapę protestantais, atėmę bažnyčių turtus, užgrobę pačias bažnyčias, kunigai arba, metę kunigystę, tapo pastoriais, arba pasišalinę nuo savo pareigų taip, kad visoje Žemaičių vyskupijoje belikę vos 7 katalikų kunigai. Šis skaičius pateko net į giesmę « apie Paną szw. stebuklingą Szidlawos bažnyczioje»[24]. O žmonės arba kalvinistais tapę, arba grįžę į senąjį pagonių tikėjimą. Ištisose parapijose : Liolių, Kelmės, Kurtuvėnų, Rietavo, Tauragės, Žagarės ir Krakių katalikų visai nebelikę[25]. Kalvinistai gyrėsi, kad kaikuriose jų valdomose vietose iš 1000 gyventojų vos vienas kitas yra katalikas[26]. Savaime suprantama, kad, protestantizmui įsigalėjus, turėjęs žlugti ir Marijos garbinimas, kurį protestantai paneigė ir su kuriuo kovojo.

Kalbant apie priežastis greito reformacijos išplitimo Lietuvoje, reikia tuoj pastebėti, kad Lietuva neišgyveno tų negerovių, kurios iššaukė reformaciją kituose kraštuose. Kai reformacija Vakarų Europoje palietė visus gyventojų sluogsnius ir daug ką sugriovė, tai Lietuvoje ji to nepadarė, nes Katalikų Bažnyčia buvo radusi atramą liaudyje. Liaudis nejautė reformų reikalo ir reformacijoje aktyviai nedalyvavo, Lietuvos reformacija buvo ne visos visuomenės, bet tik ponų mados

reikalas. Ponai, priimdami protestantizmą, siekė tikslų, kurie liaudžiai buvo svetimi. Didikus į protestantizmą palenkė noras atsipalaiduoti nuo Bažnyčios varžtų ir jos atstovų kontrolės : jurisdikcijos, teismų, kurie varžė didikų nepažabotą laisvę ir sauvalę. Ponai pavydėjo vyskupams turtų, galios ir privilegijų. Lygiai jiems kilo noras įsigyti daugiau valdžios, laisvės ir įtakos viešajame gyvenime. O kas siekia vis didesnės valdžios, paprastai susiduria su Bažnyčios sritimi ir stengiasi į ją įsibriauti. Protestantizmas ponams davė daug vilčių ir religinį gyvenimą paimti į savo rankas ir turėti įtakos religinių reikalų tvarkyme. Juk protestantizme pasauliečiai tikėjimo dalykuose ir religinės bendruomenės administracijoje vaidina žymų vaidmenį ir turi sprendžiamą balsą.

Liaudies šitokie motyvai nemasino ir jai bus nepasiekiami net ir tada, kai priims naująjį tikėjimą. Taip Lietuvos protestantizmas praūžė pro žmonių galvas, mažai tepaliesdamas. Naujoji religija liaudžiai buvo įsakyta, prievarta užmesta ponų valia. Tai buvo ponų religija, kuriai, be to, bent iš pradžios, trūko apaštalų, naujo tikėjimo mokytojų, skirtų liaudžiai. Tuo atveju, kai iš sakyklos pasigirsdavo naujojo mokslo šūkiai, vyskupai tuoj reaguodavo ir tokiems naujenybių skelbėjams Lietuvoje pasidarydavo karšta : jie bėgo į Prūsus ir tenai ieškojo prieglobos Albrechto dvare. Taip Prūsuose atsidūrė Stan. Rapailionis, Abr. Kulvietis, Mart. Mažvydas, August. Jomantas, Aleks. Rodūnionis, Baltr. Vilentas, Tom. Gedkantas, Šilalės klebonas Tartilavičius ir kiti[27]. Reiškia, Katalikų Bažnyčios vyresnybė buvo pakankamai budri ir stengėsi apsaugoti liaudį nuo naujojo mokslo.

Pati reformacija Lietuvoje buvo iš kitur atneštinis padaras. Ją platino pirmiausia vokiečiai kolonistai, kurie simpatizavo savo tautiečiui Liuteriui, skaitė jo raštus ir platino juos Lietuvos didikų tarpe. Ponų sūnūs, studijavę Vakarų Europos universitetuose, tenai susipažino su protestantizmu, kuris buvo tapęs mados reikalu, ir, grįžę į Lietuvą, juo didžiavosi. Nemažą rolę suvaidino ir pirkliai, kurie, atvykdami į Lietuvą ir santykiaudami su dvarais, atveždavo ne tik prekių, paskutinių naujienų, bet ir protestantiškų knygų. Be to, čia pat Lietuvos pasienyje gyveno hercogas Albrechtas, buv. paskutinis kryžiuočių ordino magistras, taip negarbingai išsižadėjęs (1525 m.) to tikėjimo, kurį jo pirmatakai per šimtmečius bandė brukti lietuviams, kad su krikštu galėtų užvaldyti ir pačią Lietuvą. Ordinas pakeitė tikėjimą, bet jo apetitai Lietuvos atžvilgiu liko tie patys, ir todėl Albrechtas, stipriai palaikydamas protestantizmo plitimą Lietuvoje, tikėjosi per jį įsigyti kuo daugiausia įtakos Lietuvos politiniame gyvenime ir atsipalaiduoti nuo priklausomybės Lenkijos karaliui. Dėl to jis taip uoliai susirašinėjo su Lietuvos didikais, ragindamas juos priimti ir plėsti reformaciją, globojo atbėgusius protestantus, sudarė jiems sąlygas mokytis Karaliaučiaus universitete, padėjo išleisti pirmąsias protestantiškas knygas lietuvių kalba, kurios buvo skirtos Didžiajai Lietuvai.

Viena iš reformacijos Lietuvoje pasisekimo priežasčių buvo dvasiškuos stoka : nebuvo kas šalia vyskupų aktyviai pasipriešintų naujajai

srovei. Ponams atiminėjant ir užgrobiant parapijų turtus, naudojantis patronato teise, reformacijos visas svoris gulė ant kunigų. Patronui, bažnyčios koliatoriui, tapusiam protestantu, buvo lengva jo priklausančiam kunigui pastatyti sąlygą : arba vesti ir tapti protestantų dvasininku, arba nieko netekti ir pasitraukti. Neatrodo, kad žymesnė dalis katalikų kunigų būtų pasirinkusi pirmąją sąlygą. Tai matyti iš to, kad Lietuvos liuteronių ir kalvinistų dvasininkai ilgą laiką buvo ateiviai svetimšaliai : iš Škotijos pabėgę presbiterijonai, vokiečiai ir lenkai. Savųjų, iš Lietuvos kilusių, labai trūko.

Katalikų kunigų sumažėjo dar ir dėl to, kad ne vienas jų, atvykęs į Lietuvą tik dėl turtų, jų nebetekęs, grįžo ten, iš kur buvo atėjęs. Uolesnieji, nenorėję tapti protestantais, buvo ponų iš savo vietų išvaryti. O kunigų kadrus papildyti nebuvo iš ko, nes bajorai, iš kurių eilių išeidavo katalikų kunigai, jau tapo protestantais. Tuo būdu susidarė pavojus Lietuvos Bažnyčiai likti visai be savos dvasiškijos.

Kad jos skaičius reformacijai įsigalėjus buvo labai sumažėjęs, netenka abejoti, bet kad būtų likę visoje Žemaičių vyskupijoje (kuri bene labiausiai buvo reformacijos paliesta) tik septyni kunigai, sunku įtikėti. Tai yra aiškiai perdėtas tvirtinimas. Žemaičių vyskupijos vizitatorius Tarkv. Pecula 1579 m. Žemaičių vyskupijoje jų rado 19, kurių tarpe 6 buvo lietuviai — vietiniai[28]. Tos vizitacijos pilnas aktas mūsų laikus nėra pasiekęs. Iš trūkstamos to akto dalies gal dar paaiškėtų vieno kito kunigo pavardė ir taip jų skaičius dar padidėtų. Vilniaus vyskupijoje padėtis matyt buvo geresnė, nes vysk. Merkelis Giedraitis, vos apėmęs valdyti Žemaičių vyskupiją (1576 m.), galėjo iš Vilniaus vysk. Valerijono Protasevičiaus «pasiskolinti» savo vyskupijai keletą lietuviškai mokančių kunigų, kuriems pavedė bažnyčias ir paskyrė klebonais [29].

Lygiai yra perdėtas tvirtinimas, kad protestantai užgrobė *daugybę* bažnyčių. Vysk. M. Valančius, kuris savo veikale « Žemajtiu Wiskupiste » plačiai aprašė protestantizmo įsigalėjimo laikotarpį, aiškiai sako : « Protestantams įsigalint Viduklės, Luokės, Krakių, Šeduvos, Vilkijos, Sėdos, Šaukėnų, Betygalos, Platelių ir daug kitų bažnyčių uždarytos ir apleistos be klebonų šmėkšojo[30]». Taigi stokojo ne bažnyčių, bet kunigų — klebonų.

Tas pats Valančius mini, kad Tauragės bažnyčią liuteronys užrakinę katalikų kleboną privertę išsikraustyti iš klebonijos. Radvila užgrobęs Saločių bažnyčios turtus, o pačią bažnyčią nugriovęs. Sen. Žagarės apleistos bažnyčios turtus pasisavinęs ponas Lidnic ; Morkaus Vnučko našlė Sofija pirma užrakinusi, o paskui nugriovusi Šiluvos bažnyčią ; turtus pavedusi kalvinistams. Ta pati Vnučkienė užgrobusi Pašvitinio bažnyčios turtus. Kelmės bažnyčią su visu turtu paglemžę kalvinistai. Tas pats nutiko su Raseinių ir Kėdainių bažnyčiomis. Kurtuvėnų ir Pašušvės bažnyčias kalvinistai pavertę į savas [31]. Linkuva priklausiusi Bielozarams ; šie, tapę kalvinistais, pirma paglemžę katalikų bažnyčios turtus, o paskui ir pačią bažnyčią [32].

Tačiau iš čia suminėtų užgrobtų bažnyčių vėliau daugumą katalikai vėl atgavo. Ir taip kun. J. Kazakevičius 1614 atgavo Kelmės bažnyčią, 1622 m. Šiluvos bažnyčios turtus ir 1628 m. Liolių bažnyčią. [33] Saločių bažnyčia, kuri vysk. Petkūno (Petkevičiaus) laikais teko kalvinistams, vysk. Geišos 1632 m. buvo atkovota iš Jonušo Radvilos[34]. Pašušvės bažnyčią 1652 m. Raseinių teismas priteise grąžinti katalikams [35]. Kėdainių katalikų bažnyčia, buvusi kairiame Nevėžio krante (Vilniaus vyskupijoje) ir XVI a. gale tekusi kalvinistams, 1627 m. buvo atgauta per teismą[36]. Linkuvos bažnyčia, tekusi Bielozarams (kalvinistams), vysk. Merkelio Giedraičio 1606 m. buvo atimta per Upytės teismą[37]. Vysk. Stan. Kiškos laikais (1619-1626) atimtos iš kalvinistų Kurtuvėnų, Raseinių ir Kuršėnų bažnyčios[38]. Vysk. Valančius priskaito iš viso buvus Žemaičių vyskupijoje 41 kalvinistų bažnyčią ir 10 liuteronu. Tačiau jos buvo pastatytos XVII-XVIII amž. ir Valančiaus laikais jų buvo likę vos kelios ; kitos laikui bėgant, kaip nereikalingos, sugriuvo « pragaišo [39]».

Yra žinomas faktas, kad Žemaičių vyskupas Jonas Domanevskis (1556-1563), pačiais protestantizmo žydėjimo metais, yra padalinęs vyskupiją į 38 parapijas. Reiškia, tuo laiku tiek buvo parapinių bažnyčių, neskaitant filijų, kurios buvo parapijų ribose kaip pagelbinės bažnyčios. Vysk. M. Giedraičiui mirus (1609 m.), Žemaičių vyskupijoje buvo 50 bažnyčių[40]. Kadangi jo laikais bažnyčių pastatyta nedaug (apie 12), tai reiškia, kad užgrobtų taip pat buvo nedidelis skaičius. Protestantai daugiausia statėsi savas, atskirai nuo katalikų[41]. Todėl Valančiaus tvirtinimas, kad vysk. M. Giedraitis, apėmęs Žemaičių vyskupijos valdymą, radęs tik 8 bažnyčias, reikia suprasti, kad tiek galėjo būti bažnyčių *veikiančių*, turėjusių kunigus ; o jų vysk. M. Giedraičio metais, kaip matėme, skaičius išaugo iki 50 ; Ir pats Valančius rašo, kad vysk. Geišas mirdamas (1633 m.) palikęs jau 73 bažnyčias[42].

Panaši padėtis bažnyčių atžvilgiu buvo ir Vilniaus vyskupijoje. Pačiame Vilniuje, kur buvo Lietuvos ponų, virtusių protestantais, centras, kur nuo 1544 m. protestantai buvo įsigalėję karaliaus Zigmanto Augusto dvare, kur 1550 m. visi aukščiausi Didž. Lietuvos Kunigaikštystės postai buvo protestantų rankose, vis tik nė viena Vilniaus bažnyčia jiems neteko. Atrodo, kad ir kitose Vilniaus vyskupijos vietose nedaug katalikų bažnyčių buvo užgrobta. Jei tikėti oficialiu Vilniaus arkivyskupijos bažnyčių sąrašu iš 1939 m.[43], kur trumpai paduodama kiekvienos bažnyčios istorija, šios bažnyčios buvo tekę protestantams : Bielicos — kalvinistų užimta 1550 m. ; Ikaznės — kalvinistų užimta 1555-1593; Alšėnų — Sapiegos paversta kalvinistų šventove, bet 1618 atgauta ; Smurgainių — kalvinistų užimta, bet 1618 atgauta ; Voverių — kalvinistams tekusi 1568 m. ; Hniezno — kalvinistų užimta XVI a., atgauta 1643 m. ; Žiupronių — XVI a. viduryje kalvinistų užgrobta, 1646 atgauta ; Adutiškio — protestantų sugriauta ir 1608 Kiškos atstatyta. Tačiau galėjo būti ir daugiau bažnyčių, kurios bent tam tikrą laiką buvo patekusios į protestantų rankas, nes ir Vilniaus krašte veik visi didikai buvo persimetę į protestantizmą. Žinant, kad XVI a.

viduryje Vilniaus vyskupijoje buvo apie 120 bažnyčių, jų protestantams, atrodo, netaip daug teko [44].

Tačiau visai kitoks vaizdas gaunasi, paskaičius XVII a. pradžios Vilniaus vyskupų pranešimus (reliacijas) Šv. Sostui. Vysk. Benediktas Vainius 1605 m. pranešime sako, kad Vilniaus vyskupijoje viso bažnyčių esą apie 600. Nors į šį skaičių įeina ne tik tos, kurios tuo metu buvo katalikų rankose, bet ir tos, kurias protestantai buvo užgrobę ar naujai pasistatę, vis tik šis skaičius yra labai didelis. Tiek bažnyčių Vilniaus vyskupijoje galėjo būti, tik įskaitant ir visų kitų tikybų (stačiatikių, žydų, mahometonij) maldos namus. Vyskupas pasisako, kad iš eretikų atgavęs 26 bažnyčias, o dėl kitų dar vedama bylos.

Nemažiau įdomus yra 1609 m. to paties vyskupo pranešimas. Jame paduota faktinoji Vilniaus vyskupijos bažnyčių būklė, čia vyskupas rašo, kad jo vyskupijoje bažnyčios yra labai toli viena nuo kitos ; prieš 40 metų jų buvę maždaug 600, o dabar esą vos 300, nes, erezijai užėjus, daug jų buvo iš pamatų išgriautos, kitų turtai atimti ir bažnyčios paverstos į maldyklas.

Šitokie bažnyčių skaičiai yra aiškiai perdėti. Bendrai, vysk. Benediktas Vainius savo oficialiuose raštuose Romai mėgo operuoti aukštais titulais ir dideliais skaičiais. Jis pirmasis (ir paskutinis) save vadina Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos primu : «primus magni Lituaniae ducatus ». 1614 m. reliacijoje sako, kad jo vyskupija apimanti visą Didž. Lietuvos Kunigaikštiją, o 1609 m. tvirtina, kad vyskupija apimanti 8 vaivadijas : Vilniaus, Trakų, Brastos, Vitebsko, Polocko, Minsko, Mstislavo ir Smolensko. Dideliais skaičiais operuoja ir vysk. Jurgis Tiškevičius savo 1651 m. pranešime tvirtindamas, kad « plačių provincijų gyventojų skaičių nustatyti negalima, nes jie yra nesuskaitomi, kadangi tik vieni katalikai sudaro apie 3.000.000, jei ne daugiau, išskyrus eretikus, schizmatikus, žydus ir totorius, kurie pasiekia tą patį skaičių », — reiškia dar apie 3.000.000. Taigi XVII a. viduryje pagal šiuos davinius vien tik Vilniaus vyskupijoje gyventojų turėjo būti apie 6.000.000, ko tikrai nebuvo.

Dėl protestantams tekusių ar jų pasistatytų bažnyčių skaičiaus tenka štai ką pasakyti. Bažnyčios buvo statomos lėšomis ir žemėje to, kas ją valde. Kadangi beveik pusė Lietuvos teritorijos priklausė Didž. Kunigaikščiui, tai jis ir buvo jo žemėse pastatytų bažnyčių koliatorius, turįs teisę pasirinkti klebonus. Kita Lietuvos teritorijos pusė buvo didikų ir dvasininkų nuosavybė. Pats Vilniaus vyskupas ir kapitula turėjo daug žemių ir dvarų, kur pastatytos bažnyčios priklausė vyskupo ir kapitulos patronatui. Apytikriai galima spręsti, kad likusieji žemių savininkai pasauliečiai galėjo turėti koliacijos teisę į trečią dalį bažnyčių. Tad jei ir visi dvarininkai būtų tapę protestantais, tai jie būtų galėję užgrobti ne pusę visų bažnyčių, o tik trečdalį, ir tikriausiai ne 300.

Kai einama prie konkretesnių davinių, tai jau tas pats vysk. Benediktas Vainius yra kuklesnis. 1614 m. pranešime jis sako, kad iš eretikų yra atgautos šios bažnyčios : Vijos, Musninkų, Paparčių, Upninkų,

Maladečinos, Lasko, Gruzdavo ir Kamienico. Vėliau, 1635 m. pranešime vysk. Abraomas Vainius mini, kad iš eretikų yra atgautos Žeimių, Balbieriškio ir Svyrionėlių bažnyčios.

To paties vysk. Abraomo Vainiaus 1644 m. pranešime tiksliai išvardintos per teismą atgautos bažnyčios : Iškoldų, Vielubų, Liepų, Košicų, Snūvų, Novosielų, Homelio, Voverių, Hniezno, Varnionių, Svyrių, Pietuchovo ir Ašmenos. Su Radvilomis ir kitais didikais vedama byla dėl šių bažnyčių : Dubingių, Žiupronių, Jašiūnų, Kondrotovičių ir Polonkos, Vyskupas drauge pamini, kad dar reikia atjieškoti šios bažnyčios : Bielicos, Biržų, Blotnos, Bolinų, Baltadvario, Bijutiškio, Čedasų, Dakūdavos, Dory, Daniušavos, Dusmenių, Dubrovo, Dūkšto, Upninkų, Jarszewicze, Ivacewicze, Katros, Kietaviškių, Kruopos, Liskavos (Liškiavos?), Leipūnų, Mogilankos, Nestoniškių, Nočios, Alantos, Ostroszyce, Orłowo, Pervažos (Pervalkos?), Pelesos, Podorosko, Rahotno Seirijų, Ščiutino, Sękowicze, Skapiškio, Siwica, Stankov, Vyžuonų, Veprių, Veisiejų ir Zugoście — viso 41 bažnyčia. Iš šio sąrašo aiškiai matyti, kad Vilniaus vyskupas į atgautinų bažnyčių skaičių priskiria ir tas, kurios niekad nebuvo katalikų rankose, o tik pačių protestantų pasistatytos. Taigi čia turime ne protestantų užgrobtas bažnyčias, bet tik pilną sąrašą tuo laiku buvusių Vilniaus vyskupijoje protestantų bažnyčių, kurių atgavimą vyskupas skaitė savo uždaviniu [44a]. Tad ir iš šių davinių lieka neaišku, kiek protestantai užgrobė katalikų bažnyčių, bet tikriausiai ne 300, kaip 1609 m. rašė vysk. Benediktas Vainius.

Mažiausiai protestantizmas palietė Sūduvą, kur XVI a. buvo vos 20 bažnyčių. Dalis jų, Nemuno pakraščiais, priklausė Vilniaus vyskupijai, o kita — prie Prūsų sienos — sudarė Žemaičių vyskupijos Užnemunės dekanatą. Kairiame Nemuno krante Sūduvoje vos viena katalikų bažnyčia Balbieriškyje dvarininko Holovčinskio buvo iš katalikų atimta ir atiduota liuteronams, bet 1644 m. Vilniaus tribunolas ją galutinai priteisė katalikams[45]. Radvilai turėjo savo žemių ir Sūduvoje. Jie ten pastatė kalvinistams bažnyčias : 1584 m. Seirijuose ir 1598 m. Šventežeryje, tačiau jos XVII a. viduryje jau buvo katalikų rankose, nes kalvinistų buvo likę labai mažai[46]. Išviso Sūduvos liet. dalyje iki mūsų laikų protestantų bažnyčių skaičius nesiekė 10, o ir tų didesnė dalis buvo statyta po to, kai Užnemunė pateko po Prūsais (1795) ir kai imta kolonizuoti Sūduvą ateiviais iš Vokietijos.

Užnemunės dekanate (paprūsėje) kaimus ir miestelius kūrė ir bažnyčias statė Zigmanto Senojo žmona Bona Sforza. Ji neapkentė savo žemėse naujojo tikėjimo skelbėjų ir išvijo iš Jurbarko kleboną, priėmusį Liuterio tikėjimą. Virbalyje Martynas Mažvydas, pagal 1562 m. inventorių, turėjo kelis daržus. Jis čia galėjo atsirasti ne anksčiau, kaip 1557 m., kada karalienė Bona jau buvo išvažiavusi į Italiją, nes pirma tų metų ji nebūtų Mažvydo įsileidusi į Virbalį. Kiek Mažvydas turėjo Virbalyje pasekėjų, nežinome, bet kad jų ten šiek tiek buvo, matyti iš karalienės Onos, Zigmanto Vazos žmonos, vieno rašto. Ji, rašydama įsakymą Lietuvos Iždininkui Dimitrui Chaleckiui 1596.V.27, įsako, kad Virbalio žmonės šventadieniais ir sekmadieniais būtų pamaldose ;

jei dėl užsispyrimo ar netikėjimo tai nedarytų, turi mokėti po du liet. grašiu. Penktadieniais ir gavėnioje jie neprivalo valgyti mėsos ir vaikus turi krikštyti Virbalio bažnyčioje. Karalius Zigmantas, tą žmonos raštą patvirtindamas, 1605 m. Virbalio seniūnui primena, kad Virbalio parapijoje neprivalo būti jokios sinagogos ir neturi būti laikomos jokios nekatalikų pamaldos [47].

Tokie griežti įsakymai bus sulaikę vakarų Sūduvos gyventojus nuo naujo tikėjimo, juoba, kad šios srities bažnyčių koliatorius buvo vien karalius, kuris neleido naujam tikėjimui reikštis. Todėl ir 1646 m. vizitacijos aktuose pasakyta, kad čia nekatalikų parapijose yra ne daug [48].

Kiek ilgiau sustojome ties Lietuvos Bažnyčios būkle, kokia ji buvo reformacijai įsigalėjus. Kaip matome, ji nesugriovė Bažnyčios santvarkos, o tik ją susilpnino. Liaudžiai prievarta primestas protestantizmas jos visiškai sau nelaimėjo. Toji liaudis likosi pasyvi, reformomis nesidomėjo ir stovėjo toli nuo visų tų naujenybių, kurias ponai išsigalvojo. Užtat neklusnius baudžiauninkus protestantais virtę ponai grąsino retežiuose kalėjime laikyti [49].

Kad Lietuvoje reformacija liaudies masių nelaimėjo, matyti ir iš to, kad uolieji su reformacija kovotojai jėzuitai, kurie visu svoriu ir uolumu metėsi į tas vietas, kur protestantizmas turėjo stipriausius savo židinius, ir sėkmingai varė apaštalavimo darbą, vis tik grąžino į Katalikų Bažnyčią ne tokį jau didelį skaičių. Savo metiniuose pranešimuose, kuriuos siuntinėjo savo generolui į Romą, rūpestingai suskaičiuoja savo darbo vaisius. Pav. 1603 m. jie pakrikštiję 114 asmenų, išpažinčių išklausę 2.221 asm. (pusė jų buvę seneliai, einą išpažinties pirmą kartą) ir iš kalvinistų atvertę 81 asm. 1605 m. pakrikštiję 300 ir iš kalvinistų atvertę 100 asmenų. 1607 m. išklausę išpažinties 724 asm. ir iš kalvinistų grąžinę į Katalikų Bažnyčią 33 asm. [50]. Reiškia, reikėjo daug pakrikštyti, daugelio išpažinties išklausyti ; tas rodo, kad kunigų trūkumas anuo metu buvo didelis. Tačiau tie tūkstančiai, kurie ėjo prie klausyklų arba krikštijo savo vaikus, buvo katalikai.

Čia skaičiais paduotieji jėzuitų darbo vaisiai aiškiai byloja, kokia buvo ano meto religinė padėtis : žmonės neturėjo kunigų, pas kuriuos būtų galėję atlikti savo religines praktikas. Jei iš skaičiaus tų, kurie buvo iš kalvinizmo grąžinti į Katalikų Bažnyčią, atmesime ponus, kurie, reformacijos atoslūgiui prasidėjus, vėl gausiai grįžo į katalikybę, tai paprastų baudžiauninkų, tapusių kalvinistais, skaičius dar labiau sumažėja.

Protestantizmas vykdė «reformas» ne tik išorinėje Bažnyčios santvarkoje. Jis lietė ir dogmas : popiežiaus primatą, Bažnyčios vienumą, Eucharistijos garbinimą, mišias (liturgiją), kunigystę ir ypačiai Marijos ir Šventųjų kultą. Čia bent trumpai sustosime ties mūsų tiesiogine tema : kokias naujoves protestantizmas bandė įvesti Marijos garbinime.

Reformacijos šulai iš karto beveik nepasisakė prieš Marijos garbinimą. Tik su tuo garbinimu susiję atlaidai, Marijos šventovių lankymas ir rožinio kalbėjimas susilaukė puolimų iš protestantų vadų. Kaip žinome, protestantai skelbė, kad vienintelis tikėjimo šaltinis yra Šv. Raštas. O jame Marijos, kaip Mergelės ir Dievo Motinos, garbė taip aiškiai yra išreikšta, žmonių pamaldumas į Mariją taip giliai buvo atsispaudęs jų širdyse ir virtęs tradicija, kad reformacijos vadai iš karto nedrįso jo liesti.

Liuteris savo pamoksluose garbina Marijos savybes, ypačiai savo ankstyvesnėje veikloje. Dar daugelį metų po savo atkritimo nuo Katalikų Bažnyčios, savo pamokslus pradėdavo Sveika Marija, kaip buvo anuo metu įprasta. 1523 m. Liuterio išleistoje maldaknygėje dar randame šią maldą. Savo pamoksluose jis pripažįsta, kad Marija buvo Mergaitė prieš gimdymą, gimdydama ir pagimdžius [51]. Jėzus Kristus yra tikrasis jos sūnus, nors jį pradėjo be nuodėmės, pagimdė be skausmų. Marija yra Dievo Motina, nes pagimdė ne vien tik žmogų, bet ir Dievą, nes Kristus viename asmenyje buvo ir Dievas ir žmogus. Aukščiausia Marijos garbė yra ta, kad ji tapo Dievo Motina, todėl mes ją taip ir vadiname [52].

Toliau Liuteris pripažįsta, kad Marija buvo pradėta be nuodėmės [53]. Jis giria ją, kad ji savo atsakyme Angelui « parodė ne tik didelį nuolankumą, bet taip pat ir didelį tikėjimą bei gilią meilę žmonijai»[54]. Marija, Liuterio žodžiais, yra «didžiausia moteris ant žemės, kilniausia brangenybė po Kristui visoje krikščionybėje»[55].

Tačiau, kiek Liuteris teoretiškai pripažino Marijos savybes, tiek smarkiai pasisakė prieš praktišką Marijos garbinimą ir prieš įvairias to garbinimo formas, kurios Katalikų Bažnyčioje buvo praktikuojamos nuo seniausių laikų. Jis dažnai kartoja, kad «popiežiškiai » Mergelę ir Motiną Mariją padarą kažkokia deive, stabu ir papiktinimu [56]. Todėl esą jos šventes reikią palikti švęsti tiems, kurie randa jose naudos ir turi progos atkalbėti daugybę rožinių.

Bet ypatingai Liuteris piktinasi tuo, kad Marijos šaukiamasi kaip Tarpininkės tarp Dievo ir žmogaus, kad ji paveiksluose vaizduojama kaip Bažnyčios, įvairių vienuolijų atstovė ar steigėja, po savo apsiaustu globianti žmones. Liuterio garsus posakis, kad Marija pati yra gavusi malonių ir todėl negalinti jų kitiems dalinti [57], tapo protestantų dogma, iš kurios jie padarė išvadą : taigi nereikia nė Marijos užtarimo šauktis.

Iš karto Liuteris leido ir Marijos paveikslų garbinimą, remdamasis Grigaliaus Didžiojo mokslu : «Galima paveikslus vartoti, kaip vartojamos raidės, kurios mums primena daiktus ir juos prieš akis stato... Minties ir vaizdo dalykai yra kryžius ir Šventųjų paveikslai, tad juos reikia ne tik pakęsti, bet ir pagerbti » [58].

Tuose kraštuose, kur įsigalėjo liuteronizmas, nauji Marijos paveikslai nebuvo gaminami, tačiau senieji daugiausia liko savo vietose (bažnyčiose). Todėl net šiandien, ne vienoje Vokietijos protestantų liute-

ronų bažnyčioje, atimtoje kitados iš katalikų, galime rasti Marijos paveikslus altoriuose ir langų vitražuose.

Panašiai atsitiko ir su Marijos šventėmis. Liuteris paliko švęsti Apaštalų, šv. Mykolo ir kai kurias Marijos šventes (bent 5). Nenuostabu tad, kad Brandenburgo kurfiursto kapelmeisterių J. Eccardo (†1611) ir J. Strobaeuso (1580-1646) sustatytame giesmyne ir 1642 bei 1644 m. išleistame Karaliaučiuje yra giesmės Marijos Apreiškimo, Grabnyčių ir Dangun Ėmimo šventėms [59].

Daug toliau nuėjo Liuterio mokiniai. Jie paneigė bet kokį Marijos kultą ir įvairias jo formas, vadindami tai «popiežiškių» prietarais. Ypačiai jie smarkiai pasisakė prieš visuotinai vartojamas maldas : Sveika Marija ir Sveika Karaliene. Liuterio mokinys Vygandas rašė : « Kas Marijos šiuo (Angelo) pasveikinimu šaukiasi, įkrinta į prietarus, nes, priešingai Dievo žodžiui, iš tvarinio padaro deivę ir Marijai priskiria dieviškumą »[60].

Betgi jau tikras Marijos garbinimo priešas buvo Kalvinas. Jis išjuokė katalikus sakydamas : «Tartum Marija neturėtų garbės, kuri jai priklauso, kad prireikė ją dar deive padaryti ». Sveika Marija maldos kalbėjime Kalvinas įžiūrėjo dvigubą « popiežiškių prietarą » : 1) kalbantieji tą maldą pasisavina arkangelo Gabrieliaus tarnybą, nes tik vienam Gabrieliui Dievas liepė Mariją tais žodžiais pasveikinti ; 2) juokinga esą sveikinti tą, kurios žemėje nėra, nes Marija yra danguje [61].

Kai Kalvinas įsigalėjo, jis 1547 m. smarkiai pasisakė prieš Tridento Susirinkimo nutarimus, ypačiai nutarimą apie Marijos nuo gimtosios nuodėmės laisvumą ; lygiai jis puolė Marijos tarpininkystę ir bet kokį jos užtarimą [62], išjuokė relikvijas, ypačiai Marijos. Ženevos Katekizme 1545 m. uždraudė Marijos ir Šventųjų paveikslų bei statulų vartojimą ir garbinimą. Įgavęs pilną valdžią, tiesiog drastiškomis priemonėmis persekiojo tuos, kurie kalbėjo Sveika Marija arba rožinį, įsakydamas bausti visus, kurie bet kokiu būdu garbina Mariją[63].

Kalvinistai Šveicarijoje «išvalė» bažnyčias, net muziejus, nuo meniškų, viduriniais amžiais pieštų, brangių paveikslų ir skulptūrų, sugriovė altorius (vien tik Berno katedroje buvo sunaikinti 33 altoriai), o paveikslus degino ir kitaip naikino. Toks ikonoklazmas siautė visur, kur tik įsigalėjo kalvinizmas : Prancūzijoje, Olandijoje, Belgijoje ir pačioje Kalvino tėvynėje — Šveicarijoje. Buvo sunaikinta neįvertinami meno turtai vien tik iš religinio fanatizmo prieš Marijos ir Šventųjų garbinimą. Pav. Antverpeno Marijos bažnyčiai padaryta nuostolių už 400.000 guldenų ; Berlyno Marijos bažnyčia neteko 36 monstrancijų ir relikvijorių, 11 paveikslų, 16 kryžių, 70 statulų; viso to žymi dalis buvo iš aukso, sidabro, papuošta brangiais akmenimis[64].

Protestantizmas atėjo į Lietuvą, atsinešdamas aiškų neigiamą nusistatymą Marijos garbinimo atžvilgiu. Jei liuteronai dar buvo atsargus neigti visas Marijos garbinimo formas, palikdami kai kurias šventes, nevengdami net Marijos giesmių (Mažvydo « Chatekismuse » yra

giesmių apie Mariją), tai kalvinistai, kurie buvo gausiausi iš visų protestantų sektų Lietuvoje, aiškiai neigė visokį Marijos kultą. Tačiau ir šie nepasižymėjo tokiomis kovos prieš Marijos garbinimą formomis, kurias sutinkame kituose kraštuose. Jei savo pamoksluose kalvinų pastoriai ir pasisakė prieš Marijos garbinimą, tai jų lenkiški ir vokiški pamokslai liaudžiai buvo mažai suprantami (kalvinistų pirmieji pastoriai buvo ateiviai iš Vokietijos, Anglijos ir Lenkijos). O lietuviai, tapę pastoriais, ir dar išaugę Marijos garbinimo tradicijose, neturėjo to fanatizmo, kuriuo reformatorių apaštalai taip pasižymėjo kituose kraštuose.

Smarkesnė kova prieš Šventųjų (ir Marijos) bei paveikslų garbinimą pasireiškė spausdintu žodžiu. Dėl to jėzuitai, kovodami su protestantizmu raštu ir pradėję Lietuvoje gaminti poleminę literatūrą, tuojau išleido Emanuelio Vegos veikalą, susidedantį iš dviejų dalių : De pio sacrarum imaginum usu ir De cultu et veneratione Sanctorum contra Volanum, Vilnae 1586 [65].

Praktikoje, iš bažnyčių, kurios teko kalvinistams, buvo pašalinti Marijos ir Šventųjų paveikslai. Ar jie buvo naikinami ? Autentiškų žinių tam patvirtinti neturime. Tačiau yra žinoma, kad žmonės jų garbintus paveikslus slėpė, kasė į žemę (Šiluvoje), nešė slėpti į miškus ir kitas nuošalias vietas (miško sargo namelyje Gudagojuj). Kiti, buvę bažnyčiose, visai pradingo (Gelvonyse ir kitur). Marijos šventės nustota švęsti. Brolijos sunyko. Vienuolynai, kurie buvo Marijos garbinimo židiniai, užgęso, netekę pašaukimų. Pav. po 1564 m. gaisro Vilniaus pranciškonų vienuolynas liko apleistas, sugriuvo ; buv. vienuolyno griuvėsiuose ėmė augti medeliai. Kauno pranciškonų vienuolyne 1571 m. buvo likęs tik vienas vienuolis [66]. Liaudis, prievarta « sureformuo[57] ta», nustebusi klausėsi «naujojo mokslo», kuriame nieko negirdėjo apie Mariją, arba jos garbinimas buvo išjuokiamas, niekinamas. Todėl ji užsidarė savyje, nežinodama ką bemanyti, kam tikėti, tačiau savo širdyje išlaikė prisirišimą prie Marijos, kuris buvo ilgų metų pamaldumu giliai įsišaknijęs. Reikėjo tik naujos srovės pūstelėjimo, naujo karšto žodžio, kad liaudis vėl plauktų į Marijos šventoves ir garbintų ją su nauju religiniu užsidegimu.

Bet ir pati Marija reklamavo savo teises Lietuvos žemėje. Jos apsireiškimas Šiluvoje buvo matomas dangaus ženklas gelbėti lietuvių tautą nuo pavojaus, kai jai grėsė tikėjimo ir dvasinio gyvenimo sužlugimas. Lietuviai negalėjo likti našlaičiai be dangaus Motinos. Marijos apsireiškimas Šiluvoje taip giliai palietė lietuvių protus ir širdis, kad jie labiau prisirišo prie Marijos ir liko jai ištikimi, nepaisant visokių vėlesnių skaudžių išgyvenimų ir nelaimių. Jau 1629 m., vos keliolika metų po Marijos apsireiškimo, į Šiluvos Šilinės atlaidus ir šventę suplaukė tūkstančiai iš visos Žemaitijos. Vien komunijų tomis dienomis išdalinta 11.000 [67]. Ten, kur liejosi Marijos ašaros, vėliau liesis lietuvių kraujas, beginant savo bažnyčias (Kražiuose, Kęstaičiuose), kai į jas pasikėsins pravoslaviškas okupantas. Šiluvos

akmenys ir keliai bus aplaistyti žmonių skausmo ir džiaugsmo ašaromis, o Marija taps lietuvio priebėga visokiuose reikaluose.

Tasai entuziazmas, kuris pasireiškė Marijos garbinime kaip tik tuo laiku, kai prasidėjo reformacijos atoslūgis, negalima išaiškinti kitaip, kaip tik Lietuvos liaudies išlikusiu prisirišimu prie Marijos. Tiesa, čia didelis nuopelnas reikia pripažinti su reformacija taip sėkmingai kovojusiems jėzuitams, kurie matė gyvo reikalo eiti į liaudį su gyvu lietuvišku žodžiu, ir apaštališko uolumo Žemaičių vyskupui Merkeliu Giedraičiui. Tačiau jų veikla nebūtų atnešusi taip greitai ir tokių nuostabių vaisių, jei pati liaudis būtų buvusi pasyvi, pagoniška, užmiršusi visa, ką Katalikų Bažnyčia per pusantro šimto metų jai buvo davusi, o ypačiai išmokiusi garbinti Mariją.

3. Marijos garbinimo triumfas, nugalėjus reformaciją.

Laikotarpis, kuris prasideda su protestantizmo nugalėjimu, teisingai galima pavadinti Marijos triumfo laikotarpiu. Jos kultas Lietuvoje nepaprastai suklesti. Pergalė prieš protestantizmą pasireiškia įvairiais būdais.

Lietuvos religiniam atsigavimui ir galutiniam reformacijos nugalėjimui lemiamos reikšmės turėjo du veiksniai : Kazimiero šventuoju paskelbimas ir Marijos apsireiškimas Šiluvoje. Šventųjų garbinimas, kurį protestantai paneigė, buvo sustiprintas savo tautos šventojo pagarbinimu, Šv. Sostui pripažinus jį vertą altoriaus garbės. Marija, kurią protestantai buvo uždarę danguje ir liepę į ją nesikreipti, nes ji nepasiekiama, negalinti padėti, pasirodo regimu būdu žemaičių krašte ir savo kojomis paliečia Lietuvos žemę, o iš jos lūpų, besikalbant su piemenėliais — vargdienėliais, išsiveržia nusiskundimo žodžiai ir iš akių krinta gailios ašaros. Be to, žmonės tiek prie šv. Kazimiero karsto, tiek Šiluvoje patiria realios dangaus pagalbos savo žemiškuose reikaluose ir dvasios varguose. Ryšys tarp dangaus ir žemės atstatytas. Dangaus Šventieji ir Marija padeda žemės gyventojams. Tuo būdu buvo sugriautas protestantų tvirtinimas, kad į Šventuosius ir Mariją nereikia kreiptis, nes jie negalį padėti.

Taip nuo XVII a. pradžios prasideda katalikų tikėjimo, o drauge ir Marijos garbinimo, atgimimas, kuris, laikui bėgant, vis augs, intensyvės ir išsivystys į įvairiausias formas.

Grįžę į Katalikų Bažnyčią didikai labai uoliai prisidėjo prie katalikybės atgimimo. Daugelis jų atgailavo už savo pačių, ar savo tėvų nuklydimą į protestantizmą ir atgailos mintimi statė Dievo namus, Marijos šventoves ir vienuolynus. Ir taip Pacai pastato Šv. Teresės bažnyčią Vilniuje (1654), ŠŠ. Petro ir Pauliaus Antakalnyje (1668-1675), Marijos Aplankymo bažnyčią ir kamendulių vienuolyną Pažaislyje (1664-1674). Sapiegų pastangomis išauga Išganytojo bažnyčia ir

trinitorių vienuolynas Vilniuje (1694). Didelio kalvinistų globėjo Mikalojaus Radvilos (Juodojo) sūnus Stanislovas, vadinamas Pamaldžiuoju, tapęs kataliku, keliauja į Vakarų Europą lankyti Marijos šventovių (kelionėje ir miršta 1599 m.), o anūkas (Stanislovo sūnus) Albrechtas Stanislovas rašo ir leidžia veikalus Marijos garbei [68]. K. Katkevičius pastato Kretingos Marijos Apreiškimo bažnyčią ir pranciškonų vienuolyną (1610). Taip Lietuvos didikai tarsi lenktyniauja Lietuvos religinio gyvenimo atstatyme ir Marijai savo pagarbos pareiškime.

Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje 1840 m.

Įdomu pastebėti tas faktas, kad gražiausios, daugiausia baroko stiliaus, Lietuvos bažnyčios buvo pastatytos kaip tik didžiulio politinio susmukimo ir ekonominio suskurdimo laikais, XVIII-XVII amžiuje, po Lietuvą nusiaubusių Maskvos karų, po Švedų invazijos, po valstybę nualinusių kazokų maištų. Atrodo, kad nelaimių prislėgtas ir ekono-

miškai suvargintas žmogus, tada stengėsi didžiausias ekonomiškas vertybes paaukoti Dievo ir Marijos garbei. Tada prasidėjo mūrinių, pastovesnių ir gaisrams atsparesnių bažnyčių statyba. Vilniuje, šalia žinomų meno šedevrų (Šv. Teresės, Šv. Kazimiero, Antakalnio), išauga Šv. Ignoto, Šv. Kotrynos, Misijonierių ir kitos bažnyčios. Vilnius tampa bažnyčių miestu ir gauna šiaurės Atėnų vardą. O ir provincijoje, net tolimuose krašto užkampiuose, dygsta mūrinės gražios bažnyčios.

Katalikybės atsigavimas davė Lietuvai ir naują bažnyčių stilių baroką, kurį į Lietuvą atnešė jėzuitai. Jie, pirmiausia Radvilos Našlaitėlio lėšomis, pasistatė gražią barokinę bažnyčią Nesvyžiuje (1584), Šv. Kazimiero Vilniuje (1604). Jėzuitų barokas padarė įtakos ir kitų bažnyčių stiliui : Gardine (1647-1667), Kaune (Karmelitų) (1685), Pažaislyje (1664-1674) ir kitur. O ir pačiame Vilniuje, po 1610 m. gaisro, kuris sunaikino 10 bažnyčių ir po rusų invazijos (1665), kuri taip pat padarė daug nuostolių Vilniaus bažnyčioms, jos atstatytos ar perstatytos jau baroko stiliuje. Šis stilius lietuviui mėgstančiam ceremoningumą savo papročiuose (palyginkime vestuvių ceremonialą), buvo arčiau širdies, suprantamas, lyg savas.

Katalikybės atgijimas pasireiškė ir kitomis formomis : iškilmingomis ir dažnomis procesijomis, atlaidais, dažnu šv. Sakramentų priėmimu, relikvijų kultu, brolijomis. Ypačiai pražydo vienuolinis gyvenimas. Vienuolynai dygo įvairiose Lietuvos vietose. Jie tapo židiniais, iš kurių plito po Lietuvą Marijos garbinimas įvairiomis formomis. Vienuoliai daug prisidėjo prie to, kad XVI a. dar pagoniškomis liekanomis svetimtaučiams krintanti į akis Lietuva, palyginti taip greitai gavo Marijos Žemės ir Šventos Lietuvos vardą.

Kiekviena vienuolija yra įnešusi reikšmingą indėlį į Marijos garbinimą, ypačiai plečiant jos kultą Lietuvoje. Domininkonai išplatino rožinio pamaldumą, jo brolijas, išgarsino Marijos kultą per jos paveikslų garbinimą : nemaža paveikslų domininkonų bažnyčiose išgarsėjo kaip stebuklingi : Žem. Kalvarijoje, Kazokiškyje, Seinuose, Vosyliškyje, Vilniuje (ŠŠ. Pilypo ir Jokūbo bažn.).

Pranciškonai, po XVI a. krizės atsigavę, daug darbavosi liaudyje. Jų pastangomis išgarsėjo Marijos paveikslai Vilniaus Šv. Kryžiaus ir Šv. Mykolo bažnyčiose. Jie išgarsino Marijos kultą Gelvonyse, po Lietuvą išplatino taip populiarų Marijos Skausmų ir Džiaugsmų vainikėlį « Kas nor Panai Marijai tarnaut »... Steigė ir platino šv. Onos, Marijos Apreiškimo ir Nekalto Prasidėjimo brolijas[69]. Šeštadieniais savo bažnyčiose darydavo procesijas Marijos garbei ; jų metu būdavo giedama Marijos litanija [70]. Jie visoje savo pastoracijoje ir vienuoliniame gyvenime stipriai pabrėžė Marijos kultą. Jų vienuolynai daugiausia nešiojo Marijos titulą. Pranciškonai yra sudėję daugybę maldų vainikėlių Marijos garbei ir jas paskleidę liaudyje [71].

Karmelitams labiausiai rūpėjo škaplieriaus brolijos, kurios paskui taip plačiai pasklido Lietuvoje ir Karmelio škaplierius tapo kiek-

vieno lietuvio pamaldumo ženklas. Basieji karmelitai buvo įsteigę Marijos Įvedybų broliją. Vienuoliai augustinijonai ypačiai platino Marijos Paguodos broliją, kurios nariai nešiodavo tam tikrą išorinį ženklą — odinį diržą [72].

Ką ir bekalbėti apie jėzuitus, kurie taip daug prisidėjo prie Marijos kulto per savo kolegijas, buvusias Lietuvos plote. Jie, kur tik jų misijos siekė, visur organizavo Marijos sodalicijas, per kurias perėjo besimokinusi Lietuvos jaunuomenė ir buvo suformuota Marijos garbinimo ženkle. Jėzuitai uoliai išplatino taip pat Marijos Nekalto Prasidėjimo Valandėles (gadzinkas), kurios vėliau skambėjo daugelyje Lietuvos bažnyčių.

XVIII. amžiuje Lietuvos pietuose (Sūduvoje) įsikūrė marijonai, kurių vienuolijos ypatingasis tikslas yra garbinti Nekaltai Pradėtąją ir jos garbinimą plėsti žmonėse. Jie prie savo bažnyčių steigė Nekalto Prasidėjimo brolijas, rengė labai iškilmingas Marijos šventes ir pamaldas, vertė Marijos giesmes į lietuvių kalbą ir mokė jas giedoti žmones.

Bendrai šiame laikotarpyje didelį vaidmenį Marijos garbinime yra suvaidinusios įvairios brolijos, kurių atsirado prie kiekvienos bažnyčios, kartais net po kelias. Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius savo pranešime Šv. Sostui 1646 m. mini, kad prie Žemaitijos bažnyčių yra Dievo Kūno, Angelo Sargo, šv. Onos, Krikščioniškojo Mokslo, šv. Izidoriaus Artojo ir kitos brolijos. Drauge pažymi, kad beveik prie visų parapijinių bažnyčių esančios taip pat Marijos rožinio ir įvairios kitos « piae congregationes » Marijos garbei[73]. Rožinio brolijas Vilniaus vyskupijoje taip pat savo reliacijoje iš 1625 m. mini ir Vilniaus vysk. Eustachijus Valavičius [74].

Taigi ne tik miestuose, bet ir kaimų parapijose, pridygo įvairių brolijų, kurios pagyvino ir suintensyvino religinį gyvenimą. Brolijų narių pareigos įpratino lietuvius Marijos garbei pasninkauti trečiadieniais ir šeštadieniais, kalbėti įvairias maldas, giedoti giesmes, dalyvauti procesijose, šventėse, dažnai priimti šv. Sakramentus. Žodžiu, tai buvo organizuoto religinio gyvenimo pražydėjimas. Brolijos papuošė bažnyčias ir koplyčiais Marijos paveikslais ir stipriai išgarsino kai kurias Marijos kulto vietas.

Ir taip, tie patys lietuviai, kurie vysk. Merkelio Giedraičio liudijimu, dar XVI gale savo katalikiškumui įrodyti galėjo tik tiek pasakyti : liuteronais nesame — mėsos penktadieniais nevalgome, jau XVII- XVIII a. tūkstantinėmis miniomis lankė stebuklingas Marijos šventoves, nukaišė Lietuvos pakeles Skausmingosios Dievo Motinos savo rankų darbo statulėlėmis, bažnyčiose ir namuose giedojo Marijos rožinį, vainikėlius, valandas, rengė puošnias gegužines pamaldas, spalių mėn. vakarais šeimose kalbėjo rožinį, advento rytais vyko į Rarotas. Lietuvio religiniame gyvenime ir pamaldume Marija, po Dievo, užėmė pačią svarbiausią vietą. Jos gyvenimas ir jos užtarimas lietuviui buvo labai akivaizdus, apčiuopiamas, ir todėl jis prisirišo

prie Marijos, o ji, kaip Geroji Motina, atsilygino savo globa, pagalba, užtarimu.

Sekančiuose šios knygos skyriuose bandysime bent trumpai apžvelgti įvairias Marijos garbinimo formas atskirai. Matysime, kaip ir kada jos atsirado, kaip vystėsi ir kokiu būdu reiškėsi. Kadangi Lietuvos Bažnyčia daugelį religinio gyvenimo formų pasiėmė iš Lenkijos, teks kai kada ir tenai siekti, kad matytume iš kur kilo tas ar kitas pamaldumas.

1 *Wolonczewskis Motiejus K.,* Žemajtiu Wiskupiste, Wilniuj 1848, I, 37.
2 *Kojalowicz Wijuk W.,* Historia Lithuaniae, Antverpiae 1669, II, 2.
3 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 43.
4 *W olonczewskis,* op. cit. I, 52.
5 Cfr. Žemaičių vyskupijos steigimo bulė - Jus Pontificium 1929, 276-277.
6 *Kleintjens J.,* Fontes Historiae Latviae Societatis Jesu, Riga 1941, II, 3.
7 Iš J. E. vysk. Pr. Būčio pasakojimų.
8 Plg. *Vysk. V. Brizgys,* Šiluva - Lux Christi 1951, Nr. 3, 40-41.
9 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 55.
10 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 268.
11 Catalogus Ecclesiarum et Cleri Archidioecesis Vilnensis pro anno Domini 1939. Prel. Jono Albino 1522 m. vizitacijos sąraše yra 92 bažnyčios, bet tas sąrašas nepilnas. Žiūr. *Kurczewski J.,* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 117.
12 *Gerullis Jurgis,* Nauji XVI a. dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietuvoje - Tauta ir Žodis, IV, 426.
13 *Gerullis,* op. cit., 428.
14 *Rostowski Stan.,* Lithuanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem, 1877, 153.
15 Karaliaučiaus Archyvas, Sammlung Zasztowt, dok. 4.X. 1430 ; Plg. ten pat Nr. 6.
16 *Kantak Kamil,* Bernardiny Polsci, Lwów 1933, T, 156.
17 Karaliaučiaus Archyvas, Sammlung Zasztowt, Nr. 18.
18 Vatikano Archyvas, Proces. Consistor, fol. 12, 108 v.
19 *Fijałek J.,* Uchrześcijaniene Litwy przez Polskę - Polska i Litwa 1914, 62-64.
20 *Biezais H.,* Die religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen, Upsala 1954, P' 85.
21 *Puryckis I.*, Die Glaubensspaltung in Litauen, Freiburg 1919.
22 Gerullis, op. cit. 428.
23 *Wolonczewskis,* op. cit. II, 259.
24 Kad neprietelei vieroj virszu ėmė,
Teip katalikų vierą jau patrėmė.
Septyni tiktai kunigai
Žemaiczių žemei teip mažai... *Kanticzkos* 1859, 294.
25 *W olonczewskis,* op. cit. I, 100 ; II, 236.
26 *Ciechovius,* Alloquium Osciense, II, cap. 21.
27 *Ivinskis Z.,* Kirchengesang in Litauen im XVI-XVII Jahrhundert - Commentationes Balticae I (1953), 76.
28 *Jablonskis K.,* Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą - Archivum Philologicum IV (1933), 64.
29 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 107-110.
30 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 98-99.
31 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 98-99.
32 *Wolonczewskis,* op. cit. II, 120.
33 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 132-128, 144.
34 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 148-149.

35 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 164-167.
36 *Wolonczewskis,* op. cit. I. 142-143.
37 *Wolonczewskis,* op. cit. II, 120.
38 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 131.
39 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 99 ; II, 238-251.
40 Vatikano Archyvas, Proces. Consistor, f. 2, 107, iii.
41 *Wolonczewskis,* op. cit. II, 238-251.
42 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 153.
43 Catalogus Ecclesiarum etc. p. 74, 82, 91, 92, 93, 102, 116, 124.
44 *Kurczewski J.* Biskupstwo Wileńskie, p. 178 rašo, kad be paminėtų bažnyčių kalvinistams dar tekusios Varnėnų, Kabilninko, Rykantų, Svisločiaus, Baltstogės ir kitos, kurios vėliau Vilniaus vyskupo ir klebonų dėka buvusios atgautos.
44a *Totoraitis J.* Vilniaus vyskupų reliacijos XVII ir XVIII amž. —- Tiesos Kelias 1939, 81-90, 169-175.
45 *Totoraitis J.,* Sūduvos Suvalkijos Istorija, Kaunas 1938, I, 478.
46 *Totoraitis,* op. cit. I, 489-490.
47 *Totoraitis,* op. cit. I, 604.
48 *Totoraitis,* op. cit. ten pat.
49 *Gruźewski B.,* Kościół Ewangelicko-Reformowany w Kielmach, Warszawa 1912.
50 *Wolonczewski,* op. cit. I, 121.
51 Luthers Werke, Frankfurt a. M. und Erlangen 1826 s., VI, 122 ; XVI, 236 ; XXIX, 46, 49, 53, 58 ; XXXV, 88.
52 Luthers Werke, VI, 198, 200, 206, 303, 333 ; XIX, 152 ; XXV, 307 ; XXXII, 351; XLV, 250; XLVII, 2.
53 Luthers Werke, XV, 53; XXIV, 13j.
54 Luthers Werke, VI, 188.
55 Luthers Werke, XLVIII, 5/ s.
56 Luthers Werke, I, 116; XLIV, 42; XLV, 245, 251 s. Reikia pripažinti, kad XV-XVI a. katalikų raštuose galime rasti išsireiškimų, kurie galėjo būti dviprasmiškai suprasti. Humanizmo įtakoje Marija buvo vadinama ne *šventa,* bet *diva.* Vokiečių raštuose randame ir tokių titulų : *Göttin der Himmel,* net *Göttin der Göttinnen.* Žiūr. *St. Beissel, S. J.,* Geschichte der Verehrung Marias im 16 und 17 Jahrhundert, Freiburg i. Br. 1910, 105.
57 Luthers Werke, VI, 180.
58 *Guericke,* Allgemeine christliche Symbolik, Leipzig 1861, 258.
59 *Wackernagel,* Das deutsche Kirchenlied, Leipzig 1864, I, 732, 877.
60 *Petrus Canisius,* De Maria Virgine - Summa aurea, VIII, 1071.
61 *Bourassé* - Summa aurea, III, 1225.
62 Opera Calvinii, Brunsvigae 1868, VII, 481 ; XIV, 21.
63 Opera Calvinii, XII, 309, 310, 314, 366.
64 *Klöden,* Zur Geschichte der Marienverehrung, Berlin 1840, 148s.
65 Estreicher, Bibliografia Polska, VIII, 83.
66 *Kantak,* op. cit. I, 199.
67 *Wolonczewskis,* op. cit., I, 144.
68 *Estreicher,* XXVI (1915), 61-64.
69 *Kantak,* op. cit. I, 151, 157 ; *X. St. Ch.,* Bractwo - Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego, II (1873), 565.
70 *Kantak,* op. cit. II, 273.
71 *Kantak,* op. cit. I, 151.
72 *X. St. Ch.,* op. cit., 568.
73 Archiv. Congr. Concil. Relat. Dioeces. Samogit. 1646..
74 Ten pat : Relat. Dioeces. Vilnen. 1625.

PIRMOJI DALIS

MARIJOS GARBINIMAS

I.

LITURGINIS MARIJOS GARBINIMAS

Šiame skyriuje kalbėsime apie tą Marijos garbinimą, kuris galima pavadinti liturginiu, nes Bažnyčia nustato jo apeigas ir atlikimo būdą. Šio garbinimo iniciatyva išeina iš Bažnyčios atstovų — dvasininkų. Paskui bažnytinė vyresnybė jį aprobuoja ir įveda visame katalikų pasaulyje. Metų eigoje šio Marijos garbinimo formos apima tiek atskirus dienos laikotarpius (valandos), tiek ištisas dienas (šventės), tiek ir atskirą mėnesį (gegužinės pamaldos). Taigi ir šis skyrius turės tris dalis : 1) apie Mažąsias Marijos Valandas, 2) apie Marijos šventes ir 3) apie Marijos mėnesį. Pradėsime tačiau nuo Marijos švenčių dėt to, kad ši pamaldumo forma chronologiškai yra pati pirmoji ir seniausioji.

A. MARIJOS ŠVENTĖS

1. Apie šventes apskritai.

Visos religijos turi savo šventes, kurios yra dvasinio gyvenimo matoma išraiška, sujungta su tam tikromis apeigomis, kurios pagal vietą, laiką gali būti skirtingos, tačiau kai kada įgyja tam tikro pastovumo ir visuotinumo. Žmogus savo negalėje visuomet jieškojo pagelbos iš aukštesnės galybės ir norėjo užsitikrinti sau jos globą. Tam buvo reikalingos tam tikros iškilmės — šventės ir apeigos.

Kiekviena religija turi įvairių savo švenčių, bet nė vienoje iš jų šventės nėra tokios reikšmingos ir turinčios taip prasmingai išdirbtą sistemą, kaip Katalikų Bažnyčioje. Čia šventės, sekdamos vienos kitas, sudaro bažnytinius metus — laikotarpius, kuriuose Kristaus šventės yra pagrindas, o Marijos ir Šventųjų tarsi papildymas, papuošimas.

Nuo pat krikščionybės pradžios švęsta — minėta Kristaus gyvenimo įvykiai. Nuo IV a. prasideda kankinių kultas : švenčiamos jų šventės (dies natalis — mirties diena). Bažnyčiai atgavus laisvę, imta švęsti ir išpažinėjų šventės, sujungtos su nedarbo — poilsio pareiga. Tuo būdu švenčių skaičius didėjo. Ir taip Reimso vyskupo Sanacijaus statute iš 620 metų, be sekmadienių, yra nustatyta dar 11 kitų švenčių. Šv. Bonifaco laikais (apie 809 m.) Aacheno sinodas nustatė jau 20 šven-

čių. Gracijano Dekretas 1150, be atskirų vyskupijų švenčių, visuotinai švenčiamų priskaito jau 41. Grigaliaus Dekretalijos iš 1234 m. nustato 45 privalomas šventes, kurios su sekmadieniais sudaro apie 85 nedarbo dienas. Nuo XII iki XVI a. atskiros vyskupijos turėjo virš 100 šventų dienų (su sekmadienais), neįskaitant parapijinių ir vienuolynų švenčių[1].

Taip išaugus švenčių — nedarbo dienų skaičiui, imta skųstis, kad jos kenkia krašto ekonominiam gyvenimui, ir pradėta reikalauti, kad Šv. Sostas jų skaičių sumažintų. To reikalavo ne tik pasauliniai valdovai ir didelių žemių bei baudžiauninkų masės savininkai, bet ir dvasiškija, kuri turėjo pareigos šventadieniais laikyti mišias už tikinčiuosius. Todėl pop. Urbonas VIII., bule « Universa » 1642. IX. 13, sumažino švenčių skaičių iki 36 (be sekmadienių). Be visoje Bažnyčioje tų 36 privalomų švenčių, buvo paliktos krašto ir vietos globėjų šventės (ten, kur jos jau buvo švenčiamos), o nuo 1708 m. pridėta dar privaloma Marijos Nekalto Prasidėjimo šventė. Vyskupams buvo uždrausta naujas šventes įvesti. Tačiau ir dabar, drauge su sekmadieniais, vis dar liko apie 85 nedarbo dienos. Todėl vėl imta klabinti popiežių, kad jų skaičių dar sumažintų. Ir taip pop. Benediktas XIII (1724-1730) leido Ispanijai 17-koj švenčių, iš pareigos išklausius šv. mišių, dirbti. Panašų indultą išsirūpino 1748 m. Neapolio ir Sicilijos karalius, o 1753 m. Austrija, kur švenčių liko tik 15. Napoleono su Šv. Sostu 1802 m. sudarytas konkordatas paliko Prancūzijoje tik 4 privalomas šventes, o kitas perkėlė į sekmadienius.

Popiežius šv. Pijus X, norėdamas visoje Bažnyčioje suvienodinti švenčių skaičių, 1911. VII. 2 bule « Supremi Disciplinae » nustatė privalomas 8 šventes,[2] o 1917 m. įsigaliojęs Bažnyčios Teisių Kodeksas (kan. 1274) nustatė visoje lotynų apeigų Bažnyčioje 10 privalomų švenčių : Kalėdų, Naujųjų Metų, Trijų Karalių, V. Dangun Žengimo, Dievo Kūno, Marijos Dangun Ėmimo, Nekalto Prasidėjimo, šv. Juozapo (ten, kur ji 1917 m. buvo švenčiama), šš. Apaštalų Petro ir Pauliaus, Visų Šventųjų. Bet ir po to Šv. Sostas specialiais dekretais kai kuriuose kraštuose dar sumažino ir šių švenčių skaičių, pvz. Jungt. Amerikos Valstybėse iki 6, Prancūzijoje iki 4[3].

2. Šventės Lietuvoje.

Lietuvoje, įvedus krikščionybę, tuojau imta švęsti šventės, kurios buvo jau švenčiamos visoje Bažnyčioje, ir tos, kurios buvo švenčiamos Lenkijoje. O Lenkijoje švenčių buvo daug : be visoje Bažnyčioje švenčiamų, dar prisidėjo keletas krašto globėjų švenčių. Jų skaičius jau buvo apribotas 1420 m. provincijos sinode ir tas skaičius išliko iki 1755 m.

Be privalomų ir visuotinai švenčiamų dienų, Lietuvoje ir Lenkijoje dar buvo švenčiama : trečioji Velykų ir Sekminių diena, Atradimas ir Išaukštinimas Šv. Kryžiaus, Švč. Marijos Aplankymo, šv. Mykolo,

šv. Jono Krikštytojo gimimo, visų Apaštalų ir jų išsiskirstymo, Nekaltų Bernelių, šv. Stepono, šv. Lauryno, šv. Vaitiekaus, šv. Stanislovo Kank., šv. Martyno, šv. Mikalojaus, šv. Magdalenos, šv. Elzbietos, šv. Jadvygos, šv. Kotrynos, šv. Agnietės, šv. Daratos ir šv. Margaritos. Be to, kiekvienos bažnyčios globėjo-jos ir bažnyčios pašventinimo metinės. Laikui bėgant, kai kurios jų buvo panaikintos, ar pakeistos kitomis (pav. tai buvo padaryta provincijos sinode 1628 m.).

Tarp kitų, paminėtina Apaštalų Išsiskirstymo šventė, kuri įvesta tuojau po Žalgirio mūšio (1410. VII. 15) paminėti kryžiuočių nugalėjimą ir padėkoti Dievui už pergalę. XVI a. kai kur šios šventės dieną buvo daromos iškilmingos padėkos procesijos (Chelmo vyskupijoje).

Be privalomų švenčių ir nedarbo dienų, buvo dar taip vadinamų pusšvenčių, kurių metu, ryte išklausius šv. mišių, buvo galima darbus dirbti. Prie tokių, tarp kitų, priklausė šš. Luko ir Morkaus dienos, Viešpaties Atsimainymo, Švč. Marijos Paaukojimo ir Snieginės, o taip pat ir Vėlinių diena.

Iš karto Lietuvos globėjų šventės buvo tos pačios, kaip ir Lenkijoje. Tik Vilniaus vysk. Benedikto Vainiaus laikais (1600-1615) sinodas nustatė savo, skirtingus globėjus : šv. Jurgį, šv. Kazimierą ir šv. Mikalojų[4].

Švenčių skaičiaus mažinimas visoje Bažnyčioje buvo taikomas ir Lenkijai su Lietuva. Tačiau buvo ir išimčių. Dar prieš visuotinį pop. Urbono 1642 m. dekretą, Apeigų Kongregacija, to paties pop. Urbono VIII laikais, 1634 m. leido Lenkijoje ir Lietuvoje vasaros mėnesiais (liepos, rugpiūčio ir rugsėjo) šventes perkelti iš darbo dienų į sekmadienius, tačiau nebuvo leista kilnoti Marijos ir Apaštalų švenčių [5]. Panašiai pop. Benediktas XIV, 1743 m. atsižvelgdamas į žemdirbių reikalus (o ir baudžiauninkai tik šventomis dienomis galėjo nudirbti savo darbus), prašomas kai kurių vyskupų, leido vasaros metu švenčių dalį nukelti į sekmadienius. Respublikos seimas 1768 prašė Šv. Sosto tą leidimą pritaikyti visai respublikai [6]. Ir iš tiesų, pop. Pijus VI 1775 m. išleido bulę « Paternae Charitati », kuria Lietuvoje ir Lenkijoje buvo panaikintos kai kurios šventės, ir jų sumažintas skaičius išliko iki 1911 m. Vilniaus vysk. Masalskis, gavęs pop. Pijaus VI bulę, tų pat metų VIII.30 d. raštu suredukavo švenčių skaičių, palikdamas tik po 2 dienas Kalėdų, Velykų ir Sekminių, taip pat : Naujųjų Metų, Trijų Karalių, V. Dangun Žengimo, Dievo Kūno, Marijos Grabnyčių, Apreiškimo, Dangun Ėmimo ir Nekalto Prasidėjimo, šš. Apaštalų Petro ir Pauliaus ir vieną vyskupijos globėjo šventę [7]. Tuo globėju ta proga buvo paskelbtas šv. Kazimieras. Buvo panaikintos visos oktavos, septindieniai ; palikta švęsti tik Dievo Kūno oktava [8].

Bet bemažinant šventes, kartais prisidėdavo ir naujų. Taip įvyko su šv. Kazimiero Kūno Perkėlimo šventė, kuri Romos dekretu 1652. IX. 28 buvo leista visoje Lietuvoje švęsti po Marijos Dangun Ėmimo oktavos su atskiromis mišiomis ir officiumu [9].

Pop. Pijaus VI 1755. V. 23 bulėje, bemažinant šventes, kurių skaičių nustato vietos vyskupai, buvo paliktos krašto ir vyskupijų globėjų šventės. Lietuvoje jos supuolė su šv. Kazimiero švente, nes visos trys Lietuvos vyskupijos (Vilniaus, Žemaičių ir Seinų) buvo pasirinkusios krašto globėją — šv. Kazimierą ir vyskupijos globėju.

Vyskupai ir diecezinėi bei provinciniai sinodai dažnai primena dvasiškijai reikalą aiškinti žmonėms šventų dienų pareigas ir drauge budėti, kad jos būtų tinkamai atliekamos. O tos pareigos : išklausyti šv. mišių ir susilaikyti nuo darbų. Ponai privalo tarnus ir baudžiauninkus atleisti arba taip sutvarkyti jų darbus, kad jie turėtų galimybės išklausyti šv. mišių. Nelanką šventomis dienomis bažnyčios be rimtos priežasties turi mokėti pabaudą Bažnyčios naudai. Sinodai nustatinėjo švenčių pamaldų tvarką.

Yra žinoma pamaldų tvarka, nustatyta Vilniaus katedrai 1522 m.: 3-4 val. ryto mišios Švč. Trejybės koplyčioje prie karalių kapų ; po to votivinės mišios Goštautų koplyčioje. Tuo tarpu vyskupų koplyčioje (vad. Gaudeamus) kunigai mansijonieriai gieda Officium ir Dievo Motinos votivinės mišias «Gaudeamus» (nuo to ir koplyčios vardas). Po to giedotos mišios « Salve Sancta Parens » šv. Kazimiero koplyčioje, kurias gieda vienas iš 8 tos koplyčios mansijonierių. Po to laikomos privatinės mišios ir votivos kitų kunigų ir altaristų prie šoninių altorių. Vikarai, prie savo altoriaus, laiko suplikacines mišias, o po jų prasideda kapitulos mišios (Missa conventualis) ; 12 val., pasibaigus kapitulos mišioms, katedros mokyklos psalteristai gieda psalmes iki 2-3 val. prieš saulėleidį ; po to mansijonieriai Gaudeamus koplyčioje laiko Mišparus ir Kompletą, gi kitose koplyčiose kunigai su žmonėmis kalba karunkas, litanijas ir gieda šventas giesmes iki vėlyvos nakties[10].

Sinodų aktuose randame nutarimų, kuriais norima apsaugoti šventes nuo triukšmingų pasaulinių dalykų, nesiderinančių su šventės nuotaika. Kadangi šventės sutraukdavo daugybę žmonių, tai ta proga stengėsi pasinaudoti pirkliai, įvesdami švenčių dienose ir vietose jomarkus bei turgus. Vyskupijų sinodai juos draudė, o kad tai nepadėjo, tai vėliau ėmė leisti, bet tik pamaldoms pasibaigus. Neklusniųjų prekiautojų prekės turėjo būti konfiskuotos ir atiduotos prieglaudoms (Vilniaus sinodas 1685 m.). Buvo draudžiama švenčių dienomis pardavinėti svaiginančius gėrimus ir bendrai girtuokliauti ; girtuokliai turėjo būti baudžiami net ir kūno bausmėmis (Vilniaus sinodas 1613 m.). Buvo lygiai draudžiama švenčių dienomis karčiamose kortuoti ir rengti šokius. Įdomus yra 1613 m. Vilniaus sinodo nutarimas apie naikinimą papročio, pagal kurį liaudis dėjo aukas ant didžiojo altoriaus : vištas, veršelius ir panašius dalykus. Nutarime sakoma, jei žmonės nori atiduoti Dievui savo auką, tededa ją kur nors kitur, tik ne ant altoriaus. Lygiai draudžiamas kitas paprotys — šventojo parapijos globėjo ar bažnyčios pašventinimo šventėse atsigabenti ant šventoriaus alaus ir kitų gėrimų ir ten gerti, nes tas dalykas primenąs pagoniškus papročius [11].

Švenčių gausumą gražiai paaiškina P. Skarga savo pamoksle 16 sekm. po Sekminių : « Mūsų krašte yra daug švenčių. Kada ponai vis labiau slėgė liaudį, Bažnyčia, kaip prispaustųjų globėja, noriai padaugino švenčių skaičių : ji tuomi davė progos žmogui atsikvėpti nuo sunkių ir privalomų darbų, o drauge šventės buvo ir mokykla, kurioje jie buvo pamokomi, kad jie nėra gyvuliai, kokiais juos ponai nekartą laikė. Tačiau keičiantis gyvenimo sąlygoms ir lengvėjant nelaisvei, Bažnyčia tos pačios liaudies gerovei neatsisakė sumažinti švenčių skaičių [12]».

3. Marijos šventės.

Po Kristaus švenčių, visų laikų krikščionių širdžiai mieliausios buvo Marijos, Kristaus Motinos šventės. Jos pradėta švęsti pirmiausia Rytuose, jau IV amžiuje. Iki tol liturgijoj Jėzaus Kristaus Motina buvo garbinama drauge su Sūnumi.

Pirmutinė liturginė Marijos šventė, vadinama dar bendru vardu : Memoria seu Commemoratio Sanctae Mariae. Rytuose ji buvo švenčiama jau IV a. viduryje, sekmadienį prieš Kristaus Gimimo šventę ; tuo būdu norėta pagerbti jos dieviškoji motinystė ir nekaltas prasidėjimas. Tame pat IV a. ši šventė pasiekia Vakarų Ispaniją, Italiją : ji jau švenčiama Milane, Ravenoje ir kitur. VII a. pop. Sergijaus I (†701) laikais jau visoje Katalikų Bažnyčioje švenčiamos 4 Marijos šventės : Dangun Paėmimo, Įvedybų, Apreiškimo ir Gimimo, nors kiekviena jų turi skirtingą pradžią.

Pirmutinė ir seniausia savo kilme yra *Marijos Dangun Ėmimo* šventė. Rytuose ji pradėta švęsti tuoj po Efezo Bažnyčios Susirinkimo (431 m.), kuriame buvo paskelbta dogma, kad Marija yra tikrai Dievo Motina. Ši šventė Rytuose buvo vadinama Dormitio arba Pausatio B. V. Mariae. Šis Marijos gyvenimo momentas paimtas greičiausiai iš analogijos kankinių šventėms, kurių žemiškosios kelionės pabaiga ir pradžia amžinojo, dangiškojo gyvenimo buvo imama šventės pagrindam Bizantijos imperatorius Mauricijus (†602) įsakė ją švęsti rugpiūčio 15 d.

Vakarų Bažnyčioje ši šventė, vardu Natale S. Mariae, imta švęsti VII a. Pop. Leonas IV 847 įsakė ją švęsti su oktava, o pop. Mikalojus I 856 m. pridėjo dar ir vigiliją[13].

Kadangi Lietuvoje daugelis pirmųjų bažnyčių buvo įkurtos šiuo Marijos titulu, tai Dangun Ėmimo šventė buvo ne tik visuotinė, bet dar ir bažnyčios titulas, ir tuo būdu dar iškilmingesnė.

Marijos Dangun Ėmimo šventėje nuo neatmenamų laikų yra šventinamos žolės. Šios apeigos kilmė gali būti įvairi. Gal tai yra atmintis legendos, šv. Jono Damaskiečio paskelbtos, kad Apaštalai, susirinkę prie Marijos kapo, nerado jos kūno, o tik pilną kapą gėlių. Bet

lygiai gali tai būti liekana iš prieškrikščioniški! laikų, kada pagonys tam tikriems augalams ir žolėms priduodavo ypatingų antgamtinių galių ir jas vartodavo burtų bei pagoniškų apeigų reikalui. Lygiai gali būti atmintis pagonių derliaus šventės[14]. Bažnyčia, norėdama šiam pagoniškam papročiui suteikti krikščionišką turinį, ėmė šventinti žoles (senovėje ir javų pirmojo derliaus varpas). Iš X a. žinomos gelių šventinimo ritualo maldos prašo Dievo, kad pašvęstos žolės (augalai) būtų naudingos sveikiems ir ligoniams, žmonėms ir

Dangun Paimtoji liaudies mene.

gyvuliams. Lietuvoje vartotame Petrikavo sinodo 1621 m. priimtame rituale, šiam reikalui skirtose trijose ilgose maldose, prašoma Dievo, kad «šias įvairios rūšies žoles ir vaisius savo gerumu palaimintų ir prie gamtinės jų jėgos naujos palaimos malonę pridėtų, kad jos, žmonių ir gyvulių naudojamos Dievo vardu, būtų apsauga nuo visokių ligų ir nelaimių». Kitoje maldoje prašoma «išlieti savo palaimos gausu-

mą ant šių naujų javų pėdų, ant uogų, žolių ir vaisių,... suteikti, kad žmonėms, avims, galvijams ir gyvuliams prieš ligas, marus, žaizdas, apkerėjimus, burtus, nuodus, gyvačių ir kitų nuodingų gyvių bei žvėrių įkandimus ir bet kokius kitus nuodus būtų apsauga, taip pat prieš velnio apgaules ir pinkles gintų visur, kur tik bus jos padėtos, nešiojamos ar turimos»[15].

Marijos Įvedybų šventė (Grabnyčios), kada minima V. Jėzaus paaukojimas Jeruzalės bažnyčioje ir Marijos įstatyminės įvedybos (purificatio). Rytuose ši šventė žinoma jau IV a. Kadangi Marijos įvedybos pagal Mozės įstatymą turėjo įvykti praslinkus 40 dienų po Jėzaus gimimo, o Kristaus gimimo šventė Rytuose buvo švenčiama sausio mėn. 6 d., tai Marijos įvedybų šventė buvo paskirta vasario 14 d. Tik po to, kai Jeruzalės patrijarchas Juvenalis (425-458) Kalėdų šventei paskyrė gruodžio 25 d., tai ir Grabnyčių šventė atkelta į vasario 2 d. Imperatorius Justinijonas I 542 m. įsakė šią šventę švęsti visoje jo imperijoje po to, kai liovėsi baisus maras. Iš Rytų į Vakarus ši šventė atėjo jau V a. Žvakių šventinimas šią dieną, primenąs tą faktą, kai senelis Simeonas Jeruzalės bažnyčion atneštą vaikelį Jėzų pavadino «pasaulio šviesa», jau žinomas nuo X amžiaus[16].

Marijos Apreiškimo šventė, senovėje vadinta Kristaus prasidėjimo vardu, nuo pat pradžios švenčiama kovo mėn. 25 d. Rytuose iš karto ji buvo neprivaloma šventė ir jau žinoma nuo 430 metų. Vakarų Bažnyčioje ji pradėta švęsti jau VII amžiuje[17].

Marijos Gimimo šventė, Rytų ir Vakarų Bažnyčioje švenčiama rugsėjo 8 d., kai kuriose vietose jau žinoma nuo VIII a., o nuo XI a. jau švenčiama visoje Bažnyčioje. Lietuvai atgavus laisvę, ši šventė buvo paskelbta valstybine, minint tą faktą, kad Vytautas Didysis šią dieną buvo paskyręs savo vainikavimui. Garsi yra visoje Lietuvoje ši šventė, vadinama Šiline, Šiluvoje.

Šios 4 Marijos šventės, Lietuvoj priėmus krikštą, visos Bažnyčios pavyzdžiu, tuojau imta švęsti visose bažnyčiose. Kitos įvestos vėliau Įvairiais laikais. Pirmoje vietoje reikia paminėti

Marijos Nekalto Prasidėjimo šventę. Šią šventę, tik kitu vardu — Nekaltas šv. Onos pradėjimas — Rytuose jau randame VII a. Vakarų Bažnyčioje tikruoju (Nekalto Marijos Prasidėjimo) vardu ši šventė imta švęsti pirmiausia Pietų Italijoje IX amž. Airijoje ji žinoma nuo IX a., Anglijoje nuo XI a., Prancūzijoje ir Vokietijoje nuo XII a. Apie šią šventę Lenkijoje turime žinių iš 1396 m. Bet tai buvo vis dar vietinė atskiros vyskupijos ar parapijos šventė. Pop. Sikstas IV 1476 m. ją galutinai aprobavo, o pop. Klemensas XI 1708 m. įsakė švęsti visoje Bažnyčioje. Visoje Lenkijoje šią šventę įsakė švęsti provincijos sinodas 1511 m.[18].

Apie Marijos Nekalto Prasidėjimo šventę Lietuvoje pirmąją žinią turime iš 1439 m. Kai XV a. pradžioje buvo sušauktas Bazelio susi-

rinkimas (1431-1443 ; teisėtas 1433-1437), į jį Vilniaus vyskupas Motiejus pasiuntė savo pasiuntinius, kurie parvežė žinią, kad Susirinkimas 1439 m. rugsėjo mėn. 17 d. yra nusprendęs, jog tikėjimas į Nekaltą Marijos Prasidėjimą derinasi su Bažnyčios mokslu, su Šv. Raštu ir sveiku protu, todėl visų turi būti priimtas ir išpažįstamas ; drauge draudžiama skelbti priešingas mokslas. Vyskupas Motiejus tokia žinia labai apsidžiaugė ir tuoj įsakė visoje savo vyskupijoje švęsti Marijos Nekalto Prasidėjimo šventę. [19] Nors Susirinkimas, kai tą sprendimą darė, jau nebuvo teisėtas, nes buvo įėjęs į konfliktą su pop. Eugenijum IV, tačiau pats faktas padarė didelės įtakos į Nekalto Prasidėjimo tiesos ir kulto išplitimą Bažnyčioje. Tuo pačiu Susirinkimo dekretu gruodžio 8-ji diena buvo paskirta Nekalto Prasidėjimo šventei, kuri imta švęsti daugelyje vietų ir, kaip matėme, Lietuvoje.

Iš XV a. turime dar vieną liudininką, kad tuo laiku Nekaltai Pradėtosios kultas jau buvo žinomas Lietuvoje — tai pati seniausioji Lietuvoje bažnyčia, pašvęsta Nekalto Prasidėjimo garbei, kurią 1477 m. (tais metais pop. Sikstas IV aprobavo Nekaltai Pradėtosios mišias ir Offlcium) pastatė Žemaičių vyskupas Baltramiejus Svierenkavičius būsimoje Žemaičių vyskupų rezidencijoje — Alsėdžiuose. Galima kelti klausimas, ar tai yra pirmasis tos bažnyčios titulas, išlikęs iki mūsų dienų nepakeistas [20]. Tačiau, žinant, kad bažnyčių titulai nėra lengvai kaitaliojami ir kartą parinktą titulą, o su juo ir bažnyčios dedikacijos šventę, paskui keisti reikia labai rimtų priežasčių ir Apaštalų Sosto leidimo, esame linkę manyti, kad Alsėdžiams tenka garbė turėti pirmąją Lietuvoje bažnyčią Nekaltai Pradėtosios vardu. Kitos Žemaitijoje statytos bažnyčios tuo vardu yra iš XVII a. O Vilniaus vyskupijoje pirmosios to vardo bažnyčios yra iš XVI amž.

Iš vėliau įvestų ir visoje Bažnyčioje švenčiamų Marijos švenčių reikia paminėti:

Marijos Aplankymo šventė (Visitatio B. V. Mariae), švenčiama liepos mėn. 2 d. ir mini Marijos apsilankymą pas šv. Elzbietą (Luk. I, 39-56). Ją pirmasis įvedė pranciškonų ordene šv. Bonaventūra 1263 m., o pop. Urbonas VI ir Bonifacas IX 1389 leido švęsti visoje Bažnyčioje, kad per Marijos užtarimą greičiau baigtųsi Vakarų Bažnyčios skilimas. Bazelio Susirinkimas 1441.VI1 šią šventę užgyrė, o visai Bažnyčiai privaloma paskelbė pop. šv. Pijus V (1566-1572) [21]. Lietuvoje Marijos Aplankymo šventė labai iškilmingai švenčiama Žem. Kalvarijos, Pažaislio to pat titulo bažnyčiose, į kurias suplaukia žmonės iš tolimų apylinkių. Žemaičių Kalvarijoje ši šventė tęsiasi 9 dienas — ištisą oktavą, kada pelnytis atlaidų atvyksta maldininkų minios iš visos Lietuvos.

Škaplierinės arba Karmelio Kalno Marijos šventė (Commemoratio solemnis B. V. M. de Monte Carmelo) liepos 16 d. pradėta švęsti karmelitų ordine 1376 m. Pop Sikstas V 1587 m. šią šventę patvirtino tik karmelitų ordinui. Visoje Bažnyčioje ji įvesta 1726. IX. 24. Lietuvoje šią šventę išplatino karmelitai, nes ji buvo ne tik jų ordino šventė,

bet ir škaplieriaus brolijos, kuri buvo taip plačiai Lietuvoje paplitusi. Brolijos dėka beveik kiekvienoje parapijos bažnyčioje buvo Škaplierinės altorius ar bent paveikslas ir pati šventė iškilmingai (su atlaidais) švenčiama.

Marijos Vardo šventė (SS. Nominis B. V. Mariae) nuo 1911 m. švenčiama rugsėjo 12 d. (seniau to pat rugsėjo mėn. sekmadienį po Marijos Gimimo šventės), savo pradžią gavusi Ispanijoje, kur 1513 m. buvo Šv. Sosto tam kraštui aprobuota. Nuo 1683 m. ji įvesta visoje Bažnyčioje, kaip Marijai padėkos šventė už jos suteikta pagalbą, nugalint turkus prie Vienos.

Atrodo, kad Vilniaus vyskupijoje ši šventė įvesta po to, kai 1671 m., Vilniaus sufragano Gudijai vysk. Slupskio pastangomis prie katedros bažnyčios buvo įsteigta Marijos Vardo brolija. Steigimo iškilmės atliktos 1671.III.8 su nepaprastomis iškilmėmis ir įspūdinga procesija, kuri paskui kas metai Marijos Vardo šventėje buvo kartojama Vilniaus gatvėmis[22]. 1747 m. buvo Vilniuje atspausdinta Officium de Nomine B. V. Mariae, kunigų brevijoriaus maldos. Tas rodo, kad tada Marijos Vardo šventė buvo jau liturginiame kalendoriuje[23].

Marijos Belaisvių Išlaisvintojos šventė (B. V. Mariae de Mercede), švenčiama rugsėjo 24 d., Lietuvoje vadinta « Nevalninkų» švente, iš karto buvo švenčiama tik mercedarų ordine, kaip to ordino globėjos šventė. Vėliau ji leista švęsti kai kuriuose atskiruose kraštuose, pagaliau 1696 m. įvesta visoje Bažnyčioje[24].

Marijos Snieginės šventė (Dedicatio S. Mariae ad Nives) rugpiūčio 5 d pop. Pijaus V laikais (1566-1572) įvesta visoje Bažnyčioje kaip paminėjimas pop. Liberijaus († 366) Romoje pastatytos Marijos bazilikos (S. Maria Major) pašventinimo, kurį atliko pop. Sikstas III (†440). Legenda, kad pop. Liberijus, negalėdamas nuspręsti, kur tą baziliką statyti, gavęs iš dangaus ženklą — karštą rugpiūčio mėn. rytą radęs ant Eskvilino kalnelio apsnigtą plotą kaip nurodymą būsimos bazilikos vietos — yra kilusi iš vidurinių amžių [25].

Rožinio šventė (Solemnitas SS. Rosarii B. V. Mariae), gavusi vardą nuo rožinio maldos (Lietuvoje vadinama Ražančinė), įvesta pop. šv. Pijaus V 1572 m. kaip padėkos ženklas Marijai už jos suteiktą pagalbą nugalint turkus jūros mūšyje prie Lepanto 1571 m., pamažu virtusi padėkos švente Marijai už visas kitas pergales. Iš karto ši šventė buvo leista švęsti tik ten, kur yra rožinio brolijos koplyčia arba altorius, bet 1716 m. pop. Klemensas XI ją išplėtė visai Bažnyčiai, o pop. šv. Pijus X 1913 m. nustatė jos pastovią dieną — spalių mėn. 7 [26]. Ši šventė kartais dar yra vadinama Marijos Nugalėtojos (B. V. Mariae de Victoria) vardu, nes ji pamažu virto padėkos Marijai švente už visas kitas jos pagalbai priskiriamas pergales. Lietuvoje yra vienintelė šio titulo bažnyčia Kazokiškėse, įsteigta 1609 m., kur bažnyčioje yra stebuklingas Marijos Pergalėtojos paveikslas, sutraukiąs į Marijos šventę dideles žmonių minias, sveikinančias ją šiuo vardu. « Ražančinės » šventė

švenčiama daugelyje parapijų su atlaidais. Šį titulą turi Veprių bažnyčia, įsteigta XVI a. ir Balbieriškio bažnyčia, įsteigta 1522 m.

Marijos Paaukojimo šventė (Praesentatio B. V. Mariae), švenčiama lapkričio 21 d. Netikroje Evangelijoje (apokrife) apie « Marijos Gimimą » rašoma, kad Marija, turėdama 3 metus, buvo tėvų paaukota Jeruzalės bažnyčiai, kad prie jos būtų auklėjama ir mokinama. Šis Marijos gyvenimo įvykis buvo laikomas tikru ir todėl paminimas švente. Bizantijos imperatoriaus Emanuelio Komneno laikais, apie 1166 m., ši šventė Rytuose buvo viena iš didžiųjų Marijos švenčių. Vakarų Bažnyčioje ji jau žinoma XI a. Pirmą kartą iškilmingai ji švęsta popiežiaus koplyčioje Avinjone 1372 m. Pop. Pijus II (1458-1464) ją leido švęsti Saksonijoje. Pop. šv. Pijus V ją buvo panaikinęs, bet pop. Sikstas V (1585-1590) ją atgaivino ir įsakė švęsti visoje Bažnyčioje[27].

Sopulingosios Motinos šventė (Septem Dolorum B. V. Mariae) yra švenčiama du kartu : 1) penktadienį po Kančios sekmadienio visoje Bažnyčioje nuo 1727 m., nors kai kuriose vietose (pav. Koelno provincijoje) ji jau buvo švenčiama nuo 1423 m. penktadienį po III sekmadienio po Velykų; 2) rugsėjo 15 d. (iki 1914 m. — rugsėjo mėn. III sekmadienį) nuo 1814 m. visoje Bažnyčioje. Servitų ordinas ją šventė jau nuo 1668 m. [28].

Marijos Apsireiškimo Lurde šventė (Apparitio B V. Mariae immaculatae de Lourdes) vasario 11 d. ; įvairiose vyskupijose švęsta jau nuo 1891 m., 1907 m. įvesta visoje Bažnyčioje [29].

Marijos Motinystės šventė (Maternitatis V. V. Mariae) spalių mėn. 11 d., seniau švęsta tik kai kuriose vyskupjiose, pop. Pijaus XI 1931 m. įvesta visoje Bažnyčioje, minint 1500 m. jubilėjų nuo Efezo Susirinkimo, kuriame Marija buvo paskelbta tikrai esanti Dievo Motina.

Nekalčiausios Marijos Širdies šventė (Immaculati Cordis B. V. Mariae) rugpiūčio 22 d. Šios šventės apaštalas buvo šv. Jonas Eudes (1601-1680) ir ši šventė jo rūpesčiu Šv. Sosto buvo aprobuota ; pirmiausia imta švęsti Prancūzijoje jau XVII a. viduryje. 1765 m. Šv. Sostas leido ją įvesti Lietuvos ir Lenkijos bažnyčiose. Visuotine paskelbė pop. Pijus XII 1944 m.[30].

Pagaliau *Marijos Karalienės šventė* (B. V. Mariae Reginae) gegužės mėn. 31 d., įvesta pop. Pijaus XII 1954 m. lapkričio 1 d., užbaigiant Marijos Metus.

Be šių, visoje Bažnyčioje švenčiamų, Marijos švenčių, kurių tik Dangun Ėmimo ir Nekalto Prasidėjimo yra privalomos (nedarbo dienos su pareiga išklausyti šv. mišių), dar yra daugybė kitų Marijos švenčių, žinomų tik atskirose vietose (kur yra to titulo bažnyčia), vyskupijose arba vienuolijose. Tokios yra : Marijos Globos (Patrocinii B. V. M.), Loreto Namelio (Translatio almae domus Lauretanae), Marijos Sužadėtuvių (Desponsatio B. V. Mariae), Marijos Gimdymo Laukimo (Expectatio Partus B. V. M.), Gerosios Patarėjos (De Bono Consilio),

Krikščionių Pagalbos (Auxilium Christianorum), Nepaliaujančios Pagalbos (De Perpetuo Succursu), Angeliškosios arba Porcijunkulės (Dedicatio BVM Angelorum de Portiuncula), Septynių Marijos Džiaugsmų (Septem Gaudiorum B. V. M.).

Romos mišiolas turi dar įvairių Marijos mišių, skirtų Marijos šventėms kai kurioms vietoms (pro aliquibus locis). Jų viso yra 13.

Kadangi iki Tridento Susirinkimo kiekviena vyskupija turėjo savo atskirą bažnytinių švenčių kalendorių, mišiolą ir breviorių, tai ir Marijos švenčių įvairiose vietose skaičius buvo nevienodas. Garsus liturgistas F. G. Holweck surinko į storą knygą[31] visas esančias ir buvusias pasaulyje Marijos šventes, drauge su istorinėmis jų žiniomis, ir priskaitė jų viso 1025. Tik pop. šv. Pijui V įvedus visoje Bažnyčioje vienodą Romos mišiolą ir breviorių, Marijos šventės buvo suvienodintos ; tada daugelis jų išnyko.

4. Marijos šventės Lietuvoje.

Lietuvoje, kaip jau minėta, tik įvedus krikščionybę, tuojau visose bažnyčiose buvo švenčiamos 4 privalomos Marijos šventės : Dangum Ėmimo, Įvedybų (Grabnyčių), Apreiškimo ir Gimimo. Netrukus įvesta penktoji — Nekalto Prasidėjimo. Vėliau Šv. Sostui patvirtinant ir įvedant naujas Marijos šventes, jos tuoj imta švęsti ir Lietuvoje. Kadangi Lietuvoje daugelis bažnyčių turi įvairius Marijos titulus, tai jose švenčiamos ir titulinės šventės. Jei dar pridėsime taip gausiai įsikūrusių brolijų šventes, tai gausime Marijos švenčių gana didelį skaičių, toli viršijantį visas kitas Bažnyčios šventes.

Vyskupai ir bažnyčių steigėjai rūpinosi, kad šventės būtų ne vien Marijos pagarbinimo dienos, bet ir tikintiesiems dvasinių malonių, religinio atsinaujinimo dienos. Tam tikslui iš Šv. Sosto išrūpindavo Marijos šventėms atlaidus.

Visuotiniai ar daliniai atlaidai gaunami atlikus nustatytas sąlygas : atlikti išpažintį, priimti Švč. Sakramentą, aplankyti tą dieną bažnyčią, pasimelsti ir duoti išmaldą ar padaryti kitą gerą darbą. Visa tai sudaro švenčių svarbiausią dalį. Liaudis todėl šventes vadina tiesiog « atlaidais » (vyksime į atlaidus, buvau atlaiduose ir pan.) Na ir keliaudavo iš tolimų parapijų tūkstančiais į tuos atlaidus ! Ypačiai į žymesniąsias Marijos šventoves, kur prie stebuklingų Marijos paveikslų išmelsdavo sau malonių ne vien sielos, bet ir kūno reikaluose. Į tokius «atlaidus» suplaukdavo kasmet tūkstančiai maldininkų dvasiniai atsigauti, pasinaudoti Dievo malonėmis ir prašyti Marijos pagalbos.

Neturėdami po ranka šaltinių, šiandien sunkiai galime atsekti, kada kuri Marijos bažnyčia ar šventė yra gavusi atlaidus. Daugelyje bažnyčių atlaidų dienos — šventės yra švenčiamos iš tradicijos, dokumentams laiko bėgyje žuvus. Iš tų istorinių nuotrupų, kurias šiandien galime

ne Lietuvos archyvuose rasti, vis tik galima susidaryti vaizdas, kas rūpinosi atlaidų gavimu ir kaip gausiai juos Šv. Sostas dalino Lietuvos bažnyčioms.

Pop. Leonas X 1515. VIII. 8 Lietuvos-Lenkijos karaliaus pasiuntiniui Gniezno arkivyskupui Jonui Lasickiui davė bulę, kurioje tarp kitų dalykų yra suteikiamos privilegijos (atlaidai) Nekalto Pradidėjimo šventei, švenčiamai Lietuvoje ir Lenkijoje ; be to specialūs atlaidai Marijos Gimimo šventėje, jei tos šventės mišiose dalyvauja karalius[32].

Žemaičių vyskupas Abraomas Vainius 1626 m. gavo iš pop. Urbono VIII šešias bules, kuriomis popiežius suteikė 66 Žemaičių vyskupijos bažnyčioms atlaidus[33]. Jų tarpe, be abejonės, buvo ir Marijos titule bažnyčioms ir šventėms. Ypač gausiais atlaidais buvo apdovanotos Marijos šventės žymesnėse šventovėse (Šiluvoje, Žem. Kalvarijoje, Aušros Vartuose), kur žmonės galėjo pelnyti atlaidus ne tik šventės dieną, bet ir per visą oktavą.

Bet ne tik vyskupai rūpinosi gauti iš Romos atlaidų ; tai darė ir bažnyčių fundatoriai. Yra iš 1642 m. žinia, kad tais metais Zigmantas-Karolis Radvila, Marijos Loreto koplyčios fundatorius, kreipėsi į Šv. Sostą, prašydamas suteikti tai koplyčiai visuotinius atlaidus visose Marijos šventėse[34]. Atlaidus gauti rūpinosi ir vienuoliai savo bažnyčioms. Taip marijonų ordino generolas Romanas Vilčinskis 1863 m. gavo iš Romos atlaidus visoms marijonų bažnyčioms penkiose Marijos šventėse. Ypačiai gausiai atlaidais buvo apdovanotos vienuolių vedamų brolijų šventės, bažnyčios ir koplyčios. Laikui bėgant, susidarė toks vaizdas, kad be atlaidų nėra ir negali būti didesnės šventės.

Marijos šventės lietuvių tarpe tapo iš karto tiek mylimos ir populiarios, kad net ir protestantai, kurie neigė Marijos kultą, nedrįso jų visų panaikinti. Matėme iš Martyno Mažvydo skundo, kad Prūsų protestantai apie 1550 m. dar šventė Marijos įvedybų ir Apreiškimo šventes, nors jo parapijiečiai mieliau lankėsi Lietuvos bažnyčių atlaiduose : Šiluvoje ir Veliuonoje pagarbinti tenai Mariją katalikų būdu.

Lietuvių ypatingas pamaldumas į Švč. Mariją, jos garbinimo intensyvumas matyti iš to, kad Marijos šventės buvo švenčiamos su vigilijomis — pasninku, kuris anais laikais buvo « sausas » — be mėsos ir pieniškų valgių. Apie šį pasninką jau užsimena Petrikavo Lietuvos — Lenkijos provincijos sinodas 1607 m. To sinodo dekrete apie pasninkus yra pasakyta : Pasninkus, saistančius iš Bažnyčios įsakymo arba iš papročio (klebonai) uoliai tepaskelbia iš anksto... Taigi turi būti pasninkaujama, Bažnyčios įsakymu, gavėnioje, metų ketvirčiais, vigilijose : Kalėdų, Marijos Dangun Ėmimo ir visų Apaštalų, išskyrus šv. Jono Evangelisto šš. Pilypo ir Jokūbo. . . Taip pat vigilijose šv. Jono Krikštytojo, šv. Lauryno ir Visų Šventųjų, be to visais metų penktadieniais. . . Iš seno gi mūsų provincijos papročio taip pat pasninkaujama vigilijose visų Marijos švenčių, išskyrus Paaukojimo ir Snieginės[35]. Vilniaus vyskupijos sinodas 1669 m., skelbdamas privalomus pasninkus, vėl sumini « seną paprotį », pagal kurį turi būti pasninkau-

jama visų Marijos švenčių (išskyrus Snieginės) vigilijose[36]. Tą pat pakartoja ir 1717 m. Vilniaus sinodas[37]. To pat laikosi ir Žemaičių vyskupija. Jos II sinodas 1636 m. nutarė, «kad visi žemaičiai, sekdami seną paprotį savo, gavėtų kiekvieną pastarąją dieną prieš kiekvieną šventę Motinos Dievo [38] ». Šis « senas paprotys » — pasninku ir apsimarinimu pasirengti švęsti Marijos šventes, buvo atėjęs į Lietuvą iš Lenkijos, ir, lietuvių mielai primtas drauge su Marijos šventėmis, išliko iki paskutinių laikų, kol Bažnyčia (nuo 1917 m.) pasninkus žymiai palengvino ir sumažino.

Marijos šventės imta ypačiai iškilmingai švęsti tada, kai prasidėjo jėzuitų vadovaujama reakcija prieš protestantizmą. Tuo būdu buvo stiprinamos tos religinio gyvenimo formos, kurias protestantizmas naikino ir neigė. Jėzuitai buvo pirmieji įvedę į švenčių programą tam tikrus vaidinimus, spalvingas procesijas, kas iškilmes ir šventes darė dar vaizdingesnes, suprantamesnes. Visa tai sudarė ne tik tikėjimo triumfą, bet ir gilesnį jo supratimą bei išpažinimą. Nuo jėzuitų neatsiliko ir kiti vienuoliai, ypačiai pranciškonai, kurie savo bažnyčiose Marijos kultą ypačiai išvystė. Iš po ranka turimų šaltinių pvz. žinome, kaip Vilniuje, bernardinų bažnyčioje XVII a. buvo švenčiama Nekalto Prasidėjimo šventė per ištisą oktavą. Ant geležinių vartų, skiriančių presbiteriją nuo bažnyčios, buvo įrengiama scena, kur stovėjo Marijos ir arkangelo Gabrieliaus, turinčio rankoje leliją, statulos. Prie trečiosios kolonos, kur vėliau buvo dailidžių cecho altorius, buvo įrengiama palapinė, kurioje lindėjo slibinas. Kai tik mišparų metu būdavo užgiedama Magnificat, slibinas, iš kurio nasrų ėjo liepsna, oru, nematoma virvele traukiamas, artėdavo į Mariją. Tuo tarpu arkangelas Gabrielius prieidavo prie Marijos, jai nusilenkdavo ir padėdavo leliją po jos kojų ; tuo tarpu slibinas atšokdavo atgal.

Tai buvo graži ir prasminga ceremonija, bet ji nesiderino su liturgine pamaldų dvasia, o be to, bažnyčioje sukeldavo daug sąmyšio : moterys ir vaikai, pamatę slibiną, imdavo verkti ir šaukti, todėl apie 1700 metus, panaikinus bažnyčioje geležinius vartus, nustota rengti ir tasai vaidinimas Nekaltai Pradėtosios garbei[39].

Reikia manyti, kad ano laiko barokinėje dvasioje panašių scenų — vaidinimų buvo ir kitose bažnyčiose bei Marijos šventėse. Visa tai rodo, kiek daug tada kreipta dėmesio, kad religinį Marijos kultą pavaizdavus regimais ženklais ir būdais. Jie su laiku išnyko, bet nedingo žmonių pamaldumas į Mariją. Į Marijos šventes būrius žmonių sutraukdavo jau ne vaidinimai, bet kiti, gilesni notyvai. Marijos šventovės, jos altoriai ir paveikslai buvo tie centrai, prie kurių žmonęs sudėdavo savo maldas ir prašymus bei padėkas. Laikui bėgant, patirtosios per Marijos užtarimą malonės išgarsino kai kurias vietoves, o Marijos paveikslai imta laikyti stebuklingais. Bet apie tai bus plačiau kitame šios knygos skyriuje.

5. Šeštadieniai Marijos garbei.

Bažnyčia Marijos garbei yra skyrusi ne tik tam tikras šventes, bet ir vieną savaitės dieną — šeštadienį, kuris ir Lietuvoje Marijos garbinime yra palikęs tam tikrų pėdsakų.

Šeštadienis (Sabbathum), ne tik pas žydus, bet ir pas krikščionis turėjo tam tikros liturginės reikšmės. Romos krikščionys jau pirmaisiais amžiais šeštadieniais pasninkaudavę. Pop. Inocentas I (402-417), laiške vyskupui Decencijui, aiškina, kad šis pasninkas primenąs Apaštalų liūdesį šeštadienio dieną dėl Kristaus mirties. Priešingai, šv. Augustinas sako, kad Romos tikintieji pasninkaują, prisimindami Romos krikščionių susirūpinimą dėl šv. Petro viešų disputų su Simonu Kerėtoju (Magu).

Nuo X a., vis labiau plintant Marijos kultui, šeštadienis yra skirtas ypatingu būdu Marijai pagerbti. Tą dieną laikomos pamaldos Marijos garbei. Ano laiko mišioluose tai dienai yra specialios mišios « De Sancta Maria ». Tuo pat laiku atsiranda Officium Parvum B. V. M., kurį kalba vienuoliai, kapitulos šalia brevioriaus maldų. Vienuolynuose šeštadienio pamaldos Marijos garbei pirmučiausiai randamos benediktinų vienuolynuose, o iš ten paplinta ir po kitas vienuolijas. XIV a. sinodai kalba jau apie šeštadienio pasninką. Škotijos karalius Vilhelmas I (1165-1214) savo valstybėje buvo įsakęs nuo pusiaudienio švęsti šeštadienius Marijos pagerbimui.

Pop. šv. Pijus V (1566-1572), reformuodamas Romos liturgiją, paliko šeštadieniams (jei tik nepasitaiko duplex ar kuri nors kita šventė) Officium ir mišias « De S. Maria in Sabbato ». Vienuoliai servitai (Ordo Servorum Mariae) nuo 1392 m. savo bažnyčiose įsivedė paprotį kas šeštadienis sakyti žmonėms pamokslus. Tai ėmė daryti ir jėzuitai nuo 1642 m. [40].

Lietuvai įsijungus į Kristaus Bažnyčią, ano laiko papročiu, šeštadieniai jau plačiai Bažnyčioje buvo žinomi, kaip Marijos dienos. Kadangi tais laikais liturginiame kalendoriuje dar nebuvo daug kanonizuotų šventųjų švenčių ir todėl daugelis dienų buvo laisvos (feriae), tai ir šeštadieniais tiek Officium divinum, tiek mišios dažniausiai būdavo Marijos garbei (De Beata).

Šeštadienis, kaip speciali Marijos garbei diena, yra fiksuota ir kai kuriuose dokumentuose, pasiekusiuose mūsų laikus. Taip pvz. Mikalojus Radvilaitis 1482 užrašo Upninkų parapijai iš savo žemių gausią dešimtinę, kad už ją *šeštadieniais* būtų giedamos mišios Marijos garbei [41]. Didysis Lietuvos Kunigaikštis Aleksandras 1493 m. leido Merkinės klebonui naudotis karčiamos pajamomis, už kurias jis ir jo įpėdiniai turi pareigos giedoti *šeštadieniais* mišias Marijos garbei[42]. Tai tik mažos nuotrupos iš XV a. dokumentų, bet ir iš jų matyti, kad tada šeštadieniai buvo skirti ypatingam Marijos garbinimui, kas buvo fiksuojama net sutartyse ir dovanojimuose.

Apie šeštadieniais sakomus pamokslus turime žinių iš 1646 m. Tais metais Virbalio (Užnemunės) dekanato bažnyčias vizitavo Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus įgaliotiniai : kun. Stanislovas Geišas, Varnių kapitulos narys, ir kun. Martynas Burba, Virbalio dekanas. Juodu į vizitacijos aktus įrašė, kad Virbalio bažnyčioje pamokslai sakomi kas sekmadienis ir kas *šeštadienis* [43]. Kadangi tada Virbalio dekanatas priklausė Žemaičių vyskupijai, tai reikia manyti, kad toks paprotys buvo ir kitose tos vyskupijos vietose, bent miestelių bažnyčiose, kur žmonės, šeštadieniui esant darbo dienai, lengviau galėjo susirinkti tų pamokslų klausyti.

Lygiai ir šeštadienio pasninkas Lietuvoje, kaip ir visoje bažnyčioje, buvo skirtas Marijos garbei. Šios dienos pasninko paprotį dar labiau sustiprino gausiai Lietuvoje paplitusi Karmelio škaplieriaus brolija, kurios nariai, negalėdami sukalbėti Mažųjų Marijos Valandų (Officium Parvum B. V. M.), jų vietoje turėjo kas trečiadienis ir šeštadienis pasninkauti, kad galėtų pelnyti brolijos atlaidus ir kitas dvasines malones.

6. Rarotos.

Šalia Marijos švenčių reikia atskirai paminėti nuo senų laikų Lietuvos bažnyčiose Advento sekmadieniais laikomas ankstyvąsias (prieš aušrą) mišias Marijos garbei, kurios prasideda žodžiais « Rorate coeli » ir dėl to yra vadinamos Rarotomis.

Kas iš lietuvių nežino taip popularių ir labai lankomų Rarotų! Tai yra iškilmingos giedotos votivinės Marijos mišios, laikomos labai anksti, dar prieš aušrą, dažniausiai prie Marijos altoriaus ar jos paveikslo. Ant altoriaus dega 12 žvakių, kurios reiškia šv. Jono Apreiškime matytą vaizdą, kuriame ant Moteriškės galvos yra 12 žvaigždžių. Tryliktoji žvakė, iškelta pačiame altoriaus viduryje ir papuošta šviesiai mėlynu kaspinu, reiškia Nekalčiausiąją Mergelę Mariją, kuri yra viršesnė už visus angelus ir šventuosius. Patsai Rarotų laikas taip pat simbolizuoja Marijos pasirodymą žemėje ir jos Nekaltą Prasidėjimą dar tada, kai Atpirkimo Saulė buvo tik tolimuose, žemėje dar nematomuose, horizontuose.

Lietuvoje Rarotos buvo labai mėgiamos. Nepaisant to, kad jos būdavo šaltą gruodžio mėnesio sekmadienio rytmetį ir labai anksti, iš kiekvienų namų vis kas nors išsirengdavo į Rarotas. Nedalyvauti jose buvo laikoma dideliu apsileidimu. Ir pasipildavo visais keliais ir takeliais būreliai vyrų ir moterų, dažniausiai iš anksto susitarusių drauge keliauti, į bažnyčias pagarbinti tą, kuri yra iškelta virš viso sutvėrimo, kuri yra dangaus ir žemės Karalienė. Lietuviai, Rarotas mielai lankydami, atiduodavo pagarbą Marijai kaip Nekaltai Pradėtajai.

Rarotų pergyvenimai pateko net į mūsų literatūrą. Rašytojas Jonas Biliūnas yra įspaudęs ne vieno atmintin vieną gražų Rarotų pergyvenimo vaizdelį.

Nuo kada šios pamaldos yra Lietuvoje, sunku pasakyti. Istoriniai šaltiniai tik tiek pasako, kad jos yra Lenkijoje ir Lietuvoje nuo neatmenamų laikų. Rarotų Romos liturgija nežino, tačiau Bažnyčios įstatymai teisėtus papročius, jeigu jie nesipriešina bendriesiems Bažnyčios nuostatams ir yra nuo seno praktikuojami, leidžia ir nedraudžia[44]. Taigi leidžiamos ir tokios specialios pamaldos, jei jos yra nuo senų laikų praktikuojamos. Rarotos yra žinomos ir Vokietijos rytinėse provincijose, kurios susisiekia su Lenkija ir Lietuva. Tačiau atrodo, kad Rarotų, įvedant Lietuvoje krikštą, dar nežinota nė Lenkijoje. Pirmą kartą randamos Lenkijoje iš 1597 m. Gniezno pranciškonų pamaldų tvarkaraštyje ir pavadintos « Sabato — Roratae » [45]. Petrikavo provincinis sinodas 1628 m. Rarotas pamini jau kaip senovės paprotį. Ar jos nebus atėjusios į Lietuvą ir Lenkiją drauge su Marijos Nekalto Prasidėjimo kultu?

Kadangi minimo sinodo nutarimas, kad visose Lenkijos ir Lietuvos bažnyčiose būtų Advento sekmadieniais prieš aušrą giedamos Rarotos, arba mišios apie Švč. Mergelę Mariją, buvo pop. Urbono VIII patvirtintas, tai ir Rarotų formalus pripažinimas iš Bažnyčios vyresnybės pusės yra laikomas tos datos.

Pirmoji žinia apie ankstyvąsias mišias Advente Vilniaus katedroje yra iš 1501 metų. Tais metais Didysis Lietuvos Kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras išsiuntė Vilniaus prelatą ir kleboną Erazmą Cioleką su tam tikra misiją į Romą. Vilniaus vyskupas karaliaus pasiuntiniui pavedė išrūpinti Vilniaus katedrai tam tikrų privilegijų. Tarp kitų Ciolekas 1501. III. 15 gavo iš pop. Aleksandro VI privilegiją, kuria leidžiama Vilniaus katedroje per Adventą laikyti vienas mišias anksti, dar prieš aušrą[46]. Ar iš šitos Vilniaus katedrai duotos privilegijos nebus išaugęs paprotys laikyti ankstyvąsias mišias-Rarotas ir kitose bažnyčiose, lieka dar ištirti. Atrodo, kad Vilniaus katedra ta privilegija visada naudojosi, o kitos bažnyčios greitai pasekė Lietuvos bažnyčių motinos pavyzdžiu[47]. Todėl 1628 m. sinodas apie ankstyvąsias mišias Advento sekmadieniais galėjo kalbėti kaip apie seną paprotį.

1 *Kieffer G.,* Feste - Lexicon für Theologie und Kirche, III (1931), 1017-18.
2 Acta Apostolicae Sedis, III (1911), 305.
3 *Kieffer,* op. cit. 1018.
4 *Kurczewski J.*, Kościół Zamkowy, Wilno 1908, I, 102.
5 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, Wilniuj 1848, II, 223.
6 Volumina Legum, VII, 774.
7 *Kurczewski J.,* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 143-144.
8 *Kurczewski,* op. cit. 144.
9 *Kurczewski,* op. cit. 115.
10 *Kurczewski,* Kościół Zamkowy, I, 33-34.
11 *Kurczewski,* op. cit. I, 102.
12 *Skarga P.,* Kazanie na niedzielie 16 po świątk. - Przegląd Katolicki 1869, 174.
13 *Dausend* H., Marienfeste - Lexicon für Theologie und Kirche VI (1934), 935.
14 *Lehner J. B.,* Kräuterweihe - Lexicon... VI (1934), 2 35-
15 Rituale Sacramentorum... ex decreto Synodi Petrikoviensis ad uniformem ecclesiarum Regni Poloniae usum reimpressum Cracoviae 1892, p. 571-72.

16 *Dausend,* op. cit. 936.
17 *Dausend,* ten. pat.
18 *Grevois M. A.,* De ortu festi immaculati conceptus B.V.M., Lucae 1762 ; *X.A.F.,* Święta w Polsce - Podręczna Encykl. Kościelna, XXXVII-XXXV. . . (1913), 255.
19 *Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie, 28.
20 Elenchus omnium ecclesiarum... Provinciae Ecclesiasticae Lituanae 1940, p. 101. Tačiau vysk. Ant. Tiškevičiaus 1748 m. reliacijoje §v. Sostui Alsėdžių bažn. titulas yra Švč. Trejybės.
21 *Dausend,* op. cit. 936.
22 *Kurczewski,* op. cit. 162-163 ; - Kościół Zamkowy, I, 156.
23 *Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie, 163.
24 *Dausend,* op. cit. 936.
25 *Dausend,* ten. pat.
26 *Dausend,* op. cit. 936-937.
28 *Dausend,* ten. pat.
29 *Dausend,* op. cit. 936.
30 *Roschini G. M.,* Mariologia, Romae 1948, IV, 156-150.
31 *Holweck F. G.,* Calendarium liturgicum Dei et Dei Matris Mariae, Philadelphia 1925.
32 *Kurczewski,* Kościół Zamkowy, I, 25.
33 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 145 ; II, 203-104.
31 Vatikano Archyvas, Memoriali 1642, vol. 403, fol. 479.
35 *Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie, 399.
36 *Kurczewski,* op. cit. 134.
37 *Kurczewski,* op. cit. 134.
38 *Wolonczewskis,,* op. cit. II, 153.
39 *Kantak K.,* Bernardiny Polsci, II, 277.
40 *Roschini,* op. cit. IV, 118-120.
41 *Fijałek-Semkowicz,* Codex diplomaticus Vilnensis, I, 381-382.
42 *Fijałek-Semkowicz,* op. cit. I, 457.
43 *Totoraitis J.,* Sūduvos Suvalkijos Istorija, Kaunas 1938, I, 600.
44 Codex Juris Canonici, can 25-30.
45 *Kantak,* Franciszkanie Polscy, Kraków 1937, II, 213.
46 *Kurczewski,* Kościół Zamkowy, I, 17.
47 Vilniaus Kapitulos nutarimas iš 1526.IX.28 nustato, kad rarotos pagal kitų katedry paprotį, turi būti laikomos kanauninko arba prelato maturisto. Kurczewski, op. cit., III.27.

B. MAŽOSIOS MARIJOS VALANDOS

Amžinasis Tėvo Žodis, «tapęs kūnu ir gyvenęs tarp mūsų », kad sutaikintų žmoniją su Dievu, tiek pats meldėsi, tiek mokė ir ragino žmones « melstis ir nepailsti ». Jis išmokė Tėve mūsų maldos, nurodė, kad reikia garbinti Tėvą « dvasia ir tiesa », su nuolankumu, ištverme, tikėjimu ir pasitikėjimu. Taigi Kristus paliko įsakymą tiek privačios, tiek viešos maldos. Užtat nuo pat Apaštalų laikų Kristaus Bažnyčia, kuri per Šv. Dvasios atsiuntimą buvo galutinai suformuota, «laikėsi Apaštalų mokslo, bendro duonos laužymo ir maldų»[1]. Laikui bėgant, viešoji malda Bažnyčioje įgavo tam tikrą, nuo šv. mišių skirtingą, formą ; ji buvo kalbama kasdien nustatytomis valandomis. Taip atsirado Officium Divinum (dieviškoji tarnyba), kurią turi atlikti ypačiai tie, kurie yra viešoje Bažnyčios tarnyboje (dvasininkai).

Amžių bėgyje viešoji Bažnyčios malda buvo įvairiai vadinama : kanonas, valandos (horae), psalmynas (psalterium) ir kit. Merovingų laikų bažnytiniai rašytojai šias maldas vadina *Cursus* (bėgis) dėl to, kad viešosios maldos kalbamos tam tikromis dienos valandomis, kurios yra žymimos saulės bėgiu (cursu solis). Šis vardas dažnai užtinkamas senovės raštuose, kai kalbama apie viešąsias maldas Švč. Marijos garbei — Cursus B. V. Mariae. Lietuvos vyskupijų sinodai ir vyskupai savo aplinkraščiuose šį terminą — Cursus B V. Mariae — vartoja tam, kad atskirtų nuo Officium Divinum — kunigų kalbamų viešųjų maldų arba poterių. Vysk. M. Valančius, savo veikale « Žemaičių Vyskupystė », šį pavadinimą sužemaitinęs, kalba apie maldas į Mariją, Dievo Motiną vadinamas *Kurstu*. Kas tad yra tos *Kursto* maldos ?

Tai yra ne kas kita, kaip Officium Parvum B. V. Mariae. Populiarioje lietuviškoje maldaknygėje « Šaltinyje » Officium Parvum vadinama « Poteriai Švenčiausios Marijos Panos arba kanoniškos valandos, vadinamos mažesniomis », ir pažymima, kad « tie poteriai yra išimti iš brevijoriaus Bernardinų ».

Šių maldų kilmė siekia X amžių. Kieno jos sustatytos — nėra žinių. Pirmiausia jos buvo kalbamos privačiai iš pamaldumo į Mariją, vėliau jau sąryšyje su kunigų Officium ir gavo vardą Officium Parvum dėl to, kad savo struktūra, nors ir būdamos panašios į Officium Divinum, betgi yra žymiai trumpesnės, ypačiai Aušrinė (Matutinum), nes turi tik vieną nokturną su trimis skaitymais (lekcijomis).

Senovės raštai mini, kad Augsburgo vyskupas šv. Ulrichas (Udalricus) apie 970 metus, iš pamaldumo į Mariją, kasdien po kanoniškųjų valandų, privačiai pridėdavęs « Cursum in honorem B. V. Mariae [2]. Iš

Einsiedelno vienuolyno « Papročių » (Consuetudines) matyti, kad apie 995 m. šiame vienuolyne kiekvieną šeštadienį, nuo Sekminių iki Advento, po kunigiškų poterių buvo pridedama « Cursus trium lectionum de Sancta Maria ».[3] Šv. Petro Damijono gyvenime skaitome, kad jis XI a. viduryje šias maldas ne tik į savo vienuolyną kasdieniniam kalbėjimui įvedė, bet ir Italijos dvasiškiją ragino jas kalbėti. Jis ilgai laikytas Officium Parvum autorium. Apie tą pat laiką Monte Cassino vienuolyno benediktinai jau kasdien kalbėjo Mažąsias Marijos Valandas. Šv. Ugonas (Hugo 1049-1109) Officium Parvum įvedė Cluny vienuolyne iš karto vienuoliams ligoniams, o paskui ir sveikiesiems. Popiežius Urbonas II Clairvaux sinode 1095 ragino tikinčiuosius šias maldas dažnai kalbėti už laimingą kryžiaus žygio pasisekimą. Ir taip Mažosios Marijos Valandos greitai išsiplėtė Anglijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje : pirmiausia vienuolynuose, o paskui katedrose ir kitose bažnyčiose, kur tik viešai buvo kalbama Officium Divinum. Romoje XII a. viduryje Officium Parvum jau kalbama Laterano bazilikoje ; iš ten jos pateko į pranciškonų ordino kuriją ir Romos breviorių. Paryžiaus 1198 m. sinodas įsakė Officium Parvum kalbėti kapitulų nariams. Bet ir šiaip tikintieji, sekdami dvasiškiais, kalbėjo šias maldas. Tas matyti iš daugybės ano laiko maldaknygių, kuriose be kitų maldų yra ir Officium Parvum. Anglijoje, kaip liudija Venecijos pasiuntinys 1496 m., « žmonės kasdien klauso mišių, o tie, kurie moka skaityti, atsineša Officium Parvum tekstą ir su draugu, vienuolių pavyzdžiu, pakaitomis kalba »[4].

Taip tad XIV-XV a. Officium Parvum pasidarė kasdieninė kunigų, pasauliečių ir vienuolių malda. Bet pop. šv. Pijus V, 1568 m. reformuodamas ir naujai patvirtindamas breviorių, šias maldas paskelbė dvasininkams neprivalomas, palikdamas jas kiekvieno asmeniškam ir laisvam pamaldumui, bet už jų kalbėjimą suteikė atlaidų.

Nors Marijos Valandos, po 1568 m. brevioriaus reformos, liko neprivaloma malda, tačiau ji buvo ir toliau kalbama, ypačiai vienuolių bažnyčiose. Kai kuriuose vienuolių ordinuose Mažosios Marijos Valandos yra įsakytos kalbėti broliukams. Panašiai ir daugelio seserų vienuolių įstatuose Officium Parvum yra įsakyta kaip seserų kasdieninė viešoji malda, kalbama chore bažnyčioje. Tačiau reikia pripažinti, kad XVI a. Mažosios Marijos Valandos imta vis rečiau kalbėti. Tai įvyko gal dėl to, kad nuo to laiko imta švęsti daugybė švenčių, o Officium Parvum galima kalbėti tik tada, kai tą dieną nėra šventojo diena. Tačiau, kai Vakarų Bažnyčioje Officium Parvum imta užleisti, Lietuvoje šių maldų kalbėjimas ypatingai išaugo.

Įvedus Lietuvoje krikščionybę ir įkūrus katedras Vilniuje ir Medininkuose (Varniuose) su kapitulomis, šios turėjo kasdien giedoti kunigiškuosius poterius — Officium Divinum ; drauge buvo giedama ir Officium Parvum Marijai pagarbinti. Lygiai ir vienuoliai savo bažnyčiose šias maldas giedojo. Ypačiai, kada buvo nugalėtas protestantizmas, kuris neigė Marijos garbinimą, Officium Parvum arba Cursus B V. Mariae imta dar plačiau kalbėti ir giedoti bažnyčiose.

Pamaldūs bažnyčių geradariai ėmė steigti ir skirti tam tikras fundacijas, kad už jas būtų ir ne katedrose, bet šiaipjau bažnyčiose, kalbamas « Kurstas ». Vysk. M. Valančius Žemaičių vyskupijos istorijoje sumini keletą tokių fundacijų : « 1637 m. su vysk. Jurgio Tiškevičiaus žinia, kan. Matas Babinauskas užrašė kunigams giedotojams 1.000 auksinų, kad kasdien Varnių katedroj kalbėtų taip vadinamą Kurstą»[5]. — «Salantų ponas Stanislovas Vaina su savo moteria Ona... (apie 1646 m.) apsiėmė mokėti algą 4 kunigams, kurie Salantų bažnyčioje kalbėtų Kurstą, arba maldas prie Marijos, Motinos Dievo »[6].
— « 1650 m. vysk. Parčevskis pagyrė ir patvirtino darbą Kristupo Kocho, kuris mirdamas užrašė 25.000 auksinų, kad Šiluvos bažnyčioje 4 kunigai kasdien kalbėtų Kurstą, arba maldas apie Mariją, Dievo Gimdytoją » [7]. — « 1686 m. Kazimieras Chrzonavičius užrašė 10.000 auksinų dviem kunigam ir dviem šiaipjau žmonėms, kad visi 4 Veliuonos bažnyčioje giedotų maldas apie Švč. Mariją Kurstu vadinamas »[8].
— « 1737 m. Kazimieras Pilsudskis užrašė didelius pinigus 4 kunigams, kad Tverų bažnyčioje giedotų maldas pas Mariją Motiną Dievo Kurstu vadinamas[9]. — «Inflantų kanauninkas, vysk. Antano Tiškevičiaus perkeltas į Pašušvį klebonu... 1792.I.21 kartu su savo broliu Mikalojum Straševičium, Žemaičių karvedžiu, užrašė 30.000 auksinų 4 kunigams, kad tie giedotų Pašušvio bažnyčioje Kurstą arba maldas pas Mariją Dievo Motiną»[10].

Žemaičių vyskupijos 1646 m. reliacijoje Šv. Sostui sakoma, kad Varniuose tiek kunigų poteriai, tiek Mažosios Marijos Valandos (Officium Parvum) su Marijos mišiomis yra kasdien giedamos šešių vikarų giedotojų [n].

Toje pat reliacijoje vysk. Jurgis Tiškevičius praneša, kad jis Skuodo bažnyčią padarė prepozitine: joje kasdien yra giedamos Marijos Valandos (Officium) ir Švč. Mergelės Marijos mišios.

Kaip matome, Žemaičių vyskupijoje, pradedant katedra, daugelyje bažnyčių kasdien skambėjo Marijos garbei viešosios maldos — Cursus B. V. Mariae. Tai buvo tarsi atsiprašymas ir atsilyginimas žemaičių didikų ir dvasiškijos už protestantizmo užplūdimą ir laikiną įsigalėjimą, kas Marijai išspaudė ašaras Šiluvoje. Juk tik dėl didikų į naujoves palinkimo ir dvasiškijos nebudrumo Marijos garbinimas Žemaitijoje buvo sumenkėjęs. Ne atsitiktinas dalykas buvo ir tai, kad kaip tik aukščiau suminėtose bažnyčiose buvo įvestas Marijos Valandų kalbėjimas : jos beveik visos buvo patekę į kalvinistų rankas.

Apie Marijos garbinimą Vilniaus katedroje turime žinių iš 1609 metų vyskupo pranešimo Šv. Sostui. Iš jo matyti, kad Vilniaus katedroje tuo laiku nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro buvo giedamos įvairios pamaldos. « Matutinum (Aušrinė) kasdien veik nuo vidurnakčio pradedama giedoti bažnyčioje kanauninkų padėjėjų — vikarų, su nokturnais, lekcijomis, responsorijomis ir Laudes (Garbinimai) grigališku būdu ir užbaigiama prieš dieną. Dienai auštant, atskiri kunigai
— mansijonieriai (nepriklausą prie kapitulos. Aut.), atskirose koply-

čiose (kurių tada buvo 10, o vėliau prisidėjo dar 11-oji — Valerijono. Aut.) iš eilės gieda Officium ir šešerias, vienos po kitų, mišias, būtent : vienas į Švč. Trejybę, dvejas į Švč. Mariją su jos Valandomis (Horae), taip pat dvejas už mirusius, su mirusiųjų nokturnais, ir vienas į šv. Kryžių arba Viešpaties Kančią. Po to seka kanauninkų padėjėjų — vikarų Valandų (Horae) giedojimas, kurių Primą ir Terciją baigus, jie patys chore už mirusius fundatorius ir geradarius atgieda mišias. Pagaliau seka Sexta, o po jos Suma, kuri laikoma chorui giedant, po jos Nona, o po to psalmių giedojimas. Mišparai ir Kompleta taip pat atgiedama savo laiku. Po Kompletos vėl tęsiamas psalmių giedojimas »[12]. Iš šito pranešimo matyti, kad Marijos garbei Vilniaus katedroje kasdien buvo atgiedamos Mažosios Marijos Valandos ir dvejos mišios.

Bet tai buvo daroma ne vien tik Vilniuje. Apie 1605 m. Vilniaus vyskupijoje buvo keturios taip vadinamos kolegijatos. Tai bažnyčios, prie kurių yra lyg ir kapitula ir kur yra privalomas kasdieninis pamaldų giedojimas. Kolegijatos nariai — vienas prelatas ir 5 kunigai vikarai. Tokios kolegijatos Vilniaus vyskupijoje buvo Geranainyse, Trakuose, Gardine ir Ašmenoje. Minėtame pranešime sakoma : « Šiose kolegijatų bažnyčiose kasdien giedama tiktai Officium B. V. Mariae ir dvejos mišios : vienos Marijos garbei, kitos tos dienos šventojo »[13].

Iš katedrų spinduliuojąs pamaldų ir giedojimų Marijos garbei pavyzdys XVII a. pradžioje jau buvo pasiekęs ir parapijų bažnyčias. Tas rodo, kad dvasiškijos ir žmonių pamaldumas į Mariją buvo didelis. 1710 m. Vilniaus vyskupas Konst. Kazimieras Brzostovskis, pakartodamas tai, ką provincijos sinodas 1610 m. buvo nutaręs, savo dekrete dvasiškijai, ketvirtame skyriuje kalba, kaip turi būti sutvarkytos šventadienio pamaldos parapijų bažnyčiose. Ten sakoma: « Matutinum turi būti giedama visose parapijinėse bažnyčiose kas šventa diena vieno nokturno tos dienos šventės. Tas pats tinka ir sekmadieniams, kuriuose pasitaiko duplex šventė, kitais atvejais — sekmadienio nokturnas. Toliau turi būti giedama iš Officium Parvum Marijos nokturnas su Te Deum laudamus, jei laikas leidžia, ir baigiama Marijos antifona... Po Matutinum, jei negiedama taip vadinamas Cursus B. V. Mariae, kur yra 2 ar 3 kunigai, miesto gyventojų patogumui, laikomos šv. mišios. Kur nėra giedamas rožinis, jei galima, turi būti giedamos Nekalto Prasidėjimo Valandos (Gadzinkos)... Kur Marijos Cursus giedamas, turi būti giedama lėtai, kukliai, su pamaldumu, aiškiais žodžiais, be skubėjimo, žmonių pasigėrėjimui ir pamaldumo sužadinimui»[14].

Kaip matome, Lietuvos bažnyčiose Marijos garbinimui buvo skiriama daug liturginių giedojimų, į kuriuos įterpiama ir liaudies giedojomas : ir Officium Parvum, ir rožinis, ir Nekalto Prasidėjimo Valandos. Nors, laikui bėgant, ne visose bažnyčiose ši tvarka buvo išlaikyta, bet vis tik bent dalis šių giedojimų (ypačiai rožinio ir valandų) išliko iki mūsų laikų.

Lietuvai patekus po rusų valdžia (1795 m.) ir atėmus bažnyčių turtus ir fundacijas, beveik išnyko ir Mažųjų Marijos Valandų giedoji-

mas. Bet jis jau buvo perėjęs iš liturginių bažnyčios pamaldų į liaudies pamaldumą, ypačiai virtęs įvairių Marijos vardo brolijų narių malda, kurią reikėjo bent šventomis dienomis atkalbėti. Officium Parvum vertimas pateko į maldaknyges. « Šaltinyje » esantieji « Pamokinimai apie šlovinimą Švč. Marijos Panos » ragina : « Kalbėti reikia tankiai... adynos vadinamos Officium Parvum (psalmės sudėtos ant šlovės Marijos), jeigu nėra laiko kasdien, tai nors šventomis dienomis kalbėti, nes anos yra labai vožnos »[15].

Iki pop. Leono XIII laikų, kuris reformavo šv. Pranciškaus tretininkus, Officium Parvum buvo visų tretininkų privaloma malda. Po reformos tretininkai gali laisvai pasirinkti kalbėti arba Officium Parvum, arba 12 poterių.

Pagaliau pop. Pijus XII patvirtino pataisytą ir papildytą Officium Parvum tekstą, kuris yra labiau pritaikytas prie liturginių metų laikų. Tai padaryta patogumui ir pamaldumui tų vienuolijų narių, kurie turi pareigos kasdien kalbėti Mažąsias Marijos Valandas[16].

1 Apaštalų Darbai, II, 42.
2 Vita S. Udalrici - Monum. German. SS., IV, 389.
3 *E. Bishop,* Liturgica Historica, Oxford 1919, 224.
4 *Bridgett,* Ours Lady's Dowry, 160.
5 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, Wilniuj 1848, I, 156.
6 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 159 *bis.*
7 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 163.
8 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 183. 1802 m. vysk. Step. Giedraitis, pinigus, priklausančius Veliuonos kurstininkams, pavedė seminarijai, ten pat, II, 25.
9 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 217.
10 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 243.
11 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogitia 1646.
12 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Vilna 1609.
13 Ten pat.
14 *Kurczewski J.,* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 433.
15 Commentarium pro Religiosis, XXXIII (1954), 161-164.

C. MARIJOS MĖNUO

Marijos garbei amžių bėgyje buvo paskirta ne vien atskiros dienos-šventės, ne vien tik savaitės diena — šeštadienis, bet ir visas ištisas gegužės mėnuo. Bažnyčia šį gražiausią pavasario mėnesį parinko ypatingam Marijos garbinimui ne atsitiktinai. Tas metų laikas, kai gamta atbunda ir pasipuošia gražiausiais žiedais, negalėjo likti nepašvęstas tai, kurią Bažnyčios liturgija vadina Jeriko rože, Libano kedru, kvapiu cinamono ir balsamo medeliu. Kadangi gamta išsiskleidžia visu savo grožiu ypačiai gegužės mėnesį, tad jis ir yra paskirtas Mistinei Rožei pagarbinti. Kasdieninės šio mėnesio pamaldos Marijos garbei yra vadinamos gegužinėmis pamaldomis. Gegužės mėnesį Bažnyčia kviečia savo vaikus rinktis į Marijos šventoves, prie jos paveikslų ir nešti dvasines maldų puokštes, prigimties ir malonės žiedus Nekalčiausiajai ir Skaisčiausiajai Mergelei Marijai.

Tiesa, šis pamaldumas nėra grynai liturginis : jis priklauso prie taip vadinamų pridedamųjų pamaldų, atliekamas kiekvieno krašto kalba. Tačiau, jis būdamas visuotinis, įvestas visoje Bažnyčioje ir sudarąs dalį bažnytinių pamaldų, vadovaujamas bažnyčiose kunigo, savo pobūdžiu priartėja prie liturginių pamaldų ir todėl apie jį kalbame šiame skyriuje.

Lietuviams, kurie taip uoliai dalyvauja gegužinėse pamaldose Marijos garbei, gali būti įdomu, kada ir kur pirmiausia šios pamaldos atsirado, kokia jų kilmė. Istoriniais šaltiniais remdamiesi, įvairūs autoriai duoda nevienodą atsakymą apie gegužinių pamaldų atsiradimą. Iš daugelio nuomonių čia parinkome, tas, kurios atrodo tikresnės ir istoriškai labiau paremtos.

Ištiso mėnesio Marijai paaukojimo, kaip ir kitų Marijos kulto formų, reikia jieškoti Rytuose. Jau V amž. Mažosios Azijos koptai ištisą mėnesį, vadinamą Kiahc (gruodį), kuris gamtos atžvilgiu atatinka mūsų gegužės mėn., buvo skyrę ypatingai Marijos garbei. Sakoma, kad šią pamaldžią praktiką yra įvedęs šv. Kirilas Aleksandrietis, tasai uolusis Marijos, Dievo Motinos garbės gynėjas prieš Nestorijų. Iš vėlesnių amžių žinoma tiek, kad Bizantijos imperijos graikai Mariją ypatingai garbindavo rugpiūčio mėn., nes jame buvo svarbiausioji Marijos Dangun Ėmimo šventė. Tai matyti iš imperatoriaus Androniko II (1282-1328) vieno dekreto, kuriame minima, kad tasai mėnesis yra skirtas Marijos garbinimui[1].

Vakaruose gegužės mėn. paskyrimu Marijai Bažnyčia pastatė prieš pagonių pavasario šventę — Florą, kuri Romos imperijoje nuo seniausių laikų buvo švenčiama nuo balandžio mėn. 13 d. iki gegužės mėn. 3

d. Jos metu cirkuose būdavo rengiami žaidimai, o liaudis, apsirėdžiusi tokiais drabužiais, kokie kitu metu buvo draudžiami, namus ir galvas papuošę gėlių vainikais, keldavo orgijas, vad. Florealia. Nors pagoniškosios florealijų šventės buvo panaikintos drauge su pagonystės žuvimu, tačiau jų pėdsakai dar ir vėlesniais amžiais buvo užsilikę liaudies papročiuose. Tai matyti iš šv. Karolio Boromiejaus (1538-1584) elgesio, kuris smarkiai kovojo su šia pagoniška liekana, kuri dar XVI a. reiškėsi įvairiomis formomis Milano mieste [2].

Taip Bažnyčia, kaip rūpestinga motina ir pedagogė, tą laikotarpį, kuriame drauge su gamta atgyja ir žmonių prigimties aistros, pašventė Marijai, kuri savo grožiu, viršydama visokį žemišką gražumą, yra tapusi dangaus ir žemės papuošalas.

Marijos idėją, sujungtą su gegužės mėnesiu, pirmasis bus išryškinęs Ispanijos karalius Alfonsas X (1239-1284) savo poema « Cantegas de S. Maria », kurioje Mariją lygina su gegužės mėn. Tas rodo, kad XIII a. Ispanijoje jau buvo ypatingas pamaldumas į Mariją šį mėnesį.

Gegužės mėnesio pamaldumo Marijos garbei tam tikrų ženklų ir atbalsio iš vidurinių amžių randame ir kitose vietose. Vokietijoje pal. Henrikas Seuse († 1365), tasai didysis vokiečių mistikas ir Marijos garbintojas, kaip jo gyvenime ir raštuose skaitome, gegužės mėn. rinkdavęs gėles, jomis puošdavęs Marijos paveikslus, altorius ir kalbėdavęs specialias maldas [3].

Kitas vokietis — Wolfgang Seidl 1549 m. Miunchene išleido knygą « Maius Spiritualis », kurioje smarkiai pasisako prieš gegužės mėn. visokią profanaciją, nes tas mėnesis esąs skirtas Marijos garbei [4].

Italijoje 1676 m. Fiesole domininkonų novicijate buvo įkurta draugija, vad. « Comunella », kurios nariai įsipareigojo ypatingu būdu pagarbinti Mariją gegužės mėn. pradžioje. Nuo 1701 m. ši pamaldi praktika buvo praplėsta ištisam gegužės mėnesiui. To paties XVII a. gale Neapolyje, karališkoje šv. Klaros bažnyčioje, per ištisą gegužės mėn. kas vakarą būdavo vienos valandos pamaldos su giesmėmis ir palaiminimu su Švč. Sakramentu.

Tai buvo vis paskira iniciatyva, įvairiose vietose įvairiai ir nevienodai pasireiškusi. Šio pamaldumo suvienodinimo ir apibendrinimo nuopelnai priklauso italų jėzuitui A. Dionisi, kuris 1725 m. Veronoje išleido knygelę « Mese di Maria, ossia Mese di Maggio, consacrato a Maria ». Joje buvo surinktos šio pamaldumo pratybos ir iš jų sudaryta tam tikra sistema. Ši knygelė labai paplito ir turėjo didelės įtakos gegužinių pamaldų išpopuliarinimui. Joje gegužinių pamaldų tvarka nustatoma tokia : papuošti gėlėmis Marijos altorių ar paveikslą, prieš jį vakarais atkalbėti rožinį, litaniją ir kitas maldas, paskaityti ką nors apie Marijos dorybes. Tokiam skaitymui kitas jėzuitas P. Lalomia 1758 m. parašė « Il Mese di Maggio », kuri buvo tuoj išversta į prancūzų (susilaukė net 60 laidų), vokiečių ir kitas kalbas bei labai prisidėjo prie gegužinių pamaldų išplitimo Prancūzijoje ir Vokietijoje [5].

Iki tol gegužinės pamaldos tačiau vis dar nebuvo visoje Bažnyčioje įvestos ir praktikuojamos. Prie jų dar didesnio universalumo prisidėjo jėzuitas A. Muzzarelli (1749-1813), kuris 1785 m. išleido knygelę « Il Mese di Maggio » ir ją su laišku išsiuntinėjo visiems Italijos vyskupams, prašydamas įvesti gegužines pamaldas visose Italijos vyskupijose. Toji knygelė XIX a. susilaukė net 100 laidų ir buvo išversta į daugybę kalbų. Patsai Muzzarelli, 1803 m. pop. Pijaus VII pakviestas į Romą, pirmiausia gegužines pamaldas įvedė Romos jėzuitų kolegijos studentų bažnyčioje. Iš ten jos paplito po visas Amžinojo Miesto bažnyčias, o iš čia po Prancūziją ir Ispaniją. XIX a. gegužinės pamaldos jau yra Belgijoje ir Šveicarijoje, nuo 1840 visoje Austrijoje ir Vokietijoje. Kai pop. Pijus VII 1814 m. laimingai grįžo iš nelaisvės į Romą, jis sekančiais metais gegužinių pamaldų praktiką aprobavo visai Bažnyčiai, o 1822 m. suteikė atlaidus, kuriuos padaugino pop. Pijus IX 1859 m. [6] Nuo to laiko visame katalikų pasaulyje, visose bažnyčiose gegužės mėn. yra laikomos pamaldos Marijos garbei [7].

Lietuvoje gegužinės pamaldos įvestos palyginti gana vėlai. Šį kartą pavyzdį davė ne Vilnius — sostinė, kaip dažnai būdavo kitais atvejais, bet neseniai įkurta Seinų vyskupija. Tos vyskupijos valdytojas (1851-1856) prelatas B. Butkevičius (1794-1871), kilęs iš Kretingos bajorų, kai buvo išrinktas toms pareigoms, tuo metu buvo nuvykęs į Romą. Jis ten prisižiūrėjo gegužinių pamaldų Romos bažnyčiose, kur jos buvo laikomos su visu iškilmingumu. Grįžęs 1853 m. spalių mėn. į savo vyskupiją ir apėmęs jos valdymą, pirmiausia gegužines pamaldas įvedė Seinų katedroje, o netrukus ir visoje vyskupijoje [8]. Žemaičių vyskupiją tuo metu valdė vysk. M. Valančius. Jis bus šių pamaldų įvedėjas savo vyskupijoje. Vilniaus katedroje gegužinės pamaldos įvestos tik 1884 m [9]. Reikia manyti, kad ir visoje Vilniaus vyskupijoje jos atsirado ne anksčiau.

Gegužinėms pamaldoms nėra nustatyta privalomų vienodų maldų. Kiekvienoje vyskupijoje, įvedant gegužines pamaldas, nurodoma ir kaip jas atlikti, todėl įvairiuose kraštuose jos yra kiek skirtingos. Lietuvoje jos susideda iš skaitomos ar giedamos Marijos litanijos, skaitymo ar pamokslo (bažnyčioje) ir giesmių. Populiari, tik gegužinėse pamaldose giedama, giesmė « Sveika Marija, Dievo Motina » yra išversta iš lenkų kalbos. Vertimas labai laisvas ir nutolęs nuo originalo. Net ir gaida, lenkų giesmynuose užrašyta, lietuvių lūpose buvo kiek perdirbta, pakeista, sulietuvinta. Lenkiškieji giesmynai šią giesmę kildina iš Mozūrijos, tačiau nei jos autoriaus nei sukūrimo metų nepaduoda [10].

Giesmės «Sveika Marija, Dievo Motina» Lietuvoje būta kelių vertimo variantų. Kun. J. Lideikis (1860-1898), gavęs iš A. Jakšto kelias naujas giesmes, 1886 m. jam rašo : « Giesmės : Sveika Marija Dievo Motina turėsiu dabar šešis variantus. Dar pereitą metą gegužės mėn. pasiguodė man giedotojai, kad jie paskutinių tos giesmės straipsnių nemoka, tiktai pirmuosius gavę išmokti iš savo pranokėjų-giesmi-

ninku. Pasakė taip pat, jog ši giesmė (kaip ir daugel kitų) buvusi kun. Pažameckio rašyta, bet kaimams, kur gyveno giedotojai, degant, ir rankraščiai supleškėję. Pradėjau aš apie tą giesmę teirautis. Vieną rankraštį gavau iš Barono (A. Baranausko J. V.) Kaune, antrą Grūzd-

Murillo Nekaltai Pradėtoji, lietuvių vadinama « Mojine ».

žiuose, trečią radau savo parapijoj (Šėtoj J. V.) parašytą ant senos knygos aptaiso (kampaturo), galop pavyko surasti ir paties Pažameckio ranka rašytą, tą giesmę. Kiekvienas rankraštis yra visai savotiškas, regimai, kiekvienas yra kito rašytojo. Pažameckio rašytoji yra įvairiau-

sioji. Ritmas dvejose vietose ne visai dailiai skamba, bet mintis yra visur prakilni ir puiki » A. Jakštas liudija, kad kun. J. Lideikis, bejieškodamas Pažameckio giesmės, ir pats ją buvo išvertęs, nors vertimas buvo gana menkas [11].

Plačiai Lietuvoje katalikų vartota maldaknygė « Šaltinis », paaiškinime apie Marijos mėnesį, nurodo, kaip gegužines pamaldas atlikti : « Kurie negalėsite per darbus dienose to gražiausio mėnesio lankyti bažnyčią ir ten būti draugininkais meldimosi, tiegi užveskite tas maldas po sodžius ir namus jūsų. Papuoškite (išdabinkite) gražius altorėlius aprinktoje ant to koplyčėlėje (jei tokią sodžiuje turite), o jei ne, tai nors čystose seklyčiose Abrozdą Švenčiausios Marijos gražiai apkaišę, žvakes prieš jį uždegę ir visi drauge susirinkę dailiai užgiedokite šitą giesmę :

Sveika Marija, Motina Dievo,
Kaip saulė šviesi, kaip dvasia gryna,
Atmink ant mūsų savo širdyje,
Melskis už mumis, Sveika MARIJA... »

Toliau sakoma : « Labai naudingu ir pagirtu daiktu būtų, idant skaitytojas atskaitytų ant kožnos dienos paskirtus skaitymus ir Litaniją su maldomis prie Panelės Švenčiausios iš *mojinės* knygelės »[12].

Tame pačiame « Šaltinyje », gegužinių pamaldų tvarkoje yra paduota « Malda prie Švč. Marijos Panos par mėnesį Gegužės (Mojaus) », kurioje randame šiuos žodžius: «O Marija! o Karaliene dangaus ir žemės! Karaliene ir Motina viso svieto! Mes pavedame Tau visą svietą, bet ypatingai meldžiame Tavęs, idant maloningai teiktumeis žvilgterėti ant esančios čia ant žemės Sūnaus Tavo Bažnyčios. Apgink ją, o Motina, uždenk Širdžia Tavo tą Bažnyčia šventą ir nuo prispaudimų teikis ją išgelbėti. Turėk apgynime Tėvą šventą Popiežių, teipogi kunigus, tarnus Kristaus. Išprašyk nuo Sūnaus Savo, idant visoje pasaulėje tarp visų giminių svieto, o ypatingai mūsų mylimoje tėviškėje Lietuvoje ir Žemaičiuose žydėtų broliška meilė, pakajus ir šventa vienybė... »[13].

Paraginimas visur dalyvauti gegužinėse pamaldose ir jas ruošti pas save namuose, malda, kurioje išvardinama tik popiežius ir kunigai (vyskupas neminimas, nes jis bene pats maldos autorius), paminima atskirai Lietuva ir Žemaitija, prašoma gelbėti Bažnyčia nuo prispaudimų, maldaujama «pakajaus » ir šventos vienybės — visa tai leidžia spėti, kad maldos autorius bus ne kas kitas, o tik pats vysk. M. Valančius. Per jo rankas ėjo maldaknygės « Šaltinis » naujos laidos, jis prižiūrėjo jų spausdinimą Prūsuose, jis tad lengvai galėjo įterpti į tą maldaknygę ir gegužinių pamaldų paties sustatytą tvarką.

Jau minėtoje maldoje Marija vadinama skaisčiausia, be mažiausio sutepimo, «Marija be kaltės pradėta». Ši paskutinė invokacija buvo Bažnyčios patvirtinta ir tikintieji paraginti taip Mariją tituluoti tuoj

po Nekalto Prasidėjimo dogmos paskelbimo 1854 m. Iš to, kad gegužinių pamaldų giesmės nėra « Kantičkose » Marijos giesmių skyriuje, o tik priede, tas taip pat rodytų, kad tais metais (1859), kai Valančius « Kantičkas » perredagavo ir pirmą kartą pataisytas išleido, toji giesmė dar nebuvo žinoma nei vartojama. Ji tik vėliau prijungta prie « Kantičkų», gale kaip priedas. Iš viso to galima būtų daryti išvadą, kad gegužines pamaldas Žemaičių vyskupijoje Valančius bus įvedęs maždaug « nepakajų » ir persekiojimų metais (1863-1865). Kad gegužinės pamaldos taip greitai Lietuvoje išplito, kad jos visur taip vienodai buvo atliekamos, reikia spėti, kad jų autorius ir platintojas turėjo būti didelis autoritetas, kurio anuo metu labai greitai klausyta. O tokiu buvo kaip tik vysk. M. Valančius. Ar jam šiame reikale galėjo turėti įtakos prel. B. Butkevičius, Seinų vyskupijoje pirmas įvedęs gegužines pamaldas, sunku pasakyti. Nors žinoma, kad prel. Butkevičius su vysk. Valančium santykius palaikė. Kai Butkevičius, apėmęs Seinų vyskupijos valdymą, išleido dvasiškijai ganytojišką raštą, jo lietuvišką tekstą nusiuntė ir vysk. Valančiui, pažymėdamas, « kad ir dalyje, atkirstoje nuo jo avinyčios (kitados dalis Seinų vyskupijos priklausė Žemaičių vyskupijai), neužmiršo dar kalbos senų savo tėvų»[14].

Prie progos reikia paminėti, kad gretimoje Lenkijoje gegužinės pamaldos pirmą kartą buvo įvestos Varšuvoje, šv. Kryžiaus bažnyčioje tik 1852 m. (visoje Varšuvos vyskupijoje jas įvedė arkiv. Felinskis tik 1863 m.). Kitose Lenkijos vyskupijose dar vėliau : Vloclavko — 1859, Sandomierio — 1860, Plocko — 1864 [15].

Gegužinės pamaldos Lietuvoje buvo laikomos ne tik bažnyčiose, bet ir laukuose prie kryžių, koplytėlių, privačiuose butuose, kur temstant, suskambinus varpu ar kitokiu instrumentu, žmonės rinkdavosi giedoti Marijos litanijos ir giesmių. Atokiau gyvenantieji pamaldas atlikdavo savo šeimos ratelyje. Šią tradiciją lietuviai išlaikė ir išvykę į svetimus kraštus. Deja, ji šiandien pradeda iš lietuviškų šeimų nykti.

Gegužines pamaldas Lietuvos kaimas stipriai pergyvendavo. Tai buvo ypatingas kaimo, liaudies pamaldumas, kuriame šalia nustatytų dalykų, likdavo daug laisvos iniciatyvos. Į šias pamaldas įsijungdavo visi : vaikai rinkdami laukų gėles Marijos paveikslui papuošti (o tas paveikslas — daugiausia Murillo « Immaculata», lietuvių vadinama « Mojine »), jaunimas, pindamas vainikus ir kitaip puošdamas Marijos altorėlį ar paveikslą, mergaitės, išimdamos iš kraitinių gražiausius savo rankdarbius ir juos meniškai pritaikydamos išpuošimui seklyčios — kambario, kuriame atliekama gegužinės pamaldos, pagaliau vyrai, vadovaudami giedojimui, moterys, sunešdamos vaško žvakių ir pan. Tai buvo graži, sava šeimos dvasinio pakilimo šventė.

Pamokinime apie gegužinių pamaldų tvarką raginama paskaityti iš « *mojinės* » knygelės. Matyt, tuo metu, kai tas paraginimas rašytas, tokia knygelė turėjo būti. Iš po ranka turimų davinių žinome, kad kun. Petras Gomulevskis 1853 m. jau buvo parašęs «Gegužės Mėnesį», ta-

čiau jo darbas liko neišspausdintas[16]. Uolus Valančiaus padėjėjas raštų platinime kun. Pr. Butkevičius irgi tik rankraštyje paliko 1877 m. parašytą « Naujas Giegužies Mienow » [17]. Iš to, kad autorius savo darbą pavadino « nauju », reikėtų suprasti, jog buvo jau žinomas ir senesnysis to vardo veikalėlis. Tokių «mojinių» knygelių su laiku atsirado ir daugiau, verstų iš svetimų kalbų ir originaliai parašytų. 1893 m. Seinų seminarijos klierikai: A. Būčys, A. Civinskas, J. Narjauskas, J. Šidlauskas, Pr. Bučiui (vėliau vyskupas) vadovaujant ir redaguojant, išvertė Smolikowskio «Marijos Mėnuo», kuris buvo išspausdintas tik 1900 m.[18]. Vėliau, spaudą jau atgavus, gegužės mėnesio pamaldų reikalui — kasdieniniam skaitymui, turėjome keletą[19]. Kunigai, sakydami trumpus gegužinių pamaldų pamokslėlius, nekartą juos atspausdindavo (ypačiai paskutiniais laikais prieš II pasaul. karą). Tuo būdu gegužinės pamaldos buvo paskatinimas gaminti lietuvišąą mariologinę literatūrą ir per ją skleisti Marijos garbinimą bei pažinimą Lietuvos katalikiškoje visuomenėje.

Baigiant dar reikia paminėti, kad gegužinės pamaldos kai kur buvo proga išstumti iš lietuviškų parapijų bažnyčių jau niekam nereikalingą lenkų kalbą, kurią palaikė tik saujelė užsispyrusių lenkuojančių. Tai įvyko XIX a gale ir XX a. pradžioje. Lietuviai, išsipraktikavę ir įgudę namieje giedoti Marijos litaniją ir giesmes, susiorganizavę per gegužines pamaldas bažnyčioje užtraukdavo lietuviškai, tuo būdu atkovodami sau seniai priklausomą teisę savose bažnyčiose garbinti Mariją sava lietuviška kalba. Kai kur dėl to buvo riaušių, liejosi net kraujas, bet lietuviškas žodis laimėjo. Tad ir šiuo atžvilgiu gegužinės pamaldos, kurių įvedimas Lietuvoje beveik sutapo su tautiniu atgimimu, buvo savųjų teisių bažnyčioje atgavimo skatintojos ir lietuviškos sąmonės stiprintojos.

1 *Grumel V.,* Les mois de Marie des Byzantins - Echos d'Orient, 1932, p. 257-269.
2 *Roschini G. M.,* Mariologia, Roma 1948, t. II, pars III, p. 124.
3 *Denifle H. S.,* Seuse Raštai, München 1889, I, 162.
4 *Kolb,* Wegweiser in die marianische Literatur, II, 10.
5 *Roschini,* op. cit. p. 125-126.
6 Enchiridion Indulgentiarum, Vaticano 1952, p. 207.
7 *Roschini,* op. cit., p. 122-127.
8 *Kun. P. A.,* Vygrių ir Seinų diecez. istorija - Vadovas V, 268.
9 *Kurczewski J.,* Kościół Zamkowy, Wilno 1908, II, 294.
10 *Siedlecki Jan X.,* Śpiewnik Kościelny, Kraków 1947, p. 235-236.
11 Dambrauskas-Jakštas A., Užgesę Žiburiai 1930, 257.
12 Aukso Altorius arba Szaltinis dangiszkų skarbų, Tilžėje 1919, p. 556-557.
13 Ten pat, p. 558. *Vaclovas Biržiška,* Lietuvių Rašytojų Kalendorius, Tübingen 1946, p. 65 paduoda žinią, lead Mikalojus Akelaitis (1829-1887) yra parašęs ir išleidęs 1859 m. « Maldą pri Szw. Marijos » ir 1860 m. « Swejka Marija ». Neturėdami galimybės pasiekti pilną tų dviejų dalykų tekstą, nedrįstame tvirtinti, kad M. Akelaitis yra gegužinių pamaldų maldos ir giesmes autorius ir vertėjas. Tai padarys mūsų senųjų raštų žinovai specialistai.
14 Lietuviškoji Enciklopedija, IV, p. 1213.

[15] *X.S.G'all',* Majowe nabozenstwo - Podręczna Encykl. Kościelna, XXV-XXVI, p. 171-172. Taigi dažnas tvirtinimas, kad Lietuvos katalikai praeityje bažnytiniame ir liturginiame gyvenime vien tik sekė ir kopijavo lenkus, nėra tikslus.

[16] *Biržiška Vc.,* op. cit. p. 61.

[17] Lietuvių Enciklopedija, III, 384.

[18] Ten pat, III, p. 305.

[19] *Žalia Rūta,* štai tavo Motyna, skaitymai gegužės mėnesiui ir Ražančiaus paslaptįs Spalių mėnesiui, Seinai 1911 ; *Kun. V. Šeškevičius,* šitai Viešpaties tarnaitė, skaitymai gegužės mėnesiui, Seinai 1914 ; *Kun. Pr. Žadeikis,* Gegužės mėnuo (vertė iš vok. kalbos, sekdamas vysk Prohaską), Kaunas 1914.

II.

BENDRUOMENINIS MARIJOS GARBINIMAS

Lietuviai, tapę krikščionimis, nesitenkino vien tik individualiu pamaldumu į Mariją. Jie, Vakarų Bažnyčioje plačiai paplitusiu papročiu, būrėsi į specialias bendruomenes — brolijas, kad organizuotu būdu pagarbintų Dievo Motiną. Jie tvarkingai dalyvaudavo iškilmingose procesijose, organizuotai išsirengdavo į maldingas keliones lankyti Marijai pašvęstų ir jos malonėmis išgarsėjusių vietų. Be brolijų, kurios buvo pasauliečių sambūriai, Marijos garbei ir globai pasivedė ir bažnytinės institucijos — vienuolijos. Jos ypatingu būdu garbino Mariją ir platino jos pamaldumą. Pagaliau neatsiliko ir politinė bendruomenė — valstybė. Jos valdovas nelaimių metais pavedė visą kraštą Marijos globai, pasirinkdamas ją savo valdomų žemių karaliene ir valdove, o po 300 metų tokį paaukojimą pakartojo Lietuvos dvasiniai vadai — vyskupai.

Šiame skyriuje bus kalbama : 1) apie Marijos garbei įsteigtas brolijas, 2) apie Marijos vardo ir titulo vienuolijas, 3) apie procesijas ir maldingas keliones ir 4) apie Lietuvos paaukojimą Marijai.

A. BROLIJOS MARIJOS GARBEI

1. Brolijų kilmė.

Bažnytinės brolijos — tai tikinčiųjų draugijos, vietos vyskupo kanoniškai įsteigtos, jo vadovybėje ir priežiūroje, tam, kad ypatingu būdu garbintų kurią nors tikėjimo tiesą ir vykdytų gailestingumo darbus bei praktikuotų kurį nors pamaldumą ypatingu būdu. Brolijos paprastai pasirenka Mariją ar kurį nors Šventąjį savo globėju ir pasiveda jo globai bei užtarimui. Bendrasis kiekvienos brolijos tikslas yra padėti nariams užlaikyti Dievo ir Bažnyčios įsakymus. Brolijos, kaip pamaldžių asmenų draugijos, siekiančios gerai atlikti savo religines pareigas, žadinančios žmonių pamaldumą, didinančios Dievo ir Šventųjų garbę, yra Bažnyčios palaikomos ir globojamos. Jos yra gyvo, veiklaus religinio gyvenimo apraiška.

Pirmaisiais krikščionybės amžiais ištisa krikščionių bendruomenė, galima sakyti, buvo didelė brolija : visi tikintieji buvo vienos širdies ir vienos sielos[1]. Tačiau, kai tikėjimas vis labiau plito ir pirmykštis uolumas atšalo, tada dvasininkai ir pasauliečiai ėmė rūpintis steigti

bažnytines brolijas, kad per jas sužadintų didesnį religinį uolumą. Aišku, kad brolijos Bažnyčios gyvenime galėjo atsirasti tik tada, kai Bažnyčia gavo laisvę. Tada tuoj atsirado religinių draugijų, kurių nariai įsipareigodavo vienas kitam padėti ir bendrai siekti didesnės Dievo garbės ir tobulesnio krikščioniško gyvenimo. Ir taip jau 336 m. Konstantinopolyje susikuria tam tikra brolija tarnauti ligoniams ir laidoti mirusiems. Vakarų Bažnyčioje jau IV a. atsiranda lecticarii, fossarii, mansionarii. Jie steigė keliauninkams namus, ligonines, seneliams ir našlaičiams prieglaudas. Jų nariai buvo tiek dvasiškiai, tiek pasauliečiai. Nantes sinodas 854 m. mini pasauliečių draugijas, kurių nariai užsiėmė malda, išmaldų dalinimu ir vykdė kitus gailestingumo darbus. Nuo IX a. sinodų dekretuose nuolat kalbama apie brolijas ir brolius (fratriarii, sodalitates, congregationes, societates). Apie 800 m. atsiranda mūsų laikų tipo brolijos[2].

Bet tikrasis brolijų žydėjimo laikotarpis Bažnyčioje yra viduriniai amžiai. Bendrasis religinis uolumas ir entuziazmas išsiliejo į įvairias formas ir tada ypačiai pasireiškė brolijų gyvenimas. Smūgį brolijų veiklai sudavė reformacija ; tada brolijos sunyko, bet po reformacijos atsigavo dar gyviau ir prisidėjo prie tos pačios reformacijos nugalėjimo, kas galima pastebėti ypačiai Lietuvos gyvenime.

Brolijos religiniame gyvenime yra reikšminga priemonė pakelti visuomenės moralinį gyvenimą, naikinti blogus įpročius, sužadinti žmonių religingumą. Bažnyčia palaiko ir steigia brolijas kaip sėkmingą priemonę religiniam gyvenimui atnaujinti. Šv. Sostas apdovanoja jų narius įvairiomis dvasinėmis malonėmis bei atlaidais, kuriuos nariai pelno paprastai įstojimo dieną, brolijos metinėje šventėje, mirties valandoje ir už įvairius atskirus gerus darbus.

Kiekviena brolija turi turėti savo vadovą — dvasininką, savo bažnyčią, koplyčią ar bent altorių. Jų nariai turi pareigos dalyvauti viešose procesijose, brolijos pamaldose, nešioti iškilmėse brolijos drabužį ar ženklą. Brolijų nariai turi užlaikyti, prižiūrėti ir puošti savo bažnyčias, koplyčias, altorius. Jie turi duoti gražaus krikščioniško gyvenimo ir tvarkingo pamaldumo pavyzdį kitiems.

Vienos brolijos yra lokalinės, vietos vyskupo įsteigtos prie bet kurios bažnyčios. Kitos yra įsteigtos Šv. Sosto Romoje (kartais ir kitur) ir vadinamos arkibrolijos. Prie jų yra prijungiamos panašaus vardo ir tikslo lokalinės brolijos, esančios kitose vietose. Kai kurias brolijas steigti ir joms vadovauti turi teisę kai kurių vienuolijų ir ordinų generolai.

Brolijų steigime ir išplatinime daug nuopelnų turi atskiros vienuolijos. Jos, siekdamos savojo idealo ir tikslų, stengėsi suburti ir pasauliečius į tam tikras maldingas bendruomenes, kurios kai kada virto lyg ir atskiromis vienuolijos šakomis (trečiuoju ordinu). Tai taip vadinami tretininkai. Tokius tretininkus turi pranciškonai, dominikonai, karmelitai, servitai ir kit.

2. Brolijos Lietuvoje.

Kada Lietuvoje buvo įsteigtos pirmosios brolijos, šiandien sunku atsekti. Kaimyninėje Lenkijoje jau XII a. Liublino benediktinų vienuolynas turėjo savo broliją, kuri buvo bene pati pirmoji visoje Lenkijoje[3]. Krokuvoje prie Šv. Morkaus bažnyčios pradžioje XIII a. jau buvo šv. Sofijos brolija[4]. Kita iš seniausių Lenkijos brolijų yra Marijos Dangum Ėmimo brolija, pagal tradiciją įsteigta 1311-1333 m. Krokuvoje prie Marijos bažnyčios. Jos nariais buvo Kazimieras Didysis, vengrų karalius Liudvikas, Jogaila su savo 4 žmonomis, Kazimieras su žmona Elzbieta Habsburgaite ir 4 karalaičiais (jų tarpe šv. Kazimieras), Zigmantas Augustas, Steponas Batoras ir jo žmona Ona. Brolija laikė Krokuvoje seneliams prieglaudą, kuri išsilaikė iki XVIII a., nors pati brolija nustojo veikusi 1670 m [5].

Galima tik spėlioti, kad Lietuvoje, pastačius pirmąsias bažnyčias, ano mato papročiu, prie jų galėjo būti įsteigtos ir tam tikros brolijos. Pati seniausia iš turimų šaltinių žinia yra iš XV a. Dar Vytautui gyvam esant, prie Vilniaus Šv. Jono bažnyčios 1430 m. spalių 4 d. buvo įsteigta brolija (vardas nežinomas). Jos nariai šventomis dienomis turėjo" išklausyti šv. mišių, jų metu aukoti po vieną denarą «pro offertorio » ir giedoti 10 Tėve mūsų ir Sveika Marija. Šias pareigas atliekantiems brolijos nariams buvo suteikti atlaidai [6]. Ta pati brolija 1454 m. vasario 11 d. vėl buvo patvirtinta, kur ir vėl minima pareiga giedoti Tėve mūsų ir Sveika Marija.

Jeigu tikėti T. Narbutu, tai viena iš seniausių Vilniaus brolijų būtų vokiečių *šv. Martyno brolija.* Ji jau XV a. turėjusi šalia Šv. Onos bažnyčios savo kapus, kur buvo laidojami tos brolijos nariai, o savo pamaldoms naudojosi Šv. Onos bažnyčia[7]. Šių žinių šaltinis, pagal T. Narbutą, esąs pergamentinis brolijos dokumentas, skirtas Šv. Onos bažnyčios zakristijai, kurį Narbutas matęs pas Vilniaus katedros vikarą kun. Kaminską, ir kuris turėjęs 1403 ar 1405 m. datą. Toliau Narbutas, dėstydamas šv. Martyno brolijos istoriją, sako, kad po 1475m. Šv. Onos bažnyčios gaisro, brolija trumpą laiką naudojusis viena katedros koplyčia ir 1502 m. vėl grįžusi į atnaujintą Šv. Onos bažnyčią.

Tačiau Narbuto žinios nėra tikros. Jis patriotiniais sumetimais mėgo remtis neva šaltiniais, senais dokumentais, kurių niekas kitas nežinojo ir nematė ir kurių, be paties Narbuto, niekas kitas nerado. Tikros žinios apie šv. Martyno broliją yra tik iš 1636 m. Tais metais tokio vardo brolija yra prie jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčios [8]. Šv. Martyno brolija, kaip ir vokiečių kalba pamaldos, į Šv. Onos bažnyčią buvo įvestos tik 1824 m-

Narbutas žinojo šiuos tikrus apie šv. Martyno broliją faktus, todėl savo istorijai paremti jis tvirtina, kad kai 1563 m. įgriuvo Šv. Onos bažnyčios lubos, tai šv. Martyno brolija tą bažnyčią apleidusi ir
į ją grįžusi tik 1796 m[9]. Kiti autoriai (Zahorskis, Sledziewskis) sako, kad tada brolija persikėlusi iš karto į Švč. Trejybės bažnyčią,

o vėliau į Šv. Ignoto bažnyčią. Ir tik 1796 m., kai ši pastaroji rusų valdžios buvo paversta kareivinėmis, šv. Martyno brolija, kurį laiką buvusi be savo bažnyčios, tik 1824 m- prisiglaudusi Šv. Onos bažnyčioje.

Kad vokiečių Vilniuje XVI a. buvo nemaža, kur jie vaidino žymią rolę Did. Kunigaikščio dvare, be to savo rankose turėjo Lietuvos sostinės prekybą, yra tikras dalykas. Galėjo tad Vilniuje dar prieš XVI a. būti ir jų šv. Martyno brolija. Ji galėjo būti prie medinės Šv. Martyno bažnyčios, kuri buvo pastatyta Vilniaus pilies rajone 1387 m. ir XVI a. sudegusi daugiau nebuvo atstatyta. Sledzievskis jieško šios brolijos XVI a. visai kitoje vietoje — pilies rajone esančioje Šv. Onos — Šv. Barboros bažnyčioje, buvusioje į šiaurę nuo katedros. Šią bažnyčią pirmasis Vilniaus vyskupas Andrius Vosylius mini savo 1398 m. testamente, skirdamas « unam purpuram ad S. Annam intra muros castri »[10]. Ši Šv. Onos bažnyčia (skirtinga nuo buvusios prie bernardinų bažnyčios, kuri turėjo būti extra castra), greičiausia Onos Vytautienės pastatyta, minima dar 1413, 1522, 1534, 1541, 1544 m dokumentuose (ir vis pilies rajone). 1551 m., tuojau po karalienės Barboros Radvilaitės mirties, Vilniaus vyskupas Povilas Alšėniškis tą bažnyčią padovanojo karaliui Zigmantui. Nuo to laiko toji bažnyčia žinoma tik Šv. Barboros vardu. Vardas galėjo būti pakeistas dėl to, kad karalius iš karto manė savo mylimai žmonai tenai įrengti amžinojo poilsio vietą [11].

Lygiai ir tradicija šv. Martyno broliją riša su Šv. Onos — Šv. Barboros bažnyčia. W. Jäger, remdamasis Zahorskiu rašo, kad 1502 m. vokiečiai pirkliai restauravo seną Šv. Onos bažnyčią ir į ją perkelė šv. Martyno broliją. Jie tenai turėjo savo kapelioną ir pamokslininką. Lygiai ir Kurczewskis rašo (Biskupstwo Wileńskie, 164-165 p.), kad 1507 m. šv. Martyno brolija paėmė į savo globą Šv. Onos bažnyčią ir ją atstatė. Vokiška brolija galėjo turėti savo centrą tik toje bažnyčioje, kurią aptarnavo vokiečiai, o tokie buvo pranciškonai, kurie laikė pamaldas Šv. Onos — Šv. Barboros bažnyčioje. Čia pasigirdo pirmieji protestantų pamokslai, skelbiami iš kitur atvykusių pranciškonų, jau pasidavusių reformacijai. Gal dėl tos priežasties vyskupijos valdytojas Benediktas Vainius 1593 m. uždraudė vokiškus pamokslus. Tada ir šv. Martyno brolija susilikvidavo. Ji naujai buvo atgaivinta ir patvirtinta vysk. Abraomo Vainiaus 1636 m. ir atiduota jėzuitų globai, kurie ją priglaudė Šv. Ignoto bažnyčioje. Čia šv. Martyno brolija išsilaikė ligi 1796 m. Tais metais rusai užėmė Šv. Ignoto bažnyčią, o brolija persikėlė į Šv. Onos bažnyčią[11'].

Iš XVI a. pradžios Vilniuje yra žinoma kita — *Šv. Mykolo brolija,* kurią 1507 m. vyskupas Vaitiekus Taboras patvirtino[12]. Ši brolija vėliau buvo steigiama prie bernardinų bažnyčių ir vadinosi *kareiviška,* nes prie jos priklausė kariškiai, kurių globėjas yra šv. Mykolas Arkangelas. Brolija turėjo ir savo specialias maldas [13].

Viena seniausių Lietuvoje įsikūrusių brolijų yra *šv. Onos brolija.*

Jos buvimą Vilniuje jau XV a. gale paliudija šių dienų kruopštesnės studijos apie Šv. Onos bažnyčios kilmę [14]. Šios Vilniaus brolijos istorija tampriai rišasi su Vilniaus vokiečių ir vienuolių bernardinų veikla.

Vidurinių amžių gale Vakarų Europoje šv. Onos garbinimas labai išplito ir tapo tiesiog mados reikalu, ypačiai Vokietijoje, kur jis beveik sudarė šešėlį Marijos kultui [15]. Jau nuo XIII a. Vokietijoje yra žinomos šv. Onos brolijos « Annenbruder ». Iš karto jos buvo pirklių ir kalnakasių religinės bendruomenės, o vėliau įgavo visas brolijų

Sena šv. Onos statula Annaberge (Silezijoje), kilusi iš Ville vienuolyno netoli Lijono.

žymes[16]. Todėl suprantama, kad ir vokiečių kolonistai užsieniuose, susibūrę į savo bendruomenes, rinkosi globėja šv. Oną, steigė jos vardo brolijas, statė jos vardo bažnyčias ir koplyčias bei kitais būdais sekė savo tėvynės pavyzdžiais. Dar XVII a. Lietuvoje ir Lenkijoje šv. Onos brolija laikyta vokiečių brolija.

Iš kitos pusės bernardinų (reformuotų pranciškonų šaka) ordinas taip pat daug prisidėjo prie Marijos motinos šv. Onos kulto išplatinimo. Tiek pranciškonų steigėjas šv. Pranciškus, tiek bernardinų šakos pradininkas šv. Bernardinas Sienietis buvo ypatingai pamaldūs į šv. Oną. Pranciškonų ordinuose yra daugybė bažnyčių ir vienuolynų, pavestų šv. Onos globai.

O šv. Onos garbinimas yra tampriai susijęs su Marija, ypačiai su jos Nekalto Prasidėjimo tiesa, kurią pranciškonai labai uoliai teigė ir gynė. Marijos Nekalto Prasidėjimo šventė senovėje buvo vadinama « Nekaltu šv. Onos Pradėjimu ». Bažnyčioje buvo tikima, kad Marija buvo pradėta be gimtosios nuodėmės, kitaip sakant, Dievo buvo apsaugota nuo pirmųjų tėvų nusikaltimo ir jo pasekmių, o tas įvyko šv. Onos įsčiose. Todėl ir Marijos motinai, savyje pradėjusiai Nekalčiausiąją, yra teikiama ypatinga pagarba. Ikonografijoje viduriniais amžiais šv. Ona buvo vaizduojama ne viena, bet su savo dukrele Marija, o ši su sūneliu Jėzumi. Tokie šv. Onos paveikslai buvo vadinami « Šv. Ona Patitrečia » (lot. Metterica, vok. Selbdritt, lenk. Samotrzecia), [17].

Kai Lietuvon atvyko pirmieji bernardinai, jų tarpe buvo vokiečių ir čekų. Jie atvykdami į Lietuvą atsinešė tiek savo tautos, tiek savojo ordino pamaldumą į šv. Oną ir to pamaldumo išorines apraiškas. Be to bernardinai globojo vokiečius ir aprūpino jų dvasios reikalus, prisidėdami ir prie šv. Onos brolijos veiklos palaikymo.

Vilniuje nuo pat Gedimino laikų buvo stipri vokiečių kolonija. XV a. Vilniaus vokiečiai pasekė pavyzdžiais savo tėvynės, kur tuo laiku šv. Onos garbinimas buvo pasiekęs aukščiausio laipsnio ir kur to vardo brolijos, bernardinų globojamos, dažnai šalia vienuolių bažnyčios turėjo pasistatę atskiras brolijos koplyčias : jie Vilniuje, kai tik čia 1469 m. įsikūrė bernardinai, šalia jų bažnyčios pasistatė šv. Onos brolijos koplyčią, kuri, vėliau perstatinėta ir papuošta, virto šiandienine Vilniaus gražuole — Šv. Onos bažnyčia. Vilniškė šv. Onos brolija galėjo būti dar anksčiau įsteigta, nes apie 1500 m. ji jau turėjo daug narių ir turtų[18]. Gal tai bus pati seniausioji šv. Onos brolija ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje. Ji galėjo suburti Vilniaus vokiečius dar prieš bernardinų čia įsikūrimą, o šiems Vilniuje pradėjus darbuotis, pateko jų globon, kaip tai buvo kituose kraštuose.

Nuo 1500 m. jau turime tikslesnių žinių apie šv. Onos broliją Vilniuje. Tais metais pirmoji bernardinų bažnyčia (greičiausia medinė) sugriuvo. Tada bernardinai su pamaldomis persikėlė į gretimą Šv. Onos koplyčią, dėl ko kilo ginčas su šv. Onos brolija, kuriai priklausė Šv. Onos koplyčia. Ginčą turėjo išspręsti Didysis Lietuvos Kunigaikštis Aleksandras, kuris reikalą išsprendė bernardinų naudai, pavesdamas jiems brolijos žemę ir turtus[19]. Taip pati brolija pateko į pilną bernardinų globą. Maždaug apie tą pat laiką (1508 m.) ir Kaune prie bernardinų bažnyčios buvo įsteigta šv. Onos brolija. Ją įsteigęs Lenkijos (ir Lietuvos) generalinis bernardinų vikarijus Rapolas iš Pro-

szowic'o. Ši brolija Kauno bernardinams už globą aukojo kasmet po 20 florėnų.

Apie smulkesnę tų brolijų veiklą priešreformaciniame periode neturime tikslesnių žinių. Užėjusi reformacijos banga smarkiai apardė ir pačių bernardinų eiles ; ji bus sunaikinusi ir šv. Onos brolijas. Tačiau, reformacijai dar visiškai neužgęsus, bernardinai jau vėl ėmėsi atgaivinti šv. Onos broliją.

Šios brolijos atgijimas ir išplitimas įvyko noru Onos Jogailaitės, karaliaus Stepono Batoro žmonos, kuri buvo labai pamaldi į šv. Oną.

Šv. Onos bažnyčia Vilniuje. St. Roličo graviūra.

Ji rūpinosi išgauti iš Šv. Sosto brolijos patvirtinimą ir atlaidus. Pirmiausia šv. Onos brolija 1578 m. buvo įkurta Lvovo vyskupo Solikowskio Varšuvoje prie Šv. Onos (bernardinų) bažnyčios ir tuoj paplito prie kitų bažnyčių Krokuvoje, Lvove ir kitur. Brolijos įstatus patvirtino pop. Grigaliaus XIII legatas Lenkijai kard. A. Bolognetti. Pop.

Sikstas V bule « Ex incumbenti Nobis officio » 1589 m. šv. Onos broliją pakėlė į arkibroliją, apdovanojo jos narius atlaidais ir pavedė ją išimtinai bernardinų vadovybei, leisdamas steigti skyrius — filijas tiek prie bernardinų, tiek ir prie kitų bažnyčių. 1581 m. šv. Onos brolija jau buvo atgaivinta Vilniuje ir Kaune [20].

Lietuvos-Lenkijos valdovas Zigmantas Augustas prieš savo mirtį († 1572.VII.7) rašytame testamente įpareigojo savo seseris, o ypačiai Oną Jogailaitę, vėlesnę karaliaus Stepono Batoro žmoną, užbaigti pagal «naujus planus» jau iki stogo išvestą Šv. Onos bažnyčią Vilniuje, kuri turėjo būti jo paties ir abiejų jo žmonų, Elzbietos Habsburgaitės

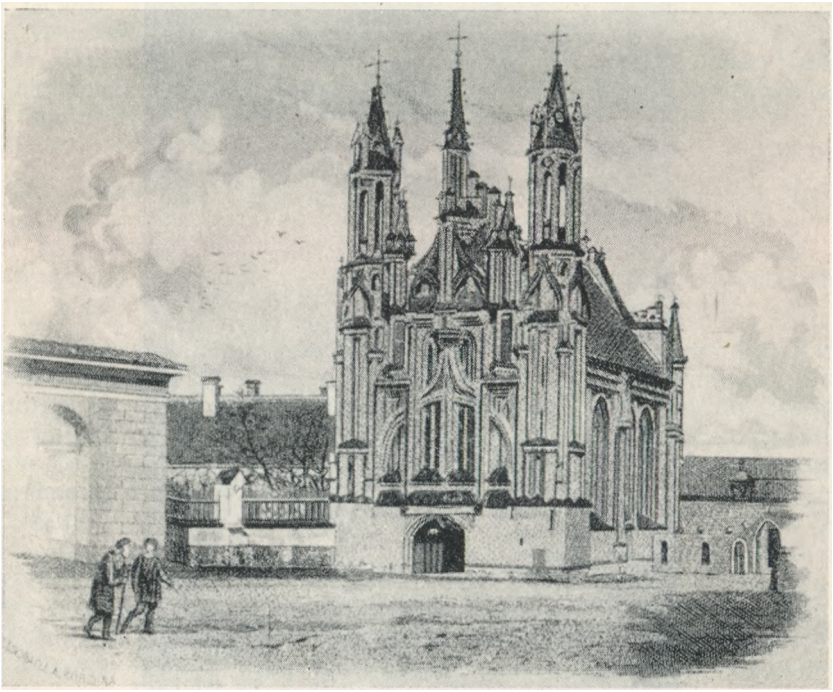

Šv. Onos bažnyčia Vilniuje. Graviūra iš A. Korzuno fotografijos.

ir Barboros Radvilaitės, amžino poilsio vieta — karališkas mauzolėjas[21]. Nors Zigmantas Augustas buvo palaidotas Krokuvoje, o jo žmonos ilsėjosi Vilniaus katedroje (jų kapai rasti tenai 1931 m.) ir Ona Jogailaitė negalėjo pilnai įvykdyti savo brolio testamento, tačiau ji rūpinosi, kad Šv. Onos bažnyčia Vilniuje, jei jau ne kaip karališkasis mauzolėjas, tai bent kai šv. Onos brolijos bažnyčia, būtų užbaigta ir išpuošta. Prie bažnyčios išpuošimo prisidėjo Vilniaus vys-

kupas Jurgis Radvila ir kapitula. Bažnyčios pašventinimas ir šv. Onos brolijos įvedimas įvyko 1581.IV.13.

Kaip greitai ši brolija Lietuvoje plito, matyti iš to, kad jau vysk. Merkelio Giedraičio laikais (1576-1609) ji yra prie kai kurių Žemaičių vyskupijos bažnyčių, nors ten bernardinų nėra. Praslinkus beveik 50 metų, vysk. Jurgis Tiškevičius, savo pranešime Šv. Sostui apie vyskupijos būklę 1646 m., sako, kad jo vyskupijoje, šalia kitų brolijų, yra ir šv. Onos brolijos[22]. Dar 1625 m. pop. Urbonas VIII šiai brolijai, esančiai prie Žemaitijos bažnyčių, suteikė atlaidus [23].

Į šv. Onos broliją rašėsi ne tik eiliniai pamaldūs tikintieji, bet ir didikai, valstybės asmenys, aukštoji dvasiškija. Jos nariais buvo : Ona Jogailaitė, kuri, kol buvo gyva, kas antradienis dalyvaudavo Varšuvos bernardinų bažnyčioje iškilmingose brolijos pamaldose, karalius Zigmantas Vaza, didikai Zamoyskis, Radvila Našlaitėlis, Leonas Sapiega, Mikalojus Pacas, Giedraitis, Vainius, vyskupai, kapitulų nariai ir šiaip dvasiškiai. Kai Vilniuje buvo atgaivinta šv. Onos brolija, tai į ją be aukštų asmenų, dvasiškių ir pasauliečių, buvo įrašyti net bernardinų ir Šv. Onos bažnyčios elgetos. Suprantama, kad brolija, turėdama savo narių tarpe galingų ir turtingų asmenų, įsigijo reikšmingų užrašų ir dovanojimų[24].

Iki kokio laipsnio ši brolija prisidėjo prie dvasinio gyvenimo atgaivinimo ir pagilinimo poreformaciniame laike, šiandien sunku pasakyti. Tačiau iš jos įstatų, kuriuos parašė kun. S. Haginowas lenkiškai, o vysk. Solikowskis išvertė į lotynų kalbą[25], matyti, kad brolijos narių dėmesys kreipiamas į tikėjimo praktikavimą ir gynimą nuo puolimų iš kitataučių ir netikėlių pusės. Tokiu būdu, matyti, ši brolija siekė savo narius apsaugoti nuo klaidų ir sustiprinti tikėjime.

Įstatai siekia pakelti tiek religinį, tiek moralinį narių gyvenimą, pagilinti dvasios šventumą ir tikėjimą. Šio tikslo siekiant, kiekvienas narys turi mokėti ir suprasti poterius : Tėve mūsų, Sveika Marija, Tiku: į Dievą Tėvą, 10 Dievo įsakymų. Nariai, kiek galima, turi kas antradienis dalyvauti bernardinų bažnyčioje Šv. Onos mišiose-votivoje ir pamaldžiai apmąstyti V. Jėzaus kančią. Turi dažnai eiti išpažinties, o šv. Onos dieną duoti išmaldų ir teikti kitokią pagalbą vargšams. Nariai privalo dalyvauti brolių laidotuvėse ir 2 kartu metuose laikomose pamaldose už brolijos mirusius narius. Turi vengti vaidų, apkalbų, o ypačiai girtybės ; turi padėti vienas kitam patarimais ir pagalba, guosti nelaimingus, sutaikyti susivaidijusius ir stengtis suvesti juos į vienybę ; apie kiekvieną reikia gerai manyti ir kalbėti. Ypatingas narių dėmesys yra kreipiamas į tai, kad jie išlaikytų tikėjimo grynumą. Girdėdami kurį nors kalbant prieš Kristaus įsteigtą vieną, tikrą ir visuotinę Bažnyčią, arba prieš jos mokslą, arba prieš Dievo Sūnų, arba prieš Šventąją Dvasią, arba prieš šventes ar prieš Dievo šventuosius — nariai neturi prie tokių kalbų prisidėti ir joms pritarti. Kam Dievas davė mokslo, tas turi tinkamai atsakyti, atremti «ne stultus videatur sibi sapiens » (kad kvailas nesidėtų išmintingas esąs).

O kas neturi mokslo, tai turi pareikšti, kad tokios kalbos jam nepatinka, ir, tai pareiškęs, jei mato, kad gali kilti vaidai, turi pasišalinti. — Kaip matome, brolijos nariai buvo nuteikti gana aktyviai kovoti prieš klaidingus mokslus kalvinistų, arijonų ir kitokių anų laikų protestantų sektų.

Brolijos susirinkime kasmet renkamas vyresnysis. Kasos tvarkymui parenkamas dar vienas brolis. Vėliau brolijos vadovybė susidėjo iš kelių asmenų. Susirinkimai vykdavo arba bažnyčioje, arba vienuolyno svečių kambaryje. Vadovybė turėjo vesti narių sąrašus ir kasos knygas, kurių yra išlikę iki mūsų laikų (Vilniuje nuo 1580 m.).

Nariai nešiojo brolijos ženklą : pakabinamą apskritą medalį iš aukso, sidabro ar kito metalo, kurio vienoje pusėje buvo šv. Onos su dukrele Marija atvaizdas ir apskritas įrašas : S. Annae Societas (Šv. Onos brolija), o kitoje pusės įrašas : Fructus caritatis salus (Meilės vaisius — išganymas). Buvo sudėta speciali brolijos malda, kurią nemoką skaityti galėjo pakeisti paprastais poteriais[26].

Sunku šiandien tiksliai nustatyti, bet greičiausia iš anų laikų, kada kūrėsi ir veikė šv. Onos brolijos, yra lenkiška giesmė apie šv. Oną : « Chwalmy Boga z wysokośći »[27], kuri buvo išversta ir į lietuvių kalbą. Ji randama senose « Kantičkose » ir pavadinta « Giesmė apie szventas Patronkas Žemaiczių ir Lietuvos Kunigaiksztystės, o pirmiausia apie S. Oną, Motiną Panos S. »[28], nors toje giesmėje, kuri prasideda žodžiais :» Garbė Dievui ant aukštybės » apie kitas « Patronkas » nėra nė žodžio.

Su katalikybės atsigavimu Lietuvoje atgijo ir steigėsi naujos įvairios brolijos, kurių nariai buvo sėkmingai įjungti į tikėjimo gaivinimo ir stiprinimo darbą. Brolijos buvo parenkamos tokios, kurių tikslas ir narių pareigos atatiko vietos opiuosius dvasinio gyvenimo reikalus. Vienos jų buvo vietinės, įsteigtos specialiu tikslu prie tam tikrų bažnyčių ir visiškai nepriklausomos, kitos buvo kaip šakos — filijos arba skyriai kitur (Romoje, Lenkijoje) įsteigtų brolijų, vadinamų arkibrolijomis. Bet ir pastarosios buvo parenkamos tokios, kurios atitiko ano la.iko religinio gyvenimo reikalavimus.

Jėzuitai, pradėję misijinį darbą Lietuvoje, pastebėjo, kad buvo įsigalėjęs paprotys laidoti mirusius be bažnytinių apeigų. Todėl jie 1630 m. įsteigia Kristaus laidotojų *šv. Juozapo Arimatejiečio ir šv. Nikodemo broliją,* kurios nariai turi rūpintis tikinčiųjų krikščionišku palaidojimu [29]. Jėzuitas Jonas Jaknavičius, kuris šalia Konst. Sirvydo ir Pr. Šrubauskio išgarsėjo savo lietuviškais raštais, 1639 m. parašė ir išleido lietuvių ir lenkų kalba šios brolijos knygelę[30]. Brolijos nariai maro metais yra parodę nepaprasto pasiaukojimo ir ne vienas, užsikrėtęs liga, miręs kaip savo pareigos auka.

Lygiai jėzuitų pastangomis Lietuvoje įsteigta *šv. Izidoriaus brolija,* skirta ypačiai kaimiečiams — artojams. Pagal Valančių (Žemaičių Vyskupystė II, 153), II Žemaičių vyskupijos sinodas 1636 nutarė,

kad klebonai savo parapijose steigtų šv. Izidoriaus artojų globėjo broliją, o į ją įsirašiusieji, kad ne tik patys mokytųsi tikėjimo dalykų, bet ir kitus mokytų. Šios brolijos nariai, tarp kitų pareigų, turėjo gerbti ir savo namuose pagarboje laikyti Šventųjų paveikslus. Kad lietuviai taip labai gerbė Šventųjų paveikslus ir taip gausiai jais papuošė savo namus, tai ar tik nebus šios brolijos nuopelnas ir įtaka. Ši brolija, matyt, Lietuvoje buvo plačiai paplitusi, jei apie ją kalba vysk. J. Tiškevičius savo 1646 m. pranešime Šv. Sostui. Jau minėtas Jaknavičius ir šiai brolijai parašė įstatus ir pamokinimus[31]. Vc. Biržiška mano, kad «giesmių, skiriami} šventam Izidoriui žino ir mūsų senasis « Balsas širdies » ir vėlesniosios kantičkos ; galimas daiktas, kad kitos iš jų yra paimtos iš šios Jaknavičiaus knygutės»[32]. Tačiau reikia patikslinti, kad Valančiaus redaguotose « Kantičkose » giesmių apie šv. Izidorių nėra. O vysk. Baranausko 1857-1859 m. parašytos sodiečiams penkios Artojų giesmės ir įjungtos į 1860 m. « Kantičkų» leidimą nieko bendro su šv. Izidorium neturi.

Lietuvoje buvo ir tokių brolijų, kurios pradžią gavo Lenkijoje. Viena iš tokių yra *Angelo Sargo brolija,* įsteigta prie Čenstakavos vienuolyno bažnyčios ir patvirtinta pop. Urbono VIII 1626 m., prašant karaliui Zigmantui Vazai. Provincinis sinodas, sušauktas 1634 m. Varšuvoje, Lenkijos primui arkiv. Jonui Wężyk pasiūlius, nutarė, kad kiekviename Lenkijos-Lietuvos dekanate bent prie vienos bažnyčios būtų įsteigta ši brolija. Šią mintį sinode gyvai palaikė ir Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius. Jis, grįžęs į savo vyskupiją, ėmėsi šį nutarimą įgyvendinti ir savo pranešime Šv. Sostui 1646 m. galėjo sakyti, kad ši brolija esanti prie vyskupijos bažnyčių. Bet vėliau, vysk. Tiškevičiui išsikėlus į Vilnių, atrodo, kad ši brolija Žemaičiuose pranyko[33]. Kiek vėliau Angelą Sargą buvo pasirinkę globėju Kauno (turbūt ir kitų miestų) jūrininkų cechas prie bernardinų bažnyčios, kur bernardinų provinciolas Campo suteikė jūrininkams privilegijų Angelo Sargo altoriuje.

Tarp kitų Lenkijos brolijų, reikia paminėti dar vieną, kuri nors savo skyrių Lietuvoje neturėjo, bet yra davusi lietuviams taip populiarius « Graudžius Verksmus ». Tai *šv. Roko brolija,* įkurta Poznaniaus vysk. Stepono Wierzbowskio (1665-1687) prie šv. Kryžiaus bažnyčios Varšuvoje, kurią Šv. Sostas aprobavo ir suteikė atlaidų. Jos narių tikslas — siekti krikščioniškų dorybių, garbinti V. Jėzaus kančią ir Skausmingąją Dievo Motiną, lankyti ligonius ir lengvinti jų skausmus[34]. Tos brolijos pamaldumui 1707 m. nežinomas autorius išvertė iš lotynų kalbos « Graudžius Verksmus », kuriuos brolijos nariai pradėjo giedoti viešai bažnyčioje. Iš Varšuvos ši maldinga pratyba greitai paplito po visą Lenkiją ir Lietuvą, nors Lietuvoje tos brolijos narių ir nebuvo. Lietuvių kalbon « Graudūs Verksmai » ištisai buvo išversti kelių vertėjų : marijono kun. E. Miliausko Igliaukoje apie 1859 m., kun. Hil. Stelmoko, Gudelių klebono, prieš 1871 m. ir vysk. A. Baranausko 1898 m. O atskirų giesmių lietuvių kalba iš « Graudžių Verskmų» jau yra XVIII a. Pvz. antrosios «Graudžių Verksmų» dalies

paskutinė giesmė « Vėl man bėdos nuliūdusiai », yra įdėta Žem. Kalvarijos domininkonų leidinyje « Pėdelis miros » 1750 m.

Tarp tų brolijų, kurios buvo įsteigtos Romoje ir kurias Šv. Sostas rekomendavo įvesti visoje Bažnyčioje, pirmoje vietoje paminėtina *Švč. Sakramento (Corporis Christi) brolija,* XVII a. labai plačiai paplitusi Lietuvoje. Ši brolija buvo įsteigta Romoje prie S. Maria sopra Minerva (domininkonų) bažnyčios 1539 m. Jos narių tikslas : garbinti V. Jėzų Švč. Sakramente, dalyvauti Dievo Kūno procesijose, ypač lydėti Švč. Sakramentą, nešamą ligoniams. Nariai privalo kasdien kalbėti 5 Tėve mūsų ir 5 Sveika Marija Švč. Sakramento garbei. Pop. Povilas III aprobavo brolijos įstatus ir suteikė atlaidų 1539 m.

Lenkijoje ši brolija pirmausia įkurta Laterano Kanauninkų prie Dievo Kūno bažnyčios netoli Krokuvos 1610 m. Lietuvoje ji atsirado XVII a. pirmoje pusėje, platinama vyskupų ir jėzuitų Švč. Sakramento garbinimui plėsti, ypačiai kad protestantai buvo paneigę Švč. Sakramento garbinimo reikalą. Apie šios brolijos buvimą Vilniuje žinome iš to, kad jau 1630 m. Vilniaus jėzuitas J. Jaknavičius išleido knygutę «Libellus precatorius pro Confraternitate Vilnensi Corporis Christi»[35], o Vilniaus vysk. Abraomas Vainius (1631-1649) mirdamas testamentu užrašė tam tikrą pinigų sumą Šv. Jono bažnyčios Švč. Sakramento vardo arkibrolijai[36]. Iš to matyti, kad ši brolija buvo prie jėzuitų Šv. Jono bažnyčios ir jų vadovaujama. Žemaičių vyskupijoje šią broliją, esančią prie daugelio bažnyčių, mini savo 1646 m. reliacijoje Šv. Sostui vysk. Jurgis Tiškevičius[37].

Šios brolijos, įsteigtos prie daugelio bažnyčių, daug pasitarnavo prie pamaldų ir procesijų iškilmingumo. « Brostvininkai » sudarydavo visą pamaldų ir procesijų tarnybą. Rusų valdžiai uždraudus ir panaikinus brolijas, sunyko ir ši, o iki mūsų laikų išlikę prie bažnyčių « brostvininkai » yra anų, kitados gražiai veikusių ir gerai organizuotų, brolijų likučiai, pavirtę vien tradicija, nieko bendro neturį su ana senovine Švč. Sakramento brolija.

Po I pasaulinio karo Švč. Sakramento brolija vėl buvo atgaivinta prie Kauno katedros 1922 m. Ji 1930 m. jau turėjo 166 skyrius arba padalinius prie atskirų bažnyčių. Kauno bazilikos skyrius tuo laiku turėjo 1992 narius[38].

Kita, Romoje įsteigta ir Lietuvoje plačiai palitusi, brolija yra *Krikščioniškojo Mokslo* (Doctrinae Christianae) arba *Jėzaus, Marijos ir Juozapo brolija.* Tridento Susirinkimo nutarimų dvasioje, Romoje Morkus de Sadis Cusani, Milano didikas, 1560 m. įsteigė « Krikščioniškojo Mokslo Draugiją arba Kongregaciją», kurios nariai ėmėsi mokyti vaikus katekizmo parapijose, mokyklose, net gatvėse. Pop. Paulius V, matydamas šios brolijos gražų ir naudingą darbą, paėmė ją į savo globą ir 1607 m. patvirtino, pakėlė į arkibroliją su centru prie šv. Petro bazilikos, suteikdamas jos nariams atlaidų ir leisdamas prie jos jungti panašias brolijas, įsisteigiančias kitur. Arkibroliją turėjo savo statutą, kuris buvo vis tobulinamas, prisiderinant prie laiko aplinkybių. Pop.

Benediktas XIV 1746 m. jos centrą perkėlė prie S. Maria del Pianto bažnyčios, o pop. Pijus X 1905 m. enciklikoje «Acerbo nimis » pageidavo, kad Krikšč. Mokslo brolijos skyriai būtų įsteigti visose parapijose, kad iš jos narių klebonai turėtų pagalbos katekizacijos darbe [39]. Paskutiniais laikais šios brolijos didelis propagatorius buvo paskutinis Žemaičių vyskupijos ganytojas arkiv. Pr. Karevičius[40].

Lietuvoje ši brolija XVII a. buvo įsteigta prie daugelio bažnyčių. Jos tikslai kaip tik sutapo su labai aktualiu liaudies ir vaikų katekizacijos reikalu. Kard. Belarminas parašė šiai brolijai katekizmą, kaipo pagelbinę priemonę katekizmo mokyme ; tasai katekizmas plačiai paplito visose šalyse. Lietuviškas Belarmino katekizmo vertimas — « Trumpas Mokslo Krikszczioniszko Surinkimas » — buvo išspausdintas 1677 m. Vertėjas nėra žinomas, ir spėjama, kad 1818 m. A. Strazdo išleistas to paties Belarmino katekizmo vertimas yra tik pakartojimas ar perdirbimas to paties 1677 m. leidimo [41].

Krikšč. Mokslo brolija ypačiai paplito Žemaičiuose, ją rūpestingai globojant vysk. Jurgiui Tiškevičiui. Valančiaus liudijimu «Vysk. Jurgis Tiškevičius, popiežiui leidžiant, prie katedros, Krakių ir Skuodo bažnyčių įvedė draugystę arba brostvą *Mokslo Krikščioniško,* į kurią daugybė žmonių įsirašiusių ypatingai turėjo mokytis tikėjimo dalykų »[42]. Savo pranešime Šv. Sostui vysk. J. Tiškevičius praneša, kad prie Varnių katedros įsteigtoji Krikšč. Mokslo brolija vis didėja[43]. Brolijos įsteigimo prie bet kurios bažnyčios teisė priklausė vietos vyskupui, tačiau kad vienos kurios vyskupijos visos Krikšč. Mokslo brolijos gautų Šv. Sosto suteiktus atlaidus ir malones, užteko, kad bent viena iš tos vyskupijos būtų prijungta prie arkibrolijos, esančios Romoje[44].

Laikui bėgant, Lietuvą užgriuvus nelaimėms ir okupacijai, ir ši, kaip ir kitos brolijos, turėjusi daug narių ir žymiai prisidėjusi prie tikėjimo platinimo ir palaikymo Lietuvoje, sunyko. Jos pėdsakai — tai tos prie bažnyčių išlikusios davatkėlės, kurios iki mūsų laikų taip uoliai ėmėsi vaikų katekizavimo.

Įvairių brolijų plitimą ir nykimą galima matyti iš vyskupų pranešimų Šv. Sostui. Pvz. Vilniaus vysk. Benediktas Vainius 1614 m. praneša tik bendrai, kad jo vyskupijoje yra Švč. Sakramento, Dievo Gailestingumo ir Švč. Marijos brolijos. 1651 m. pranešime minimos tik prie Vilniaus bažnyčių esančios brolijos : prie Šv. Jono — be 3 studentų Marijos sodalicijų — yra beveik visų miesto cechų koplyčios Švč. Sakramento brolija, o 17-oje vienuolių bažnyčių esančios įvairios pasauliečių brolijos. XVIII a. pranešimuose paminima, kad tik Vilniuje yra 20 brolijų, o visoje vyskupijoje *daugybė.* Vysk. Myk. Zienkavičius pasisako nustatęs joms pamaldų tvarką, kad skirtu laiku bažnyčiose brolijų nariai giedotų rožinį, valandas, dalyvautų procesijose, laidotuvėse, savo brolijos pamaldose 4 kartus į metus ir pan. Tas pats vyskupas pažymi, kad brolijų veiklos dvasiniai vaisiai aiškiai pastebimi : nemokyti žmonės, dalyvaudami brolijų pamaldose išmokstą melstis ir giedoti[44'].

Panašiai buvo ir Žemaičių vyskupijoje, čia XVII a. buvo brolijų žydėjimo laikotarpis. Vysk. Jurgis Tiškevičius 1646 m. rašo Šv. Sostui, kad beveik prie visų parapinių bažnyčių, kurių tada buvo virš 80, esančios Švč. Sakramento, rožinio, Angelo Sargo, Šv. Onos, Krikščioniško Mokslo, Šv Izidoriaus brolijos ir kitos « congregationes » Švč. Marijos vardu, kurių narių pamaldumas, Dievui padedant ir klebonams remiant, kaskart augąs dvasinei žmonių naudai. Tačiau atrodo, kad XVIII a. brolijų entuziazmas jau buvo kiek atslūgęs, nes vysk. Ant. Tiškevičius 1748 m. pranešime, smulkiai išvardinęs visas prie visų parapijinių bažnyčių tuo laiku buvusias brolijas, jų rado tik prie trečdalio parapijų bažnyčių, kurių tada būta viso 94. Iš to pat rašto matyti, kokios brolijos tada buvo Žemaičių vyskupijoje : Dievo Apvaizdos — Ylakiuose ; Švč. Trejybės — Švėkšnoje ; šv. Onos — Šiauliuose, Betygaloje, Alsėdžiuose, Batakiuose ir Klovainiuose ; Škaplieriaus — Radviliškyje, Šilalėje, Plateliuose, Laukuvoje ir Kūliuose ; Rožinio — Kražiuose, Šiauliuose, Ariogaloje, Mosėdyje, Varniuose, Užventyje ir Smilgiuose ; Švč. Marijos de Mercede (trinitorių platinamos) — Šiauliuose ir Salantuose ; Krikšč. Mokslo — Šiluvoje ; šv. Juozapo — Plateliuose, Žvingiuose ir Nemakščiuose ; Angelo Sargo — Plungėje, Salantuose ir Šeduvoje ; Švč. Sakramento — Kaltinėnuose ; Laimingos mirties Laukuvoje ; šv. Barboros — Židikuose ; šv. Izidoriaus — Skuode[44]". Kaip matyti, jų vienos buvo išnykę, kitos naujos atsiradę, bet nemaža bažnyčių neturi jokios brolijos. Kraštą užplūdusios nelaimės (karai, epidemijos ir badmečiai) bus apardę ir organizuotą katalikų gyvenimą bei sutrikdę gražią brolijų veiklą.

3. Brolijos Marijos garbei.

Pirmosios žinios apie Marijos vardo brolijas Lietuvoje taip pat apneštos laiko dulkėmis, ir šiandien reikia pasitenkinti vien tik nuotrupomis, naudotis tarsi pabiromis. Lietuvos brolijų istorijos niekas nerašė, netyrinėjo, tad šiandien tenka rankioti vien tik atsitiktinai archyvuose ir šaltiniuose užtinkamas žinias ir iš jų bandyti įžvelgti į aną istoriniais dokumentais taip šykščią sritį. Tačiau ir iš tų mažyčių istorinės šviesos trupinėlių, anuose žiniomis tamsiuose laikuose, galima padaryti kai kurių išvadų apie Marijos garbinimą ir apie jos brolijas Lietuvoje.

Neturint aiškių davinių, galima tik spėlioti, kad Lietuvoje, pastačius pirmąsias bažnyčias, ano meto papročiu, prie jų galėjo būti įsteigtos ir tam tikros brolijos. Juk pirmieji Lietuvos krikščioniško gyvenimo metai buvo Vakarų Europoje brolijų žydėjimo laikotarpis. Tad pilnesniam religiniam gyvenimui siekti ir Lietuvą galėjo veikti kitų katalikiškų kraštų pavyzdys. O kadangi nemaža dalis pirmųjų bažnyčių Lietuvoje buvo pašvęsta Marijos garbei, tai ir prie jų įsteigtos brolijos galėjo turėti Marijos vardą ir ypatingą tikslą — plėsti ir stiprinti pamaldumą į Mariją. Kaip matėme, pirmosios įvairių vardų

brolijos Lietuvoje atsirado XV a. pirmoje pusėje. Sunku būtų įtikėti, kad jų tarpe nebūtų buvusių ir Marijos garbei bei jos pamaldumui skirtųjų. Tiesa, jų vardų šiandien nežinome, jie mūs nepasiekė. Galėjo tai būti bendro vardo — Marijos brolijos. Net ir XVII a. dar yra tokių bendro Marijos vardo brolijų, nes vysk. J. Tiškevičius, jau ne kartą minėtame 1646 m. pranešime Šv. Sostui apie Žemaičių vyskupijos dvasinę būklę, paminėjęs, kad beveik prie kiekvienos parapijinės bažnyčios esančios Marijos rožinio (Rosarii B. V. Mariae) brolijos, prideda, kad prie tų pat bažnyčių yra įvairios kitos « piae congregationes » Mergelės Marijos garbei[45].

Kiek pirmieji Lietuvos krikščionybės amžiai šiuo reikalu yra mums dokumentais šykštūs, tiek poreformaciniai laikai, kada pražydo religinis gyvenimas ir išbujojo brolijos, duoda nemažai žinių apie įvairių Marijos brolijų buvimą įvairiose Lietuvos vietose.

Pati seniausioji Marijos vardo brolija yra Literatų (literatorum, literacka). Ji 1404 m. buvo įsteigta Krokuvos kunigų, piliečių ir pirklių. Jos narių pareiga — išmokti psalmes ir himnus giedoti lotyniškai pamaldų metu. Krokuvos pavyzdžiu ir kituose didesniuose miestuose imta steigti literatų brolijos. Kaune ši brolija buvo įsteigta prieš 1501 m. prie parapijos bažnyčios, kurioje turėjo Švč. Marijos Dangun Ėmimo altorių, vyskupų ir karalių suteiktų įvairių privilegijų ir turto. Jai priklausė Kauno bajorai ir aukšti pareigūnai.

Kita, lygiai sena, iš praeities dokumentų atsekama brolija yra Švč. *Marijos Apreiškimo brolija.* Ji nuo 1521.I.10 yra prie Geranainių bažnyčios, kurią Trakų vaivada Martynas Goštautas pastatė ir turtingai aprūpino[46]. Yra žinia iš XVII a., kad tokio pat vardo Marijos brolija yra Vilniuje prie Šv. Jono bažnyčios, nes vysk. Abr. Vainius (1631-1649) mirdamas užrašo jai palikimą. Kokios buvo šios brolijos narių pareigos, nežinome.

Marijos Apreiškimo vardo brolijos buvo plačiai žinomos ir kituose kraštuose. Pav. Prancūzijos karalius Henrikas III Paryžiuje 1583 m. įsteigė atgailos broliją Marijos Apreiškimo vardu, pats jai vadovavo, uoliai dalyvaudamas brolijos pamaldose ir procesijose, tuo duodamas gražų pavyzdį. Karalių pasekė ir daugelis Paryžiaus didikų, tapdami tos brolijos nariais[47].

XVII a. Marijos Apreiškimo brolija gauna kitą vardą — *Loreto brolija.* Loreto Namelio ir jame esančios Marijos statulos (vad. Juodąja Madona) kultas išsivystė XVII a. pradžioje kaip antireformacijos vaisius. Loretas, kur tikima, kad ten esąs angelų atneštas iš Nazareto tasai Namelis, kuriame Marijai arkangelas Gabrielius apreiškė, kad ji tapsianti Dievo Sūnaus Motina, pagarsėjo visame pasaulyje. į ten esančią Marijos šventovę, kurios viduje yra anas Nazareto Namelis, keliavo maldininkai iš visų kraštų. Kas lankėsi Italijoje, nepraleisdavo progos aplankyti ir Loreto. Žemaičių seniūnas Stanislovas Radvila (Pamaldusis), grįžęs į Katalikų Bažnyčią ir tapęs uoliu Marijos garbintoju,

ir mirė pakeliui į Loretą. Namelyje esanti Marijos statula laikoma nuo senų laikų stebuklinga. Jos kopijos, Lorete masiniai gaminamos, kurį laiką palaikytos Namelyje ir tenai pašventintos, maldininkų būdavo parsivežamos į savo kraštus ir patalpinamos bažnyčiose tikint, kad ir jos, kaip Loretiškė, esančios stebuklingos. Tokią Loreto Marijos statulą iš Romos, pop. Klemenso VIII (1592-1605) dovanotą, parvežė Alvito (tada Paširvinčio) bažnyčiai Lietuvos maršalkos Rad-

Loreto Dievo Motina liaudies mene — Valkininkų bažnyčioje.

vilos žmona, kuri čia, kaip Paširvinčio seniūnijos valdytoja, pastatė bažnyčią 1617 m[48]. Vilniaus jėzuitai 1647 m. Loreto Marijos statulą, pargabentą iš Loreto, patalpino savo (Šv. Jono) bažnyčioje ; vėliau šiai statulai buvo pastatyta ten pat tam tikra koplyčia [49]. Zigmantas Karolis Radvila Stvalavičiuose pastatė Loreto Namelio dydžio ir formos koplyčią su Loretaniškosios Dievo Motinos statula ir 1641 m. prašė Šv. Sosto suteikti visose Marijos šventėse tą koplyčią aplankantiems visuotinius atlaidus [50].

Loreto arba Marijos Apreiškimo brolijas, be jėzuitų, XVII a. pusėje prie savo ordino bažnyčių ypačiai išplatino pranciškonai. Yra žinia, kad, tarp kitų vietų, 1676 m. tokią broliją jie įsteigė prie savo bažnyčios Kaune [54]. Bažnyčioje, prie kurios tokia brolija buvo įsteigta, būdavo specialioje koplyčioje ar bent altoriuje įrengiama miniatiūrinis Loreto Namelis — koplytėlė, kurioje patalpinama Dievo Motinos statula — kopija esančios Lorete [52].

Apie šios brolijos veiklą smulkesnių žinių neturime. Tačiau iš to, kad XVII buvo pranciškonų parašyta šios brolijos nariams specialių maldaknygių, galima spėti, tokių brolijų turėjo būti nemaža ir jos turėjo daug narių[53]. Galima numanyti, kad brolijai rūpėjo ypatingai pabrėžti ir platinti pamaldumą į Įsikūnyjusį Žodį Marijoje.

Domininkonai, šalia rožinio brolijos, kai kur buvo įsteigę *Marijos Įvedybų (Grabnyčių) broliją,* kurios nariai turėjo dalyvauti iškilmingoje Grabnyčių procesijoje su žvakėmis, parūpinti bažnyčiai vaško žvakių. Tokią broliją pvz. buvo įsteigę Krokuvos domininkonai 1621 m. prie savo bažnyčios akademiniam jaunimui. 1636 m. ši brolija pakeitė pirmykštį titulą į Nekalto Prasidėjimo, ir 1646 m. gavo iš Šv. Sosto atlaidų[54]. Kiek Lietuvoje domininkonai platino šią broliją, neturime žinių.

Augustinijonai prie savo bažnyčių Lietuvoje (Vilniuje, Liet. Brastoje, Gardine, Seredžiuje, Kaune) įsteigė ir išplatino *Marijos Paguodos broliją,* kurios nariai nešiojo tam tikrą ženklą — odinį diržą. Vilniuje, augustinijonų bažnyčioje (prie Savičiaus gatvės, statytoje 1768 m.), buvo šios brolijos altorius [55]. Šio vardo broliją vysk. Antanas Tiškevičius 1750 m. įkūrė Žem. Kalvarijoje, kuriai pop. Benediktas XIV suteikė atlaidus.

Vienuoliai Laterano Kanauninkai 1624 m. prie ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčios Antakalnyje įsteigė *Marijos Maloningosios broliją* ; toje pat bažnyčioje buvo gerbiamas stebuklingas to paties vardo Marijos paveikslas [56].

Iš vėlesnių laikų yra žinoma *Marijos Belaisvių, Išlaisvintojos* (S. Maria de Mercede) brolija, 1748 m. buvusi prie Liolių ir Salantų bažnyčių[56]'. Ją platino vienuoliai mercedarai tuose kraštuose, kur jie turėjo savo vienuolynus. Kaip ji atsirado Lietuvoje, nėra žinių, nes čia mercedarų nebuvo. Greičiausia ši brolija atsirado Lietuvoje sąryšyje su Marijos Belaisvių Išlaisvintojos (B. Virg. Mariae de Mercede) švente, įvesta visoje Bažnyčioje 1696 m. Tokiu titulu Lietuvoje yra pora bažnyčių : Kairiuose (Kauno arkivysk.) ir Sutkuose (Vilkaviškio vyskup.).

Kai kurios brolijos buvo vyskupų ypatingai globojamos, o karaliai buvo jų protektoriais. Pav. *Sopulingosios Dievo Motinos brolija,* įsteigta 1595 m. vėlesnio Krokuvos vyskupo Szyszkowskio, kuri buvo kaikur ir Lietuvoje, buvo gavusi iš Šv. Sosto įvairių malonių ir privilegi-

jų, o karaliai Zigmantas III, Vladislovas IV (Vazos) ir Jonas Kazimieras buvo jos nariai ir globėjai [57].

Vilniaus sufraganas Gudijai vysk. Mikalojus Slupskis įsteigė Vilniaus katedroje *Marijos Vardo* arkibroliją (to paties vardo arkibrolija Romoje prie Marijos Vardo bažnyčios buvo įsteigta vėliau — tik Vienos apgulimo metu — 1683 m.) ir ta proga 1671.III.8 surengė dideles iškilmes su įspūdinga procesija Vilniaus gatvėmis, su pontifikalinėmis pamaldomis. Brolijos nariams įrašyti buvo paruošta graži knyga, kurion pirmieji įsirašė karalius Mykolas Višniaveckis su žmona Eleonora, paskui Sapiegos, Pacai ir kiti senatoriai, vyskupai, prelatai, kanauninkai ir šiaipjau dvasiškija bei daugybė Vilniaus gyventojų, dalyvavusių tose iškilmėse. Marijos Vardo arkibrolijai buvo pavesta katedroje Goštautų koplyčia, o vėliau Taboro koplyčia, vadinama « Gaudeamus ». Metinė arkibrolijos šventė buvo paskirtas sekmadienis po Marijos Gimimo šventės[58]. Pop. Klemensas X, leisdamas 1670.x.3 steigti šią broliją prie Vilniaus katedros bažnyčios, pakėlė ją į arkibroliją, padarydamas ją centrine, prie kurios turėjo būti prijungtos to paties vardo panašios brolijos, įsteigtos prie kitų bažnyčių. Ar daug ir kur tokių brolijų buvo Lietuvoje, šiandien sunku pasakyti, bet reikia manyti, kad jų buvo, tik šaltinių apie jų gyvavimą trūksta.

Kaip matome, daugelis Marijos garbei brolijų buvo įsteigtos vienuolių ir daugiausia prie Vilniaus bažnyčių. Lietuvos sostinė visada pasižymėjo savo meile ir pagarba Dievo Motinai, čia garsėjo ir Aušros Vartai. Bet neatsiliko ir Žemaitija. Be jau vysk. J. Tiškevičiaus 1646 m. pranešime Šv. Sostui paminėtų rožinio ir kitų Marijos brolijų (piae congregationes), pačios seniausios Žemaičių vyskupijoje žinomos brolijos yra iš XVI a. pabaigos. Jos jau buvo vysk. Merkelio Giedraičio laikais (1576-1609) prie Varnių katedros : tai rožinio ir *Marijos Gimimo brolijos* [59]. Reikia manyti, kad ne tik prie katedros, bet ir prie kitų bažnyčių galėjo būti panašių brolijų, tik dėl šaltinių stokos apie jas nieko tikresnio nežinome. Marijos Gimimo brolijų būta tuo laiku ir Lenkijoje, pav. Krokuvoje, prie Šv. Barboros bažnyčios. Taigi šio vardo brolija buvo žinoma ir plačiau, ne vien tik Lietuvoje.

Dar vieną broliją reikia atskirtai paminėti — tai *Nekalto Marijos Prasidėjimo brolija,* kuri turi savo istoriją ir įdomią praeitį. Šia proga tenka plačiau sustoti ties Marijos Nekalto Prasidėjimo kulto plitimu Lietuvoje.

Marijos Nekalto Prasidėjimo dogmos ir kulto reikalu išaugo gausi literatūra, atsiradusi ryšium su per kelis amžius ėjusiais ginčais apie Marijos Nekaltą Prasidėjimą. Tie ginčai ypačiai buvo smarkūs XV-XVI a. Jie kartais būdavo tiek karšti, polemika tokia gyva, kad bažnytinė vyresnybė turėdavo įsikišti ir besiginčijančius sudrausti. Juo labiau buvo reikalinga tai daryti, nes žmonių visuotinis įsitikinimas buvo už Marijos Nekaltą Prasidėjimą nuo pat pradžios, t. y., kad Dievas ją buvo apsaugojęs nuo bet kokios dėmės ir ji jau pačiame savo prasidėjime buvo nekalta, be gimtosios nuodėmės.

Į anuos teologinius ginčus ypačiai įsitraukė domininkonai ir pranciškonai, bet neatsiliko ir universitetai, net atskirų kraštų valdovai katalikai, kurie, panaudodami savo autoritetą, įsakinėdavo, kad jų valdomuose kraštuose mokslas apie Nekaltą Prasidėjimą gautų vieną ar kitą kryptį. Pvz. Ispanijos karalius Pilypas III 1617 m. prašė popiežiaus, kad tas uždraustų Ispanijoje viešai pasisakyti prieš Marijos Nekaltą Prasidėjimą [60]. Susidarė taip vad. immaculistų ir maculistų srovės, kurių pirmoji vis labiau ėmė viršų, turėjo daugiau sekėjų. Nekalto Prasidėjimo tiesai ginti susidarė net specialus sąjūdis, kurio nariai darydavo pasižadėjimą ir jį savo kraujų pasirašydavo — ginsią Nekalto Marijos Prasidėjimo tiesą iki mirties, iki kraujo.

Čia suminėti Vakarų Europos teologų ginčai, apie Marijos Nekalto Prasidėjimo tiesą, Lietuvos nepasiekė. To ginčo pionieriai kituose kraštuose — domininkonai ir pranciškonai Lietuvoje turėjo pakankamai pastoracinio darbo : reikėjo stiprinti protestantizmo paveikto krašto tikėjimą. Nebuvo laiko nė reikalo leistis į teologinius ginčus. Be to, Lietuvoje šie ordinai neturėjo savo aukštųjų mokyklų — universitetų ir teologijos katedrų, iš kurių paprastai yra skelbiamos nuomonės ir doktrinos. Vienintelė Lietuvos aukštoji mokykla — Vilniaus Akademija — buvo jėzuitų rankose, o jie visada buvo eilėse tų, kurie stojo už Marijos Nekalto Prasidėjimo tiesą ir ją gynė. Kadangi Lietuvoje nebuvo kas šią tiesą kitaip aiškintų ar ją neigtų, tad nebuvo reikalingą nė poleminė literatūra šiuo klausimu. Štai dėl ko mes, turėdami gausią apologetinę ir poleminę literatūrą prieš protestantizmą (iš dalies ir prieš pravoslaviją), neturime iš pereitų amžių literatūros Nekalto Prasidėjimo klausimu, kuri būtų sukurta Lietuvoje ir nušviestų mūsų krašto teologų pažiūrą šiuo klausimu. Tad kalbėdami apie Marijos Nekalto Prasidėjimo kulto vystymąsi Lietuvoje, turime tenkintis tik atskirais faktais, atskiromis pamaldumo apraiškomis ir iš jų bandyti gauti kiek pilnesnį vaizdą.

Nėra abejonės, kad protestantizmas, bandęs suduoti smūgį Marijos garbinimui Lietuvoje, buvo pasisakęs ir prieš Marijos Nekalto Prasidėjimo vis bestiprėjantį garbinimą. Todėl suprantama, kad tie, kurie pirmoje vietoje buvo atkviesti Lietuvon kovoti su protestantizmo plitimu (jėzuitai), ypatingu būdu pabrėžė ir suintensyvino Marijos garbinimą. To pasėkoje Marijos kultas bendrai, ir jos Nekalto Prasidėjimo ypatingai, pražydo Lietuvos žemėje drauge su katalikybės atsigavimu.

Kaip jau matėme, Lietuvoje Nekalto Marijos Prasidėjimo kulto ženklų (šventė, bažnyčios) randame jau XV a. Tačiau šiuo titulu Marijos garbinimas įvairiomis formomis pražydo tik poreformaciniais laikais. Jėzuitai, kovodami su reformacija, Nekaltai Pradėtosios garbinimą plėtė ir palaikė jaunimo tarpe per Marijos sodalicijas, o liaudyje — platindami Marijos Nekalto Prasidėjimo Valandėlių (gadzinkų) giedojimą. Tačiau Nekalto Prasidėjimo brolijų steigimo pirmenybė teko pranciškonams ir vėliau marijonams.

Nekalto Prasidėjimo kultui vis labiau plintant, kada katalikiškų kraštų valdovai tiesiog lenktyniavo, jieškodami būdų, kaip savo krašte labiau pabrėžti Nekalto Prasidėjimo tiesą ir pamaldumą, ir Lietuvos-Lenkijos valdovas Zigmantas Vaza sumanė savo valstybėje įsteigti Nekalto Prasidėjimo arkibroliją ir tuo reikalu 1629.VI.20 pasiuntė pop. Urbonui VIII prašymą, kuriame sako, kad Šv. Tėvui esą gerai žinoma, kokia yra Lenkijos karalystėje priešų atkaklybė ir eretikų siautimas, ką sutramdyti galima tiktai Marijos Nugalėtojos pagalba. Tokioje sunkoje būklėje jis, karalius, nutaręs pasirinkti Dievo Motiną krašto globėja ir prašyti Jo Šventenybės, kad visoje valstybėje būtų įsteigta Marijos Nekalto Prasidėjimo arkibrolija, kuri būtų tartum nepaimama tvirtovė ir tikroji valstybės apsauga. Karalius žinąs, kad šio vardo brolijų esą Italijoje ir kad popiežius jas apdovanojęs įvairiomis malonėmis bei arkibrolijų titulu. Panaši šv. Onos arkibrolija pop. Siksto V laikais buvusi įsteigta prie Varšuvos bernardinų bažnyčios, iš ko visoje valstybėje susilaukta gausių dvasinių vaisių.

Karalius, be to, ką yra pavedęs savo pasiuntiniui Jonui Ursio Rhoti popiežiui žodžiu pasakyti, savo rašte maldauja dviejų dalykų : pirma, kad brolijos nariai turėtų išorinį ženklą : 3-4 colių platumo diržą, ant kurio būtų Nekalčiausios Mergelės su Kūdikiu atvaizdas saulės spinduliuose, o apačioje parašas: « Dignare me laudare Virgo Immaculata, da mihi virtutem contra hostes tuos ». Antra, kad visi į šią broliją įsirašiusieji po mirties kuo greičiau būtų išlaisvinti iš skaistyklos kančių. O jei brolijos nariai bus kariai, kad jie tą pačią dieną, kada garbingai kris kovoje arba numirs, būtų Nekaltai Pradėtosios užtarimu pašaukti į amžinąją laimę. Esą šis Jo Šventenybės palankumas kareiviams, jų daugelio širdis ir rankas sulaikys nuo plėšimų ir kitų nedorų darbų, nes ko nepajėgia padaryti įstatymų normos, tai atliks šis toks viliojantis dvasinis užtikrinimas[61].

Kadangi tame pačiame rašte karalius prideda kitą, bernardinų ordino reikalą ir sumini savo dvaro kapelioną bernardiną Kristupą Campo, yra aišku, kad šis sumanymas atsirado bernardinų įtakoje. Tačiau nėra žinių, kad popiežius prašomą leidimą būtų davęs ir tokią arkibroliją Lenkijoje-Lietuvoje būtų įsteigęs. Gal tai įvyko dėl to, kad karalius prašė dalykų, kurie viršija ir popiežiaus galią, būtent, mirusių brolijos narių, ypač kareivių, greitas iš skaistyklos išlaisvinimas.

Tai kas nepavyko karaliui Zigmantui Vazai tėvui, bandė padaryti jo sūnus Vladislovas Vaza. Jis sumanė savo valstybėje įsteigti jau ne broliją, bet Nekalto Prasidėjimo civilinį ordiną, panašų, kaip kad yra Kristaus ordinas, popiežiaus teikiamas pasižymėjusiems asmenims ir valstybių vyrams. Šią karaliaus mintį rėmė tas pats Campo, kuris ir prie Vladislovo Vazos liko karaliaus dvaro kapelionu. Tuo reikalu buvo nusiųstas į Romą prašymas ir ordino statutas bei ženklų aprašymas. Pop. Urbonas VIII 1634 m. visa tai patvirtino, tačiau valstybės senatas 1638 m. šio ordino įsteigimui ir naudojimui pasipriešino ; buvo uždrausta nešioti ordino ženklus, juos dalinti, ir taip sumanymas liko neįgyvendintas [62].

Nepavykus karaliui įsteigti Nekalto Prasidėjimo nei arkibrolijos, nei ordino, iniciatyvos ėmėsi patys bernardinai. Jie 1646 m. išsirūpino iš pop. Innocento X leidimą steigti Nekalto Prasidėjimo broliją ir uoliai to darbo ėmėsi. Tais pat metais buvo įsteigtos šio vardo brolijos prie bernardinų bažnyčių Poznaniuje ir Vilniuje. Steigimas įvyko su didelėmis iškilmėmis. Į broliją įsirašė Nuncijus Torres, vyskupai Jurgis Tiškevičius ir Pstrochonskis, vaivados Konst. Katkevičius ir Jurgis Glebavičius, kancleris Albrechtas Radvila ir kiti didikai. Vilniaus Nekalto Prasidėjimo brolijai vadovavo garsus pamokslininkas bernardinas Augustinas Vitunskis [63].

Pop. Klemensas XII Nekalto Prasidėjimo broliją 1736 m. dar kartą patvirtino. Nuo to laiko ši brolija Lietuvoje buvo įsteigta prie visų bernardinų bažnyčių. Jos nariai turėjo pareigos ginti Nekalto Prasidėjimo tiesą ir savo pavyzdingu krikščionišku gyvenimu išsimelsti laimingą mirtį. Šios brolijos teisės, pareigos ir maldos yra knygelėje « Associatio sive unio piorum mentium ad impetrandam felicem mortem et purgatorium sine longiori mora transeundum sub protectione et praesidio B. V. M. ad honorem eius Immaculatae Conceptionis. Vilnae 1726 » [64].

Brolijos įstatai įpareigoja narius atlikti išpažintį ir priimti Komuniją Švč. Marijos šventėse ir kai kuriose kitose dienose. Tų švenčių vigilijose ir įsirašymo dieną turi pasninkauti. Didindami Dievo garbę ir pamaldumą į Mariją, nariai turi lankyti Marijos altorių arba koplyčią jos šventėse, užlaikyti savo luomui deramą skaistybę, klausyti mišių už mirusius brolijos narius. Kas nemoka skaityti, tas kasdien ar bent šeštadieniais turi sukalbėti šešerius poterius. Nekalto Prasidėjimo šventė švenčiama per 8 dienas. Pamokslai sakomi po pirmųjų mišparų, šventės dienoje ir sekmadienį po 2 pamokslu, kitomis oktavos dienomis po 1. Po oktavos sekančią dieną laikomos pamaldos už mirusius brolijos narius. įstatai pabrėžia, kad pamaldų tvarka neturi būti keičiama, kad žmonių pamaldumas nepasikeistų ir nesumažėtų. Pamaldas galima padidinti, bet ne mažinti. Žmonės šias Nekalto Prasidėjimo brolijos pamaldas labai mėgo ir gausiai jas lankė ; Kaune net ir protestantai ateidavę pasiklausyti pamokslų[64'].

Vėliau Nekalto Prasidėjimo brolijas Lietuvoje ir Lenkijoje uoliai platino marijonai. Marijonų vienuolija 1673 m. įsteigta Poznaniaus vyskupijoje, greitai prasiplatino Lenkijoje, Lietuvoje, Gudijoje ir Ukrainoje. Vienuolijos įstatuose, 1723 m. pop. Inocento XIII patvirtintuose, kalbama apie vadovus arba promotorius Nekalto Prasidėjimo brolijos, kuri turi būti įsteigta prie visų vienuolijos bažnyčių [65]. Dar aiškiau šiuo reikalu kalba vienuolijos įstatai, 1786 m. pop. Pijaus VI patvirtinti, kur VIII skyriuje sakoma : « Kad pritraukus kuo daugiau narių ir Nekaltai Pradėtosios garbintojų bei už mirusius besimeldžiančiųjų, vietos vyresnieji uoliai rūpinsis, kad prie vienuolijos bažnyčių, pagal savo įstatus ir regulas, būtų įsteigtos abiejų lyčių nariams Dešimties Marijos Dorybių brolijos... ypačiai Nekalto Prasidėjimo ir S. Mariae de Suffragio, gavus pirma Šv. Sosto leidimą ir vietos vyskupo

aprobatą ; todėl turi būti paskirti prie kiekvienos bažnyčios promotoriai, kurie į šias brolijas įstoti kiekvieną švelniai tepaskatina, savo pareigą kuo uoliausiai atlikdami Nekalčiausios Mergelės garbei ir savo dvasios naudai[66].

Nekalto Prasidėjimo brolijas steigė ir platino taip pat unitai bazilionai, kurie taip didvyriškai kovojo už uniją. Juos pasekė net ir stačiatikiai rusai.

Toji atmosfera, kurią sudarė Marijos Nekaltai Pradėtosios kultas Lietuvoje XVI-XVII a., negalėjo nepaveikti ir rusų stačiatikių, kurie Lietuvos valstybės ribose susidurdavo su katalikais. Rusai, garbindami Dievo Motiną ir turėdami gražų jos liturginį kultą, tarp kitų titulų garbino Mariją ir kaip Nekaltai Pradėtąją. Šiame garbinime Lietuvos teritorijoje jie nuėjo taip toli, kad XVII a. viduryje Polocke buvo įsteigę Marijos Nekalto Prasidėjimo broliją. Nors po Brastos unijos prasidėjusi žiauri kova tarp unitų ir stačiatikių, kurioje žuvo Polocko unitų arkivyskupas šv. Juozapatas Kuncevičius, nebuvo palanki tam, kad dvi kovojančios pusės suartėtų doktrinos klausimuose, tačiau ir tame laikotarpyje Marijos Nekalto Prasidėjimo tiesa, Lietuvos valstybės ribose, buvo lygiai išpažįstama tiek katalikų, tiek stačiatikių. Galima sakyti, kad šios dvi konfesijos Lietuvoje anuo metu net lenktyniavo, garbingąją Marijos privilegiją išpažindamos ir Nekaltai Pradėtąją garbindamos. Tai paliudija XVII a. viduryje Polocke įsteigtoji Nekalto Prasidėjimo brolija, kuriai priklausė daugiausia jaunimas.

Tos brolijos įstatus (statutą) 1651.VI.10 aprobavo Gudijos stačiatikių metropolitas Juozapas Kononevičius Garbatskyj, buvęs Kijevo Dvasinės Akademijos rektorius. Aprobavimo rašte sakoma, kad Polocko vienuolyno igumenas (viršininkas) Melecijus Keidraitis įteikęs metropolitui prašymą patvirtinti ir palaiminti naująją broliją. Metropolitas, pripažindamas, kad ši brolija gali būti naudinga ir išganinga, noriai ją aprobuoja, laimina ir patvirtina jos statutą. Sielų ganytojai yra raginami budėti, kad brolijos nariai išpažintų šventos rytų stačiatikių Bažnyčios mokslą, kad jie suprastų dogmas ir jų laikytųsi iki mirties ; pagaliau, kad būtų pasidavę vyskupams ir jų įpėdiniams, paskirtiems Kijevo, Galicijos ir visos Rusijos metropolito.

Visi šie nuostatai nukreipti aiškiai prieš unitus, tačiau pačios brolijos egzistavimas ir jos tikslai yra ryškus įrodymas, ką ano meto rusai stačiatikiai galvojo apie Nekaltą Marijos Prasidėjimą.

Polocko brolijos statutas turi 17 skyrių, kur nustatyta narių priėmimo sąlygos, suminėtos dorybės, kurias nariai turi praktikuoti, kalbama apie sueigas, brolijos šventes, pareigą dvasiniai atsinaujinti, pagaliau brolijos santvarką — pirmininko ir sekretoriaus rinkimus, mirusiųjų narių laidojimą ir kit.

Pradžioje yra Marijai pasiaukojimo formulė, kurią turi sukalbėti kiekvienas, stodamas į broliją. Ją, kaip labai charakteringą, čia ištisai paduodame.

« Švenčiausioji Marija, Dievo Motina ir Nekaltai Pradėtoji Mergele, aš, nuolankus nusidėjėlis (ė), nevertas stoti Tavo akivaizdon, trokšdamas Tau tarnauti ir pasivesdamas Tavo gailestingumui, akivaizdoje Tavo palaimintojo Sūnaus ir visų dangaus gyventojų, pasivedu Tau, kad būčiau dabar ir per amžius Tavo vergu ir tarnu brolijoje Tavo Nekalto Prasidėjimo, džiaugsmingo Apreiškimo ir Dangun Paėmimo. Aš Tave renkuosi savo brangiausia Motina, Valdove ir Globėja, kurią aš noriu ištikimai garbinti ir niekad neapleisti. Aš pasižadu per visas mano gyvenimo dienas garbinti Tavo Nekaltą Prasidėjimą ir likti ištikimas šiai dogmai bei visuotiniam stačiatikių tikėjimui, ištverti iki mirties rytų ekumeniškoje ir apaštališkoje Bažnyčioje ir šioje brolijoje. Tad nuolankiai maldauju Tavęs, o švenčiausioji Mergele, per kančią ir kraują Tavo vienatinio Sūnaus Jėzaus Kristaus, mūsų Viešpaties, globoti visą pasaulį ir mane vargšą nevertą nusidėjėlį. Prašau priimti mane meiliai ir gailestingai į savo tarnų ir vergų skaičių dabar ir amžinai. Padėk savo gerume man visuose mano reikaluose, o ypatingai mirties valandoje, nes Tu esi Gailestingumo Motina, pasiryžusi mums padėti. Amen »[67].

Ši pasiaukojimo formulė rodo, kiek giliai katalikų mokslas apie Nekaltą Marijos Prasidėjimą buvo įsišaknijęs Lietuvos stačiatikių tarpe. Vėlesnieji rusų istorikai, lyg gėdydamiesi tokio priartėjimo prie Katalikų Bažnyčios doktrinos, aiškino, kad tai, kas įvyko Polocke, buvę atsitikę katalikų (latynikų) įtakoje, arba, kaip vienas rusų teologas aiškino, dėl ypatingų laiko ir vietos sąlygų. Esą Gudijos stačiatikiai, nuolat jėzuitų kaltinami, kad jie pasidavę protestantizmui, norėdami tą priekaištą atremti, sustiprino savo pamaldumą į Mariją ir todėl rado reikalo pabrėžti, kad Marija buvo be kaltės pradėta. Kita priežastis esanti ta, kad jėzuitai, atidarę Polocke savo kolegiją, į ją vilioję ir stačiatikių jaunimą, kuris ten išėjęs mokslus, pasidavė jų įtakai. Bet įdomiausias vėlesniųjų rusų stačiatikių argumentas yra šis : Lenkijos karaliaus Vladislovas Vaza, pasidavęs popiežiaus įtakai, norėjęs savo karalystėje įsteigti Marijos Nekalto Prasidėjimo garbės ordiną. Tačiau lietuviai ir lenkai tam pasipriešinę, o pajuokai to ordino insignijas kartą užkabinę šuniui. Tai sužinoję pamaldūs rusai, norėdami atsiteisti už tą Marijos įžeidimą, įsteigę Polocke Nekalto Prasidėjimo broliją[68].

Tokie yra rusų pasiteisinimai dėl Polocko Nekalto Prasidėjimo brolijos atsiradimo. Faktinai gi Gudijos stačiatikiai buvo pasidavę Kijevo įtakai, kur dar vyravo iš Bizantijos paveldėtas tradicinis mokslas apie Marijos Nekaltą Prasidėjimą. Nebe to, kad nuolatinis kontaktas su katalikais Lietuvos valstybės ribose, nebūtų padaręs įtakos ir stačiatikiams, o jėzuitų ir kitų vienuolių taip propaguotas Nekalto Prasidėjimo kultas nebūtų paskatinęs ir rusus ryškiau šią tiesą pabrėžti.

Iš vėlesnių laikų pažymėtina dar viena brolija, pavesta Švč. Mergelės Marijos globai — tai *blaivybės brolija,* kuri XIX a. viduryje taip

plačiai paplito Lietuvoje. Ji buvo įsteigta didelio blaivybės apaštalo airių kapucino Mathew 1838 m. ir pop. Pijaus IX patvirtinta bei apdovanota atlaidais 1851.XII.11. Įsirašiusieji į šią broliją gauna visuotinius atlaidus : brolijon įstojimo dieną, brolijos metinėje šventėje (vasario 2 d.) ir mirties valandoje ; dalinius atlaidus : Marijos Apreiškimo, Aplankymo, Gimimo ir Nekalto Prasidėjimo šventėse (7 metų ir 7 gavėnių), už kiekvieną gerą darbą (60 dienų), už girtuoklio atvertimą (20 dienų), už sukalbėtą maldą «Atmink, o skaisčiausioji Mergele Marija... » (300 dienų). Narių pareigos : visą gyvenimą susilaikyti nuo stiprių svaiginančių gėrimų, silpnesniuosius svaigalus vartoti su saiku, stengtis sulaikyti nuo girtavimo savo gimines, kaimynus, pažįstamus ir prikalbinti juos dėtis į blaivybės broliją, kas sekmadienis ir šventadienis kalbėti šv. Bernardo maldą « Atmink... » (nemokantieji skaityti sukalba 3 Sveika Marija) išmelsti sau ir kitiems brolijos nariams ištvermės [f69].

Blaivybės brolijos pasisekimas įvairiuose kraštuose buvo labai didelis. Jos narių skaičius siekė šimtus tūkstančių. Vokietijoje pirmasis šią broliją įvedė Breslau vyskupas, gavęs tuo reikalu iš pop. Pijaus IX (1852.VII.28) atatinkamą bulę. Tais pačiais metais blaivybės brolija buvo įsteigta Kulmo, Poznaniaus ir kai kuriose kitose Lenkijos vyskupijose. Lietuvoje ji atsirado pirmiausia Seinų vyskupijoje. Kas čia ją platino, iki šiol dar nėra tyrinėta, bet tikriausiai dvasiškija. Gana to, kad sūduviai davė pavyzdį ir žemaičiams. Apie tai pats blaivybės apaštalas vysk. M. Valančius taip rašo :

« Žemaičiai, ant Nemuno gyvenantys per susiediškius santykius (su suvalkiečiais J. V.) gavo žinoti apie tai (suvalkiečių blaivybę J. V.) ir be jokio paraginimo visiškai paliovė gėrę arielką. Tai pasergėjęs, uolus Jurbarko klebonas Kervelis iš ambonos stojo prieš girtuoklystę ir palenkė parapijiečius visiškai išsižadėti arielkos. Visi V. Dievui prižadėjo daugiau nebegerti ; klebonas gi nuėjo pas altorių, atgiedojo Te Deum ir apšlakstė žmones švęstu vandeniu. Tai atsitiko 1858 m. dienoje į dangų ėmimo Švenčiausios Panos. Ant atlaidų buvo Gaurės klebonas kun. Janutavičius ir Skirsnemunės klebonas Baracevičius; tuos kun. Kervelis prilenkė išsižadėti arielkos ir paėmė žodį, kad apskelbs blaivybę savo parapijose. Ir tikrai, jie sugrįžę namo, pašaukė žmones prie blaivybės... Štai vyskupas Valančiauskis, grįždamas iš Kauno, Monarchai išvažiavus, užvažiavo į Skirsnemunę ir Jurbarką ir, radęs susirinkusius žmones, padėkavojo jiems už blaivybę, prakalboje garbino tą pasielgimą, prašė Dievo ištvermės ir išreiškė savo geidavimą, idant ir susiedijos parapijos sektų Jurbarko pavyzdžiu. Eržvilko klebonui kur. Racevičiui liepė apskelbti blaivybę ; Tauragėje gi patsai apskelbė. Išgirdę apie tai, ir kitų bažnyčių klebonai paeiliui pradėjo vesti pas save blaivybę ; o jei buvo kuris atšalęs, vyskupas paragino » [70].

Tiek žinome iš paties Valančiaus apie blaivybės brolijos pradžią Žemaičių vyskupijoje. Anot jo, blaivybę pradėję platinti patys kuni-

gai, o vėliau tą darbą jis paėmęs į savo rankas ir išplėtęs po visą vyskupiją. Pats vyskupas jau seniau apie blaivybę buvo girdėjęs ir jai tinkamai pasirengęs bei nusiteikęs. O ir anksčiau, toje pačioje Valančiaus vyskupijoje, jau buvo parodyta iniciatyvos : tais pačiais metais, kai pop. Pijus IX aprobavo blaivybės broliją (1851), Šiaulėnų klebonas Augustinas Kybartas ir Šiaulių klebonas Ignotas Štakas buvo įkūrę savo parapijose blaivybės broliją. Neatsiliko ir kaimiečiai. Dar 1852 m. Vidiškio parapijos Kodrėnų kaimo gyventojai prašė vysk. Valančiaus pasirūpinti, kad jų kaime sudegusi žydo smuklė nebūtų atstatyta ; valdžios gaunamą iš smuklės pelną jie apsiimą patys sumokėti. Tokiu būdu blaivybės mintis Žemaičių vyskupijoje jau buvo pribrendusi ; pamažu buvo rengiama dirva dideliam darbui. O šį darbą atliko vysk. Valančius. Prieš mirtį paties parašytame testamentiniame laiške, kuris liko neišsiųstas, štai ką sako : « Vienoje kelionėje mano 1858 metuose, apturėjęs inkvėpimą Dvasios Švenčiausios, ydant apsakinėčiau blaivystę, pradėjau skelbti tą dorybę ir pats pirmas kelias dešimtis žmonių įrašiau Palėvenėj į knygas » [71]. Tiesa, ir vyskupo kanclerio kun. Silvestro Juozapo Dovydaičio (1825-1882) vardas Lietuvos blaivybės istorijoje liks aukso raidėmis įrašytas. Šis vyras sava išmintinga galva, gabia plunksna ir tvirta valia kibo į jau pradėtą darbą ir uoliai talkininkavo vysk. Valančiui. Iš jo rankos bus išėję ir vysk. Valančiaus ganytojiški laiškai, rašyti 1858-1862 m. laikotarpyje, kurių pasirodė viso 17 : 5 kunigams, 2 dvarininkams, 5 visai vyskupijai, 4 atskiroms parapijoms ir 1 testamentinis. Kai kurie laiškai buvo po 3 kartus skaitomi iš sakyklų.

Blaivybės brolijos organizacija Lietuvoje buvo sutvarkyta Bažnyčios santvarkos pagrindu ; parapijose brolijos — skyriai, kur rūpestingai vedami blaivininkų sąrašai, paskui dekanatas. Dekanas prižiūri revizuoja jo žinioje esančias brolijas ir veda bendrą dekanato blaivininkų sąrašą. Viršūnėje — vyskupo kanceliarija, arba pats vyskupas.

Vysk. Valančiaus gyvas ir rašytas žodis greitai aplėkė visą vyskupiją. Kaip savo « Kronikoje » jis rašo, jau 1859 m. pradžioje visoje Žemaičių vyskupijoje buvo įvesta blaivybės brolija. Naujos idėjos pasiekė ir gretimas Vilniaus ir Gardino gubernijas. 1860 m. visose trijose gubernijose daugiau kaip pusė visų katalikų buvo įsirašę į blaivybės broliją. Kauno gubernijoje net 83,3 nuošimčiai katalikų negėrė svaigalų [72]. Žmonių dorovinis ir religinis gyvenimas tuojau pakilo. Tai pripažino ir patys rusai. Gubernatorius Obolenskis, 1868 m., darydamas pranešimą vidaus reikalų ministeriui, sako apvažiavęs visą guberniją ir pastebėjęs lietuvių blaivumą, kuris esąs liekana pirmiau kunigų įvestos blaivybės [73]. Dar ir 1902 m. statistika rodo, kad Kauno gub. degtinės vartojimo atžvilgiu, palyginus su kitomis gubernijomis, užėmė vos 34-tą vietą [74].

Vysk. Valančiaus liaudies blaivinimo veikla per blaivybės broliją susilaukė didelio pasipriešinimo iš dvarininkų, laikiusių smukles ir bravorus, iš smuklininkų žydų, netenkančių pelno ir iš rusų vald-

žios, kuri susirūpino ne tik dėl pajamų sumažėjimo iš alkoholio pardavinėjimo, bet ir Valančiaus veikloje įžiūrėjo rusų politikai Lietuvoje pavojų. Tautos blaivinimas, dorinimas ir pratinimas organizuotai veikti atsistojo skersai kelio rusų planams Lietuvą dvasiniai ir medžiaginiai sužlugdyti ir taip laimėti pravoslavijai ir Rusijai.

Marijos paveikslas blaivybės įvedimui paminėti.

Kai vysk. Valančius 1858 m. atspausdino Vilniuje pas Zavadzkį knygelę « Apej brostwa blajwistes » (25.000 egz.), rusai tuoj ją konfiskavo ir tų pat metų gruodžio 31 d. Vilniaus generalgubernatorius Nazimovas paklausė Valančių, kuo remdamasis atspausdinęs pop. Pijaus IX patvirtintus blaivybės įstatus ir įvedęs pačią broliją. O vidaus reikalų ministeris Lanskoj uždraudė spausdinti ir įvežti iš užsienio brolijos įstatus. Nors vyskupas aiškino, kad čia yra vien bažnytinė brolija, turinti religinius tikslus, tačiau 1859.III.7 gubernatorius Chominskis policijai išsiuntinėjo vidaus reikalų ministerio įsakymą, kad blaivybės brolijos yra uždraustos ir jų steigti be valdžios leidimo negalima. Prie vysk. Valančiaus valdžia kibo ir už tai, kad esą ku-

nigai prievarta žmones įrašą į blaivybės broliją. Bet Valančius nepabūgo : jis 1859 m. aplinkraštyje liepia kunigams ir toliau skelbti blaivybę, tik primena neduoti valdžiai pagrindo įtarti, kad tai daroma prievarta. Taigi ir toliau, prieš aiškų valdžios draudimą, blaivybės brolija buvo palaikoma ir platinama. Tik po 1863 m. sukilimo, uolus rusų valdžios gubernatorius Muravjovas, pasižymėjęs žiauriu sukilimo malšinimu ir katalikų persekiojimu, esą dėl to, kad brolijose slaptai susiburią revoliucijonieriai, jiešką visokių kelių prieiti prie visuomenės, uždraudė visas bažnytines brolijas, kurių panaikinimas sudavė skaudų smūgį lietuvių tautos religiniam organizuotumui. Dėl blaivybės brolijų Muravjovas Valančiui pagrąsino piniginėmis pabaudomis ir karo teismu, jei bet kokiu būdu blaivybės brolijos bus toliau platinamos. Vysk. Valančiui nieko nebeliko, kaip tik 1864.V.19 aplinkraščiu paliepti kunigams, kad nedarytų blaivybės brolijos narių sąrašų, bet prieš girtybę kovoti taip pat nedraudė. Blaivybės gajus medis buvo palaužtas, bet vis dar žaliavo. Žmonės, patyrę blaivumo naudos, ir toliau laikėsi, tegul ir neorganizuotai, Valančiaus nurodyto blaivumo kelio. Kiek Valančiaus blaivybės brolija buvo giliai įleidusi šaknis, matyti iš to, kad sukakus 50 metų nuo jos įvedimo, kai tik gauta šiek tiek laisvės, tuoj (1908) įsteigta Liet. Katalikų Blaivybės Draugija, turėjusi 1913 m. jau apie 50.000 narių.

Blaivybės įvedimui paminėti buvo atspausdintas menkos meniškos vertės paveikslas (Abrozdas Szwencziawsos P. M. Blaiwistes), kuriame atvaizduota Sopulingoji Dievo Motina su perverta širdimi, o aplink parašas : « Per Tawa užtarima yszturiesma iki gala ». Skapiškis blaivybės įvedimui paminėti pastate mūro paminklą, kurio vienoje pusėje yra blaivybės globėjos Marijos statula[75]. A. Baranauskas prieš 1862 parašė giesmę « Sveika Marija, be grieko pradėta » kaip « padėkovonę Švč. Motinai už blaivybę ».

Nepaisant rusų valdžios draudimo ir brolijų panaikinimo, vis tik išliko dvi Marijos vardo brolijos: rožinio ir Karmelitų škaplieriaus, kurioms priklauso beveik visi Lietuvos katalikai. Nuo XIX a. susidarė paprotys, kad vaikai parengti išpažinčiai ir pirmajai komunijai, tuoj pat įrašomi į šias brolijas, gaudami rožinį ir škaplierių (vėliau medalikėlį).

Šias brolijas XVII a. Lietuvoje steigė ir platino išimtinai domininkonai ir karmelitai, kurių vienuolynų tinklas buvo apėmęs visą Lietuvą. Kai šie vienuoliai rusų valdžios buvo išnaikinti, tada kiekvienos parapijos klebonas, norėdamas palaikyti žmonių pamaldumą į Mariją, pasirūpino gauti iš domininkonų ir karmelitų generolų įgaliojimą steigti ir vadovauti rožinio ir škaplieriaus brolijoms, priimti narius. Tuo būdu šios brolijos ne tik išsilaikė, bet ir labai paplito. Kiekvienas lietuvis katalikas tapdavo šių brolijų nariu ir atlikdamas uždėtas pareigas stiprino savo ir parapijos religinį gyvenimą, bei palaikė pamaldumą į Mariją. Apie šias religiniame Lietuvos gyvenime taip svarbias brolijas reikia atskirai pakalbėti.

Karmelitų škaplieriaus brolija, pagal karmelitų ordino tradiciją, yra gavusi pradžią iš Marijos apreiškimo karmelitų ordino generolui pal. Simonui Stock apie 1250 m. Tas uolus Marijos garbintojas esą karštai prašęs Marijos, kad ji broliams, kurie jos vardą nešiojo, suteiktų kokią nors privilegiją — matomą ženklą. Kartą maldos metu apsireiškusi jam Marija angelų apsupta ir laikydama rankoje škaplierių tarusi : «Mielasai sūnau, imk šį tavo ordino škaplierių, kaip mano brolijos ženklą ir kaip tau bei visiems karmelitams privilegiją, kuriame kiekvienas mirdamas nekentės amžinosios ugnies ; tai yra išganymo ženklas, pavojuose apsauga, ramybės ir amžinos sutarties ženklas » [76].

Karmelitų škaplierius susideda iš 2 rudos gelumbės skiautelių, sujungtų dviem raišteliais, kad būtų galima nešioti ant kaklo taip, kad viena kristų ant pečių, antra ant krūtinės (dabar škaplierius — scapulare — antpetinis pakeičiamas medalikėliu). Įsirašiusieji į šią broliją turi pareigos ypačiai garbinti Švč. Mariją, pasivesdami jos globai per ištisą savo gyvenimą, o ypatingai mirties valandoje.

Kaip minėta, pagal senovės tradiciją (kuri istoriškai nėra įrodyta), pati Marija apreiškusi, kad įsirašiusieji į karmelitų škaplierių užsitarnauja laimingą mirtį, o po mirties, patekę į skaistyklą, esą išlaisvinami iš jos pirmąjį šeštadienį (privilegium sabbatinum). Popiežiai Klemensas VII (1523-1534), šv. Pijus V (1566-1572), Inocentas XI (1676-1689) ir kiti šią privilegiją nepaneigė, o suteikdami karmelitų škaplieriaus brolijai atlaidus ją suminėdavo. Nors privilegium sabbatinum kilmė, o juo labiau jos antgamtinis apreiškimas, šiandien kritikų aiškinimu nėra istoriškai įrodytas, tačiau apie šią privilegiją galima pasakyti lygiai tas, kas tinka bendram pamaldumui į Mariją : tai yra išsigelbėjimo iš pragaro bausmės laidas ir Marijos pagalbos garantija patekus į skaistyklą, ypačiai jai pašvęstoje dienoje — šeštadienyje.

Kad tikintieji būtų verti šios malonės, reikia, kad jie būtų įsirašę į broliją, nešiotų škaplierių, pamaldžiai ir dorai gyventų, o mirties valandą turėtų škaplierių ant savęs, be to, užlaikytų savo luomo skaistybę ir kasdien kalbėtų Mažąsias Marijos Valandas (Officium Parvum) ; kas nemoka skaityti, arba dėl kitų priežasčių negali Valandų atkalbėti, tas turi susilaikyti nuo mėsos trečiadieniais ir šeštadieniais. Ši paskutinė sąlyga padarė tai, kad Lietuvoje, kur katalikai beveik visi buvo įsirašę į škaplieriaus broliją, susilaikymas nuo mėsos tračiadieniais ir šeštadieniais pasidarė visuotinu papročiu, nors toks pasninkas pagal bendrą Bažnyčios teisę ir nebuvo įsakytas.

Leidimą kanoniškai įsteigti karmelitų škaplieriaus broliją duoda karmelitų ordino generolas, kuriam vienam ši teisė priklauso [77].

Karmelitų škaplieriaus broliją Lietuvoje išplatino karmelitai, įsikūrę XVI-XVII a. (Vilniuje, Gardine, Lydoje, Kaune, Antalieptėje, Pašaminėje, Gudagojuje, Kud. Naumiestyje, Griškabūdyje, Linkuvoje, Pumpėnuose, Raseiniuose, Kėdainiuose, Kolainiuose, Kražiuose ir kitur). Jie visur, tiek savo bažnyčiose, tiek ten, kur siekė jų pastori-

cija, steigė škaplieriaus broliją. Bažnyčiose, prie kurių buvo įsteigta ši brolija, būdavo Škaplierinės Marijos koplyčia ar altorius, įvedama šventė su atlaidais. Tokiu būdu Lietuvoje atsirado daugelyje parapijų « Škapliernos » atlaidai.

1620 m. Krokuvoje išleista lenkų kalba knygelė «Bractwo skaplerza N. P. Maryi z Karmelu », kurioje buvo paduota brolijos įstatai, narių pareigos ir maldingosios pratybos. Nėra žinių, kad kas nors panašaus būtų buvę spausdinta lietuvių kalba. Greičiausia karmelitai, kaip brolijos vadovai, gyvu žodžiu aiškindavo nariams brolijos narių pareigas. Tačiau senuose giesmynuose randama giesmė « Škaplierna Pana tame ir kituose, stebuklų loskas darai abrozduose » yra aiškiai lietuviško autoriaus, greičiausia kurio nors karmelito, darbas.

Kaip tos karmelitų brolijos tvarkėsi XIX a. pradžioje, sužinome iš Virbalio dekano Schrotterio vizitacijos aktų 1804 m. Tame vizitacijos akte sakoma, kad Griškabūdžio parapijoje yra Švč. Marijos škaplieriaus brolija, jau seniai įkurta, gavus leidimą iš Romos. Bažnyčioje tos brolijos pamaldos laikomos nustatyta tvarka ir laiku. Brolija turi savo kasą, į kurią sudedama narių mokesčiai ir aukos. Ta kasa laikoma skrynioje, rakinamoje 4 raktais : vienas jų yra pas bažnyčios kleboną, kitas pas bažnyčios prižiūrėtoją, trečias pas brolijos iždininką ir ketvirtas pas brolijos maršalką. Brolijos kasos pajamos ir išlaidos, vizitatoriui patikrinus, esą vedamos tvarkingai[78]. Iš tos pat vizitacijos matyti, kad Griškabūdžio bažnyčioje yra septyni altoriai, kurių vienas yra Švč. Marijos Škaplierinės, o kitas Marijos Dangun Ėmimo titulu [79].

Apie Kud. Naumiesčio karmelitų bažnyčioje įvestą škaplieriaus broliją sužinome iš tos parapijos aktų : karmelitai 1680 m. pirmosios bažnyčios, statytos 1644 m., vietoje pastatė naują medinę bažnyčią kryžiaus pavidalo ir įvedė škaplieriaus broliją, gavę leidimą iš savo generolo[80]. Ir vienoje ir kitoje čia suminėtoje vietoje buvo įvesta Škaplierinės šventė.

Brolija, turėdama savo kasą, įsigydavo namų, kuriuose laikydavo parapijos pavargėlius, užlaikomus parapijiečių aukomis. Apie tokią senelių prieglaudą, kuri įrengta karmelitų škaplieriaus brolijos namuose, turime žinių iš 1811 m. Griškabūdyje [81].

Reikia manyti, kad panašiai tvarkėsi škaplieriaus brolijos ir kitose vietose, nes joms vadovavo tie patys karmelitai, kurie buvo sustatę brolijos įstatus ir tvarką. Tuo būdu ši brolija (kaip ir kitos) šalia dvasinio — religinio gyvenimo gaivinimo ir stiprinimo parapijoje, atliko dar ir labdarybės darbą. Galima tad sakyti, kad brolijos buvo pirmosios organizuotos labdarybės steigėjos ir platintojos Lietuvoje. Paskiri geradariai ir aukotojai savo įnašus labdarybei dažniausiai pavesdavo brolijoms.

Rožinio brolija yra viena iš seniausių ir labiausiai paplitusių brolijų Marijos garbei. Jos pėdsakų randame jau XII a., šv. Domininko

laikais. Pirmąją žinią apie šią broliją turime iš 1259 m., kada pop. Aleksandras IV patvirtino Piacenzoje įsteigtą « Fraternitas B. Mariae Virginis ». 1288 m. Douai (Prancūzijoje) mieste yra žinoma « Confraternitas Psalterii B. Virginis» — tai irgi rožinio brolija[82]. Vėliau ši brolija, ypačiai dėl 1349 m. Europą nusiautusio maro, liko užmiršta. Ją atgaivino pamaldus Bretonijos domininkonas Alanus de Rupe (de la Roche, van den Clip), gyvenęs 1428-1475 m. Savo raštuose ir pamoksluose jis propagavo «Psalterium B. Virginis» (taip jis vadino rožinio maldą) ir 1470 m. Douai mieste įsteigė rožinio broliją (Confraternitas Psalterii Mariae), parašė jos statutą, kurį pop. Sikstas IV 1479 m. aprobavo.

Sekdami Alanu, kiti vokiečių domininkonai, ypačiai Jokūbas Sprenger, rožinį ir broliją labai išplatino Vakarų Vokietijoje. Pvz. Koelno brolija 1481 m. turėjo 100.000 narių, o 1514 jau visą milijoną.

Greitai ši brolija paplito Ispanijoje, Olandijoje, Italijoje ir kitur. Jai priklausė turtingi ir vargšai, didikai ir liaudis, darbininkai, ūkininkai, bajorai, kunigaikščiai, vyskupai, popiežiai. Tarp šių pastarųjų paminėtini : Inocentas V, Benediktas IX, šv. Pijus V, Grigalius VIII, Klemensas IX, Pijus VII. Iš imperatorių, kurie priklausė rožinio brolijai, yra : Fridrikas III, Maksimilijonas I, Karolis V. Brolijos išsiplatinimui padėjo ta aplinkybė, kad ji buvo necentralizuota (nereikėjo jungti su jokia arkibrolija) ir ją galėjo steigti kiekvienas klebonas savo parapijoje. Tik pop. šv. Pijus V, suteikęs rožinio brolijai gausius atlaidus, jos vadovavimą pavedė domininkonų ordino generolui, kuris iki šiai dienai tik vienas gali leisti kanoniškai įsteigti rožinio broliją[83].

Amžių bėgyje popiežiai rožinio broliją apdovanojo gausiais atlaidais ir privilegijomis. Galutinį brolijos sutvarkymą (atlaidus, privilegijas, statutą) yra padaręs pop. Leonas XIII 1898.x.2 konstitucija « Ubi primum », kuris galioja ir šiandien.

Svarbiausias rožinio brolijos tikslas — ypatingai palaikyti ir platinti rožinio maldos kalbėjimą. Kad kas nors galėtų teisėtai šiai brolijai priklausyti, turi būti įrašytas į brolijos narių sąrašą domininkonų generolo tam įgalioto kunigo, turėti domininkono arba įgalioto kunigo palaimintą rožinį, kas savaitė sukalbėti visas tris rožinio dalis.

Seniau buvo reikalinga, kad naujai įkurta brolija turėtų savo jei jau ne bažnyčią, tai bent koplyčią ar altorių su Švč. Marijos « Ražancavos» paveikslu. Tuo galima išaiškinti, kodėl pasaulyje yra tiek daug šios rūšies paveikslų tiek bažnyčiose, tiek meno galerijose, muzėjuose. Pvz. garsus Dūrerio « Ražancavos» paveikslas buvo užsakytas nupiešti Venecijos pirklių rožinio brolijai. Brolijos tiesiog lenktyniavo, kad tik gražiau išpuoštų savo bažnyčias, koplyčias ir altorius. Tuo būdu buvo duotas stiprus impulsas bažnytiniam menui klestėti. Tokiuose paveiksluose Marija paprastai vaizduojama sėdinti soste, ant vienose rankose laikantį kūdikį Jėzų, o kitoj turinti rožinį (kartais rožinį laiko ir Kūdikis). Kitas dažnai sutinkamas siužetas — Marija

savo apsiaustu dengianti minią visokių luomų žmonių, arba duodanti rožinį šv. Domininkui, šv. Pranciškui ar kuriam kitam šventajam.

Rožinio Karalienės paveikslas Pompei (Italijoje).

Pagal pop. Leono XIII jau minėtą konstituciją dabar rožinio brolija gali būti įsteigta prie kiekvienos bažnyčios ar viešos koplyčios. Tačiau pageidaujama, kad ten, kur yra galima, vis tik būtų brolijai paskirta koplyčia ar altorius. Kur to negalima įvykdyti, ten visa bažnyčia yra laikoma brolijos koplyčia, nes už savo koplyčios ar altoriaus aplankymą brolijos nariai gauna specialius atlaidus. Paprastai brolijos steigimo diplome domininkonų generolas reikalauja, kad bažnyčioje būtų bent pakabintas « Ražancavos » Marijos paveikslas (paprastai Pompei esamo paveikslo kopija).

Brolija gali turėti savo statuta, vietos vyskupo patvirtintą, kuriame nustatoma brolijos organizacinė santvarka.

Pirmosios rožinio brolijos Lietuvoje yra žinomos iš XVI a. galo. Vysk. Merkelio Giedraičio laikais (1576-1609) Žemaičių vyskupijoje, tarp kitų brolijų, yra minimos ir rožinio. [84] Gardine tokia brolija buvo įsteigta apie 1598 m., nes tais metais pop. Klemensas VIII suteikė jai atlaidus[85]. Be abejonės, rožinio brolijų buvo tada ir kitose vietose. Atrodo, kad pirmosios rožinio brolijos Lietuvoje buvo įsteigtos dar prieš domininkonų įsikūrimą įvairiose Lietuvos vietose, nes domininkonai (išskyrus Vilnių) Lietuvoje steigė savo vienuolynus tik XVII a. pradžioje. Nuo to laiko ypačiai paplito rožinio brolija. Jau 1646 m. pranešime Šv. Sostui Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius galėjo pasakyti, kad jo vyskupijoje, beveik prie visų parapijnių bažnyčių yra rožinio ir įvairios kitos Marijos garbei brolijos [86], nes vyskupijoje jau darbavosi domininkonai : Žemaičių Kalvarijoje nuo 1637 m. Raseiniuose nuo 1642 ir Virbalyje nuo 1643 m. Apie rožinio brolijas Vilniaus vyskupijoje jau įsakmiai kalba ir vysk. Eustachijus Valavičius savo 1625 m. pranešime Šv. Sostui[87]. Bet ir domininkonams darbuojantis Lietuvoje, rožinio brolijas steigė ne tik jie, bet ir klebonai prie savo bažnyčių. Pvz. 1702 m. Gaurės klebonas Al. Širvydas gavo iš Romos leidimą steigti rožinio broliją. Žemaičių vysk. sufraganas Joakimas Skirmuntas 1703.x.12 leido šiai brolijai veikti, o kaip liudija Žemaičių vyskupo Jeronimo Krišpino vizitacija, ši brolija ritu solemni buvo įsteigta prie Gaurės bažnyčios 1706 m. Brolijos atlaidams gauti nustatyta Švč. Marijos Rožinio šventė [88].

Taip tiek domininkonams, tiek pasauliečiams kunigams rūpinantis, laikui bėgant, nebuvo tos parapijos, kurioje nebūtų rožinio brolijos. Kai Lietuvoje domininkonai išnyko, pasauliniai klebonai visu uolumu palaikė ir steigė rožinio brolijas. Ši brolija daug prisidėjo prie kalbamo ir giedamo rožinio paplitimo liaudyje.

Reikia manyti, kad pirmosios rožinio brolijos Lietuvon su domininkonais, ar be jų, bus atėjusios iš Vokietijos, kur jos buvo XV-XVI a. labai paplitusios, nes kaimyninėje Lenkijoje rožinio brolija atsiranda tik XVI a. gale, rūpinantis Onai Jogailaitei. Jai prašant, domininkonų generolas raštu 1577.I.6 įgaliojo Lenkijos domininkonų provincijolą steigti rožinio brolijas. Pirmoji tokia brolija buvo įsteigta 1585 m. prie Švč. Trejybės bažnyčios Krokuvoje [89]. Ji greitai Lenkijos domininkonų buvo išplatinta įvairiose vietose XVII a. pradžioje. Tai rodo gausi šiam reikalui literatūra iš to pat laiko [90].

XIX a. gale Lietuvoje paplito kita Marijos garbinimo forma — *Gyvasis Rožinis.* Tai yra bažnytinė brolija, skirtinga nuo rožinio brolijos, vadovaujama tam įgalioti kunigo — direktoriaus. Šios brolijos nariai, pasidalinę į būrelius (rožes) po penkioliką, kasdien kalba po vieną rožinio paslaptį. Taip dienos bėgyje būrelis (rožė) sukalba ištisą rožinį. Rožės nariai kas mėnesis burtų keliu pasirenka kuris kurią paslaptį turės kalbėti sekantį mėnesį.

Ši brolija buvo įkurta Prancūzijoje, Lijono mieste Marijos Paulinos Jaricot 1826 m. Pop. Grigalius XVI ją 1832 m. patvirtino, o pop.

Pijus IX 1877 jos direktorium paskyrė domininkonų generolą ir taip šios brolijos vadovybė atiteko domininkonams.

Lietuvoje, kai rusai panaikino vienuolijas, pasauliečiai kunigai perėmė įvairių religinių brolijų vadovavimą, kuris pirmiau buvo vienuolių žinioje. Kunigų uolumu ir rūpesčiu Gyvojo Rožinio brolija buvo įsteigta beveik visose parapijose ; kaikur beveik visi parapijos katalikai priklausė Gyv. Rožinio brolijai ir būrelių (rožių) buvo po kelias dešimtis. į juos buvo suburti vyrai, moterys, jaunimas, net vaikai. Kunigas-direktorius palaikydavo tamprų ryšį su būrelių vadovais, dažnai šaukdamas juos posėdin, instruktuodamas, tvarkydamas. Kadangi būrelių nariai turi susirinkti kas mėnesis rožinio paslaptims pasikeisti, tai šie susirinkimai, anais rusų priespaudos laikais, buvo labai gera priemonė palaikyti parapijoje organizuotą katalikų veikimą. Dar spaudos draudimo laikais buvo išspausdinta 15 rožinio paslapčių, atskirų 4 pusl. lapelių. Kiekviename jų (o jais buvo kas mėnesis tarp rožės narių keičiamasi) yra rožinio kalbėjimo maldos, patekę vėliau ir į maldaknyges. Be to, lapelyje yra nurodytos rožinį kalbantiems mėnesinės intencijos ir narių pareigos. Įdomu pastebėti tai, kad tarp kitų grynai religinio pobūdžio pareigų yra įrašyta ir šios : « Šelpti ypač Gyvojo Rožinio narius dvasios ir kūno reikaluose» ir «Jaunesnieji nariai privalo išsimokyti lietuviškai skaityti ir rašyti. Skaityti geras, naudingas knygas ». Reiškia, tarp kitų pareigų nariai turi praktikuoti savitarpinę šalpą ir siekti apšvietos. Tai yra vysk. Valančiaus pastoracijos programos atbalsis. Iš šitų praktiškųjų lietuviams skirtų pareigų, kurių nėra bendrajame Gyv. Rožinio statute, matyti, kad Gyv. Rožinio brolijos įvedėjai Lietuvoje norėjo per šią broliją skleisti ne tik maldą bet ir apšvietą. Tuo būdu ši Marijos garbinimo forma yra prisidėjusi prie parapijos religinio gyvenimo sustiprinimo, prie apšvietos kėlimo Lietuvoje ir išeivijoje, kur, ypačiai Amerikoje, lietuviškose parapijose rasime ir Gyv. Rožinio brolijų. Apšvietos reikalui, kad būtų galima geriau savo pareigas išpildyti, dar prieš I pasaul. karą kai kuriose parapijose Gyv. Rožinio brolijos turėjo savo knygynus skaityklas, rengdavo nariams kursus. Už mirusius brolijos narius rengdavo iškilmingas pamaldas, dalyvaujant visiems tos rožės nariams su savo vėliava, ženklais ir kit.

Gyv. Rožinio brolija iki mūsų laikų Lietuvos parapijose buvo viena iš veikliausių ir skaitlingiausių brolijų. Jos svarbą Lietuvos kultūriniame gyvenime dar 1913 m. « Vadove » kun. V. K. taip apibūdino : « Kai kuriose parapijose kunigai įvedė Gyvojo Rožinio broliją. Kur vedė ir tvarkė ją gerai, tenai teko jiems pasidžiaugti gana gražiais vaisiais. Vienur ta brolija parengė daug narių įvairioms draugijoms, kitur praplatino knygų ir laikraščių skaitymą, o kas svarbiausia, nešė sveiką, nesugadintą dvasią plačiai į žmones » [91].

4. Marijos sodalicijos.

Atskirai nuo brolijų reikia paminėti jėzuitų įsteigtas ir vedadamas sodalicijas, kurios ne tik Lietuvos sostinėje, kur pirmiausia jėzuitai įsikūrė ir sodalicijos pirmą kartą pasirodė, bet ir kitose Lietuvos vietose, kur tik darbavosi šio ordino nariai, yra suvaidinusios didelį vaidmenį religiniame studentų ir inteligentijos gyvenime. Jėzuitai, vadovaudami Lietuvos aukštajai mokyklai — Vilniaus Akademijai, grynai pedagoginiu atžvilgiu, daug dėmesio kreipė mokinių dalyvavimui Marijos sodalicijoje, kur ypačiai buvo ugdomas pamaldumas. Iš sodaliečių eilių išėjo visa eilė ne tik dvasiškių luomą pasirinkusių, bet ir pasauliečių didikų, kurie paskui savo įgytą pamaldumą į Mariją konkretizavo, statydami bažnyčias ir kitais būdais reikšdami jai meilę bei pagarbą. Marijos sodalicijų įtaka ir reikšmė Lietuvos religinio gyvenimo stiprėjime yra labai didelė.

Marijos sodalicija (oficialiai vadinama Congregatio Mariana) yra religinė draugija, steigiama ir vadovaujama Jėzaus Draugijos narių. Jos tikslas — formuoti iš įvairių luomų parinktus asmenis, kad jie atsidėtų savęs tobulinimui, apaštalavimui ir Bažnyčios gynimui per ypatingą pamaldumą į Mariją. Sodalicijos tikslas apima visą žmogaus gyvenimą : per ją norima paruošti krikščioniškam gyvenimui tobulus tėvus, vyrus, piliečius, valdininkus, darbininkus, amatninkus, žodžiu — krikščionišką elitą.

Marijos sodalicijos skiriasi nuo kitų bažnytinių brolijų tuo, kad daugiau dėmesio skiria vidujiniam, dvasiniam gyvenimui, kai tuo tarpu įvairios brolijos, tarp kitų tikslų, rūpinasi padidinti viešąjį kultą ir pasireiškia daugiau išorinėmis formomis : drabužiais, ženklais ir kit. Ir Marijos sodalicijų nariai neišskiria išorinių gerųjų darbų, bet jie nėra pirmaeilis tikslas, o tik dvasios uolumo išraiška. Suprantama tad, kodėl M. sodalicijos taip daug dėmesio kreipia į narių atranką, paruošimą, suformavimą. Tokie išbandyti ir paruošti nariai daro visam gyvenimui pasiaukojimą, pasižadėdami Marijai sekti jos dorybėmis.

Kitas Marijos sodalicijų bruožas — tai apaštalavimas. Reiškia, narių tobulybė nėra galutinis tikslas, o tik priemonė ; per rinktinius sodalicijos narius Bažnyčios vyresnybė nori prieiti prie masių ir veikti į jas. Jėzuitai, kurie vadovauja Marijos sodalicijoms, šio tikslo per jas labiausiai ir siekia, todėl M. sodalicijos yra puikios bendradarbės tiesioginio dvasiškių apaštalavimo srityje, ypačiai toje aplinkoje, kur kunigas negali įeiti arba jo įtaka nesiekia. Sodalicijos nariai tampa dvasiškių pagelbininkais. Tuo būdu Marijos sodalicijos buvo Katalikiškosios Akcijos pirmatakai, o šiandien to judėjimo stipriausias pagrindas.

Marijos sodalicijoms pradžią davė jėzuitas Jonas Leunis, kuris 1563 m. vienoje Romos kolegijoje, kur jis mokytojavo, surinko uolesnių mokinių būrelį, pasiryžusių ypatingai garbinti Mariją, jai pasiaukoti, sekti jos dorybėmis ir dažnai priimti šv. Sakramentus. Se-

kančiais metais būrelis išaugo jau iki 73 narių ir apėmė visą kolegiją, pasivadindamas Marijos Apreiškimo (ano meto kolegijos bažnyčios titulas) Kongregacija. Romos kolegijos pavyzdį greitai pasekė ir kitos jėzuitų mokyklos, taip kad po 20 metų Marijos sodalicijos jau buvo visose jėzuitų ordino mokyklose. Pop. Grigalius XIII 1584 bule « Omnipotentis Dei », konstatavęs, kad Marijos sodalicijos yra viso katalikiškojo pasulio dėmesio centre, kanoniškai įsteigė Marijos Sodaliciją Romos jėzuitų kolegijoje, padarydamas ją centrine — Primaria, prie kurios turėjo prisijungti visos kitos. Kai Primaria pasidalino į įvairias šakas, tada pirmajai Marijos Sodalicijai buvo duotas Prima Primaria vardas.

Nuo pat pradžios Marijos sodalicijos įsijungė į kovą su protestantizmu. Jos buvo tarsi užtvanka prieš reformacijos bangas. Tik M. sodalicijų dėka Styrija (Steiermark) ir Koelno provincija išliko katalikiškos. M. sodalicijos Prancūzijoje išugdė būrius apaštalų ir kankinių, įsteigė ir išlaikė užsienio misijoms seminariją, prisidėjo prie katalikybės atsigavimo tuose kraštuose, kur revoliucija ir reformacija buvo suardžiusi religinį krašto gyvenimą.

Pop. Benediktas XIV bule « Gloriosae Dominae » 1748 m. pagyrė Marijos sodalicijas už jų gražią veiklą ir iš naujo apdovanojo privilegijomis ir atlaidais. Toksai M. sodalicijų veikimas ir jų įtaka visuomeniniam gyvenimui nepatiko Bažnyčios priešams, ir jie stengėsi M. sodalicijas sunaikinti. Iš dalies jiems tai pavyko, nes dar prieš jėzuitų ordino panaikinimą (1773 m.) jau kai kuriuose kraštuose M. sodalicijos buvo uždraustos. Galutinis smūgis joms buvo suduotas su Jėzaus Draugijos panaikinimu. Bet kai tik jėzuitai buvo atgaivinti, atsigavo ir M. sodalicijos, kurios, palikus esminius bruožus, buvo reformuotos ta prasme, kad M. sodalicijas gali steigti ir vietos vyskupai, tik jos turi būti prijungtos prie Prima Primaria ; be to, buvo leista steigti ir mergaičių bei moterų sodalicijas, nes seniau joms galėjo priklausyti tik vyrai. Jau pop. Benediktas XIV 1754 m. buvo leidęs jungti prie Prima Primaria tas moterų sodalicijas, kurios buvo jėzuitų įsteigtos ir vedamos; dabar ši teisė suteikta bet kieno įsteigtoms moterų Marijos sodalicijoms [92].

Viena iš seniausių visame pasaulyje Marijos sodalicijų buvo įsteigta Vilniuje jėzuito, garsaus pamokslininko ir 1578 m. įkurtos Vilniaus Akademijos pirmojo rektoriaus Petro Skargos (1563-1612) tuoj po to, kai pop. Grigalius XIII patvirtino M. sodalicijas. Vienon Marijos sodalicijon buvo suburtas Akademijos jaunimas ; ši dėl didelio narių skaičiaus buvo padalinta į 3 šakas : minima, media ir maxima — pagal narių amžių ir išsilavinimą. Kita M. sodalicija buvo skirta šiaip jau Vilniaus inteligentams, ne mokiniams. Pastarajai priklausė vietos vyskupas, katedros kanauninkai, Lietuvos sostinės didikai. Šios sodalicijos nariai, būdami turtingi žmonės, savo pinigais įrengė, išpuošė ir apdovanojo sodalicijos koplyčias šv. Jono bažnyčioje, prie kurios spietėsi sodalicijų gyvenimas. Studentų congregatio minima naudojosi

Šv. Onos koplyčia, congregatio media — Šv. Stanislovo Kostkos koplyčia ir congregatio maxima — Apreiškimo koplyčia.

Jėzuitai Marijos sodalicijoms vadovauti skyrė pačius geriausius vadovus iš savo narių tarpo. Be jau minėto sodaliciją steigėjo Petro Skargos, 1624-1630 m. laikotarpyje Vilniaus M. sodalicijoms vadovavo šv. Andriejus Bobola, kuris tuo laiku buvo šv. Kazimiero bažnyčios prefektas, pamokslininkas ir popietinių konferencijų vadovas. Su didele meile ir atsidėjimu jis dirbo su sodalicijomis, kurios turėjo tada Marijos Dangun Ėmimo titulą. Išvykęs iš Vilniaus misijiniam darbui į Lietuvos rytus, 1644 m. vėl keletui mėnesių grįžo į jėzuitų namus Vilniuje, kur tiek metų buvo dirbęs, ir vėl ėmėsi vadovauti savo brangiajai Marijos sodalicijai[93].

Vilniaus Marijos sodaliciją nariai buvo įjungti į Lietuvos sukatalikinimo darbą. Jie savo žodžiu, gyvenimo pavyzdžiu ir krikščioniškos meilės darbais rodė krikščioniškojo gyvenimo idealą ir kelią : lankė ligonius, šelpė vargšus, padėdavo nelaimėn patekusiems. Sodaliečiai pasninkaudavo sausai prieš Marijos šventes, ano laiko papročiu viešai plakdavosi ir kitaip atgailojo, kad išmelstų Dievo pasigailėjimo ypačiai tada, kai Lietuvą užgriūdavo nelaimės : karai, badas, ligos. Marijos sodalicijos, šventų vyrų vadovaujamos, paruošė ir davė daug pašaukimų iš jaunimo tarpo į vienuolynus. Tik vienais 1607 m. iš sodaliečių 7 įstojo pas pranciškonus, 7 į bazilionus ir 15 pasiprašė priimami į jėzuitus, bet dėl vietos stokos buvo priimti tik 8.

Kai Lietuvą apnikdavo nelaimės, sodaliečių būriai (iki 300), gedulo drabužiais apsivilkę, plakdamiesi, rengdavo atgailos ir permaldavimo procesijas miesto gatvėmis, lankydami Vilniaus bažnyčias ; tenai klausydavo mišių, kryžium ant žemės gulėdami. Tokiose sodaliečių surengtose atgailos procesijose dalyvaudavo beveik visi Vilniaus gyventojai katalikai.

Šv. Jono bažnyčioje sodaliečiai rengdavo iškilmingas pamaldas. Ypatingai gražios ir įspūdingos pamaldos būdavo per 3 Užgavėnių dienas, kad permaldautų Dievą dėl žmonių karnavalo metu daromų nedorybių. Tomis dienomis bažnyčioje būdavo išstatomas Švč. Sakramentas per 40 valandų ; sodaliečiai visą tą laiką būriais adoruodavo, melsdavosi. Per tokias ir panašias sodaliečių pamaldas žmonės netilpdavo bažnyčioje, o komunijų būdavo kasdien išdalinama iki 4.000. Atsiminkime, kad tai įvyko tada, kai Vilniuje dar buvo stiprūs kalvinistai ir religinis gyvenimas buvo dar tik beatsigaunąs.

Pamaldoms pagrąžinti sodaliečiai buvo sudarę chorą ir per pamaldas gražiai giedodavo. Tuo metu tai buvo retenybė. Bažnyčią gražiai išpuošdavo šilkais ir gėlėmis bei žalumynais. Sodalicijos švenčių metu būdavo sakomi du pamokslai. į tokias gražias pamaldas lankydavosi ir protestantai ; ne vienas jų, viso to religinio entuziazmo ir grožio paveiktas, grįžo į Katalikų Bažnyčią. Įvykdavo net ir stebėtinų atsivertimų. Vienų tokių sodalicijos pamaldų metu, kai buvo išstatytas Švč. Sakramentas, vienas Vilniaus arijonų vadas pamatė iš

monstancijos išeinančius nepaprastus spindulius ir tekantį kraują. Savo regėjimą jis patvirtino bažnytiniame teisme priesaika ir pats grįžo į Katalikų Bažnyčią [94].

Reikia manyti, kad ir kitose vietose, kur įsikūrė ir darbavosi jėzuitai (Kaune, Kražiuose, Gardine, Naugarduke, Pašiaušėje, Žodiškiuose, Merkinėje ir kit.) sodalicijos veikė panašiai. Panaikinus Jėzaus Draugiją, nebuvo kas Marijos sodalicijoms vadovauja ir jos sunyko. Vilniaus Šv. Jono bažnyčia, apie kurią būrėsi M. sodalicijų gyvenimas, perėjo universiteto žinion. Universitetas pakeitė bažnyčios vidaus išvaizdą. 1825-27 m. meniški bažnyčios skliautų freskai buvo užbaltinti, piliorių papuošalai sunaikinti ir užtinkuoti, daug altorių (o jų buvo viso 22) sunaikinta. Tuo pačiu laiku tos bažnyčios gausūs Marijos paveikslai buvo pašalinti ir visiškai dingo. Sunyko ir prie tos bažnyčios buvusios sodalicijos ir brolijos.

Lietuvai atgavus laisvę ir Kaune įsikūrus jėzuitams, vėl buvo atgaivintos Marijos sodalicijos, kurios daug prisidėjo prie laisvos Lietuvos religinio gyvenimo palaikymo ir stiprinimo.

5. Amatininkų cechai.

Be brolijų ir sodalicijų, Marijos kulto plitime žymios reikšmės turėjo amatininkų ir pirklių cechai, susiorganizavę bažnytinių brolijų pavyzdžiu. Jie nuo brolijų skyrėsi tuo, kad prie cechų galėjo priklausyti tik amatininkai pagal darbo rūšį. Jų pagrindinis tikslas — reguliuoti darbą viduje ir monopolizuoti jį iš šalies.

Cechai, kaip laisvų amatininkų sąjunga, yra tipinga vidurinių amžių pramonės organizacija, atsiradusi XII a. Vokietijoje. Nuo XIII a. cechai jau žinomi visuose Europos kraštuose. Cechų vidaus santvarka buvo nustatoma įstatais ir pastoviomis amžiais susidariusiomis tradicijomis, kurios kilo iš dorovinių ir teisinių nuostatų, paimtų iš Bažnyčios mokslo. Kiekvienas cechas buvo lyg ir bažnytinė brolija, turinti savo šventąjį globėją, dvasios vadovą, koplyčią, altorių, vėliavą, ženklus. Cechų nariai aktyviai dalyvaudavo bažnytiniame gyvenime (procesijose su savo vėliava) ir užsiėmė gailestingumo darbais: steigė pakeleivingiems užeigas, globojo našles, našlaičius, rūpinosi tiek savo narių, tiek ir kitų krikščionišku palaidojimu. Savo profesinį gyvenimą cechai tvarkė pagal krikščioniškosios moralės dėsnius : už savo gaminius turėjo imti pagal Bažnyčios mokslą « teisingą kainą » (iustum pretium), gaminti tik geros rūšies gaminius, neapgaudinėti, juos parduodant, nepardavinėti vogtų daiktų ir pan [95].

Lietuvoje cechai turėjo tokią pat raidą, kaip ir jų tėvynėje Vokietijoje, tik čia jie atsirado daug vėliau, drauge su miestais ir iš svetur atnešta Magdeburgo teise. Lietuvos cechų klestėjimo laikas yra

XV-XVIII a. Iš karto Lietuvos miestų cechai buvo vien tik iš Vokietijos ir kitų kraštų atvykusių pirklių ir amatininkų organizacija, bet vėliau į juos būrėsi ir vietos amatininkai bei pirkliai. Juos steigė Didysis Lietuvos kunigaikštis ir suteikdavo privilegijas. Pvz. 1495.VIII.25 Aleksandras įsteigia Vilniuje siuvėjų cechą ir suteikia jam statutą. 1579.VII.1 Steponas Batoras patvirtina Vilniaus miesto batsiuvių cecho statutą, o 1584.V.18 tas pats valdovas mini Aleksandro privilegiją, suteiktą Vilniaus miesto auksakalių cechui[98].

Apie atskirų cechų kilmę ir veiklą Lietuvos miestuose šiandien žinių turime nedaug. Tačiau ir iš menkų istoriniuose šaltiniuose randamų nuotrupų galime susidaryti vaizdą, kaip tvarkėsi cechai ir kaip jie reiškėsi religiniame ano meto gyvenime. Cechus globojo vyskupai, kapitulos ir ypačiai vienuoliai, vadovaudami jų religiniam gyvenimui ir pagelbėdami cechams tvarkytis iš vidaus.

Cechų išbujojimui Vilniuje impulso davė šv. Kazimiero šventuoju paskelbimo iškilmės, įvykusios Vilniuje 1604 m. gegužės mėn. 10 d. Jos sutraukė sostinėn didžiausias žmonių minias iš visos Lietuvos. Tai buvo didžiulė tikėjimo manifestacija. Prie tų iškilmių didingumo ir puošnumo prisidėjo kas tik galėjo, ypačiai Vilniaus gyventojai darbininkai ir amatininkai. Juk reikėjo statyti vartus, puošti gatves ir bažnyčias bei atlikti kitus techniškus darbus. Kad šis gyventojų religinis uolumas nesumažėtų, tais pat 1604 m., prie Vilniaus katedros imta burti amatininkų jau esamieji cechai ir steigti nauji. Vyskupas ir kapitula jiems priklausančioje jurisdikcijoje (žemėje) gyvenančius siuvėjus subūrė į cechą, paskyrė jam koplyčią, nustatė pamaldų ir švenčių dienas ir davė statutą — įstatus. Iš to statuto, patvirtinto 1604.x.8, matyti, ko siekė ir kaip tvarkėsi ano meto cechai.

Ir taip Vilniaus siuvėjų cecho kasai kiekvienas meisteris turi mokėti 4 kartus į metus po 12 grašių ir po tiek pat už kiekvieną tame laike priimtą ar atleistą mokinį — gizelį. Šv. Martyno šventėje siuvėjai ir gizeliai surengia savo meisteriams vaišes (pietus). Cecho nariai privalo dalyvauti Dievo Kūno procesijoje, cecho iškilmėse, mišiose ir narių laidotuvėse drauge su tarnais. Vienas iš cecho vyresniųjų saugoja pas save cecho koplyčios raktą ir prižiūri jos švarą bei tvarką per ištisus metus. Nevalia cecho nariams parduoti turguje medžiagos atlaikų, o juo labiau pavogtų drabužių. Nevalia dalyvauti apiplėšimuose, net ir vyresniesiems liepiant. Nevalia dirbti šventomis dienomis ir girtuokliauti. Nariai, priėmę šias taisykles, iš savo pusės dar įsipareigojo : laikyti savo koplyčią ir altorių tvarkoje, išlaikyti savo cecho kunigą, kuris kas metų ketvirtis atlaikys cechui pamaldas. Kas iš narių nedalyvautų tose pamaldose, mokės pabaudos 1 grašį bažnyčios kasai, o jei kas girtas ateitų į bažnyčią arba netinkamai joje elgtųsi — turės mokėti 1 svarą vaško. Nariai, neklausą savo meisterių, mokės pusę akmens (toks svorio vienetas) vaško cecho koplyčiai. Po cecho mišių kiekvienas narys mokės kunigui po 2 grašiu. Panašios taisyklės buvo duotos ir batsiuvių cechui. Vilniaus kapitula, šias taisykles

patvirtindama, pastebi, kad jos «gerai tvarkai yra labai reikalingos » [97].

Kadangi Vilniaus kapitula į cechus galėjo suburti tik savo žemėse gyvenančius amatininkus, tai kitose miesto dalyse gyvenantieji ir susibūrę į savo amato organizaciją glaudėsi prie kitų bažnyčių, ypačiai vienuolių, kur susilaukdavo rimtos paramos ir globos. Daugeliui Vilniaus cechų vadovavo jėzuitai, kurių Šv. Jono bažnyčioje buvo daug Marijos altorių ir paveikslų. Prie jų buvo suburti atskiri cechai. Jų globėja buvo Marija įvairiais titulais. Ir taip, Dievo Motinos Gerosios Patarėjos koplyčia priklausė Vilniaus siuvėjų cechui, Šv. Onos koplyčia — batsiuvių cechui; Šv. Barboros koplyčią valdė Vilniaus auksakaliai, laikrodininkai ir kiti brangenybių dirbėjai.

Vilniuje bernardinų bažnyčioje XVII a. buvo kutosininkų (pasamoninkų), knygrišių, kepurninkų ir stiklių altoriai. Vienuoliai prie tų altorių laikydavo cechų nariams pamaldas [99].

Kiek Vilniuje buvo cechų matyti iš 1776 m. Vilniaus miestiečių skundo prieš miesto magistratą. Tame skunde pažymėti šie cechai : kepėjų, cukrainininkų, būdelininkų (kurie turėdavo turguose savo būdeles), perkupčių, daržininkų, pienininkų, krepšininkų, šarvininkų, kubilių, salyklininkų, skardžių, žvejų, batsiuvių, kepurninkų ir puodžių [98].

Savo koplyčiose ir bažnyčiose, kuriose cechai turėjo savo bent altorių, jie rengdavo savo šventes, minėjimus, cechų iškilmes, bendras pamaldas. Ten pat rinkdavosi į savo sueigas, konferencijas. Kiekvieno tokio cecho religinius dalykus tvarkė dvasiškis — pasaulietis ar vienuolis. Tokiu būdu buvo ugdomas Vilniaus gyventojų religingumas. Šalia savo darbo, užsiėmimo Vilniaus gyventojai išmoko ir melstis, garbinti Dievą ir Jo Motiną Mariją.

Bernardinai buvo cechų globėjai ir kitose Lietuvos vietose. Pvz. Kaune jau 1617 m. bernardinų bažnyčioje turi savo altorių Angelo Sargo vardo Nemuno jūrininkų cechas, kuris turėjo karaliaus Vladislovo IV suteiktų privilegijų. Prie to altoriaus kas trečiadienis buvo laikoma cecho nariams votiva. Matyt kartais atskirų altorių cechams pritrūkdavo, nes ten pat, prie to paties altoriaus, kas ketvirtadienis melsdavosi Kauno siuvėjų arba Švč. Marijos cechas[100].

Kauno parapijinėje bažnyčioje XVII a. veik visi altoriai priklausė atskiriems cechams : Trijų Karalių altorius — audėjų cechui, šv. Juozapo — mūrininkams ir dailidėms, šv. Jono Nepomuko — kalviams, šv. Teklės — batsiuviams ir tt.

Cechus randame ne tiktai didesniuose miestuose, bet ir ten, kur galėjo susiburti viena ar kita pramonės ar prekybos šaka. Net toks Virbalis, kuris stovėjo ant kelio tarp Karaliaučiaus ir Kauno, per kur ėjo gyva prekyba su Prūsais, nuo 1555 m. (kada buvo įkurta toje vietoje bažnyčia) turėjo pirklių cechą. Jį mini Žemaičių vyskupo Jurgio

Tiškevičiaus delegatų Stanislovo Geišos ir Virbalio dekano Martyno Burbos vizitacijos aktai iš 1646 metų. Iš to matyti, kad tuo laiku prie Virbalio bažnyčios yra pirklių cechas — brolija, turinti savo altorių Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo vardu, yra gerai tvarkoma pagal savo įstatus ir papročius. Lygiai ir 1696 metų vizitacija pamini tą pat pirklių cechą Marijos Dangun Ėmimo vardu[101].

Cechams, kaip uždaroms profesinėms amatininkų ir pirklių organizacijoms, sudavė smūgį atsiradusi stambioji pramonė ir paplitusi laisvoji prekyba, o ypačiai miestų valdžiai nepriklausomos bajorų, bažnyčių ir vienuolynų «jurizdikos», kuriose galėjo įsikurti iš sodžių atvykstą amatininkai, miestuose jiešką darbo ir duonos. Jie čia galėjo laisvai verstis amatu. Šie cechams nepriklausą amatininkai galutinai sugriovė cechų organizaciją. Prie jų žlugimo prisidėjo ir laisvų pirklių konkurencija.

Kai rusai 1795 m. Lietuvą okupavo, jie 1799 m. įstatymu atgaivino cechus, bet tai buvo ne kas kita, kaip tik savitos amatininkų egzaminų komisijos, neturinčios seniau gražiai veikusių cechų pobūdžio [102].

Baigiant šį skyrių, tenka padaryti išvada, kad brolijos, sodalicijos ir cechai, subūrę į savo eiles veiklesniuosius ir uolesniuosius katalikus, yra daug prisidėję prie religinio gyvenimo ir pamaldumo ypačiai į Mariją pakėlimo. Jų įrengtosios koplyčios, altoriai, parūpintieji paveikslai, papuošė Lietuvos bažnyčias, o brolijų ir cechų pamaldos pagyvino žmonių religinį pamaldumą. Nebuvo bažnyčios, kurioje nebūtų viena ar kita brolija, o kai kuriose net kelios. Ypačiai gausu buvo brolijų ir cechų vienuolių bažnyčiose. Pvz. Kauno bernardinų bažnyčioje XVI a. buvo šv. Onos, Švč. Trejybės, Nekalto Prasidėjimo, šv. Barboros brolijos ir odininkų jūrininkų (Angelo Sargo), siuvėjų (Švč. Marijos) cechai. Nuo jūrininkų cecho priklausė dar Kauno vežikai, kurie savo pamaldas turėdavo parapijos bažnyčioje. O brolijų ir cechų pamaldos vos sutilpdavo bernardinų bažnyčioje savaitės dienose : sekmadieniais votiva prie Švč. Trejybės altoriaus, antradieniais — prie šv. Onos su litanijomis ir prie šv. Barboros, trečiadieniais prie Angelo Sargo (jūrininkų cecho), ketvirtadieniais — prie Švč. Marijos (siuvėjų cecho) ir šeštadieniais — Nekalto Prasidėjimo brolijos[103]. Panašiai būdavo ir kitose bažnyčiose, prie kurių buvo įsteigtos brolijos. Nors vėliau brolijų skaičius sumažėjo, bet jų paliktoji tradicija išsilaikė Lietuvos bažnyčiose.

1 Apd. IV, 32.
2 *X.S.Ch.,* Bractwo - Encykl. Kościelna, t. II (1873), p. 553.
3 *K.S.G'all',* Bractwo kościelne - Podręczna Encykl. Kościelna, t. V-VI (1905), p. 113.
4 *Pomorski J.* Bractwo św. Zofii, Kraków 1637.
5 *Ks. S. G.* Bractwa i stworzyszenia religijne - Podręczna Encykl. Kościelna t. V-VI (1905), 121-122.

6 Karaliaučiaus Archyvas, Sammlung Zasztowt, Urk. 1430.X.4.
7 *Narbutt T.* Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historyi Litwy odnoszące się, Wilno 1856, 129-131.
8 *Kurczewski J.* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 165.
9 *Narbutt,* op. cit. 131.
10 *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy, Wilno 1908, II, 21.
11 *Rėklaitis P.* Die gotische St. Annenkirche in Vilnius - Commentationes Balticae II (1954). 13-14
11 ' Sledziewski P., Kościół św. Anny-św. Barbary intra muros castri vilnensis — Ateneum Wileńskie IX (1933-34). 15-18,
12 *Kantak K.* Franciszkanie Polscy, Kraków 1937, I, 320.
13 Officium pro confraternitate militari sub nomine et protectione S. Michael Archang. Cracoviae 1610.
14 *Rėklaitis,* ten. pat.
15 *Kleinschmidt B., O.F.M.* Die hl. Anna, ihre Verehrung in Geschichte, Düsseldorf 1930, 138 p.
16 *Kleinschmidt* Anna — Lexicon für Theologie und Kirche I (1930), 452-53.
17 *Sauer J.* Selbdrittbilder — Lexicon für Theologie und Kirche IX (1937), 439-
18 *Kantak,* op. cit., I, 157 p.
19 *Jäger IV.* Die St. Annakirche und die Klosterkirchen von St. Bernhardin und St. Michael in Wilna, Wilna 1918, 15.
20 *Kantak,* op. cit., II, 253.
21 *Baliński M.* Hystorya Miasta Wilna 1837, II, 161-162, 175.
22 Vatikano Archyvas, Proces, Consist. 12, f. 108v.
23 Vatikano- Archyvas, Secr. Brev. 708, f. 134.
24 *Kantak,* op. cit., II, 256 p.
25 Societas S. Annae, Aviae maternae Christi Servatoris Nostri in Polonia sub rege Stephano et Annae Jagelonia Regina institutą A.D. 1578, Zamość 1599-
26 *Kantak,* op. cit., II.254-256 p.
27 *Surzynski J.* Śpiewnik Kościelny, Poznan 1889, 316-317.
28 *Valančius M.* Kantičkos 1859, 455-458.
29 Archyv. S. Congr. Concil. Relat. Dioeces. Vilnen. 1625, f. 4.
30 *X.S.Ch.,* op. cit., 573 p.
31 *Jachnowicz J.* Institutiones et Contiones pro Confraternitate S. Isidori, Vilnae 1639 *(Sommervogel K.* Bibliothèque de la Compagnie de Jesus, Bruxelles-Paris, IV (1892), 706-707 col.).
32 *Biržiška Vc.* Senųjų lietuviškų knygų istorija, Chicago 1953, I, 189.
33 *X.S.Ch.,* op. cit., 570; Cfr. *Goldonowski A.* Bractwo św. Anioła Stróża, Kraków 1641.
34 *Ks.S.G.,* op. cit., 125 p. Cfr. Pielgrzym niebieskie Roch św., Warszawa 1705.
35 *Biržiška,* op. cit., 189.
36 *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy, I, 127.
37 Archyv, S. Congr. Concil. Relat. Dioeces. Samogit. 1646. *Biržiška Vc.* op. cit., p. 189 sako, kad 1636 m. Žemaičių vysk. sinodas nutaręs įvesti širdies Jėzaus broliją visoje vyskupijoje. Faktinai tenai kalbama ne apie *Cordis, o* tik *Corporis* Christi broliją, kuri yra ne kas kitas, kaip Švč. Sakramento brolija.
38 *Dogelis P.,* Apie švč. Sakramento broliją Lietuvoje - Tiesos Kelias 1930, 505-507-
Pascucci F., L'insegnamento religioso in Roma dal Concilio di Trento ad oggi, Roma 1938.
40 *Dogelis P.,* Dar gerai nepažinta, o jau užmiršta brolija — Tiesos Kelias 1927, I, 261-262.
41 *Biržiška Vc.,* op. cit. 195.
42 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, Wilniuj 1848, II, 12.
43 Archiv. S. Congr. Concil. loc. cit. fol. 7.
44 Cfr. Objaśnienie o bractwa alba kongregacyi Doctrinae Christianae, Wilno 1722 ; *Bukota T.J.,* Knigiele apraszanti Broctwa pamoksla Krikszcioniszka, 1772.

44' Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioecesan. Vilnen. 1614, 1651, 1733, 1749.
44" Ten pat, Relat. Dioecesan. Samogitien. 1646, 1748.
45 Archiv. S. Congr. Concil. Relat. Dioeces. Samogit. 1646 ; Proces. Consistorial. 32 (1633), f. 452. randame, kad 1633 m. prie Varnių katedros yra Confraternitas B. Virginis. Iš to laiko turime lenkų kalba gausią literatūrą apie Marijos brolijas. Paminėtina : *Bietkowicz Andr.,* Bractwo z starodawna fundowane Najśw. P. Maryi, Lwów 1620 ; *Bokiej Jozafat,* Skarbiec bractwa P. Maryey, 1636 ir kit.
46 Karaliaučiaus Archyvas, Sammlung Zasztowt, Nr. 18.
47 *X.S.Ch.,* op. cit. 553.
48 *Gumppenberg G.,* Atlas Marianus, Monachii 1682, 216-217.
49 *Gumppenberg,* op. cit. 710. Ta proga *Vaitiekus Vijukas-Kojalavičius* parašė « Decem modi colendi Beatissimam Virginem in eius imagine Lauretana », Vilna 1648.
60 Vatikano Archyvas, Memoriali 1642, vol. 403, f. 479.
61 *Kantak K.,* op. cit. II, 258.
52 *Kantak,* op. cit. II, 258-259.
53 *Kantak,* ten. pat.
54 *X.S.Ch.,* op. cit. 568.
55 *Fridrich A.,* Hystorye cudownych obrazów N. Maryi Panny w Polsce, t. IV, 157.
56 *Kurczewski T.,* Biskupstwo Wileńskie, p. 525.
57 *X.S.G.,* op. cit. 114.
58 *Kurczewski,* Kościół Zamkowy, I, 155-156.
59 Vatikano Archyv. Proces. Consistor. 12, f. io8v.
60 *X. Le Bachelet,* Immaculée Conception - Diet. de Theologie Catholique, VII VII (1927), col. 1172.
61 Vatikano Archyvas, Barberini Lat. 6609, f. 24-25.
62 *Kutrzeba St.,* Grundriss d. polnische Verfassungsgeschichte, Berlin 1912, 148. Cfr. Annotationes historicae Ioan. Fridr. Sapieha auctore, Coloniae 1730, 261.
63 *Kantak,* op. cit. 257.
64 *X.S.Ch.,* op. cit. 565.
64 *T. Pranciškus, O.F.M.* Iš Lietuvos pranciškonų istorijos - Tiesos Kelias, 1934, 391-91 p.
65 Statuta Patrum Marianorum Ordinis B.V.M. sub titulo Immaculatae Conceptionis, Romae 1723, cap. 8, n. 1.
66 Constitutiones Apostolicae Ordinis Immaculatae Conceptionis B.V.M. Clericorum Regularium Marianorum, Romae 1787, cap. 8, n. 2.
67 *Golubiev,* Trudy Kievskoj Akademij, III (1904), 464-467.
68 *Subotin,* Dušpoleznoje čtenije, I (1879), 44-74, 303-324. Cfr. Examen des témoignages curieux sur l'immaculée conception publiés par Gagarin S. J., Les Mans 1858.
69 Rituale Sacramentorum... ex decreto synodi Provinc. Petricoviensis, Cracoviae 1898, 837-846.
70 *Valančius M.,* Kronika albo rozmaite wiadomości - Tėvynės Sargas Nr. 2-3, 28-29.
71 *Tumas J.,* Žemaičių vysk. Motiejaus Kazimiero Valančiaus-Valančiauskio Blaivybės Gromatos ir Senoji Blaivybė, Riga 1915, 77.
72 *Brensztejn M.,* Bractwa trzezwości na Litwie 1858-1863 - Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1915-1918, 69-70.
73 *Alekna A.,* Žem. Vyskupas Motiejus Valančius, Klaipėda 1922, 113, 116.
74 «Tėvynės Sargas» 1902, Nr. 10-11, 58-59.
75 *Matusas J.,* Blaivybės brolijos Lietuvoje - Tiesos Kelias 1928, I, 194-201.
76 *Roschini G.,* Mariologia, II, pars III, 219.
77 Cfr. *Poelman de Pape,* Recueil d'instructions sur la dévotion an S. Scapulaire, Gand 1866.
78 *Totoraitis J.,* Suduvos-Suvalkijos Istorija, I, 649.
79 *Totoraitis,* op. cit. 648.
80 *Totoraitis,* op. cit. 633-634.

81 *Totoraitis,* op. cit. 649.
82 *Gorce M.,* Le S. Rosaire et la nouvelle critique, 203.
83 *Kirsch W.,* Handbuch des Rosenkranzes, Wien 1950, 289-290.
84 Vatikano Archyvas, Proces. Consister, 12, f. io8v.
85 Vatikano Archyvas, Indice, vol. 390.
86 Archiv. S. Congr. Concil., Relat. Dioeces. Samogit. 1646.
87 Archiv. S. Congr. Concil., Relat. Dioeces. Vilnen. 1625.
88 *Cesaitis Ign.,* Gaurės parapija - Tiesos Kelias 1939, 729.
89 Cfr. *Dzieszkowski D.,* Zbiór nabożenstwa dla zostających w arcybr. różańca św., Warszawa 1858.
90 Tarp kitų : *Dominicanus Antonius,* Rosarium fraternitatis B. Mariae, Leopoli 1599; *Bzovius,* Różaniec P. Maryey, Kraków 1600 ; *Lituanides (Litwinkowicz) Waleryan,* Ogród różany, 1612 ; *Damascenus Ioannes,* Rosarium B. Virginis Mariae, Lublinii 1642 ir kiti.
91 *Kun. V. K.* Bažnytinių brolijų reikalu - Vadovas 1913, 39.
92 *Villaret E.,* Les congrégations Mariales, Paris 1947, I-
93 *Rocci L.,* Vita dėl B. Andrea Bobola, 35-41.
94 *Rostowski S.,* Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem, 1877, 215-216.
95 *Jungferis,* Cechai - Lietuviškoji Enciklopedija, V. 6-9.
96 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius 1955, I, 144, 210, 215.
97 *Kurczewski J.,* op. cit. I, 98-99.
98 Ten pat, 302.
99 Kantak, op. cit. II, 261. Cfr. *Popowska M.,* Stiklių cechas senajame Vilniuje —- Naujoji Romuva 1940, 239.
100 *Kantak,* ten. pat.
101 *Totoraitis,* op. cit. 600-602.
102 Jungferis, op. cit. 9.
103 *T. Pranciškus, O.F.M.* Iš Lietuvos pranciškonų istorijos - Tiesos Kelias 1934, 386.

B. VIENUOLIJOS MARIJOS VARDU

Marijos garbinimas atskiro žmogaus religiniame gyvenime užima žymią vietą. Kiekvienas pamaldus katalikas negali išskirti Marijos garbinimo. Tad ką ir bekalbėti apie tas religines bendruomenes — vienuolijas, kurių nariai, išsižadėję pasaulio, nori pasiekti dar didesnės tobulybės. O juk Marija, tasai tobuliausias Dievo tvarinys, apsaugota nuo bet kokios nuodėmės, yra aukščiausios tobulybės pavyzdys, visų krikščioniškųjų dorybių žiedas. Todėl nerasime vienuolijos, kuri šio Marijos garbinimo nepabrėžtų savo įstatais ir praktika. Marijos garbinimas yra toks reikšmingas katalikų dvasiniame gyvenime, kad kiekviena vienuolija, nors ji ir nesivadintų Marijos vardu, skaito Mariją savo globėja, vadove, pavyzdžiu. Kai kurios vienuolijos net savo kilmę išveda iš Marijos antgamtinio įsikišimo, priskaitydamos Marijai savosios vienuolijos atsiradimą. Todėl visos vienuolijos pasiveda Marijos globai, jos dorybes imasi savo dvasinio gyvenimo pavyzdžiu ir norma, jos pamaldumą įvairiomis formomis platina.

Marijos garbinimas įvairiose vienuolijose reiškiasi įvairiais būdais. Kai kurios jų ypatingu būdu pabrėžia ir platina tą ar kitą Marijos garbinimo formą. Kalbėdami apie brolijas, matėme kiek prie Marijos kulto išplatinimo yra prisidėję domininkonai, jėzuitai, pranciškonai. Ypač šie pastarieji tiek savo pastoracijoje, tiek visame vienuoliškame gyvenime labai stipriai pabrėžė Marijos kultą. Jų vienuolynai daugiausia nešiojo Marijos vardą, jų bažnyčios turėjo Marijos titulą. Jie sudėjo gražių giesmių Marijos garbei, kurios paplito po pasaulį. Pranciškonai savo veiklą nukreipė labiausiai į liaudį ir joje įskiepijo pamaldumą į Mariją.

Tačiau kai kurios vienuolijos netgi savo pavadinime (titule) turi Marijos vardą. Tuo būdu jos nori net oficialiai išreikšti tai, kas yra jų esmėje : ypatingas pamaldumas į Mariją. Daug yra vienuolijų, kurios savo pavadinime turi Marijos vardą, jos gyvenimo paslaptis ar dorybes. Šiame skyriuje paminėsime tik tas, kurios amžių bėgyje veikė Lietuvoje.

1. Atgailos Kanauninkai.

Ordo Canonicorum Regularium mendicantium S. Mariae de Metro de Poenitentia — Lietuvoje dėl savo balto rūbo, kurį jie nešiojo Marijos nekaltumo garbei priminti, vadinami «Baltieji augustinijonai» — yra viena iš seniausių Lietuvoje veikusių vienuolijų, nešiojusių Marijos titulą.

Apie šios vienuolijos, turinčios savo pagrinde šv. Augustino regulą, pradžią žinios yra labai miglotos ir apipintos legendomis. Pagal šios vienuolijos autorius, atgailos kanauninkų steigėju laikomas pop. šv. Kletas. Esą pirminis šios vienuolijos tikslas buvęs padėti ir pagelbėti maldininkams, vykstantiems į Šv. Žemę ar Romą. Tos vienuolijos nariui Romos konsului šv. Demetrijui Marija apsireiškusi ir liepusi nešioti jos garbei baltą drabužį ir škaplierių. Vėliau vienuolijos atnaujintoju buvęs šv. Cirijakas, Jeruzalės vyskupas. Iki vandalų antplūdžio atgailos kanauninkai buvę tik Romoje ; nuo tada jie paplito po Dalmaciją, Čekiją ir Lenkiją [1].

Seniausia tikra žinia apie šią vienuoliją yra pop. Bonifaco VIII bulė iš 1295 m., kurioje išvardinami atgailos kanauninkų vienuolynai, kurių vienas yra Romoje, trys Čekijoje, du Lenkijoje ir dar du kitose vietose[2]. Tačiau ir tos bulės originalas yra dingęs: atgailos kanauninkai turėjo jos tik kopiją. Tas vertė šios vienuolijos generolą prašyti pop. Julių II duoti kokį nors raštą, kuriuo vienuolija galėtų įrodyti savo egzistenciją ir atsiradimą. Pop. Julijus II 1507 m. davė bulę kurioje cituojamas Bonifaco VIII raštas ir įsakoma, kad ateityje toji citata būtų laikoma kaip originalas. Popiežius tačiau pažymi, kad Bonifaco rašte minima S. Maria de Metro bažnyčia, prie kurios buvęs atgailos kanauninkų vienuolynas, yra nežinoma, ir niekas negali pasakyti, kada ir kurioje vietoje ji buvusi. Ta pačia bule popiežius patvirtino visus vienuolynus ir bažnyčias, kuriuos atgailos kanauninkai valdė pop. Bonifaco VIII laikais ir kuriuos įkūrė vėliau.

Nors Romoje Švč. Marijos de Metro bažnyčios niekas nežino, nors vėliau čia nebuvo jokio atgailos kanauninkų vienuolyno, tačiau jų generolas visada nešiojo titulą : Prior Ecclesiae S. Mariae Demetri de Urbe.

Į Lenkiją atgailos kanauninkai atsikėlė iš Čekijos, kur jie turėjo keletą vienuolynų. Didžiausias ir svarbiausias jų buvo Pragoje. Kilus husitų karams, atgailos kanauninkų vienuolynai buvo sunaikinti. Pragos vienuolynas, prie kurio gyveno vienuolijos generolas, buvo nušluotas nuo žemės paviršiaus. Tada vienuoliai persikėlė į Lenkiją ir ordino valdžia teko Lenkijos provinciolui, kuris gyveno prie šv. Morkaus vienuolyno Krokuvoje. Iš viso Lenkijoje atgailos kanauninkai turėjo tik 6 vienuolynus, daugiausia Krokuvos vyskupijoje.

Kai Jogaila pats apsikrikštijo ir drauge su Vytautu ėmėsi krikštyti lietuvius, atvykdamas į Lietuvą įvesti krikšto, atsigabeno iš Krokuvos kelis atgailos kanauninkus, kad jie pagelbėtų krikštijimo darbe ir mokytų neofitus tikėjimo tiesų. Jogaila Vilniaus vyskupijoje įsteigė pirmuosius atgailos kanauninkų vienuolynus ir paliko juos čia darbuotis jauname Kristaus vynyne. Vienuoliai šio darbo, matyt, labai uoliai ėmėsi ir gražiai savo užduotį atliko, nes ir po Jogailos ir Vytauto mirties, kada Lietuva jau skaitėsi krikščioniška, atgailos kanauninkai plėtėsi, steigė naujus vienuolynus ir toliai: mokė žmones tikėjimo tiesų, o ypačiai platino pamaldumą į Mariją. Marijos garbi-

nimas ir jos pamaldumo platinimas žmonėse buvo vienas iš šios vienuolijos tikslų. Laikui bėgant, Lietuvoje buvo 18 atgailos kanauninkų vienuolynų ; visi jie rytų Lietuvoje. Dar XVIII a. pradžioje Lietuvos vienuolynai atsiskyrė nuo Lenkijos ir sudarė atskirą provinciją, valdomą savo provinciolo — komisarijaus. Netrukus Lenkijos vienuolynai išnyko ir taip ši vienuolija liko tik Lietuvoje ir jos nariai buvo tik lietuviai, daugiausia žemaičiai. Lietuvos provinciolui teko generolo titulas ir pareigos. Gražiai besidarbuojančiai vienuolijai smūgį sudavė rusų valdžia, 1832 m. panaikindama visus (išskyrus Vilniaus) atgailos kanauninkų vienuolynus, atimdama jų turtus, o bažnyčias paversdama į cerkves.

Lietuvoje atgailos kanauninkai užsiėmė pamokslų sakymu ir pastoracija. Kur buvo jų vienuolynas, ten jie vedė ir parapiją. Savo jaunus kandidatus auklėjo pas save (daugiausia Videniškių vienuolyne), o teologijos mokslams siuntė į Vilnių. Tačiau mokslu specialiai neužsiėmė, nors turėjo puikių pamokslininkų ir palikę daug raštų rankraščiuose ypačiai iš asketikos ir mistikos srities. Asmeniškame gyvenime atgailos kanauninkai atsidėdavo maldai, atgailai ir apsimarinimui. Regula reikalavo, kad apie save ir savo darbus nerašytų ir nesiskelbtų viešumai. Jie norėjo liktis nežinomi, tylūs Dievo darbininkai. Štai dėl ko apie juos turime labai mažai žinių, nors jie Lietuvos religiniame gyvenime yra išvarę labai plačią vagą. Jų vienuolynai, kurie pasklido plačiai rytų Lietuvoje, buvo tikri šventumo ir dvasinio gyvenimo židiniai, iš kurių spinduliavo dvasinis gyvenimas po visą kraštą. Šalia kitų vienuolijų, ir atgailos kanauninkai turi daug nuopelnų Marijos garbinimo išplatinime. Savo bažnyčiose jie labai iškilmingai švęsdavo Marijos šventes, rengdavo įvairias jos garbei pamaldas, mokė žmones įvairių maldingumo pratybų Marijos garbei. Jų dėka Marijos garbinimas pasiekė sodiečių bakūžes, kur darbas, malda ir Marijos garbinimas tapo lietuvio dienos programa.

Atgailos kanauninkų vienuolijai daug garso pridavė palaimintasis Mykolas Giedraitis (1425-1485), kilęs iš plačios kunigaikščių Giedraičių giminės, vienturtis tėvų sūnus, kuris, beeidamas mokslus, susirgo vaikų paralyžiaus liga ir tapo invalidu : nevaldė vienos kojos ir liko neužauga. Matydamas, kad pasaulio garbė ne jam, atsidėjo dvasinio gyvenimo dalykams ir įstojo į atgailos kanauninkus Bistryčios vienuolyne, kur baigė novicijatą. Kadangi ir čia jam giminės nedavė ramybės, nuolat jį lankydami, pasiprašė vyresniųjų perkeliamas į Krokuvą, kur ir mirė šventojo mirtimi, sulaukęs 60 m. amžiaus[3]. Giedraičių giminė vėliau, pagerbdama savo giminės narį — palaimintąjį Mykolą, yra įkūrusi kelis atgailos kanauninkų vienuolynus. Vienuolija turėjo ir kiti} švento gyvenimo vyrų (pav. Jokūbas iš Przyworo, miręs 1659 m.), kankinių, žuvusių už tikėjimą totorių antplūdžio metu.

Lietuvoje buvo šie atgailos kanauninkų vienuolynai :

1. B i s t r y č i o j e, kairiajame Neries krante, 40 km. nuo Vilniaus, kur vienuolyną įsteigė D. L. Kung. Jogaila 1390 m. šis vienuo-

lynas buvo garsus tuo, kad jame baigė noviciatą palaimintasis Mykolas Giedraitis, kurio mokytoju buvo tėvas Augustinas. Atgailos kanauninkai čia išbuvo ligi 1523 m., kada, kuriant Vilniaus sufraganiją, karalius Zigmantas II Bistryčios vienuolyno turtus priskyrė tai sufraganijai ir vienuoliai turėjo apleisti šią vietą.

2. M e d i n i n k u o s e, garsioje savo laiku vietovėje, kur kitados stovėjo stipri pilis ; joje dažnai gyvendavo Kazimiero vaikų auklėtojas Dlugošas su savo mokiniais karalaičiais, o jų tarpe ir su šv. Kazimieru. Šioje vietoje atgailos kanauninkus įkūrė taip pat Jogaila 1391 m. Jogailos statytoje Medininkų bažnyčia kelis kartus buvo gaisrų sunaikinta, ir tik 1788 vienuoliai čia pastatė puikią mūro bažnyčią.

3. T v e r e č i u j e, Švenčionių apskr. atgailos kanauninkams vienuolyną ir bažnyčią pastatė 1501 m. Jurgis Vizgaila. Kai Tverečius teko Pacams, jie 1662 pastatė naują vienuolyną ir bažnyčią. Dar 1820 m. čia buvo atgailos kanauninkų noviciatas su 4 novicijais žemaičiais. Tarp vienuolių tuo metu Tverečiaus vienuolyne gyveno Edv. Muraška iš Marijampolės, ten 1796 baigęs marijonų mokyklą ir kunigu įšvęstas 1801. Tverečiaus parapija, atg. kanauninkų aptarnaujama, buvo viena iš didžiausių : XIX a. pradžioje turėjusi apie 8.500 tikinčiųjų.

4. S m a l v o s e, netoli Zarasų, ant to paties vardo ežero kranto, čia atg. kanauninkus įkūrė Jonas Samsonas Podbereskis 1600 m. Kai

Videniškių bažnyčia.

vienuolynas, laikui bėgant, sugriuvo, jį 1766 m. iš naujo atstatė broliai Podbereskiai. Prancūzai 1812 m. šį vienuolyną labai sunaikino.

5. V i d e n i š k ė s e, ant Siesarties kranto, netoli Želvos. Ši vieta priklausė Giedraičių giminei. Atgailos kanauninkus čia atkvietė Martynas Giedraitis 1618 m. ir gerai aprūpino. Mūrinė bažnyčia Videniškėse buvo pastatyta 1800 m. Joje 1820 m. vizitacija mini atskiroje koplyčioje esantį pal. Mykolo Giedraičio altorių su jo paveikslu ir daugybe aukso ir sidabro kryželių — votų. XVIII a. Videniškių vienuolyno vyresnysis turėjo infulato titulą — teisę nešioti mitrą ir pastoralą, tačiau XIX a. pradžioje šia teise nesinaudojo. Čia daugiausia gyvendavo Lietuvos provinciolas (vėliau generolas), nemažas skaičius vienuolių. Pav. 1798 m. čia buvo 4 kunigai, 1 broliukas, 2 novicijai ir 4 klierikai — visi lietuviai ; 1827 m. — 5 kunigai, keli broliai, 3 novicijai ir 6 klierikai (jie mokėsi Vilniuje).

6. P a n e m u n y j e, netoli Obelių, vienuolyną įsteigė Martynas Giedraitis 1620 m. ir pastatė bažnyčią. Kai toji paseno, naują 1760 m. pastatė Mikalojus Koscialkovskis, Ukmergės maršalka.

7. M y k o l i š k ė s e, dešiniajame Neries krante, į vakarus nuo Svyrių. Kitados ši vieta priklausė Radvilams, bet 1604 m. Mykoliškes nupirko Jonas Bžostauskis, kurio sūnus Ciprijonas 1622 m. įsteigė atgailos kanauninkams vienuolyną. Vėliau, kai Bžostauskiai turtus išsidalino, vienuolynas ir bažnyčia nebeteko geradarių ir čia liko tik rezidencija. Joje 1820 m. gyveno tik 2 vienuoliai : vokietis Block ir lietuvis Kontautas.

8. S k i e m o n y s e, atgailos kanauninkų vienuolyną įsteigė savo turėtoje nuosavybėje Videniškių vienuoliai pirmoje XVIII a. pusėje.

9. V i l n i u j e (Užupyje) vienuolyną ir bažnyčią pastatė Jokūbas Aleksandras Pronevičius Zalamajus (kilęs iš totorių) 1644 m. Pirmajai bažnyčiai sudegus, 1664 m. buvo pastatyta nauja, bet vėliau ir šią gaisras sunaikino ir ilgus metus pamaldos buvo laikomos mūrinėje vienuolyno koplyčioje. Mūrinė bažnyčia pastatyta tik 1744 m. Šis vienuolynas išliko ilgiausiai — iki 1845 m. Tais metais rusų valdžia ir šį paskutinį atgailos kanauninkų vienuolyną uždarė, vienuolius išvežė į kitus Vilniaus vienuolynus, kur jie pamažu išmirė.

Atgailos kanauninkai kurį laiką Vilniuje valdė taip pat ir šv. Kazimiero bažnyčią su jėzuitų vienuolynu po to, kai jėzuitų ordinas buvo panaikintas, čia atg. kanauninkai išbuvo 1777-1814 m.

10. J u ž i n t u o s e vienuolyną ir bažnyčią 1695 m. pastatė Rumbonių storasta Dunin-Rajeckis ir aprūpino turtais. Mūro bažnyčia čia statyta 1799 m. Weissenhofo.

11. K u r k l i u o s e atgailos kanauninkus įkurdino 1700 m. Kristupas Zaviša. Kai šios bažnyčios koliatorius tapo Giedraičių giminė, tai Vilniaus maršalka Steponas Giedraitis bažnyčią gražiai atnaujino.

12. S a l a k e vienuolyno steigėja buvo Puzinienė, kuri 1715 m. nupirko čia 4 sklypus ir 1718 m. pastatė vienuolyną. Bažnyčia čia buvo nuo 1522 m.

13. P a p i l y j e (Panevėžio vysk.) atgailos kanauninkų vienuolyną ir medinę bažnyčią pastatė tos vietos vyresnysis Simanas Jakštavičius 1764 m.

14. K v e t k u o s e bažnyčią ir vienuolyną pastatė Ukmergės stražninkas Pranas Kamarauskas 1770 m.

15. S u v a i n i š k y j e atgailos kanauninkus įkurdino Antanas Kamarauskas, 1782 m. pastatęs čia medinę bažnyčią ir vienuolyną.

16. M i o r u o s e (netoli Drujos) bažnyčią ir vienuolyną 1641 m. pastatė Sebastijonas Mirskis.

17. P a b e r ž ė j e (Vilniaus vysk.) bažnyčia buvo pastatyta Andriaus Šeligos 1484 m. ; parapija čia yra nuo 1503 m. Ji XVII a. teko atgailos kanauninkams, bet apie jų veiklą čionai daugiau nieko nežinoma. Greičiausiai jie čia neilgai buvo[4].

Kaip iš vienuolynų kūrimosi datų matyti, atgailos kanauninkai Lietuvoje augo, plėtėsi, ir tik rusų valdžios politika nutraukė jų gražų darbą. Tačiau jų pasėta sėkla liko : Lietuva tapo Marijos žeme.

2. Karmelitai.

Ordo Fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo. Šios vienuolijos autoriai dažnai savo ordiną vadina «Marijos Ordinu», o jos narius «Marijos pirmgimiais sūnumis». Kadangi ši vienuolija savo laiku Lietuvoje yra turėjusi daugelį vienuolynų, naudinga tad panagrinėti šioje vienuolijoje pamaldumo į Mariją kilmę ir išsivystymą.

Karmelitai, gavę vardą nuo Karmelio kalno Palestinoje, laikosi padavimo ir tradicijos, kad jų vienuolija siekia pranašų Elijo ir Eliziejaus laikų. Sakoma, kad Elijaus ir Eliziejaus mokiniai Karmelio kalne išlikę iki krikščionybės laikų, tapę pirmiaisiais Kristaus sekėjais, prisidėję prie Evangelijos skelbimo, ugdydami asketinį gyvenimą ir Marijos kultą. Kai Marija gyvenusi žemėje, ji aplankiusi Karmelio kalną ir ten esančius eremitus. Po Marijos mirties Karmelio eremitai pastatę pirmąją bažnyčią Marijos garbei. VII a. daug nukentėję nuo persų užpuolimo, o vėliau nuo muzulmonų, tačiau Karmelio kalne išsilaikę dėl to, kad muzulmonai gerbė pranašą Eliją ir todėl nežudė jo sekėjų. Kryžiaus karų metu eremitų skaičių padidino atvykę iš Europos kryžininkai.

Tačiau šią tradiciją sugriovė bolandistas Papebrochas [5]. Jis 1600 m. įrodė, kad 1185 iš Europos atvykęs kryžininkas šv. Bertoldas apsigyveno Karmelio kalne drauge su 10 savo draugų ir ten pastatė šv.

Elijo garbei koplyčią. Jo įpėdinio šv. Brokardo laikais, Jeruzalės patrijarkas šv. Albertas Vercelietis 1210 m. davė tiems Karmelio eremitams gana griežtą regulą, kurios ir šiandien karmelitai laikosi. Kai 1220 m. Karmelio kalne buvo pastatyta Marijos garbei bažnyčia, anie eremitai pradėjo save vadinti « Eremitae S. Mariae de Monte Carmeli », o kai jie persikėlė į Europą (apie 1238 m.) čia jie pasivadino « Fratres Ordinis B. V. Mariae de Monte Carmeli » [5].

Alberto duotoji karmelitams regula buvo 1226 m. pop. Honorijaus III aprobuota ; šiek tiek sušvelninus susilaikymą nuo mėsos, buvo 1247 m. iš naujo aprobuota pop. Inocento IV. Kiti regulos sušvelnimai padaryti popiežių Pijaus II, Eugenijaus IV ir Siksto IV.

Iš Karmelio kalno vienuoliai paplito po Syriją ir Viduržemio jūros pakraščius. Bet čia visur buvo žiauriai muzulmonų persekiojami, netgi Karmelio kalne esantieji iššudyti 1263 m. Tas privertė karmelitus apleisti Palestiną ir keltis į Europą, kur jie pirmiausia įsikūrė Kipro saloje, Sicilijoje ir Pietų Prancūzijoje. Anglijoje, Aylesforde, kur karmelitai buvo įsikūrę nuo 1241 m., įvyko pirmoji vienuolijos kapitula, kuri išrinko generolu Alaną Bretonietį. Jo įpėdinis Simonas Stock (nuo 1247 m.) įsteigė karmelitų vienuolynus universitetų miestuose : Cambridge, Oxforde, Bolonijoje, Paryžiuje. Vienuoliai ėmėsi mokslo ir metėsi į aktyvų gyvenimą. Teko keisti ir regula, pritaikant ją naujoms vietos ir gyvenimo sąlygoms, kurią pop. Inocentas IV 1247 m. patvirtino.

Naujos fundacijos miestuose ir vienuolijos kryptis nepatiko tiems, kurie įžiūrėjo tame praradimą eremitiško vienuolijos pobūdžio. Visa tai pažadino ordine įvairių reformų bandymus. Galutinai karmelitų ordiną reformavo šv. Teresė ir šv. Jonas nuo Kryžiaus. Šios krypties karmelitai laikėsi primityvios šv. Alberto regulos, be pop. Inocento IV įvestų sušvelninimų, ir sudarė ordine atskirą šaką, vadinamą « Basųjų Karmelitų », kuri 1593 m. tapo visiškai autonominė su atskiru generolu.

Pamaldumas į Mariją karmelitų ordine nusistovėjo tik XV a., ypačiai su karmelitų škaplieriaus atsiradimu ir « Privilegium Sabbatinum » išpopuliarinimu. Karmelitai nuo šio laiko Mariją skaito savo ordino ypatinga globėja, todėl kiekvienas šio ordino narys turi Marijai visiškai pasivesti ir savo dvasinį gyvenimą derinti su Marijos gyvenimu. Amžių bėgyje karmelitai savo raštais daug prisidėjo prie mariologinės doktrinos išvystymo ir Marijos kulto išplėtimo įvairiuose kraštuose, kur tik jie darbavosi[8].

Karmelitai *nereformuotieji arba senosios observancijos* Lietuvoje buvo šiose vietose :

1) V i l n i u j e , kur juos 1506 m. įkurdino Mikalojus Radvila ir pastatė jiems bažnyčią Švč. Marijos Snieginės vardu. Šis vienuolynas, keletą kartų okupantų apiplėštas ir naikintas, išliko ligi 1798 m., kada buvo atiduotas Vilniaus seminarijai.

Antrasis Vilniaus karmelitų vienuolynas buvo įkurtas Vaitiekaus Kludzinskio 1620 m. Prie jo buvo Visų Šventų bažnyčia, 1798 m. paversta parapine [7].

2) L i n k u v o j e karmelitus įkurdino vysk. Jurgis Tiškevičius 1636 m., pavedęs jiems parapiją, bažnyčią ir pastatęs mūrinį vienuolyną. čia jie išbuvo ligi 1832 m. panaikinimo [8].

3) P u m p ė n u o s e karmelitų vienuolynas buvo įkurtas 1675 m. Zavadskio ir išbuvo ligi 1832 m.

4) L y d o s karmelitų vienuolyną įsteigė Adomas Narbutas 1676 m. Ir šis buvo rusų valdžios panaikintas 1832 m.

5) Ž a l u d k o (Vilniaus vysk.) vienuolyną įsteigė Kazimieras Franckevičius. Panaikintas 1832 m. [9]

6) K ė d a i n i u o s e , dešinėje Nevėžio pusėje, Karolis Pilypas Radvila 1704 m. pastatydino medinę bažnyčią ir vienuolyną, kad čia karmelitai aptarnauti} tuos katalikus, kurie, Nevėžiui patvinus, negalėdavo pasiekti kito kranto ir turėjo vaikščioti į tolimas parapijas. Vysk. Zgierskis 1713 m. pavedė jiems parapiją, kuri apėmė Kėdainių miestą ir kelis apylinkės kaimus. Karmelitai čia pasistatė mūrinį vienuolyną, padidino bažnyčią ir atidarė mokyklą. Rusų valdžia šį vienuolyną uždarė 1832 m.

7) R a s e i n i u o s e karmelitus įkūrė Žemaitijos medinčius Jokūbas Jurgis Daujotas 1720 m. pastatęs jiems čia medinę bažnyčią ir vienuolyną. 1780 ir 1794 m. gaisrai sunaikino bažnyčią ir vienuolyną. Karmelitai pradėjo statyti mūro bažnyčią, kuri, kai 1832 m. vienuolynai buvo naikinami, dar nebuvo užbaigta statyti.

8) K o l a i n i u o s e Žemaičių raštininkas Jonas Adamkavičius 1740 m. pastatė koplyčią ir ją atidavė karmelitams, kurie čia įsikūrę pastatė gražią mūro bažnyčią. Kolainių karmelitai, nuvykę į Kražius, kurį laiką tenai vedė gimnaziją (1797-1817) ir kai jos neteko, 1718 m. atidarė savo gimnaziją Kolainiuose, į kurią apie 100 mokinių pervažiavo iš Kražių drauge su savo mokytojais karmelitais. Ši gimnazija turėjo daug mokinių ir gražiai veikė iki 1853 m. uždarymo.

9) K r a ž i u o s e karmelitai 1797 m. atvyko perimti gimnazijos, kuri po jėzuitų panaikinimo buvo pasauliečių kunigų rankose. Mat tada Edukacinė Komisija ir nuncijus ragino vienuolius, kad jie imtųsi mokymo darbo. Tada Kolainių karmelitai pasisiūlė, ir Kražių gimnazija buvo jiems atiduota. Mokytojus išlaikė Kolainių vienuolynas, bet kai karmelitai paprašė valdžios paramos gimnazijos trobesiams remontuoti, valdžia 1817 m. gimnaziją iš jų atėmė, paskyrusi ten pasauliečius mokytojus [10].

10) K a l e s n i n k u o s e (netoli Eišiškių) taip pat buvo karmelitų vienuolynas. Kada jis buvo įkurtas — nėra žinių. Tiek žinoma, kad čia jis buvo 1832 m. panaikintas[11].

Basieji, arba reformuotieji karmelitai Lietuvoje savo laiku turėjo vienuolynus ir darbavosi šiose vietose :

1) V i l n i u j e . Basųjų karmelitų vadovybė jau XVII amž. pradžioje dėjo pastangų kaip nors įsikurti Lietuvos sostinėje, bet tas jiems sunkiai vyko. Tik vysk. Eustachijui Valavičiui ir miesto tarybos

Karmelitų šv. Teresės bažnyčia Vilniuje.

nariui Ign. Uubovičiui remiant, jie čia 1626 m. pagaliau įsikūrė : šalia Aušros Vartų pasistatė mažą koplyčią ir vienuolyną. Miesto taryba pavedė karmelitams globoti Aušros Vartuose esantį Dievo Motinos paveikslą. Karmelitai išgarsino ir išpopuliarino šį paveikslą, sudėjo

prie jo specialias maldas ir giesmes, registravo tenai įvykstančius stebuklus ir iš visos Lietuvos atsilankantiems maldininkams skelbė Marijos garbę, globą ir užtarimą. Tuo būdu karmelitai labai daug prisidėjo prie Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo išgarsinimo visoje Lietuvoje. Prie šio karmelitų vienuolyno Steponas Pacas 1654 m. pastatė puikią baroko stiliaus Šv. Teresės bažnyčią, čia karmelitai turėjo ir mokyklą, apie kurią yra žinių dar XIX a. pradžioj. Gražus Vilniaus basųjų karmelitų darbas buvo nutrauktas rusų, kurie 1844 m. šį vienuolyną panaikino ir vienuolius išvarė. Šv. Teresės bažnyčia su Aušros Vartais buvo pavesta pasauliniams kunigams[12].

Vilniuje buvo dar antras basųjų karmelitų vienuolynas vad. Užneryje. Jis čia buvo įkurtas XVII a. gale Oginskių, kurių Simonas Karolis, miręs 1699 m., buvo ten ir palaidotas. 1832 m. vienuolynas rusų buvo panaikintas, o bažnyčia (irgi šv. Teresės vardu) 1837 m. uždaryta, paskui Neries paplauta sugriuvo, ir šiandien jos nėra nė ženklo.

2) G a r d i n e basųjų karmelitų vienuolynas išbuvo 1668-1845 m. laikotarpyje, įsteigtas Gardino seniūno Andr. Kotavičiaus. Bažnyčia buvo labai gražaus darbo ir išliko iki 1904 m. kada buvo perdirbta į rusų kareivines[13].

3) K a u n e 1707 m. bas. karmelitai nusipirko sklypą su daržu ir mūriniu namu ant Nemuno kranto ir čia įsikūrė (Vokiečių gatvėje, dabartinėje Gardino). Jie čia pasistatė šv. Elijo bažnytėlę (dabar jos jokių žymių nėra). Miestui augant ir stingant žemės jam plėstis, magistratas atidavė karmelitams Šv. Kryžiaus bažnyčią, esančią už miesto; karmelitai ją perėmė savo žinion 1772 m.

O Šv. Kryžiaus bažnyčios istorija tokia : Kaunakiemio sodžiaus savininkė Darata Nabienė, gyvendama toli nuo Kauno bažnyčių, sumanė įkurti Dievo namus savo valdomoje žemėje. Ji užrašė bažnyčiai žemės sklypą, trobesius ir Kaune esančius namus. Nabienė savo lėšomis pastatė medinę bažnytėlę. Teisę kunigus pasirinkti paliko miesto magistratui. Kauno klebonai, valdydami šią bažnytėlę, skirdavo prie jos kunigą. Ta medinė bažnytėlė stovėjo apie 150 metų. 1685 m. kun. Kaz. Juodkevičius pastatydino kryžmišką mūro bažnyčią ir pavadino ją Šv. Kryžiaus vardu. Ji ir teko karmelitams, kurie prie jos išmūrijo dviejų aukštų vienuolyną. Rusai 1836 m. šį vienuolyną pavertė ligonine ; vienuoliai apsigyveno mažame namelyje prie bažnyčios. Paskutinis karmelitas Dymša čia mirė 1845 m. Tais metais rusai bažnyčią uždarė. Altoriai ir kiti reikmenys buvo išdalinti kitoms bažnyčioms, o pati bažnyčia paversta kariuomenės sandėliu. Tik 1881 m., po ilgų prašymų, caras bažnyčią grąžino dvasinei vyresnybei. Bažnyčia buvo atnaujinta ir padaryta parapijine, bet buv. vienuolyno rūmai liko karo vadovybės žinioje. Juose įrengta karo ligoninė[14].

4) A n t a l i e p t ė j e karmelitus įkūrė Jonas Strutinskis 1734-1738 m. Pradžioje XIX a. karmelitai čia turėjo savo mokyklą. Vienuolynas panaikintas 1832 m.[15].

5) P a š a m i n ė j e (Vilniaus vysk.) karmelitus įkurdino Stanislovas Narbutas apie 1760 m. čia karmelitai valdė parapiją ir turėjo mokyklą. Bažnyčia ir vienuolynas rusų valdžios buvo užgrobti 1832 m.[16]

6) G u d a g o j u j e Juozapas Vainius 1764 m. pastatė karmelitams bažnyčią ir vienuolyną. Bažnyčioje buvo patalpintas, pagal padavimą, miške rastas stebuklingas Marijos paveikslas. Karmelitai šio paveikslo garsą dar labiau išplatino. Kai 1832 m. vienuolynas buvo panaikintas, stebuklingas paveikslas buvo pergabentas į Ašmenos bažnyčią. Nuo 1777 m. karmelitai valdė Gudagojo parapiją ir vedė mokyklą. 1906 m. bažnyčia buvo iš rusų atgauta ir stebuklingas paveikslas vėl grąžintas į senąją vietą[17].

7) K u d. N a u m i e s t y j e, seniau Duliebaičių kaime, karalienė Cecilija Renata 1643 m. įsteigė miestą ir pavadino jį savo vyro garbei Vladislavovu. Naujai įkurtame mieste 1642 m. buvo pastatyta koplyčia, kurią Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius 1644 m. atidavė bas. karmelitams. Jie 1680 m. čia pastatė medinę bažnyčią ir vienuolyną, o 1783 m. puikią mūrinę bažnyčią. Kai Naumiestis 1795 m. pateko po Prūsais, valdžia atėmė vienuolyno turtus, o 1806 m. visiškai panaikino Kud. Naumiesčio karmelitų vienuolyną. Karmelitai čia liko iki savo mirties parapijai aptarnauti[18].

8) G r i š k a b ū d y j e, Kud. Naumiesčio plote, pirmąją bažnyčią 1742 m. pastatė Vilniaus vaivada ir D.L.K. hetmonas Mykolas Višniavieckis. Ją, kaip Naumiesčio filiją, valdė Kud. Naumiesčio karmelitai, kurie po 50 metų čia pastatė naują, vieną iš gražiausių ir originaliausių, medinę bažnyčią. Ir Griškabūdžio karmelitų vienuolynas buvo Prūsų valdžios panaikintas 1805 m. Karmelitai prie šios bažnyčios pasiliko kaip klebonai iki savo mirties[19].

3. Pijorai.

Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum — vienuolija nešiojanti savo pavadinime Marijos vardą, įkurta 1617 m. šv. Juozapo Kalasankcijaus ir tais pat metais pop. Pauliaus V patvirtinta su tikslu — mokyti vaikus. Vienuolijos steigėjas buvo pastebėjęs, kad liaudies tamsumas yra svarbiausioji priežastis jos apverktinos moralinės būklės, ir ryžosi įkurti vienuoliją, kurios nariai atsidėtų liaudies vaikų mokymui. Pijorų mokyklose mokslas turėjo būti nemokamas.

XVII a visi kraštai šaukėsi mokytojų ir pijorai tuojau atidarė savo mokyklas Toskanoje, Neapolyje, Sicilijoje, Sardinijoje, Moravijoje, Čekijoje ir Lenkijoje, kur juos 1642 m. atkvietė į Varšuvą karalius Vladislovas IV. Tačiau toks staigus vienuolijos išsiplėtimas, be to konkurencija, kurią jie savo mokyklomis darė kitoms mokslu užsiimančioms

vienuolijoms (ypačiai jėzuitams), pačiai vienuolijai sudarė daug sunkenybių. Iš visų pusių pasigirdo skundai ir priekaištai. Jų paveiktas, pop. Inocentas X 1646 m. steigėją atstatė iš generolo pareigų, o pačią pijorų vienuoliją padarė tik paprasta, be įžadų, kunigų draugija. Tačiau pop. Aleksandras VII 1656 m. suteikė jai paprastųjų įžadų vienuolijos teises, o pop. Klemensas IX 1669 m. leido daryti iškilmingus įžadus, pakeldamas pijorus į ordinų eilę.

Pijorai pasižymėjo savo pedagogikos metodų lankstumu, naujumu, mokslo programos pritaikymu prie kiekvieno krašto reikalų. Nors jie nesiėmė tiesioginio pastoracijos darbo, tačiau kadangi per jų mokyklas perėjo tūkstančiai Lietuvos jaunimo, be abejonės ir pijorai, savo mokyklose mokydami tikėjimo tiesų, yra prisidėję ir prie Marijos kulto bei garbinimo įdiegimo į mokinių širdis.

Lietuvoje pijorai, nuo 1736 m. sudarydami atskirą provinciją, savo vienuolynus ir mokyklas turėjo šiose vietose :

1) Š c i u c i n e (Lydos aps.), kur juos 1718 m. įkurdino Jurgis Hlebickis ir aprūpino turtais. Tais pat metais pijorai atidarė čia mokyklą, kuri buvo viena iš žymesniųjų Lietuvoje ; ji buvo skirta ugdyti pašaukimams į vienuolinį luomą. Edukacinė Komisija ją prilygino prie triklasės. Mokinių čia būdavo virš 100. 1803 ši pijorų mokykla buvo paversta gimnazija ir ji čia išliko iki 1825 m. Ši mokykla XVIII a. turėjo garsių mokytojų : Kaz. Narbutą, Motiejų Dogelį ir k.

2) V i l n i u j e pijorus įkurdino vysk. Brzostovskis 1722 m., o karalius Augustas 1726 m. davė jiems leidimą atidaryti savo mokyklą Vilniuje. Vilniaus pijorai, nors buvo palaikomi Sapiegų ir aprūpinti turtais, betgi susilaukė kliūčių iš jėzuitų pusės, kurie, remdamiesi sena privilegija, draudžiančia veikti Vilniuje kitoms mokykloms, kad jos nekenktų Akademijai, stengėsi neleisti pijorams atidaryti savo mokyklos. Byla tęsėsi ilgai, pasiekė net Romą, ir galų gale pijorai galėjo Vilniuje atidaryti tik mokinių konviktą ir pradžios mokyklą. Mokinių konviktas, kuriame gyveno daugiausia didikų vaikai, lankantieji Akademiją, išbuvo pijorų rankose ištisą šimtą metų (1727-1827). Pradžios mokykloje Vilniaus pijorai mokė neturtingųjų vaikus.

Savo laiku pijorai Vilniuje (Snipiškio priemiestyje) turėjo dar kitą vietą, kai po jėzuitų panaikinimo jiems teko Šv. Rapolo bažnyčia ir vienuolynas, čia pijorai buvo perkėlę savo noviciatą, bet valdžia 1791 m. buv. jėzuitų trobesius pardavė, ir pijorai gavo iš čia keltis kitur.

3) P a n e v ė ž y j e pijorus įkūrė Upytės raštininkas Kristupas Dambrauskas ir Vilniaus katedros prelatas Kristupas Bielozaras 1727 m. XVIII a. viduryje pijorai čia laikė savo nariams filosofijos studiją. Edukacinė Komisija pijorų mokyklą pakėlė į triklasę, kurioje mokydavosi apie 100 mokinių. 1804 m. toji mokykla buvo paversta gimnazija ir tokia išliko pijorų rankose iki 1832 m., kada rusai vienuolyną ir mokyklą panaikino. Pas Panevėžio pijorus mokėsi garsus architektas

Buv. pijorų (nuo 1927 m. marijonų) bažnyčia Panevėžyje.

Laurynas Stuoka Gucevičius, Vilniaus katedros statytojas, inž. Kerbedis, pastatęs Varšuvoje tiltą per Vislą ir kit.

4) V a r a n a v e (Lydos apskr.) pijorus pakvietė Smolensko kaštelionas Jonas Scipio dėl Campo ir, užrašęs jiems turtus, įpareigojo valdyti parapiją ir atidaryti mokyklą. Jėzuitai pasirūpino, kad ir ši mokykla 1738 m. būtų uždaryta, bet pijorai vistiek čia pasiliko ir tęsė savo klierikų-teologų mokymą. Susitarus su jėzuitais, 1755 m. pijorai vėl atidarė čia mokyklą, bet sekančiais metais gavo ją perkelti į Lydą.

5) G e r a n a i n y s e (Ašmenos apskr.) apie 1720 m. pijorai taip pat buvo atidarę mokyklą, bet ji neilgai čia išsilaikė, nes jėzuitų rūpesčiu apie 1740 m. buvo uždaryta.

6) U k m e r g ė j e 1742 m. apskrities seimelis vienbalsiai nutarė atkviesti į Ukmergę pijorus, kurie čia atvyko 1745 m. Smolensko kardininkas Teodoras Chomičius čia jiems dovanojo savo dvarą, mieste sklypą ir Kanciškių palivarką. Mokykla buvo atidaryta tais pat 1745 m., turėjusi 1782 m. arti 100 mokinių. Pijorai Ukmergėje pasistatė vienuolyną ir bažnyčią. Tačiau rusų valdžia 1804 m. mokyklos namą

iš pijorų atėmė ir pavertė karišku sandėliu ; pijorai turėjo pasitenkinti tik pradžios mokykla, ir ši greitai išaugo ligi 120 mokinių. Ukmergėje pijorų mokyklose mokytojavo Krasinskis, būsimas Vilniaus vyskupas, Liudvikas Lunkevičius, autorius plačiai vartojamo vadovėlio apie Bažnyčios apeigas ir kiti. Kaip ir kitur, taip ir čia pijorų darbą sunaikino rusų valdžia, 1832 m. uždariusi jų mokyklą, o 1845 m. atėmusi vienuolyną ir bažnyčią.

Buv. pijorų (nuo 1926 m. marijonų) bažnyčia Ukmergėje.

7) L y d o j e pijorai irgi turėjo savo vidurinę mokyklą, 1756 m. perkeltą iš Varanavo, kurią rusai uždarė 1834 m., o vienuolyną panaikino 1845 m[20].

8) R a s e i n i u o s e pijorai įsikūrė 1743-1746 m. Jie čia 1776 m. pasistatė medinę bažnyčią, o 1785 m. vienuolyną. Įkurdino juos ant karaliaus dovanotos žemės Liudvikas Sienickis, padovanojęs jiems Dūkšto dvarą, kurį, dėl tolumo negalėdami valdyti, buvo išnuomoję Vilniaus pijorams. Mokyklą Raseiniuose pijorai atidarė apie 1747 ar 1749 m. Ši mokykla buvo 6 klasių ir 1789 m. turėjo 152 mokinius. XIX a. pradžioje ši mokykla buvo paversta gimnazija ir tokia išliko ligi 1825 m., o 1831 m. buvo visiškai panaikinta drauge su vienuolynu[21].

9) D ū k š t e , vadinamame « Pijorų Dūkštas », ant Neries tarp Maišiogalos ir Vievio, vietovėje, priklausiusioje Giedraičiams, Ma-

rija Giedraityte - Daubarienė 1647 pastatė bažnyčią. Apie 1750 ši bažnyčia teko pijorams, kurie 1772 pastatė naują bažnyčią, o vysk. Masalskis įsteigė parapiją. Kai rusų valdžia panaikino pijorų vienuolynus, čia apsigyveno paskutinis pijorų provinciolas kun. Joakimas Dembinskis. Jo rūpesčiu 1856 m. buvo pastatyta nauja gotikos stiliaus bažnyčia. Rusai 1865 m. panaikino parapiją, o 1868 m. bažnyčią pavertė pravoslavų cerkve.

4. Marijonai.

Ordo (nuo 1910 m. Gongregatio) Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis B. V. Mariae. Ši vienuolija įsteigta 1673 m. Dievo Tarno Stanislovo Papčinskio Poznaniaus vyskupijoje. Vienuolijos tikslas — jos narius į tobulybę vesti, Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos garbinimą platinti, vaikus katekizmo ir rašto mokyti, klebonams pagelbėti ir melstis už mirusius. Šią Marijos vardo vienuoliją 1699 m. pop. Inocentas XII aprobavo ir davė jai Marijos Dešimties Dorybių regulą, o pop. Inocentas XIII patvirtino jos įstatus. Marijonai, priimdami Dešimties Marijos Dorybių regulą, priklausė prie pranciškonų ordino. Tą priklausomybę panaikino pop. Pijus VI 1787 m., suteikęs marijonų vienuolijai visišką nepriklausomybę ir privilegijas, kokias turėjo kitos vienuolijos.

Regula ir įstatai sako, kad marijonai savo dvasinį ir vienuolinį gyvenimą turi tvarkyti pagal Marijos dorybes, išvardintas reguloje. O jos yra tokios : skaistybė, išmintis, nuolankumas, tikėjimas, pamaldumas, klusnumas, neturtas, kantrumas, gailestingumas ir užjautimas. Regulos įžanga nusako, koks turi būti ryšys tarp tos regulos išpažinėjų ir Marijos : « Reikia, kad tos sielos, kurios nori Marijos garbinimui ypatingai atsidėti, pirmiausia prieš savo akis nuolat turėtų pačią Mergelę Mariją, į ją nuolat kreiptų savo akis ir mintis, lyg Išminčiai į žvaigždę. Marija teesie jų pavyzdys, patarėja, gyvenimo taisyklė. Jokių pastangų nereikia gailėtis, kad tik, Mariją sekant, savo sielos sužadėtiniui patikus »[22].

Marijos garbei marijonai nešiojo baltus rūbus ir prie juostos dešimties karolėlių rožinį, primenantį dešimtį Marijos dorybių.

Regula reikalavo, kad ne tik patys marijonai garbintų Mariją, o ypačiai jos Nekaltą Prasidėjimą, bet dar šį pamaldumą platintų žmonėse. Todėl jie visur prie savo bažnyčių steigė Nekalto Marijos Prasidėjimo brolijas ir platino kitas Marijos garbinimo formas : mokė žmones giedoti Nekalto Prasidėjimo Valandas, giesmes. Marijos šventės marijonų bažnyčiose būdavo labai iškilmingai švenčiamos, joms buvo išrūpinti atlaidai, kad žmonės gausiau pasinaudotų Dievo malonėmis. Pagal savo vienuolijos tikslą marijonai, talkindami klebonams parapijose, vesdami misijas, mokydami vaikus katekizmo, turėjo progos ir už savo vienuolynų plačiai paskleisti Marijos garbinimą. Kai jie

įsikūrė Lietuvoje (Sūduvos krašte), veik nebuvo parapijos kairiajame Nemuno krante, kurioje marijonai nebūtų darbavęsi kaip klebonų pagelbininkai-vikarai. Sūduvos kraštas pamilo Mariją ir ją nuoširdžiai garbino, čia marijonų nuopelnai yra neabejotini.

Lietuvoje buvo šie Nekaltai Pradėtosios garbinimo židiniai — marijonų vienuolynai :

i) M a r i j a m p o l ė s, 1750 m. įkurtas Prienų seniūnienės Pranciškos Butlerienės, kuri pastatė jiems ant Šešupės kranto bažnyčią ir vienuolyną. Su laiku šis vienuolynas buvo vienas didžiausių, jame gyvendavo vienuolijos generolas, buvo novicijatas ir klierikų mokykla. Aplink vienuolyną besikuriančiam miestui marijonai davė vardą

Marijampolės marijonų bažnyčia ir vienuolynas.

ir jis buvo pavadintas Marijampole. Liaudies vaikams mokyti marijonai laikė mokyklą, kuri turėjo virš 1oo mokinių. Marijampolės vienuolynas po to, kai rusų valdžia naikino vienuolynus, buvo paliktas iki tol, kol jame išmirs visi čia iš kitur 1864 m. suvežti marijonai.

2) M i r o s l a v o vienuolyną 1763 m. įkūrė Lietuvos iždininkas Antanas Važinskis. Kai sudegė medinis steigėjo statytas vienuolynas, marijonai 1847 m. pasistatė didesnį mūrinį ir taip pat gražią mūro bažnyčią. Panaikintas 1865 m.

3) I g l i a u k o j e marijonų vienuolyną įkūrė Prienų seniūnas grafas Butleris, kuris čia pastatė bažnyčią, o marijonai vienuolyną. Panaikintas 1864 m.

4) J o n a v o j e (netoli Kauno) vienuolyną įkūrė Livonijos vysk. Juozapas Kasakauskis apie 1776 m. Šis vienuolynas buvo nedidelis ir panaikintas pirmoje XIX a. pusėje.

5) S a s n a v o s vienuolynas buvo pagelbinis Marijampolės vienuolynui, kad iš jo būtų galima aptarnauti šiaurinė Marijampolės parapijos dalis, čia 1817 m. apylinkės gyventojai pasistatė medinę bažnyčią, prie kurios apsigyveno marijonai. Jie grįžo į Marijampolę, kai Sasnavoje 1905 m. buvo įkurta atskira parapija, tekusi pasauliečiams kunigams [23].

Rusų valdžios mirčiai pasmerktą marijonų vienuoliją nuo tos mirties išgelbėjo ir atnaujino marijonų auklėtinis, kilęs iš tos pat Marijampolės parapijos kun. Jurgis Matulaitis (Matulevičius), 1909 m. pats į ją įstodamas ir, po paskutinio baltųjų marijonų generolo V. Senkaus mirties 1911 m., tapdamas jau atnaujintos vienuolijos generolu, kuriuo išbuvo iki savo mirties (1927). Pop. šv. Pijus X 1910 m. atnaujintą vienuoliją patvirtino. Visa tai vyko slapta nuo rusų valdžios akių. Kad išlaikius atgyjančios vienuolijos slaptumą, atnaujinant merdėjančią vienuoliją, buvo pakeisti iškilmingieji įžadai į paprastuosius ir balti rūbai į juodus. Tačiau pagrindinis marijonų tikslas — garbinti Nekaltai Pradėtąją ir platinti šį jos pamaldumą — liko tas pats. Naujuose atnaujintos vienuolijos įstatuose, arkiv. J. Matulaičio redaguotuose ir pop. Pijaus XI 1930 m. aprobuotuose, skaitome : « Ypatingoji vienuolijos globėja yra Nekaltai Pradėtoji Švenčiausioji Margelė Marija, Dievo Motina, kurią kaip savo Karalienę ir Valdovę, *galingiausiąją* Padėjėją ir mylimiausiąją Motiną, tegul ypatingai garbina, sūniškai ją myli ir jai pasiaukoja. Per ją tesikreipia į Jėzų ; nuolankia malda jos dažnai tesišaukia ; į ją visuose savo reikaluose su didžiausiu pasitikėjimu tesikreipia; jos dorybėmis kiek galėdami teseka»[24].

Po I pasaul. karo marijonai greitai išsiplėtė įvairiose Lietuvos vietose (Kaune, Žem. Kalvarijoje, Ukmergėje, Panevėžyje ir kit.), vėl tęsdami savo tradicijas — platindami Marijos garbinimą ir tam panaudodami visas naujas priemones : pastoraciją, misijas, mokyklas, spaudą, organizacijas.

* * *

Trumpai peržvelgėme Lietuvoje veikusias Marijos vardo vienuolijas ir vietas, kur buvo jų vienuolynai. Prie kiekvieno vienuolyno buvo ir bažnyčia : jų vienuolynai Lietuvoje yra pristatę daug. Jose skambėjo gyvas vienuolių žodis, skelbiąs Marijos garbę, jos gyvenimą, dorybes. Iš vienuolynų bažnyčių Marijos garbė spinduliavo po visą Lietuvą. Vienuoliai buvo Marijos šaukliai, jos garbės riteriai, pamaldumo į Mariją mokytojai. Jie daug prisidėjo prie to, kad lietuviai taip labai pamilo Mariją ir jos garbinimas išsiliejo įvairiomis formomis po Lietuvos žemę. Lietuva buvo vadinama Marijos Žeme. Šiame darbe vienuolijų nuopelnai yra neginčijami.

Belieka paminėti dar tas moterų vienuolijas, kurios veikė Lietuvoje ir nešiojo Marijos vardą. Tokių randame dvi ir jos abi įsteigtos Lietuvoje.

1. Marijavitės.

Congregatio Mariae vitae — kun. Stepono Turčinavičiaus 1737 m. įkurta moterų vienuolija. Jos tikslas buvo atversti į katalikų tikėjimą žydes ir auklėti neturtingas mergaites, ypačiai našlaites. Savo veiklą marijavites pavedė Švč. Marijai, kuri pati buvo žydų tautos dukra, ir jos gyvenimą ėmėsi pavyzdžiu tiek sau, tiek pagal jį formavo konvertičių dvasią. Vienuoliją užtvirtino Vilniaus vyskupas Zienkavičius ir Žemaičių vysk. Lopacinskis, o pagaliau ir pop. Benediktas XIV 1752 m. Marijavites turėjo Lietuvoje ir Gudijoje 17 vienuolynų. Dėl įvairių skundų Vilniaus vyskupijos kurija šią vienuoliją uždarė, bet kelios seserys, nuvykę į Romą, išgavo iš pop. Klemenso XIV (1769-1774) savo regulos patvirtinimą, ir vienuolija 1774 m. vėl buvo atgaivinta. Mohilevo metropolitas Sestrencevičius pakvietė seseris į Polocką ir generole paskyrė lietuvaitę Norvydaitę. Šiai uoliai vyresniajai vadovaujant, vienuolija vėl gražiai atsigavo ir susitvarkė. Prie kiekvieno vienuolyno marijavites atidarė neturtingoms mergaitėms mokyklą. 1820 m. Lietuvoje, Gudijoje ir Volynijoje buvo iš viso 90 seserų, 17 vienuolynų ir 465 mergaitės mokinės. Iki to laiko marijavites atvertė į katalikų tikėjimą apie 2.000 žydžių. Rusams vienuolius persekiojant, dalis marijavičių vienuolynų buvo uždaryta 1842 m., o likusieji 1864 m.[25].

Žemaičių vyskupijon marijavites buvo parkvietęs į Kražius vysk. Antanas Tiškevičius 1758 m., kur Kražių klebonas Mankovskis pastatė joms medinę bažnytėlę ir vienuolyną. Kad turėtų kuo maitintis, steigėjas davė žemės gabalą ir šiaip šelpė kuo įmanydamas. Gyveno tad vienuolės iš žmonių aukų, bet didesnio veikimo neišvystė, nes Kražiuose žydžių beveik nebuvo, o mokyklos atidaryti negalėjo, nes Kražiuose buvo garsi jėzuitų mokykla, kuri nors mokė tik berniukus, bet vis tik šalia savęs kitos mokyklos nenorėjo turėti. Po kiek laiko seserys, neturėdamos pagal savo pašaukimą darbo, grįžo atgal į Vilnių, o jų vienuolynas Kražiuose apleistas sugriuvo. Bažnytėlę kažkoks Valavi-

čius, gavęs ją iš Kražių klebono, pergabeno ir perstatė ant savo žemės į pietus nuo Kražių, kur Kražių kunigai kai kada nuvažiuodavo pamaldų atlaikyti. Bet Valavičiaus įpėdiniai bažnytėlę apleido, ir ji buvo nugriauta. Taip baigėsi likučiai vienintelio marijavičių vienuolyno Žemaičių vyskupijoje[26].

Įdomus yra bandymas XX a. pradžioje atgaivinti marijavičių kongregaciją Amerikoje.

Kai šio amžiaus pradžioje Amerikos kunigai lietuviai jautė būtiną reikalą turėti lietuvaičių vienuolių, kurios imtųsi mokytojų darbo lietuviškose katalikų mokyklose, iškilo mintis atgaivinti « Mariae Vitae » kongregaciją. Jau 1903.XI Pittsburge susirinkę 14 lietuvių kunigų šį reikalą svarstė ir «nutarė atnaujinti lietuvišką kongregaciją « Marijos Gyvenimas » (Mariae Vitae) ». Kun. A. Staniukynas, uoliausias to plano vykdytojas, 1905 m. spalių mėn. rašė kun. J. Naujokui į Šveicariją : « Kitą rudenį jau gyvens Mount Carmelyje, atgaivindamos išnykusį lietuvišką zokoną « Marijavitkų ». O pirmosioms kandidatėms į būsimą seserų kongregaciją tų pat 1905 m. lapkričio 1 d. aiškino : « Panelė Švenčiausia, kurios zokone tarnausite, bus Jūsų Motina ir Globėja ».

Kun. A. Kaupas, kurio sesuo buvo viena iš pirmųjų kandidačių į atgaivinamą vienuoliją, suradęs seną marijavičių regulą, pasiuntė ją kandidatėms, kad su ja susipažintų ir pradėtų galvoti apie tos regulos pritaikymą būsimai Marijos vardo kongregacijai. Kun. A. Staniukynas iš savo pusės pasiuntė Harrisburgo vyskupui Shanahan (jo vyskupijoje, Mount Carmelyje, turėjo užsimegsti būsimos lietuvaičių vienuolijos pradžia) marijavičių konstituciją susipažinti ir pareikšti savo nuomonę. Senasis marijavičių vardas « Mariae Vitae et S. Lazari» vyskupui nepatiko todėl, kad atrodė per ilgas. Kai pasiklausė, kaip tas vardas skambės lietuviškai, o išgirdęs vertimą — « Marijos ir Šv. Lozoriaus Gyvenimas », — patarė pajieškoti kongregacijai kitą vardą. Netrukus vysk. Shanahan iš spaudos sužinojo, kad Lenkijoje yra popiežiaus pasmerkta marijavitų sekta ir todėl griežtai pareiškė, kad lietuvaitės negalės vadintis marijavičių vardu. Tada kun. A. Staniukynas, pasitaręs su draugais kunigais, 1906.IV.15 pasiūlė vyskupui kitą vardą — « Šv. Kazimiero Seserys ». Vyskupui šis vardas patiko ir jį aprobavo. Tačiau Kazimiera Kaupaitė (busimoji Motina Marija), kuri, kaip ir jos draugės, labai norėjo, kad jų kongregacija turėtų Marijos vardą, stengėsi įtikinti kun. Staniukyną, kad naujai kongregacijai būtinai duotų Marijos vardą. Kun. Staniukynas jai atsakė :

« Švento Kazimieriaus vardo jau atmainyti negalima. J. M. vyskupui patiko ir priėmė. Lenkijoje, pakilus Marijavitų sektai, neleido mums atgaivintį senos Lietuviškos Kongregacijos Marijaviečių, bet, priimant dabar Šv. Kazimieriaus vardą, ypatingai viskas gražiai susitaiko. Marijavietės ne ant tuščio Marijos Vardą nešiojo, bet stengėsi ir jos gyvenimą sekti. Jums patiktų taipgi panašus vardas. Po vardu Šv. Kazimieriaus tie visi mūsų norai vienyjasi ir išsipildo. Žinote, Šv.

Kazimierą buvus ypatingai Dievo Motinos mylėtoju. Kaip gražu jo pavyzdį sekti! Tegul pasikelia Šv. Kazimieriaus Sesers prie taip aukštos Panelės Švenčiausios meilės, o turėsim pilną dangų Šventųjų. Tarp kitų dorybių Šv. Kazimieras buvo duosnus pavargėlių, našlių ir našlaičių šelpėjas. Žodžiu, gražus paveikslas visokių dorybių ir galingas pas Dievą užtarytojas ».

Kai 1907 m. vysk. Shanahan jau galutinai paruošė seserų konstituciją, K. Kaupaitė vėl pareiškė pageidavimą, kad kongregacijai būtų duotas Marijos vardas. į tai kun. Staniukynas trumpai atsakė : « Jei taip mylėsite Mariją, kaip Šv. Kazimieras, tai bus daug iš jūsų Šventųjų danguje ».

Nepavykus visai kongregacijai duoti Marijos vardo, pirmosios trys seserys kazimierietės norėjo bent vienuoliškuosius vardus pasirinkti Marijos garbei. Ir taip jos pasirinko : K. Kaupaitė — Marija, J. Dvaranauskaitė — Immaculata ir A. Unguraitytė — Concepta. Bent tokiu būdu jos pagerbė Nekaltai Pradėtąją Mariją. Pažymėtina, kad dabar Šv. Kazimiero Seserys prie savo vienuoliškų vardų kiekviena dar prideda ir Marijos vardą[26].

2. Nekalto Prasidėjimo Švč. P. Marijos Seserų Kongregacija.

Tai antroji moterų vienuolija Lietuvoje, nešiojanti Marijos vardą, įkurta jau nepriklausomoje Lietuvoje.

Šios vienuolijos steigėjas buvo marijonų vienuolijos generolas J. Matulaitis (vėliau Vilniaus vyskupas). Kai rusų valdžia sunaikino visus ne tik vyrų bet ir moterų vienuolynus Lietuvoje, buvo likę tik du, išmirti pasmerkti, benediktinių ir kotryniečių vienuolynai. Lietuvaitės, kurios norėjo pasišvęsti vienuoliškam gyvenimui, turėjo stoti arba pas lenkes, kurios ir rusų priespaudos laikais turėjo keletą slaptų vienuolijų, arba jieškoti prieglaudos pas kitas tautas. Kitos pasiekė net Jungt. Amerikos Valstybes ir tenai davė pradžią lietuviškoms moterų vienuolijoms (kazimierietės).

Tokią nenormalią padėtį matė lietuviai katalikai ; ja sielojosi ir J. Matulaitis, kuris, slapta atnaujinęs marijonų vienuoliją, galvojo suburti ir moteris į vienuolišką bendruomenę. Būdamas Šveicarijoje ir vadovaudamas marijonų noviciatui, rengėsi ten pat įsteigti kokią nors moterų vienuoliją lietuvaitėms, kad jos, atlikę noviciatą, galėtų grįžti Lietuvon ir darbuotis katalikų visuomenės labui. Tačiau I pasaulinis karas šį sumanymą įvykdyti sutrukdė. Kai tik J. Matulaitis 1918 m. grįžo į Marijampolę, betvarkydamas marijonų vienuolijos reikalus, tuojau ėmėsi burti į vienuolišką bendruomenę pašaukimą turinčias mergaites, parašė jų vienuoliškojo gyvenimo įstatus. Pagrindą šiai bendruomenei sudarė karo metu Petrapilyje įsteigtos šv. Povilo draugijos narės, kurios tenai užsiėmė lietuviškos spaudos reikalais.

Netrukus organizacinis darbas buvo pastūmėtas tiek, kad 1918 m. spalių 15 d. Seinų vyskupas A. Karosas jau galėjo kanoniškai įsteigti Nekaltai Prad. Svč. P. Marijos Seserų Kongregaciją. Tai buvo pirmoji lietuviška seserų vienuolija nepriklausomoje Lietuvoje.

Steigėjas šiai vienuolijai užbrėžė platų veiklos barą. Be bendrojo vienuoliškojo tikslo — sekant Mariją, siekti tobulybės — seserys turi imtis visų tų darbų, kur reikalinga paslaugi ranka ir pasiaukojusi širdis — švietimas ir auklėjimas : vaikų katekizacija, vaikų darželiai, pradžios mokyklos, gimnazijos, įvairios amatų mokyklos, kursai, paskaitos ; socialinės globos darbai : ligoninės, našlaičių ir senelių prieglaudos, pagalba į vargą ar ligą patekusioms šeimoms ; spauda : spausdinimas ir platinimas gerų knygų ir laikraščių ; visuomeniškas darbas : talka vaikų, moterų ir mergaičių organizacijoms[27].

Per 20 metų ši vienuolija tapo skaitlingiausia Lietuvoje. Jos skyriai — vienuolynai įsisteigė įvairiose Lietuvos vietose. Kelios seserys, atvykę į Jungt. Amerikos Valstybes, įsteigė kelis savo vienuolynus ir ėmėsi naudingo darbo lietuviškoje išeivijoje. Paskutiniu laiku jos pasiekė Kanadą ir tenai vykdo savo steigėjo užbrėžtuosius tikslus. Marijos Nekaltai Pradėtosios dukterys, pasirinkę ją savo globėja, tęsia Marijos Žemės tradicijas ir savo darbais skelbia jos garbę toje lietuvių tautos dalyje, kuri šiandien yra toli nuo savo gimtosios žemės, nuo Marijos šventovių, žadindamos viltį, kad, dangaus Motinai užtariant ir globojant, išbarstytieji po pasaulį Lietuvos vaikai vėl galės grįžti į savo ir Marijos Žemę.

1 *Rodkiewicz S.,* Opus miserentis Dei, sive historia de origine, meritis... Ordinis Can. Regul. S. Mariae Demetri de Urbe de Poenitentia, Vilna 1699.
2 *Hélyot H.,* Histoire des Ordres monastiques, II, 286.
3 *Matulaitis K.,* šventųjų Gyvenimai, 662-664.
4 *J.M.G.,* Kanonicy regularny od Pokuty - Podręczna Encykl. Kościelna, t. XIX-XX (1910), 254-275.
5 *Monsignano,* Bull. Carmel., Roma 1715.
6 *Roschini G. M.,* Mariologia, t. II, pars III, 191-193.
7 *Ch.,* Karmelici w b. Rzeczypospolitej - Podr. Encykl. Kośc. t. XIX-XX (1910), 340.
8 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, II, 120-121.
9 *Ch.,* op. cit., 341.
10 *Wolonczewskis,* op. cit. II, 35-37, 61-62, 121-128.
11 *Ch.,* op. cit. 342.
12 *J.M.G.,* Klasztory Karmelitów Bosych na Litwie - Podr. Encykl. Kośc. t. XIX-XX (1910), 348 ; Aušros Vartai - Lietuvių Enciklopedija, I, 476-478.
13 *J.M.G.,* op. cit. 349.
14 *Čižiūnas V.,* Vadovas po Kauną ir apylinkes, Kaunas 1935, 97-98.
16 *J.M.G.,* op. cit. 350.
16 Ten pat 351.
17 Ten pat.
18 *Totoraitis J.,* Sūduvos Suvalkijos istorija, Kaunas 1938, I, 631-642.
19 Ten pat, 643-657.

[20] Pijarzy w Polsce - Podr. Encykl. Kośc. t. XXXI-XXXII (1913), 153-171.
[21] *Wolonczewskis,* op. cit. II, 128-129.
[22] Regula Zakonu Xiężу Marjanów ; Wilno 1791, 12.
[23] *Totoraitis J.,* Marijampolės Kunigų Marijonų Vienuolynas, Marijampolė 1924, 6-7.
[24] Marijonų Kongregacijos Konstitucija, Marijampole 1937, 11-12.
[25] *X.S.G.,* Maryawitki - Podr. Encykl. Koše. t. XXV-XXVI (1911), 344.
[26] *Wolonczewskis,* op. cit. II, 146-147.
[26'] Visos šio skyrelio citatos imtos iš Kun. Dr. J. B. Končiaus knygos « Švento Kazimiero Seserų Kongregacija», Mount Carmel, Pa., 1932, 86-132.
[27] *Labanauskaitė O.,* Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, Putnam 1949, 44-48.

C. PROCESIJOS IR MALDINGOS KELIONĖS

1. Liturginės procesijos.

Procesija (iš lot. procedere — eiti pirmyn) yra religinio pobūdžio vieša eisena su maldomis, giesmėmis, kartais ir su muzika, tikslu pagarbinti Dievą, Jo Motiną Mariją ar Šventuosius, pareikšti Dievui padėką ar išmelsti naujų malonių, pasigailėjimo, ypačiai nelaimės metais.

Procesijos jau yra žinomos ir Senajame įstatyme, kada iškilmingose eisenose būdavo nešama Sandoros Skrynia. Naujajame įstatyme Kristus, prieš Velykų šventes, iškilmingoje procesijoje buvo atlydėtas į Jeruzalės bažnyčią. Katalikų Bažnyčioje procesijos žinomos nuo seniausių laikų. Vienos jų yra visuotinės, liturginės : Grabnyčių, Verbų, Kryžiaus dienų, Dievo Kūno. Kitos — nepaprastos, vietinės vyskupo įsakytos ar leistos kuria nors specialia intencija, ypačiai permaldauti Dievą viešu pagarbinimu ir atgaila. Tokios procesijos dažnai įsakomos ir rengiamos kuriai nors didelei nelaimei atitolinti.

Procesijos gali būti bendros vieno kurio miesto visų bažnyčių (pav. Dievo Kūno), arba vienos kurios parapijos ar bažnyčios. Kiekvienai procesijai paprastai vadovauja kunigas. Nuo IV a. procesijos priekyje nešamas kryžius, iškilmingose procesijose subdiakono.

Kada Lietuvoje buvo įvesta krikščionybė, Vakarų Bažnyčioje ir kaimyninėse Lenkijos ir Vokietijos valstybėse jau buvo plačiai žinomos ir rengiamos Velykų ryto, Dievo Kūno ir šventadienių prieš sumą procesijos.

Gražiausia iš visų yra Velykų rezurekcijos procesija, žinoma nuo seno slavų tautose (jos, kaip lygiai ir rezurekcijos apeigų, nežino Romos Ritualas). Lenkijoje ši procesija minima jau XIII a. rankraštinuose ritualuose [1].

Pačios rezurekcijos pamaldos ir apeigos yra kilę iš vidurinių amžių (jų pėdsakai užtinkami jau X a.). XI amž. jos buvo sudramatizuotos, kada Velykų rytą, prieš Matutinum, būdavo iš kapo paimamas (prikeliamas) kryžius arba Švč. Sakramentas. Lenkų ritualas nustato, kad rezurekcijos procesijoje dalyvautų visi vietos kunigai, apsitaisę baltomis kapomis ; nustatyta tiek liturginės tam reikalui maldos ir giesmės, tiek liaudies giedojimai (giesmė «Linksma diena mums nušvito»). Velykų rezurekcija ir jos tris kartus aplink bažnyčią procesija buvo įvesta ir Lietuvos bažnyčiose lenkų pavyzdžiu, nuo pat krikščionybės įvedimo, ir išliko be pakeitimų iki mūsų laikų. Procesijoje

nešamas Švč. Sakramentas po baldakimu ir Kristaus prisikėlimo ir atpirkimo ženklai : Prisikėlusiojo statula ir kryžius perjuostas raudona stula [2].

Dievo Kūno procesija, sujungta su Dievo Kūno švente, įvesta visoje Bažnyčioje 1264 m. popiežiaus Urbono IV po Bolsenos stebuklo, kai kur jau buvo žinoma ir prieš tai, bet ji tapo visuotinu papročiu po to, kai pop. Martynas V (1417-1431) ir pop. Eugenijus IV (1431-1447) suteikė už joje dalyvavimą atlaidų.

Tikrumoje Dievo Kūno procesijos išsivystė iš nuo seno kai kuriuose kraštuose daromų didesnėse šventėse procesijų prieš mišias. Pvz.

Dievo Kūno procesija Kaune.

Anglijoje benediktinai darydavo procesijas su Švč. Sakramentu Verbų sekmadienį jau XI amžiuje. Nuo XII a. kai kur įsigalėjo paprotys nešti Švč. Sakramentą taurėje procesijoje bažnyčios viduje. Įvedus Dievo Kūno šventę, tuoj imta tą dieną daryti procesijos su Švč. Sakramentu (pvz. Koelne jau 1277 m.).

Pagal pop. Urbono IV patvarkymą, šioje procesijoje turi būti giedami eucharistiniai himnai, ypačiai šv. Tomo parašyti. XV a. gale

Vokietijoje įsigalėjo paprotys iškilmingose Dievo Kūno procesijose daryti keturias stotis, kuriose giedama keturių Evangelijų pradžia ir kiekvieną kartą po Evangelijos laiminama su Švč. Sakramentu. Tai reiškia, kad visi keturi Evangelistai yra Švč. Sakramento liudininkai, ir kad ši tikėjimo tiesa (Kristaus buvimas Eucharistijoje), Bažnyčios skelbiama, remiasi Šv. Raštu[3]. Keturių Evangelijų giedojimo paprotys iš Vokietijos per Lenkiją atėjo ir į Lietuvą.

Dievo Kūno šventė Lietuvoje įvesta po 1559 m. Petrikavo sinodo, kuriame nutarta, kad ten, kur ši šventė dar nėra švenčiama, būtų įvesta visoje Lietuvos-Lenkijos valstybėje.

Jėzuitai, atvykę į Lietuvą, ėmė rengti labai iškilmingas Dievo Kūno procesijas miesto gatvėmis. Pirmą kartą tokia procesija Vilniaus gatvėmis buvo surengta 1586 m. Joje dalyvavo jėzuitų mokyklų studentai. Jie visi buvo aprėdyti puikiais įvairiaspalviais drabužiais, žibintais rankose nešini. Procesijos dalyviai buvo surikiuoti į keturis būrius, kurių kiekvienas turėjo savo giesmininkus, giedančius vis kitokia giesmę ir kitokia gaida ; giedoję taip puikiai, kad Vilniuje ir visoje Lietuvoje dar niekas nebuvo girdėjęs taip giedant. Kiekvieno būrio priekyje einantieji vaizdavo tam tikras scenas : vieni buvo aprengti šventųjų pranašų drabužiais ; prieš juos nešė ašutines ir jietis — kankinių ženklus. Kiti buvo aprengti baltais ilgais drabužiais ir reiškė atgailojančius. Dar kiti buvo papuošti auksu siūtais ir brangiais akmenimis išsagstytais sparniukais : jie vaizdavo dangaus angelus. Šie pastarieji ėję taip ramiai, taip maloniai, kad rodėsi tikros dvasios, o ne žmonės. Paskui šias vaizdingas scenas sekė ilgiausios eilės poromis sustatytų studentų, kurių veiduose matėsi kuklumas ir rimtis. Viduryje tos procesijos buvo nešamas aukštai iškeltas didelis aukso kryžius, išpuoštas deimantais, kurie saulės spinduliuose žėrėte žėrėjo. Abiem pusėm procesiją lydėjo dideliausios žmonių minios : katalikai, žydai su žmonomis ir vaikais, rusai, totoriai, protestantai; kas gyvas, metę darbą ir užsiėmimą, subėgo žiūrėti procesijos. Paklausti, jie kalbėjo : «Atėjome pažiūrėti, kaip katalikai garbina savo Dievą». Gatvės, kuriomis ėjo procesija, buvo išpuoštos vainikais, žalumynais, gėlėmis ir gražiais audiniais. Garsiausi pamokslininkai, procesijai sustojus, sakė puikius pamokslus. Sakoma, kad po tos pirmosios iškilmingos viešos procesijos daugybė jaunuolių metę protestantų mokyklas ir įstoję į jėzuitų vadovaujamas. Tikybinė dvasia ne tik liaudyje, bet ir inteligentijoje ėmė stiprėti [4].

Panašias procesijas jėzuitai rengė ir sekančiais metais. Bet ir prieš tai, matyt, buvo daromos Dievo Kūno procesijos su Švč. Sakramentu, tačiau tik aplink bažnyčias, nes pirmasis Vilniaus sinodas 1526 m. uždraudė daryti tokias eucharistines procesijas aplink bažnyčias Vilniuje, išskyrus Dievo Kūno šventėje. Kitais atvejais ir kitose šventėse reikėjo gauti ypatingas vyskupo leidimas [5].

Žemaičių vyskupijoje Dievo Kūno procesijas pradėjo rengti vysk. Merkelis Giedraitis (1576-1609). Taip tvirtina vysk. M. Valančius

savo veikale « Žemaičių Vyskupystė » : « Vyskupo Merkelio Giedraičio gadynėje, per vainikus (Dievo Kūno šventė buvo vadinama Vainikais Aut. past.) šiokia eile žmonės vaikščiojo prie šėtrų (stočių altorių. Aut. past.) Visų pirma ėjo vyriškiai giedodami, paskui moteriškosios, visi turėjo rankose uždegtas vaško žvakes iš namų atneštas, Įkandin paskui moteriškųjų ėjo dviem eilėm gražiai aprėdyti prakutusieji vaikai, mergelės ir vaikeliai — vieni ir antri nešėsi rankose aukso taures, torielkas arba patenas ir kitus bažnyčios indus. Ant galo ties pat Švč. Sakramentu ėjo kunigai su žvakėmis mišių drabužiais apsivilkę. Vysk. Jurgis Tiškevičius užgynė vaikams bažnyčios indus bedalinti ir įsakė to vietoj įduoti jiems žvakeles. Ilgainiui ir ta eilė (tvarka) pamažu pragaišo »[6].

Panašiai, iš Vakarų Europos per Lenkiją, atėjo į Lietuvą ir šventadienų procesijos prieš sumą. Jos daromos, nešant kryžiaus arba kitą kurią relikviją, kartais tik paprastą kryžių. Šios procesijos vaizduoja pamaldžias moteris, kurios Velykų rytą keliavo prie Kristaus kapo. Tai turi tikintiesiems priminti Kristaus mirtį, kuri tuoj mišių metu bus pakartota.

Nėra abejonės, kad pirmosiose Lietuvos bažnyčiose buvo daromos tiek sekmadienių bei šventadienių procesijos, tiek kitos liturginės (Grabnyčių ir Verbų), tiek ir Velykų ryto, o vėliau ir Dievo Kūno, nes jos visos jau buvo visuotinai žinomos ir daromos kaip neatskiriama apeigų ir pamaldų dalis visoje Bažnyčioje tuo metu, kai Lietuva priėmė krikštą. Kadangi jose dalyvauja ne vien dvasiškija, bet ir žmonės (procesija be žmonių nėra įmanoma, nes ji skirta žmonėms suburti bendram pamaldumo žygiui), o procesija nėra tyli eisena, joje turi būti balsu meldžiamasi ar giedama, nes tai viešas pamaldumo aktas. Tad kyla klausimas, ar pirmosios liaudies kalba (be lotyniškųjų liturginių giedojimų, išpildomų kunigų ir pamokytų giedorių) giesmės nebus pirmiausia išverstos ar parašytos, kaip tik procesijų reikalui ?

Prie liturginių procesijų dar reikia priskaityti ir Kryžiaus dienų procesijos, daromos kaimuose lankant kryžius, koplytėles, giedant Visų Šventųjų litaniją ir prašant Dievo išlaikyti žemės derlių ir saugoti nuo visokių gamtos nelaimių.

Kryžių dienų procesijos pradžią gavo Prancūzijoje, kad Vienne vysk. šv. Mamertas († 470) įsakė savo vyskupijos tikintiesiems daryti atgailą, pasninkauti ir per tris dienas vaikščioti viešose procesijose, prašant Dievą, kad atitolintų tuo laiku Prancūziją slegiančias nelaimes : žemės drebėjimus, gaisrus, karus, nederlių. Dievas išklausęs žmonių maldų, ir nelaimės liovėsi. Šv. Mamerto pavyzdį pasekė kiti Prancūzijos vyskupai ir Orleano sinodas 511 m. įsakė šias procesijas daryti kasmet visoje Prancūzijoje per tris dienas prieš Šeštines, pasninkaujant susilaikant nuo sunkių darbų. Kryžiaus dienų procesijų paprotys greitai perėjo į Ispaniją. Anglijoje jas įvedė Cloveshoe sinodas 747 m..

Vokietijoje — Mainzo sinodas 813 m. Romoje šios procesijos žinomos jau pop. Leono III laikais (795-816).

Miestuose, kur yra daug bažnyčių, Kryžių dienų procesijos daromos, lankant bažnyčias, einant iš vienos į kitą, giedant Visų Šventų litaniją, o atėjus į bažnyčią, pagarbinant tos bažnyčios tituliarinį Šventąjį. Viduriniais amžiais Kryžių dienų pasninkas buvo sušvelnintas (vėliau visai panaikintas), bet pačios procesijos virto labai populiariu pamaldumu ir tokiu išliko iki mūsų dienų [7].

Reikia manyti, kad ir Kryžių dienų procesijos atėjo į Lietuvą su krikščionybės įvedimu. Pirmąją apie jas žinią turime iš 1525 m., kada Vilniaus kapitula nustatė Kryžiaus dienų ir kitų procesijų tvarką : pirmąją Kryžių dieną procesija iš katedros eina į Šv. Dvasios bažnyčią, antrąją — į Šv. Jono bažnyčią, trečiąją — į Šv. Jobo ir Šv. Marijos Magdalenos. Šv. Morkaus dienos procesija — iš katedros į Šv. Jurgio bažnyčią, Dievo Kūno šventėje — į benediktinių bažnyčią, o Marijos Gimimo oktavoje — į pranciškonų bažnyčią [8]. Vėliau ši tvarka buvo pakeista. Taip buvo miestuose, o kaimų parapijose tokios procesijos paprastai rengiamos į kapus ar prie kokio nors kryžiaus. Pagaliau žmonės įprato ir patys, be kunigo, tokias procesijos surengti savo kaime, lankydami kryžius ir giedodami nustatytas giesmes (Visų Šventųjų litaniją ir kit.).

2. Vietinės ir Marijos garbei procesijos.

Protestantai, kovodami ir neigdami Švč. Sakramento ir Marijos kultą, paneigė ir paniekino procesijas, ypačiai su Švč. Sakramentu daromas. Pirmajame lietuvių protestantų giesmyne « Giesmes Chrikschioniskas » 1570 m., Aleksandras Rodūnietis, išvertęs eucharistinį himną « Pange lingua gloriosi », į vertimo tekstą įterpia tris naujus, grynai protestantiško mokslo, poleminio turinio posmus, kurių vienas taip skamba :

Klauskit kožnas popiežiškį.
Jog Ponas neliepęs esti
Kūną savo nešinėti,
Nei skrynelėsna rakinti,
Nei Mišias parduoti, pirkti,
Nei žvakių apžadus statyti.[9]

Taigi, įsigalint Lietuvoje protestantizmui, sunyko tiek Švč. Sakramento, tiek Marijos kultas, o su tuo ir procesijų praktika. Atvykę į Lietuvą jėzuitai ir pirmiausia įsikūrę Vilniuje, ėmėsi atstatyti protestantų išjuoktą ir suniekintą Švč. Sakramento ir Marijos kultą. Tam tikslui Šv. Jono bažnyčioje ėmė rengti iškilmingas Marijos šventes ir pamaldas, rengti didingas Dievo Kūno ir Marijos švenčių procesijas Vilniaus miesto gatvėse[10]. Tokių procesijų metu protestantai nekartą netolerantingai išsišokdavo, jas trukdydami, išjuokdami, nes jų žodžiais procesija yra «agresyvi aukščiausio laipsnio Romos Bažnyčios

puikybės ir pasirodymo prieš kitatikius demonstracija »[11]. Iš to kildavo konfliktai, peštynės, o paskui teismai.

Ypačiai įspūdingos procesijos buvo daromos nelaimių metais išmelsti Dievo pasigailėjimo. Tokiose atgailos procesijose aktyviai dalyvaudavo jėzuitų mokyklų mokiniai ir ypač Marijos sodalicijų nariai. Vieną tokių Vilniaus miesto procesijų aprašo S. Rostowskis :[12] tada virš 300 sodaliečių, apsitaisę gedulo drabužiais, plakdamiesi ėjo procesijoje, pasidalinę į tris grupes, pagal tris rožinio dalis, iš Akademijos (Šv. Jono) bažnyčios į Šv. Stepono bažnyčią už miesto sienų. Tenai išklausę šv. mišių, kryžium ant žemės gulėdami, paskui grįžę į Šv. Kazimiero koplyčią, lydimi beveik visų miesto gyventojų. Procesijų didingumas, jaunimo pamaldumas ir pavyzdys veikdavo į protestantus žiūrovus, ir ne vienas jų, tokio pamaldumo reginio paveiktas, grįžo į Katalikų Bažnyčią.

Jėzuitų rengiamos procesijos į įvairias Vilniaus bažnyčias greitai paplito ir kitose Lietuvos vietose, ypačiai tenai, kur buvo įsikūrę ir kur darbavosi jėzuitai. Vilnius tačiau dar ilgą laiką davė pavyzdį. Iš istorijos šaltinių yra žinoma įspūdinga procesija 1604 m. pavasarį iš Vilniaus į Trakus, prie stebuklingojo Marijos paveikslo, išmelsti Marijos užtarimo ir permaldauti Dievą, nes po bado metų, dėl nepaprastos sausros ir po to kilusio maro, tais 1604 m. nuolatinės liūtys arba neleido pasėti javų, arba naikino pasėlius, ir taip vėl grėsė bado šmėkla. Tą procesiją drauge su jėzuitais surengė Vilniaus vysk. Benediktas Vainius (vysk. 1600-1615), kuris turėjo ypatingą pamaldumą į Trakų Dievo Motiną. Procesijoje dalyvavo beveik visi Vilniaus miesto gyventojai. Vadovavo patsai vyskupas, visą kelią (apie 30 km.) eidamas basas, drauge su maldininkais pėsčias. Kai procesija kas mylia sustodavo pailsėti, jėzuitai sakė pamokslus, ragindami žmones atgailoti ; tų pamokslų klausydavosi čia pat ant žemės susėdę žmonės ir vyskupas. Jau minėtas S. Rostowskis vaizdžiai šią procesiją aprašė savo istorijoje. Jis sako, kad tas 1604 m. pavasaris buvo labai audringas ir lietingas iki gegužės mėn. pradžios. Tačiau Dievas, matyt, priėmė vilniečių auką ir maldas : procesijai į laukus išėjus, dangus nusigiedrino, lietus liovėsi ir užstojo pastovus gražus oras. Pasėliai pasitaisė ir tais metais buvo puikus derlius[13].

Patyrus Marijos užtarimo ir pagalbos prie Trakų stebuklingojo paveikslo, nuo 1604 m. toliau jau kasmet buvo daromos iš Vilniaus procesijos į Trakus pagarbinti Dievo Motiną. Kasmet atskiras procesijas surengdavo Akademijos studentai su savo profesoriais ir Vilniaus bažnyčių brolijų nariais, kuriose dalyvaudavo didikai, miestiečiai ir pamaldi liaudis. Panašiai per Marijos šventes į Trakus atvykdavo procesijų ir iš kitų Lietuvos vietų : Kauno, Merkinės ir kitų[14].

Panašių nepaprastų, maldos ir atgailos procesijų žinome ir iš vėlesnių laikų. 1672.XII buvo paskelbtos jubilėjinės pamaldos, kurias pop. Klemensas X paskyrė išmelsti Dievo pagalbos Lietuvai ir Lenkijai. Vilniaus kapitula per dvi savaites ta intencija darė proce-

sijas iš Vilniaus bažnyčių. Sekančiais 1673 m. ta pačia intencija buvo daroma procesija Marijos garbei jos Gimimo šventėje su keturiomis stotimis : aikštėje prie Šv. Kazimiero bažnyčios, prie karmelitų Šv. Teresės bažnyčios, prie Šv. Dvasios ir Šv. Jono bažnyčių.

Įspūdinga Marijos garbei procesija Vilniaus gatvėmis yra žinoma iš 1671 m. Tais metais Vilniaus katedroje sufragano Gudijai vysk. Mikalojaus Slupskio rūpesčiu buvo įsteigta Marijos Vardo arkibrolija (pop. Klemenso X leidimas buvo duotas 1670.x.3). Kapitula arkibrolijos įsteigimo iškilmes nutarė padaryti 1761 m. ketvirtą gavėnios sekmadienį (III.8). Iškilmės prasidėjo didinga procesija iš domininkonų bažnyčios į katedrą. Jos centre buvo gyvasis paveikslas — vežimas su Marijos Vardo monograma. Prieš vežimą ėjo įvairios brolijos ir cechai su savo ženklais, paskui giedoriai ir dvasiškija su vyskupu Sapiega, apsitaisiusiu pontifikaliniais drabužiais, kuris vadovavo procesijai, apsuptas Vilniaus ir Žemaičių kapitulų narių ir žmonių minios. Atvykus į katedrą, sumą laiką pats vysk. Sapiega, o pamokslą pasakė vysk. Slupskis[15]. Nuo to laiko kas metai Marijos Vardo šventėje buvo daroma procesija iš katedros į bernardinų bažnyčią [16].

Čia suminėjome tas procesijas, kurios buvo rengiamos Vilniuje. Kadangi Bažnyčios nuostatai reikalauja, kad kitos vyskupijos bažny-

Procesija aplink bažnyčią Papilėje.

čios laikytųsi katedros apeigų ir papročių, tai netrukus procesijos imta rengti ir parapijose, žinoma, mažesniu maštabu ir ne tokios iškilmingos, kaip katedroje. Ilgainiui procesijos pasidarė viešo katalikiško tikėjimo išpažinimo ženklas. Jėzuitų įtakoje, kurie stipriai palaikė procesijų praktiką, kaip Švč. Sakramento ir Marijos kulto pabrėžimą, susidarė paprotys, paplitęs visoje Lietuvoje, per didesnes šventes būtinai surengti procesiją su Švč. Sakramentu. Tokių procesijų švenčių dienomis paprastai būna trys : šventės išvakarėse per mišparus, šventės dieną prieš sumą ir po mišparų. Kadangi XVII-XVIII a. kiekvienoje bažnyčioje buvo švenčiamos ne tik visuotinės, visoje Katalikų Bažnyčioje švenčiamos, šventės, bet ir vietinės, krašto, vyskupijos ar parapijos, ir visos su Švč. Sakramento procesijomis, tai vyskupai, kad žmonės perdaug neapsiprastų su Švč. Sakramento garbinimu, ėmėsi apriboti tokių švenčių procesijas, juoba, kad dar ir atskiros brolijos šventė savo šventes su procesijomis ; jos darydavo procesijas dar ir kiekvieno mėnesio vieną sekmadienį (daugiausia pirmąjį) ir vis su Švč. Sakramentu. Ir taip Žemaičių vyskupas Horainis 1727 m. leido daryti procesijas su Švč. Sakramentu tik per didžiąsias šventes ir tai tik prieš sumą. Tačiau stiprus įprotis nelengva buvo įveikti ir atmainyti, nes žmonės tokias procesijas labai mėgo ir mielai jose dalyvavo. Todėl po kiek laiko vėl viskas buvo likę po senovei. Ir taip iki mūsų dienų[17].

Lietuvoje daromos procesijos yra labai spalvingos. Jei jos šiandien ir neturi anų baroko laikų jėzuitų rengtųjų procesijų iškilmingumo, tačiau, palyginus su kitų kraštų panašiomis procesijomis, vis tik yra labai skirtingos ir įspūdingos. Įvairių brolijų ir draugijų vėliavos, kurių raiščius neša baltai apsitaisę mergaitės ar berniukai, paveikslai-altorėliai, papuošti gėlėmis ir žvakėmis, nešami taip pat uniformuotų mergaičių, ministrantų-altoriaus patarnautojų, spalvingai apsitaisiusių, varpelių muzika, baldakimą nešančių vyrų uniforma, gėlių barstytojos mergaitės ir kit. vis tai yra būtini procesijų dalyviai, be kurių jokia procesija negali apsieiti. Jei dar pridėsime giedojimą, muziką, būgnų mušimą, tai gausis nepamirštamas Lietuvos procesijų vaizdas, kuris sujdomina ir patraukia net ir kitataučius.

3. Maldingos kelionės.

Kai Lietuvoje ėmė garsėti stebuklais ir kitomis malonėmis kai kurios vietos ir Marijos šventovės bei jos paveikslai, žmonės ėmė ne tik pavieniai, bet ir organizuotai — procesijomis lankyti tas vietas. Tokių tolimesnių vietų organizuotą lankymą vadiname maldingomis kelionėmis. Jų tikslas — daryti atgailą (aukojant kelionės nuovargį ir nepatogumus bei trūkumus), išmelsti malonių ir pelnytis atlaidus, suteiktus tokioje vietoje apsilankantiems.

Maldinga kelionė yra ne kas kita, kaip pamaldumo ir atgailos žygis
į šventas vietas, garsingas stebuklais ir malonėmis, brangias kataliko

širdžiai. Jau pačioje žmogaus prigimtyje glūdi noras aplankyti tas vietas, kurios jam yra kuo nors minėtinos ir brangios. Maldingos kelionės yra žinomos nuo senovės, kuriomis žmonės norėjo pagarbinti Dievą ir aplankyti tas vietas, kuriose gyveno ir mokė Kristus, kur palaidoti apaštalai, kankiniai. Bažnyčia tokias maldingas keliones pagiria ir skatina, nes jos yra išorinis ženklas žmonių pamaldumo ir atgailos.

Be abejonės krikščionims brangiausios lankytinos vietos yra Palestinoje ; čia nuo pirmųjų krikščionybės amžių būriai keliauninkų atvykdavo aplankyti Kristaus gyvenimu ir kančia pašvęstų vietų. Tokios maldingos kelionės į Palestiną neišnyko net tada, kai Palestiną užėmė kryžiaus priešai. Frankų karalius Karolis Didysis maldininkų apsaugai padarė su Harun-ar-Rašidu specialią sutartį ir įsteigė Jeruzalėje vienuolynų, kad jie globotų atvykstančius iš viso pasaulio maldininkus. Europa kryžiaus karų metu pakilo eiti vaduoti Šventosios Žemės kaip tik dėl to, kad ten vykstantieji maldininkai buvo vis labiau kliudomi ir persekiojami.

Be Šventosios Žemės krikščionys lankė taip pat apaštalų kapus, ypač Romoje, kur kiekviena tauta turėjo savo prieglaudą — hospitium atvykstantiems maldininkams priimti ir globoti. Kadangi tolimų kraštų gyventojams buvo sunku didesniais būriais pasiekti tiek Šventąją Žemę, tiek Romą, popiežiai pradėjo teikti atlaidų ir dvasinių malonių aplankantiems kurią nors artimesnę šventovę ar stebuklais garsią vietą.j

Vysk. M. Valančius « Žemaičių Vyskupystėje » rašo, kad lietuviai (žemaičiai) jau nuo XVI a. pradžios įprato vaikščioti į šventas vietas[18]. Tačiau, kad taip anksti būtų prasidėjusios maldininkų kelionės ir šventų vietų lankymas, Valančiaus teigimu tenka suabejoti. Juk XVI a. Lietuvoje buvo religinio susmukimo ir protestantizmo įsigalėjimo laikotarpis. Ar tada kam rūpėjo rengti maldingas keliones, kada ne viena bažnyčia pateko į protestantų rankas, kada kunigų liko nedaug. O pagaliau ir šventos vietos išgarsėjo tik katalikybei atsigavus, taigi jau XVII a. pradžioje.

Yra tikra, kad gausūs maldininkų būriai pradėjo lankyti Šiluvą po Marijos apsireiškimo apie 1612 m., Žemaičių Kalvariją po to, kai vysk. Jurgis Tiškevičius tenai XVII a. viduryje įvedė Kryžiaus Kelius, Vilniaus Aušros Vartus —irgi XVII a. antroje pusėje. Bene seniausia maldininkų lankoma vieta buvo Trakai, kur, kaip matėme, jau XVII a. pačioje pradžioje buvo daromos procesijos.

Reikia manyti, kad jėzuitai, kurie taip uoliai organizavo iškilmingas procesijas visur, kur tik buvo įsikūrę, galėjo duoti impulso ir tolimesnių šventų vietų lankymui organizuotu būdu. Juk maldinga kelionė yra ne kas kita, kaip laiko ir nuotolio atžvilgiu didesnė ir ilgesnė procesija. Maldingų kelionių organizavimą ir ruošimą ragino ir vyskupai, įsakydami klebonams žmones vesti organizuotai
— procesijomis — į šventas vietas.

Žmonėms vis gausiau suplaukiant į stebuklais garsėjančias vietas, ypačiai į Šiluvą ir Žem. Kalvariją, kad maldininkai būtų tvarkingiau ir lygiau paskirstyti, vyskupai ėmėsi maldininkų keliones tvarkyti plačiu mastu. Ir taip Žemaičių vysk. Antanas Tiškevičius 1752 m. nustatė, kad Grinkiškio, Betygalos, Ariogalos, Butkiškės, Čekiškės, Raseinių, Viduklės, Nemakščių, Šiaulėnų ir Krakių parapijos lankytųsi Šiluvoje pirmas tris atlaidų dienas, o parapijos : Kražių, Kaltinėnų, Kurtuvėnų, Radviliškio, Tytuvėnų, Baisiogalos, Lygumų, Smilgių, Užvenčio, Šiaulių, Linkuvos, Vilkijos, Josvainių, Girkalnio ir Surviliškio atvyktų į Šiluvą sekančias tris dienas. Kiekvienas klebonas, šio įsakymo nepildąs ir ne nustatytu laiku atvedęs savo parapiją, turėjo mokėti pabaudos 20 vengriškų raudonųjų špitolių išlaikymui[19].

Tas pats vyskupas 1742 m. jau buvo patvarkęs, kad Mosėdžio, Skuodo, Palangos, Gargždų, Kartenos, Salantų, Žagarės, Akmenės, Papilės, Kuršėnų, Šaukėnų ir visos kitos arčiau Žem. Kalvarijos esančios parapijos lankytųsi ne į Šiluvą, o tik į Žemaičių Kalvariją, į Marijos Aplankymo atlaidus (besitęsiančius 8 dienas), vadovaujant tų parapijų klebonams. Klebonas, kuris ne savo laiku atsilankys į atlaidus ir atves savo parapiją, turės mokėti Kalvarijos domininkonams 50 timpų, o jie už tuos pinigus taisys Kalnų koplyčias [20].

Laikui bėgant, maldingos kelionės pasidarė labai populiarios. Žmonės labai gausiai jose dalyvaudavo. Netgi tarnai, derėdamiesi dėl metinės algos, dažnai išsiderėdavo kelias laisvas dienas, kad galėtų aplankyti Aušros Vartus, Šiluvą, Žemaičių Kalvariją ar kitą kurią stebuklingą vietą. Nenuostabu tad, kad tose vietose per šventę ir jos oktavą apsilankydavo po kelias dešimtis tūkstančių maldininkų.

Paprastai į tokias iškilmes išsirengia visa parapiją. Keliauja su kryžium, vėliavom, altorėliais, būgnais, triūbomis, procesijos tvarka, vadovaujant kunigui, apsirengusiam liturginiais drabužiais. Pakeliui giedamos šventos giesmės ir kalbamos maldos. Ilgoje kelionėje, kuri atliekama pėsčiomis, nustatytose vietose pailsima ir vėl ta pačia gražia tvarka keliaujama toliau. Pakeliui kartais prisideda dar ir pavieniai būreliai iš kitų parapijų, taip kad pagaliau tokia procesija nusitęsia keletą kilometrų. Valančiaus laikais vėliavas nešdavo raiti jaunuoliai. Iki mūsų laikų tokios maldininkų kelionės turėjo savo tradicijas, buvo labai gražiai suorganizuotos. Kai kurios parapijos, be paprastų vėliavų, maldingoje kelionėje turėjo dar ir rožinio atvaizdavimui penkiolikos mergaičių nešamas vėliavėles, kurių spalvos, pagal rožinio dalis (balta, raudona ir žalia) sudarydavo tam tikrą vainiką, vaizduojantį rožinį. Giesmėms pritardavo dūdos, ar bent žemaičių taip mėgiami būgnai. Ant kelių pastatomi iškilmių vartai, papuošti vainikais, vėliavomis ir tam tikrais parašais — šūkiais. Bažnyčios bokšte budįs stebėtojas, pamatęs tolumoje atvykstančią procesiją, duoda ženklą, kad rengtųsi vietinė procesija, sutikti atkeliaujančius maldininkus. Iš bažnyčios procesija su kryžium, dviem vėliavom, būgnu ir vadovaujančiu kunigu pasitinka atvykstančius. Buvo nustatytas

tam tikras procesijų pasisveikinimo ceremonijalas : vėliavų pasisveikinimas — nusilenkimas, klebono sveikinamasis žodis, maldininkų vadovo atsakymas. Taip sutikta maldininkų procesija vedama į bažnyčią, kur atidengus Švč. Marijos ar kitą stebuklingą paveikslą, visi gieda Sveika Marija, Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą ir kitas giesmes. Po to vietiniai tvarkdariai nurodo atkeliavusiems apsistojimo vietas ir nakvynes. Sekančias dienas procesijos vadovas atlaiko savo parapijiečiams mišias, dalina šv. komuniją, sako pamokslą ir vadovauja praktikoms atlaidams pelnyti. Išbuvę nustatytą laiką, maldininkai vėl organizuotai išvyksta atgal. Grįžę į savo bažnyčią ir padėkoję Dievui už laimingai atliktą kelionę ir gautąsias malones, išsiskirsto namo, nešdamiesi širdyje paguodą, kad galėjo atlikti išpažintį, pelnė atlaidus, išsakė Marijai savo skausmus, rūpesčius ir reikalus, ne vienas radęs paguodos, palengvinimo, išklausymo, sustiprėjęs dvasiniai, įgavęs daugiau vilties ir jėgų bei ryžto būti geresniu, doresnių. Parėję namo maldininkai papasakoja savo įspūdžius namiškiams, ir visa parapija dar ilgai gyvena maldingos kelionės nuotaikomis. Matytieji Marijos šventovėse paveikslai, kryžiai, statulos, Kalvarijos Kalnų vaizdai ne vienam davė įkvėpimo pasidaryti liaudies menininku, skulptorium. Štai dėl ko Lietuvos kaimai ir pakelės, ypačiai Žemaitijoje, nusikaišė koplytėlėmis su Rūpintojėliu ir Skausmingąja Dievo Motina.

Senovės laikais maldingos kelionės būdavo atliekamos su tam tikra išorine pompa, triukšmu. Vysk. Valančius savo veikale « Žemaičių Vyskupystė » aprašo savo tautiečių — žemaičių maldingas kelionės su jam įprastu ryškumu ir vaizdingumu : « Į miestelį įeinant, jaunikaičiai paparčius (vėliavas) virpina, būgnais muša, patriubočius pučia ir iš šaudyklių šaudo, o seniai su moteriškomis atsispirdami gieda ir šaukia, nes juo kuri parapija su didesniu triukšmu į miestelį įėjo, tuo didesnė buvo garbė»[21].

Vyskupai budėjo, kad tokios maldingos kelionės nevirstų paprastomis, profaniškomis kelionėmis. Mat, tolimesnių parapijų keliauninkai, kartais per dieną nevaliodami atkeliauti į šventą vietą, turėdavo pakeliui kur nors pernakvoti. Lietuvoje, nesant specialių nakvynės namų, žmonėms tekdavo nakvoti karčiamose, miškuose. Tokios nakvynės turi tam tikrų nepatogumų ir nesiderina su maldingos kelionės nuotaika ir tikslu. Ypačiai šaudytojai kartais neatsargiai pavartodavo ginklą. Todėl vysk. Lopacinskis, vos ėmęs valdyti Žemaičių vyskupiją, 1763 m. uždraudė organizuotai keliauti į šventas vietas ir ypačiai vadovauti kunigams, kurie, išvykdami iš savo parapijų su maldininkais (jei parapijoje yra tik vienas kunigas), kelioms dienoms palikdavo parapiją be kunigo. Žmonės tokį Ganytojo patvarkymą skaudžiai pergyveno, bet vis tik keliauninkų, kad ir mažais būreliais, kad ir be savo dvasios vadovo, netrūkdavo. Tačiau jau vysk. Lopacinskio įpėdinis vysk. Steponas Giedraitis, rengdamasis vainikuoti Šiluvos Marijos paveikslą, įsakė Raseinių, Šiaulėnų, Kelmės, Surviliškio, Nemakščių ir Kražių parapijoms organizuotai, su savo klebonais, atvyk-

ti į Šiluvą pirmąją Marijos Gimimo šventės ir atlaidų dieną ; Krakių, Josvainių, Betygalos, Ariogalos, Grinkiškio, Pašušvės ir Baisiogalos — antrąją tos pat šventės dieną ; pagaliau Šeduvos, Tytuvėnų, Girkalnio, Kaltinėnų, Liolių ir Lyduvėnų parapijoms — trečiąją dieną. Nuo to laiko vėl atgijo paprotys keliauti į Marijos šventoves organizuotai, kaip seniau.

Sūduvos parapijos tokias maldingas keliones rengdavo į įvairias vietas. Vakarų ir šiaurės pusės parapijos vykdavo į Šiluvą, pietų ir rytų pusės — į Vilniaus Aušros Vartus ir Kalvarijas. Be to Sūduva turi ir savo srityje Marijos malonėmis garsių vietų : tai Barūnų Kryžiai, Seinai, Alvitas, Liubavas, kur Marijos švenčių progomis susirinkdavo minios tikinčiųjų iš visos Seinų vyskupijos. O ir šiaip sūduviai mėgo organizuotai — procesijomis lankytis įvairiose religinėse iškilmėse. Kai 1758.IX.13 marijonai buvo iškilmingai įvesti į Marijampolės bažnyčią, tai į tas iškilmes atvyko trys procesijos : iš Alvito, Pajavonio ir Pilviškių su savo klebonais.

Kai rusai 1795 m. okupavo Lietuvą, jie šnaira akimi žiūrėjo į maldingas keliones ir procesijas. Iš karto jas toleravo, bet kai prieš Lenkmetį Lenkijoje ir Lietuvoje imta daryti ypatingos patriotinės procesijos, rusų valdžia ėmė griežtai drausti net ir grynai religines procesijas, daromas už šventoriaus ribų. Iš tokių patriotinių procesijų pirmoji buvo padaryta ties Horodle, kur susitiko dvi procesijos, viena iš Lenkijos, kita iš istorinės Lietuvos. Jų tikslas buvo paminėti ir atgaivinti Horodlės uniją. Lietuvoje panaši, to paties tikslo, procesija buvo padaryta iš Kauno per Nemuną į Sūduvos pusę, į Garliavos parapijoje esančią Pėtnyčių koplyčią. Procesijoje dalyvavo Kauno gubernijos dvarininkai ir Kauno miesto gyventojai. Jai vadovavo trys kunigai augustinionai su kapomis, su kryžium, vėliavomis, altorėliais, su giesmėmis, kuriomis meldžiama Lietuvos-Lenkijos atstatymo, pvz. « Dieve, kurs mūsų karalystę šventą». Policija prie Nemuno bandė procesiją sulaikyti, suardydama pontoninį tiltą, bet tas greitai vėl buvo suvestas. Prie Nemuno Sūduvoje, buvusioje Lenkų karalystėje, laukė kita procesija iš trijų parapijų. Taip susijungusios procesijos iš Lietuvos ir Lenkijos, kaip tada buvo manoma, susivienijusios, nuėjo į Petnyčių koplyčią, kuri tada turėjo būti pašventinta, šitaip buvo reiškiama dviejų tautų vienybė ir unija. Prie tos pat Pėtnyčių koplyčios pradėjo organizuotis 1863 m. sukilėliai[22].

Valdžiai uždraudus procesijas, tikintieji tik pavieniai galėjo aplankyti Marijos šventoves. Kunigai, suvaržyti draudimu išvykti iš savo parapijos ribų, taip pat negalėdavo vadovauti savo tikintiesiems ; jie negalėjo net patys nuvykti į šventas vietas ir tenai patarnauti maldininkams. Tik po 1905 m. laisvės manifesto, vėl pasipylė maldingos organizuotos kelionės. Ypačiai tais metais gausiai lankėsi Vilniuje Sūduvos parapijos. O ką jau kalbėti apie žemaičius, kur maldingų kelionių tradicijos buvo tokios gyvos.

Lietuvai 1918 m. atgavus laisvę, patobulėjus susisiekimo priemonėms, maldingos kelionės nors ir buvo rengiamos, bet jos jau nebeteko tos

romantikos, tos aukos ir atgailos dvasios, kurią turėjo anksčiau. Traukiniais ir autobusiais naudodamasi maldinga kelionė nebeturi to grožio ir tos pasiaukojimo dvasios. Tačiau ir tokiomis priemonėmis atliktos kelionės, ypačiai dėl savo kilnios intencijos ir religinio tikslo, atneša vaisių ir duoda joje dalyvaujantiems dvasinės naudos.

1 *X.M.S.* Rezurekcya - Podr. Encykl. Kościelna, t. XXXIII-XXXIV (1914), 261-262.
2 Rituale Sacramentorum... ex decreto Synodi Petricoviensis... reimpressum, Cracoviae 1892, 528-533.
3 *Ks.S.G.* Boże Ciało - Podr. Encykl. Kościelna, t. V-VI (1905, 102-3.
4 *Rostowski S.* Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum libri decem, 1877, 147-48.
5 *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy, Wilno 1908, I, 30.
6 *Wolonczewskis M.* Žemajtiu Wiskupiste, Vilniuj 1848, II, 209-210.
7 *De Bruyne L.* L'origine des processions de la Chandeleur et des rogations - Revue bénédictine 34 (1922), 14-26.
8 *Kurczewski,* op. cit. 34.
9 *Gerullis G.* Mosvid, Heidelberg 1923, 371.
10 *Kurczewski J.* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 37.
11 *Schiele F. M. - Zcharnack L.* Die Religion in Geschichte und Gegenwart, II, 820.
12 *Rostowski S.,* op. cit., 215-16.
13 *Rostowski,* op. cit. 207.
14 *Fridrich A.* Hystorye cudownych obrazów N. Maryi Panny w Polsce, Kraków 1911, IV, 131-132.
15 *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy, I, 156.
16 *Kurczewski J.*, Biskupstwo Wileńskie, 162-163.
17 *W olonczewskis,* op. cit. II, 209-211.
18 *W olonczewskis,* op. cit. II, 205.
19 *W olonczewskis,* op. cit. II, 207-208.
20 *W olonczewskis,* op. cit. II, 206.
21 *W olonczewskis,* op. cit. II, 207-208.
22 *Geysztor,* Pamiętniki, Wilno 1921, 45.

D. LIETUVOS PAAUKOJIMAS MARIJAI

Katalikų Bažnyčia kovoje su tikėjimo klaidomis visuomet šaukėsi Marijos pagalbos. Bažnyčios liturginėje kalboje Marija yra vadinama «Klaidų Nugalėtoja»: Gaude, Maria Virgo, cunctas haereses sola interemisti in universo mundo [1]. Tad ir reformacijai pasikėsinus į Bažnyčios mokslą, Marija pasidarė kovos simbolis : kiek protestantai neigė dogmatines apie Mariją tiesas ir jos kultą, tiek katalikai dar stipriau pabrėžė ir išryškino Marijos garbinimą, dar labiau pasivesdami jos globai, šaukdamiesi jos galingo užtarimo.

Ir iš tikrųjų, tie kraštai, kuriuose žmonių pamaldumas į Mariją buvo gilus ir stiprus, išliko reformacijos nedaug paliesti, arba tuojau atsigavo. Marija tuose kraštuose tikrai tapo « Klaidų Nugalėtoja», ir todėl jau ne tik pavieniai asmenys, ne vien tam tikros pamaldžių asmenų bendruomenės, bet ir ištisos tautos ir valstybės rinkosi Mariją savo ypatinga globėja, užtarytoja. Valstybių valdovai visos tautos vardu darė iškilmingus savo valdomojo krašto paaukojimus ir pavedimus Marijai. Ir taip 1528 m. Florencijos respublika iškilmingu dekretu paskelbia Mariją Florencijos Karaliene. Ispanija ir jos kolonijos buvo paaukota Marijai 1617 m. Prancūzų karalius Liudvikas XIII 1630.VIII.15 iškilmingai paaukojo visą Prancūziją Marijai ir to įvykio atminčiai įsakė kasmet Marijos Dangun Ėmimo šventėje daryti Paryžiuje ir visame krašte procesijas. 1646 m. karalius Jonas IV paaukojo Portugaliją Marijai Nekaltai Pradėtajai ir atminčiai liepė ant visų miestų vartų padėti atatinkamą parašą — atminimą. Imperatorius Ferdinandas III 1647. V. 18 paaukojo Nekaltai Pradėtajai Marijai Austriją ir atminčiai pastatydino Vienoje stulpą su Marijos statula [2].

Ypatingos Marijos globos patyrė ir Lietuva su Lenkija. Ir čia Marija buvo «Klaidų Nugalėtoja» — padėjo šioms tautoms atsispirti prieš protestantizmą, kuris iš pašonėje esančios Vokietijos ir Prūsų visa jėga skverbėsi į Lietuvos-Lenkijos valstybę. O Lietuvoje Marijos apsireiškimas Šiluvoje buvo dar ir regimas dangaus pagalbos ženklas sunkiose katalikams dienose. Greitas katalikų atsigavimas padarė tai, kad per pirmuosius krikšto šimtmečius Lietuva, vis dar neišsivadavusi iš pagonystės liekanų, netrukus virto « Šventąja Lietuva » — Marijos Žeme. Prie to prisidėjo ir 1656 m. Lietuvos-Lenkijos valstybės paaukojimas Marijai.

Tada Lietuvą buvo užgriuvusi baisi nelaimė. Iš vienos pusės rusai, iš kitos švedai nusiaubė Lietuvos kraštą. Stipri rusų kariuomenė veržėsi iš rytų ir ėmė vieną po kitos Lietuvos tvirtoves. Tada pirmą

kartą Lietuvos istorijoj sostinė Vilnius pateko į rusų rankas. Sostinė buvo baisiai nuteriota. O tada Vilnius buvo turtingas ir gražus. Rusai, nieko to nematę ir neturėję pas save, ėmė baisiausiai viską plėšti ir naikinti. Viskas, kas brangesnio, net ponų rūmų baldai, buvo gabenama į Maskvą. Pakrikę kareiviai naikino miestą, plėšė bažnyčias ir vienuolynus ; neišliko nė kapai : bažnyčių ir vienuolynų rūsiuose buvo išmėtyti kaulai ir išgrobtos karstuose rastos brangenybės. Tada buvo kažkur paslėptas ir iki mūsų dienų nesurastas Vytauto karstas. Plėšimų metu mieste kilo gaisras, kuris per 17 dienų sunaikino visa, kas dar liko neišplėšta[3].

1655 m. Lietuvon įsiveržusios švedų kariuomenės vadas Pontus de la Gardie.

Kaunas ir Gardinas susilaukė tokio pat likimo. O Žemaičiuose tuo laiku šeimininkavo prieš katalikus fanatiškai nusiteikę švedai. Jaunas švedų karalius Karolis X Gustavas, norėdamas pasižymėti kare ir pasiplėšti, pirmiausia 1655 m. vasarą puolė Lenkiją, o kita armija, vadovaujama generolo Pontus de la Gardie, užėmė Žemaitiją. Nors Jonušas Radvila ir buvo sudaręs su Gardie politinės unijos sutartį Kėdainiuose, kurią pasirašė Žemaičių vyskupas Parčiauskis, Vilniaus vyskupo įgaliotinis kan. Bialozaras, lauko hetmonas Gansiauskas ir per 1.000 bajorų, tačiau švedai unijos su Lietuva neįvertino, nes karalius į Kėdainių aktą nieko neatsakė, ir šeimininkavo Lietuvoje

ne kaip sąjungininkas, bet kaip okupantas. « Kareiviai užmušinėjo nekaltus žmones, bažnyčias ir sodžius degino, dvarus teriojo ir visa, ką atrado, grobstė. Tankiai galėjai matyti paskui švedų stovyklas vaikščiojančius čigonus, apsivilkusius šventais bažnyčių drabužiais. Kas dar baisiau, atsirado ir žemaičių tokį pat ermyderį darančių, kurie kartu su švedais ir čigonais ne vien dvarų, bet ir bažnyčių gėrybes plėšė »[4].

Vysk. Parčiauskis lankė savo vyskupijos tikinčiuosius, juos guodė, o surinkęs pinigų iš kunigų, išpirkinėjo iš švedų nelaisvės savo vyskupijos katalikus. « Toje gadynėje ne vien šiaip jau žmonės, bet ir kunigai, ir pats vyskupas dideliai daug pikta nukentėjo» — sako vysk. M. Valančius [5].

Tokiose tad krašto nelaimėse gimė mintis paaukoti Lietuvos-Lenkijos valstybę Švč. Marijai ir, pasivedus jos globai, melsti pagalbos nelaimėje. Katalikybė Lietuvoje ir Lenkijoje išėjo laimėtoja prieš visas sektas ir herezijas. Tad ir dabar, kada stačiatikiai rusai ir protestantai švedai teriojo valstybę, beliko šauktis «Klaidų Nugalėtojos » pagalbos. Popiežiaus nuncijus Petras Vidoni 1656.III.12 rašė Romon, kad Gniezno arkivyskupas yra pataręs iš Silezijos grįžusiam karaliui Jonui Kazimierui pasirinkti Dangaus Karalienę valstybės globėja, padaryti jos garbei apžadus. Nuncijus priduria, kad ir jis yra kalbėjęs su karalium tuo reikalu ; esą karalius yra labai palankiai nusiteikęs tam dalykui ir padarys viską, kas bus nustatyta [6].

Su nuncijaus pranešimu Romon buvo drauge pasiųstas projektas tokio valstybės paaukojimo ir visa tvarka, kuri turėtų būti tokia : iškilmei parenkama kuri nors šventa diena ar šeštadienis. Iškilmės turi būti atliktos vienoje iš svarbiausių miesto bažnyčių, ypatingai tokioje, kurioje yra koks nors stebuklingas Marijos paveikslas. Prieš iškilmes pamokslininkai turi iš sakyklų visa tai paskelbti žmonėms. Iškilmės turi susidėti iš iškilmingų Marijos giedotų mišių, laikomų vieno iš vyskupų ar prelatų, dalyvaujant karaliui, senatoriams, kariuomenės vadams ir žmonėms. Iškilmės pamokslas turi žadinti visus prie pamaldumo į Dievo Gimdytoją. Po pamokslo, prieš altorių, prie kurio buvo laikomos mišios, karalius su visu nuolankumu klūpodamas (tą pat darant visiems didikams) atskaitys pasiaukojimo aktą, kuriuo Marijos globai pavedama Lenkijos karalystė ir Lietuvos Kunigaištija, kariuomenė ir jos vadai, ir ji išsirenkama LIETUVOS IR LENKIJOS KARALIENE IR GLOBĖJA. Drauge pasižadama Marijos kultą visomis jėgomis platinti, piktžodžiavimus prieš Mariją sutramdyti, netgi specialų įstatymą prieš piktžodžiautojus išleisti. Drauge maldaujama Švč. Mergelės Marijos pagalbos prieš visus priešus, tiek netikėlius, tiek ir visus Romos katalikų tikėjimo priešus, ypačiai švedus. Toji diena, kurią Marijos pagalba karaliaus kariuomenė nugalės švedus, bus Lietuvoje ir Lenkijoje labai iškilmingai švenčiama, jos vigilijoje laikant griežtą pasninką, susilaikant net nuo žuvies ir pasitenkinant vien silkių padažu. Po to, panašų pažadą, vadovaujant kunigui iš sakyklos, padarys visi žmones. Visa tai bus perduota kariuomenei, kuri taip pat

išsirinks Švč. Mergelę Mariją savo vade ir globėja. Projektas baigiamas žodžiais : « Ir trumpu laiku matysime jos pagalbą mums : ir bus Marijos vardas Lietuvoje ir Lenkijoje garbingas » [7].

Ant dokumento, kuris šiandien randasi Vatikano archyve, yra padarytas prierašas — pastaba, kad išleidimas specialus įstatymo prieš piktžodžiautojus Marijai priešinasi karaliaus padarytai priesaikai nepersekioti nė vieno dėl jo religinių įsitikinimų, ir kad pramatytas pasninkas yra labai griežtas ir todėl nebus laikomas. Kieno šios pastabos padarytos, sunku atsekti ; jos galėjo būti paties nuncijaus, šį

Lietuvos Lenkijos karalius Jonas Kazimieras , paaukojęs savo valdomas žemes Marijai.

dokumentą siuntusio Romai, bet galėjo būti padarytos ir Romos Kūrijoje, kuri tąjį projektą aprobavo. Gana to, kad karaliaus akte tų dalykų, kaip matysime, nėra.

Gavus Romos pritarimą ir aprobatą, karalius, nieko nelaukdamas 1656.IV.i Lvove dvasininkų ir senatorių akivaizdoje, dalyvaujant didžiausioms žmonių minioms, pagal nustatytą tvarką, atsiklaupęs prieš altorių, sukalbėjo šį Lietuvos-Lenkijos Marijai paaukojimo aktą:

« Didžioji Dievo-Žmogaus Motina ir Švenčiausioji Mergele Marija, aš, Jonas Kazimieras, tavo Sūnaus, karalių Karaliaus, o drauge ir tavo

gailestingumu, karalius, suklupęs prie tavo švenčiausių kojų, šiandien tave renkuosi savo Globėja ir mano valdomųjų žemių Karaliene, tavo ypatingai globai ir apsaugai pavesdamas save ir mano valdomas žemes : Lenkijos karalystę ir Lietuvos, Prūsijos, Rusijos, Mozūrijos, Žemaitijos, Livonijos, Černigovo kunigaikštijas drauge su kariuomene ir abiejų tautų žmonėmis, maldaudamas šiais nelaimingais ir mano valstybei sunkiais laikais tavo pagalbos ir gailestingumo prieš Romos Bažnyčios priešus. Prisimindamas tavo gerumą, kuris žadina mane drauge su visa tauta dar labiau trokšti tau tarnauti, pažadu tau ir tavo Sūnui Viešpačiui Jėzui Kristui, savo, mano diduomenės ir mano tautų vardu, tavo garbę ir kultą visoje valstybėje, visomis jėgomis dar labiau propaguoti. Be to, pasižadu ir pažadu, kad, kai tik tavo galinga pagalba ir tavo Sūnaus gailestingumu bus nugalėti priešai, ypačiai švedai, išrūpinti iš Šv. Sosto leidimą kasmet iškilmingai švęsti tą dieną per visus amžius, kaip padėkos ženklą tau ir tavo Sūnui, Aš su mano valstybės vyskupais stengsiuosi daryti visa, kad tai, ką čia pažadu, visa tauta įvykdytų. O kadangi su didele širdgėla aiškiai matau, jog už mano karalystės vargšų dejavimus ir valstiečių priespaudą tavo Sūnus, teisingasis Teisėjas, per septynerius metus mums siunčia maro, karų ir kitų nelaimių rykštes, pareiškiu ir iškilmingai žadėte pasižadu su visais luomais, kad, grįžus taikai, bus imtasi visokių priemonių toms nelaimėms pašalinti ir bus pasirūpinta, kad manosios karalystės žmonės būtų laisvi nuo neteisingų sunkenybių ir suspaudimų. Padaryk, o gailestingiausioji Viešpate ir Valdove, tai, kad visa, ką man ir mano didikams bei luomams esi įkvėpusi, tavo Sūnaus malone būtų įgyvendinta. Amen »[8].

Reikia manyti, kad visos to akto iškilmės buvo pravestos taip, kaip buvo projekte numatyta, nes po keturių dienų (1656.IV.5) nuncijus savo pranešime Romai galėjo sakyti, kad paaukojimas «praėjo pareitą šeštadienį su dideliu pamaldumu ir įspūdžiu, kuris daugeliui traukė ašaras iš širdžių » [9]. Siųsdamas pasiaukojimo akto nuorašą, nuncijus atkreipia Romos dėmesį į tą vietą, kur karalius pasižada dėti pastangų sumažinti valstiečių priespaudą, kas «iš tikrųjų yra daugiau negu reikalinga, ir aš manau, kad jų dejavimai iššaukė Dievo rūstybę ant tų Ponų. Teduoda Dievas, kad kaip dabar, taip ir ateityje, būtų susilaikyta nuo priespaudos ir geresniu vargšų traktavimu būtų įvykdyti duotieji pažadai»[10].

Popiežius Aleksandras VII 1656.V.13 parašė tuo reikalu karaliui brevę ir pagyrė jo žygį ir padarytą pasiaukojimą, linkėdamas, kad Marijos globa visuomet lydėtų gerus karaliaus darbus ir sumanymus, bet ypačiai padėtų nugalėti priešus[11].

Šis didelės svarbos aktas buvo stiprus ginklas prieš kitatikius ir katalikų persekiotojus. Švedams ėmė nesisekti. Pasipiktinęs plėšimais ir žudymais, dabar pasitikėdamas Marijos globa, sukilo visas kraštas, ypačiai Lenkija. Generolas Gardie su kariuomene buvo iškviestas iš Lietuvos, kur liko tik mažos švedų jėgos. Lietuvoje kilo smarkus partizaniškas karas : mažesni švedų būreliai buvo naikinami. Uni-

jos su Švedija jau nebuvo kam ginti, nes 1656 m. gale mirė jos autorius ir sumanytojas Jonušas Radvila. O kai 1660 m. mirė Karolis X Gustavas, su švedais, jau išvarytais ir iš Lenkijos, Olyvoje buvo padaryta taika. Tada Švedija grąžino Lietuvai Latgaliją, iš kurios buvo sudaryta Livonijos vaivadija. Kai švedai danginosi iš Lietuvos, « žmonės išvydę juos išeinant, neišpasakytai džiaugėsi ir linksminosi, visi tarėsi saulės amžių gyvensią, kad tokiuose laikuose gyvi išliko. Bruzdėjo į bažnyčias dėkoti Dievui už tą geradarystę»[12]. Ypač tada gausiai buvo lankomos Marijos šventovės Šiluvoje ir Žem. Kalvarijoje.

Tuose sunkiuose laikuose Žemaičių vyskupas Aleksandras Sapiega 1660 m. įsakė visose bažnyčiose kalbėti pop. Liberijaus maldą, prašant, kad Dievas ištremtų neprietelius ir atitolintų visokias nelaimes. Tais metais į Lietuvą ruoštas didelis Maskvos žygis nepasisekė, o sekančiais metais iš rusų jau buvo atsiimtas Gardinas, Mohilevas ir Vilnius. Pagaliau po ilgų derybų 1667 m. buvo pasirašyta su rusais Andrusovo taika, kuri nustatė sieną tarp Lietuvos ir Rusijos, išbuvusią nepakeistą iki pirmojo Respublikos dalinimo — 1772 m. Taip buvo įveiktos didžiosios nelaimės, bet po 1656 m. pasiaukojimo turėjo praeiti dar 11 metų, kol galutinai baigėsi visos nelaimės ir grįžo taika bei ramybė. Marija padėjo laimėti sunkią kovą[13].

Anų sunkių laikų paminklas yra jėzuito Prano Šrubauskio (1616-1680) išleistame pirmajame lietuviškame giesmyne « Balsas Širdies » įdėta « Giesmė čėsų praėjusių Lietuvoje », kurioje pirmiausia kreipiamasi į Mariją :

Būk pasveikinta, švenčiausia Marija,
Dangaus ir žemes skaisčiausia lelija.
Tavęs šaukiame, tavęsp dūksaujame
Tavo malonės mes griešni laukiame.

Nes Tu Motina esi Sūnaus Dievo,
Duktė gražiausia amžinojo Tėvo.
Užtark, Pana, šventoms maldoms Tavo,
Mus neapleiski, glausk po sparnu savo.

Toliau autorius aprašo karo nelaimes ir iš priešų patirtas skriaudas bei vidaus nuodėmes, už kurias Dievas baudžia :

Regim ant mūsų taip sunkią koronę,
Nupuol už griekus visokiame stone,
Išbarstė žmones, pavargo ponystė.
Nupuolė labai mūsų karalystė.

Tukstančius žmonių į nevalią varė,
švedas, maskolius kalinius pridarė,
Sunkią koronę visi apturėjo,
Nekalti žmonės krauju apsiliejo.

Bažnyčias šventas, miestus ir miestelius,
Dvarus ir sodus degin neprietelius,
Altorius plėšia, vierą išjuokdami,
Bažnyčias bjaurin, arklius statydami.

Kunigai, Dievo tarnai, zokonykai,
Panelės šventos ir kiti minykai
Ištremti stojos, kaip avys iš gardo,
Jau nuo bažnyčių, nuo Viešpaties vardo.

Kuriuos tironys ant vietos užspėjo,
Senas ir jaunas krauju apsiliejo,
Vargino žmones, iš skūros lupdami,
Nė jokio daikto namie nelikdami.

Ir krūtis pjaustė, vaikus išvirdami,
Liepė motinoms ėsti, priversdami.
Kokius motinos sopulius turėjo,
Gyvus kad verdant vaikelius regėjo.

Lietuvos žemė kaipo būt pražuvo,
Septynius metus kad nevalioj buvo,
Bet Dievs padeda dide meile savo,
Duodams patrono pagalbą gatavą.[14]

Keliuose užbaigos posmuose autorius sumini šv. Kazimierą, kaip Lietuvos užtarytoją, tuo norėdamas pabrėžti, kad Marija ir Kazimieras yra išvedę kraštą iš didžiųjų nelaimių. Ši giesmė buvo nuolat kantičkose perspausdinama ir žmonių mielai giedama, kol rusų cenzūros XIX a. buvo uždrausta. Vilniaus vyskupas Klungevičius (Klungis), rusų valdžios įsakytas, 1833.XII.23 išleido ganytojišką laišką, kuriame tarp kita ko draudžiama vartoti kantičkas be aprobatos, giedoti juokingas ir valdžią užgaunančias giesmes ; o iš rožinio ir gadzinkų turi būti išleisti užgauliojantieji žodžiai, tačiau nepažeidžiant maldos esmės [15]. Nuo tada ši giesmė iš kantičkų išnyko.

Ar tik ne iš tų pat laikų bus kita kantičkų giesmė Marijos garbei, kurioje daroma aliuzija į 1656 m. valstybės paaukojimą Marijai :

Pana už aniolus turi pirmą vietą,
Apgynėja griešnų, nuo amžių pradėta.
Neatgręžk veido nuo verkiančių,
Ašarų marėse plaukiančių.
Ciesoriene dangaus ir žemės !

Po tavo ploščium stov čiela ponystė.
Nepaimtai valdai mūsų karalystę,
Apgink nuo sunkių priepuolių,
Vargais suspaustų sopulių,
Gėrybės pilnoji Motina.

Attolink kares, marus ir badus,
Perkūnus, žaibus, o duok mums pagadas,
Mares tu gilias kėravoji,
O skęstančius ratavoji
Bile tavo pagalbos šaukiasi...[16]

* * *

Antrasis Lietuvos paaukojimas Marijai įvyko tokiu pat Lietuvai sunkiu laiku, kada vėl maskolių ordos užplūdę Lietuvą naikina, tikinčiuosius baisiausiai persekioja, žudo ir tremia. Lietuvos vyskupai tremtyje, susirinkę Romoje 1951.V.13, Šv. Kazimiero Kolegijos koplyčioje, minėdami 25 metų sukaktį nuo Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo, dalyvaujant dvasiškijai, diplomatams ir Romoje esantiems lietuviams, iškilmingai pavedė ir paaukojo Lietuvą Nekalčiausiai Marijos Širdžiai. Iškilmėms vadovavo arkiv. Juozapas Skvireckas, Kauno arkivyskupas — metropolitas, dalyvavo vyskupai Būčys, Brizgys, Padolskis. Po mišių visi vyskupai suklaupę prieš altorių sukalbėjo šį aktą : «Mes Tau kitados paaukotos mūsų Tėvynės Lietuvos šalies sūnūs, kuriuos Šventoji Dvasia pastatė vyskupais valdyti Dievo Bažnyčios ir vesti jos ištikimus vaikus išganymo keliu... Lietuvos Bažnytinės Provincijos 25-jų metinių sukaktuvių proga, šių 1951 metų gegužės 13 dieną aukojame save, mūsų bažnytinės Provincijos ir visos Lietuvos sūnus ir dukteris : tuos, kurie neša sunkų jungą svetimų pavergtoje mūsų tėvynėje, tuos, kurie yra žiauriai kalinami ir ištremti į nejaukias svetimas šalis, kur jie neturi sau jokios dvasinės paguodos, ir visus kitus lietuvius, išsisklaidžiusius kone visuose pasaulio kraštuose, aukojame Tau, Tavo Nekalčiausiai Širdžiai, kad Tavo meilė ir užtarimas pagreitintų Dievo Karalystės pergalę; o visos tautos, susitaikiusios tarp savęs ir su Dievu, vadintų Tave palaiminta ir nuo vieno žemės pakraščio iki kitam kartu su Tavim giedotų nesiliaujantį garbės, meilės ir padėkos Magnificat Širdžiai Jėzaus, kuriame viename žmonija gali rasti tiesą, gyvenimą ir taiką ».

Kad ir gražiausi ir iškilmingiausi aktai dar negarantuoja Marijos globos ir užtarimo. Jie yra tik naujas įsipareigojimas visai tautai sekti Marija ir Jos Sūnumi. Dangaus pagalba sunkiose valandose laimima pavergtųjų kančiomis ir laisvųjų ištikimybe Marijai ir jos Sūnaus įsakymams. Kada tauta tai padaro, tada ateina pagalba iš aukštybių. Šiandien sunku pasakyti, kiek turės praslinkti metų nuo paskutinio Lietuvos paaukojimo Marijai, iki atsikėlusi tauta galės apie šiuos laikus giedoti kaip apie praėjusius. Tai priklauso nuo pačios tautos pastangų savo vadų padarytuosius pažadus įgyvendinti. Juo ji greičiau tai padarys, juo greitesnis bus tautos atsikėlimas.

1 Officium Parvum B.V.M., antiphona ad Matutinum.
2 *Roschini M.G.* Mariologia, t. II, pars III, 243, 250-260.
3 *Šapoka A.* Lietuvos Istorija, 1951[3], 326.

4 *Wolonczewskis M.* Žemajtiu Wiskupiste, Wilniuj 1848, I, 167-168.
5 Ten pat, 168.
6 Vatikano Archyvas, Nunz. di Polonia, vol. 64, fol. 192.
7 Ten pat, fol. 193.
8 Ten pat, fol. 220.
8 Ten pat, fol. 219.
10 Ten pat.
11 *Theiner A.* Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, t. III, 510.
12 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 173.
13 *Ivinskis Z.* Pirmasis Lietuvos pasiaukojimas Marijai - Lux Christi 1953, Nr. 2(9), 29-31.
14 Lietuvių Poezijos Antologija, Chicago 1951, 118-119.
15 *Kurczewski J.* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 150.
16 Giesmių Knyga arba Kantičkos, 1859, 325-327.

III.

LIAUDIES PAMALDUMAS Į MARIJĄ

Šį skyrių pavadinome liaudies pamaldumu į Mariją ne dėl to, kad šiame skyriuje suminėtos pamaldumo formos būtų liaudies sukurtos (išskyrus liaudies meną), bet dėl to, kad jos skirtos ne liturginiam Bažnyčios vartojimui, o tik liaudies pamaldumui žadinti ir yra ypatingai liaudyje paplitusios, jos pamėgtos ir vartotos. Maldos ir giesmės atskirų autorių, daugiausia dvasiškių, sudėtos lygiai gali būti vartojamos bažnyčioje, kaip ir namieje, viešai ir privačiai kalbamos ar giedamos. Bet daugiausia jos skirtos privatiniam pamaldumui ir tik kaikada vartojamos bažnytinėse, vad. pridėtinėse pamaldose. Lietuvių tautoje jos ypačiai paplito namų, šeimos židinyje.

A. MALDOS

I. Sveika Marija.

Kaip Tėve mūsų yra vadinama Viešpaties malda, taip Sveika Marija yra Marijos malda. Ji priklauso prie taip vad. poterių (kiekvieno tikinčiojo kataliko kasdieninių maldų) ir jau nuo daug amžių neatskiriamai sujungta su Viešpaties malda ne tik privatiniame žmonių pamaldume, bet ir viešose arba liturginėse Bažnyčios maldose.

Tačiau malda Sveika Marija kol įgavo dabartinę formą, turėjo praeiti keli amžiai. Tyrinėdami maldos Sveika Marija kilmę, turime ją dalinti į dvi dalis : pirmoji (Sveika Marija, malonės pilnoji... iki Jėzus) yra garbinamoji malda ; antroji (Šventoji Marija... iki galo) yra maldaujamoji. Pirmosios dalies žodžiai yra paimti iš Evangelijos, antrosios — Bažnyčios parinkti.

Pirmoji maldos Sveika Marija dalis susideda iš dviejų, iš Evangelijos paimtų, pasveikinimų : « Sveika, malonės pilnoji, Viešpats su tavim » (Luk. I, 28) — žodžiai kuriais arkangelas Gabrielius, Dievo pasiųstas pranešti Marijai, kad ji yra išrinkta būti Dievo Sūnaus motina, ją pasveikino, — ir «Pagirta tu tarp moterų ir pagirtas tavo įsčios vaisius» (Luk. I, 24) — Elzbietos pasveikinimas, atsilankius pas ją Marijai. Vėliau, kad labiau išryškinus šios maldos prasmę, buvo įterpti Marijos (Sveika Marija) ir Jėzaus (vaisius Jėzus) vardai.

Pirmoji Sveika Marija maldos dalis krikščionių buvo vartojama galbūt nuo pirmųjų amžių. Jie, naudodamiesi Luko Evangelija, galėjo Šv. Dvasios įkvėptais žodžiais kreiptis į Mariją, norėdami ją pasveikinti, pagarbinti. Tačiau šiam spėliojimui nėra istorinių šaltinių. Pirmasis istorinis dokumentas, kuriame randame angelo pasveikinimo žodžius paverstus malda, yra Teodoto Ancyriečio (4-446) pamokslas[1]. V amžiuje prie angelo žodžių jau yra prijungiami ir šv. Elzbietos sveikinamieji žodžiai. Tokią Sveika Marija formą randame senovės liturgijose : šv. Jokūbo, vartotoje Jeruzalėje, šv. Morkaus — koptų bažnyčioje ir šv. Jono Krizostomo Konstantinopolyje.

Lotynų Bažnyčioje pirmoji Sveika Marija dalis (abu pasveikinimai) pirmą kartą randami pop. šv. Grigaliaus (590-604) laikais [2]. Žodis « Marija » įvestas VI amž., o « Jėzus » — XI a[3].

Tačiau dar iki XII a. ši pirmoji Sveika Marija maldos dalis, kaip malda, retai buvo vartojama. Tik XII a. vyskupai ir sinodai ėmė raginti tikinčiuosius, kad jie mokėtų Apaštalų Išpažinimą (Tikiu į Dievą Tėvą), Viešpaties maldą ir Sveika Marija. XIII a. vienuolių (cistersų, premonstratiečių, domininkonų, servitų) ordinuose Sveika Marija tapo privaloma malda, kai kur kalbama prieš ir po Officium Divinum.

Antroji Sveika Marija dalis, maldaujamoji, atsiranda tik XIV a. Šios dalies žodžiai yra ne kas kita, kaip tik išplėsta forma to, kas jau buvo nuo seniausių laikų žinomoje Visų Šventųjų litanijoje : « Šventoji Marija, melskis už mus ». Ilgą laiką ši maldos dalis nebuvo nusistovėjusi. Senovės raštuose randama įvairių jos formų. Pvz. viename Florencijos valstybinėje bibliotekoje esančiame XIV a. rankraštyje yra šie žodžiai : « Šventoji Marija, Dievo Motina, malonės ir gailestingumo Motina, melskis už mus dabar ir mirties valandoje. Amen»[4]. Tik kai pop. šv. Pijus V 1568 m. įvedė naują Romos breviorių, jame įdėjo dabartinę šios maldos redakciją, įsakytą kalbėti prieš kiekvieną kunigiškų poterių valandą. Visoje Bažnyčioje Sveika Marija malda dabartinėje formoje nusistovėjo galutinai tik XVII a. viduryje.

Prieš šią gražiąją maldą pirmieji sukilo protestantai. Kalvinas ją tiesiog vadino popiežiškių prietaru. Erazmas Roterdamietis peikė tuos pamokslininkus, kurie savo pamokslus, ano laiko papročių, pradėdavo malda Sveika Marija. Taip ši malda tapo kovos objektu tarp katalikų ir protestantų. Jos ginti stojo šv. Robertas Belarminas ir kiti katalikų teologai. Nuo anų laikų katalikai dar labiau prie šios maldos prisirišo ir dar su didesniu dvasios pakilimu kartojo : « Sveika Marija, malonės pilnoji».

Nuo kada Sveika Marija skamba lietuvių lūpose ?

Istorikai, aprašinėdami Lietuvos krikštą 1387 m. Vilniuje ir 1413 Žemaičiuose, sako, kad Vytautas ir Jogaila « it kokiu du apaštalu mokė žmones ir išguldinėjo žemaitiškai poterius »[5]. Jogailos kapelionas

Mikalojus Kozlowskis po Jogailos mirties 1434.VII.31 Bazelyje atlaikė gedulingas pamaldas ir pasakė pamokslą, kuriame Jogailos nuopelnų skaičiuje paminėjo ir tą, kad jis «tiek buvęs lietuvių išganymui atsidėjęs, kad pats mokęs juos Apaštalų Tikėjimo Išpažinimo ir Viešpaties maldos ir pats išvertęs iš mūsų (lenkų J. V.) į jų (lietuvių J. V.) kalbą, kad lengviau jie galėtų suprasti ir atsiminti»[6]. Tą pat kartoja ir Dlugošas [7].

Kaip matome, tarp poterių, kurių buvo mokomi krikštijamieji lietuviai, Sveika Marija, nėra paminėta. Tiesa, ši malda tuo metu galėjo turėti tik pirmąją dalį, tačiau ir toji dalis jau buvo plačiai vartojama Katalikų Bažnyčioje, taigi ir Lenkijoje. Tad sunku būtų tikėti, kad krikšto metu lietuviai nebūtų buvę pamokyti maldos pagarbinti Marijai, juoba, kad Marija katalikų tikėjime ir pamaldume yra neatskiriama nuo Kristaus ir jos kultas tada buvo labai žymus Katalikų Bažnyčioje. Marijos garbei buvo pašvęsta didelė dalis pirmųjų Lietuvos bažnyčių, tad jose turėjo pasigirsti ir Angelo pasveikinimas.

Pirmoji tikra žinia apie Sveika Marija maldos vartojimą yra iš 1430 metų. Tais Vytauto mirties metais Vilniuje prie Šv. Jono bažnyčios yra įsteigiama brolija, kurios nariai šventomis dienomis turi giedoti bažnyčioje 10 Tėve mūsų ir Sveika Marija. Reiškia, ši malda drauge su Tėve mūsų buvo statoma lygiai, o jos giedojimas viešai bažnyčioje kaip tik turėjo būti lyg ir pamoka kitiems, kad ją išmoktų, besiklausydami giedančiųjų [8].

Sveika Marija, tapusi kasdieninių poterių neatskiriama dalis, tapo lietuvio mieliausia ir dažniausiai vartojama malda Marijai pagarbinti. Ji paskui įėjo, kaip sudedamoji dalis, ir į kitas pamaldumo formas (Viešpaties Angelas, rožinį), Lietuvis, darbais užimtas, neturėdadamas laiko visų poterių sukalbėti, paprastai niekad neapleidžia bent Sveika Marija maldos.

Maldaknygėje « Šaltinis» skyriuje «Giesmės prie Panelės Švenčiausios », pirmoje vietoje yra giesmė «Sveika Marija, Pana galinga», susidedanti iš 3 posmų, kur eiliuota forma yra paduota ta pati malda. Kieno ji parašyta, nežinome. Neblogas eiliavimas rodo, kad ji yra naujesnių laikų autoriaus ir tai lietuvio darbas, nes panašios giesmės neturi lenkų giesmynai ir maldaknygės.

2. Viešpaties Angelas.

Lietuvoje buvo galima matyti nepaprastai žavintį reginį, kai vasarą, saulei nusileidžiant, darbininkai, skubėdami atlikti paskutinius darbus laukuose, išgirdę varpo balsą, liaujasi dirbę, nusiima kepures ir susitelkę kalba Viešpaties Angelas. O varpo balsas vakaro tyloje girdisi toli toli. Jo balsas yra lyg paaukojimas Viešpačiui dienos darbų, lyg

pakėlimas minties nuo žemės rūpesčių į dangų, pagarbinant tą, kuri yra dangaus ir žemės Karalienė bei Motina.

Bet ne tik vakare. Bažnyčių varpais skambinama tris kartus : ryte auštant, vidurdienyje ir vakare brėkštant. Tai yra pakvietimas tikinčiųjų kalbėti Viešpaties Angelas ir pagarbinti Mariją sąryšyje su Dievo Sūnaus įsikūnijimu. Ši malda susideda iš 3 Sveika Marija ir prieš kiekvieną jų trumpo įsikūnyjimo paslapties paminėjimo (Luk. I, 28-35 ; Luk. I, 38 ; Jon. I, 14). bei užbaigos maldos. Velykų metu, nuo XVI a. vietoje Viešpaties Angelas, kalbama Karaliene dangaus (Regina Coeli).

Vakarinis varpais šaukimas pagarbinti Mariją jau žinomas XI amž. Pop. Urbonas II 1096 m. įsakė šaukti varpais tikinčiuosius kalbėti Sveika Marija kryžiaus karo pasisekimo intencija. Nuo XIV a. jau imta skambinti ir rytais, o XV a. pradžioje ir pietų metu, bet iš karto tik penktadieniais. Pop. Kalikstas III, kai turkai grasino užimti visą Europą, 1456 m. įsakė Viešpaties Angelas kalbėti 3 kartus kasdien. Dabartinę Viešpaties Angelas formą, su tarp Sveika Marija įterptais įsikūnyjimo paslapties paminėjimais, turime tik iš XVI a., kai pop. Grigalius XIII (1572-1585) įvedė visoje Katalikų Bažnyčioje. Apie tai kalba XVII a. vyskupijų sinodai, pakartodami šį Šv. Sosto patvarkymą.

Lietuvoje Žemaičių vyskupijos sinodas, įvykęs vysk. Jurgio Tiškevičiaus laikais (1636), kaip vysk. Valančius sako, «įstatymą Grigaliaus XIII, kad visose katalikų bažnyčiose auštant, per pietus ir brėkštant poteriams skambintų, priėmė ir žmonėms apskelbė... Dar užsakė kiekvieną žmogų, tais atvejais dienos būvyje kalbant Angelo pasveikinimą, gaunant 40 dienų atlaidų » [9].

Kaip reikia kalbėti Viešpaties Angelas, moko M. Daukša savo 1595 metų katekizme. Jis, sekdamas Ledesma, sako, kad pirmajam varpo dūžiui pasigirdus, reikia kalbėti «Viešpaties angelas apreiškė Marijai... », antrajam — « Štai aš Viešpaties tarnaitė... » ir trečiajam — « Ir Žodis tapo kūnu... »[10]. Taigi jau XVI a. gale turime lietuvių kalboje tokį pat, kaip šiandien, nusistovėjusį Viešpaties Angelas kalbėjimo būdą.

Lietuvoje ir Lenkijoje yra paprotys, po vakarinio Viešpaties Angelas varpais skambinimo, dar, maždaug per 1 Sveika Marija laiko tarpą, suskambinti 9 kartus (3 X 3) už mirusius-žuvusius karuose. Kilmė šio mirusiųjų minėjimo nėra aiški. Vieni sako, kad šis tikinčiųjų pakvietimas melstis yra skirtas už žuvusius Žalgirio mūšyje (1410) ; kiti teigia, kad jis atsirado po Varnos mūšio (1444), taigi už žuvusius kare prieš turkus. Vėlesniais laikais žmonės šios ypatingos intencijos jau nežinojo ir, varpams kviečiant melstis už mirusius, kiekvienas tai darydavo bendrai už visus mirusius, prisimindamas dar ir savo artimuosius, gimines, pažįstamus. Šį varpais skambinimą, neminint specialios intencijos, primena ir Vilniaus vysk. Brzostovskio 1710 m.

aplinkraštis vyskupijos bažnyčioms, kur rašoma : « Varpais Viešpaties Angelui ryte, vidurdienyje, vakare visose bažnyčiose turi būti skambinama ; vakare taip pat už mirusius » [11].

Ramaus lietuviško kaimo bažnytėlės varpo balsas, kviečiąs tikinčiuosius sukalbėti Viešpaties Angelas, ypačiai ryte ir vakare, yra davęs įkvėpimo Lietuvos atgimimo laikotarpio poetams. Dr. V. Kudirka savo garsųjį « Kelkitės » pradeda :

Kad rytą saulė spinduliu pirmiausiu
Apreiškė žemei tekėjimą savo,
Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu
Tarytum žmogaus jisai lūpas gavo...

O lyrikas Pr. Vaičaitis, melancholiškai apdainuodamas Lietuvos kaimo idiliją, dainavo :

Kaip tąsyk varpas sunkiai gaudžia
Ir jis girdėt toli toli...
Seniai jau medžiuos paukščiai snaudžia,
Bet pats užmigti negali.

Kasdieninis varpais skambinimas pasidarė lietuvio buities neatskiriama dalis. Varpo balsas tapo išreikštas žodiniu garsu. Ir todėl sakoma, kad varpas, mirusį amžinon kelionėn palydėdamas, sako : Dan-gaus, dan-gaus. Kur nors įvykęs atsitikimas, kad žiemos metu vežant rogėmis per ežerą, ledui įlūžus, nuskendęs varpas, davė pagrindo gausiomis legendomis apie varpus-paskenduolius, kurie ir ežero dugne nenutylą. Audros metu, kai bangos šniokščia, girdisi ir varpo skundas : Bro-lau, sken-dau... Tie varpai-paskenduoliai iškilsią vieną kartą šaukti žmones į paskutinį teismą ir pan. Varpas lietuviui yra tarsi gyvas balsas ir todėl jo paklausoma : vos pasigirdus varpo šaukimui, lūpos ir širdis garbina tą, kuriai Viešpaties Angelas apreiškė, kad ji tapsianti Dievo Sūnaus Motina, pamaldžiai sukalbant Sveika Marija.

3. Sveika Karaliene.

Seniausia spausdinta lietuvių kalba Marijos garbei malda yra antifono « Salve Regina » vertimas M. Daukšos 1595 m. katekizme. Po 10 metų (1605) nežinomas autorius, naujai išvertęs tą patį Daukšos išverstą ir atspausdintą J. Ledesmos katekizmą, davė skirtingą nuo Daukšos vertimą. Ši malda greitai paplito lietuvių tarpe, juoba, kad ji domininkonų buvo vartojama kaip malda už mirusius ir giedama gedulingų pamaldų ir laidojimo metu. Domininkonų pavyzdys iš jų bažnyčių bus praplitęs ir kitose Lietuvos bažnyčiose. Sveika Karaliene giedojimas po gedulingų pamaldų tapo visuotinis. Vienuoliai, žinoma, giedojo lotyniškai. Atrodo, kad nei Daukšos, nei nežinomojo autoriaus

vertimai plačiau liaudyje nepaplito dėl Salve Regina sunkaus vertimo ir sueiliavimo. Bet už tat jau seniausiuose giesmynuose randama « Giesmė apie Paną szvencziausią už duszias czyscziuje esanczias arba Salve Regina etc. »[12], atrodo versta iš lenkų kalbos, tik vienu posmu trumpesnė. Lenkų giesmynai šios giesmės kilmę paduoda iš XVII a.[13]. Gaida yra skirtinga nuo lenkų giesmynų. Ši giesmė liaudies po gedulingų pamaldų bažnyčioje ir kapuose buvo giedama Lietuvoje iki XX a. pradžios, kada imta labiau laikytis Romos Ritualo, kur Salve Regina nevartojama ir nežinoma. 1909 m. Seinų vyskupijos valdytojas prel. J. Antanavičius į paklausimą : ar Salve Regina turi būti apleidžiama tik per ekzekvijas bažnyčioje, ar ir ant kapų numirėlį laidojant, atsakė : «Tos pačios racijos dėliai Salve Regina neturi būti giedama ne tik per ekzekvijas, bet ir numirėlį laidojant»[13]. Taip Sveika Karaliene pamažu iš bažnyčių ir kapų išnyko, nors žmonių šiaipjau budynėse buvo dar mielai giedama.

Apie šią gražią Marijos garbei maldą, kuri savo laiku buvo plačiau žinoma ir vartojama negu Sveika Marija, reikia smulkiau pakalbėti.

Kas yra jos autorius — tikrai nežinoma. Istorikai bando ją priskirti apaštalams, kiti šv. Jonui Damaskiečiui, kiti vėl šv. Bernardui. Bet paskutiniai tyrinėjimai yra linkę Sveika Karaliene antifono autorium laikyti Reichenau (Vokietijoje) vienuolyno abatą Hermaną Contractus (Der Lahme), kuris taip vadinamas dėl to, kad buvo suparalyžuotas-sutrauktas ir galėjęs tik liežuvį ir pirštus pajudinti (1013-1054).

Šis antifonas, pasižymįs savo gražumu ir išreiškiąs krikščionių jausmus ir mintį, tuojau paplito Bažnyčioje. 1135 m. jį įsivedė į savo pamaldas Cluny vienuoliai. Šv. Bernardas 1218 įvedė jį į cistersų vienuolynus. Žinoma, kad Salve Regina XII a. jau buvo iškilmingai giedama kasdien Einsiedeln'o ir Regensburgo benediktinų. Panašiai ir kartūzų vienuolynuose. Domininkonų generolas pal. Jordanas Saksonietis (1221-1234) įvedė Salve Regina domininkonų ordine, įsakydamas kalbėti po Kompletorijos pirmiausia Bolonijoje, o paskui ir kituose vienuolynuose. Prancūzijoje paprotį kasdien po Kompletorijos giedoti Salve Regina įvedė šv. Liudvikas IX. Nuo XIV a. (pop. Grigaliaus IX laikų) Salve Regina įvesta į kunigų breviorių, o 1884 m. pop. Leono XIII įsakyta kalbėti po skaitytų mišių. Taip ši malda tapo visuotinė Bažnyčios malda. Karmelitų ordine kitados Salve Regina buvo kalbama mišių pabaigoje vietoje paskutinės Evangelijos. Ypačiai ši graži Marijos garbei malda buvo vartojama jūrininkų jų sunkiame amate ir dėl to buvo net gavusi «jūrininkų himno » vardą. Vokietijoje ir Prancūzijoje Salve Regina kai kuriomis dienomis buvo giedama iškilmingai bažnyčiose, žmonėms dalyvaujant giedojime ; nuo XVI a. prie šių pamaldų pridėta dar palaiminimas su Švč. Sakramentu ir tada patsai antifonas užleido vietą Švč. Sakramento garbei[14].

O ir pats Salve Regina tekstas senovėje buvo kiek kitoks : « Salve Regina misericordiae, vita dulcedo et spes nostra... ».

Reformacijos metu Sveika Karaliene buvo jau žinoma ir kal-

bama visoje Bažnyčioje. Dėl to Liuteris, pradėjęs « reformuoti» Bažnyčią, smarkiai ėmė kovoti ir su šia malda. Pagal jį, kaip vienas Šv. Raštas yra apreiškimo šaltinis, taip vienintelis visų tarpininkas tik Jėzus Kristus. Todėl šiuo tarpininko vardu tik jis vienas gali būti vadinamas. Gi antifonas Salve Regina priskiria Marijai titulus, kurie tinka tik Kristui : gyvenimas, saldybė, viltis. Savo pamoksle 1552 m., Marijos Gimimo šventėje Liuteris sako : « Štai kokiais žodžiais antifone Sveika Karaliene vadiname Mariją. Kas gali įrodyti, kad Marija yra mūsų gyvenimas, paguoda, mūsų saldybė ?... Ir tokia malda visame pasaulyje varpams skambant giedama!» Sekančiais metais Liuteris pareiškė, kad Mariją nereikia garbinti panašiu, kaip Sveika Karaliene, maldelių kalbėjimu, o tik verčiau drauge su ja sakyti : « Štai aš buvau tik vargšė ir nuolanki mergaitė, tačiau Dievas mano mergystę išrinko»[15]. Vėlesnieji Liuterio mokiniai (Jonas Frysleben ir kiti) antifoną Sveika Karaliene taip pakeitė : « Sveikas, Jėzau Kristau, gailestingumo karaliau... Štai mūsų tarpininke... Ir Dievą tavo pagerbtąjį tikrąjį Tėvą mums po to ištrėmimo parodyk. O malonusis, o meilusis,
o saldžiausias Jėzau Kristau»[16].

Nėra abejonės, kad šios protestantų mintys apie Sveika Karaliene buvo skleidžiamos ir Lietuvoje drauge su protestantiškuoju mokslu apie Mariją bendrai. Kovojantieji tad su protestantizmu turėjo atremti jų puolimus ir prieš Marijos kultą bei įvairias to kulto formas. Tam pasitarnavo ir protestantų puolamos maldos Salve Regina vartojimas ir platinamas. Šiose aplinkybėse suprantamas J. Ledesmos noras į katekizmą įdėti ne kurią kitą Marijos maldą, o tik Salve Regina, kaip lygiai protestantų Švč. Sakramento garbinimo reikalui turėjo pasitarnauti tame pačiame katekizme įdėtas šv. Tomo Akviniečio himnas « Adoro te devote ». Ledesma gyveno (1516-1575) ir rašė savo Doctrina Christi (į lenkų kalbą išverstą ir išleistą vardu « Nauka chrześčianska 1590 m.) kaip tik didžiausio protestantizmo įsigalėjimo laikais. Panašiai ir vysk. Merkelio Giedraičio bendradarbis, paties Giedraičio paragintas, išvertė ne kurį kitą, o tik Ledesmos Katekizmą, kurio priede « Trumpas Budas Pasisakimo arba Išpažinimo Nuodėmių Drin tu, kurie dažnai vartoja tuo Sakramentu » randame ir « Sveika karalicze » bei « Kloniuiuos žemai tiesa uždengtoji »[17].

Protestantų pastangos suniekinti Marijos kultą nuėjo niekais. Jie užmiršo vieną dalyką — kad Jėzus ir Marija yra neatskiriamai sujungti atpirkimo darbe ir sudaro lyg ir vieną moralinį asmenį, vieną ir tą patį atpirkimo darbą. Taigi, kas pirmiausia galima taikyti Kristui, tas antroje eilėje tinka ir Marijai. Todėl ją drąsiai galima vadinti mūsų « gyvybe, gyvenimu, saldybe ir viltimi».

Pagerbdami pirmąją lietuvių kalba spausdintą Marijos garbei maldą, paduodame jos pilną tekstą kaip įdomų mūsų literatūros paminklą, palikdami netaisę tekstą, tik pakeisdami senovišką rašybą.

Sveika karalyčia, motina mielaširdingumo
Gyvata, saldume ir padūksie mūsų sveika.
Tavęsp šaukiame išvaros sūnūs Jievos,
Tavęsp dūsaujame šniūpščiodami ir verkdami
Šitame ašarų klonyje.
Nugi tada tarpininke mūsų
Tavo mielaširdingas akis mūsump prigręški
Ir Jėzų pagirtąjį vaisių įsčių tavo
Mums po tam ištrėmimui parodyk.
O malonioji, o meilioji, o saldžioji merga Marija.[18]

Kadangi M. Daukšos katekizmas buvo skirtas daugiausia Žemaičių vyskupijai, tai vertėjas, nors pats būdamas ir nežemaitis, stengėsi jį sužemaitinti. Dėl to Vilniaus vyskupijos lietuviams jis buvo nevisai suprantamas, o be to, nedaug egzempliorių jo išspausdinus, greitai ir visai nebuvo galima gauti. Tada kilo sumanymas jį perdirbti ir pritaikinti rytiečiams lietuviams — Vilniaus vyskupijai. Tokiu taisytoju greičiausia buvo vienas iš jėzuitų. Tasai surytietintas katekizmas buvo išleistas 1605 m. Jame Salve Regina jau kiek kitaip išversta.

Sveika karaliene, motina susimylimo,
Gyvenime, saldybe ir viltie mūs sveika.
Tavisp šaukiame ištremtieji vaikai Jievos,
Tavisp dūsaujame vaitodami ir verkdami
šitame ašarų klony.
E taip užtarytoja mūsų
Anas tavo susimilstančias akis mūsump prigrįšk,
Ir Jėzų pagirtąjį vaisių žyvato tavo
Po tam ištrėmimui parodyk.
O gera, o meili, o saldi Pana Marija.[19]

Pilnumo dėlei paduodame ir sueiliuotą Salve Regina, kurią randame « Kantičkose ».

Sveika karaliene dangaus, Motina meilinga.
Sveika palinksmintoja kiekvieno verksmingo,
Taviep mes Jievos sūnūs ištremti šaukiame,
Taviep sunkiai verkdami visi dūsaujame.
O užtarytoja mūsų, teikis Sūnaus savo,
Mielaširdingas akis atgręžk tarnams tavo,
Ir vaisių pašlovintą žyvato čystojo,
Mums po to ištrėmimo parodyk bėdoje.
O Jėzau, duok po smerties tave paregėti,
O Marija, išmelsk mums vis tai apturėti. Amen.[20]

4. Rožinis.

Kita plačiai paplitusi Marijos garbei malda yra rožinis (ražančius iš lenkų kalbos rožaniec). Jos autoriumi yra laikomas šv. Domininkas († 1221). Jis, kovodamas su albigiečiais, pagal legendą, prašęs savo darbui Marijos pagalbos. Dievo Motina jam apsireiškusi ir nurodžiusi rožinį, kaip sėkmingą ginklą kovoje su albigiečiais. Tada šv. Domininkas tiek pats kalbėjęs šią maldą, tiek jos mokęs žmones. Vėliau rožinis buvo pamirštas. Tik XV a. pamaldus Bretonijos domininkonas Alanus de Rupe (de la Roche † 1475) ėmėsi su dideliu užsidegimu platinti rožinio maldą, ypačiai per savo pamokslus, tiek Prancūzijoje, tiek Vokietijoje (Rostocke, Mecklenburge), kur jis buvo mokytoju ir pamokslininku. Jis davė rožiniui dabartinę formą ir vadino jį Psalterium Marianum.

Nors rožinis nepriklauso prie liturginių maldų ir nėra oficiali Bažnyčios malda, kaip mišios ar brevioriaus valandos, tačiau, nors ir būdamas tik privati malda, skirta ypačiai liaudžiai, turi tam tikro ryšio su mišiomis, nes rožinis apima Kristaus gyvenimą, mirtį ir prisikėlimą, — Kristaus išganymo darbą, kuris yra kartojamas mišiose. Turi rožinis tam tikro panašumo ir su brevioriaus valandomis, nes 150 Sveika Marija primena 150 psalmių iš kurių susideda valandos. Kaip brevioriaus taip ir rožinio pradžioje kalbama Tikiu į Dievą Tėvą. Panašiai kiekvienos paslapties pradžioje kalbama Tėve mūsų. Kaip kiekviena psalmė baigiasi Garbė Dievui Tėvui, taip ir rožinio kiekviena Sveika Marija dešimtis. Apmąstomos Kristaus ir Marijos gyvenimo paslaptys primena brevioriaus skaitymus.

Rožinio malda ypačiai tapo populiari ir greitai paplito visoje Katalikų Bažnyčioje po to, kai 1571 m. krikščionių kariuomenė prie Lepanto nugalėjo turkus, kurių grėsmė Europai buvo labai didelė. Kryžiaus žygio prieš turkus organizatorius pop. šv. Pijus V pakvietė viso pasaulio katalikus melsti galingo Marijos užtarimo pas Dievą, kad krikščionijos priešai būtų sutramdyti, ir ta intencija ypačiai kalbėti rožinį. Sakoma, kad popiežius pasiuntęs daugybę rožinių padalinti kareiviams, kad ir jie kalbėtų tą maldą. Laimingą turkų nugalėjimą pop. šv. Pijus V priskyrė Marijos pagalbai ir tam įvykiui paminėti įdėjo į Marijos litaniją naują invokaciją — Krikščionių Pagalba.

Jau patsai šv. Domininkas savo apaštališkame darbe raginęs žmones ir drauge su jais kalbėjęs rožinį. Taigi rožinis iš pat pradžios skirtas liaudžiai tapo b e n d r a malda. Jį kalbant viešai ir bendrai, kas nors vadovaudavo, paskaitydavo ar išvardindavo paslaptis, kad žmonės lengviau jas suprastų ir prisimintų. Iki XVI a. pradžios Sveika Marija turėjo dabartinės šios maldos tik pirmąją dalį ir baigdavosi žodžiu «Jėzus», po kurio rožinį kalbant būdavo prijungiama paslapties paminėjimas, pvz. : kurį tu, Marija, iš Šv. Dvasios pradėjai ir pan. Kai Sveika Marija gavo antrąją dalį — Šventoji Marija, Dievo Motina..., tada ši malda rožinyje savaime virto pakaitomis kalbama

malda. Tačiau tada susidarė painiavos su paslapties paminėjimu, kuris liko įtarpu Sveika Marija viduryje. Šitoks rožinio kalbėjimas išliko tik vokiečių kraštuose ; kitur, kaip nepatogus, išnyko. Kai kieno bandymas Lietuvoje įvesti vokišką rožinio kalbėjimo būdą liko be pasekmių.

Tuose kraštuose, kur domininkonai patys rožinį platino, imta vartoti kitoks paslapčių paminėjimo būdas : bendros maldos vadovas paslaptis paminėdavo prieš Tėve mūsų. Domininkonų generolas Jeronimas Xavierre 1600 m. Romoje S. Maria sopra Minerva bažnyčioje, rožinio brolijos narių vyrų viešam šios maldos kalbėjimui, sustatė choralinį (pakaitomis, dviem šalim) rožinio kalbėjimą, kuris tuoj imta ne tik kalbėti, bet ir giedoti, kartais net kunigų poterių (breviorius valandų) gaida, ypačiai tenai, kur jau ir anksčiau buvo bandyta rožinis bent dalinai (tik Garbė Dievui Tėvui) giedoti. Domininkonų ordino kapitula Milane 1622 m. šitokį choralinį rožinio kalbėjimą arba giedojimą patvirtino, pagyrė ir ragino įvesti visose domininkonų bažnyčiose [21].

Giedamąjį arba choralinį rožinį Lenkijoje pirmieji įvedė savo bažnyčioje Krokuvos domininkonai 1622 m[22]. Atrodo, kad tuo laiku Lenkijos domininkonai bandė patobulinti giedamąjį rožinį ir yra sustatę įvairių jo formų. Pvz. buvo atspausdintas giedamasis rožinis net toks, kad po kiekvienos Sveika Marija yra du posmai giesmelės apie atatinkamą paslaptį[23]. Kadangi šitoks rožinis praktiškam vartojimui išėjo labai ilgas, tai bandyta kitaip suredaguoti. Pagaliau nusistovėjo tokia giedamojo rožinio forma, kuri žinoma ir plačiai vartojama Lietuvoje, nors lietuviškose maldaknygėse randamasis savo konstrukcija šiek tiek skiriasi nuo lenkų vartojamo. Kadangi ir lenkų maldaknygėse iš XIX a. giedamojo rožinio tvarka nėra vienoda, ypačiai kiekvienos dalies pradžios ir pabaigos himnai yra kitoki, lietuviškasis vertėjas juos parinko savaip, ne aklai sekdamas, bet savo nuožiūra tinkamesnių pajieškodamas. Įdomu pastebėti tai, kad lietuviškasis giedamas rožinis laikosi arčiau Vilniaus krašte leistų lenkiškų maldaknygių teksto. Bet gali būti ir taip, kad vėliau vilniškių maldaknygių autoriai atsižvelgė į lietuvišką rožinio konstrukciją. Pvz. lenkiška maldaknygė « Ołtarzyk Ostrobramski », išleista 1853 m. giedamąjį rožinį turi panašų į mūsų « Šaltinio». O ir ten, kur versta iš lenkų kalbos, vertimas yra labai laisvas, himnai trumpinta, savaip perdirbta.

Nuo kada rožinio malda žinoma Lietuvoje ? Tiksliai atsakyti į šį klausimą trūksta davinių. Reiktų manyti, kad šią maldą į Lietuvą atnešė ir išplatino domininkonai. Nors domininkonai Lietuvoje veikė jau nuo Gedimino laikų, tačiau neturime davinių, kad jie tada, atsidėję krikščionybės mokslo skelbimo darbui tarp lietuvių pagonių, būtų jau platinę ir rožinio maldą. Juoba, kad tais laikais ir pati rožinio malda, kaip matėme, buvo lyg ir pamiršta. Tik kai domininkonai, drauge su katalikybės atgijimu, XVII amžiuje ėmė plėstis Lietuvoje

(Vilniuje 1501, Seinuose 1603, Merkinėje 1605, Derečine 1618, Aukštadvaryje 1629, Gardine 1635, Kaune 1641, Lūkiškiuose 1642, Raseiniuose 1642, Žemaičių Kalvarijoje 1642, Virbalyje 1643, Paparčiuose 1649, Verkuose 1664, Trakuose 1668, Liškevoje 1694) jie tada išplatino ir rožinio maldą bei broliją. Betgi ir prieš domininkonų paplitimą Lietuvoje, kaip matėme, dar XVI a. gale jau buvo Lietuvoje rožinio brolijų, tad bent jų nariams turėjo būti žinoma ir rožinio malda.

Pirmasis lietuviškas spausdintas šaltinis, iš kurio sužinome apie rožinį, yra 1595 m. Daukšos katekizmas, verstas iš lenkų kalbos, kuriame yra įdėta « Penkiolika sąnarių giwatos Wieszpaties Jėzaus Kristaus ant dumoimo bilant Rožių wainika mergos Marios »[24]. Nei katekizmo lenkiškasis autorius, nei vertėjas Daukša nieko nesako, nepaaiškina smulkiau, kaip reikia tas « rožių vainikas » kalbėti, ką smulkiai padaro kitas maldas aiškindami, pvz. kaip daryti kryžiaus ženklas ir kit. Ar iš to būtų galima padaryti išvada, kad tokio paaiškinimo katekizme, kuris juk yra skirtas mokyti tikėjimo tiesų ir praktiškų maldų, nebuvimas rodytų, kad rožinis ir jo kalbėjimo būdas jau tiek anuo laiku buvo paplitęs, kad katekizmo autoriai apie tai, kaip apie gerai žinomą dalyką, nematė reikalo kalbėti ? Tačiau žinant rožinio maldos vystymosi ir platinimosi eigą, greičiau bus teisingesnis samprotavimas, kad tuo metu, kai Ledesma katekizmą rašė ir Daukša jį į lietuvių kalbą vertė, tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje ši malda dar buvo mažai žinoma, ir todėl pasitenkinta vien tik paminėjimu « penkiolikos sąnarių» (paslapčių), kurių esą «penki linksmieji, penki gedulingi ir penki pagarbinti » ir išvardinama visos 15 paslapčių[25].

Lietuviškas giedamojo rožinio tekstas yra paduotas domininkono Jurgio Kasakauskio 1681 Vilniuje išleistoje maldaknygėje « Rožančius Szwęciausios Marijos Pannos yr saldziausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaykščiojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto služijąčiomis»[26]. Kadangi Kryžiaus Kelių maldos ir Saldžiausiojo Jėzaus vardo rožinis buvo skirti giedojimui, tai ir Marijos rožinis čia bus giedamasis, juoba, kad jis yra «su giesmėmis ant to slūžyjančiomis ». Ar domininkonas Kasakauskis bus tas kunigas, kuriam vysk. Jurgis Tiškevičius 1639 m. įsteigęs Žemaičių Kalvarijoje Kryžiaus Kelius «liepė parašyti maldas ir giesmes, kurias ligi pat šiol tebegieda žmonės Kalvarijos Kalnus vaikščiodami»[27], ar jam talkino ir kiti domininkonai, turi visa tai ištirti mūsų literatūros istorikai.

Melodijų atžvilgiu giedamojo rožinio gaidos nutolsta nuo lenkiškųjų ir įgauna savą, lietuvišką atspalvį. Žinovų tvirtinimu, lietuviškojo rožinio giesmių gaidos turi panašumo į psalmių gaidas, kas mažiau pastebima lenkiškose giesmėse [28].

Be abejonės pirmiausia giedamasis rožinis lietuviškai pasigirdo Lietuvoje domininkonų bažnyčiose. Bet greitai jis išsiplėtė ir kitose, parapinėse. XVII-XVIII a. Lietuvos vyskupijų sinodai, kalbėdami apie šventadienio pamaldas bažnyčiose, mini ir giedamąjį rožinį. Iš

tikrųjų, Lietuvos bažnyčiose žmonės kas šventa diena jį giedodavo ar girdėdavo giedant ; jie perkėlė jį į savo namus, kur rožinis virto šeimos bendra malda-giesme, tapo veik visuotinis lietuvių pamaldumo į Mariją reiškinys. Juoba, kad įsirašiusieji į rožinio broliją (o jau XIX a. visi vaikai po Pirmosios Komunijos tuojau būdavo įrašomi į rožinio broliją), kad gautų brolijos atlaidus, turėjo iš pareigos kas sekmadienis atkalbėti ar atgiedoti rožinio dalį. Maldaknygės « Šaltinio » pamokymuose apie rožinio maldą duodama šitoks naudos apibūdinimas :

Rožančius šventas ved stačiai į dangų,
Turtai už nieką prieš Rožančių brangų.
Nuo smerčio, bado ir pavietrės maro,
Rožančius gelbsti brostvininką gerą,
Ir apgin žmogų nuo visokio grieko,
Duod mums sveikatą ir varge patieką.
Taip melstis mokė šventas Domininkas,
Jisai Rožančiaus pirmas pravadninkas.
Rožančiaus maldos rodo dangaus kelią,
Gin mus nuo pikto ir nuo neprietelio.[29]

Šių posmų niekur neteko užtikti lenkiškose maldaknygėse, tad norisi teigti, kad jos yra lietuvio sukurtos, kaip lygiai labai lietuviška yra rožinio brolijos narių malda «Atsidūsėjimas prie Marijos», kurios irgi nėra lenkiškose maldaknygėse :

« O Švenčiausia malonės pilna, Marija, garbingiausia dangaus ir žemės Karaliene ! mylėk Lietuvos ir Žemaičių brostvininkus Rožančiaus švento. Išgirsk balsą ištremtųjų tarnų tavo : gelbėk mus prispaudimuose, kurie kaip tvano vandenys apipylė mūsų žemę. Dedančius viltį tavyje, nepaduok į rankas bedievių. Išklausyk graudingą mūsų vaitojimą, duok pagalbos reikaluose : stiprink teisinguosius, patrauk prie švento katalikų tikėjimo atskalūnus, apšviesk pagonis tamsybėje klaidžiojančius ir visas pasaulio tautas galingu apgynimu vesk išganymo keliais. O mielaširdingiausia, o maloniausia, o saldžiausia Dievo Gimdytoja Pana. Užtark už mus ir už sielas skaistykloje kenčiančias, kad per maldas šv. Rožančiaus, visi apturėtume amžinosios laimės gyvenimą danguje. Amen »[30].

Pagaliau, net kas nemokėjo skaityti ar giedoti, lengvai galėjo rožinį kalbėti. Jis pasidarė bene plačiausiai paplitusi ir labiausiai Lietuvoje vartojama malda. Lietuvis tiek bažnyčioje, tiek pasilikęs šventą dieną namieje būtinai sukalbėdavo rožinį. Ir ne tik šventomis dienomis. Pamaldžios lietuvės kasdien rytais ir vakarais, o neretai ir dienos bėgyje, jei tik darbas netrukdė, varstė rožinio karolėlius. Pasakojama, kad arkiv. Jurgis Matulaitis, dar būdamas jaunuolis ir dėl ligos pertraukęs mokslą, padėdamas broliui ūkio darbuose, vaikščiodamas paskui arklą, jaučių lėtai traukiamą, užkabinęs rožinį ant arklo rankenos, varė Lietuvos dirvos vagą ir lūpomis pynė Marijai garbės vainiką. Paprastai seniau lietuviai rožinį nešiodavo pagarbiai ant

kaklo užsikabinę ir niekad su juo nesiskirdavo, stipriai tikėdami, kad Marija ypatingai globoja tuos, kurie yra jos ženklu — rožiniu pažymėti. Mirusiam į rankas būtinai įduodamas rožinis, kad būtų palydovas ne tik per ištisą žemės gyvenimą, bet ir anapus — amžinybėje.

Šitą gražų lietuvių paprotį žinojo ir svetimtaučiai. Pirmojo pasaulinio karo metu, rusai, gaudydami ir tremdami žydus ir vokiečius, dažnai iš suimtųjų įtariamų asmenų pareikalaudavo asmens dokumento — rožinio ar škaplieriaus (pasų tuomet nebuvo) kaip įrodymo, kad yra vietinis katalikas lietuvis. Panašiai ir vokiečiai, okupavę Lietuvą ir gaudydami pabėgusius rusų belaisvius bei visokius valkatas atėjūnus, iki 1916 m., kada visiems buvo privalomai duoti pasai, o kartais net ir po to, dažnai, norėdami atskirti ar suimtasis yra vietinis lietuvis, paprašydavo įrodymo — rožinio. Taip rožinis tais laikais ne vieną yra išgelbėjęs nuo suėmimo, ištrėmimo, kalėjimo ir mirties.

Antrojo pasaulinio karo metu, priešingai, tiek bolševikai, tiek ir vokiečiai hitlerininkai iš suimtųjų lietuvių būtinai atimdavo rožinį. Tada kalimai pasidarydavo iš duonos rožinius ir, atnešę savo nelaimės draugui kaliniui kunigui, prašydavo palaiminti, kad malda būtų sėkmingesnė ir Marijai meilesnė[31]. Tokius, savos gamybos, iš taip branginamos duonos, pasidirbdintus rožinius labai saugojo ir slėpė, nes jei būdavo pas kalinį atrandamas toks rožinis, tai tekdavo sunkiai nukentėti : gauti mušti ir kitokių bausmių patirti. Tuo būdu rožinis ir lietuvis, abu lygūs nelaimės draugai, abu persekiojami lyg ir suaugo į draugę; juos sujungė kančia ir auka, kuri, bekalbant rožinio paslaptis, taip giliai ir prasmingai yra atvaizduota. Rožinis tapo lietuvio neatskiriamas draugas tiek džiaugsme, tiek nelaimėje.

5. Marijos litanija.

Tai viena iš labiausiai lietuvių mėgiamų ir vartojamų maldų Marijos garbei. Ji kalbama ar giedama po rožinio, ji yra gegužinių pamaldų sudedamoji dalis, ji kalbama spalių mėn. pamaldose. Senosiose lietuviškose maldaknygėse ji yra tiesiog įjungta į giedamąjį Marijos rožinį, kaip jo neatskiriama dalis. Dėl dažno šios litanijos vartojimo, daugelis lietuvių ją atmintinai mokėjo, lygiai ir jos gaidą.

Katalikų pasaulyje ši litanija paprastai vadinamo Loreto (Lauretana) litanija dėl to, kad ji pirmiausia buvo kalbama Loreto Marijos šventovėje, kurioje esanti maža koplytėlė, žmonių laikoma Nazareto nameliu, kuriame gyveno Marija. Atrodo, kad loretaniškoji litanija buvo sustatyta XIII a. (Viename XII Mainzo rankraštyje yra : Letania de domina nostra Dei genetrice V. Maria. Oratio valde bona cottidie pro quacumque tribulatione dicenda est). Joje yra ryškus vidurinių amžių atspindys. Didingų katedrų, karališkos garbės, didelio dvasinio pakilimo amžius turėjo įtakos ir Marijos kultui, kuriame ji

vadinama Dovydo bokštu, balčiausiuoju bokštu, aukso namais, angelų ir visų šventųjų karaliene[32].

Marijos litanija susideda iš dviejų dalių. Pirmoje Marija garbinama kaip Dievo Motina, pilna malonės ir dorybių ; antroje (nuo Rože paslaptingoji) Marija yra vaizduojama sąryšyje su Atpirkimu ir visa Bažnyčia, apimančia dangų ir žemę, kurių ji yra motina ir karalienė.

Marijos litanija iš Loreto paplito po visą katalikų pasaulį. Ypačiai ji imta platinti katalikybės su protestantizmu kovų laikais. Vokietijoje pirmutinis Marijos litaniją įvedė šv. Petras Canisius 1558 m. Dillingene[33]. Lietuvoje Marijos litanija greičiausia įvesta ir imta kalbėti jėzuitų vadovaujamose sodalicijose, o paskui ir šiaip bažnyčiose. Tai galėjo įvykti maždaug XVII a., nes pvz. Daukšos 1595 m. katekizme, kur išvardina įvairios maldingumo pratybos ir jų mokoma, apie Marijos litaniją nieko neužsimenama. Ji greičiausiai Lietuvoje (ir Lenkijoje) tuo laiku, kada Ledesmos katekizmas pasirodė, dar nebuvo žinoma.

Dabartinę Marijos litanijos formą turime iš 1531 metų, nes tada tokia buvo kalbama Lorete. Pop. Sikstas V 1587 m.ją pirmą kartą aprobavo visam pasauliui ir kalbantiems suteikė 200 dienų atlaidų. Pop. Pijus VII 1817 m. suteikė už kiekvieną šios litanijos sukalbėjimą 300 dienų atlaidų ir visuotinį atlaidą penkiose Marijos šventėse.

Marijos litanija, plisdama ir vystydamasi, ne visur buvo vienoda. Jos pastovumui ir vienodumui garantuoti Šv. Apeigų Kongregacija 1631 m. uždraudė ką nors joje pridėti be Šv. Sosto leidimo, šią teisę rezervuodama tik popiežiui. Nuo to laiko į Marijos litaniją, po iškilmingo Nekalto Prasidėjimo dogmos paskelbimo, buvo įterpta invokacija « Karaliene, be gimtosios nuodėmės pradėtoji » ; 1883 m. pop. Leonas XIII liepė pridėti « Karaliene šventojo rožinio » ir 1903 m. «Motina geroji patarėja». Pagaliau 1915 m. pop. Benediktas XV prijungė invokaciją « Taikos Karaliene », o Pijus XII 1954 m. — « Karaliene, “į dangų paimtoji». Šiandien Marijos litanijoje viso yra 49 invokacijos.

Po turkų nugalėjimo ties Viena (1683 m.), Šv. Sostas leido lenkams į Marijos litaniją įsidėti invokaciją « Krolowa Koroney Polskiej » (Lenkų Karūnos Karaliene)[34], tačiau lietuviškame litanijos tekste šios invokacijos, rodos, niekuomet nėra buvę.

Be Marijos loretaniškosios litanijos, privačiam žmonių pamaldumui, yra sustatyta ir kitų Marijos litanijų : Angeliškosios, Sopulingosios, Nekalto Prasidėjimo, Jėzaus Širdies Motinos ir Nuliūdusiųjų Palinksmintojos (šios randamos lietuviškoje maldaknygėje « Šaltinis »). Yra net Šiluvos Švč. Panos Marijos litanija[35]. Bet jos visos nėra Šv. Sosto aprobuotos viešam bažnyčioje kalbėjimui ir paliktos tik privačiam žmonių pamaldumui. Jų atsiradimas ir vartojimas rodo žmonių meilę Marijai ir pastangas ją įvairiomis litanijomis pagerbti ir pagarbinti.

6. Kitos maldos.

Lietuviškose maldaknygėse galima rasti daugybė įvairių maldų Marijos garbei, kurios yra skirtos pamaldžioms sieloms ir yra paimtos tiek iš liturginių knygų, tiek ir iš įvairių kitų Bažnyčios aprobuotų šaltinių. Daugelis tų maldų yra sukurtos pamaldžių Marijos garbintojų. Iš daugybės jų suminėsime tik keletą, kurios randamos populiarioje ir labiausiai lietuvių vartotoje maldaknygėje « Šaltinis ».

1) Septynios psalmės prie Švč. Marijos, parašytos Šv. Rašto psalmių pavyzdžiu. Jų autoriumi laikomas šv. Bonaventūra.

2) Penkios psalmės ant Vardo Marijos. Ši Marijos garbinimo forma, prasidėjusi XI a. Jeruzalėje, susideda iš 5 psalmių, kurių pirmosios raidės sudaro žodį MARIA :

Magnificat (Luk. 1,46).
Ad Dominum cum tribularer (Ps. 119,1)
Retribuere (Ps. 118,17)
In convertendo Dominus (Ps. 125, 1)
Ad te levavi (Ps. 24,1).

Kai ši pamaldumo forma pasiekusi Romą, ja susižavėjęs Canterbury vyskupas Teobaldas ir, grįžęs iš Romos, įvedęs ją St. Omar vienuolyne. Ypatingai šią maldą pamilęs to vienuolyno vienuolis Joscijus, kuris dar prie kiekvienos psalmės pridėdavęs Sveika Marija. Kai jis 1163 m. miręs, iš jo burnos išdygę penkios rožės su Marijos vardu[36]. Vėliau legenda apie iš mirusio Marijos garbintojo lūpų išdygusias rožes buvo įvairiais variantais kartojama XIII a. ir prisidėjo prie dar didesnio šio pamaldumo išplitimo. Verčiant šias psalmes iš lotynų į kitas kalbas, jos buvo kiek pakeistos ir pritaikytos Marijos garbinimui. Pvz. pirmoji lietuvių kalba taip prasideda: «Marija, Kristaus Motina, didi esi Ponia ir Karalienė, labai šlovinga Dievo mūsų mieste ir visame Jo išrinktųjų susirinkime... ».

3) Trumpi atsidūsėjimai prie Švč. Marijos — yra litanijų prašymų formoje sustatyti trumpi į Mariją kreipimaisi, prašymai, pasižadėjimai.

4) Valandos apie Nekaltą Prasidėjimą Švč. Marijos, vad. « Gadzinkos », apie kurias kalbėsime atskirai.

5) Psalmės arba poteriai ant šlovės Šv. Marijos arba Officium Parvum, apie kurias kalbėjome atskirame skyriuje (Žiūr. p. 54).

6) Vainikėlis (karunka) Nekalto Prasidėjimo Švč. Marijos, kurios kalbėjimą pop. Pijus IX 1852 m. apdovanojo atlaidais.

7) Giesmė ant išaukštinimo Švč. Marijos «perdėta per šv. Bonaventūrą iš giesmės šv. Augustino ir šv. Ambraziejaus: «Tave Dieve garbiname ». Tai ne kas kita, kaip parafrazuotas himnas Te Deum laudamus.

8) Trisdešimts trys pasikloniojimai Švč. Marijai « ant atminimo 33 metų Kristaus buvimo ant žemės » — litanijos būdu sustatytos įvairios invokacijos, po kurių kiekvienos kartojama : « Kloniojuos Tau, Marija ».

9) Vainikėlis škaplieriaus švč. Marijos, skirtas kalbėjimui į jį įsirašiusiems, tikriausiai sustatytas karmelitų, nes užbaigos maldoje minimi to ordino šventieji.

10) Pagaliau visa eilė maldų ant didžiųjų Marijos švenčių : Nekalto Prasidėjimo (su litanija), Grabnyčių, Apreiškimo, Dangun Ėmimo, Angeliškosios (su litanija), Gimimo, Skausmingosios (su valandomis ir litanija).

Iš daugybės čia suminėtų maldų norėtume paminėti ypačiai vieną, kuri tikriausiai yra lietuviškos kilmės, taigi originali, ne verstinė. Tai « Malda prie Švč. Panelės » atrodo skirta šv. Pranciškaus ordino tretininkams, kuri prasideda taip :

« Būk pasveikinta gražiausioji Dievo Tėvo duktė, mieliausioji Dievo Sūnaus Motina, skaisčiausioji Šv. Dvasios sužieduotine, maloniausia visos Švč. Trejybės buveine. Būk pasveikinta dangaus ir žemės Karaliene, mano gimtojo krašto Žemaičių ir Lietuvos valdytoja. Būk pasveikinta nekaltai pradėtoji Švenčiausioji Pana Marija, nusidėjėlių globėja, po Dievo vienutinė mano viltis. Motina, Ponia ir ypatinga užtarytoja brolių ir seserų šv. Pranciškaus ordino, geradėja visų nelaimėmis ir priepuoliais nuvargintųjų... »[37].

Tokie į Mariją kreipimaisi ir jos titulavimai kaip « Žemaičių ir Lietuvos valdytoja » ar nebuvo prisiminimai kitados (1656) padaryto Lietuvos ir Lenkijos paaukojimo Marijai ? Tasai valdovo aktas atsispindėjo ano laiko giesmėse ir maldose, kur Marijos šauktasi nauju titulu : Lietuvos Valdove, Karaliene ir pan.

1 *Migne,* PL. 77, 1393.
2 *Migne,* Liber Antiphonarius, PL. 78, 645.
3 *Brighiman,* Liturgies Eastern and Western, t. I, Oxford 1896, 218.
4 Studi storici sull'ordine dei Servi di Maria, II, 1934, 178.
5 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, Wilniuj 1848, I, 37.
6 Monumentą medii aevi historica, 1891, 326-327.
7 *Długosz J.*, Opera Omnia, t. XII, 1876, 466-467.
8 Karaliaučiaus Archyvas, Sammlung Zasztowt, Urk. 1430.X.4.
9 *Wolonczewskis,* op. cit. 230.
10 *Sittig E.,* Der polnisch Katechismus des Ledesma und die litauische Katechismen des Daugssa und des Anonymus von Jahre 1605, Goettingen 1929.
11 *Kurczewski J.*, Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 452-453.
12 Giesmių Knyga arba Kanticzkos, 1859, 658.
13 *Siedlecki J.,* Śpiewnik Kościelny, Kraków 1947, 227-228.
14 *Roschini G.,* Mariologia, II, pars III, Roma 1948, 91-96.
15 *Luther M.,* Werke, t. XII, Weimar 1891, 613.
16 *Leumens L.,* Corpus catholicorum, t. XI, 53.
17 *Sittig,* op. cit. 59-60, 152-154.
18 *Sittig,* op. cit. 59.

[19] *Sittig,* op. cit. 60.
[20] Giesmių Knyga arba Kanticzkos, 658.
[21] *Kirsch W.,* Handbuch des Rosenkranzes, Wien 1950, 80-81.
[22] *Lithuanides (Litwinkiewicz Waleryan),* Modus publice per choros recitandi Rosarium B.V. Mariae introductus primo Romae ad Minervam deinde in Polonia ad aedes Ord. FF. Praed. s. Stanislao dicatas, Cracoviae 1628.
[23] *Kochowski W.,* Różaniec Najśw. P. Maryey wedlug zwyczaiu Koznodzieyskiego Rhytmem Polskim wyro żony, w Krakowie 1668.
[24] *Sittig,* op. cit. 154.
[25] *Sittig,* op. cit. 155.
[26] *Biržiška Vc.,* Liet. Bibliografija, I, 36.
[27] *Wolonczewskis,* op. cit. II, 113.
[28] *Senkus* K., Il canto popolare religioso nella Lituania Cattolica, Roma 1952, 171-172.
[29] Aukso Altorius arba Szaltinis, Tilžė 1919, 390.
[30] Ten pat, 385.
[31] *Yla St.,* Marijos garbė, 1949, 32.
[32] *Yla,* op. cit. 6.
[33] *Paulus,* Die Einführung der lauretanischen Litanei in Deutschland - Zeitschrift für kath. Theologie, t. 26, 574.
[34] *Kurczewski].,* Kościół Zamkowy, I, Wilno 1908, 248.
[35] *Daujotas P.,* Garbinkime Šilavos šv. Paną Mariją, Kaunas 1925, 22-25.
[36] *Beissel St.,* Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland, Freiburg i. Br. 1909, 214-215.
[37] Aukso Altorius arba Szaltinis, 377.

B. GIESMĖS

Giesmė yra ta pati malda, tik skirtingai išreikšta. Kaip apie maldą, taip ir apie giesmę, galima pasakyti, kad tai yra žmogaus pagarbos, padėkos, maldavimo Dievui, Marijai ir šventiesiems pareiškimas, gilus savo vidaus jausmų išreiškimas. Tačiau giesmė nuo maldos skiriasi tuo, kad malda yra daugiau individualus, asmeniškas žmogaus su antgamčiu santykiavimas, tuo tarpu giesmė yra viešas ir bendruomeninis savo tikėjimo išpažinimas. Giedodamas žmogus nėra laisvas ir negali jo vieno pasirinktu būdu su Dievu santykiauti, kaip tai įvyksta maldoje. Giesmėje jis turi priimti kitų patiektą formą ir prie jos derintis. Giesmėje sava kūryba, išskyrus formos įvairumą, yra negalima. Giesmė, kaip šventas, religinis dalykas, negali būti lengvai kaitaliojama, nebent pajieškant jai gražesnės melodijos ir stengiantis ją gražiau išpildyti.

Šiame skyriuje bandysime apibūdinti religines giesmes bendrai, o paskui apsiribosime atskirų Marijos garbei giesmių panagrinėjimu.

1. Apie giesmes bendrai.

Reikia pabrėžti, kad lietuviai, būdami labai giedanti tauta, turi gausiai religinių giesmių. Jų vien « Kantičkose » yra 265. Tačiau prie jų sukūrimo tauta neprisidėjo. Kai šiaip visa lietuvio kasdieninio gyvenimo buitis ir įvairūs nepaprasti gyvenimo įvykiai, netgi mirusių apgailėjimas — raudos — buvo lydimi giesme-daina, pačios tautos sukurta religinė giesmė, būdama religinio gyvenimo apraiška, negalėjo būti laisvai, pagal liaudies supratimą sukurta. Gal tik prieškrikščioniškais laikais senovės lietuvių religijoje galėjo būti liaudies sukurtų pagoniškosios religijos išraiškų giesmėje, tačiau krikščionybė, kaip iš kitur atnešta ir tautai iš aukščiau įsakyta, negalėjo reikštis laisva kūryba. Krikščionybės tiesų lietuviai buvo mokomi, todėl būdami mokinių rolėje, jie turėjo priimti ne tik pačias naujojo tikėjimo tiesas, bet ir jų išreiškimo formas maldomis ir giesmėmis.

Kas yra atskirų giesmių autoriai, šiandien sunku pasakyti ; bet jie tikriausiai buvo ne pati liaudis, o dvasiškiai, religinio gyvenimo vadovai ir mokytojai.

Paprastai tvirtinama, kad lietuvių religinės giesmės yra beveik visos paimtos iš lenkų, kurie buvo pirmieji lietuvių misininkai, ir dėl to pasisavinta visos Lenkijos religinio gyvenimo formos. Muzikas J.

Žilevičius tvirtina, kad 75 nuošimčiai visų lietuviškų giesmių yra verstinės iš lenkų, o melodijų net 90 nuošimčių lenkiškos [1]. Tačiau, kas labiau atsidėjęs nagrinėja lietuviškų religinių giesmių turinį ir jų melodijas, negali drįsti tokiam tvirtinimui pritarti. Tiesa, Lenkija davė Lietuvai nemaža giesmių, ypačiai teksto atžvilgiu, tačiau didelė jų dalis nėra lenkų kūrybos, o tik pasisavinimas bendrojo Bažnyčios turto, kurio sėmėsi tiek lenkai tiek lietuviai, kai kada bendrai, kai kada visiškai atskirai. Kai kurios lietuviškos giesmės yra panašios į lenkiškąsias vien dėl to, kad abi tautos jas vertėsi iš lotyniškų vidurinių amžių ar dar senesnių himnų. O ir tais atvejais, kai giesmė yra versta iš lenkų kalbos, vertimas dažnai labai nutolsta nuo originalo, yra laisvas, giesmė savaip perdirbta, trumpinta ar ilginta. Kai kurios lietuviškosios giesmės yra vien tolimas lenkiškųjų sekimas.

Panašiai yra ir su melodijomis. Reikia pastebėti, kad kaip lietuviškųjų liaudies dainų, taip ir giesmių melodijos yra ne kompozitorių, muzikos žinovų kurtos, bet «liaudiškos », turinčios savitą lietuvišką charakterį. Specialistai liaudies dainų melodijose randa senovės lietuvių tikėjimo religinių giesmių motyvų [2], o religinėse giesmėse liaudies dainų motyvų. Net ir tos giesmės, kurių melodijos aiškiai skolintos iš lenkų, liaudies giedojime (gaidų iki XIX a. nežinota) yra jau « sulietuvintos », savaip perdirbtos pagal liaudies skonį ir savumus, ir todėl smarkiai nutolę nuo lenkiškųjų.

Įdomu pastebėti, kad ne visose Lietuvos srityse tų pačių giesmių melodijos yra vienodos. Lietuvos rytuose ir pietuose (Vilniaus ir buv. Seinų vyskupijose) jos yra artimesnės lenkiškoms ; tuo tarpu Žemaitijoje dažnai savaip sukurtos, kitokios. O Vilniaus sritis, nors ir lenkiškai giedojusi, irgi skiriasi nuo Lenkijos, kaip žemiau matysime.

Iki šiol niekas atydžiau nenagrinėjo ir netyrinėjo kaip ir kodėl religinės giesmės taip plačiai paplito Lietuvoje. Žmonės, dažnai net skaityti nemokėdami, galėjo atmintinai pagiedoti daugybę giesmių ir žinoti jų melodijas, čia nekalbame apie parapines mokyklas, kuriose vaikai būdavo tarp kitų dalykų mokomi ir giedoti. Jų nebuvo daug ir jie, tokioje mokykloje mokęsi, paskui galėjo būti giedojimo vadovai. Tačiau jie negalėjo lemti giesmių tokį platų vartojimą. Giesmes platino ir dvasiškija bei vienuolynai. Tačiau ir jie vieni negalėjo apimti visos Lietuvos. Giedojimus populiarino įvairios bažnytinės brolijos, kurių nariai iš pareigos turėjo šventomis dienomis giedoti bažnyčiose. Bet ir jų giedojimai buvo daugiau bažnytinio pobūdžio, šventadienių pamaldų tvarkos dalis. Mūsų manymu, prie giedojimo šeimose, namuose paplitimo bus nemaža prisidėję ir keliaujantieji elgetos-giedoriai, kurių nėra nė viename kitame krašte.

Žinoma, kad nuo XVII a. didikai ir turtingesnieji dvasiškiai ėmė daryti užrašus, steigti prie bažnyčių špitoles (lot. hospitale), kad jose būtų išlaikomi beturčiai bažnyčios tarnai. Taigi mūsų krašto špitolės turėjo du tikslu : aprūpinti bažnyčią reikalingais tarnais ir suteikti vargšams prieglaudą bei išlaikymą. Tokie špitolninkai, pagal funda-

torių valią, turėjo atlikti tam tikrą tarnybą bažnyčiai (palaikyti švarą, skambinti varpais ir pan.), bet ypatingai jie būdavo įpareigojami *giedoti.* Dažnai užrašų aktuose yra smulkiai nurodyta, kada ir kas turi būti giedama. Špitolninkus giedojimui, be abejonės, paruošdavo kunigai. Greitai ir Lietuvoje įsigalėjo, Lenkijoje jau nuo seniau buvęs, paprotys — siųsti špitolninkus į kaimus ne vien aukų pasirinkti, bet ir giedoti —pratinti ir mokyti žmonės giedojimo : giesmių ir melodijų. Ilgainiui susidarė Lietuvoje paprotys, kad ne tik špitolninkai, bet ir kiekvienas elgeta, atėjęs į namus, pagieda kokią nors giesmę. Apėję plačiai, skersai ir išilgai tiek savąją, tiek ir svetimas parapijas, tokie elgetos išnešiojo giesmes po kaimus ir grįčias. Kartais prie elgetos giesmės prisideda ir namiškiai : tokiu būdu įvyksta tarsi giedojimo repeticija. Kaikurie tokių giedančių elgetų buvo gana genialūs ir mokėjo improvizuoti ar net naujų sukurti melodijų.

Špitolninkai buvo pirmieji liaudies giedojimo bažnyčios vadovai — «kantarai» (lot. cantor-giesmininkas). Dar 1932 m. vienoje Vilkaviškio vyskupijos parapijoje teko matyti, kai per Keturdešimtės atlaidus bendram žmonių giedojimui vadovauja, intonuoja giesmes senis «kantaras». Seniau tas buvo kiekvienoje bažnyčioje.

Kada atsirado pirmosios lietuviškos giesmės, šiandien sunku atsekti, nes neturime tam davinių. Tačiau yra tikra, kad prieš reformaciją lietuviškų giesmių negalėjo būti daug. XV-XVI a. Lietuvos Bažnyčios liturginiame gyvenime, kur giesmė vaidina didelį vaidmenį, buvo vartojama lotynų kalba. O ir pirmosios lenkiškos giesmės atsiranda tik XV a. gale. Iki tol ir Lenkijos bažnyčiose viskas buvo giedama tik lotyniškai. Tam reikalui Lenkijoje (Krokuvoje) 1404 m. buvo įsteigta kunigų, laisvų piliečių ir pirklių brolija, vadinama «Literacka», turėjusi Marijos titulą, kurios nariai turėjo išmokti lotyniškai kalbėti ir giedoti himnus ir psalmes[3]. Ši brolija įsikūrė didesniuose miestuose ir prisidėjo prie bažnytinio giedojimo (tačiau tik lotyniško) sustiprėjimo. Dar ir XIX a. lenkų giesmynuose galima rasti senų lotyniškų giesmių su gaidomis[4]. Tas rodo, kad kai kurios lotyniškos giesmės buvo išlikę žmonių vartojime beveik iki mūsų laikų.

Lenkiškųjų giesmių pradininku laikomas pal. Vladislovas iš Gielniovo, pranciškonas († 1505 m.). Iš jo kūrybos ar vertimų iki mūsų laikų yra likę vos pora giesmių ; Jezusa Judasz przedał, Anna święta i nabożna ir karunka : Kto chce Pannie Marii służic... Tačiau žinoma, kad jis yra parašęs ir daugiau, ypačiai karunkų, kurios vėliau paplitę ir Lietuvoje [5]. Šiandien vartojamų lenkiškų giesmių autoriai daugiausia nežinomi. Kai kurios lenk. giesmės yra originalios, kitos verstos iš lotyniškų himnų. Pirmieji spausdinti giesmynai yra jau iš XVI a[6]. Dabar lenkų vartojamieji yra iš XVII a. galo. Taip pat lenkiškųjų melodijų kilmė yra nežinoma. Atrodo, kad melodijos susikūrė laisvai ir buvo išlaikytos tik tradicija. Pirmas lenk. giesmių melodijas surinko ir išspausdino kun. Mykolas Mioduszewskis 1838 m[7]. Lenkai savo enciklopedijose giriasi, kad lenkiškieji giesmynai buvo ištisai

išversti į lietuvių kalbą, bet, kaip vėliau matysime, tas neatitinka tiesą [8].

Atskirai tenka paminėti apie lenkiškas giesmes Vilniaus krašte. Jos skiriasi nuo Lenkijoje vartotų ir, atrodo, sukurtos Vilnijoje. Kai kurios jų yra ir lietuviškuose giesmynuose, kai tuo tarpu nesutinkamos lenkiškuose, Lenkijoje vartotuose. Kadangi šių vilniškių lenkiškų giesmių kilmę atsekti taip pat sunku, iš jų melodijų, kurios yra labai paprastos ir beveik gregorianiškojo stiliaus ir teksto, kuris lietuvių kalboje atrodo senesnis, gal būtų galima daryti išvada, kad čia kai kurios giesmės bus verstos iš lietuvių į lenkų kalbą, arba lenkų kalba sukurtos, bet tik Vilniaus kraštui[9]. Viena yra tikra, ne visos lenkiškos Vilniaus vyskupijoje vartotos giesmės yra atneštos iš Lenkijos. Dalis jų buvo sukurtos Lietuvoje (lotynų ar lenkų kalba) ir giedotos lietuviškų giesmių melodijomis, arba bent smarkiai paveiktos lietuviškųjų giesmių ir todėl labai panašios į lietuviškąsias.

Religines Vilniaus krašto lenkiškas giesmes surinko į draugę — kantičkas Vilniaus seminarijos rektorius Simanas Kazlauskis (1819-1899), gimęs Alytuje, vėliau tapęs Mogilevo arkivyskupu, vardu « Służbie Bożej», kurias, pridėjęs melodijas su gaidomis, išleido Vilniaus seminarijos choralinio giedojimo mokytojas Grimm. Vėliau visus lotyniškus giedojimus, daug lenkiškų giesmių, giedamų Vilniaus vyskupijoje, išleido kun. Aleksandras Vaškevičius, katedros vice-kustos ir giedojimo mokytojas Vilniaus seminarijoje. Tai «Directorium Cantus Choralis seu Cantionale ecclesiasticum adornatum Vilnae 1899-1902[10]. Daug lenkiškų Vilniaus krašte giedamų giesmių (be melodijų) yra maldaknygėje « Ołtarzyk Ostrobramski », išleistoje 1853 m. Paryžiuje.

Dažnai girdime iš lūpų tų, kuriems rūpi suniekinti krikščionybė ir lietuvių katalikų religiniai jausmai, kad kai kurios mūsų protėvių taip mėgiamos religinės giesmės yra kilę ne vien iš lenkų, bet tiesiog iš Perkūnui garbinti skirtų giesmių (Pone Karaliau, Šventas Dieve). Šias su Perkūno kultu siejamas giesmes išrado kai kurie mūsų muzikai, o kaip malonią romantiką pakartojo ir kai kurie katalikai[11]. Tačiau jie neatkreipė dėmesio, kad šios giesmės yra lotyniškoje liturgijoje (Šventas Dieve) ir senuose lotyniškųjų giesmių rinkiniuose.

Lygiai mūsų religinės giesmės peikiamos ir poetiniu atžvilgiu: esą jose nesą nė krislelio tikrosios poezijos. Tikriau tai esanti proza, bet ir ta grubi, formos neišjieškotos ir pan. Kas taip tvirtina, užmiršta senųjų religinių giesmių paskirtį. Jos buvo sukurtos ne estetiniam jausmui kelti ir pasigėrėjimui žadinti (yra ir tokių), bet tikėjimui stiprinti, kelti. Dėl to jos dažnai yra ilgos, bet jų turinys yra atbaigtas ir nekartą toli pralenkia daugelio naujųjų giesmių turinį savo minčių gausumu ir jų išbaigtumu. Paprastai giesmėje išdėstoma kuri nors tikėjimo tiesa, kad, giesmę giedant, ji giliau įstrigtų į giedančiųjų ir klausančiųjų protus ir širdis. Pavyzdžiu gali eiti katechetinės giesmės apie Tikiu į Dievą Tėvą, Dešimtį Dievo įsakymų ir kitos panašios. Giesmių autoriai siekė giesme išmokyti žmones re-

liginių tiesų ir todėl mažai dėmesio kreipė į pačią poetinę formą. Jie pirmoje vietoje norėjo tiksliai išdėstyti patį dalyką. Taip yra ne vien lietuvių tautoje. Tikėjimo tiesų išpažinimas giesme yra žinomas pvz. ir vokiečiams, kur iki šiandien daugelis paprastų maldų bažnyčiose kalbamos ar giedamos eiliuotine forma. Tokių «giesminių» maldų turi ir lenkai. Po ranka turime lenkų maldaknygę «Czyste Westchnienie do Boga wierszem i proza ułożył originalnie Antoni Rousseau, Warszawa 1848 », kur visos katalikams reikalingos maldos paduotos eiliuotine forma. Turime ir lietuvių kalba panašių bandymų dar iš XIX a. Tai kun. J. Želvio (Želvavičiaus 1822-1866) 1858 m. Vilniuje atspausdintos «Gesmes, arba poezija», kur eilėmis atpasakota ištisa Senojo Testamento istorija.

Giesmių autoriams pirmiausia rūpėjo išmokyti giedančiuosius tikėjimo tiesų, žadinti jų religinius jausmus, įvesti į išpažįstamas tiesas ir visa tai paversti giedančiųjų sielos, širdies balsu. Todėl giesmėse rasime Bažnyčios dogmas, moralės mokslą, Kristaus, Marijos ir Šventųjų gyvenimų aprašymus, ištisus Evangelijos pamokymus ir krikščioniškosios asketikos pagrindus. Tokia yra giesmės paskirtis. Šitaip giesmes lietuviai suprato ir todėl jas mielai priėmė ir giedojo, nesirūpindami poezijos grožiu ir forma. Pasmerkti tad šiandie tai, kuo lietuvis per ilgus maitino savo dvasią, kuo gyveno ir kuo reiškėsi savo religiniame gyvenime, būtų pažeminimas mūsų bočių gilaus tikėjimo, kuris sudarė jų stiprybę. Žinoma, laikams keičiantis, kalbai tobulėjant ir giesmė turi eiti su gyvenimu. Mūsų poetai Baranauskas, Maironis ir kiti yra davę gražių, naujų, jau visai poezijos reikalavimams atatinkančių, giesmių, bet ir senosios lengvai gali būti pataisomos, patobulinama jų forma, bet neužmetamos, nes jos yra dvasinis tautos lobis.

2. Seniausios lietuviškos giesmes ir Mažvydas.

Apie lietuviškų giesmių buvimą priešreformaciniais laikais nieko tikro nežinome. Tam nėra jokių istorinių šaltinių. Mažvydo protestantiškas giesmynas yra pirmasis istoriškas šaltinis apie giesmes. Galima tik spėti, kad prieš reformaciją Lietuvoje šis tas galėjo būti giedama ir lietuviškai, juoba, kad lietuvių kalba bažnytiniame gyvenime tada tikrai buvo vartojama. Krikščionybę Lietuvoje įvedus, liturgijos reikalui turėjo būti pagaminti ir lietuviški tekstai, pvz. krikšto, moterystės ir kitų sakramentų teikime. Tikėjimo tiesų mokymui galėjo būti panaudoti ne tik poterių vertimai į lietuvių kalbą, bet ir kai kurios giesmės, juoba, kad Lenkijos sinodai XIII-XIV a. pirmiau patarė, o vėliau įsakė, kad bažnyčiose prieš sumą turi būti giedama Tėve mūsų, Sveika Marija, Tikiu ir Dešimts Dievo įsakymų[12]. Laikui bėgant, ši tvarka įsigalėjo visose Lenkijos bažnyčiose ir todėl galėjo būti įvesta ir Lietuvoje drauge su krikščionybe. Kadangi, krikščionybę įvedus, lietuvių kalba dar nebuvo nustelbta lenkiškosios, tenka abejoti,

ar tokie giedojimai lenkų kalba galėjo būti naudingi lietuviams neofitams, kurie lenkų kalbos nesuprato.

Apie lietuvių kalbos vartojimą religiniams reikalams turime žinią iš 1522 m. Tada Vilniaus sinodas įsakė, kad parapijų mokyklose vaikai būtų mokomi skaityti Evangelijas ir Povilo laiškus (Lekcijas) lenkiškai ir lietuviškai[13]. Tokiam mokymui reikėjo turėti ir tekstas. Tas pats sinodas įsakė, kad tose parapijose, kur liaudis vartoja lietuvių kalbą, turi būti bent vikaras lietuvis [14]. Šalia lietuviškų ritualų, Evangelijų ir pamokslų, galėjo būti ir viena kita į lietuvių kalbą išversta giesmė.

Už buvimą lietuviškų giesmių dar prieš reformaciją kalba ir Mažvydo prie kaikurių giesmių pridėtos pastabos, kad tai yra «sena» giesmė. Keletą pavyzdžių čia suminėsime.

1) *Giesme ape Berneli Jesu...* pagal suguldima senaia ant notas Dies est letitie[15]. Kitoje vietoje ta pati giesmė pavadinta «Sena bet pataisita gesme ape sūneli pannos Marias Jesu Christu ant baisa Dies est leticiae[16], ir ši be gaidų. Kadangi Mažvydas savo katekizmą ir giesmyną skyrė ne tiek Prūsų, kiek Didžiosios Lietuvos gyventojams, atrodo, kad šiems pastariesiems, pagal Mažvydo pastabas, «senasis suguldimas », « sena giesme », ir pati gaida yra gerai žinomos lotyniškos giesmės « Dies est laetitiae ».

2) *Per tawa schwenta priekelima*[11], trumputė Velykų giesmelė, kuri žinoma visoje Lietuvoje ir randama seniausiuose katalikų giesmynuose[18]. Mažvydas paduoda šią giesmę du kartu (pirmą kartą ji yra vienas posmas ilgesnės — trijų posmų giesmės, — antrą kartą tik vienas posmas) ir abu kartu be gaidų. Dar kartą ji yra pritaikyta Kristaus dangun žengimo šventei. Gaidą, kokia giedama katalikų bažnyčiose, randame pas Mažvydą kitoje vietoje (p. 281). Kadangi Mažvydas nenurodo nei iš kur ši giesmelė versta (ką jis rūpestingai padaro prie kitų giesmių), nei duoda jos gaidą, reikia manyti, kad ši giesmė katalikų bažnyčiose Lietuvoje jau buvo nuo seno giedama, juoba, kad ji yra trumputė —nesunkiai išmokstama. Melodija, kuria ši giesmė giedama katalikų bažnyčiose ir kurią žino taip pat Mažvydas (tik prie kitos giesmės), kun. K. Senkaus liudijimu, yra gregorioniškojo tipo ir esanti iš — XV amžiaus[19]. Ji galėjo ateiti į Lietuvą per Lenkiją dar XV a. gale.

3) *Christus Diewas mussu,* Mažvydo pavadinta «Antra giesme senoghi (senoji)»[20] Kitoje vietoje «Giesme senoghi» su gaidomis, melodija, kuria katalikų giedama iki šiol. Kodėl ji «senoji » ? Be abejonės, jei ji nebūtų iki tol Lietuvos katalikams žinoma, būtų buvusi visai nauja, o ne senoji, žinomoji. Be to, Mažvydas pirmą kartą paduoda ją visai be gaidų, nenurodo, iš kur ji paimta, nei kalba apie vertimą. Palyginus Mažvydo tekstą su katalikų giesmynų panašia giesme, matyti, kad Mažvydo giesmėje yra tik 6 posmai, kai katalikų — 11 posmų. Iš to vėl peršasi išvada, kad Mažvydas paėmęs katalikų

giesmę (gal ir lietuvišką jos tekstą) sutrumpino ir perdirbo pagal naujojo tikėjimo reikalavimus. Bet likusieji 6 posmai yra visiškai panašūs į katalikiškos giesmės atatinkamus posmus.

4) *Schwenta esti labay schi diena,* « Sena giesme ape isch numirusuiju priekelima Wieschpaties mussu Jesaus Christaus »[21]. čia vėl nenurodyta nei kieno ji parašyta ar versta, o patiekiama vien kaip «sena » reiškia gerai žinoma. Ji galėjo būti giedama nuo seno katalikų bažnyčiose, ypač, kad ji yra trumpa ir jos gaida pas Mažvydą yra ta pati, kurią katalikai gieda « Per Tavo šventą prisikėlimą ».

5) *Atminki szmogau szodzus,* «Sena gesme ape septinis szodzus Poną musu Jesaus Christaus » [22] paduota su gaida, bet ir čia nenurodyta nei jos autorius, nei iš ko versta.

6) *Ponas Diewas macznus, «* Gesme ape atsiuntima Gabriela Angela nuog Diewa panasp Mariasp ijmta isch Euang. Luc. I. Paguld. ant baisa kaip gest lotinischkai : Mittit ad Virginem, non quemuis Angelum etc. »[23]. čia Mažvydas duoda tik giesmės tekstą, kuris yra jo paties, sekant Luko Evangelijos I skyrių, sukurtas ir liepia giedoti lotyniškos giesmės gaida. Toji lotyniškoji giesmė yra labai sena. Ji Lenkijoje buvo giedama nuo neatmenamų laikų. Kai kurie lenkiškieji giesmynai dar ir XIX am. paduoda šios giesmės tik lotynišką tekstą[24]. Tad ši giesmė galėjo būti viena iš tų, kurias XVI a. pradžioje giedojo ir Lietuvos bažnyčiose. Tačiau Mažvydo sukurtoji « Ponas Dievas macnus » nieko bendro su lotyniškąja neturi : turinys yra visai skirtingas.

Mažvydas savo giesmyne turi keletą giesmių, kurias liepia giedoti lenkiškų giesmių melodijomis. Iš to galima spėti, kad tuo laiku Lietuvoje jau buvo žinomos ir lenkiškos giesmės. Patsai, Mažvydas, užaugęs Lietuvoje, puikiai žinojo Lietuvos religinį gyvenimą ir jo apraiškas. Todėl ir savo knygomis, kurios « paczias byla Lietuuinikump ir Szemaicziump », skirtomis Lietuvos katalikams, siekdamas praplatinti naująjį tikėjimą, galėjo drąsiai kreiptis į Lietuvos katalikus. Jam nebuvo sunku atspėti, ką Lietuvos katalikai gieda, ką jie moka giedoti. Prie jų jis taikėsi ir todėl nurodinėjo kurią giesme kuria, jau žinoma, gaida giedoti. Tokiu būdu Mažvydas stengėsi greičiau įskiepyti savo giesmes, o per jas ir naujas idėjas Lietuvoje.

1) *Tas est Diewa prisakimas* « kurij gal giedate ant notas anas senases lekiskas : O Anno pany szlachetna spokolenia etc. Bet del berneliu maszuiu su nota senage paguldžiau»[25]. Tą pačią giesmę su ta pačia pastaba Mažvydas pakartoja dar ir kitoje vietoje[26]. Tai yra sueiliuota Dešimts Dievo įsakymų, kurie galėjo Lietuvos bažnyčiose būti giedami tiek lenkiškai, tiek ir lietuviškai. Kad Mažvydas būtų šią giesmę išvertęs iš lenkų kalbos nepasakyta. « Senoji » gaida verčia manyti, kad ši giesmė Lietuvoje galėjo būti giedama keliais variantais (gal ir lietuviškai), nes Mažvydas poroje vietų paduoda Dešimties Dievo įsakymų giesmę dar kitoje redakcijoje ir be melodijos[27], o trečioje vietoje visai naują tos pačios giesmės redakciją. Tai

2) *Pone Diewe auksczausesis,* « Giesmie ape prisakimus Diewa kure giesta ant melodias giesmies lenkischkoses : Anna święta y nabożna, miłościwa y pokorna »[28]. Čia vėl Mažvydas prileidžia, kad skaitytojams lenkiškosios giesmės apie šv. Oną melodija yra žinoma. Iš tikrųjų lenkiškoji giesmė «Anna święta» yra viena iš seniausiųjų lenkų kalba giesmių, parašyta pal. Vladislovo iš Gielniowo XV a. gale. Ją platino pranciškonai, ir ši giesmė galėjo būti tarsi himnas šv. Onos brolijų, kurios, kaip matėme, Lietuvoje atsirado jau XVI a. pradžioje.

3) *Papraschaim schwentases dwases,* «Ant senases notas lekiskas giesmes: Poprośmi świętego ducha»[29]. Ši giesmė apie Šventąją Dvasią, skirta giedoti « pirm pradeghima kazanes », dar kartą pakartota Mažvydo giesmyne (p. 363). Nors nepažymėta, bet ji galėjo būti versta iš lenkų kalbos, kurios melodija lietuviams buvo žinoma, nes ji vadinama « senoji nata ».

4) *O Jesau Christe swieta atpirktoijau,* tai dar viena Mažvydo sudėta giesmė : «Giesme raudinga ape mara ir piktaije pawietre bei wotis biauroses anta baisa ano nata kurio giest Giesmie apie schwenta Sebastiana »[30]. Iš Mažvydo nurodymo, kad ši giesmė giedama melodija giesmės apie šv. Sebastijoną, rodytų, kad lietuviai katalikai šią giesmę žinojo ir giedojo. Jos paprasta melodija yra labai panaši į « Šventas Dieve» melodiją. Pati giesmė galėjo atsirasti maro metais, kurių anais laikais netrūko. Šiandien tos giesmės tekstas nežinomas.

Bendrai Mažvydas labai daug vertė iš lotynų kalbos : 13 psalmių 4 antifonas, 12 liturginių himnų, 11 giesmių ir 12 ištraukų iš mišių liturgijos. Kai kurios jo verstos giesmės vėliau pateko ir į katalikų giesmynus ištisai arba perdirbtos, pataisytos pagal lotynišką originalą, nuo kurio Mažvydas kartais nukrypsta.

Kaip jau įvade matėme pirmieji protestantai tiek savo doktrina, tiek ir liturgija dar nedaug buvo atsitolinę nuo katalikų. Todėl nenuostabu, kad tarp įvairių giesmių Mažvydas paduoda porą apie Švč. Mariją. Pirmoji « Ponas Diewas macznus », apie kurią jau aukščiau kalbėjome. Kita « Maria mergaite czista » — « Giesme ischimta isch Euangelistas Luc. I. Paguld. kure Diewui garbe est davusi Panna Maria girdint ir klausant Elizabetai Zacharias moterei ant baisa kaip sekasi » [31]. Tai yra Luko Evangelijos I skyr. sueiliuotas vertimas (su gaidomis), kur Marija, apsilankiusi pas šv. Elzbietą, giedojo « Magnificat ». Šį liturginį mišparų himną randame pas Mažvydą dar kartą mišparuose, verstą iš lotynų kalbos Tomo Gedkanto. Jo giedojimui paduoti visi 8 gregorianiškojo giedojimo tonai[32].

Šios dvi giesmės pateko į protestantišką giesmyną dėl to, kad jų turinys yra Šventajame Rašte, kuriuo protestantai ypačiai rėmėsi. Bet ir kitose giesmėse randame visiškai « katalikiškų » posmų apie Mariją. Pvz. Kalėdų giesmėje « Schi diena est mums linksmibes» (vertimas Dies est laetitiae) randame tokį posmą :

Sunui Diewa taip uszgimus
Isch czistoses pannas
Kaip roszei ischgi lelias . . ,[33]

Lotyniškos giesmės «Nobis est natus hodie de pura Virgine » vertimo pirmasis posmas taip prasideda :

Pagimdė mums sche diena
Czista panna Maria
Suneli Diewa . . ,[34]

«Sena, bet pataisyta giesmė apie sūnelį Panos Marijos» taip prasideda :

Bernelis gimė mumus
ischi pannas czistas
Kaip rosze isch lelias

Gražus esti Bernelis
Sziedi kaip lelia
neschoija ghi ant ranku
Mergaite Maria.
Szinde ghi panna czista
peneija karalicza
ischgi dangaus pienu.
Rosze esti Jesus Christus
Lelia esti Maria.
Abu sziedu dangui.[35]

Tokie posmai apie Mariją galėjo būti ir katalikų giedami. Marijos apibūdinimas yra visiškai tradicinis.

3. Giesmės jėzuitų kolegijose.

Šaltinis, iš kurio sužinome, kokias giesmes giedojo XVII a. pradžioje Lietuvos jėzuitų mokyklų auklėtiniai, yra «Consuetudines communes Provinciae Lituaniae »[36]. Tai yra jėzuitų mokykloms giesmių sąrašas, sustatytas 1604 m. bandymui ir 1620 m. galutinai aprobuotas. Jis apima giesmes, kurias jėzuitų kolegijų auklėtiniai giedojo prieš pamokas, po pamokų, bažnyčioje mišių metu per ištisus liturginius metus. Viso tame sąraše yra 67 giesmės : 12 lenkų kalba, o kitos lotyniškos. Lietuvių kalba nėra vienos gal dėl to, kad orginalių lietuviškų tada dar nebuvo, o sąrašan įtrauktos giesmės tik ta kalba, kuria jos buvo parašytos. Tačiau, kai «Consuetudines» pasirodė, jau 14 to sąrašo giesmių buvo Mažvydo XVI a. viduryje išverstos į lietuvių kalbą. Pats reikalas galėjo versti jėzuitus kai ką turėti ir lietu-

viškam giedojimui. Jie į savo mokyklas priėmė ir protestantų vaikus, o tie savo bažnyčiose turėjo progos lietuviškai giedoti. Tad jėzuitai mokytojai negalėjo apsileisti, kad katalikų vaikai liktų be giedojimų savo gimtąja kalba.

Tiesa, ano meto jėzuitų mokyklose vyravo humanistinė kryptis su dėstomąja lotynų kalba. Tačiau nuo XVII a. pradžios ir mokinių gimtoji kalba ima įgauti teisių. Be abejonės Vilniaus Akademijoje, kur mokėsi didikų vaikai, savo gimtąja kalba laikydami lenkiškąją, tenai reiškėsi lenkų kalba. Tačiau, grynai lietuviškai kalbančiųjų srityse, jėzuitai neniekino ir lietuvių kalbos. Jie patys, išmokę lietuvių kalbos (jei buvo svetimtaučiai), lietuviškose srityse sakė pamokslus lietuviškai ir lietuvių kalbą vartojo kaip priemonę misijiniame darbe. Negalėjo tad paneigti lietuvių kalbos ten, kur mokiniai buvo lietuviai. Ir iš tikrųjų, pvz. Kražių kolegijoje buvo ruošiami žemaičių kalba religiniai-didaktiniai vadinimai, žymesni tos kolegijos svečiai pasveikinami eilėmis ir lietuvių kalba. Galėjo tad Kražiuose (ir kitose vietose) būti giedama ir lietuviškai, išsivertus kai ką į lietuvių kalbą iš aprobuoto sąrašo, arba pasinaudojant jau ankstesniais (Mažvydo) vertimais.

Mums rūpi, kiek giesmių Marijos garbei buvo įtraukta į tą sąrašą. Tarp giesmių, giedamų įvairiais liturginių metų laikais po pamokų, randame, kad Velykų metu buvo kasdien giedama « Regina coeli ». Studentų pamaldose, po pakylėjimo, trečiadieniais buvo giedama « Sanctissima arba Bogorodzica », arba «Maria Mater gratiae »; .penktadieniais — « Stabat Mater dolorosa » ; šeštadienias — « Ave maris stella » ir « Maria Mater gratiae ». Tarp giesmių, kurios skirtos ypatingam reikalui (sausros, liūčių, karo, maro metais), kada buvo giedama «Domine Rex Abraham, Sancte Sebastiane », pridėta ir « Sub tuum praesidium ».

Tarp kalėdinių giesmių, kuriose, minint Jėzaus gimimą, garbinama ir Marija, yra tik viena Marijos giesmė — «Bogorodzica».

Velykų metui, tarp kitų giesmių, skirta « Regina coeli ».

Advento giesmėse ypačiai minimas angelo apreiškimas Marijai. Tad šiam laikotarpiui skirtos giesmės yra beveik visos marianinės : Urząd zbawienia », « Gwiazdo morze », « Mittit ad Virginem », « Archanioł (Boży) Gabriel».

Šeštadieniais ir Marijos švenčių vigilijose po pamokų buvo giedama Marijos litanija, kuriai prūsas jėzuitas Simanas Berentas (†1649) parašė melodiją su gaidomis[37]. Šventadienių popiečiais bažnyčioje, jei nebūdavo mišparų, giedodavo Marijos litaniją ir «Salve Regina» (kurios vertimą davė Daukša 1595 m. Katekizme), arba kitą Marijos antifoną, pagal metų laiką.

Jėzuitų mokyklų giesmių sąrašas, kurį galime pavadinti pirmuoju katalikų giesmių rinkiniu Lietuvoje, buvo sudarytas iš tuo metu Lietuvoje ir Lenkijoje giedotų lenkiškų ir lotyniškų giesmių. Kad jas giedojo ne vien jėzuitų mokyklose ir bažnyčiose, matyti iš to, kad

daugumas šių giesmių pateko į vėliau išleistus lenkiškus giesmynus, skirtus plačiam liaudies vartojimui. Kai kurios jų, lietuviškame vertime, randamos ir lietuviškuose giesmynuose.

4. Lietuviškų giesmių autoriai ir giesmynai.

Pirmaisiais katalikiškų giesmių autoriais Lietuvoje buvo jėzuitai. Jie labai daug dėmesio kreipė į muzikos ir giedojimo mokymą ir į patį giedojimą tiek savo mokyklose, tiek pastoraciniame darbe. Giesmę jie naudojo kaip priemonę kovoje su protestantizmu, kuris iškėlė tiek liaudies kalbos vartojimą liturgijoje, tiek ir patį giedojimą, sudarantį žymią pamaldų dalį. Naujų giesmių buvo mokoma, ypačiai berengiant įvairiais iškilmes, šventes ir procesijas, kurių metu buvo daug giedama. Pvz. šv. Kazimiero kanonizacijos iškilmių metu Vilniaus gatvės skambėjo nuo šventojo garbei parašytų himnų ir giesmių[38].

Tačiau jėzuitai giesmę kultivavo ne tik Lietuvos sostinėje. Yra davinių, kad jie giesmes platino ir liaudyje, su kuria susidūrė savo pastoraciniame darbe. Pvz. jėzuitas Jokūbas Lavinskis (lenkas, išmokęs lietuviškai) XVI a. gale sakęs Vilniuje lietuviškus pamokslus, 1583 m. rudenį atvyko į Žemaitkiemį (Ukmergės apskr.) su misijomis, kur, kaip pats rašo, mokęs kaimo žmones giedoti[39]. Žinant jėzuitų rūpestingą ir tvarkingą savosios veiklos planingumą ir vienodumą, galima numanyti, kad ir kiti jėzuitai misinininkai panašiai elgėsi. Net ir kitose Baltijos tautose jėzuitai laikėsi panašios praktikos : mokyti žmones jų gimtąja kalba ir duoti jiems gimtoje kalboje giesmių. Latvis jėzuitas Juris Elgers (1585-1672) ypačiai daug yra nusipelnęs latviams katalikams. Jis buvo ne vien pirmasis latvių katalikų rašytojas, bet ir gamintojas ar vertėjas pirmųjų latviškų katalikų giesmių[40].

Kitas jėzuitas Jokūbas Paškevičius († 1657), kuris eilę metų darbavosi Žemaitijoje, sudėjo lietuvių kalba giesmių apie Kristaus gyvenimo paslaptis ir Mariją, kurias mokęs kaimiečius giedoti, su didele jų dvasine nauda ir pasigėrėjimu [41]. Iš jėzuito Jono Gruževskio (m. 1646) gyvenimo žinome, kad jis sakęs pamokslus lietuviškai ir mokęs vaikus katekizmo gimtąja kalba. O kad vaikai lengviau išmoktų tikėjimo tiesų, sudėjęs giesmę apie svarbiausias tikėjimo tiesas ir rūpinęsis, kad žmonės ją giedotų net ir gatvėse bei aikštėse[42]. Jėzuito Zigmanto Lauksmino († 1670) gyvenime skaitome, kad tasai Kražių kolegijos rektorius yra nusipelnęs tuo, jog komponavęs giesmes ir jų mokęs seminarijose ir kolegijose. Jis parašęs didįjį Gradualą ir jį atspausdinęs[43]. Muzikos ir giedojimo reikalui 1667 m. jėzuitai išleido vadovėlį « Ars et praxis musicae »[44], kurio sekančios laidos pasirodė 1669 ir 1693 m. Si pastaroji pavadinta « Ars et praxis musicae in usum studiosae iuventutis in collegio Soc. Iesu ».

Tarp senųjų lietuviškų giesmių autorių paminėtinas dar vienas jėzuitas — Gabrielius Šimkevičius (1644-1709), Kražiuose jo paties

parašytų ir mokinių suvaidintų dramų su lietuviškais įtarpais autorius, parašęs 9 kalėdines giesmes, kaip manoma, pasinaudojęs ir protestantiškais giesmynais, nes dvi jo giesmės jau randamos pas Mažvydą. Tik savo giesmes jis priartino prie lotyniško originalo, nuo kurio Mažvydas buvo labiau nutolęs. Kai kurios Šimkevičiaus giesmės dėl to panašios į Mažvydo, kad abu naudojosi tuo pačiu lotyniško originalu[45].

Atgyjantis ir stiprėjantis religinis ir liturginis gyvenimas Lietuvoje pareikalavo vis daugiau giesmių. Kūrėsi naujos brolijos, kurių nariai turėjo pareigos giedoti. Ėmė garsėti malonėmis Marijos paveikslai ir šventovės, į kurias suplaukdavo minios žmonių. Reikėjo jiems duoti giesmių, kuriomis galėtų išreikšti savo jausmus ir pagarbinti Dievo Motiną bei padėkoti jai už gautąsias malones. Tų naujų giesmių galėjo parūpinti ne tik jėzuitai ar kiti vienuoliai, bet ir jų mokiniai, kurie jėzuitų mokyklose buvo mokomi ne tik muzikos ir giedojimo, bet ir poetikos (eilėdaros). Jų tarpe galėjo rastis ir tokių, kurie sugebėjo sukurti naujų giesmių arba jų išversti iš svetimų kalbų.

XVII a. lietuviškų giesmių skaičius išaugo ir vis atsirasdavo naujų. Giesmių reikalas vis darėsi aktualesnis dar ir dėl to, kad vyskupai ir sinodai ragino palaikyti liaudies giedojimą. Bendrieji visos provincijos sinodų potvarkiai apie giedojimą buvo pritaikomi vietos aplinkybėms. Pvz. Lietuvos-Lenkijos provincinis sinodas XVII a. pradžioje įsakė «kad visi parapijų valdytojai įvestų paprotį (jei tokio dar nėra), kad liaudis (pauperes) giedotų, kiek galima, senąją šv. Vaitiekaus globėjo ir šio krašto pirmojo apaštalo giesmę, Bogorodzica vadinamą, nes joje yra katalikų tikėjimo tiesų santrauka, paprasti ir nemokyti žmones lengviau ją išmoks ir ji žadins jų pamaldumą. Tepasirūpina tačiau, kad ši giesmė būtų tinkamai pataisyta. Tai gali būti giedama ir po sumos, jei klebonui išrodys taip geriau»[46]. Lietuviams ši lenkiška giesmė buvo svetima ir nesuprantama. Todėl 1636 m. Žemaičių vyskupijos sinodas nusprendė, kad Žemaičių vyskupijoje vietoje lenkiškos « Bogorodzicos » būtų giedama kita kuri katechetinė giesmė[47]. Gaila, nepasakyta kokia. Šiam reikalui galėjo patarnauti Gruževskio sudėtoji arba kieno nors naujai parašyta katechetinė giesmė. Kažin, ar « Kantičkose » esanti « Giesmė apie išpažinimą šventojo tikėjimo » susidedanti iš 22 numeruotų posmų, kurioje yra sutrauktos visos katalikų tikėjimo tiesos, ir nebus iš anų laikų[48].

Uolūs giesmių mokytojai ir platintojai lietuvių kalba pasirūpino ir pirmaisiais giesmynais. Juk jei jau net parapijų mokyklose, kurios buvo beveik prie kiekvienos parapijos bažnyčios, vysk. Jurgio Tiškevičiaus 1646 m. liudijimu, tarp kitų dalykų buvo mokoma ir «muzikos»[49], tai yra giedojimo, reikėjo turėti ir giesmynų. Pirmosios lietuviškos giesmės, be abejonės, buvo ranka rašytos ir taip platinamos. Bet to nepakako. Jau buvo pribrendęs laikas išleisti surinktas giesmes atskiru leidiniu platesniam naudojimui. Tai padarė irgi jėzuitai.

Pirmasis lietuviškų giesmių rinkinys, vardu « Giesmes Tikieimuy Katholickam pridiaranczias », pasirodė 1646 m. Jo autoriumi įrašytas

Saliamonas Mozerka Slavočinskis (1624-1670), tačiau pačios giesmės greičiausiai rašytos ne jo. Patsai Slovačinskis giesmyno pasirodymo metu, atrodo, dar buvo perjaunas, kad galėtų vienas savarankiškai lietuviškai reikštis. Jo vardas prie šio leidinio, prof. Vc. Biržiškos manymu, buvęs pridėtas vien dėl to, kad jėzuitai norėję iškelti vardą jauno neofito, neseniai iš reformato tapusio kataliku[50]. Tikruoju šio giesmyno, kuris tarp kita ko buvo dedikuotas vysk. Jurgiui Tiškevičiui, autoriumi menamas kitas jėzuitas — Jonas Jaknavičius (1589-1668), kuriam priskiriama «Cantilenae spirituales polonice et lituanice », nurodant 1660 ar 1668 datą ; tikrumoje supainiojant Jaknavičių su Šrubausku ar Slavočinskiu, nes tokio leidinio Jaknavičius turbūt neparašė ir neišleido [51].

Kas bebūtų šio pirmojo giesmyno autorius, vis tik galimas dalykas, kad į giesmyną galėjo patekti taip pat kitų jėzuitų : Gruževskio, Paškevičiaus ir kitų sukurtos giesmės [52].

Kadangi pirmojo giesmyno atspausdinta nedidelis egzempliorių skaičius, tai jis greitai išsibaigė. Tada 1679 m. pasirodė « Balsas Szirdies pas Wieszpati Diewa, Panna Szwencziausia ir Jo Szwentus Danguy Karaliaujepczius szaukanezios par giesmes». Nors autorius yra pavadintas « wienu kunigu Societatis Jesu », tačiau mūsų literatūros istorikai juo laiko jėzuitą Pranciškų Šrubauskį (1616-1680). Apie jo literatūrinę veiklą oficialus nekrologas [53] sako, kad jis «simplicioribus... pios cantus Lituanice conncinatos a concione recitandas eurabat » (paprastiems žmonėms sudėjo lietuvių kalba giesmių, kurias per pamokslus mokė giedoti). O vysk. M. Valančius savo « Žemaičių Vyskupystėje » tvirtina, kad Šrubauskis «iwaires kningeles ir giesmes žemajtiszkai paraszes be pinigu wargdieniems kajsziojes ». Kadangi nėra žinomas joks giesmynas Šrubauskio vardu, tai jis ir bus tas «vienas kunigas Societatis Jesu ».

Kai kurie mūsų literatūros istorikai, sekdami lenkų pasigyrimu, kad lietuviškos giesmės ir giesmynai yra versti iš lenkų kalbos, ir todėl nieko savo originalaus neturime, tvirtina, kad ir šio giesmyno visos giesmės, išskyrus « Giesme ciesu praėjusiu Lietuwoj », kurioje aprašomi 1663-1667 m. įvykiai ir «Giesme ciesu nepakaju », vaizduojanti 1655-1662 m. įvykius, visa kita yra versta iš lenkų kalbos [54]. Tačiau gilesnis šio leidinio (kuris vėliau pavirto į « Kantičkas ») pažinimas leidžia spręsti, kad nemaža dalis giesmių yra originaliai parašytos ar tiesiog verstos iš lotynų kalbos. Ir tai gali būti darbas ne vien tik Šrubauskio, bet ir kitų lietuviškai rašiusių jėzuitų. Prof. Vc. Biržiška ir anas dvi minėtas istorines giesmes yra linkęs priskirti Jaknavičiui, nes jis giesmėse aprašomųjų įvykių metu yra gyvenęs Vilniuje ir savo akimis matęs rusų žiaurumus [55].

« Balse širdies » (1726 m. leidimo), tarp kitų giesmių, yra : « Kas nor Panai Marijai slūžyt » (157-8 p.), lotyniškos « Psallite senes » vertimas « Seni giedokit » (158 p.), « Juozapai pamažu » — iš lenkų kalbos « Pomalusku Jozefie » (158 p.), « Stovi Motina verkdama» (160 p.),

« Žemčiūgai brangūs Panele » (167-8 p.), « Per kiekvienas garbink dienas » (p. 168-9) — lotyniškosios « Omni die » vertimas, « O Marija, o Lelija (170 p.) irgi versta iš lotynų kalbos « O Maria, coeli via » ir kit.

«Balsas širdies» paplito visoje Lietuvoje ; giesmės tapo labai populiarios, o pats giesmynas daugelį kartų buvo naujai leidžiamas. Tokių laidų iki 1818 būta apie 20.

1819 m. kun. Vincentas Valmikis (1778-1834) « Balsą širdies » pertvarkė, papildė savo ir kitų (B. Gailevičiaus) kunigų parašytomis naujomis giesmėmis ir išleido vardu « Giesmės nobažnos ». Šiam giesmynui 1823 rn. buvo duotas naujas vardas « Kantyczkos žemajtyszkos » ; jis susilaukė 9 laidų. Kai rusų cenzūra ėmė « Kantičkas žemaitiškas » persekioti, tai 1852 m. dar kartą buvo atspausdintas « Balsas širdies ».

Po 1831 m. sukilimo, kurio metu buvo giedamos kai kurios patriotinės giesmės, rusų valdžia ėmė kištis ir į giesmes— kai kurias jų drausti. Vilniaus vyskupas Klungis, valdžios įsakytas, 1833.XII.23 išleido ganytojišką laišką, kuriuo draudžiama naudotis « Kantičkomis» be aprobatos, giedoti juokingas ir valdžią užgaunančias giesmes ; iš rožinio ir «gadzinkų» turi būti išleisti užgaulingi žodžiai tačiau nepažeidžiant maldos esmės [56]. Tada kai kurios giesmės visai dingo iš giesmynų, o kitos buvo pertaisytos.

Giesmių knygas dažnai spausdinant, įsibriaudavo klaidų. Kartais ir patys leidėjai kai ką savo valia pataisydavo, nuo ko nukentėdavo giesmių rimas ir sunku būdavo giedoriams susigaudyti. Iškilo reikalas « Kantičkas » taisyti. To darbo ėmėsi vysk. M. Valančius. Jis pirmą kartą 1855 m. « Kantičkas » perredagavo ir atspausdino « Šventų giesmių » vardu. Šio giesmyno iki 1861 m. išėjo 4 laidos. Bet ir vėl, Valančiaus žodžiais, « Kartkartėmis išspausdintos Žemaičių Kantičkos teip ilgainiui par nepriveizėjimą pasigadino, jogei daug giesmių ir pergiedoti negalima buvo. Ką datyrę žmonės pradėjo naujomis Kantičkomis baidytis ir nebenorėjo nė pirkte bepirkti. O kiti skundės man pačiam ir sakės par knygininkus apgautais esantįs ». Ir vėl Valančiui teko imtis taisymo darbo: «Visa tai regėdamas, paieškojau senovės gadynės Kantičką, su atyda perveizėjau ir iš naujo Vilniuje išspauzdinau. Tikiu dabar visus tose Kantičkose atrasiant tas pačias giesmes, kurias ne vienas jau moka iš galvos ; pridūriau dar keletą naujų giesmių, kurias viliuosi patiksiant giedotojams. Rašiau Varniuose 1859 m ».

Šis giemynas, dėl Valančiaus prakalbos ir redakcijos vadinamas valančiniu, vardu « Giesmių Knyga arba Kantičkos », iki spaudos uždraudimo buvo išleistas 6 kartus, spaudos draudimo metais bent 20 kartų ir spaudą atgavus — dar keletą kartų (paskutinė laida, berods, išėjo 1928 m. Tilžėje «lėšomis ir spaustuvė J. Schoenke »).

Kadangi « Kantičkų » kalba visuose leidimuose liko ta pati, senoviška, su barbarizmais, nes Tilžės leidėjui rūpėjo tik pelnas, o ne leidinio tobulinimas, tai L. Sirietis 1907 m. Vilniuje išleido «naujai

paržiūrėtą, partaisytą ir papildytą Giesmių Knygą arba Kantičkas ». Autorius sakosi, taisydamas kalbą ir rengdamas tą leidimą, giesmes, kurias galėjęs, sulyginęs su « ariginalais », keletą jokios vertės ir menkos prasmės giesmių išbraukęs, o jų vietoje įdėjęs kai kurias iš naujų giesmių, paimtų iš maldaknygių ir iš kitur, kurios būsią « papuošalu ne tik to giesmių knygos išleidimo, bet abelnai mūsų dvasiškos raštijos ». Tačiau autoriaus viltys neišsipildė : jo leidimas liko nepastebėtas, nes liaudis buvo dar vis prisirišusi prie senųjų Tilžėje leidžiamų « Kantičkų ».

Lietuvai tautiniai atbudus ir spaudą atgavus, jau nebuvo galima pasitenkinti vien tik « Kantičkomis » ypačiai dėl jų kalbos. Tą ypačiai jautė jaunoji dvasiškija ir vargonininkai, kuriems teko mokyti žmones giedoti bažnyčioje. Tą spragą užpildė J. Naujalis, 1907 m. išleidęs « Mažą bažnytinį Giesmynėlį», kurio tekstą, kiek buvo galima, taisė ir lygino A. Jakštas, Margalis ir kiti, o gaidas sudėstė patsai autorius. Antru kartu šis giesmynėlis, kuriame įdėta nemažai ir Marijos giesmių, buvo atspaustas 1908 m. Tilžėje. Šis giesmynėlis ilgą laiką buvo vartojamas kaip lietuviškas kancionalas. Iš jo buvo imamos giesmės ir kitų, kurie domėjosi lietuvišku giedojimu.

Amerikos lietuvių bažnytiniam giedojimui stambesnį giesmyną 1938 m. išleido S. Pocius su gaidomis, čia surinktos reikalingiausios visiems metams lietuvių ir lotynų kalba giesmės, kurių tekstas imtas iš kun. J. Tilvyčio giesmyno, Maldų knygelės, ALRK Kunigų Vienybės išleistos, kan. Sabaliausko kancionalo ir Šv. Kazimiero seserų išleisto giesmynėlio. Marijos giesmių įdėta 12 lietuviškų ir 3 lotyniškos.

Tačiau nebuvo pamirštos ir « Kantičkos ». Nepriklausomybės metais, nuolat spaudoje pasigirstant balsų, šaukiančių pataisyto, naujo, gražia lietuvių kalba giesmyno, kuris atstotų « Kantičkas », to darbo ėmėsi kun. J. Tilvytis — A. Žalvarnis ir 1930 m. išleido « Giesmyną », į kurį įdėjo 7 giesmes vysk. Baranausko, 44 iš Jakšto Giesmynėlio, 1 Maironio, 1 Laukaičio, 1 Andruškos, 13 iš Betliejaus balsų, 94 savo parašytas ir 160 pertaisytų iš senųjų « Kantičkų». Kai kurias jų kun. Teodoras Brazys harmonizavo, ir jos mielai buvo giedamos parapijų chorų. Liaudyje tačiau dar nespėjo prigyti.

Kaip matėme, pirmieji lietuviškų giesmių autoriai buvo jėzuitai. Tačiau be jėzuitų lietuviškas giesmes kūrė ir kiti vienuoliai, ypačiai domininkonai. Kai Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius 1639 m. Žemaičių Kalvarijoje (tuomet Garduose) įsteigė Kryžiaus Kelius (žmonių Kalnais vadinamus), jis pavedė vienam domininkonui parašyti maldas ir giesmes, «katras lig pat sziolej tebgied žmones Kalworijes kalnus wajksztiodamis»[57]. Kiek vėliau Žemaičių Kalvarijos domininkonas Jurgis Kasakauskis (1650-1723) 1681 m. išleido specialų giesmyną « Rožančius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi spasabas apwyksciojima kalnų Kalwaryos Ziamajciu su modlitwomis yr giesmemis anto služijąciomis»[58]. Į šį giesmių rinkinį jis įdėjo greičiausia jo paties lietuviškai sustatytus giedamus Marijos ir

Jėzaus Vardo rožinius bei ano, vysk. Tiškevičiaus užsakymu parašiusio, Kryžiaus Kelių maldas ir giesmes. Kasakauskis giedamąjį rožinį sustatė, sekdamas panašius lenkiškus leidinius, tačiau ne aklai sekdamas, o tik savotiškai pertvarkydamas. Parinkdamas giesmes-himnus kiekvienai rožinio daliai, juos ėmė kitokius negu lenkų maldaknygėse, o kai kurias giesmes, atrodo, vertė tiesiog iš lotynų kalbos. Šis Kasakauskio darbas susilaukė 40 laidų ir pateko ištisai į didesnes maldaknyges, pvz. « Šaltinį ».

Lygiai Žemaičių Kalvarijos vienas domininkonas yra išleidęs « Giesmes ape szwęciausy Panna Marya par storony wiena kunigą N. W. (aitkevičius ?) zokona szwęta Dominika Kalwaryjos Ziamayciu Kloszto-riaus iszdrukawotas 1765 » .Tai bus bene pirmas Marijos giesmių rinkinys, kaip rodo pavadinimas, tačiau jame yra ir kitokių giesmių (pvz. O dūšia kiekviena ir kit.). Galimas dalykas, kad šiame rinkinyje yra surinkti Žemaičių Kalvarijos domininkonų darbai — jų sukurtos ar verstos giesmės. Tačiau neturėdami šio rinkinio po ranka, negalime spręsti nei apie pačias giesmes, nei apie jų autorius.

Kiek ilgiau sustojome ties atskirais giesmių autoriais ir giesmynais, kad būtų galima matyti, kaip kūrėsi ir vystėsi lietuviškoji giesmė, Kaip matėme, čia daugiausia nuopelnų turi jėzuitai, davę lietuviškajai giesmei pradžią. Bet ir kiti vienuoliai bei pasauliniai kunigai (ypačiai vėliau) yra taip pat įnešę savo dalį. Daugelis jų yra bevardžiai, nežinomi, bet jų darbo vaisiais ilgą laiką lietuviai katalikai naudojosi, garbindami giesmėmis Dievą, Mariją ir Šventuosius.

5. Marijos giesmės Kantičkose.

Giesmių apie Švč. Mariją « Kantičkose » yra daug. Vienos jų randamos atskirame skyriuje «Giesmės apie Paną Švenčiausią», kitos pagal savo turinį įterptos į kitus skyrius.

Advento metui skirtų giesmių skyriuje randame giesmę « *Dievas iš dangaus Aniolą* », kurioje atpasakotas angelo Gabrieliaus apreiškimas Marijai. Ši giesmė, turinti 14 posmų, baigiama kreipimusi į užgimusį V. Jėzų, kad Jis savo malone teiktųsi atleisti kaltes ir suteiktų dangų. Giesmė yra laisvas sekimas lenkiškos giesmės «Archanioł Bożу Gabriel ». Lenkiškieji giesmynai ją kildina iš XVII a[59]. Tačiau ji yra žymiai senesnė, nes jau randama aukščiau minėtame 1604 m. jėzuitų giesmių sąraše. Lietuviškas tekstas yra 3 posmais ilgesnis. Melodija sava, ne lenkiška.

Kita adventinė giesmė « *O gražiausioji Lelija* », vos 6 posmų, nerandama lenki} giesmynuose, todėl atrodo sukurta lietuvio autoriaus.

Tarp gavėnios giesmių taip pat yra skirtų Marijai, Skausmingajai Dievo Motinai. Pirmoji jų « *Stovi Motina verkdama* » yra sutrumpintas vertimas garsios sekvencijos « Stabat Mater dolorosa » iš XIII a., ku-

rios autoriumi laikomas Jokūbas (vad. Iacopone) iš Todi (1230-1306). Tai yra viena iš gražiausių Marijos garbei giesmių, kuri buvo išversta į daugybę kalbų ir kuriai garsiausieji kompozitoriai (Palestrina, Aichinger, Haydn, Rossini, Gounod, Wagner, Rheinberg, Perosi ir kit.) parašė melodijas [60]. Lenkai šią giesmę išsivertė XVI a. Įdomus yra lietuviškas šios giesmės vertimas : versta tik kas antras posmas ir tuo būdu iš 20 originalo posmų, lietuviškame vertime jų yra tik 10. Pats vertimas yra labai laisvas ir smarkiai nutolęs nuo originalo. Ši giesmė yra ir Žem. Kalvarijos Kryžiaus Kelių tvarkoje, giedama einant į VI stotį. Gal ji bus ir anų Kryžiaus Kelių autoriaus versta. « Stabat Mater » vertė ir vysk. A. Baranauskas.

Kita gavėninių giesmių skyriuje, Marijai skirta, yra «Apie vaitojimą Panos Švenčiausios Sopulingos» (nr. 24) : « *Jau žegnoju aš Tave, mieliausias Sūnaiti* ». Tai yra laisvas 2 posmais trumpesnis vertimas iš XVII a. sukurtos lenkiškos giesmės « Już się żegnam... ».

Dar viena šio skyriaus giesmė — « Apie smertį V. Jėzaus ir Paną Švenčiausią » (nr. 25), prasidedanti žodžiais : «*Sveika Marija, Motin mieliausia,* nerandama lenkiškuose giesmynuose. Jos eiliavimas yra gana sklandus, forma vaizdinga. Tai bus greičiausia vėlesniųjų laikų nežinomo lietuvio autoriaus kūrinys.

Skyriuje giesmių už mirusius yra viena ir apie Švč. Mariją : « *Par čysčiaus ugnies karštybes,* tikslus vertimas lenkų XVIII a giesmės « Przez czyścowe upalenia » [61]. Ši giesmė, drauge su kita « Jėzau darželyj alpstantis », būdavo giedama po laidotuvių, susirinkus į velionies namus rožinio giedoti.

Atskirame « Kantičkų » giesmių skyriuje apie Mariją viso yra 29 giesmės. Jas čia iš eilės paminėsime, bandydami nustatyti jų kilmę. Drauge paduosime trumpai suglaustą turinį.

1. *Būk sveika duktė Tėvo amžinojo* - yra vertimas lenkiškos giesmės « Zawitaj córko Ojca przedwiecznego », lenkų giedamos iš XVII a. krokuviške melodija[62]. Lietuviškas vertimas yra tikslus, bet melodija kita. Turinys imtas iš Nekalto Prasidėjimo šventės (XII.8) mišių Lekcijos, kur kalbama apie amžiną išminties gimimą ir visa tai taikoma Marijai.

2. *Tu kuri dienas pabaigei gražiausiai* - vertimas XVII a. lenkiškos giesmės « Ty, ktoras pięknie dni Swoje skończyła »[63], vienu posmu trumpesnis už originalą (trūksta paskutinio posmo). Melodija sava, visai skirtinga nuo lenkiškosios. Giedama ypačiai Marijos Dangun Ėmimo šventėje. Turinyje — laiminga Marijos mirtis ir jos dangun paėmimas, prašant laimingos mirties čia žemėje gyvenantiems.

3. *Tau, Pana, garbę mes atiduodame* - trumpa, vos 5 posmų, giesmelė, kurioje Marija sveikinama kaip Dievo išrinktoji, malonės pilnoji, kurią Dievas nuo amžių parinkęs savo Sūnaus Motina ir kuri, pagimdžiusi Sūnų, liko skaisti Mergelė. Lenkiškuose giesmynuose neužtikta.

4. *Žemčiūgai brangūs, Panele* - versta lenkų giesmė « Perło droga, cna Panienko»[64], randama 1679 m., «Balse širdies», lietuvių giedama visai kita melodija. Giesmė primena baroko laikus, nes Marija vaizduojama Šen. įstatymo simboliais : Saliamono sostu, Arono rykšte, rožių vainiku, škarlatu aptaisyta, žvaigždėmis vainikuota. Įdomu pastebėti, kad šioje giesmėje yra vienas posmas apie jūrininkus ir trys posmai apie karius. Kadangi lenkiškas tekstas yra aiškesnis ir ryškesnis, tai palyginimui jį čia paduodame.

liet. Tegul kareivių sargybė
Apein šaudyklių smarkybė
Kaip stulpas nepajudintas
Bus nuo Tavęs pastiprintas.

lenk. Kai kovos lauke drąsus riteris
Patenka tarp aštrių vilyčių
Jis kaip stulpas nepajudintas
Tavo jiega bus palaikytas.

liet. O kad ateis pasitikti
Vienam ant antro ištikti,
Ir vainoj kraują pralieti,
Neprieteliui galvą dėti.

lenk. O kai jau reiks susiremti *
Ir su priešu susitikti,
Kur ne vienas galvą kloja
Po neprietelio ginklu.

liet. Nors neprieteliai apšoktų
Ir dūšia iš kūno šoktų,
Jei Tu, Motina, norėsi —
Kūną dūšią apveizėsi.

lenk. Nors kas būtų ir apsuptas
Nuo priešų iš visų pusių,
Kas Tavo globai pasives,
Sveikas ir gyvas išliks.

5. *Švenčiausia Pana, graži Marija* - Tai malda, Marijos globos ir užtarimo prašymas saugoti nuo velnio ir nuodėmės, kuri vadinama « dūšios perkūnu ». Atrodo, kad ši giesmė yra sukurta lietuvio autoriaus ; ji nerandama lenkiškuose giesmynuose.

6. *Garbinkie, dūšia manoji* - lotyniškojo Marijos himno « Magnificat » eiliuotas vertimas, panašus į lenkų giesmynų « Wielbij duszo moja Pana » [65], tačiau savaip perdirbtas. Nors ir Mažvydas šį himną

net dviejose redakcijose yra išvertęs į lietuvių kalbą, tačiau juo « Kantičkų » autorius nesinaudojęs.

7-9. *Rožė Marija, skaisti lelija* - trys giesmės, skirtos trims rožinio dalims, kurių kiekvienas posmas yra apie atatinkamą rožinio paslaptį. Atrodo, kad šios giesmės bus sukurtos kurio nors domininkono ir skirtos rožinio brolijos nariams giedoti. Lenkų giesmynuose šių giesmių neužtikome. Bet ir Lietuvoje jos buvo nepopuliarios ir melodija mažai kam žinoma.

10. *Garbė Marijai, šlovė Marijai* - savotiška giesmė, kurios kiekvienas posmas prasideda žodžiais «Garbė Marijai», o antroji posmo eilutė yra įvairios invokacijos, paimtos iš Marijos litanijos : Dievo Gimdytoja, Motina Sutvėrėjo, Pana išmintingoji, šlovės vertoji, galingiausioji, malonės pilnoji, teisybės paveikslas, Pana ištikimoji, nusidėjėlių užtarytoja, mūsų apgynėja. Eiliavimas panašus į giesmių « Rožė Marija » ir todėl rodytų į tą patį autorių.

11. *Sveika Panele, cūdais pagarbinta* - tikrai lietuviška ir originali, visoje Lietuvoje plačiai žinoma ir populiari giesmė pagarbinti Šiluvos Dievo Motiną. Joje atpasakojama liūdna katalikų padėtis («septyni tiktai kunigai, Žemaičių žemėj taip mažai»), Marijos pasirodymas piemenėliams, užkastos skrynios atradimas, senelio praregėjimas, kun. Kazakevičiaus veikla, žmonių patirtieji stebuklai. Taigi čia apgiedama visa Šiluvos istorija.

12. *O Karaliene per savo galybę* - atrodo originali, lietuviška giesmė apie Marijos globą, galbūt sukurta giedoti prie to vardo Marijos paveikslo, nes pakartotinai minima Marijos globa, jos apsiaustas (ploščius), kalinių išlaisvinimas. Giesmė baigiama prašymu :

Attolink ligas ir sunkias nevalias,
Žinom, kad atstos neprietelių galios,
Motina švenčiausia.

Gal ji parašyta kuriais nors « nevalios metais », kuriuos šiandien sunku atspėti.

13. *Škaplierna Pana tame ir kituose stebuklu loskas darai abrozuose,* lenkų giesmynuose neužtikta giesmė Marijos Škaplierinės garbei, parašyta kurio nors Lietuvos karmelito ir skirta škaplieriaus brolijos narių giedojimui prie Marijos paveikslo. Ji bus sudėta greičiausia XVII a., kada karmelitai Lietuvoje buvo labiausiai išplėtę savo veiklą.

14. *Mieliausioji Ponia mano, Karaliene dangaus* - originali lietuviška giesmė, skirta pagarbinti Mariją, stebuklais garsingą Krekenavos bažnyčioje, populiari ir žinoma visoje Lietuvoje, giedama gana gyva melodija, kurioje jaučiama liaudies dainų motyvai.

15-16. *Sveika Marija, duktė Dievo Tėvo* ir *Sveika būk, Marija, Jė-*

zaus Gimdytoja - dvi gana sunkiai surimuotos giesmės, kurių pirmąja sveikinama Marija drauge su Švč. Trejybe, šv. Juozapu, Ona, Gabrielium arkangelu, Jonu Krikštytoju — visais, kurie turėjo sąryšio su Marija. Antroji yra sudėta iš rožinio I dalies penkių paslapčių. Panašių giesmių lenkiškuose giesmynuose nerasta. Lietuvoje šios giesmės buvo mažai giedamos dėl jų sunkumo, nesklandumo.

17. *Saugok, Marija, mus tarnaičius savo* - Ši giesmė kiek panaši į lenkišką, vienu posmu trumpesnę, randamą Vilniaus maldaknygėje « Ołtarzyk Ostrobramski», kur pažymėta, kad tai giesmė « apie Švč. Mariją Vilniaus bonifratrų bažnyčioje garsingą malonėmis»[66]. Palyginus šios giesmės lietuvišką tekstą su lenkiškuoju, atrodo, kad lenkiškasis verstas iš lietuviško, nes jis yra vienu posmu trumpesnis, be to pritaikytas vietos reikalui — bonifratrų bažnyčios paveikslui pagerbti. Verčiant vos du pirmieji posmai liko panašūs, o kiti visi yra vien sekimas.

18. *Sveika žvaigždė ankstyboji* - populiari ir mielai Lietuvoje giedama giesmė, kurioje į Mariją kreipiamasi Šen. įstatymo simboliais ir Marija vadinama danguje Sūnaus apvainikuotąja, žmonių užtarytoja, angelų garbinamąja ir prašoma :

Ir mes Tave garbiname,
Panos vardą šloviname
Ant kelių savo puldami —
Prašom pakajaus verkdami.

Toliau giesmėje sakoma, kad užgriuvusi nelaimė yra Marijos Sūnaus rūstybės ženklas ir todėl kreipiamasi į Mariją, kad ji permaldautų savo Sūnų. O tada :

Jei Tu, Pana išgelbėsi,
Sūnų savo perprašysi,
Mes tad pakajui būdami
Ir daugiaus nenusidėdami
Žadam čion pasitaisyti.

Reiškia, ši giesmė rašyta «nepakajaus» metais. Lenkiškuose giesmynuose panašios nėra.

19. *O švenčiausia Marija, Dangaus, žemės lelija, tame stebuklingam abroze, linksma, skaisti kaip rožė.* « Kantičkose » ši giesmė pavadinta «Apie Vardą Panos Marijos». Ji yra A. Strazdo (1763-1833) 1814 m. išleistame rinkinyje «Giesmės svietiškos ir šventos», greičiausia paties Strazdo sukurta. Kadangi toliau giesmėje yra toks posmas :

Šaukiam brolija čiela,
Būt Motina mums miela . . .

reikia manyti, kad giesmė buvo skirta kuriam nors stebuklingam Marijos paveikslui (gal Šimonių ?) pasveikinti, arba Marijos Vardo brolijos narių reikalui. Kai 1671 m. prie Vilniaus katedros buvo iškilmingai įsteigta Marijos Vardo arkibrolija, ji vėliau turėjo skyrių ir prie kitų rytų Lietuvos bažnyčių. Tokios brolijos nariams A. Strazdas galėjo ir šią giesmę parašyti.

20. *O švenčiausia Motin Dievo, Marija Pana,* - skirta pagarbinti Mariją jos Globos titulu, mažai Lietuvoje žinoma ir nedaug giedama. Atrodo originali, nes lenkiškuose giemynuose jos nerandame.

21. *Pana už Aniolus turi pirmą vietą.* - Šioje giesmėje Marija vadinama « Ciesoriene dangaus ir žemės ».

Po Tavo ploščium stov čiela ponystė,
Nepaimtai valdai svieto (mūsų ?) karalystę.

Attolink kares, marus ir badus,
Perkūnus, žaibus, o duok mums pagadas.

Vesk mus bent gėrybės keliu,
Gindama mus nuo neprietelių.

Čia pacituotieji posmai rodytų į 1656 m. padaryta Lietuvos-Lenkijos paaukojimą Marijai. Gal iš to laiko ji ir yra kilusi, lenkiškuose giesmynuose neužtinkama.

22. *Marija, gražiausia Panele* - populiari, Lietuvoje mielai giedama Marijos giesmė, kurioje prašoma gelbėti nuo velnio, pragaro. Lenkai, atrodo, jos neturi.

23. *Pana, Aniolų linksmybe ir viso svieto grožybe* - grįžtančiojo prie Dievo nusidėjėlio nuolanki malda.

24. *O maloniausia, o meilingiausia* - parašyta pagal šv. Bernardo maldą « Memorare, o piissima Virgo Maria ».

25. *Pripažinti turim Mariją už apiekunką svieto,* - mažai Lietuvoje žinoma ir giedama giesmė, kurioje aprašoma Marijos skausmas, kai Jėzus jai pranešė apie savo būsimą kančią.

26. *Linksminkis, švenčiausia Marija,* Parašyta himno «Regina coeli » mintimi, tik toji mintis išplėsta ir išvystyta, išvardinant įvairius Marijos džiaugsmų motyvus.

27. *Sveika būk Motina Jėzaus maloniausia* - 7 posmų ir užbaigos giesmė apie septynis Marijos skausmus, skirta pagarbinti Skausmingajai Motinai. Eiliavimas sklandus, kas rodo autorių turėjusį poetinių gabumų.

28. *Švenčiausia Pana Marija, brangi dangaus lelija.* - Ši giesmė panaši į lenkišką « Nie opuszczaj nas » [67] tik refrenu « neapleisk manęs », kuris kartojamas po kiekvieno posmo. Šiaip lietuviškosios giesmės turinys yra visai skirtingas nuo lenkiškosios. Atrodo, kad ši giesmė

atsirado kaip padėka po sunkių nelaimių (karo, okupacijos), nes prieš-paskutiniame posme sakoma :

Kas gal čionai apsakyti, kiek malonės padarei,
Prie baisiausios smerčio baimės visiems pakajų davei.

Į šių giesmių eilę (tarp 14 ir 15) yra įspraustas « Raudojimas Motinos švenčiausios po prapuolimo Sūnaus bažnyčioje Jerozolimos». Ši Marijos rauda kai kuriais posmais ir išsireiškimais yra panaši į giesmę « Sakyk, Jėzau, kur buvojai ? » Liaudyje yra padavimas, kad pastarąją giesmę yra parašęs kunigas, kuris pakeliui pas ligonį pametęs Švč. Sakramentą. Tiek vienos, tiek kitos lenkiškieji giesmynai neturi. Abiejose yra gražių poetinių formų.

Vėlesniuose « Kantičkų» leidimuose randame priedą — tai Marijos giesmės paimtos iš « Šaltinio » maldaknygės.

Sveika Marija, Pana galinga - malda Sveika Marija, sudėta eilėmis.

Sveika Marija, dangaus lelija - vysk. A. Baranausko 1868 ar 1871 m. Kaune parašyta graži Marijos giesmė, tuojau patekusi į maldaknyges ir žmonių mielai giedama.

Vardas Marijos maloni saldybė - neblogai sueiliuota ir Lietuvoje visur giedota giesmė apie Marijos vardą. Reikia nustatyti, kas yra jos autorius, nes atrodo, kad tai ne vertimas.

6. Marijos giesmės Šaltinio maldaknygėje.

Pati seniausioji, didžiausioji ir iki XX a. pradžios labiausiai paplitusi maldų knyga yra «Aukso Altorius arba Šaltinis dangiškų skarbų». Tai nėra vien tik maldų rinkinys : joje randame daugybę pamokinimų, paaiškinimų, dvasiškų pasiskaitymų ir giesmių. Ji, ypačiai spaudos draudimo metais, daugeliui tarnavo kaip pradžiamokslis — elementorius. Ne vieną mūsų motina, sėdėdama prie ratelio, yra mokiusi skaitymo kaip tik iš « Šaltinio » maldaknygės.

Ši maldaknygė turi savo įdomią istoriją. Pirmasis jos vardas buvo «Altorius duchaunas», kuris pasirodė pirmą kartą 1740 m. Tai buvo vertimas 1732 m. išspausdintos lenkiškos maldaknygės « Ołtarzyk duchowny». Šiuo vardu lietuviškoji maldaknygė susilaukė 7 laidų. Kai 1786 m. lenkiškasis orginalas buvo pavadintas « Zloty ołtarzyk », tai ir lietuviškasis 1793 m. leidimas pakeitė vardą ir pasivadino « Auksa Altorius ».

Paėmus pagrindu lenkišką maldaknygę, ilgainiui nepasitenkinta jos turiniu ir sekančiose laidose vis papildinėta, įterpta šis tas naujo. Taip jon pateko ištisai J. Kasakauskio «Rožančius» su giedamaisiais rožiniais ir Kalvarijos Kalnų giedojimais. Kun. Kazimieras Prialgaus-

kis (1801-1856) paruošė ir išleido «Naują Aukso Altorių». Tada kun. Tadas Juzumas (1810-1851) su kun. Jeronimu Račkauskiu (1825-1889) 1848 m. išleido «Seną Aukso Altorių». Suprantama, kad lietuviškieji šių maldaknygių autoriai yra įdėję savo ar kitų sustatytų maldų. Spaudos draudimo metais ėjo abudu šie «Altoriai » ir tik nuo 1872 m. gavo vardą « Aukso Altorius arba Šaltinis dangiškų skarbų ». Šiuo vardu, pridėjus dalykų, reikalingų žinoti šv. Pranciškaus tretininkams, dar ir spaudą atgavus, išėjo keletas laidų[68]. Autoriaus poranka turimasis egzempliorius yra išleistas 1919 m. Tilžėje « kasztu ir spaustuve J. Schoenke ». Senesnieji žmonės buvo prie « Šaltinio » labai pripratę ir sunkiai imdavo į rankas naujesnes maldų knygas.

Marijos giesmių « Šaltinyje » yra keletas. Pirmiausia giedamojo Marijos rožinio giesmės. Jų pirmoji, giedama rožinio įžangoje, yra

Sveika aušros žvaigždė šviesi. Tai yra laisvas vertimas Cluny abato Petro Venerabilis (1094-1156) parašyto himno «Ave stella matutina ». Lenkai ją išsivertė jau XVII a. pradžioje. Melodija, kuria ir lietuviai gieda, yra paimta iš kitos giesmės ir yra iš 1600 m. Lenkuose ši giesmė giedama ne tik rožinio, bet ir « Gadzinkų » pradžioje. Lietuviškas' vertimas (J. Kasakauskio ?) iš lenkų kalbos yra gana laisvas. Pvz. palyginsime pirmąjį posmą :

Sveika aušros žvaigžde šviesi,
Tu linksmybe svieto esi,
Marija Pana, Pana švenčiausia,
Motina Jėzaus mieliausia.

Lenkiškai jis taip skamba :

Zawitaj ranna Jutrzenko,
I grzechów naszych Lekarko,
Tu Panią świata jesteś i Xiężną
Anielska jesteś Królowa.[69]

O ir lenkiškasis vertimas iš lotynų kalbos buvo labai laisvas, nes lenkai šioje giesmėje turėjo įsiterpę tokius patriotinius posmus :

Zowiesz się Polską Królową
Bądź nam obrona gotową.
Wynieś z Korony szkodliwe zdrady
Sprawuj senatorskie rady.

Rycerstwiem polskiem, buławą
Ty sama władasz i sławą ;
Weź nas pod swoję świętą obronę,
Oddał Boski gniew na stronę.[70]

Rusų cenzūrai po 1831 m. įsikišus, šie du posmai lenkiškose maldaknygėse arba buvo išleisti, arba kitaip perredeguoti. Jie išliko tik

tuose leidimuose, kurių rusų cenzūra nepasiekė (Vokietijoje, Austrijoje). Ar šie posmai buvo kada nors lietuviškame vertime, neturėdami po ranka senųjų, negalime pasakyti. Atrodo, kad jų nebūta, nes lietuviškoji giesmė yra kaip tik 2 posmais trumpesnė už lenkiškąją, kurioje ir po 1831 m. šie posmai, tik kitoje redakcijoje, yra.

Marija, būk pagarbinta, - kita rožinio giesmė, giedama pirmosios rožinio dalies gale. Versta iš lenkų kalbos, tik melodija parinkta kitokia, ir pati giesmė dviem posmais pailginta.

Kalvarijos Kryžiaus Kelių gale, «Šaltinyje» randame dvi «Giesmes Kalvarijos apie Paną S. Žemaičių Kalvarijoje stebuklais šlovingą». Pirmoji jų prasideda žodžiais:

Karaliene maloninga, Kalvarijoj stebūklinga. Toliau :

Karaliene dangaus, svieto
Kalvarijoj rinkai vietą,
Abroze ženklus duodama,
Savo tarnus mylėdama.

Vesk ant vieros eretikus,
Meilėj laikyk katalikus
Žemaičių kunigaikštystėj,
Kaip tikroj Tavo ponystėj.

Antroji giesmė — *Karaliaus dangaus, Motina švenčiausia.* Šioje giesmėje taip pat yra lokalinių išsireiškimų :

Tu mūsų kraštą, didžiai numylėjai
Ant garbės savo visad jį gelbėjai,
Aprinkai vietą čion tarp savo vaikų
Nuo senų laikų.

Laiminga esi žeme Kalvarijos,
Tenai apreikšti sopuliai Marijos
Ir kančios Jėzaus prie kelių ir vietų,
Krauju aplietų.

Tegul Žemaičių žemė linksminasi,
Kožnas suspaustas malonę čion rasi
Stebuklingame abroze skaisčiausios
Panos švenčiausios.

Šios dvi giesmės, be jokios abejonės, yra sukurtos Žemaičių Kalvarijos domininkonų. Jos buvo giedamos iki mūsų laikų Žem. Kalvarijoje visų apsilankančių maldininkų, kaip stebuklingojo Marijos paveikslo pasveikinimo giesmės.

Be to, Mažosiose Marijos Valandose (Officium Parvum) yra gana gražiai išversti himnai : « Kurį pasaulė ištisa » (Quem terra, pondus, sidera), « Tarp panelių garbingiausia » (O gloriosa virginum), « Sveika

žvaigžde marių » (Ave maris stella). Jie buvo žinomi tik tiems, kurie šias Valandas kalbėdavo. Giedant neteko girdėti.

Kaip matome, lietuvis nuo seno turėjo gana daug giesmių, kuriomis jis sveikino ir garbino Mariją namuose, bažnyčioje, šventas vietas lankydamas, ar kasdieninius darbus bedirbdamas ir pasirinkdamas jas pagal savo skonį ir reikalą. Tik gaila, kad per tiek amžių kultyvuotos ir vartotos Marijos garbei giesmės pamažu nyksta iš lietuvio lūpų, o jų vietą užima ne visada net dainos vardo vertos dainuškos, iš svetimųjų skolintos, kurios atbukina lietuviškąjį jausmą ir nesuteikia jo dvasiai nei pasigėrėjimo, nei džiaugsmo, kurio patirdavo mūsų protėviai, giedodami šventas giesmes.

7. Marijos giesmių vėlesnieji autoriai.

Jei iš senesniųjų laikų nebegalime atsekti Marijos giesmių autorių, tai nuo XIX a. pusės jie jau gerai žinomi. Šiame laike daugiausia Marijos giesmių yra davęs vysk. A. Baranauskas.

Dar Petrapilio Akademijoje būdamas, Baranauskas 1860 ar 1861 m. naujai vertė « Stabat Mater dolorosa ». Yra du skirtingi tekstai : « Marija po kryžium stovėjo, sopulį širdyj turėjo » ir « Motina skaudžiai liūdėjo, verkė po kryžium stovėjo». Lygiai iš lotynų kalbos yra išvertęs « Avė maris stella » — « Sveika marių žvaigžde ».

Blaivybę Lietuvoje įvedus, Baranauskas, kaip «padėkavonę Švč. Motinai už blaivybę », prieš 1862.V.12 sudėjo « Sveika Marija, be grieko pradėta », kurią vysk. Valančius aukščiau minėta data aprobavo.

1862 m. Ivinskio kalendoriuje buvo išspausdinta Baranausko giesmė «Sveika Marija, danguj išaukštinta».

1868 ar 1871 m. būdamas Kaune, Baranauskas yra parašęs « Sveika Marija, dangaus lelija », kuri tuoj pateko į maldaknyges ir « Kantičkas ».

Tilvyčio — Žalvarnio 1930 m. išleistame « Giesmyne » yra įdėta dar viena Baranauskui priskiriama giesmė, nežinia kada parašyta : « Šventa Dievo Gimdytoja »[71].

Be originalios kūrybos ir lotyniškų vertimų, Baranauskas yra vertęs Marijos giesmių ir iš lenkų kalbos. Jos turi patriotinį atspalvį. Pirmoji — « Šventa Marija, prieš altorių Tavo, vaitojant skundžiams ant koronių savo » yra vertimas lenkiškosios « Matko Chrystusa, najszwiętsza Marya », 1862 m. išspausdinta Mikalojaus Akelaičio « Giesmėse nobažnose ». Kita giesmė, atrodo tos pačios lenkiškos giesmės tik laisvesnis vertimas, yra giesmė už Tėvynę : « Šventa Marija, Motina malonės, verkdami šaukiam nusidėję žmonės», kuri kritikų priskiriama Baranauskui, nors jos autorius niekur nenurodytas. Ją prof. Vc. Bir-

žiška išspausdino « Tautoje ir Žodyje » (kn. VII 1931 m.) straipsnyje « Nežinomieji senieji liet. autoriai ».

Be šių, Baranauskas yra vertęs « Skaisčiausioji, gražiausioji dangaus lelija, Dievą gimdė žalti tramdė Pana Marija », ar tikriau parašęs sekant formą ir rimą « Witaj święta i poczęta niepokolanie »[72]. Darbas atliktas 1898 Seinuose. Autorius, laisvai nuo lenkiškojo teksto nutoldamas, galėjo šią giesmę išplėsti iki 13 posmų (kai lenkiškoji turi tik 8) ir įterpti visai originalių posmų, kaip šis :

Taip Seinuose, kaip namuose Elzbietos daryk,
Ir ramybės nekaltybės gausiai mums dalyk !
Vyskupą su kunigais, bagočių su ubagais
Į pakūtą, vierą drūtą vesk su viernaisiais.

Taip pat Seinuose tais pačiais 1898 m. yra parašyta « O Motina sopulinga, būk dėl mūsų maloninga». Ši, drauge su «Skaisčiausioji», buvo atspausdintos 1899 m. «Tėvynės Sargo» priede, bet tik pirmoji pateko į maldaknyges ir žmonių buvo mielai giedama, ypačiai Seinų vyskupij oj.

Vertinant Baranausko giesmes poetiniu atžvilgiu, galima pakartoti prof. M. Biržiškos žodžius : « Baranausko giesmės, ypačiai skirtos Marijos garbei, yra vienos gražiausių lietuvių religinėj poezijoj » [73].

Kitas garsus Marijos poetas yra Maironis, parašęs visų žinomą, tapusią beveik lietuvių religiniu himnu ir įvairiomis progomis mielai giedamą «Marija, Marija, skaisčiausia lelija, Tu švieti aukštai ant dangaus ». Stebuklais garsiam Marijos paveikslui Krekenavoje Maironis sudėjo « Mylimoji Karaliene, Viešpati dangaus ». Ši yra sekimas (bent 4 pirmųjų posmų) senosios kantičkinės giesmės « Mieliausioji Ponia mano, Karaliene dangaus ». Švč. Aušros Vartų Marijai Maironis sudėjo dvi originalias giesmes : « N'apleisk mūsų Motinėle, kuri Aušros n'apleidi Vartų » ir « Pasiilgę Tavęs, Lietuvos Motinėle, kuri Vilniuj stebuklais gini Aušros Vartų ». Jos buvo parašytos tada, kai « svetimi ten įsibriovę, lankyt Tave kelius pastojo » — lenkams Vilnių okupavus [74].

Kun. J. Tilvytis, M. I. C. — A. Žalvarnis savo 1930 m. išleistame « Giesmyne» įdėjo kelias paties sukurtas giesmes apie Mariją, daugiausia jos švenčių temomis.

1. *Sulaukę šventės Marijos gimimo* - skirta Švč. Marijos Gimimo šventei.

2. *Aukščiausias Tėvas žmonių pagailėjęs* - Marijos Apreiškimo šventei.

3. *Iš Nazareto į miestą Judiejos* - šv. Elzbietos aplankymo šventei.

4. *Užgęso žvaigždė skaisčiausiai žibėjus* - Marijos Dangun Ėmimo šventei.

5- *Prailgo dienos, vargai apkarto, pusilgę liūdim be Aušros Vartų,* -Aušros Vartų Dievo Motinai.

6. *Garbinkim žodžiais gražiausių giesmelių,* - apie Marijos globą.

7. *Ateik, Brangioji, Dangaus Balandėle* - pagal Šv. Rašto žodžius : « Veni sponsa de Libano ».

8. *O Marija, gink žmoniją* - I pasaulinio karo metu Marijai giedota, išvardinant nelaimes, kurios tada buvo užgriuvusios Lietuvos šalį.

9. *Dievo Motina skaisti, imk mane kaip savastį* - malda į Nuolatinės Pagalbos Švč. Mariją.

O ir kiti lietuviai poetai yra sukūrę Marijos garbei gražių eilėraščių. Tačiau jie, neturėdami maldos pobūdžio ir savybių, negali pretenduoti į giesmes ir jų atstoti.

1 *Žilevičius J.,* «Aušra» ir lietuviškoji muzika - Židinys, XXI (1935) 285.
2 *Senkus K.,* II canto popolare religioso nella Lituania cattolica, (disertacija). Roma J952, 93.
3 *X.S.Ch.,* Bractwa - Encykl. Kościelna, t. II (1873), 568.
4 Cfr. *Surzynski* J., Śpiewnik Kościelny, t. II, Poznan 1886, 61, 74, 81, 83, 121 ir kit.
5 *Kantak K.,* Bernardiny Polsci, I, 131.
6 Pvz. Pieśń o Narodzieniu Panskiem na świat, Kraków 1550.
7 *Mioduszewski M.,* Śpiewnik Kościelny, 2 t. Kraków 1838.
8 *Maciejowski W. A.,* Pamiętnik Relig. Moralny t. XVIII, 189.
9 *Senkus,* op. cit. 137.
10 *Kurczewski J.,* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 519.
11 *Gečys K.,* Katalikiškoji Lietuva, Chicago 1946, 234.
12 Sasnauskas Č. - Muzikos Menas, nr. 1 (1924), 6-7.
13 *Sawicki J.,* Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, t. II Warszawa 1948, 130.
14 Sawicki, op. cit. 131.
15 *Mosvid.* Die aeltesten litauischen Sprachdenkmäler bis zum Jahre 1570. Herausgegeben von Georg Gerullis, Heidelberg 1923, 72.
16 *Mosvid,* 219.
17 *Mosvid,* 90.
18 Giesmių Knyga arba Kanticzkos 1859, 173.
19 *Senkus,* op. cit. 97.
20 *Mosvid,* 91.
21 *Mosvid,* 281.
22 *Mosvid,* 445.
23 *Mosvid,* 163.
24 *Surzynski J.,* op. cit. 61.
25 *Mosvid,* 40.
26 *Mosvid,* 360.
27 *Mosvid,* 387, 583.
28 *Mosvid,* 409.
29 *Mosvid,* 363.
30 *Mosvid,* 425.
31 *Mosvid,* 167.
32 *Mosvid,* 484.
33 *Mosvid,* 191.
34 *Mosvid,* 201.

35 *Mosvid,* 219-220.
36 Bibl. Naz. Vitt. Eman., Mss Gesuitici, nr. 1634 (3763).
37 *Rostowski S.,* Lituanicarum Soc. Iesu historiarum libri decem, 1877, 420.
38 *Rostowski,* op. cit. 439.
39 Monumentą Poloniae Vaticana, VI (1938), 773.
40 *Kučinskis St.,* Jezuits Juris Elgers - Dzimtenes Balss Nr. 8, 11, 12 (1953).
41 *Kleintjens J.,* Latvijas Vestures Avoti Jėzuitu Ordena Archi vos, Riga I (1940), 469.
42 *Rostowski,* op. cit. 341.
43 Jėzuitų Archyvas, Lituan. Necrologiae, vol. 61, f. 440.
44 *Estreicher,* Bibl. Pol. t. XXI, 130.
45 Biržiška Ve., Senųjų lietuvių knygų istorija, I, 1953, 197.
46 Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones Synodorum Provincialium et Dioecesanarum Regni eiusdem, Posnaniae t. I (1882), 30.
47 Decretales, ten pat.
48 Giesmių Knyga arba Kantičkos, 686-692.
49 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogit, 1646, f. 793.
50 *Biržiška,* ten pat, 190.
51 *Biržiška,* ten pat.
52 *Ivinskis Z.,* Kirchengesang in Litauen im XVI-XVII Jahrhundert - Commentationes Balticae I (1953), 103.
53 Žiūr. *Andruška B.,* Jėzuitų Kalendorius 1940.
54 *Biržiška,* op. cit. 192.
55 *Biržiška,* op. cit. 190.
56 *Kurczewski,* op. cit. 150.
57 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, I (1848), 113.
58 *Biržiška Ve.,* Liet. Bibliografija, I, 36.
59 *Siedlecki J.,* Śpiewnik Kościelny, Kraków 1947, 1.
60 *Roschini G.,* Mariologia t. II, pars III, Roma 1948, 178-181.
61 *Siedlecki,* op. cit. 341.
62 *Surzynski,* op. cit. 303.
63 *Surzynski,* op. cit. 296.
64 *Surzynski,* op. cit. 287.
65 *Siedlecki,* op. cit. 421.
66 Ołtarzyk Ostrobramski, 1853, 137-138.
67 *Surzynski,* op. cit. 279.
68 Altorius duchaunas - Lietuvių Enciklopedija, I, 134.
69 Książka dla Nabożeństwa dla wszystkich katolików, Gniezno 1844, 142.
70 Ten pat.
71 *Tilvytis I.*, Giesmynas, Marijampolė 1930, 438.
72 *Siedlecki,* op. cit. 231.
73 *Biržiška M.,* Baranauskas - Lietuvių Enciklopedija, II, p. 189. A. Jakštas 1909 išleido vysk. A. Baranausko « Dvasiškas Giesmes », kur tarp kitų yra įdėtos 7, tekste paminėtos, Marijos giesmės.
74 *Maironis,* Pavasario Balsai, Roma 1952, 175-178, 180-183.

C. KITI GIEDOJIMAI MARIJOS GARBEI

1. Valandos apie Nekaltai Pradėtąją.

« Pradėkime žodžiais garbinti Mariją švenčiausią,

Pradėkime apsakinėti jos garbę aukščiausią».

Šie žodžiai pasigirsdavo Lietuvos bažnyčiose ankstyvą šventadienio rytą, kai tik pirmieji bažnyčios lankytojai susirinkdavo pasimelsti. Tais žodžiais prasidėdavo Marijos garbinimas, kuris per ištisą šventą dieną reikšis ir kitomis formomis. Tai yra pirmieji žodžiai Marijos Nekalto Prasidėjimo Valandų, paprastai vadinamų «Gadzinkų » (lenk. Godzinki — Valandėlės) arba « Adynų », skirtų liaudies pamaldumui į Nekaltai Pradėtąją reikšti.

Šios Valandos buvo parašytos XV a. antroje pusėje tuo laiku, kai tarp teologų ėjo ginčai apie Nekaltąjį Marijos Prasidėjimą dogmatiniu požiūriu. Valandų autoriumi ilgą laiką manyta esant jėzuitą šv. Alfonsą Rodriguez, bet paskutiniai tyrinėjimai nustatė, kad jas parašė pranciškonas Bernardinas de Bustis (1450-1513), garsus pamokslininkas ir Marijos garbintojas[1].

Šios Valandos turi panašumo į Officium Divinum tik tiek, kad jos susideda iš 7 dalių (Matutinum, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperae, Completorium). Jos prasideda gražiu, aukščiau pacituotu, pakvietimu pagarbinti Mariją ir baigiasi Valandų paaukojimu, antifona ir malda. Kiekviena valanda arba dalis turi himną, eilutą (versus) ir maldą, kuri pakartojama kiekvienos valandos užbaigoje. Ypatingai yra gražūs 4 posmų himnai. Matyti, kad jų autorius buvo gilaus tikėjimo ir didelio pamaldumo vyras, tobulai pažinęs Šv. Raštą ir Bažnyčios Tėvų veikalus, iš kur paėmė labai gražių palyginimų ir simbolių apie Švč. Mariją. Ji čia vadinama Karaliene, Aušros Žvaigžde, Dievo Namais, Sandoros Skrynia, Saliamono Sostu, Arono Rykšte, Kilminguoju Kedru, Kantrybės Palme ir kit. Senojo įstatymo moterys didvyrės : Judita, Rachelė, Estera ir kitos čia minimos kaip Marijos pirmavaizdžiai. Visų šių vaizdų vedamoji mintis yra noras išaukštinti ir pagarbinti Mariją dėl jos nepaprastos savybės — Nekaltojo Prasidėjimo, be to duoti pilnesnį šios tiesos supratimą bei Nekalto Prasidėjimo tiesą giliau įspausti į tikinčiųjų širdis ir protus.

Vakarų pasaulyje XV-XVI a. dar ėjo smarkūs teologų ginčai apie Marijos Nekalto Prasidėjimo tiesą. Iš vienos pusės domininkonai, laikydamiesi savo ordino didžiųjų teologų šv. Alberto Didžiojo ir šv. Tomo Akviniečio mokslo, tvirtino, kad Marija, kaip ir visi žmonės,

buvo pradėta gimtojoje nuodėmėje, bet tuoj pat, ypatingu Dievu veikimu, buvo iš tos nuodėmės išlaisvinta, nuo jos apvalyta. Pagal šios krypties teologus, Kristaus atpirkimas turėjo būti visuotinis, nes, šv. Pauliaus žodžiais tariant, visi Adomo asmenyje nusidėjo, taigi jis turėjo apimti ir Mariją, kuri tačiau išimties būdu buvo apvalyta nuo gimtosios nuodėmės dėl būsimo Kristaus atpirkimo.

Iš kitos pusės pranciškonai, sekdami savo ordino žymų teologą Joną Duns Skotą, mokė, kad Marija, kuriai buvo skirta visuotinė nuodėmės (žalčio) pergalė, turėjo būti Dievo apsaugota nuo gimtosios nuodėmės pačiame jos prasidėjime, nes kitaip ji nebūtų galėjusi tapti nuodėmės nugalėtoja, jei bent vieną akimirką būtų buvusi nuodėmėje. Ginčai kartais būdavo tiek karšti, kad bažnytinė vyresnybė turėdavo įsikišti ir juos sudrausti. Juo labiau buvo reikalinga tai padaryti, kad žmonių visuotinis įsitikinimas buvo už Marijos nekaltą prasidėjimą nuo pat pradžios.

Bažnyčios Galva, tasai mokomasis ir neklaidingas Bažnyčios Autoritetas, šiame teologų ginče ilgai nesiėmė tarti galutinio žodžio, o tik saugojo, kad ginčai neišeitų iš ribų ir juose nebūtų ko nors tvirtinama, kas yra prieš bendrą Bažnyčios mokslą ir dogmas. Pop. šv. Pijus V (1566-1572), norėdamas apsaugoti, kad tikinčiųjų protus nedrumstų teologų ginčai, 1570.XI.30 apaštališkąja konstitucija « Super speculam Domini » uždraudė visiems, bet kuriuo pamaldumo ar kitu kuriuo reikalu, ką nors rašyti ar kalbėti apie Marijos Nekaltą Prasidėjimą liaudies kalba. Iš to kai kas padarė išvadą, kad ir Nekalto Prasidėjimo Valandos, kurios jau buvo iš lotynų kalbos išverstos į kitas įvairias kalbas, yra patekę po tuo Šv. Sosto draudimu[2]. Kad taip iš tikrųjų nebuvo, matyti iš to, kad Valandos ir po ano popiežiaus rašto buvo spausdinamos ir platinamos įvairiomis kalbomis įvairiuose kraštuose.

Nelaimingas tačiau buvo vienas Nekalto Prasidėjimo Valandų vertimas ir leidimas italų kalboje, kuris pop. Inocento XI laikais (1678. II.17) pateko į katalikams skaityti draudžiamųjų knygų sąrašą — Indeksą. Šis faktas sukėlė nemažą susijaudinimą visame katalikų pasaulyje, kur tik Valandos buvo žinomos ir žmonių pamaldume plačiai vartojamos. Tas pats pop. Inocentas XI 1678.XII.18 savo laišku turėjo raminti imperatorių Leopoldą I, paaiškindamas, kas iš tikrųjų yra įvykę : draudimą padaręs ne pats popiežius, o tik Šv. Rūmų Magistras (Magister S. Palatii Apostolici) ; uždraustas tik vienas Valandų vertimas ir leidimas, kuriame klaidingai tvirtinama, kad Valandų tekstas buvęs pop. Pauliaus V aprobuotas, be to pridėti netikri atlaidai. Tačiau tasai draudimas visiškai neliečiąs tų Valandų, kurios nuo seno, Šv. Sostui leidus, yra kalbamos[3].

Lietuva, stevėdama nuošaliai nuo teologinių ginčų apie Marijos Nekaltą Prasidėjimą, šią tiesą visuomet pripažino ir mielai Mariją šiuo titulu garbino (Apie Marijos Nekalto Prasidėjimo šventės Lietuvoje kilmę, žiūr. skyrių apie Marijos šventes 41 p.). Jau buvo minėta,

kad pati seniausioji Lietuvoje bažnyčia, skirta Nekaltai Pradėtosios garbei, yra Alsėdžiuose, pastatyta 1477 m. (tais metais pop. Sikstas, IV aprobavo Nekaltai Pradėtosios mišias ir Officium Divinum) vysk. Baltramiejaus Svierenkavičiaus. Kitos tuo titulu statytos yra iš XVI-XVII a. : Kontaučių 1616 m., Kvėdarnos 1609, Kražių 1624 ir visa eilė dar vėliau. Vilniaus vyskupijoje XVI a. Nekaltai Pradėtosios titulu bažnyčios yra : Kalinuvkos 1511 m. Kurzenieco 1539, Pastovių 1552, Disnos 1583 ir kit. Galima drąsiai tvirtint, kad Marijos Nekaltai Pradėtosios titulas ir vardas, o drauge ir tikėjimas į šią tiesą buvo į Lietuvą atneštas drauge su krikščionybe ir Marijos kultu apskritai.

Jėzuitai visada buvo eilėse tų, kurie stojo už Marijos Nekalto Prasidėjimo tiesą ir ją gynė, o Nekaltai Pradėtosios garbę platino ypačiai per Marijos sodalicijas. Jėzuito broliuko šv. Alfonso Rodriguez (†1617) gyvenime randame, kad jis per 40 metų kasdien kalbėjęs Nekalto Prasidėjimo Valandas (jis kartais laikomas jų autoriumi). Vieną kartą Marija jam apsireiškusi ir pagyrusi jo pamaldumą į Nekaltą Prasidėjimą, drauge raginusi tą pamaldumą dar plačiau paskleisti. Šventasis broliukas, vykdydamas Marijos pageidavimą, padaręs daugybę Nekalto Prasidėjimo Valandų nuorašų ir juos padalinęs savo broliams jėzuitams. Tuo būdu šis pamaldumas dar labiau prasiplatinęs jėzuitų tarpe. Šv. Jonas Berchmans (†1621) net savo krauju pasirašęs pasižadėjimą visuomet tikėti, ginti ir platinti pamaldumą į Marijos Nekaltą Prasidėjimą. Jėzaus Draugijos nariai buvo tikri ir uolūs Nekalto Marijos Prasidėjimo tiesos ir garbinimo apaštalai; jie turėjo didelės įtakos vėlesniam dogmatiniam šios tiesos paskelbimui. Nekalto Prasidėjimo tiesa tapo oficiali Jėzaus Draugijos doktrina po to, kai 1593 m. kapituloje buvo nutarta : «Apie Marijos Nekaltą Prasidėjimą mūsiškiai teseka ta nuomone, kuri šiuo laiku yra visuotinesnė ir labiau teologų priimta »[4]. Jėzuitų teologai Lainez, Kanizijus, Belarminas, Vasquez, Suarez ir kiti pasižymėjo ne tik asmenišku pamaldumu į Nekaltai Pradėtąją, bet ir savo raštais prisidėjo prie tos tiesos aiškinimo ir gynimo.

Jėzuitai, pakviesti į Lenkiją ir Lietuvą kovoti su protestantizmu, ypačiai platino pamaldumą į Mariją. Jie šiuose kraštuose bus prisidėję prie Nekalto Prasidėjimo Valandų paplitimo.

Iki šiol visose enciklopedijose buvo rašoma, kad Valandas į lenkų kalbą išvertęs garsus jėzuitas ir Šv. Rašto vertėjas Jokūbas Wujek (1540-1597) [5]. Net ir Estreicher'is mini, kad Wujek yra autorius leidinio «Godzinki o Najśw. Pannie»[6]. Tačiau jėzuitų bibliografas Sommervogel paduoda tikslesnę žinią, kad Wujek parašęs (išvertęs) «Officium albo Godziny Blogoslowioney Panny Mariey»[7]. Tai yra ne Nekalto Prasidėjimo Valandos, bet Mažosios Marijos Valandos (Officium Parvum). Pačių lenkų tyrinėjimais, atliktais paskutiniais metais, ypačiai Nekalto Prasidėjimo dogmos paskelbimo jubiliejaus proga, « Gadzinkų » lenkų kalba autorius esąs kitas jėzuitas — Pran-

ciškus Stanislovas Fenickis (Phoenicius) (-(-1652). Jis pirmasis išvertęs į lenkų kalbą Nek. Prasidėjimo Valandas : « Godzinki o niepokolanym Poczęciu Panny Maryj » ir drauge su « Godzinki o Stanisławie Kostce » išleidęs 1632 m. Krokuvoje [8]. Visa tai buvo pakartota Vilniaus jėzuitų 1682 m. Tačiau maždaug tuo laiku galėjo būti ir kieno kito verstos Valandos, nes yra žinomas kitas lenkiškų «Gadzinkų» leidimas iš 1616 m., kurio tačiau nėra išlikę nė vieno egzemplioriaus, o antrosios laidos 1628 m. esąs tik vienas egz [9]. Kaip ten bebūtų, viena yra aišku, kad XVII a. pirmoje pusėje « Gadzinkos » Lenkijoje jau žinomos ir giedamos. Vertimas, žinovų žodžiais, pasižymi savo tobulumu, o melodija rimtumu ir paprastumu.

« Gadzinkos » Lenkijoje dėl savo paprastumo ir lengvumo giedoti, dėl savo grožio ir turinio pasidarė labai populiarios. Jas giedojo net kariuomenė savo stovyklose ir žygiuose, diduomenė savo namuose ; ir karalius Zigmantas III jas kasdien kalbėjęs. Maldininkų kelionės būdavo pradedamos «Gadzinkų» giedojimu. Giedota jos taip pat amatininkų dirbtuvėse ir privačiuose namuose, nekalbant jau apie bažnyčias, kur Nekalto Prasidėjimo Valandos tapo būtina šventadienio pamaldų dalimi. Iš karto jas giedojo bažnyčiose tik kunigai ir tam pamokyti žmonės lotyniškai, vėliau, vargonininkams vadovaujant, visi žmonės ir jau liaudies kalba. Faktinai Valandos ir yra skirtos ne kunigams, o liaudžiai.

Lietuvoje « Gadzinkos» pirmiausia pasirodė ten, kur bažnyčiose buvo vartojama lenkų kalba — Vilniaus vyskupijoje ir pietinėje Lietuvos dalyje. Vyskupai ir sinodai ragino, kad visose bažnyčiose šventomis dienomis būtų giedamos Nekalto Prasidėjimo Valandos. Pirmasis apie tai užsimena Vilniaus vyskupas Brzostovskis 1710 m. ganytojiškame laiške, kur skyriuje apie pamaldų tvarką sakoma : « Po Matutinum, jei Švč. Marijos Officium Parvum negiedama, kur yra du ar trys kunigai, turi būti laikomos skaitytos mišios. Kur giedamas rožinis, tai rožinio metu laikomos mišios. Kur nėra rožinio, jei galima, turi būti giedamos Nekalto Prasidėjimo Valandos, kurioms pasibaigus, būtinai turi būti mokoma katekizmo dar prieš sumą »[10]. Vilniaus vyskupijos sinodas 1717 m. nutarė : « Kur yra paprotys, neturi būti apleidžiamas, kur apleista, turi būti atnaujintas ar naujai įvestas pamaldumas giedoti Marijos rožinį, Nekalto Prasidėjimo Valandas, loretinę litaniją, Visų Šventų litaniją ir kitas šventas giesmeles»[11]. Yra žinoma, kad XVII a. Vilniaus katedroje, kur buvo daug koplyčių, altarijų ir fundacijų, jas aptarnaujantieji kunigai kasdien, drauge su prieglaudų pavargėliais ir bursų auklėtiniais, kalbėdavę Marijos litaniją ir giedodavę « Gadzinkas »[12]. Tai, kas dėjosi katedroje, greitai buvo pasekama ir kitų bažnyčių. Faktas, kad « Gadzinkos» greitai paplito po Lietuvos bažnyčias ir žmonių buvo mielai giedamos ne tik šventadieniais bažnyčioje, bet ir namuose. Nekalto Prasidėjimo Valandos tapo lyg ir būtina šventadienio pamaldų dalis tiek, kad didikai, steigdami bažnyčias, jas aprūpindami, įrašydavo sąlygą, kad jų įkurtoje bažnyčioje būtų giedamos « Gadzinkos ». Tokia sąlyga buvo pasta-

tyta naujai kuriamai Marijampolės bažnyčiai. Prienų grafienė Butlerienė 1758 m., darydama užrašą Marijampolės bažnyčiai, įdėjo sąlygą, kad sekmadienais bažnyčioje turi būti giedama giesmė apie Svč. Trejybę, o kitų švenčių dienomis — « Gadzinkos »[13].

Kas ir kada «Gadzinkas » išvertė į lietuvių kalbą, neturint po ranka duomenų, sunku šiandien pasakyti. Bet jos jau yra senosiose maldaknygėse. Atrodo, kad į lietuvių kalbą versta tiesiog iš lotynų kalbos, kuria Valandos buvo pirmiausia parašytos. Autorius, kaip ir nevienos kitos lietuviškos giesmės, galėjo būti vienas XVII ar XVIII a. jėzuitas, nes, kaip matėme, jėzuitai ypatingai šį pamaldumą platino, o lietuvių kalbą vartodami savo pastoracijoje, galėjo ir « Gadzinkas » patiekti liaudžiai lietuvių kalba. Jie atydžiai sekė Šv. Sosto pareiškimus ir pasisakymus bei dekretus Marijos Nekalto Prasidėjimo tiesos ir kulto reikalu. Kai pop. Paulius V, Ispanijos karaliaus Pilypo III prašomas, 1617 m. uždraudė viešai pasisakyti prieš mokslą apie Marijos Nekaltą Prasidėjimą, ir kai pop. Grigalius XV 1622 m. uždraudė tai daryti net ir privačiai, tai Lietuvos jėzuitai, gavę šias žinias, labai apsidžiaugę ir dar intensyviau ėmęsi platinti pamaldumą į Nekaltai Pradėtąją[14].

Marijos Nekaltai Pradėtosios garbinimas Lietuvoje ypatingai suintensyvėja ir paplinta XIX a. Jos šventė gruodžio 8 d., švenčiama Lietuvoje beveik nuo krikščionybės įvedimo laikų, dabar įgauna dar didesnio iškilmingumo. Tai ypačiai ryšku Sūduvoje, kur nuo XVIII a. vidurio veikė marijonai. Jie siekdami savo ypatingojo tikslo garbinti patiems ir plėsti Nekaltai Pradėtosios kultą, pagelbėdami klebonams pastoracijos darbe ir kartais net ilgesnį laiką vikaraudami tose parapijose, kuriose klebonas lenkas negalėjo su savo parapijiečiais lietuviškai susikalbėti, Marijos Nekalto Prasidėjimo garbinimo įvairias formas išplatino po Seinų vyskupijos bažnyčias. Jie yra mokę žmones giedoti « Gadzinkas », rožinį ir kit. Pati naujai Lietuvos pietuose įkurtoji iš karto Vygrių, paskui Seinų, vyskupija savo globėja buvo pasirinkusi Nekaltai Pradėtąją. Seinų vyskupai irgi daug yra prisidėję prie Nekalto Prasidėjimo garbinimo platinimo šioje Lietuvos dalyje. Kai vysk. Čiževskis 1822 m. įsteigė Seinų katedros kapitulą, jos globėja parinko irgi Nekaltai Pradėtąją, o kapitulos instaliacija įvyko kaip tik per Nekalto Prasidėjimo šventę. Pati šventė tais metais buvo atšvęsta tokiomis iškilmėmis, kokių Seinai dar nebuvo matę[15]. Seinų kapitulos prelatai ir kanauninkai savo kryžiuje turėjo Nekaltai Pradėtosios paveikslą. Kitas Seinų vyskupas Paulius Strašinskis, kuris patsai tiek namieje, tiek kelionėse turėjo paprotį kasdien atgiedoti Nekalto Prasidėjimo Valandas, ragino klebonus palaikyti ir platinti Nekaltai Pradėtosios kultą[16]. O ir vėlesnieji vyskupijos valdytojai neatsiliko. Ypačiai pažymėtinas žemaitis prel. Bonaventūra Butkevičius, kurį laiką (1851-1856) valdęs Seinų vyskupiją. Jis mėgęs pamaldas į Švč. Mariją ir jos šventes švęsdavęs su didele iškilme visose parapijose, kur tik buvęs klebonu : Lomžoje, Kud. Naumiestyje, Suvalkuose, Vilkaviškyje ir Prienuose. Jis per visą Nekalto Prasidėjimo

šventės oktavą įvedė pamaldas su Švč. Sakramento išstatymu ir pritaikintais tai šventei pamokslais [17].

Jei Nekalto Prasidėjimo dogmos paskelbimas 1854 m. buvo paremtas ne vien Apreiškimu, bet ir visuotiniu, pastoviu tikinčiųjų įsitikinimu bei tikėjimu, tai Lietuvos katalikų pamaldumas į Mariją, kaip Nekaltai Pradėtąją, yra didelis įnašas į tą visuotinį žmonių tikėjimą. Tiek bažnyčiose, tiek namuose dažnai giedodami Nekalto Prasidėjimo Valandas, švęsdami jos šventę, klausydamiesi apie ją pamokslų ir kitais būdais garbindami tą, kurią « Gadzinkų » žodžiais vadino « malonės pilna dieviška šviesybe », yra išreiškę nepalaužiamą savo tikėjimą, kad Marija savo prasidėjime buvo Dievo apsaugota nuo gimtosios nuodėmės ir todėl, būdama skaisčiausioji ir malonių pilnoji, yra verta ypatingos meilės ir pagarbos. Tai, prie ko išmintingieji teologai per ilgus amžius tik besiginčydami ir storus knygų tomus prirašydami priėjo, paprastas lietuvis savo širdyje be ginčų ir įrodinėjimų nujautė ir suprato. Todėl nenuostabu, kad, vos ryto aušrai pasirodžius, iš pamaldžios lietuvės motinos lūpų pasigirsdavo pakvietimas : « Pradėkime žodžiais garbinti Mariją švenčiausią, pradėkime apsakinėti jos garbę aukščiausią».

2. Marijos skausmų ir džiaugsmų Karunka.

Kita Marijos garbei giesmė, kuri skambėjo beveik kiekvienoje Lietuvos bažnyčioje po pamaldų prieš išsiskirstant į namus, ypačiai Žemaitijoje, yra septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų « Karunka» (lenk. koronka — vainikėlis). Ją paveldėjome iš Lenkijos, kur ji buvo parašyta pal. Vladislovo iš Gielnovvo (†1505) pranciškono. Jis buvo parašęs ir daugiau įvairių « karunkų » ir giesmių, paskui plačiai paplitusių ne tik Lenkijoje, bet ir Lietuvoje bei Gudijoje[18]. Jo religinę kūrybą pirmiausia platino pranciškonai savo ordino bažnyčiose. Reikia spėti, kad Marijos skausmų ir džiaugsmų «Karunka» Lietuvoje pirmiausia pasigirdo ne kur kitur, o tik pranciškonų bažnyčiose, iš kur paplito ir plačiau po Lietuvą.

Kada « Karunka » išversta į lietuvių kalbą, sunku nustatyti, bet tikriausiai ne anksčiau XVII a. Ji yra J. Šrubausko 1726 m. leidimo « Balse širdies ». Autorius galėjo būti ir vienas iš jėzuitų, tačiau vertimas nepasižymėjo nei poetiniu grožiu, nei kalbos grynumu. Ilgą laiką Lietuvoje ši « Karunka » giedota : « Kas nor Panai Marijai slūžyt ir jos asablyvu mylasnyku būt ». Tik prasidėjus Lietuvoje tautiniam atgimimui ir ėmus valyti kalbą nuo polonizmų, pataisytas ir « Karunkos » tekstas. Vėlesnėse « Kantičkų » ir maldaknygių laidose ši « Karunka » pavadinta « pertaisyta ir dailiau sudėta vietoje karunkos senobiškos, kurios žodžiai iškreipti » [19].

« Karunka » prasideda paraginimu « Kas nor Panai Marijai tarnaut», paskui paminimas faktas, kaip Marija apsireiškusi vienam atsisky-

rėliui ir pasakiusi, kad kas Mariją taip sveikins, tas gaus iš Kristaus daug malonių. Taip daręs šv. Bernardas, kuris nuo pat jaunystės uoliai kalbėjęs šią « Karunką». Toliau seka suminėjimas septynių Marijos skausmų, kuriuos ji iškentėjo : 1) Kai Jonas Apaštalas jai pranešė, kad Kristus yra suimtas, 2) kai Marija matė Sūnų, vedamą į teismus, 3) kai matė Jėzų nuplaktą, 4) kryžių nešantį, 5) prikaltą prie kryžiaus, 6) mirštantį ir 7) paėmusi ant kelių nuo kryžiaus nuimtą Kristaus kūną. Antroje dalyje išvardinami Marijos džiaugsmai, kurių ji turėjusi taip pat septynis : angelui apreiškiant, Elzbietą lankydama, Kristų pagimdžiusi, trims karaliams Jį sveikinant, atradusi Sūnų bažnyčioje, matydama iš numirusių prisikėlusį ir žengiant į dangų. « Karunka » baigiama prašymu, kad per Marijos užtarimą « daugiaus jau niekas nepražūtų, bet po mirties visi danguj būtų».

« Karunkos » pradžioje paminėta, kad šioje maldoje yra 63 maldos nes tiek metų Marija išgyvenusi ant žemės. Matyt, kad giedamoji « karunka » buvo sustatyta pagal anuo metu paplitusias įvairias «karunkas », kurių buvo įvairių ir įvairiai sudėtų. « Šaltinio » maldaknygėje jų yra viso 12 ; Vienos skirtos giedoti, kitos kalbėti, vienos ilgos, kitos trumpesnės. « Karunkų » atsiradimas ir jų gausumas rodo žmonių pamaldumą ir jieškojimą naują formų tam pamaldumui patenkinti. Tačiau iš jų visų tik apie Marijos skausmus ir džiaugsmus buvo skirta giedoti ir tapusi taip populiari. Lietuvis mieliau ėmėsi giesmės, negu maldos ; giesmes lengviau išmokdavo ir tie, kurie nemokėjo skaityti. Bažnytinėje giesmėje atsispindėjo ne tik žmonių jausmai, bet ir jų tikėjimo pasireiškimas. Dėl to nekreipta dėmesio į formą, o daugiau žiūrėta turinio, jis dėtasi į širdį, jieškota minties, kuri tenai reiškiama. Tuo galima paaiškinti lietuvių prisirišimas prie giesmių ir gausus jų vartojimas religiniame gyvenime.

1 *Debuchy P.,* Le Petit Office de l'immaculée conception - Etudes, t. 103 (1905, 416.
2 *Slonecki K.,* Godzinki - Podręczna Encykl. Kościelna, t. XIII-XIV, 219.
3 *De Roskovany A.,* Beata Virgo in suo conceptu immaculata, monumentis omnium saeculorum demonstrata, Budapest 1873, t. II, 396.
4 *Mir* La immaculada conception, c. IX, n. 12.
5 *Krupiński J.* taip tvirtina savo knygoje Godzinki o Niepokolan, Poczęcie N. M. Panny, Warszawa 1851.
6 *Estreicher,* Bibliograf, Pol. t. VIII, 118.
7 *Sommervogel K.,* Bibliothèque de la Compagnie de Jesus, prie žodžio Wujek, n. 12.
8 *Sommervogel,* op. cit. III, col. 635-636.
9 *Kucharski K.,* Niepokolane Poczęcie Najśw. Maryi Panny - Duszpasterz Polski Zagranicą, Nr. 1, 1955, IO-
10 Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae... Posnaniae 1882, t. II, 417.
11 Ten pat 419.
12 *Kurczewski J.,* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 162.
13 *Totoraitis* Sūduvos-Suvalkijos istorija, I, 1938, 416.

[14] *Rostowski S.,* Lituanicarum Soc. Iesu historiarum libri decem, 1877, 271.
[15] *Kun. P. A.,* Vygrių ir Seinų dijecez. istorija - Vadovas, IV, 75.
[16] *Kun. P. A.,* op. cit. - Vadovas, V, 74.
[17] *Kun. P. A.,* op. cit. - Vadovas, V, 268.
[18] *Kantak K.,* Bernardiny Polsci, I, Lwów 1933, 131.
[19] Aukso Altorius arba Szaltinis, Tilžėje 1919, 971.

D. MARIJA LIAUDIES MENE

Marijos garbinimas, taip giliai įsišaknijęs lietuvių tautoje, negalėjo neturėti atbalsio ir liaudies mene. Todėl nenuostabu, kad liaudies skulptūroje, kuri plačiausiai pasireiškė tarp kitų liaudies meno šakų dėl medžiagos (medžio) prieinamumo ir lengvumo apdoroti primityviais įrankiais (peiliu), šalia Rūpintojėlio, aptinkame daugybę Marijos Skausmingosios Dievo Motinos statulų. Iš tikrųjų, Lietuvos liaudies mene, po kryžių, pirmoje vietoje eina Marijos statulėlės. Prof. Ign. Končius, suregistravęs 2.424 km. pakelėse 3.234 vienetus, rado, kad įvairių kryžių yra 1.509, o likusieji yra Rūpintojėliai ir įvairios Šventųjų statulėlės, kurių tarpe Marijos Skausmingosios statulos sudaro 42% visų statulėlių[1].

Kyla klausimas, kodėl šis siužetas, kuris apdirbime nėra vienas iš lengvųjų, lietuviui buvo arčiau širdies, kodėl šį, o ne kitą kurį, jis rinkosi ir vaizdavo ? Ar šis siužetas buvo individualiai sukurtas, ar jis yra skolintinis pamėgdžiojimas ? Bandant bent trumpai atsakyti į šiuos klausimus, reikia bendrai pakalbėti apie liaudies meno reikšmę ir kilmę.

Reikia pripažinti, kad liaudies menas turi tam tikros mistikos. Ši mistika kyla iš to, kad žmogus nori per savo sukurtas menines formas arčiau bendrauti su vaizduojamu dalyku. Todėl liaudies mene yra ne vien noras patenkinti estetinį jausmą ; jame galime rasti tautos tikėjimo atspindžius, jos pažiūras tiek į jį supantį išorinį, tiek ir į antgamtinį pasaulį. Liaudies menas, veikdamas žmogaus regėjimą, giliai paliečia ir jo sielą. Tauta liaudies menu labiausiai išreiškia savo dvasią ir įneša savo indėlį į bendrąjį žmonijos lobyną. Per jį tauta pasisako visu savo turiniu.

Praeities tyrinėtojai ir liaudies meno žinovai nekartą kelia klausimą, kurios priežastys vertė atsirasti Lietuvos liaudies skulptūrą, taip gausiai pasireiškusią droštinėse Šventųjų statulėlėse. Į šį klausimą jie nevienodai atsako. Vieni tvirtina, kad mūsų liaudies skulptūra yra sukrikščioninta stabmeldybės liekana. Pvz. Krzy-

Medinė Dievo Motinos statula Veliuonos bažnyčioje iš XVI a. pradžios.

wickis tvirtina, kad ten kur šiandien prieš namą stovi šventųjų pilna koplytėlė, galėjo kadaise stovėti kuriai nors dievybei skirtas altorėlis [2]. O Brenšteinas dar aiškiau pasisako : « Šventuose kalnuose ir prie upelių, kur neseniai dar juodavo Perkūno bei Mildos statulos, statinėjo Kristaus ir Dievo Motinos atvaizdus, o garbintuose miškuose prikabinėjo kryžių»[3].

Nuo kitų neatsilieka ir dr. J. Basanavičius tvirtindamas, kad ant didvyrių ir galiūnų kapų būdavę statomos statulos, kurias žmones garbindavę. Jos būdavę dirbtos iš medžio ir todėl iki mūsų laikų neišlikę [4].

Tačiau šitokiems išvadžiojimams ir išvadoms nėra jokių rimtų argumentų. Šie senovės tyrinėtojai remiasi vien spėliojimais, nujautimais, nevykusiais palyginimais. Tai yra vien noras rasti Lietuvoje tą, ko nėra buvę, ir kas sudaro gražesnę ir pasakingesnę Lietuvos praeitį. Tokie išvaidžiojimai, nors ir gražūs, neturi mokslinio pagrindo.

Šiandien jau visiškai aišku, kad lietuviai stabų pavidalo dievų neturėjo, todėl ir liaudies skulptūra yra krikščionybės įtakos padaras. Jei senovės lietuviai būtų turėję statulų pavidalo dievus, tai būtų nesuprantama, kodėl jokių dievų statulų nėra išlikę iki mūsų laikų. Juk jos daug lengviau būtų galima paslėpti ir išsaugoti, žinant, kiek lietuvis buvo prisirišęs prie tradicijų ir senosios savo tikybos. Kita vertus, liaudies skulptūroje nėra kitokių siužetų, nei mitologinių, nei buities, o tik Šventųjų vaizdavimas. Tas kalba aiškiai už tai, kad liaudies sukurta statuarinė skulptūra yra krikščionybės padaras ; ji lietuvių tautoje gilesnių šaknų neturi, o siužetai yra imti iš už Lietuvos sienų.

Mūsų liaudies meno tyrinėtojai tvirtina, kad liaudies religinė skulptūra atsiradusi tik XVIII a. Žinome, kad XVII-XVIII amžiai buvo barokinės architektūros Lietuvoje klestėjimo laikotarpis. Bažnyčios buvo gausiai išpuoštos skulptūromis. Bet tai buvo drauge ir laikas didelio dvasinio pakilimo, kada lietuviai gausiai lankėsi gražiose šventovėse, prisižiūrėjo šventųjų paveikslų ir statulų, prie jų meldėsi ir per jas dvasioje bendravo su vaizduojamais šventaisiais.

Krikščionybei atsigavus Lietuvoje, greitai pagarsėjo kai kurios Marijos šventovės. Jas gausiai, organizuotai lankė Lietuvos pamaldūs žmonės. Patirtos malonės Marijos šventovėse suartino dar labiau lietuvį su Dangaus Motina Marija. Jis norėjo matyti Marijos atvaizdą, jos paveikslą, statulą ir savo kieme, lauke, pakelėje, kapuose. Norėjo, kad Marija būtų pagerbta tiek praeinančio keleivio, tiek savo žemę bepurenančio kaimiečio. Ir imta statyti kryžiai — koplytėlės, į kurias kelta savo rankų darbo drožiniai, į kuriuos lietuvis sudėjo savo sugebėjimą, savo sielą, širdį, skausmą ir rūpestį. Ir todėl iš jo rankų išėjo Marija ne dangun Paimtoji, ar Nekaltoji, angelų būrio apsupta, bet Skausmingoji, ant savo kelių laikantį mirusį Sūnų, o pačios širdis perverta septyniais kalavijais.

Lietuvis sukūre savotišką, bet drauge giliai prasmingą, liūdinčio Kristaus tipą — Rūpintojėlį ir lietuvišką Pietą — Skausmingąją Motiną, paimdamas tą momentą, kai ji išgyvena didžiausią skausmą — laiko ant savo kelių nukankintą Sūnų. Nors Rūpintojėlis nėra grynai lietuvių liaudies kūrybos vaisius (panašių Kristaus, pasirėmusio alkūne ant kelių ir giliai susimąsčiusio, statulų turi kai kurios Vakarų Europos tautos : Prancūzija, Vokietija, Lenkija) [5], tačiau iš to, kad čia Kristus vaizduojamas ne pagal kurį iš Evangelijos paimtą faktą, o tik kančios būklėje (su erškėčių vainiku, kraujo lašais ant veido), pasiremiant liaudies legendomis ir Rūpintojėlio siužeto aiškinimais, galima nustatyti skulptoriaus mintį : atvaizduoti Kristaus begalinį nuliūdimą, čia Kristus tartum pakviestas prie Lietuvos kelio ar sodybos kartu su žmogumi paliūdėti dėl sunkaus vargo ir žiauraus likimo.

Marija liaudies mene.

Lygiai ir Skausmingoji Motina tarsi kalbėte kalba lietuviui, kiek ji yra iškentėjusi savo Sūnaus kančios ir mirties metu, pati dalyvaudama tame kančios momente (miręs Sūnus ant Motinos kelių). Taip galime surasti tarp Skausmų Motinos ir kenčiančio lietuvio artimą ryšį. Tokia Marija lietuviui yra suprantamesnė, artimesnė, mielesnė,

lyg sava. Juk lietuvio kelias, kada jis kūrė Skausmų Motinos statulėlę (o ir anksčiau), buvo nužymėtas nuolatiniais skausmais : maskolių, švedų okupacijos ir plėšimai, žudymai, artimų ir mylimų asmenų netekimas, paskui epidemijos-marai, kurie dažnai lyg dalgiu šienavo Lietuvos kaimus ir miestus, gaisrai, kurie elgetomis paversdavo šimtus ir tūkstančius. O ir taikos metu sunki baudžiava, žmogaus teisių neturėjimas, ponų sauvalė ir žiaurumai — visa tai vien tik nuolatinė vargo virtynė. «Vai varge, vargeli mano, kada aš tave jaunas išvargsiu ? » — liūdnai skambėjo iš lietuvio krūtinės. Tada jis savo skausmą ir liūdesį ėjo išlieti į Marijos šventoves, stebuklingas vietas ir ten ieškojo paguodos. Ir vien tik Skausmingoji Motina galėjo jį suprasti, atjausti, tik toji, kuri pati yra išgyvenusi Sūnaus mirtį ir kurios širdį yra varstęs ne vienas, o ištisi septyni kalavijai. Tokios Marijos lietuvis ieškojo, tokią jis vaizdavosi, tokią iš medžio drožė ir statė Lietuvos laukų ar kapų koplytėlėse. Skausmingoji Motina tapo Lietuvos laukų ir Lietuvos liaudies atstovė, su savo skausmu lyg sargyboje stovinti šalia kenčiančio lietuvio ir dalindamasi su juo savo skausmu. Jau vien tas faktas, kad šalia tavęs stovi kitas, kuris panašiai, ar net daugiau, kenčia, yra tikra paguoda, palengvinimas. O ir išklausyti, pas Dievą užtarti greičiau gali ta, kuri pati yra daug iškentėjusi. Šitaip galima išaiškinti, kodėl, liaudies mene vaizduojant Mariją, dominuoja Skausmingoji Motina — Mater Dolorosa, savotiškai išreikšta, nekartą grubaus darbo, bet išdrožta su kenčiančios širdies meile.

Ieškant liaudies meno, o ypačiai Skausmingosios Motinos, prototipų, pagal kuriuos lietuvis « dievadirbys » kūrė savo kūrinį, tenka sutikti su lietuvių liaudies meno tyrinėtojais, kad tai, ką liaudis sukūrė, nebuvo vien tik fantazijos padaras, arba kaip kai kuris « dievadirbys » tvirtina ėmęs savo statulai pavidalą iš « Gyvenimų Šventųjų » skaitymo. Skausmingosios Dievo Motinos vaizdavimas atkeliavo į Lietuvą iš Vakarų, kur šis siužetas (Pieta) buvo jau žinomas viduramžiais ir iki XVIII a. mėgiamiausias religinis skulptūrinis motyvas. Tokios «Pieta» statulėlės buvo produkuojamos prekybai. Pvz. Liubekas buvo tokios skulptūros centras, spinduliavęs Rytų Europai ir net Skandinavijai. Taigi viena ar kita tokia statulėlė galėjo atsirasti ir Lietuvoje. Patekęs toksai siužetas į Lietuvą iš Vokietijos tiesiog ar per Lenkiją, nebuvo liaudies skulptorių grynai imituotas, bet išsiliejo į savitą, specifinę, gana pastovią formą.

Skausmingoji Dievo Motina mūsų liaudies skulptūroje vaizduojama dvejopai : grupėje ir paskirai. Pirmu atveju sėdinti Dievo Motina laiko ant kelių nuo kryžiaus nuimtą Kristaus kūną, o iš abiejų pusių klūpo angelai su žvakėmis rankose. Tokiu būdu ši grupė susideda iš keturių figūrų ir yra pilniausiai išplėtotas Skausmingosios Marijos siužetas. Marijos galva yra apdengta skara ir dažniausiai vainikuota karūna su kryželiu viršuje, o aplinkui eina dvylikos žvaigždžių aureolė. Ant krūtinės virš apsiausto vaizduojama liepsnojanti širdis su įsmeigtais į ją septyniais kalavijais — septynių skausmų simboliais.

Antru atveju Dievo Motina stovi su liepsnojančia ir kalavijais

perdurta širdimi, sudėtomis rankomis. Jos galvą taip pat vainikuoja karūna ir spinduliuojanti aureolė. Šio pavidalo Skausmingoji Motina sutinkama daug rečiau, negu pirmojo.

Specifinės lietuviškosios liaudies skulptūros savybės Skausmingosios Motinos vaizdavime yra ant galvos karūna su kryželiu viršuje, kuri labai panaši į Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio karūną, randamą XVIII a. valstybiniuose antspauduose. Charakteringi lietuviškai liaudies skulptūrai yra ir liepsnojanti širdis su septyniais kalavijais, žvaigždžių aureolė ir angelai iš šonų. Nė vieno šitų atributų nerandame žinomuose « Pieta » siužetuose kur kitur Vakaruose, nors Marijos ikonografijoj jie galima rasti kitokiame vaizdavime ir siužete. Lietuvis tų atributų suteikė šiam siužetui tiek daug dėl to, kad norėjo

Skausmingoji Motina liaudies mene.

savotiškai pabrėžti Dievo Motinos didybę ir jos vaizduojamo gyvenimo tragiškumą. Kitomis priemonėmis liaudies skulptorius to nepajėgė ar nesugebėjo išreikšti, tad primityvus siužeto traktavimas ir jo įspūdis sustiprinamas septynių kalavijų įsmeigimu į širdį, veide dažnai vaizduojama riedinčios ašaros ir kit.

Dar vienas labai charakteringas, tik lietuviškame vaizdavime sutinkamas, bruožas — tai Kristaus kūno ir angelų daug mažesnio masto vaizdavimas, negu pati Dievo Motinos figūra. Gal tai yra vidurinių amžių atbalsis — vyriausią šventąjį vaizduoti didesnį už kitus, tame pačiame siužete dalyvaujančius, bet greičiausia tai yra nesugebėjimas tinkamai kelias figūras surišti į vieną grupę. Bet šiaip Skausmingosios Dievo Motinos statulėlės pasižymi dideliu statiškumu ir nesiėmimu spręsti tas problemas, kurios panašiose grupėse iškyla : Kristaus kūno padėtis ryšium su Dievo Motinos figūra, jos rankų, kojų padėjimas ir kit. Kristaus kūnas guli horizontaliai ir tik atskirais atvejais mažo kampo padėjime. Tai yra Dievo Motinos kančios epinis atpasakojimas, dramatizmas, išreikštas septyniais širdin įsmeigtais kalavijais, o lyrizmas — angelais su žvakėmis. Teisingai Galaunė pastebi : «Tai yra papasakojimas gilaus liūdesio, kuris dvelkia į mus ir iš Rūpintojėlio, ir iš Lietuvos laukų peisažo, ir ošimo tų medžių, kurie apsupa tų statulėlių koplytėles bei stogastulpius arba koplytstulpius » [6].

Reikia dar pažymėti, kad nuo senų amžių (skulptūroje nuo viduramžių) nusistovėjęs krikščionių pasaulyje Dievo Motinos su kūdikėliu Jėzum ant rankų vaizdavimas, lietuvių liaudies skulptūroj daug rečiau randamas. Dėl ko mūsų liaudis ypačiai pasirinko vaizduoti Skausmingąją Motiną, jau kalbėjome aukščiau.

Kitose vaizdinio liaudies meno srityse lietuviai mažiau pasižymėjo. Pvz. tapyba nebuvo tokio didelio masto reiškinys, kaip skulptūra. Tačiau ir šioje srityje turime šventųjų paveikslų, kurie buvo gaminti ne mokyklas išėjusių dailininkų, o tik paprastų liaudies « menininkų », kurie į juos įdėjo savitą religinę mintį. Paveiksime mūsų liaudies tapyba yra vien tik religinio turinio. Jai mintį bus davę šventųjų paveikslai bažnyčiose, maldaknygėse esamieji raižinėliai. Siužeto atžvilgiu, nors tapyboje ir mažiau įvairumo, bet ir čia rasime Skausmingąją Dievo Motiną su septyniais (kartais mažiau) kalavijais širdyje. Marija kartais vaizduojama ir grupinėse kompozicijose : su šv. Juozapu ir kūdikiu Jėzum (Šv. Šeimyna ar bėgimas į Egiptą). Panašiai ir medžio raižiniuose, kurie Lietuvoje bus atsiradę su pirmomis spausdintomis knygomis, kuriose buvo daug pagražinimų, paveikslų, raižytų medyje ar varyje. Ir šios rūšies mene Marija užima svarbią vietą. Net ir blaivybės įvedimui Lietuvoje paminėti gamintas aiškiai liaudies meno raižinys-paveikslas, tarp kitų vaizdų turi Skausmingosios Dievo Motinos atvaizdą, kuriame Marijos širdis yra perverta ne septyniais, o tik vienu kalaviju. Tas kalavijas yra girtybė.

Liaudies religinio turinio tapybai-raižybai prototipais tarnavo tiek iš užsienio gabenami, tiek nuo XVII a. Vilniuje pradėti raižyti paveikslėliai. Daugelis jų buvo kopijos geriausių Europos menininkų, tačiau šiek tiek nutolusių nuo originalo. Lietuvos liaudies raižytojas, imdamas tokią kopiją pavyzdžiu, tą nuotolį dar labiau padidino, kartais į paveikslo kompoziciją savaip įterpdamas grynai vietinių elementų. Tačiau ir tokių raižinių pasitaiko nepaprasto grožio. Pvz. Švč. Mergelės vainikavimas, kurio siužetas imtas iš Rubenso paveikslo, kokios

nors raižytos kopijos », «turi kažką iš Greuze ar Watteau ir kartu nenustoja liaudies kūrybos charakterio » [7].

Iš to, kas pasakyta, matome, kad Lietuvos tikinčioji liaudis Marijai ir meno srityje atidavė savo meilės, pagarbos ir prisirišimo duoklę, pačią Mariją atvaizduodama savaip, lietuviškai, ir tuo būdu priartindama ją dar arčiau prie Lietuvos žemės.

1 *Končius Ign.*, Žemaitijos kryžių statistika - Gimtasis Kraštas 1943, 170. Žiūr. Soter 1937, 36-37.
2 *Krzywicki L.*, Žmudz starožytna 1906.
3 *Brensztejn M.*, Krzyže i kapliczki žmudzkie 1906.
4 *Basanavičius J.*, Lietuvių kryžiai archajologijos šviesoj 1912.
5 *Galaunė P.*, Lietuvių liaudies menas 1930, 169-171.
6 *Galaunė*, ten pat 188.
7 *Galaunė*, ten pat 253.

ANTROJI DALIS

MARIJAI PAŠVĘSTOS VIETOS

I.

MARIJOS VARDO BAŽNYČIOS

1. Pirmosios bažnyčios Lietuvoje.

Lietuvos krikštas, įvykdytas 1387 ir 1413 m., buvo vien tik oficialus jos įjungimas į Vakarų krikščionybę. Tai buvo laiko sąlygų ir politikos padiktuotas reikalas. Jogaila ir Vytautas suprato, kad, ilgiau neprisidėjus prie krikščioniškosios Europos kultūros, visvien nebus galima išlikti. 0 čia dar, kaip Damoklo kardas, nuolat grėsė Lietuvos « krikštytojų » kryžiuočių pavojus. Už kryžiuočių peršamą krikštą būtų tekę brangiai sumokėti krašto laisve, ar bent lietuvių žemių plotais. Jogaila tad, tapdamas Lenkijos karaliumi, rado gerą progą bendromis lietuvių ir lenkų jėgomis apsiginti nuo ordino ir be jo pagalbos įeiti į krikščioniškųjų Europos valstybių tarpą.

Lietuvos krikštas buvo įvykdytas iš viršaus, valdovo įsakymu, neparengus jam liaudies misijiniu darbu, nesupažindinus su naujojo mokslo tiesomis. Jogailos atgabentieji iš Lenkijos dvasininkai buvo nebyliai misininkai ; jie vos tik galėjo atlikti krikšto apeigas per vertėjus, žmonėms paaiškinus pagrindines tikėjimo tiesas. Vertėjo ar aiškintojo rolė teko ir pačiam valdovui, tuo priduodant krikštui daugiau svorio ir pabrėžiant valdovo valią. Krikšto apeigos pirmiausia buvo atliktos Vilniuje, o paskui Jogaila važinėdamas krikštijo ir kitose žymesnėse vietose. Tais metais liko nekrikštyti tik žemaičiai, bet ir aukštaičiuose pakrikštytų negalėjo būti daug, nors jie buvo krikštijami būriais, duodant vieną vardą visam būriui. Panašiai Jogaila ir Vytautas 1413 m. krikštijo ir žemaičius.

Savaime suprantama, kad paskubomis atliktas krikštas giliau krašto ir žmonių dvasios nepasiekė. Žmonės liko, kaip buvę, senojo tikėjimo išpažinėjai. Turėjo pereiti dar pora amžių, kol senasis tikėjimas išnyko ir įsigalėjo krikščionybė. Tą darbą atliko suorganizuota Bažnyčia. Be bažnyčių ir kunigų kraštas ir toliau būtų pasilikęs pagoniškas. Todėl, oficialiai įvedus krikščionybę, tuoj imtasi sudaryti Bažnyčios organizaciją. Ji buvo sukurta taip pat nuo viršūnės : įsteigtos vyskupijos, paskirti vyskupai, pastatytos katedros ir keletas kitų bažnyčių krašte. Bažnyčios turėjo būti tie židiniai, iš kurių spinduliuotų po visą kraštą Kristaus mokslas. Apie jas turėjo spiestis naujieji krikščionys ir čia semtis šviesos ir malonės savo dvasiniam gyvenimui. Bažnyčios yra vietos, kur tikintieji, atlikdami savo viešąsias pareigas Dievui, gauna šv. Sakramentus, dalyvauja Kristaus mišių aukoje, išgirsta mokomąjį

Bažnyčios žodį. Bažnyčia, kaip Dievo ir maldos namai, yra būtina krikščionių bendruomenėje. Todėl, atbaigiant katalikų Bažnyčios organizaciją Lietuvoje, Jogaila ir Vytautas pastatydino ir pirmąsias bažnyčias, apdovanodami jas dvasiškijos išlaikymui skirtaisiais turtais.

Jogaila įsteigtoje Vilniaus vyskupijoje, be katedros Vilniuje, yra pastatydinęs tais pat 1387 krikšto metais dar 8 bažnyčias : Vilniuje (Šv. Jono), Maišiogaloje, Lydoje, Ašmenoje, Kriavoje, Nemenčinėje, Ukmergėje ir Tauragnuose. Kiek vėliau, dar yra pastatęs Medininkų Rumšiškių ir Merkinės bažnyčias[1]. Po Jogailos Vilniaus vyskupijos bažnyčių steigimu rūpinosi Vytautas.

Panašiai elgėsi ir Vytautas, kurio rūpesčiu (drauge su Jogaila) 1413 m. buvo oficialiai pakrikštyti žemaičiai, o 1417 m. įsteigta Medininkų vyskupija ir pastatydintos pirmosios bažnyčios Žemaitijoje. Kiek tų bažnyčių yra pastatydinęs patsai Vytautas, šiandien sunku susekti. Kadangi Vytautas, tapęs savistoviu Lietuvos valdovu, uoliai rūpinosi plėsti krikščionybę, kadangi jis įkūrė Medininkų vyskupiją, ją apdovanojo turtais, tai reta sena bažnyčia Lietuvoje, kurios steigimo aktai yra laikui bėgant pražuvę, nėra save kildinusi iš Vytauto laikų. Iki mūsų laikų išlikę dokumentai rodo, kad Vytautas Medininkų vyskupijoje pastatydinęs tik 2 bažnyčias: Medininkų katedrą ir Veliuonos parapijos bažnyčią[2]. Kai Medininkų kanauninkas Babinauskis 1619 sudarė vyskupijos aktų nuorašų knygą, tai vytautinių bažnyčių aktus radęs irgi tik tų dviejų : Medininkų katedros ir Veliuonos.

Tačiau aktų nebuvimas dar nerodo, kad Vytautas nebūtų pastatydinęs ir daugiau bažnyčių. Kadangi pirmosios bažnyčios buvo medinės (kaip ir kleborijos), tai Lietuvoje, taip dažnai siaučiant gaisrams, galėjo ne vienas bažnyčių aktas žūti liepsnose. Pvz. 1530 m. Kražių klebonas Motiejus skundėsi karalienei Bonai, kad Vytauto užrašai Kražių bažnyčiai sudegė Varniuose[3]. To gaisro metu galėjo panašiai sudegti ir kitų bažnyčių dokumentai, laikyti prie katedros Varniuose. Bažnyčios smarkiai nukentėjo XVII a. pradžioje, Lietuvą užplūdus švedams, kurie, M. Valančiaus žodžiais, « užėmę visą žemaičių žemę, degino bažnyčias, šventus apvalkalus ir brangius bažnyčių indus grobstė ir lupo. Daug kunigų ir šiaipjau žmonių išmušė ir išnovyjo »[4]. Taigi ir švedų karo metu, deginant bažnyčias bei klebonijas, galėjo ne vienas brangesnis dokumentas būti sunaikintas.

Kad Vytautas yra užrašęs kai kurioms bažnyčioms turtų ir dėl to gali būti laikomas jų steigėju, spėlioja ir vysk. Valančius. Jis, rašydamas apie Vytauto įsteigtas bažnyčias, sako : « Tuokart pats kunigaikštis Vytautas turėjo užrašyti turtus ir bažnyčioms 1416 m. jam liepiant pastatytoms. Nors tų užrašų niekur neradau, vienok jie turėjo būti, nes visos senovės žemaičių bažnyčios, kaip tai : Veliuonos, Ariogalos, Kražių ir tt. ligi pat šiolei tebevaldo turtus, kunigaikščio Vytauto užrašytus » [5].

Kas įsteigia bažnyčią, ją aprūpina turtais, tas, pagal ano laiko paprotį ir teisę, lieka tos bažnyčios patronas (jus patronatus), turįs

teisę parinkti kleboną ir jį pristatyti vyskupui tvirtinti. O kaip tik senųjų Žemaitijos bažnyčių patronas buvo ilgą laiką didysis Lietuvos kunigaikštis. Tik 1501 m. did. Lietuvos kunigaikštis Aleksandras atsisakė nuo patronato teisės 28 parapijoms Vilniaus vyskupijoje, o 1503 m. panašią privilegiją gavo Medininkų vysk. Martynas III vienuolikai parapijų. Gi 1646 m. Žemaičių vysk. J. Tiškevičius gyrėsi popiežiui, kad Lietuvos ir Lenkijos valdovas visas patronato teises yra perleidęs vyskupui ir šis laisvai buvusio patrono — didžiojo Lietuvos kunigaikščio — įsteigtoms bažnyčioms skiriąs klebonus pats [6]. Reiškia, anos bažnyčios, tiesioginiai ar netiesioginiai, buvo įsteigtos didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto ar bent jo aprūpintos turtais.

Kai kurios bažnyčios galėjo būti priskirtos Vytauto fundacijai ir netiesioginiai. Jos galėjo būti pastatytos kiek vėliau — XV a. Kad jos priskiriamos Vytautui, galėjo įvykti dėl to, kad atsirado žemėse, Vytauto dovanotose naujai įkurtai Medininkų vyskupijai. Vyskupas turėjo pareigą važinėti po savo žemes, žmones mokyti ir krikštyti. Tam reikėjo bažnyčių. Todėl jos galėjo atsirasti Vytauto vyskupui dovanotuose plotuose jau be specialaus paties Vytauto steigimo akto. Tuo būdu Vytautas netiesioginiai skaitėsi jų steigėjas. O jei jos buvo pastatytos' Vytautui dar gyvam esant, tai jų atsiradimo faktas buvo surištas su Vytauto vardu. Panašų faktą žinome ir Vilniaus vyskupijoje, kur kai kurių bažnyčių atsiradimas surištas su Jogailos vardu, nors sunku įrodyti, kad Jogaila jas būtų patsai įsteigęs. Šviesos šiuo klausimu duoda vienas įdomus Jogailos raštas iš 1389 m., rašytas Vilniaus vyskupui. Ten įsakoma tėvūnams, jog kur tik vyskupas panorės pastatyti bažnyčią, tėvūnai turi jo klausyti taip, kaip paties didžiojo kunigaikščio [7]. Panašiai galėjo būti ir Vytautui valdant.

Senovės istorikai sako, kad Vytautas Medininkų vyskupijoje yra pastatydinęs po bažnyčią kiekviename Žemaitijos valsčiuje : Ariogaloje, Kaltinėnuose, Kelmėje, Kražiuose, Luokėje, Raseiniuose, Varniuose (katedrą), Veliuonoje ir Viduklėje [8]. Taip paduoda vysk. M. Valančius savo veikale « Žemaičių Vyskupystė». Kitoje vietoje, sudarydamas Žemaičių vyskupijos bažnyčių sąrašą, vad. « Toblyčias », tas pats Valančius prideda prie to sąrašo dar Betygalą ir Krekenavą, nors dėl Betygalos ir Kelmės abejoja (rašo: «regis Vytauto»)[9]. Šios ir dar kitos bažnyčios tokias senas datas ir steigėją veda iš tradicijos iki šiolei.

Vytauto Didžiojo jubilėjiniais metais kan. Pr. Penkauskas, surinkęs visas senesnių istorikų žinias apie Vytauto statytas bažnyčias Lietuvoje, jų rado viso tik 12 [10]. Tačiau, jei pavartysime vyskupijų bažnyčių sąrašus, taip vad. « Elenchus » arba « Catalogus », kurie paduoda ir bažnyčių pastatymo metriką, tai jų rasime daug daugiau. Iš Lietuvos bažnytinės provincijos « Elenchus'o » matyti, kad Vytautui, be aukčiau minėtų, dar priskiriamos šios bažnyčios : Kauno bazilika ir pranciškonų, Utenos, Daugų, Dubingių, Perlojos, Kernavės ir Darsūniškio (bet nėra Viduklės ir Kelmės) [11]. Vilniaus vyskupijoje Vytauto

esančios pastatydintos šios bažnyčios : Breslaujos, Gardino, Goniondzo, Valkavisko, Eišiškių, Švenčionių, Senųjų ir Naujųjų Trakų, Baltstogės (netikra) [12]. Pinsko vyskupijoje vytautinės esančios : Bielsko, Liet. Brastos, Wysokie Litewsko, Mielninko ir Naugarduko[13]. Prof. J. Totoraitis Vytautui priskiria dar šias bažnyčias : Kamieneco, Pinsko (nors šios vyskupijos « Elenchus'e » pažymėta, kad Pinsko bažnyčia įkurta Zigmanto Kęstutaičio 1396 m.), Vitebsko ir Vilniaus Šv. Onos[14].

Kaip matome, jeigu ir nelaikyti visų aukščiau išvardintų bažnyčių tiesioginiais steigėjais Jogailos ir Vytauto, tai vistik jiems, kaip Lietuvos valdovams, priskiriama gana daug bažnyčių. Jogailai (ir tai tik etnografinėje Lietuvoje) — 12, o Vytautui : etnografinėje Lietuvoje — apie 26 ir kitose Lietuvos valstybės vietose — apie 7. Tad teisingai prof. J. Totoraitis tvirtina, kad Vytautas visoje Lietuvoje yra pastatęs daugiau kaip 30 bažnyčių ir keletą vienuolynų [15].

2. Vytauto ir Jogailos bažnyčios Marijos garbei.

Nesigilindami į tai, kiek iš tikrųjų patys Lietuvos krikštytojai Vytautas ir Jogaila yra pastatydinę bažnyčių, vistik randame įdomų reiškinį, kad didelė dalis XV a. bažnyčių yra paskirtos Švč. Marijos garbei. Virš pusės (14 iš 26) taip vadinamų vytautinių bažnyčių savo patronu turi Švč. Mergelę Mariją. Tarp įvairių Marijos titulų vyrauja Dangun Paimtosios vardas. Kai Perlojos bažnyčia turi bendrą Švč. Marijos titulą, Breslaujos ir Bielsko — Gimimo, Senųjų Trakų —Apreiškimo ir Naujųjų Trakų — Aplankymo, tai likusios — viso 9 — yra Marijos Dangum Paėmimo vardu. Iš Jogailos statydintų bažnyčių Merkinėje ir Maišiogaloje taip pat skirtos Švč. Marijos Dangum Paėmimo garbei[16]. Taigi absoliutinė dauguma Marijos garbei pastatydintų bažnyčių yra gavusios Dangun Paimtosios titulą. Kas lėmė, kad tiek daug pirmųjų Lietuvos bažnyčių buvo pašvęstos Marijos garbei ?

Pirmiausia galėjo lemti politinės aplinkybės, kurios apsprendė, kad Lietuvos valdovai, aplenkdami kryžiuočių ordiną, nutarė Lietuvą pakrikštyti ir tuo būdu išmušti iš kryžiuočių rankų nuolatinių Lietuvos užpuldinėjimų argumentą. Buvo aišku, kad ordinas lengvai nepasiduos, matydamas, jog griūva visos jų politikos pagrindas. Juk iki tol ta gausi ginkluota parama, kurią kryžiuočiai suverbuodavo iš Vakarų Europos, buvo surenkama kryžiaus karo prieš pagonis ir krikščionių žemių apgynimo vardu. Vakarų Europos kryžininkai, gal ir gerais norais vedini, talkininkaudavo ordino siekimui užgrobti Lietuvos žemes. Kryžininkų sėkmingam verbavimui lėmė ir ta aplinkybė, kad kaimyninė Livonija nuo 1215 m. Laterano Bažnyčios Susirinkimo, pop. Inocento III laikais, buvo pašvęsta Marijai ir gavo « Marijos Žemės » (Terra Mariana) vardą. Kadangi lietuviai, gindamiesi nuo kalavijuočių ordino, nuolat Livoniją puldinėjo, Vakarų Europoje buvo skelbiama, kad Marijos žemė yra pavojuje, panašiai kaip Kristaus žemė Pales-

tinoje. Religinis uolumas vedė būrius kryžininkų į Rytus ginti Kristaus žemės. Kas neišgalėjo to padaryti, galėjo vykti į artimesnį žygį — ginti Marijos žemės, už ką gaudavo tokius pat atlaidus, kaip ir už žygį į Palestiną. Lietuvai apsikrikštijus, buvo svarbu pabrėžti, kad ir čia, panašiai kaip Livonijoje, Marijos garbinimas reiškiasi tokiomis formomis, kaip ir Livonijoje.

O gretimoje Livonijoje, kaip « Marijos Žemėje », buvo labai išugdytas Marijos kultas. Jos garbei buvo pristatyta bažnyčių. Marija buvo pasirinkta globėja ne tik Rygos miesto, vyskupo kapitulos, bet ir pilių, įvairių brolijų ir bendruomenių. Panašiai reiškėsi Marijos garbinimas ir vakarinio Lietuvos kaimyno — kryžiuočių ordino žemėse. Patsai ordinas, nešiodamas Švč. Mergelės Marijos titulą, savo valdomoje šalyje taip pat įvairiais būdais plėtė Marijos garbinimą. O pagaliau Marijos garbė buvo visuotinė ano meto katalikų Bažnyčios religinio gyvenimo formų žymė. Viduriniai amžiai, kurie Lietuvos krikšto metu ėjo galop, davė visą eilę didžių Marijos garbintojų, sukūrė įvairių jos garbinimo naujų formų. Vienuoliai rašė himnus, maldas, steigė Marijos garbei ir šlovei įvairias brolijas, cechus. Viduramžiai praturtėjo ir Marijos šventėmis. Bendrasis entuziazmas pamaldume į Mariją palietė ir viduramžių meną : literatūra, tapyba, architektūra buvo pajungta Marijos kultui. Tada iškilo į padanges gražiosios didingos katedros, kurių tik Prancūzijoje pastatyta apie 30, nekalbant apie kitus kraštus : Vokietiją, Olandiją, Belgiją, Italiją, Ispaniją ir kit. Bažnyčių vidus buvo išpuoštas Marijos gyvenimą vaizduojančiais vitražais, portalai ir bokštai — jos skulptūromis, o altoriai gabiausių dailininkų paveikslais. Ten Marija vaizduojama daugiausia sėdinti soste su karališkąja lazda rankoje, arba su kūdikiu ant kelių. Tokia buvo Vakarų Europos krikščionybė, kai Lietuvoje ant pagonių galvų buvo pilamas krikšto vanduo.

Vokiečių ordinas, kuris budriai sekė, kas dėjosi Lietuvoje, tuoj pasistengė paskleisti Vakarų Europoje žinią, kad Lietuvos krikštas yra vien tik politinis manevras, kad lietuviai, nors oficialiai ir pakrikštyti, vistiek lieka pagonys, kaip buvę, ir todėl tikriesiems krikščionims dar pavojingesni. Prieš juos kryžiuočių pagalbos šauksmas buvo dar skardesnis, sukėlęs naują kryžininkų bangą iš Vakarų. Tik prisminkime su kokia jėga teko Vytautui ir Jogailai susigrumti Žalgirio laukuose.

Įžvalgūs Lietuvos valdovai, ypačiai Vytautas, norėjo net ir išorinėmis formomis pabrėžti, kad lietuviai nėra blogesni krikščionys už kryžiuočius ir kitų kraštų Kristaus mokslo sekėjus, kad ir Lietuvos krikščionybė reiškiasi tokiomis pat formomis, kurios yra jau nusistovėję Vakaruose. O kadangi Marijos garbinimas Vakarų Europos krikščionybėje užėmė labai žymią vietą, tai šis bruožas turėjo būti paryškintas ir Lietuvoje. Tuo galima išaiškinti, kodėl tiek daug pirmųjų Lietuvos bažnyčių buvo pavestos Švč. Mergelės Marijos garbei.

Atsitiko taip, kad istorinėje tradicijoje Marijos garbinimas Lietuvoje, nuo pat Lietuvos krikšto ir dviejų vyskupijų suorganizavimo,

yra tampriai suaugęs su Vytauto vardu. Iš to fakto, kad Vytautas savo vainikavimui buvo pasirinkęs Marijos Gimimo šventę (rugsėjo 8 d.) kad jis, pagal tradiciją, su savim vežiojęsis Marijos paveikslą, dovanotą Bizantijos imperatoriaus Manuelio II Paleologo, kuris vėliau kabojo Vilniaus katedroje, kad kitą paveikslą, irgi jam dovanotą, atidavė Trakų bažnyčiai, daroma išvada, kad Vytautas buvo ypatingas Marijos garbintojas. Jam imponavusi Dievo Motina, dangaus ir žemės Karalienė, sėdinti soste su karališka galybės lazda rankoje, arba į dangų Paimtoji, apsupta angelų ir šventųjų. Tai galėjo derintis su Vytauto valdovo charakteriu, su jo noru užsidėti karališką vainiką. Tas galėjo lemti, kad jo steigimui priskiriamų bažnyčių dauguma gavo ne kurį kitą, o tik dangun Paimtosios titulą.

Tai gali atrodyti romantiška, žiūrint į Vytauto asmenį ir jo veiklą Lietuvos krikščioninimo darbe. Tačiau istorinės žinios apie Vytauto asmenį neleidžia daryti taip toli siekiančių išvadų. Istorikai neranda, kad Vytautas būtų buvęs labai religingas, bent tiek, kiek jo pusbrolis Jogaila. Kita vertus, bažnyčių titulų parinkimas nėra valdovo steigėjo, bet vyskupo uždavinys, nes vyskupo žinioje bažnyčios steigiamos ir jo valdymui išimtinai priklauso. Vytautas galėjo duoti bendrąją kryptį, išeidamas iš politikos sumetimų, kad Lietuvos krikščionybė turėtų visus Vakarų Europos Bažnyčios bruožus. Bet smulkesnis, konkretus šių bruožų realizavimas, jau yra ne jo darbas. Tuo turėjo rūpintis paskirtieji vyskupai. Bet visgi tas faktas, kad iš 14 Vytauto fundacijai priskiriamų bažnyčių 9 yra Marijos dangun ėmimo titulo, ragina mus bandyti jieškoti tam priežasties ir pagrindo.

Kaip minėta, naujai steigiamų bažnyčių titulus nustatyti, parinkti yra ne valdovo, bet dvasiškijos reikalas. Žinome, kad pirmieji du Vilniaus vyskupai buvo pranciškonai, o jų mokinys, Trakų klebonas Motiejus, tapo pirmuoju Medininkų vyskupu. Teisingai prof. Z. Ivinskis bando spėlioti, kad Marijos dangun paėmimo titulų parinkime galėjo tam tikrą rolę suvaidinti pranciškonai, kurie XIV a. vedė Lietuvoje misijas ir iš kurių buvo pirmieji du Vilniaus vyskupai[17].

Nuo pat pirmųjų krikščionybės amžių, tiek Rytų, tiek Vakarų Bažnyčioje buvo visuotinai tikima, kad Marija buvo su kūnu paimta į dangų. Marijos dangun paėmimo šventė buvo viena iš pirmųjų ir pati svarbiausioji Marijos šventė. Nuo X a. ji jau buvo švenčiama labai iškilmingai — su oktava. Dangum paėmimo tiesa, nors ir nebuvo dogmatiškai paskelbta (tai įvyko tik 1950 m.), betgi buvo visuotinai tikima. Tik XIII a., teologijos mokslų žydėjimo laikotarpyje, pseudo Jeronimo ir pseudo Augustino raštų (kurie iki XVI a. laikyti autentiškais) įtakoje, teologai, sekdami vienu ar antru Bažnyčios Tėvu, moksle apie Marijos į dangų paėmimą, pasidalino į beveik lygias dalis. Jeronimo sekėjai abejojo Marijos dangun su kūnu paėmimo tiesa. Prieš juos stojo Augustino sekėjai, kurių skaičius vis labiau gausėjo ir ėmė viršų, ypačiai didiesiems scholastikos teologams ir daktarams : šv. Albertui Didžiajam, šv. Tomui Akviniečiui ir šv. Bonaventūrai

aiškiai pasisakius už Marijos su kūnu į dangų paėmimo tiesą. Nuo to laiko Marijos su kūnu į dangų paėmimas liko neginčytina tiesa. Sekdami savo ordino teologu šv. Bonaventūra, pranciškonai tapo šios tiesos ypačiai uoliais skelbėjais ir palaikytojais[18]. Daugelis ordino bažnyčių ir vienuolynų nešiojo Marijos dangun paėmimo titulą. Tad suprantama, kad pranciškonai Vilniaus vyskupai ir Lietuvos misininkai, pagal savo ordino tradiciją, skelbdami Kristaus mokslą ir Marijos garbinimą, pirmon vieton pabrėžė Dangun Paimtosios vardą ir titulą. Pirmosios pranciškonų bažnyčios Lietuvoje (Vilniuje, Ašmenoje, Kaune ir Pinske), buvo pašvęstos Dangun Paimtajai[19]. Šis, o ne kuris kitas, Marijos garbės titulas buvo suteiktas ir daugeliui pirmųjų Lietuvos bažnyčių, kurios buvo pašvęstos Marijos garbei. Tik pranciškonų įtaka galima išaiškinti šios tiesos tokį stiprų pabrėžimą, pasireiškusį pirmųjų Lietuvos bažnyčių varduose.

Čia kalbėjome tik apie pirmąsias Marijos vardo bažnyčias. Tačiau ir kitos, gavusios kitokius titulus, paprastai bažnyčios steigimo ir pašventinimo akte būdavo dedikuojamos ne tik didesnei Dievo garbei, bet drauge ir Marijos šlovei. Pvz. Vilniaus ir Medininkų katedrų įsteigimo aktuose skaitoma, kad Vilniaus katedra buvo pašvęsta Švč. Trejybės, Mergelės Marijos ir šv. Stanislovo vyskupo ir kankinio

Vilniaus katedra — bazilika.

garbei [20]. Tik kai sekančiais 1388. m. pašventinta katedra, to įvykio akte buvo pažymėta, kad bažnyčiai suteikiamas tik šv. Stanislovo ir šv. Vladislovo titulas, neminint tai, kas buvo įrašyta Jogailos steigimo akte ir pop. Urbono VI bulėje. Panašiai ir Konstancos Susirinkimo delegatai, 1417 steigdami Medininkų (Žemaičių) vyskupi-

ją, jos katedrą Medininkuose pašventė Švč. Trejybės, Mergelės ir Dievo Gimdytojos Marijos ir šv. Aleksandro popiežiaus ir kankinio garbei, nors paskui ji buvo vadinama tik šv. Aleksandro (Vytauto vardo) titulu.

Kiek stiprus yra lietuvių tautos prisirišimas prie Marijos, kiek gilus pamaldumas, matyti iš to, kad nerasime Lietuvoje bažnyčios, kokį titulą ji nenešiotų, kurioje nebūtų bent Marijos koplyčios, altoriaus (kartais net kelių) ir vieno ar keletos Marijos paveikslų altoriuose, čia neįmanoma visa tai smulkiai suregistruoti. Suminėsime tik Varnių katedrą, kurioje buvo šie Marijos paveikslai : *a)* Marijos su Kūdikiu didžiajame altoriuje, *b)* Marijos su Kūdikiu šoniniame altoriuje, *c)* Trakų Dievo Motinos paveikslo kopija kairėje pusėje altoriuje[21]. Pavyzdžiui paimsime ir Vilniaus katedrą, kuri nors ir neturi Marijos titulo, bet jos garbei yra pašvęstos net kelios koplyčios :

Vilniaus katedra paversta dailės muzėjumi.

a) Marijos Vardo (seniau Dangun Ėmimo) koplyčia, vadinama « Gaudeamus», įsteigta Vilniaus vyskupo Taboro 1495 m. Joje yra labai gerbiamas Marijos paveikslas. Tą koplyčią senovėje aptarnaudavo kunigai mansionoriai, kuriuos vysk. Taboras įpareigojo šioje koplyčioje kalbėti Marijos Valandas ir atlaikyti kasdien votivines mišias, o šeštadieniais pasakyti pamokslą apie Mariją. Šioje koplyčioje kitados laidodavo Vilniaus vyskupus.

b) Nekalto Marijos Prasidėjimo koplyčia, seniau turėjusi Kristaus Atsimainymo titulą, įsteigta Vytauto, vadinama karališkąja, nes joje buvo karalių kapai. 1631 vysk. Eustachijus Valavičius ją atnaujino ir altoriuje patalpino Nekaltai Pradėtosios paveikslą, pakeitė jos titulą. Koplyčios atnaujintojas, norėdamas apsaugoti šią koplyčią nuo tolimesnių pertaisymų ir perdirbimo, padarė įrašą : «Violator huius loci infelix esto» (Šios vietos pažeidėjas teesie nelaimingas). Dėl to, kai Stuoka Gucevičius perstatė katedrą, šios koplyčios nelietė.

c) Marijos Apreiškimo (seniau Dangun Ėmimo) koplyčia, įsteigta 1542 m. Jasinskiu. Altoriuje yra Marijos apreiškimo paveikslas, pieštas Rusieckio.

d) Prieš paskutinį katedros perstatymą, buvo dar Marijos Gimimo koplyčia, įsteigta 1476 Kęsgailų. Joje senovėje šeštadieniais būdavo laikomos Marijos Dangun Ėmimo mišios, o sekmadieniais Marijos Gimimo mišios. Šiandien toje vietoje yra šalutinis išėjimas iš katedros [22].

3. Marijos vardo bažnyčios mūsų laikais.

Pasinaudodami vyskupijų kasmet leidžiamais « Elenchus'ais» ar « Katalogais», kuriuose paduodamos trumpos istorinės žinios apie bažnyčias, jų atsiradimo metus, titulus ir tt., nesunkiai galime susekti, kiek Lietuvoje mūsų laikais yra bažnyčių, pašvęstų Marijos garbei. Būtų persmulku čia aprašinėti kiekvienos jų kilmę, pastatymo metus, steigėjų vardus. Tai padarysime, tik paminėdami tas Marijos šventoves, kuriose yra garbinami stebuklingi Marijos paveikslai. Šiaipjau pasitenkinsime padavę skaičių, kiek kurio vardo ir titulo yra atskirose Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupijose. Pridėsime dar ir kaimyninę Prūsų — Varmijos vyskupiją, kuriai seniau priklausė Klaipėdos kraštas, kur iki 1525 mūsų broliai prūsai garbino Mariją. Gale prijungsime dar ir išeivijoje — Jungt. Amerikos Valstybėse lietuvių pastatytų Marijos vardo bažnyčių skaičių.

Kaip iš pridedamos lentelės matyti, grupuojant Marijos bažnyčias pagal vietą, penkiose Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupijose (Kauno, Telšių, Panevėžio, Vilkaviškio ir Kaišiadorių) jų randame viso 148. Vilniaus arkivyskupijoje — 147. Varmijos vyskupijoje (su Klaipėdos prelatūra, kurioje nėra nė vienos Marijos vardo bažnyčios) — 34 ir Jungt. Amerikos Valstybėse lietuvių bažnyčių — 18.

Bažnyčių titulų viso turime 29. Tai ištisa litanija! Kai kurie titulai imti tiesiog iš Loreto litanijos invokacijų : Ligonių Sveikatos, Krikščionių Pagalbos. Pagal atskirus titulus, daugiausia bažnyčių turime Marijos Dangun Ėmimo vardu. Lietuviai ir vėliau, matyt, sekė Vytauto pavyzdį, kurio įsteigtųjų bažnyčių žymi dalis, kaip matėme, turi šį titulą. Antroje vietoje eina bendrasis Marijos titulas.

Bažnyčių titulai / Vyskupijos	M. Dangun Ėmimo	Švč. Marijos	M. Nekalto Prasidėjimo	M. Gimimo	M. Aplankymo	M. Apreiškimo	Aušros Vartų	M. Vardo	M. Rožinio	M. Škaplierinės	M. Angeliškosios	M. Nepaliaujamos Pagalb	M. Skausmingosios	M. Paguodėjos	M. Globos	M. Gerosios Patarėjos	M. Ligonių Sveikatos	M. Krikščionių Pagalbos	M. Liurdiškės	M. Išlaisvintojos	M. Snieginės	M. Jūrų Žvaigždės	M. Nugalėtojos	M. Maloningosios	M. Čenstakaviškės	M. Nekalčiausios Širdies	M. Taikos Karalienės	M. Malonių Tarpininkės	M. Paaukojimo	
Kauno (viso 240 bažn.)	7	8	—	3	4	1	2	—	1	—	—	—	2	1	1	1	2	1	2	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	38
Telšių (viso 192 bažn.)	7	8	5	—	2	3	—	1	—	—	—	—	1	1	1	1	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	34
Panevėžio (viso 207 bažn.)	6	11	2	—	1	3	2	3	—	2	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	36
Vilkaviškio (viso 116 bažn.)	5	—	3	2	2	1	—	4	1	3	1	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25
Kaišiadorių (viso 104 bažn.)	5	2	—	2	2	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	15
Vilniaus (viso 465 bažn.)	24	15	20	11	10	6	9	7	12	6	6	6	1	4	1	2	1	—	—	—	—	—	1	2	2	—	—	—	1	147
Varmijos (su 189 bažn.)	5	—	11	7	4	1	1	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	31
Jungt. Amerikos V. lietuvių bažn.	—	3	4	1	—	2	5	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18
	59	47	45	26	25	18	19	17	14	11	9	9	8	6	4	4	3	3	3	2	2	3	2	2	2	1	1	1	1	347

Marijos bažnyčių skaičius.

Trečioji vieta tenka Nekaltai Pradėtosios vardui. Toliau seka Marijos Gimime, Aplankymo, Apreiškimo, Aušros Vartų, Vardo, Rožinio, Škaplierinės ir kit. Tai vis didžiųjų ir svarbiųjų Marijos gyvenimo paslapčių ir švenčių pagerbimas. Kitų titulų yra jau mažesnis skaičius. Įdomu pastebeti kad Lietuvoje, šalia vilniškes (Aušros Vartų ar Gailestingumo Motinos) ir čenstakaviškės Dievo Motinos, nėra nė vienos bažnyčios Trakų stebuklingojo Marijos paveikslo vardu, nors tasai paveikslas Trakuose yra Lietuvoje seniausias malonėmis ir stebuklais garsus.

Iš Marijos bažnyčių statistikos galima pastebėti, kad seniausios bažnyčios yra tais Marijos vardais pavadintos, kurių šventės buvo Bažnyčioje nuo pirmųjų krikščionybės amžių švenčiamos. Velesnėsės bažnyčios gavo kitokius, naujus titulus po to, kai atsirado naujos Marijos šventės. Bažnyčios titulą parenkant, kartais lėmė kuri nors vietos aplinkybė. Taip pvz. vietovėse netoli Baltijos jūros dvi Varmijos vyskupijos bažnytėlės gavo Marijos Jūros Žvaigždės titulą. Tuo vardu pavadinta ir Telšių vyskupijoje arti Baltijos, netoli Palangos, esanti Pašvenčio prieš paskutinį karą pastatyta bažnytėlė. Šiuo vardu Mariją ypačiai yra garbinęs šv. Bernardas : « Ji yra šviesi ir žymi žvaigždė, iškilusi virš šių didžių ir plačių jūrų, spindinti nuopelnais, šviečianti pavyzdžiu... Nenukreipk savo akių nuo šios žvaigždės šviesos, jei nenori būti audrų paskandintas. Jei kyla pagundų vėjai, jei užplaukei ant sielvartų uolos, pažvelk į žvaigždę, šaukis Marijos. Jei tave blaško puikybės, ambicijos, menkystės, pavydo bangos, pažvelk į žvaigždę, šaukis Marijos. Jei tavo proto laivelį supurtė pyktis, godumas ar kūno geiduliai, pažvelk į Mariją. Jei savo kalčių baisumo esi prislėgtas, sąžinės nešvarumo sugėdintas, teisėjo rūstumo išgąsdintas ir jau tavo laivelis pradeda skęsti į liūdesio ir nevilties bedugnę, mąstyk apie Mariją»[23].

Taigi, kaip senovės jūrininkai kelionėse vandenynuose orientuodavosi naktį pagal šiaurės žvaigždę, taip ir žemiškoje žmonių kelionėje, jei nenorima žūti, reikia nuolat akis kreipti į Mariją. Ši graži Marijos — Jūros Žvaigždės simbolika atsispindi ir bažnyčių titule.

Jeigu paskaičiuosime procentais, tai rasime, kad Marijos vardo bažnyčios sudaro visų bažnyčių 21%. Taigi kas penkta bažnyčia turi Marijos titulą. Tai yra gana daug, jei atsiminsime, kad bažnyčioms yra duodami titulai tikėjimo tiesų, Dievo savybių, Kristaus gyvenimo epizodų ir daugybės šventųjų. Nė viena šių titulų kategorija nepasiekia tokio impozantiško skaičiaus.

Baigiant šį skyrių, reikia dar paminėti, kad Marijos garbę turėjo skelbti ne tik bažnyčios, koplyčios, altoriai ir paveikslai, bet net ir kiti bažnyčios reikmenys, netgi žibintai. Jei bažnyčios žibintai be tiesioginio tikslo — apšvietimo, turi ir simbolinės reikšmės — priminti pasaulio šviesą — Kristų, tai tos pasaulio šviesos davėja yra Kristaus Motina Marija, vadinama Aušros Žvaigžde, skelbiančia būsimos saulės patekėjimą. Bažnyčios žibintas, kai tik patekės saulė, užleis jai savo vietą. Šios minties išraiškai antroji Lietuvos-Lenkijos karaliaus Zigmanto

Vazos žmona Konstancija padovanojo Vilniaus katedrai puikaus auksakalių darbo didžiulį sidabrinį žibintą, turinti 63 atskiras lempas, nes manoma, kad Marija šioje žemėje yra išgyvenusi 63 metus. Tas žibintas turėjo kabėti prieš ypatingo Marijos mylėtojo ir garbintojo šv. Kazimiero relikvijas. Maskvos kariuomenei 1655 m. užėmus Vilnių, tas žibintas dingo. Jo vietoje katedros kapitula 1668 nutarė pagaminti kitą panašų žibintą [24].

Ne vienoje bažnyčioje galima buvo matyti žibintų su 12 žvakių ar lempų vaizduojančių šv. Jono Apreiškime regėtos moteriškės galvos papuošalą iš 12 žvaigždžių, arba iš 7 žvakių ar lempų, pavaizduoti
7 Marijos skausmams.

Taigi ir bažnyčių liturginiai bei neliturginiai reikmenys savo simbolika buvo pašaukti skelbti Marijos garbę ir jos dorybes, apšviesti ne tik lietuvio išorę, bet ir jo dvasios gyvenimo tamsumas.

1 Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro A. D. 1939. Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro A. D. 1940.
2 *Jablonskis K.,* Nauji Vytauto laikotarpio aktai — Praeitis, II, 1933, 378.
3 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, I, 61.
4 *Wolonczewskis M.,* op. cit. I, 140.
5 *Wolonczewskis* M., ten pat.
6 Archiv. S. Congr. Concil. Relat. Dioeces. Samogitien. 1646, fol. 293.
7 *Kurczewski J.,* Kościół Zamkowy, Wilno 1910, II, 15.
8 *Wolonczewskis M.,* op. cit. I, 43.
9 *Wolonczewskis M.,* op. cit. I, 274-331.
10 *Penkauskas Pr.,* Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje — Athaeneum 1931, I, 30.
11 Elenchus... Prov. Eccles. Lituanae 1940.
12 Catalogus... Vilnensis 1939.
13 Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Pinskensis pro A. D. 1929.
14 *Totoraitis J.,* Vytautas Katalikas, Marijampolė, 38-39.
15 *Totoraitis J.,* ten pat.
16 Elenchus... Prov. Eccles. Lituanae 1940 ; Catalogus Archidioecesis Vilnensis 1939.
17 *Ivinškis Z.,* Svč. Mergelės kultas Lietuvoje amžių bėgyje (rankraštis), 14-15.
18 *Roschini G. M.,* Assunziane —- Enciclopedia Cattolica, II, 201-202.
19 *Gidžiūnas V.,* De Fratribus Minoribus in Lituania, I, 76.
20 *Kurczewski J.,* op. cit. I, 4 ; II, 12.
21 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioecesan. Samogitien. 1748.
22 *Kurczewski J.,* op. cit. I, 271-280.
23 Šv. Bernardo II homilija į « Missus ».
24 *Kurczewski J.,* op. cit. I, 150.

II.

STEBUKLINGIEJI MARIJOS PAVEIKSLAI

1. Apie Marijos paveikslus apskritai.

Marijos, kaip ir Kristaus, tikrų paveikslų nėra išlikusių. Jau šv. Augustinas [1] apgailestavo, kad nieko nežinome apie tikrąjį Marijos veidą. Nesant ikonografinių duomenų, visų amžių dailininkai galėjo laisvai interpretuoti Marijos paveikslus pagal savojo laiko meno taisykles ir kryptis. Kadangi Senajame įstatyme paveikslai buvo draudžiami, tai ir krikščionybėje, nuo pat jos pradžios, randame tik paveikslų vartojimą, o ne garbinima. Jų kultas nedrąsiai prasideda III a., bet po Efezo visuotinio Bažnyčios Susirinkimo, kuriame buvo paskelbta Marijos dieviškosios motinystės dogma (431 m.), jis tampa jau visuotinis.

Seniausieji Marijos paveikslai randami katakombose iš II a. tiek istorinėse ir kristologinėse grupėse (Jėzaus gimimas, Išminčių pagarbinimas), tiek ir atskirai. Pats seniausias ir brangiausias pavyzdys iš II a. pirmosios pusės yra Marijos paveikslas Priscilės (Romoje) katakombose, kur Marija vaizduojama laikanti ant kelių Kūdikį. Jos dešinėje pranašas Izaijas rodo į žvaigždę. Tose pat katakombose yra ir kitas Marijos paveikslas iš to pat laiko, kur Marija vaizduojama su galva apdengta nuometu, sėdinti soste ir rodanti kūdikį Jėzų Išminčiams. Šiuose paveiksluose, nors Marija yra vaizduojama kaip Kristaus Motina, tačiau dar jaučiamas stiprus pagoniškojo meno poveikis.

Iš IV a. vidurio, prie Via Nomentana esančiose katakombose (Coemeterium Maius) randasi visai skirtingas Marijos pavaizdavimas : Marija su tunika ir dalmatika, su brangiais papuošalais, auskarais, perlais stovi iškėlusi rankas maldos būklėje (Maria orans). Be šių pagrindinių Marijos vaizdavimo būdų, senovės sarkofagų išpuošimuose, dramblio kaulo išpjaustinėjimuose, apokrifų įtakoje mariologinės scenos labai įvairuoja. Po Efezo Susirinkimo Marija imta vaizduoti ne tik paveiksluose, bet ir bazilikų arkų ir absidų mozaikose. Įdomus yra Romos Maria Maggiore bazilikos vienoje arkoje Marijos pavaizdavimas Egipto karalienių papuošaluose, su diadema ant galvos.

Gana anksti susikūrė legendos apie kai kurių Marijos paveikslų nuostabią kilmę. Taip Diospolyje (Lydijoje) esantis Marijos paveikslas atsiradęs po to, kai Marija atsirėmusi į vienos bazilikos koloną, ant kurios atsimušusi jos kūno forma. Tokie nuostabios kilmės pa-

veikslai, vadinami *Ackiropoitai,* buvo garbinami Acheropoetos vienuolyne Konstantinopolyje, Salonikuose, Neapolyje (Piedigrotta) ir kitur.

Kita senų ir labai gerbiamų Marijos paveikslų grupė — tai šv. Luko pieštieji Marijos paveikslai. Kadangi evangelistas Lukas yra smulkiau negu kiti evangelistai aprašęs Jėzaus kūdikystę, jaunystę ir Marijos gyvenimo kai kuriuos kitų evangelistų nutylėtus ar praleistus Marijos gyvenimo momentus, tai liaudies tikėjimas jį padarė ne tik Marijos gyvenimo biografu, bet ir dailininku. VI a. gyvenęs Teodoras Lektorius rašė, kad imperatorienė Eudoksija II 450 m. yra pasiuntusi iš Jeruzalės karalienei šv. Pulcherijai į Konstantinopolį Luko pieštą Marijos paveikslą (Hodegetria). Šią tradiciją palaiko ir Kretos arkivyskupas Andriejus savo raštuose iš VII ir VIII a., tvirtinęs, kad Luko paveikslų yra Romoje ir Jeruzalėje. Net ir šv. Jonas Damaskietis savo raštuose, ginančiuose paveikslų garbinimą, poroje vietų pamini Luko pieštus paveikslus, neminėdamas, kur jie randasi[2].

Legendos Lukui priskyrė iš karto 4 paveikslus, paskui 7, o vėliau jų priskaitoma net 600. Kiekvienas bizantiniškojo stiliaus senesnis ir labiau gerbiamas paveikslas buvo laikomas Luko pieštuoju. Tokiais Luko paveikslais didžiuojasi keletas Romos bažnyčių : S. Maria Maggiore, S. Maria in Via Lata, S. Maria in Trastevere, Ara Coeli, S. Maria Nuova, S. Silvestro. Netgi Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas liaudies tikėjime yra Luko darbo. Nors tradicija yra labai sena ir stipri, tačiau istorikai neturi jokių duomenų, kuriais paremtų šią tradiciją. Meno istorikai ir žinovai tvirtina, kad Lukui priskiriamieji paveikslai jokiu būdu nėra iš I a : jie visi daug vėlesnės datos. Kita vertus, Lukas galėjo pažinti Mariją jau Kristui į dangų įžengus, kai ji turėjo apie 50 metų amžiaus. Todėl jis negalėjo ją piešti kaip jauną Motiną, laikančią ant rankų Kūdikį. Jis lygiai negalėjo vaizduoti kūdikį laiminantį lotyniškuoju būdu, arba turintį rankoje rašto ritinį (juo labiau knygą). Jeigu Lukas tikrai būtų nupiešęs Marijos paveikslą, tai jis būtų ją pavaizdavęs be Kūdikio ir greičiausia ne maldos (iškėlusi rankas) pozoje.

Rytai, kuriems teko sunkiai grumtis su nestorijonų sekta, neigusia Marijos dieviškąją motinystę, po Efezo Susirinkimo, kuris paskelbė Marijos Dievo Motinos dogmą, greitai išvystė ir ištobulino Marijos ikonografiją. Nuo VI a. Rytuose visur vyrauja bizantiškasis Marijos paveikslų stilius, kuris susiformavo į kelis pastovius Marijos paveikslų tipus.

Žymiausias ir labiausiai pasaulyje paplitęs tipas yra vad. *Hodegetria,* kurį, Luko nupieštą, iš Jeruzalės pargabentą, šv. Pulcherija patalpinusi Hodegon vienuolyno bažnyčioje Konstantinopolyje. Hodegetria (pažodžiui Kelio Vadovė) gavo vardą nuo vietos, nes bažnyčia, kur tas paveikslas buvo saugojamas, radosi Keleivių Vadovų gatvėje. Vėliau buvo sukurta legenda, kad vardas kilęs iš to, jog prie to paveikslo daugelis aklų atgavę regėjimą. Šis paveikslas, imperatoriaus dvaro ir liaudies labai gerbiamas, 1453 m. Konstantinopolį užėmusių turkų buvo sunaikintas. Tačiau liko daugybė jo kopijų, nors ir kiek kitaip sukomponuotų.

Šiame paveiksle Marija vaizduojama, arba stovinti (S. Marco Venecijoje mozaika, Šiluvos paveikslas), arba dažniau tik iki pusės (S. Maria Maggiore, Troicki Lavra Maskvoje, daugelis Marijos paveikslų Lietuvoje). Marija apsisiautusi apsiaustu, kuris dengia ir galvą. Ant kairės rankos laiko Kūdikį, kuris kairėje turi rašto ritinį (vėliau knygą), o dešine laimina lotyniškuoju būdu (paskutiniais dviem prilenktais pirštais, kai rytietiškasis laiminimo būdas — prilenktas tik vienas priešpaskutinis pirštas). Kūdikis yra basas ir apvilktas palijum. Vėlesnėse šio paveikslo kopijose kaikurios smulkmenos buvo kaitaliojamos, pvz. Marija uždėjusi dešinę ranką ant kairėsės, kad būtų lengviau laikyti Kūdikį, Kūdikis apaunamas sandalais ir kit.

Kitas bizantiniškųjų Marijos paveikslų tipas yra taip vadinamas *Nikopoia* (Pergalės Davėja). Šio tipo paveikslą jau mini imperatorius Justinijonas (+565), kuris jį turėjęs gausiuose savo karo žygiuose ir kuriam priskyręs pergales. Kai kryžininkai užėmė Konstantinopolį, Venecijos dožė Dondolo šį paveikslą pargabeno į Veneciją, kur jis randasi iki šių dienų.

Marija vaizduojama sėdinti soste ir laikanti prieš save ant kelių Kūdikį. Marija kairiąją ranką laiko ant Kūdikio kelio, o dešinę ant jo pečių, prilaikydama jį. Kūdikis kairėje turi rašto ritinį, o dešine laimina. Šio tipo seniausi pavyzdžiai randasi Komodiles katakombose, šv. Apolinaro bažnyčioje Ravenoje, S. Maria Antiqua Romoje, Triesto katedros absidos mozaikoje ir kitur.

Trečias plačiai žinomas bizantiniškojo stiliaus Marijos paveikslas, irgi priskiriamas Lukui, yra taip vadinamas *Blachernitissa,* kurį šv. Pulcherija patalpinusi jos pastatytoje bažnyčioje, vadinamoje Blacherna. Imperatorius Konstantinas Kopronimas (720-775), prasidėjus ikonoklazmui, jį sunaikino, bet vėliau buvo atstatytas. Šio paveikslo vaizdas randamas ant imp. Konstantino Monomacho (886-912) ir pop. Leono IV (847-855) pinigų, čia Marija yra be Kūdikio, stovinti, iškėlusi rankas maldai. Šio tipo paveikslų yra Nikėjoje, Kijeve (šv. Sofijos bažnyčioje), Ravenoje, Venecijoje, Florencijoje ir daugelyje kitų Rytų ir Vakarų bažnyčių.

Vėlesniais laikais, smulkmenose nutolstant nuo aukščiau minėtų Marijos paveikslų tipų, ypačiai nuo Hodegetria, sukurta naujas tipas *Glykofihylusa* (rusų Umilenie). Kai Hodegetria paveiksluose Kūdikis savo veiksmais yra atsikreipęs į žmones (laiminimas, knyga), tai pastarajame Jo dėmesys nukreiptas į Motiną, prie kurios jis, abiem rankytėm kaklą apkabinęs, glaudžiasi. Kūdikis kartais yra ant dešinės Motinos rankos. Šios rūšies tipingas paveikslas yra Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos stebuklingasis paveikslas.

Marijos ikonografijai smūgį sudavė ikonoklastų (paveikslų naikintojų) erezija, kurią visų svoriu parėmė Bizantijos imperatorius Leonas Izaurikas, 725 m. išleidęs dekretą, draudžiantį paveikslų kultą ir įsakantį juos naikinti. Palenkęs į savo pusę kai kuriuos vyskupus (ne-

nusilenkė imperatoriaus valiai tik šv. Germanas, Konstantinopolio patriarchas, kurį imperatorius 729 m. atstatė iš pareigų), išvystė kovą prieš paveikslus iki aukščiausio laipsnio. Daugelis meno vertybių tada buvo sunaikinta. Jo politiką tęsė ir įpėdiniai Konstantinas Kopronimas (720-775), Mykolas Mekys (820-29) ir Teofilius (829-42). Prasidėjus kovai, pop. Grigalius II (715-31) protestavo, o Romos sinodai 731 ir 769 m. pasmerkė ikonoklastų ereziją. Sušauktas II Nikėjos visuotinis Bažnyčios Susirinkimas 787 m., pasmerkė ikonoklastų mokslą ir pasisakė už paveikslų garbinimą. Kova baigėsi, kai imp. Teofiliaus žmona Teodora, likusi regente, grąžino paveikslų kultą.

Ikonoklastų erezija turėjo atgarsio ir Vakaruose. Po II Nikėjos Susirinkimo iškilo popiežiaus ginčas su Karoliu Didžiuoju. Pop. Hadrijonas I gynė Nikėjos Susirinkimo nutarimus. Tuo tarpu frankų vyskupai su džiaugsmu sutiko Bizantijos imperatoriaus Mykolo Mekio laišką, rašytą Liudvikui Gerajam (824 m.), kuriame imperatorius pripažino paveikslų vartojimą, tačiau atmetė jų kultą. Frankų vyskupai, leidus pop. Eugenijui II (824-27), sušaukė Paryžiuje sinodą, kuris turėjo išspręsti paveikslų kulto problemą. Kai sinodo aktai buvo atsiųsti į Romą ir rasta, kad juose peikiamas Nikėjos Susirinkimas ir popiežius Hadrijonas, popiežius atsisakė juos tvirtinti. Tada ir Vakaruose prasidėjo paveikslų naikinimas. Uoliausiai šiame dalyke pasireiškė Torino vyskupas Klaudijus (kilme ispanas), kuris naikino ne tik paveikslus, bet ir kryžius, net šventųjų relikvijas. Nikėjos Susirinkimo nutarimai galutinai buvo priimti Prancūzijoje po VIII visuotinio Bažnyčios Susirinkimo (869-70).

O ir vėliau netrūko paveikslų kulto priešininkų. Tai bogomilai (pasidavę manichejiškos pauliucijonų sektos įtakai) Rytuose ir Viklefo, Huso, Liuterio ir Kalvino sekėjai Vakaruose. Ypačiai kalvinistai yra sunaikinę Europoje neįkainojamų meno brangenybių.

Rytuose, po ikonoklastų erezijos nugalėjimo, mariologinis menas sustingo vietoje. Kadangi ikonoklastai net iš rankraščių išskutinėjo šventųjų miniatiūras, jas pakeisdami gėlėmis, paukščiais ir įvairiomis geometrinėmis figūromis, tai vėlesnieji dailininkai, bijodami būti įtarti erezija, pasitenkino vien tik kopijuodami tipiškuosius paveikslus, vengdami bet kokių pakeitimų. Bet iš kitos pusės ikonoklastų audra nepaprastai sužadino paveikslų gerbimą, net iki perdėjimo. Ypačiai slavų kraštuose (pvz. Rusijoje) paveikslai tapo ne vientik kulto objektas bažnyčiose, bet ir privačiuose namuose (ikonos). Dėl tradicijos Rytuose yra draudžiama vartoti Marijos statulos, nes jų nebūta senovėje. Taip graikų-slavų pasaulyje Marijos ikonografija susikristalizavo, stabilizavosi, sustingo ir tokia išliko iki mūsų laikų. Tuo tarpu Vakaruose nuo pat senovės paveikslai buvo skirti ne vien tik kultui, bet ir papuošimui, pamokymui : vitražai, freskos, mozaikos.

Vakarų mariologinė ikonografija ilgą laiką buvo stipriai veikiama Rytų. Tik nuo XII a. imta atsipalaiduoti. Bet dar kai kurie ir XIII a. garsūs Marijos paveikslai (S. Maria Maggiore, S. Maria in Tra-

stevere, S. Maria dėl Popolo Romoje) yra tipiško bizantiniškojo stiliaus. Marijos kultui viduriniais amžiais labai išsivysčius, liturgijoje, poezijoje, pamoksluose ėmus Mariją garbinti kaip dangaus ir žemės Karalienę, Užtarytoją, ir mene įvyko didesnis atsipalaidavimas nuo Rytų tradicinio stiliaus, kurio įtakoje dar ilgesnį laiką pasiliko šiaurės ir rytų Europa, vis dar stipriai veikiama Rytų. Iš šio laiko turime Marijos paveikslų, kur ji vaizduojama kaip karalienė, su karūna ant galvos ir skeptru rankoje, o Kūdikis laiko žemės kamuolį, karalių valdžios simbolį. Bizantijoje, kur absoliutinis monarchas labai saugojo savo imperatoriškąją didybę, Marijai į ranką buvo duodama gėlė, karalienių ir kunigaikštienių simbolis, dažnai sutinkamas ir Vakaruose valdovų žmonų antspauduose. Tokio tipo yra Trakų Dievo Motinos paveikslas, kur Marija, ant dešinės rankos laikanti Kūdikį, kairėje laiko gėlę. Vakaruose gėlės (žiedo) simbolis buvo imtas iš pranašo Izaijo : «Atžala išeis iš Jėsės šaknies ir žiedas kils iš jo šaknies» (Iz. ii,i), taikant Marijai pranašo nusakytus atžalos ir žiedo žodžius.

Mariologinis Vakarų menas visiškai atsipalaidavo nuo Rytų įtakos ir pilną nepriklausomybę bei galutinį išsivystymą gavo gotikos suklestėjimo laikais. Premonstratiečių, cistersų pamaldumas į Mariją, jausminga šv. Bernardo poezija, domininkonų pamokslai, o ypačiai šv. Pranciškaus paprasta ir poetinė dvasia, įspaudė mariologinėje ikonografijoje naują charakterį. To laiko teologai Mariją aukštino kaip « Giesmių Giesmės » sužadėtinę, simboliškai imdami jos grožį, savybes. Marija buvo vaizduojama kaip nepaprastai graži mergaitė, pilna kilnumo, tobulybės. Nuo šio laiko ima gausėti iki tol bažnyčiose beveik nevartotos Marijos statulos, kartais gaminamos ne tik iš medžio, bet ir iš sidabro, net aukso. Senieji, bizantiniškojo stiliaus paveikslai užleidžia vietą naujoms kompozicijoms. Paveikslų garsumas, stebuklingumas vedamas jau ne iš šv. Luko, bet dėl kitokio, nuostabaus jų atsiradimo miškuose, medžiuose, prie šaltinių. Marijos statulos imta dengti brangiais šilko, auksu siuvinėtais drabužiais, papuoštais brangakmenimis. Nusižiūrėjus į graikų pavyzdį (kryžininkams pargabenus daugybę paveikslų iš Rytų), imta Marijos paveikslai dengti sidabro (kartais ir aukso) skarda. Šiame laikotarpyje išryškėja taip vad. «Juodosios Madonos» — Marijos veidas tamsus, kartais visai juodas. Ši Marijos veido spalva atsirado tiek dėl tapybos technikos, panaudojant paveikslo pagrindui sidabro klodą, kuris, atmosferai veikiant, su laiku pajuosdavo, tiek dėl prie paveikslų nuolat deginamų žvakių. Bet kai kurie jų juodi išėjo tiesiog iš po dailininko teptuko taikant Marijai Šv. Rašto žodžius: «Juoda esu, bet graži» (Giesm. 1,4). Tokio «Juodosios Madonos» tipas yra Čenstakavos Marijos paveikslas ir vienas Vilniuje.

Šio laikotarpio dailininkai stengėsi Mariją atvaizduoti kuo gražiausią net ir fiziniu atžvilgiu. Pamokslininkai šviesiomis spalvomis piešė Marijos išorinę išvaizdą. Dailininkai šiam tikslui jau negalėjo pasinaudoti senaisiais tipiškais, kad ir šv. Lukui priskiriamais, paveikslais. Jie paveikslo modeliui rinkosi gražiausias moteris savo aplinkoje.

Dėl to turime tokį įvairumą Marijos atvaizdų[4]. Nutolta taip pat nuo tradicinės kompozicijos. Guido da Siena, Daccio, Cimabue ir jų sekėjai vaizduoja Mariją ne veidu į priekį, bet 3/4 pasisukusią, palenkusią galvą į Kūdikį, švelniai į Jį žiūrinčią, arba glaudžiančią prie savo veido, karštai spaudžiančią prie savo krūtinės.

Kai Cimabue dar kovoja su bizantiniškuoja stiliumi, bandydamas jį savaip perdirbti, tai kiti to laiko pasaulinio garso dailininkai (Filippo Lippi, Boticelli, Luca della Robbia, Michelangelas, Rafaelis) pereina į gryną realizmą. Dabar vadovaujamą rolę užima Florencijos, vėliau Bolonijos ir Venecijos meno mokyklos. Marija vaizduojama laisvoje padėtyje, dažnai grupėse, gražiame gamtos peisaže. Dabar daug dėmesio kreipiama į kūno anatomiją, bet užtai kompozicija nebetenka religinės minties. Vos vienam kitam šio laiko dailininkui (Donatello, Lucca della Robbia) pavyko suderinti religinį rimtumą su realizmu dvelkiančia renesanso dvasia.

Renesanso laikotarpis davė Marijos paveikslų labai gausiai. Marijos litanijos, brolijos, cechai dar labiau padaugino mariologinių paveikslų atmainas. Dabar Marijos paveikslais buvo perpildytos ne tik bažnyčios (iki to laiko dar bažnyčiose vyravo bizantiniškojo stiliaus paveikslai), bet ir namai, didikų rūmai, viešosios aikštės, kapų paminklai. Šalia vien tik Marijos atvaizdo, dabar gausiai vaizduojama jos gyvenimo momentai : jaunystė, apreiškimas, aplankymas, Kristaus gimimas, bėgimas į Egiptą, mirtis ir dangun ėmimas.

Iš šio laikotarpio labai gausių mariologinių temų galime išskirti kaikurias, dažniau vartojamas ir plačiau žinomas : *a)* Marija maitinanti Kūdikį (Prancūzijoje nuo 1345, Vokietijoje Durerio mėgiama tema) ; *b)* Kūdikis, miegąs ant Motinos kelių (Padovos mokykla nuo XIV a.) ; c) Marija atsiklaupusi garbina Kūdikį (Italijoje nuo XV a.).

Iš stovinčių Madonų be Kūdikio, nuo XIV a. imta vaizduoti Nekaltai Pradėtoji, XVI a. gavusi pastovų vaizdavimo būdą : Marijos rūbas baltas, ant galvos žvaigždžių vainikas, kai kada rankoje lelija, nekaltybės simbolis, po kojomis mėnuo arba žaltys. Ši tema ypačiai buvo pamėgta ispanų dailininkų (Murillo ir kitų). Lygiai stovinčios pozoje yra Gailestingumo Motinos paveikslai, kur Marija nuo XIII a. vaizduojama plačiu savo apsiaustu gobianti daugybę klūpančių žmonių, čia randasi imperatoriai, karaliai, popiežiai, vyskupai, didikai, vienuoliai, visų luomų ir socialinės padėties vyrai ir moterys.

Domininkonų bažnyčiose randama Rožinio Marijos paveikslai, dažnai apsupti 15 mažų apskritų paveikslėlių, vaizduojančių 15 rožinio paslapčių. Marijos gyvenimo džiaugsmai ir skausmai, minimi ir liturgijoje, buvo labai mėgiama dailininkų tema, ypačiai Olandijoje nuo XV a., davusioj skausmingosios Dievo Motinos paveikslų, kurie iš karto buvo apsupti 7 mažų paveikslėlių, o vėliau į Marijos širdį įsmeigta 7 kalavijai. Kai kurios brolijos turėjo lyg standartinius Marijos paveikslus : šv. Onos su dukrele Marija, Švč. Šeimynos, Marijos globos ir kit.

Po vidurinių amžių, kurie taip gausiai sukūrė įvairiausių temų Marijos ikonografijoje, atėjo smukimo laikotarpis. Vien tik Nekaltai Pradėtosios vaizdavimas, pasiekęs aukščiausio laipsnio su Murillo, jau baroko įtakoje dar yra dėkinga dailininkams tema religinei minčiai išreikšti, dėl savo atmosferinio judesio, angelų gausybės ir atsipalaidavimo nuo statinės būklės, kas buvo labai svarbu barokiniame amžiuje. Iš šio laikotarpio išsiskiria dar Van Dyck (1599-1641) ir Rembrandtas (1606-69) savo stipria išorine išraiška ir Marijos asmens pabrėžimu, bei Sassoferrato («Gražių Madonų dailininkas» 1605-85), išlaikęs religinį savo paveikslų pobūdį.

Šiaipjau po Tridento Susirinkimo (kuris plačiai pasisakė dėl paveikslų garbinimo, dėl jų stebuklingumo), mistinis ir religinis jausmas iš Marijos paveikslų buvo išstumtas realizmo, teatrališkumo.

Naujaisiais laikais realizmas ir įvairių atsirandančių ir tuoj išnykstančių meno krypčių gausumas ne tik kad nieko vertingesnio mariologinėje ikonografijoje nesukūrė, bet netgi nepajėgė pasekti tuos laikus ir dailininkus, kurie davė Marijos paveikslų šedevrus. Mūsų laikų Marijos ikonografija gyvena tik praeities palikimu. Jei ką vertingesnio tūrime, tai yra senesniųjų amžių palikimas [5].

Senieji ir stebuklingais laikomi Lietuvos bažnyčių Marijos paveikslai, su mažomis išimtimis, yra aiškaus bizantiniškojo stiliaus, daugiausia Hodegetria tipo. Apie jų kiekvieną plačiau išsitarsime, kalbėdami skyriuje apie Marijos šventoves ir jų stebuklinguosius paveikslus Lietuvoje.

2. Stebuklingieji Marijos paveikslai.

Stebuklingais paveikslais vadiname tuos, prie kurių, arba iš kurių priežasties, Dievas padaro žmonėms stebuklų dvasios ir kūno reikaluose. Istorija sako, kad jau žiloje senovėje būta žmonių labai gerbiamų stebuklingų paveikslų, o, laikui bėgant, jų skaičius tiek išaugo, kad nėra to krašto ar tautos, kur jų nebūtų. Paveikslų stebuklingume nieko nėra priešingo tikėjimui ar sveikam protui, jei Dievui patiko tose, o ne kitose, vietose, prie tų, o ne kitų, paveikslų teikti savo malones tikintiesiems. Šv. Augustinas teisingai sako, kad Dievas savo visagalybę ir meilę, pagal savo laisvą valią, norėjo ne visose vietose ir ne per visus šventuosius lygiai parodyti. Jis savo garbę padalino kiekvienam šventajam, kaip norėjo [6]. Šiuo atžvilgiu Jis išskyrė savo Motiną, per kurios paveikslus taip gausiai pabėrė savo malonių žmonijai.

Marija, aplankydama Elzbietą, giedojo : « Palaiminta mane vadins visos tautos, nes didelių dalykų padarė man Galingasis, kurio vardas šventas» (Luk. I, 40). Ši Marijos pranašystė pilnai išsipildė, nes nėra to krašto ar tautos, kur Marija savo malonėmis nebūtų vadinama

palaiminta. Tarp visų tikinčiųjų gerbiamų ir lankomų vietų, daugiausia yra Marijos šventovės ir jos stebuklingieji paveikslai. Tas vietas sukūrė ne žmonių fantazija, bet pati Marija jas pasirinko, vienur apsireikšdama regimu būdu, kitur gausiau dalindama savo Sūnaus malones ir atsakydama į žmonių prašymus, pagelbėdama jų sielos ir kūno reikaluose. Žmonės, patirdami tenai didesnės Marijos pagalbos, lanko tas vietas : vieni prašyti reikalingų malonių, kiti padėkoti už jau gautąsias, atlikdami padarytus įžadus. Lankosi ne tik pavieniai asmenys, bet kartais ištisos bendruomenės, parapijos, ypačiai nelaimių metais. Juk Marija yra Atpirkėjo Motina, ji vadinama Nusidėjėlių Gynėja, Nuliūdusiųjų Paguoda, Ligonių Sveikata, Krikščionių Pagalba. Šie titulai Marijai suteikti po to, kai jos pagalba buvo reali, kai jos globos, užtarimo žmonės buvo iš tikrųjų patyrę.

Kažin, ar rasis kitas kuris kraštas, kuris tokiame nedideliame žemės plote turėtų tiek daug Marijos šventovių su jos stebuklingais paveikslais, kaip Lietuva. Nuo Kretingos ligi Gudagojo, nuo Žemaičių Kalvarijos ligi Gardino ir Seinų lietuviai turi daugybę stebuklingų Marijos paveikslų, kurių pagerbti, prie kurių pasimelsti ir pagalbos jieškoti plūsta minių minios. Iš Bažnyčios vyresnybės oficialiai pripažintų 26 stebuklingų vietų Lietuvoje, jų 22 yra Marijos. Bet be šių, oficialiai pripažintų, dar yra nemaža ir tokių, kurias žmonių pamaldumas laiko stebuklingomis, jieško, prašo ir gauna malonių, patiria stebuklų, bet Bažnyčios vyresnybė, nors žmonių pamaldumo ir nedraudžia, bet dėl jų nėra padariusi savo sprendimo. Nesuklysime tad pasakę, kad Lietuvos žemę Marija ypatingai pamėgo, ją pasirinko kaip vietą, kur taip gausiai atvėrė savo motiniškojo gerumo širdį nelaimingiems Lietuvos vaikams. Teisingai tad Lietuva vadinama « Marijos Žeme », nes jos vardas ir garsas skamba, kaip niekur kitur, Lietuvos žemės vaikų lūpose ir širdyse.

Būtų klaidinga manyti, kad stebuklingieji Marijos paveikslai yra vien liaudies naivumo ir lengvatikystės bei greito jų stebuklingumo be tikro pagrindo pripažinimas. Lygiai neteisinga būtų sakyti, kad paveikslų stebuklingumo garsą sukūrė bažnytinė vyresnybė. Kaip žemiau matysime, Bažnyčios mokslas yra aiškus tik dėl apskrito paveikslų gerbimo. Dėl jų stebuklingumo dažnai Bažnyčios vyresnybė žmonių yra pakaltinama, kad nesidominti jų stebuklingumu ir neisi - imanti tuo reikalu oficialiai pasisakyti.

Bažnyčios mokslas apie paveikslų gerbimą pirmiausia buvo išdėstytas, kilus ikonoklastų erezijai, II Nikėjos Bažnyčios Susirinkime 787 m. kur pasakyta:... «nusprendžiame visu tikrumu ir uolumu, kad tiek figūra brangiausiojo ir gyvenimą teikiančiojo kryžiaus, tiek gerbiami ir šventi paveikslai, pagaminti spalvomis ir dažais, ar kitu kokiu būdu, tinka vartoti šventose Dievo bažnyčiose, ant indų ir drabužių, kabinti ant sienų namuose ir pakelėse, būtent : paveikslai Viešpaties Dievo ir mūsų Išganytojo Jėzaus Kristaus, nekalčiausios mūsų viešpatės, šventos Dievo Gimdytojos, garbingųjų angelų ir visų šventųjų

bei gerbtinųjų vyrų. Nes juo kas dažniau turi regimąją formą prieš akis, tuo greičiau, kas į juos įsižiūri, supranta vaizduojamąjį dalyką ir trokšta pabučiavimu ar kitų būdu pareikšti jiems pagarbą, tačiau ne latrija kulto prasme, kuris pagal tikėjimą tinka vien tik dieviškajai prigimčiai, o tik tuo būdu, kokiu šiems daiktams, kaip kryžius, evangelijos ir šventųjų relikvijos, atiduodama pagarba smilkymais ir žvakių aukojimais, kaip yra nuo senovės paprotys. Pagarba, teikiama paveikslui, tenka jo pirmavaizdžiui ; kas pagerbia paveikslą, garbina jame nupieštą asmenį... Visus tuos, kurie drįstų kitaip manyti ar mokyti, arba lyg nedori eretikai niekintų bažnytines tradicijas ir išgalvotų bet kokias naujenybes, arba atmestų ką nors iš to, kas yra Bažnyčiai patikėta, kaip tai : evangeliją, ar kryžiaus figūrą, ar paveikslo piešinį, ar šventųjų relikvijas... jei tai būtų vyskupas ar dvasiškis, įsakome išmesti iš jų luomo, o jei vienuolis ar pasaulietis — ekskomunikuoti » [7].

Lygiai aiškiai ir griežtai pasisakė IV Konstantinopolio visuotinis Bažnyčios Susirinkimas 869-70 m. :... « Panašiai ir paveikslus nesuteptosios Dievo Gimdytojos ir Motinos Marijos, be to šventųjų Angelų piešiame taip, kaip jie aprašomi Šv. Rašto žodžiais ; bet ir garbingųjų Apaštalų, Pranašų, kankinių ir šventųjų vyrų lygiai gerbiame. Jei kas taip netiki, teesie atskirtas Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios »[8].

Protestantizmui užsimojus reformuoti Bažnyčią ir, tarp kita ko, pasisakius prieš paveikslų garbinimą, Tridento Bažnyčios Susirinkimas (1545-63) pakartojo tradicinį Bažnyčios mokslą apie paveikslus ir pavedė vyskupams aiškinti žmonėms to garbinimo prasmę :

« Toliau, paveikslai Kristaus, Dievo Gimdytojos Mergelės ir kitų šventųjų, ypačiai bažnyčiose, teesie turimi ir laikomi ir jiems teikiama tinkama pagarba ir garbė ne iš tikėjimo, kad juose būtų kokia nors dievybė ar jėga, dėl kurios reiktų juos garbinti, arba kad iš jų ko nors būtų prašoma, arba pasitikėjimas į juos sudedamas, kaip kitados darė pagonys, savo viltį sudedami į stabus, — bet kad garbė, kuri paveikslams teikiama, yra perkeliama į pirmavaizdį, kurį jie vaizduoja taip per paveikslus, kuriuos mes bučiuojame, arba prieš kuriuos nusiimame kepurę, ar jiems nusilenkiame, pagarbiname Kristų ir pagerbiame šventuosius, kurių atvaizdas paveiksle pavaizduotas.

Vyskupai uoliai teišaiškina tai, ko moko mūsų atpirkimo paslapčių istorija, paveikslais ir kitais panašumais išreikšta, mokydami ir stiprindami žmonėse tikėjimo tiesų žinojimą ir užlaikymą ; lygiai, kad iš visų šventų paveikslų galima gauti gausių vaisių, ne tiktai primenant žmonėms jau gautąsias malones ir dovanas iš Kristaus, bet taip pat prieš tikinčiųjų akis statant Dievo ir šventųjų stebuklus ir išganingus pavyzdžius, kad ir už juos Dievui dėkotų, savo gyvenimu ir papročiais pasektų šventuosius ir tuo būdu jie būtų pažadinti garbinti ir mylėti Dievą ir ugdyti pamaldumą. Jei kas šiems dekretams priešingo ką nors mokytų ar galvotų, teesie išskirtas » [9].

Lygiai tas pats Tridento Susirinkimas įspėjo vyskupus budėti, kad paveikslų garbinime neįsibriautų piktnaudojimų : « Jeigu, tačiau, šiuose šventuose ir išganinguose dalykuose būtų įsibriovęs koks nors piktnaudojimas, šis šv. Sinodas griežtai įsako pataisyti taip, kad jokie klaidingo mokslo ir neišlavintiems žmonėms pavojingi paveikslai neduotų progos atsirasti pavojingoms klaidoms »[10].

Po Tridento Susirinkimo vyskupijų sinodai ir vyskupai savo nutarimuose ir įsakymuose, pakartodami Tridento Susirinkimo nuostatus, aiškiai nustatė, ko reikia, kad paveikslai būtų pripažinti stebuklingais, ir paskelbė bausmes tiems, kurie skelbtų netikrus, prasimanytus stebuklus. Lietuvoje šiuo reikalu pirmąją žinią turime iš 1607 m. Tais metais Gniezno arkivyskupas kardinolas Bernardas Maciejowskis išleido ir paskelbė Petrikavo provincinio sinodo aktus visiems provincijos (kuriai priklausė ir Lietuva) klebonams, kur, tarp kitų dalykų, sakoma :

« Taip pat naujus stebuklus prie bažnyčių, paveikslų ir bet kurio šventojo relikvijų, jeigu jie nėra ištirti ir, teologų nuomonės atsiklausus, vietos vyskupo patvirtinti, nevalia skelbti, tikinčiųjų votus, tam reikalui paaukotus, priimti ir pakabinti, nebent faktai bei jų aplinkybės būtų gerai ištyrinėti ir pasitikėjimo vertų liudininkų patvirtinti ; visa tai turi būti tam skirtoje knygoje rūpestingai surašyta»[11].

Vilniaus vysk. Kazimieras Brzostowskis, savo ganytojiškame laiške, 1710 m., sako : « Po ekskomunikos bausme niekas tenedrįsta skelbti paveikslus stebuklingais, nebent būtų Mūsų patvirtinta. Klebonai, jei apie tokius paveikslus sužinos, tuojaus turi juos paimti ir Mums atsiųsti, o žmones įspėti, kad į tas vietas nevaikščiotų ir nesirinktų »[12].

Vėliausiai Lietuvoje įkurtos Vygrių vyskupijos pirmasis vyskupas Mykolas Karpavičius (1799-1803) uždraudė lankyti vietas netikrai skelbiamas stebuklingomis [13].

Bet neužteko vien tik nutarimų ir jų paskelbimo. Vyskupai labai stropiai budėjo, kad pamaldumas į Švč. Mariją prie jos paveikslų ir statulų neišsigimtų į netinkamas, prietaringas formas. Tokio vyskupų budrumo keletą pavyzdžių čia suminėsime.

Bajoras Lapinskas 1815 m., prie kelio iš Plungės į Žarėnus, pastatė kryžių ir į jį įkėlė Dievo Motinos statulą. Po kiek laiko žmonės pradėjo lankyti tą statulą, šauktis Marijos pagalbos įvairiuose reikaluose bei ligose, nešti dovanas, daryti įžadus. Tuojau pasklido gandas, kad tenai vyksta stebuklai. Vyskupas Juozapas Giedraitis liepė visą dalyką ištirti. Tyrinėjimas parodė, kad nėra pagrindo kalbėti apie neva įvykusius stebuklus, ir liepė statulą perkelti į Plungės bažnyčią, o žmonėms tenai daugiau nesirinkti ir eiti į bažnyčią melstis [14].

Kitas ryškus vyskupų budrumo ir protingumo pavyzdys yra Ugioniai. XVII a. viduryje, Ugionyse ant Dubysos kranto, buvo pastatyta koplyčia, kurioje Betygalos kunigai, šventomis dienomis atvažiuodami, atlaikydavo pamaldas. Ties koplyčia buvo niekuomet neuž-

šąląs šaltinis. 1657 m. kažkas paskelbė lapkričio 28 d. matęs ties šaltiniu apsireiškusią Dievo Motiną. Greitai apie tai gandas pasklido po visą Žemaitiją ; žmonės plačiai kalbėjo apie tą Dievo Motinos apsireiškimą. Lygiai pasklido gandas, kad kas sergančias akis plauna šaltinio vandeniu — pagyja. Žmonių būriai pradėjo vykti į Ugionis. Buvę ir tokių, kurie tikrai pagydė savo akis, pavilgę šaltinio vandeniu. Tada vysk. Parčevskis 1658. I. 14 paskyrė komisiją iš dviejų dekanų ir dviejų pasauliečių ponų, kurie, nuvykę į Ugionis, pravedė tardymą, apklausinėjo žmones, tačiau neatsirado nė vieno, kuris būtų paliudijęs savo akimis matęs Marijos apsireiškimą. Vyskupas tada paskelbė, kad jokio Marijos apsireiškimo Ugionyse nebūta ir ragino žmones apie tai daugiau nekalbėti ir neskelbti. Betgi žmonės ir toliau vaikščiojo prie Ugionių šaltinio [15]. Vėliau ant to šaltinio buvo pastatyta koplyčia. Joje yra altorius su Marijos paveikslu. Pats šaltinis apmūrytas tašytais akmenimis ir padengtas geležinėmis grotomis.

Ugionių faktas rodo, kaip kartais paprastas žmonių tikėjimas viršija visokius oficialius pareiškimus, paneigimus ir draudimus. Dievas gali padėti žmonėms net ir ten, kur Bažnyčios vyresnybė neranda nieko antgamtinio. Santykis tarp Dievo ir žmogaus yra dvasinio pobūdžio. Išoriniai ženklai yra tarsi simboliai, todėl net paprastas šaltinėlio vanduo gali sveikatai pasitarnauti, jei širdyje yra gilus tikėjimas, Dievo meilė, Juo pasitikėjimas ir nuoširdus pamaldumas.

Reikia pripažinti, kad stebuklinguosius paveikslus išgarsina ne kas kitas, o tik patys tikintieji. Ir tai ne iš savo naivumo ar lengvatikystės, bet iš realaus įstikinimo ir patirties, kad prie tam tikro paveikslo yra galima lengviau ir greičiau išprašyti malonių. Šio žmonių įsitikinimo, kaip matėme, kartais nepajėgia pakeisti nė bažnytinės vyresnybės draudimas. Kodėl žmonės labiau gerbia tą, ne kitą, paveikslą ? Kaip tik dėl to, kad prie jo, o ne prie kitų, patiria malonių. Tai yra vox populi credentis. Kai šis tikinčiųjų balsas yra visuotinis ir pastovus, tada ir bažnytinė vyresnybė, ištyrusi, patikrinusi, pripažįsta paveikslo nepaprastumą ir oficialiai leidžia jį vadinti stebuklingu. Yra buvę atsitikimų, kad vienas ar kitas paveikslas, tam tikrą laiką žmonių laikytas stebuklingu, vėliau lieka užmirštas. Dievas, matyt, prie jo norėjo tik tam tikrą laiką parodyti savo visagalybę. Taigi ne paprastas tradicinis garsas nulemia paveikslo stebuklingumą, o pastovi, reali prie jo patiriama pagalba.

Apie Lietuvos stebuklingus paveikslus jau oficialiai kalba vyskupai pranešimuose Šv. Sostui. Vilniaus vysk. Eustachijus Valavičius 1629 m. rašo : « Dievas suteikė daugeliui vyskupijos bažnyčių Dievo Motinos Mergelės Marijos stebuklingų paveikslų, pagarsėjusių daugybe stebuklų, ypačiai Trakuose, pasižymėjusį savo senumu, kur Marijos šventėse pastebimas nepaprastas žmonių gausumas ir nuoširdus pamaldumas »[16].

Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius 1646 m. praneša Šv. Sostui, kad jo vyskupijoje yra 4 žymesnės bažnyčios, į kurias, pamaldumo vedami, gausiai lankosi tikintieji iš įvairių valstybės vietų. Tos bažny-

čios yra šios : Zapyškio, Šiluvos, Tverų ir Žemaičių Kalvarijos (Naujosios Jeruzalės). Pirmoje, Zapyškio, esąs labai senas Išganytojo paveikslas, nuostabiu būdu atrastas Nemuno bangose. Šiluvos ir Tverų bažnyčiose esą Švč. Marijos paveikslai, garsūs ir žinomi daugybe malonių ir dieviškųjų dovanų, kurias tikintieji pastoviai tiki gauną per Švč. Mergelės užtarimą [17].

Lygiai ir vysk. Antanas Tiškevičius 1748 m. pranešime, aprašydamas atskiras vyskupijos bažnyčias, mini, kad Tveruose esąs stebuklingas Marijos paveikslas, o Marijos šventės tenai švenčiamos, daugybei tikinčiųjų dalyvaujant. Marijos garbei Tverų bažnyčioje kasdien kalbama Marijos Valandos (Cursus). Šiluvos stebuklingą paveikslą suminėjęs, sako, kad į šią vietą renkasi žmonės ne tik iš visos Žemaičių vyskupijos, bet ir iš kitų kraštų. Aprašo, kaip Šiluvos bažnyčia buvo atkovota iš kalvinistų, kaip aklo senelio nurodymu po akmenimi atrasta skrynia su bažnyčios dokumentais ir Marijos paveikslu, kuris esąs patalpintas naujai pastatytos bažnyčios altoriuje. Jis esąs žmonių aukomis papuoštas ir labai gerbiamas [18].

Kražių jėzuitų kolegijos studentai buvo pasirinkę Šiluvos Dievo Motiną savo ypatinga globėja ir mokslo metų gale darydavo maldininkų keliones į Šiluvą pagarbinti Mariją ir padėkoti jai už suteiktąsias malones. Taip pvz. Kražių jėzuitų pranešime savo generolui į Romą 1677 m. skaitome: « Mūsiškiai, baigę filosofiją, drauge su profesoriais pėsti iškeliavo į Žemaitijos Šiluvą aplankyti Švč. Mergelės stebuklingojo paveikslo. Tenai, priėmę Švč. Sakramentą, padovanojo Marijos paveikslo varyje raižytą kopiją, dėkodami savo Globėjai ir Padėjėjai už patirtąsias malones»[19].

Iš XVIII a. turime dar vieną Apaštalų Sosto sprendimą dėl kai kuriems paveikslams teikiamos ypatingos pagarbos. Tas sprendimas buvo padarytas pop. Pijaus VII (1775-99) 1794 m. raštu « Auctorem Fidei », pasmerkiant Pistojos sinodo klaidas. Mat, jansenistas Pistojos vyskupas Scipione de' Ricci, veikiamas prancūzų ir olandų jansenistų vadų, 1786 m. prievarta sukvietė 250 savo vyskupijos kunigų teologų ir net kaikurių pasauliečių sinodą, globojamą ir remiamą Toskanos kunigaikščio Leopoldo. Sinodo sprendimai, kuriuose buvo suformuluotos jansenizmo klaidos, buvo paskleisti Ispanijoje, Prancūzijoje ir kituose kraštuose. Buvo planuojama sušaukti visos Toskanos provincijos sinodą, kad galutinai « sutriuškinus » Romos « klaidas », bet pop. Pijaus VII pasmerkimas užkirto tam kelią.

Dėl paveikslų garbinimo pop. Pijaus VII bulėje taip pasakyta : « Taip pat (pasmerkiame) mokslą ir draudimą teikti specialų kultą, kurį tikintieji paprastai atiduoda tam tikram paveikslui ir mėgsta lankyti labiau tą, negu kitą kurią, vietą, — kaip neapgalvotą (temerarium), pamaldžiam ir Bažnyčios leistam papročiui pragaištingą ir įžeidžiantį dieviškosios Apvaizdos tvarką, pagal kurią « Dievas savęs pagarbinimą norėjo turėti ne visuose šventuosiuose lygiai, bet padalino savo garbę kiekvienam, kaip norėjo (šv. Augustinas) »[20].

Lietuvoje kovą dėl paveikslų garbinimo sukėlė reformacija, ypa-

čiai kalvinistai, kurie iš pat pradžios griežtai pasisakė prieš paveikslų vartojimą ir jų gerbimą. Toji kova ypač buvo aštri Vilniuje, kur spietėsi žymiausieji reformacijos vadai, kai čia 1568 m. atvyko jėzuitai. Kovos prieš paveikslus vadas buvo Radvilos Rudojo sekretorius ir visų kalvinų bendruomenių senjoras Andrius Volanus (1530-1610), Vilniuje įsisteigęs spaustuvę ir savo raštais išėjęs į kovą prieš katalikus ir jėzuitus, ginančius paveikslų garbinimą. 1586 m. Vilniuje buvo surengti vieši ginčai apie paveikslų garbinimą. Iš vienos pusės stojo jėzuitai, o iš antros Volanus ir Sudrovius kalvinistai, ir daktaras Rupertas liuteronas. Dar prieš tą viešą ginčą Volanus atspausdino knygelę « Idolatria Lojolistarum Vilnensium (Vilnius 1583 m.), į kurią atsakė Vilniaus kanauninkas, jėzuitų auklėtinis Andrius Jurgevičius († 1604) savo raštu « De pio in sancta Ecclesia iam inde ab Apostolis receptissimo Sacrarum Imaginum usu... adversus impium et famosum libellum a Volano quodam recenti Iconomachorum Archiministro» (Vilnius 1584). Volanus nepasidavė ir neliko skolingas : jis 1585 atspausdino «Ad libellum Jurgevitii responsio». Poleminės literatūros šiuo klausimu prieš Volano raštus gamino ir jėzuitai. Ispanas Emanuelis Vega, darbavęsis Vilniuje, 1586 m. išleido « De pio Sacrarum Imaginum usu » ir « De cultu et veneratione Sanctorum contra Volanum ». Vėliau, reformacijai gęstant, paveikslų garbinimo reikalu poleminė literatūra nebebuvo aktuali.

Protestantų istorikai stengiasi šią ikonoklastinę kovą suprastinti, teigdami, kad reformatai jau nebuvę tokie aršūs paveikslų niekintojai ar naikintojai. Esą, Kojalavičiaus (Miscellanea, 25) tvirtinimu apie 1550 m. Vilnius buvo užlietas protestantų, o tačiau Marijos paveikslą pranciškonų bažnyčioje Smėlynėje (ad Arenas) niekas garbinti nekliudė ir dėl to neįvykę jokių susirėmimų, nė kruvinų kovų[21].

Tiesą sakant, neturime davinių, kad Lietuvoje, kitų kraštų pavyzdžiu, kalvinistai būtų sunaikinę kurį nors žymesnį paveikslą. Iš jų užgrobtų bažnyčių tikinčioji liaudis stengėsi paveikslus išgabenti ir juos paslėpti kur nors saugioje vietoje (miškuose, pakasti po žeme) [22].

Iš kitos pusės kova už paveikslų garbinimą, sėkmingai vedama jėzuitų, dar labiau iškėlė paveikslų, ypač Marijos, kultą. Reformacijos antplūdį pergyvenę paveikslai, nekartą grąžinti į savo vietą, žmonių buvo dar labiau gerbiami ir laikomi stebuklingais. O Marija, « Klaidų Nugalėtoja », atsilygino už tą pagarbą ir meilę dar gausesnėmis savo Sūnaus malonėmis ir savuoju užtarimu.

3. Lietuvos stebuklingųjų Marijos paveikslų kilmė.

Kituose Europos kraštuose jau seniai buvo atsidėjus ištyrinėta žymesnių ir senesnių religinių, ypačiai Marijos, paveikslų istorija, jų stilius, nustatyta įtakos ir keliai, kaip ir iš kur tie paveikslai atsirado, kuriam laikui ir kurioms mokykloms jie priskiriami. Taip susi-

darė gausi mariologinės ikonografijos literatūra. Ir paskutiniais laikais rašoma moksliški šios srities veikalai, disertacijos. Net ir Rusijos Petrapilio Mokslų Akademija prieš I pasaulinį karą buvo pradėjusi leisti Marijos ikonografijos didžiulius tomus. Tik karas tą milžinišką darbą nutraukė [23].

Tuo tarpu Lietuvoje vos tik paskutiniais nepriklausomo gyvenimo metais šiek tiek susidomėta religiniu menu, surengta religinio meno paroda, įsteigtas Bažnytinio Meno Muzėjus, kur surinkta nemaža ir paveikslų. Šiaip rimtesnio susidomėjimo senesniaisiais ir garsesniaisiais paveikslais nebūta. Ypačiai Marijos ikonografija Lietuvoje nebuvo pagrindiniau tyrinėta. Vos tik aprašomuoju būdu vienas kitas nelietuvis, paduodamas vietos bažnyčios archyve randamas žinias ir pasikliaudamas klebonų pranešimais, yra šį tą davęs [24]. Tik į Vilniaus krašto ikonografiją meno istoriko žvilgsniu yra pažvelgęs lenkas J. Klosas [25]. Iš lietuvių niekas rimčiau šiuo klausimu neužsiėmė.

Taigi ir toliau paveikslų kilmė, jų pradžia, istoriškai imant, dingsta sutemose. Paveikslų chronologija, nuo kurios reiktų pradėti, dažniausiai lieka nenustatyta. Visokių nelaimių metais, paveikslai būdavo slepiami, išvežami kitur, restauruojami, perdirbinėjami, apdedami sidabro rūbais. Kiekvienas jų turi savo istoriją, keliones ir apsaugojimo būdus neramiais kalvinizmo, švedų, rusų ir, pagaliau, šiandieninių okupantų įsiveržimo ir siautėjimo laikais.

Bet jeigu ir turėtume tokias akademines ir mokslines studijas, tai Lietuvos religinio gyvenimo ir Marijos kulto istorijai jos, nedaug ką pridėtų. Jei pvz. su visu moksliniu aparatu būtų išaiškinta kurio nors stebuklingo Marijos paveikslo kilmė, nustatant, kad jis yra kokiu pusšimčiu metų senesnis ar vėlesnis, tai jam žmonių teikiamoji pagarba vistiek nesikeistų. Nors liaudis yra linkusi nukelti stebuklingųjų paveikslų atsiradimą į gana senus laikus, tačiau juos gerbia ne dėl jų senumo, istoriškai nustatytos kilmės, o tik dėl prie jų patiriamų stebuklų.

Dėl liaudies pagarbos paveikslams, reikia pasakyti, kad ji susikaupė ne apie XV-XVI a. labai gražius Marijos paveikslus, kurie malonūs akiai, o daugiausia apie, meniškai imant, prasto darbo, kuriuose tačiau atsispindi Marijos dvasia. Tokie daugiausia yra senieji bizantiniškojo stiliaus Marijos paveikslai. Neturime pavyzdžių, kad kuris nors Marijos paveikslas, pieštas garsiausių renesanso laiko dailininkų, liaudies būtų pripažintas stebuklingu arba imtas ypatingai gerbti. Jei kuris stebuklingu laikomas paveikslas yra ir vėlesnės datos, tai jis yra arba senųjų paveikslų kopija, arba pieštas pagal tradiciją : Marija su Kūdikiu ant rankų, pagal bizantiniškojo stiliaus kompoziciją.

Šiame rašinyje net nebandysime patiekti stebuklingųjų Marijos paveikslų dokumentus, jų praeities istoriją, nesigilinsime į jų meninę vertę ir kryptį. Tai yra meno istorikų ir žinovų darbas. Pasitenkinsime paduoti tik tradicija palaikomas žinias, bendrai pasekdami tuos kelius, kuriais Marijos paveikslai į Lietuvą atėjo arba galėjo ateiti.

Prie tų bendrų bruožų, kaip matysime, kai kada gana tiksliai derinasi ir tradicija.

a) P a v e i k s l ų i š l a i s v i n i m a s . Rytų Bažnyčiai atskilus nuo Romos, ypačiai XIV a., tarp lotynų apeigų katalikų ir stačiatikių išaugo tam tikras antagonizmas. Iš vienos pusės reiškėsi nepalankumas cerkvei, iš antros — panieka lotynų apeigų katalikams. Tarp katalikų susiformavo įsitikinimas, kad stačiatikiai, atsiskyrę nuo tikrosios Kristaus Bažnyčios, neturi teisės pasilaikyti šventųjų paveikslų, relikvijų ir kitų religinių brangenybių. O jei juos turi, tai laiko pas save neteisėtai. Buvo tikima, kad tie bendros krikščionių religijos paminklai yra tarsi gyvi asmenys : kenčia, jaučiasi išniekinti, pasilikdami schizmatikų rankose. Vakarų Bažnyčios katalikų nusistatymas prieš stačiatikius ne kartą buvo stipresnis, negu prieš pagonis. Kai šie, dar nepažindami Kristaus mokslo, turėjo būti apšviečiami, krikštijami, tai anie — schizmatikai — buvo laikomi tiesiog nuskaltėliais, nes yra atsimetę nuo tikrojo tikėjimo. Jei gali būti pateisinti tie, kurie Kristaus mokslo nepažįsta, tai jau schizmatikai, pametę tikrąjį tikėjimą, negali tikėtis jokio pasigailėjimo.

Šitokioje pažiūroje į schizmatikus ir jų turimas šventenybes, gero krikščionies pamaldumo pareiga ir sąžinės dalykas yra panaudoti kiekvieną progą ir galimybę, kad tik būtų galima atimti iš stačiatikių šventuosius daiktus ir pergabenti juos į Vakarus. Tai vyko kiekviena pasitaikiusia proga, o ypačiai karo žygių metu. Ne tik kariai, bet ir pirkliai, keliauninkai stengėsi « gelbėti » paveikslus nuo išniekinimo, panaudojant jėgą, apgaulę ir kitas priemones. Visa tai atrodė tinkama, leistina ir suderinama su šventų daiktų gerbimu. Buvo tikima, kad šventieji daiktai džiaugiasi išlaisvinami, o dangus laimina uoliuosius šventųjų gerbėjus.

Panašiai galvota ne tik tuose kraštuose, kurie tiesioginiai susisiekia su stačiatikių pasauliu. Pvz. kryžiuočiai, puldami Lenkijos žemes, nekartą «laisvino » iš lenkų rankų Švč. Sakramentą, tikėdami, kad tuo būdu gelbsti Jėzų Kristų nuo nepagarbos iš lenkų pagonių pusės, nors tie lenkai jau seniai buvo apkrikštyti, bet kryžiuočiai dar ilgą laiką juos skaitė pusiau pagonimis, nevertais savo tarpe turėti šventenybes.

Toks nusiteikimas paveikslus «laisvinti» vyravo ypačiai Lenkijoje. Juk ir garsusis Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas yra «išlaisvintas » iš Ukrainos. Jis nuo 1270 buvo Lvove, iš kur 1378 m. Vladislovo Opoliškio (Opolskio) buvo pergabentas į Lenkiją. Tradicija sako, kad tą paveikslą Bizantijos imperatorius Bazilijus II davė kraičio savo dukterei Onai, leisdamas ją už Vladimiro Didžiojo. Iš Kijevo tas paveikslas vėliau teko Lvovo kunigaikščiams. Vladislovas Opoliškis, Lenkijos-Vengrijos karaliaus Liudviko pavedimu, per šešerius metus valdė dalį Ukrainos. Kaip jis tą paveikslą įgijo, nėra žinių. Galėjo paimti gražumu, bet lygiai galėjo panaudoti valdytojo jėgą ir teisę.

Gana to, kad Vladislovas, įsteigęs Čenstakavos vienuolyną, jo bažnyčiai tą paveikslą padovanojo[26].

Lietuviai apsikrikštiję perėmė iš lenkų ir paveikslų «laisvinimo » teoriją bei praktiką. Ir Lietuvos kariai, didikai, nuolat susidurdami su stačiatikių rusų pasauliu, pasinaudodavo proga pažvejoti Rytuose paveikslų. O ten jų būta gausiai. Paveikslų grobimas karo metu buvo karo žygių planuose ir dienotvarkėje. Kartais paveikslas tekdavo nugalėtojui drauge su kitu karo grobiu. Mat, tiek katalikų, tiek stačiatikių karo vadai turėdavo savo žygiuose Marijos paveikslų, prašydami jos užtarimo ir pagalbos pergalei. Suprantama, kad toks paveikslas nekartą patekdavo į priešo rankas drauge su jo savininku. Dėl to net taikos sutartyse būdavo deramasi dėl paveikslų grąžinimo. Vaitiekus Vijukas-Kojalavičius mini, kad 1569 m. derybose su Maskva, ši reikalavusi grąžinti Vilniuje esantį Marijos paveikslą, už kurį mainais siūlė paleisti 50 karo belaisvių bajorų[27].

Per ilgą laiką gabentieji iš Rusijos paveikslai, vėliau atsiliepė Lietuvos santykiuose su Maskva. Rusai savinosi tuos paveikslus, laikydami juos užgrobtus iš stačiatikių. Savo žygius prieš Lietuvą Maskva grindė stačiatikių teisių apsaugojimu Lietuvoje ir noru atsiimti, kas jiems priklauso. Tokiu būdu Marijos paveikslų klausimas vaidino tam tikrą vaidmenį kovose su stačiatikiais ir jų pretenzijomis į Lietuvos žemes. Rusai paveikslų klausimo neužmiršo ir tada, kai Lietuva pateko po rusų jungu. Kai istorikas T. Narbutas Lietuvos istorijos V tome paskelbė greičiausia paties sugalvotą žinią, kad Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas esąs D.L.K. Algirdo pargabentas iš Krymo, tai rusai tuojau ėmė skelbti, kad tas paveikslas esąs graikų stačiatikių kilmės ir todėl turįs būti grąžintas stačiatikiams. Tuo reikalu kilo polemika, prirašyta iš abiejų pusių įvairių raštų, ginančių priešingas tezes. Tapęs stačiatikiu, buvęs unitų vyskupas Siemaška, savo testamente prašė caro jo kūną palaidoti stačiatikių Šv. Dvasios vienuolyne, tenai pakabinus « kadaise rusišką » Aušros Vartų paveikslą. Jį paglemžti rimtai rengėsi Muravjovas 1865 m., tačiau savo sumanymo neįvykdė tik dėl to, kad tais pat metais buvo iš Lietuvos atšauktas.

Paveikslų įsigijimas karo metu būdavo pridengiamas kokiu nors « stebuklu ». Kartais didikai, parvežę paveikslą iš karo žygių ir padovanoję savo statytai bažnyčiai, paskleisdavo to stebuklingo paveikslo suradimo istoriją. Tai buvo daroma tam, kad neužgavus pamaldžios liaudies jausmų, nes paprasti žmonės kitaip žiūrėjo į paveikslų «išlaisvinimo» teoriją, arba kad paveikslo savininkai nepatirtų ir nesužinotų, kur paveikslas yra atsidūręs. Kai karalius Jonas Sobieskis ties Viena pagrobė Marijos paveikslą, buvo sukurta legenda, kad jis rastas Fischamendo (netoli Vienos) kaimo griuvėsiuose. Ant to paveikslo vienoje pusėję buvęs įrašas (tikriausiai vėliau padėtas) : « In hoc imagine Mariae vinces Ioannes » ,0 kitoje pusėje : «In hoc imagine Mariae victor ero Ioannes » (Šiuo Marijos paveikslu nugalėsi Jonai — Šiuo Marijos paveikslu aš, Jonas, nugalėsiu). Karalius iš karto tą pa-

veikslą patalpinęs stovyklos altoriuje ir vežiojęsis su savim visą Vienos žygio metą. Po Sobieskio mirties paveikslas liko karalienės, o paskui sūnaus Jokūbo nuosavybė. Jokūbas jį padovanojo Nesvyžiaus Radvilai, kuris jį patalpino Nesvyžiaus bažnyčioje.

Karaliaus Jono Sobieskio «rastas» paveikslas esąs Nesvyžiaus bažnyčioje.

Taigi dar ir XVIII a. paveikslų «išlaisvinimas » pilnai buvo praktikuojamas ir ne tik iš stačiatikių rankų. Manoma, kad ir Vosyliškėse 1683 bažnyčioje patalpintas Marijos paveikslas yra padovanotas kažkokio didiko, grįžusio iš Vienos žygio [28].

Labai aiškus, istoriniais šaltiniais paremtas, yra to pat Vienos žygio metu (1683) vieno Marijos paveikslo pagrobimas ir pargabenimas į Vilnių, įvykdytas Lietuvos kariuomenės vado J. Kazimiero Sapiegos.

Karalius Jonas Sobieskis, vykdamas gelbėti nuo turkų Vienos, Lietuvos kariuomenės hetmonui J. K. Sapiegai pavedė prilaikyti Septynpilio (Siebenbūrgeno) kunigaikčio Tokoly, kuris buvo palankus turkams ir kuris savo valdomoje srityje buvo įvedęs protestantizmą. Sa-

piega užėmė šios srities miestą Oravą ir iš Trzciano vietovės bažnyčios paėmė stebuklingą Marijos paveikslą. Kai Austrijos imperatoriaus kariuomenė 1709 m. užėmė Oravą, ten vėl atsidarė kelias katalikybei. Jau 1706 m. jėzuitai tenai pradėjo misijas. 1721 m. Oravos kapitula pravedė tardymą apie seniau buvusį tos srities katalikų persekiojimą. Liudininkai, tarp kita ko, patvirtino, kad Trzciano stebuklingą Marijos paveikslą, prie kurio netik Oravos gyventojai, bet ir kaimynai lenkai atvykdavę pasimelsti, lietuvių kariuomenė, vadovaujama Sapiegos, kovojusi su Tokoly ir užėmusi laikinai Oravą, su savim išsigabenusi. Tas paveikslas dabar esąs Vilniaus katedroje. Esą tą paveikslą net ir protestantai nedrįsę paliesti, dargi kartą jį iš gaisro išgelbėję. Tik lietuviai katalikai 1683 m. jį pagrobę. Iš to matyti, kad Trzciano gyventojai to paveikslo labai gailėjosi, jo jieškojo ir jau 1721 m. žinojo, kad jis randasi Vilniaus katedroje.

Betgi apie to paveikslo buvimą Vilniuje nėra nei dokumentų, nei tradicijos. Suprantama, kodėl. įsigijus tokiu būdu paveikslą, padarius « beatum scelus » (šventą nusikaltimą), būdavo stengiamasi nutylėti jo kilmė, kad tikrieji savininkai nepareikalautų jo grąžinti. Juoba, kad Trzciano gyventojai jau žinojo, kur tas paveikslas randasi.

To paveikslo reikia jieškoti Marijos Vardo brolijos koplyčioje. Kaip jau aukščiau minėta, Vilniaus katedroje 1671 m. buvo įsteigta Marijos Vardo arkibrolija. Jos narių ir geradarių tarpe buvo ir Sapiegos. Paminėti karaliaus Sobieskio žygį ir pergalę prie Vienos, pop. Inocentas XI 1683.XI.25 įvedė Bažnyčioje Marijos vardo šventę ir įsteigė panašią į vilniškę Marijos Vardo arkibroliją Romoje. Taip Marijos Vardo kultas, prasidėjęs Vilniuje, tapo visuotinis[29].

Iš tikrųjų Vilniaus katedroje, Marijos Vardo koplyčioje, yra senas Marijos su Kūdikiu paveikslas, panašus į čenstakaviškį, dengtas sidabro rūbu, gausiai papuoštas gėlėmis, apkabinėtas votais. Ant Marijos galvos yra vainikas. Ovalinius paveikslo rėmus laiko du angelai. Pora tokių pat angelų laiko Marijos Vardo emblemą su Marijos monograma. Spėjama, kad paveikslas yra iš XVI a. galo ar XVII a. pradžios. Sidabrinis rūbas yra vėlesnio darbo. Vilniaus kapitulos aktuose yra žinių apie gautąsias malones prie to paveikslo. 1689 m. Žemaičių vyskupas Kazimieras Pacas, Vilniaus katedros klebonas, savo testamente užrašė 100 vengrų svarų sidabro Marijo paveikslo papuošimui. Apie paveikslą sakoma, kad jis vadinamas « juoduoju » ir yra garsus stebuklais. Greičiausia iš to sidabro ir buvo pagamintas paveikslui sidabrinis drabužis. XVII a. gale pasipylė gausios aukos papuošti Marijos Vardo koplyčią[30].

Vilniaus katedros paveikslų aprašyme, tasai paveikslas vadinamas Čenstakavos Dievo Motinos paveikslo kopija[31]. Bet ir Trzciane galėjo būti tokia kopija, nes čenstakaviškis paveikslas buvo žinomas ir garsus visoje Karpatų srityje.

Už paveikslo atkeliavimą iš Čekijos kalba Trzciano gyventojų tradicija, kito panašaus paveikslo nebuvimas Vilniaus katedroje[32] ir

toji aplinkybė, kad Lietuvos kariuomenės vadu prie Oravos buvo Sapiega. O Sapiegos buvo žymūs Marijos Vardo arkibrolijos nariai ir geradariai. Broliją įsteigus, buvo reikalingas koks nors garsesnis Marijos paveikslas. Žinoma, kad patsai hetmonas J. K. Sapiega buvo didelis Marijos garbintojas ; jis paaukojo aukso rūbus studentų sodalicijos paveikslui Gardine. Tik jis galėjo pargabenti ir dovanoti Vilniaus katedros Marijos Vardo koplyčiai paveikslą iš savo karo žygio. Jis bus padaręs « beatum scelus », kaip lygiai prieš 50 metų yra padaręs kitas Sapiega, vaivada Mikalojus (†1644), Vilniaus vyskupo Aleksandro Sapiegos dėdė. Tasai XVII a. pradžioje atliko maldininko kelionę į Romą. Aplankęs pop. Urboną VIII (1623-43), buvo pakviestas į popiežiaus koplyčią mišioms. Ten altoriuje Sapiega pastebėjo labai gražų Marijos paveikslą, vadinamą « Grigališkuoju » (pop. Grigaliaus V įsakymu nupieštą), kuris jam labai patiko, ir todėl užsigeidė jį būtinai gauti. Papirkęs koplyčios zakristininką, paveikslą išsivežė iš Romos. Nors buvo popiežiaus gvardijos vejamas, bet paspruko. Popiežius Sapiegą ekskomunikavo, bet tas nė nemanė paveikslo grąžinti. Tik kai M. Sapiega pasipriešino karaliaus Vladislovo Vazos vedyboms su nekatalike ir tuo būdu įrodė savo prisirišimą prie Katalikų Bažnyčios, nuncijui Romoje užtarus, ekskomunika nuo Sapiegos buvo nuimta ir leista paveikslas pasilaikyti. Lvovo vyskupas Rodoševskis 1635 m. tą paveikslą perkėlė į Kodeno Šv. Onos bažnyčią, kur jis tuoj pagarsėjo stebuklais. Jonas Fridrichas Sapiega juos aprašė knygoje « Monumentą Antiquitatum Marianarum ». Pop. Inocentas XIII leido 1721 m. paveikslą vainikuoti Vatikano kapitulos vainiku. Kai 1865 m. rusai Kodeno bažnyčią pavertė cerkve, paveikslas buvo perkeltas į Čenstakavą, o po I pasaul. karo su didele iškilme vėl grąžintas į Kodeną.

Taigi įdomi buvo Sapiegų tradicija : pamaldžiai grobti svetimus paveikslus !

Vysk. M. Valančius savo veikale « Žemaičių Vyskupiste », aprašydamas jo laikais buvusius religinius papročius, paduoda įdomų paveikslų grobimo įscenizavimą. Ar tai nebus liekana ir atgarsis to « beatum scelus», kuris kitados parūpino ne vienai bažnyčiai paveikslų, pavaizduojant kovą juos įsigyjant ir tuo būdu norą laimėti palankumą ir užtarimą tų šventųjų, kurių paveikslai kovose atmušami arba apginami ? Gyvą ir vaizdingą Valančiaus aprašymą čia ištisai paduodame.

« Pavasariais, sniego nebelikus, kiekvieno sodžiaus jaunikaičiai, luob (mėgsta) atjoti į vieną lig laiku apskirtą vietą, ir pasidalinti į du būriu. Pirmas ir antras būrys, paskyręs po vieną stiprų vaikiną, įduoda jam nešti paveikslą kokio nors šventojo. Paskiaus katras sau būrys, turėdamas viduryje paveikslo nešėją, jodė po laukus tarsi rugius apveizdėti. Nieko netrukus tyčiomis susitikusiu, įnyko veržtis paveikslais, besivaržydami tankiai ir susimuša, patol vienok neliovė grumtis, pakol katras nors būrys neišveržia antram paveikslą. Tuokart stipresnis būrys, kaip nugalėtojas, linksmas, nešdamas du paveikslu, joja namo giedodamas ar dainuodamas ; o pamuštojo būrio vaikeliai,

žiogina į sodžių nosis nukabinę, išmėtinėdami vienas kitam, kad neguviai ten grūmės. Pergalėtojai garbina per kiaurą metą tuos šventuosius, kurie paveiksluose buvo atvaizduoti, kaip savo užtarytojus, o nugalėtieji, kaip našlaičiai, neturėjo prie ko glaustis »[33].

b) P a v e i k s l ų d o v a n o j i m a s . Kitas šaltinis, davęs bažnyčioms paveikslų, buvo įvairių asmenų dovanos. Dovanų paprotys yra labai senas. Dovana reiškia prielankumą ir pagarbą. Dovanos įteikiamos apsilankymo proga asmeniškai arba siunčiamos per pasiuntinius. Dovanų davimas ir siuntimas, apsilankiusių asmenų apdovanojimas yra išlikęs iki mūsų laikų. Nuo vidurinių amžių dovanos susidėjo ne tik iš brangių daiktų : aukso, sidabro, brangakmenių, kailių, gintaro, kvepalų, bet taip pat ir meno kūrinių, ypačiai paveikslų. Paveikslus, kaip brangią dovaną, dalindavo vieni kitiems valdovai, kunigaikščiai, didikai įvairiomis iškilmingomis progomis. Nekartą paveikslas būdavo įduodamas jaunamartei kraičio, siunčiant ją į tolimą, svetimą šalį. Yra žinoma, kad Jonas III, Maskvos kunigaikštis, 1494 m. leisdamas savo dukterį Eleną už didž. Lietuvos kunigaikščio Aleksandro, tarp kitų kraičio daiktų, įdavęs ir vertingą Dievo Motinos paveikslą, kuris po Elenos mirties likęs Vilniuje ir rusai vis bandę jį atsiimti [34].

Vertingesnieji paveikslai, šeimos nuosavybė, būdavo paveldimi iš kartos į karta, paliekami testamentu. Iš privačių rankų dalis jų pateko į bažnyčias. Kaip jau minėta, renesanso laikais imta gaminti tiek daug religinio turinio paveikslų, kad jie jau nebesutilpo bažnyčiose. Pasiturintieji didikai, vyskupai ėmė rinkti jų kolekcijas, tarsi meno galerijas, kurios po mirties kariais tekdavo bažnyčioms. Pvz. Medininkų (Žemaičių) vyskupas Jurgis Petkūnas (1567-74) mirdamas paliko Varnių katedrai iš savo privatinio rinkinio keletą brangių ir vertingų paveikslų [36].

Gausiai paveikslais yra apdalinę karalius, kunigaikščius, didikus ir vyskupus popiežiai jų Romoje apsilankymo proga. Vertingų paveikslų atsargos pas popiežius susidarydavo iš jam atsiunčiamų dailininkų ir menininkų kūrinių. Nuo XVI a., kai buvo leista kopijuoti stebuklingieji paveikslai, tos kopijos, dažnai paties popiežiaus palaimintos, keliaudavo į įvairius kraštus. Ir Lietuvon yra patekusių popiežių dovanotų paveikslų. Tokie yra Pažaislio ir Budslavo Dievo Motinos paveikslai, pagal tradiciją popiežių dovanoti Pacams.

Paminėtina tai, kad ne tik popiežiai dovanojo paveikslų Lietuvos didikams, bet ir šie siųsdavo Lietuvoje pieštų paveikslų popiežiui. Yra iš 1639 m. žinia, kad Minsko vaivada Aleksandras Sluška įteikė popiežiui Urbonui VIII Švč. Marijos paveikslą, už kurį 1639.II.27 jam buvo pasiųsta padėka[36]. Kitas iš Lietuvos teritorijos į Romą patekęs paveikslas (kopija) yra S. Maria dei Monti bazilionų bažnyčioje, čia atgabentas Žirovicų vienuolyno bazilionų, kuriems buvo pavesta minėtoji bažnyčia. Paveikslas vadinamas « Madonna dėl Pascolo » (Ga-

nykių Madona) ir yra iki šiol romėnų labai gerbiamas, laikomas stebuklingu.

Iš dovanotųjų paveikslų Lietuvoje patys seniausieji yra du Vytauto pagal tradiciją gautieji jo krikšto proga iš Bizantijos imperatoriaus Manuelio II Paleologo (1379-1423). Istoriškai tai yra galimas dalykas, nes minėtasis imperatorius yra turėjęs su Vytautu santykių ir ryšių. Kai Vytauto dovana — Trakų Dievo Motinos stebuklingas paveikslas

« Ganyklų Madona » Romoje.

turi savo (tiesa, vėliau užrašytą) istoriją, nors meno žinovų nelaikomas bizantiniškos kilmės, tai antras, esąs Vilniaus katedroje ties ta vieta, kur turėjo būti palaidotas Vytautas, kai kurių meno žinovų tvirtinimu esąs greičiau Koelno ar Nūrnbergo Madonų mokyklos tipo[37]. Šio paveikslo istorija esanti tokia.

Vytautas Didysis, jį gavęs iš Bizantijos imperatoriaus dovanų, atidavė 1410 m. Senuosiuose Trakuose įkurtam bendiktinų vienuolynui. Benediktinai paveikslą patalpino savo koplyčioje, kur jis išbuvo ligi 1832 m. vienuolyno panaikinimo. Paskutinis Trakų benediktinų abatas Čechavičius tą paveikslą, vienuolyną rusams uždarius, pasiėmė su savim ir 1849 m. jį atidavė Lucko sufraganui Fijałkowskim drauge

su paveikslo istorija, kur pažymėta, kad paveikslas 1812 m. buvo įdėtas į brangius rėmus. Fijalkowskis paveikslą ir jo aprašymą 1859 m. padovanojo Vilniaus kapitulai su sąlyga, kad jis būtų pakabintas «Vytauto koplyčioje». Kadangi tokios koplyčios katedroje nebuvo, tai paveikslas buvo pakabintas virš Vytauto kapo paminklinės lentos. Kitoje paveikslo pusėje yra surašyta jo istorija [38]. Bolševikams pavertus katedrą dailės muzėjumi, paveikslo tolimesnis likimas nėra žinomas.

Vad. Vytauto Marijos paveikslas Vilniaus katedroje.

Tačiau, jei jis ir nebūtų kilęs iš Bizantijos, tai nuolatinė ir pastovi tradicija, priskirianti jį Vytautui, galėtų būti pakeista tik dėl paveikslo kilmės vietos. Juk Vytautas galėjo gauti tą paveikslą lygiai iš Vakarų (Vokietijos), su kuriais jis irgi yra turėjęs daugybę santykių.

Nemaža Marijos paveikslų yra pargabenę iš Romos ir kitų kraštų Lietuvoje įsikūrę vienuoliai : domininkonai, karmelitai, bazilionai ir

kiti. Vienuoliai turėdami nuolatinių ryšių su savo centrais Romoje, dažnai tenai lankydamiesi, yra parvežę į savo bažnyčias Lietuvoje Marijos paveikslų originalų arba kopijų. Tokie vienuolių pargabenti paveikslai randasi Gardine, Žemaičių Kalvarijoje, Gluboke ir kitur.

Bendrai vienuoliai stengėsi savo bažnyčias papuošti vertingesniais paveikslais. Taip Vilniuje jėzuitai, gavę Šv. Jono bažnyčią, išpuošė ją Marijos paveikslais, kurių čia buvo net keletas ir visi laikomi stebuklingais. Panašiai pranciškonų bažnyčioje Vilniuje buvo trys Marijos paveikslai garsūs malonėmis. Kražių jėzuitai, 1689 m. pasistatę bažnyčią, kurioje buvo net 12 altorių, jų didžiajame patalpino Leonardo da Vinci darbo Marijos dangun ėmimo paveikslą, pargabentą iš Italijos, už kurį, Valančiaus liudijimu, yra Romoje sumokėję 600 raudonųjų. Kitą Marijos Apreiškimo paveikslą, taip pat itališko darbo, patalpino Marijos sodalicijos altoriuje[39]. Kai bernardinai įsikūrė Tytuvėnuose ir pasistatė gražią bažnyčią, kurią išpuošė iš Švedijos pargabentais marmurais, jos didžiajame altoriuje patalpino Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus Vilniuje nupirktą už 50 auksinų Marijos paveikslą [40].

Net ir seserys vienuolės stengėsi savo vienuolynų bažnyčioms gauti gerų dailininkų darbo paveikslų, kuriuos, pagal ano laiko madą, stengėsi papuošti paauksuotais sidabro drabužiais. Pvz. Kražių benediktinių vyresnioji Mackevičiūtė papuošė sidabro drabužiu Dievo Motinos paveikslą, esantį jų bažnyčios didžiajame altoriuje[41].

Pagal Lietuvoje esančių Marijos paveikslų kilmės vietą, bene daugiausia jų bus atėję iš Italijos, to religinio meno šaltinio ir lopšio. Iš ten juos gabeno didikai, kurie, lankydamiesi Italijoje, grožėjosi meno kūriniais ir, įsigiję paveikslų originalų ar kopijų, papuošė savo krašto bažnyčias ir rūmus. Kiti buvo dovanos popiežių ir kitų aukštų Bažnyčios hierarchų, suteiktos žymesniems Lietuvos asmenims, kaip pagarbos ir prielankumo ženklai. Kiti buvo specialiai pajieškoti didikų pastatytoms bažnyčioms Italijoje ir kituose kraštuose.

Šalia Italijos įvairių meno mokyklų, davusių daug Marijos paveikslų, paminėtinos dar olandų meno mokyklos. Ir iš šio židinio, kaip Lietuvai artimesnio, yra atkeliavusių paveikslų į Lietuvos bažnyčias. Vysk. M. Valančius Žemaičių vyskupijos istorijoje rašo, kad Medininkų vyskupas Vaclovas Vierzbickis (1534-1555), pastatęs Varnių bažnyčią, išpuošė ją iš Flandrijos (Olandijos) pargabentais paveikslais[42]. Reikia manyti, kad ne tik vysk. Vierzbickis, bet ir kiti bažnyčių fundatoriai, aprūpindami pastatytas bažnyčias liturginėmis reikmenėmis, galėjo pasirūpinti paveikslų iš netolimos Olandijos. Faktinai olandų mokyklos paveikslų mūsų meno žinovai yra suradę Lietuvoje ne vienoje vietoje.

c) S t e b u k l i n g ų j ų p a v e i k s l ų k o p i j o s . Pagarsėjus kai kuriems Marijos paveikslams stebuklais ir malonėmis, ilgą laiką vyravo įsitikinimas, kad nukopijuoti stebuklingą paveikslą būtų jo

tarsi išniekinimas, nepagerbimas. Dailininkai galėjo nupiešti tik panašios kompozicijos paveikslus, bet padaryti tikrą kopiją buvo draudžiama. Pvz. garsaus Romoje S. Maria Maggiore bazilikoje Dievo Motinos paveikslo kopiją pirmą kartą padaryti leido tik pop. šv. Pijus V, prašant jėzuitų generolui šv. Pranciškui Borgia 1569 m. Pirmosios dvi to paveikslo kopijos buvo siunčiamos jėzuitų misijoms į Braziliją, bet pakeliui jos drauge su 40 jėzuitų pateko į kalvinistų rankas ir drauge su jais žuvo. Kitos kopijos (daugiausia raižiniai varyje) Pranciškaus Borgia buvo pasiųstos Portugalijos karalienei, imperatorienei Marijai, Ispaniios Pilypui II, imperatoriaus Ferdinando II dukterims, Austrijos Elzbietai, Prancūzijos Karolio IX žmonai. Dar kitas to paveikslo kopijas Borgia įpėdiniai padovanojo veik visoms jėzuitų kolegijoms. Ypačiai daug jų pateko į Lenkiją, kur jėzuitų kolegijos buvo įkurtos kaip tik Borgia laikais : Jaroslavo, Kališo ir kit. Daug to paveikslo kopijų išsigabeno iš Romos Lenkijos vyskupai. Šio tipo Marijos paveikslai eina pirmoje vietoje po Čenstakavos kopijų[43].

Paprastai šio paveikslo kopijos yra vadinamos Marijos Snieginės (S. Maria ad Nives) vardu. Kadangi Lietuvoje to titulo yra keletas bažnyčių, tai reikia manyti, kad jos turėjo savo titulinius Marijos paveikslus iš Romos.

Nuėmus draudimą kopijuoti stebuklingus Marijos paveikslus, Lietuvoje atsirado kopijų ir iš kitų vietų, daugiausia Italijos. Italija, ypačiai Roma, visais laikais buvo laikoma religinio gyvenimo centru ir pavyzdžiu. Dabar stebuklingų paveikslų kopijų ėmėsi gabentis į Lietuvą visi, kam teko lankytis Italijoje: didikai, maldininkai,- vyskupai, vykstantieji ad limina Apostolorum. Leidus kopijuoti stebuklingus Marijos paveikslus, išaugo didelis jų pareikalavimas. Mat buvo tikima, kad stebuklingas yra ne tik pats paveikslas, bet ir jo kopija. Ypačiai gausiai į Lietuvą buvo pargabenta Loreto Dievo Motinos stebuklingos statulos kopijų. Iš kitų žinomų turime Lietuvoje Faenzos, Genazano, Nepaliaujamos Pagalbos Romoje, Rožinio Pompei ir kit. Yra ir kitų kraštų stebuklingų paveikslų kopijų : Čenstakavos, Mariazell (Austrijoje). Pastarojo, jau nuo XII a. išgarsėjusio ne tik Austrijoje, bet ir Vengrijoje, ir kaimyninėse slovėnų, kroatų ir ukrainiečių tautose, kopijas į Lietuvą greičiausia bus atgabenę benediktinai, kurie nuo X a. buvo įsikūrę Mariazell ir per savo ordiną platino šio paveikslo (tiksliau statulėlės) garsą ir kituose kraštuose. Lietuvoje užtinkama šio stebuklingo Marijos paveikslo net ir liaudies raižinių. O ką jau bekalbėti apie savo krašto stebuklingų paveikslų kopijas : Aušros Vartų, Trakų ir kitų. Jų galima rasti daugelyje Lietuvos bažnyčių. Paminėtina, kad žymiausios Latvijos Marijos šventovės Aglonoje stebuklingas Marijos paveikslas yra kopija Trakų Dievo Motinos stebuklingojo paveikslo.

Taigi Marijos paveikslai į Lietuvą atvyko įvairiais amžiais ir keliais. Vėliau, XVIII a. gale, užsimezgusi prie Vilniaus universiteto meno mokykla išugdė vietos dailininkų, kurie yra nupiešę religinio turinio paveikslų ir kai kurioms bažnyčioms. Rusų okupacijos laikais į Lietuvą pateko viena kita Petrapilio muziejų paveikslų kopija. Tokia

kopija pvz. yra kun. B. Smigielskio, Žemaičių katedros archidiakono, Kauno katedrai dovanotas paveikslas «Bėgimas i Egiptą» neblogo Petrapilio dailininko gera Murillo paveikslo kopija. Vysk. M. Valančius

Mariazell paveikslas lietuvių liaudies mene.

jį pakabino Kauno katedroje.[44] Tačiau iš paskesniais laikais pieštų ar kopijuotų, rodos, nėra pasižymėjusių malonėmis, žmonių ypatingiau garbinamų.

4. Marijos paveikslų vainikavimas.

Nuo seniausių laikų vainikas visuomet skaitėsi valdžios ir garbės ženklu. Vainikai ta prasme buvo vartojami ir pagonių pasaulyje, net kulto dalykuose. Krikščionys pirmaisiais amžiais vengė vainikų ant šventųjų paveikslų ir mirusiųjų relikvijų, kaip aiškiai pagoniško papročio. Tik Bažnyčiai gavus laisvę, kada pagoniškoji įtaka jau nebebuvo tiek pavojinga, nuo IV a. krikščionių ikonografijoje jau randame vainikų ant šventųjų paveikslų ir statulų. Pati seniausioji vainikuotoji statula yra šv. Agnietės bažnyčioje prie via Nomentana Romoje, kurią archeologai priskiria VII amžiui. Popiežius Grigalius III (731-741) bus bene pirmasis popiežius, apvainikavęs Marijos paveikslą aukso vainiku. Istorikai sako, kad nuo jo laikų įsigalėjo įprotis šventųjų paveiksluose jų galvas papuošti vainikais. Viduriniais amžiais

tas paprotys dar labiau išplito. Daugiausia buvo vainikuojami Marijos paveikslai.

Iškilmingo, su tam tikromis apeigomis, Marijos paveikslų vainikavimo iniciatorius yra kapucinas Jeronimas iš Forli (Paolucci), kuris XVI a. gale pasižymėjo kaip didelis Marijos garbintojas ir misininkas. Jis, paprastai, kiekvienas savo misijas baigdavo tam tikromis iškilmėmis : kurio nors toje apylinkėje žymesnio Marijos paveikslo apvainikavimu. Žmonės, per misijas atatinkamai nuteikti, mielai suaukodavo aukso, sidabro, brangiųjų akmenų, iš ko būdavo pagaminamas Marijos paveikslui vainikas. Kiek vėliau, 1631.VIII.27 Vatikano kapitula apvainikavo choro koplyčioje esantį Marijos paveikslą vainiku, dovanotu Borgonovo grafo Aleksandro Sforza Pallavicini. Šis Italijos pamaldus didikas savo testamente 1636 m. paliko Vatikano bazilikos kapitulai nuo žymios pinigų sumos metinius nuošimčius, už kuriuos kasmet turėjo būti pagaminti du ar trys aukso vainikai stebuklingiems Marijos paveikslams, esantiems Romoje, apvainikuoti. Kai jau visi stebuklingi Romos paveikslai bus apvainikuoti, tada kapitula gali skirti vainikus stebuklingiems Marijos paveikslams ir ne Romoje, bet paveikslas gali būti apvainikuotas tik vieną kartą. Kapitulai duodama teisė per metus pagaminti tik vieną brangesnį aukso vainiką, skirtą kuriam nors garsesniam paveikslui ne Romoje.

Vatikano kapitula, vykdydama aukotojo valią, sudarė taisykles ir vainikavimo ceremonijalą. Pagal tas taisykles, paveikslas, kurį kapitula sutinka vainikuoti, turi būti ne tik gero darbo, bet ir stebuklais garsus iki to laiko, kada yra vainikuojamas. Tai turi paliudyti vietos vyskupas, kuris prašo paveikslą vainikuoti. Vatikano kapitula, patenkindama prašymą, paskiria vainikavimo dieną ir vainikuotoją (paprastai vietos vyskupą) ir išrūpina iš popiežiaus visuotinius atlaidus tiems, kurie, prie kitų paprastųjų sąlygų, aplankys tą bažnyčią, kurioje yra apvainikuotas paveikslas. Klebonas tos bažnyčios, kurioje yra apvainikuotas paveikslas, turi pagaminti medalį su apvainikuotos Marijos atvaizdu.

Nors Marijos paveikslų ir statulų vainikavimas yra Vatikano bazilikos kapitulos privilegija, tačiau iškilmingam Marijos paveikslui vainikuoti leidimą duoda pats popiežius tam tikra breve. Paprastai popiežius, gavęs kieno nors prašymą vainikuoti tam tikrą Marijos paveikslą, tą prašymą perduoda Vatikano kapitulai ; jai sutikus savo vardu vainikuoti paveikslą, išsiunčiama popiežiaus brevė, kurioje pažymima, kieno vardu ir autoritetu (popiežiaus ar kapitulos) paveikslas turi būti vainikuojamas. Popiežius, kaip Bažnyčios Galva ir aukščiausias autoritetas, turi teisę vainikuoti Marijos paveikslus ir be Vatikano kapitulos. Pvz. pop. Pijus VI 1782 pats vainikavo Marijos paveikslą Cesenos katedroje ; Pijus VII — 1801 m. Marijos statulą Lorete ; Grigalius XVI — 1838 m. Marijos paveikslą vadinamą « Salus populi romani » Maria Maggiore bazilikoje Romoje ; Pijus IX — Nekaltai Pradėtosios paveikslą Vatikano bazilikoje; Pijus XII — 1954 m. tą patį Maria Maggiore paveikslą.

Be šios Marijos paveikslų vainikavimo iškilmingos procedūros, vyskupai savo valia ir galia gali vainikuoti Marijos paveikslus, prisilaikydami nuostatų, kuriuos paskelbė Šv. Sostas 1897 m. Privačiai apvainikuoti Marijos paveikslą gali bet kuris tikintysis, ypačiai vainiko aukotojas. Nevienoje Lietuvos bažnyčioje Marijos paveikslai su vainikais yra kaip tik tokių privačių aukotojų ir geradarių paaukoti ir ant Marijos paveikslo uždėti.

Marijos paveikslų vainikavimas remiasi ta tikėjimo tiesa, kad Marija yra Jėzaus Kristaus, Pasaulio Valdovo Motina, atpirkimo dalininkė ir dėl to turi teisę vadintis dangaus ir žemės karaliene. Be to, ji yra dangun paimta. Mene dangun Paimtosios išaukštinimas paprastai vaizduojamas Sūnaus, Jėzaus Kristaus arba visos Švč. Trejybės ant Marijos galvos uždedamu vainiku. Dėl to ir išorinio Marijos garbinimo formose vienai tik Marijai rezervuojama vainikavimo prerogatyva : pagal Šv. Sosto nuostatus šventųjų paveikslai ar statulos negali būti vainikuojami.

Lietuvoje, pagal Vatikano bazilikos kapitulos tvarką, su Šv. Sosto leidimu yra vainikuoti šie Marijos paveikslai: 1) Trakuose — 1718 m. vainikavo Vilniaus vysk. Brzostowskis vainiku, parvežtu iš Romos ; 2) Vilniuje, Šv. Mykolo bažnyčioje (bernardinių) — 1750 m. vainiku, kuriam auksą suaukojo Vilniaus miesto gyventojai. Vainikavo vysk. Mykolas Zienkavičius ; 3) Šiluvoje 1786 m., Vatikano katulos vainiku, pašventintu pop. Pijaus VI, vainikavo vysk. Steponas Giedraitis ; 4) Vilniaus Aušros Vartų paveikslas 1927 m., vainiku parvežtu iš Romos, pop. Pijaus XI vardu ir įgaliojimu vainikavo arkivysk. Romualdas Jalbrzykowskis.

Čia duosime bent trumpai aukščiau minėtų Marijos paveikslų apvainikavimo iškilmių aprašymą.

a) T r a k u o s e . Garsui apie patiriamas prie Trakų Dievo Motinos paveikslo malones vis plintant ir žmonių pamaldumui didėjant, Vilniaus vysk. Konstantinas Brzostowskis (1686-1722) kreipėsi į Šv. Sostą su prašymu, kad tas paveikslas būtų apvainikuotas Vatikano kapitulos vainiku, nors tuo metu paveikslas jau buvo papuoštas vainikais. Pažymėtina, kad Trakų bažnyčios ižde buvo saugojamas brangus, pusketvirto svaro sveriąs, gryno aukso, brangiais akmenimis išpuoštas vainikas, padovanotas Trakų Dievo Motinai Lietuvos didž. kunigaikščio Vytauto, kuris ir patį paveikslą buvo Trakų bažnyčiai atidavęs. Kodėl ir kada jis buvo nuimtas nuo paveikslo, nėra žinių. Gal tada, kai paveikslą reikėjo slėpti nuo įsiveržusių priešų maskolių.
XVII a. pradžioje Trakų paveikslas turėjo kitus vainikus. Vieną jų, ant Marijos galvos, buvo padovanojęs Lietuvos kancleris ir hetmonas Leonas Sapiega ; kitą, taip pat auksinį, ant Kūdikėlio Jėzaus galvos, pagamino Lietuvos vicekancleris Aleksandras Naruševičius. Tada dar apie Vatikano vainikus negalvota.

Vilniaus vyskupo prašymą Romoje parėmė Lenkijos-Lietuvos pro-

tektorius kardinolas Albani ir Vilniaus jėzuitas Aleksandras Savickis, kuris tuo metu buvo Romoje ir kuriam vyskupas buvo pavedęs tuo reikalu daryti žygius. Leidimui, kurį pop. Klemensas XI suteikė, išgauti padėjo ir ta aplinkybė, kad tuo metu Romoje buvo apie 40 asmenų iš Lietuvos, kurie prisiekę paliudijo, kad Trakuose žmonės tik-

Trakų Dievo Motinos vainikuotasis paveikslas.

rai patiria stebuklingų malonių ir kad prie paveikslo vyksta procesijos iš visos Lietuvos.

Vainikavimo iškilmės buvo paskirtos 1718 m. rugsėjo 4 d. Jos prasidėjo rugsėjo 3 d. iškilmingais mišparais. Aukso vainikus (Marijai

ir Kūdikiui) iš Romos parvežė jau minėtasis jėzuitas Savickis, pagamintus iš aukso, kurį suaukojo Lietuvos didikai. Besirengiant iškilmėms, sidabrinį Marijos ir Kūdikėlio Jėzaus drabužį atnaujino ir išpuošė savo pinigais Vitebsko kaštelionienė Teresė Oginskienė, kuri padengė ir visas iškilmių išlaidas, siekusias 40.000 dukatų.

Vatikano vainikai buvo patalpinti tam tikroje palapinėje už miesto. Iš ten, iškilmingoje procesijoje, kuriai vadovavo vysk. Brzostowskis, dalyvaujant Žemaičių vyskupui Aleksandrui Horainiui, Smolensko vysk. Liudvikui Oginskiui ir Vilniaus vyskupams sufraganams Motiejui Ancutai ir Karoliui Pancierzynskiui, be to, Vilniaus, Žemaičių ir Smolensko vyskupijų kapitulų nariams, dvasiškijai, valstybės dignitoriams, diduomenei ir nesuskaitomai žmonių miniai, vainikai buvo nešami į Trakų bažnyčią.

Procesija praėjo pro 5 iškilmių vartus, pastatytus ir išpuoštus Marijos garbei. Pirmuosius, su raide *M,* pastatė Vilniaus domininkonai ; antruosius, su raide *A* — Trakų pranciškonai ; trečiuosius su raide *R* Vilniaus magistratas ; ketvirtuosius su raide *I* — Vilniaus jėzuitų Akademija ir paskutinius, su raide *A* — Vilniaus vyskupas. Visų vartų raidės sudarė bendrą žodį MARIA.

Atvykus į bažnyčią, po atatinkamo pamokslo, perskaičius popiežiaus brevę, leidžiančią vainikuoti stebuklingą paveikslą Trakuose, vyskupas uždėjo ant paveikslo vainikus, giedant toms iškilmėms parašytą specialią giesmę, gaudžiant visų bažnyčių varpams ir šaudant ant netolimų kalnelių pastatytoms armotoms. Po to sekė pontifikalinės mišios, kurias laikė Smolensko vyskupas Oginskis.

Vainikavimo iškilmės su atlaidais tęsėsi ištisas 8 dienas (iki rugsėjo 12 d.). Kasdien atvykdavo didžiausios žmonių minios. Pamokslai buvo sakomi įvairiomis kalbomis. Kasdien prieš sumą lietuviškus pamokslus sakė : Smolensko kanauninkas Jonas Puzinas, filosofijos magistras ir Žaslių klebonas Mykolas Pieciukevičius, Šv. Jono Vilniuje bažnyčios pamokslininkas jėzuitas Jonas Zubrevičius ir Vilniaus seminarijos profesorius jėzuitas Jonas Pošakovskis. Lenkų kalba pamokslai buvo sakomi po sumos ; pamokslininkų buvo 19 (daugiausia Vilniaus vienuoliai). Sakyta pamokslai ir vokiškai. Juos Vilniaus šv. Martyno brolijos nariams ir iš Prūsų atvykusiems sakė Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčios pamokslininkas jėzuitas Jonas Stilmacher[45].

Nuo ankstyvo ryto ligi vėlaus vakaro apie 100 kunigų nuolat klausė išpažinčių. Vienuoliai katekizavo besiruošiančius priimti Sutvirtinimo sakramentą, kuris buvo suteiktas apie 10.000 žmonių. Kasdien nuo 3 ligi 13 val. prie visų altorių be pertraukos buvo laikomos šv. mišios. Trakų Dievo Motinos paveikslo vainikavimo iškilmės sutraukė iki tol nematytas žmonių minias, atvykusias daugiausia organizuotai. Ypačiai didelės procesijos atvyko iš Kauno ir Merkinės. Pačios iškilmės buvo aprašytos ir sekančiais metais atspausdintos knygelėje : « Solemnitas coronationis B. V. Mariae in antiquissima sua ad praepositalem Palatino Trocensis civitatis basilicam, Vilnae 1719»[46].

Trakų Dievo Motinos stebuklingo paveikslo apvainikavimas buvo Vilniaus vyskupo ypatingo į Mariją pamaldumo vaisius ir jo visų darbų vainikas.

b) Šv. Mykolo bažnyčioje Vilniuje. Vilniaus Šv. Mykolo seserų bernardinių bažnyčioje esąs Marijos paveikslas,

šv. Mykolo bažnyčioje (Vilniuje) vainikuotasis Marijos paveikslas.

iš seno garsus stebuklais, buvo apvainikuotas 1750 m. Kadangi bažnyčios fundatoriai buvo Sapiegos, jie ir rūpinosi gauti iš Šv. Sosto leidimą paveikslą, vainikuoti Vatikano kapitulos vainikais. Jau 1732 m. Trakų

pilininkas, o vėliau Lietuvos kancleris, Jonas Fridrikas Sapiega, būdamas Romoje, gavo iš pop. Klemenso XII dekretą, leidžiantį vainikuoti Šv. Mykolo bažnyčios stebuklingąjį paveikslą. Bet dėl karaliaus Augusto II mirties ir po to sekusių valstybėje neramumų, vainikavimas buvo atidėtas vėlesniam laikui. Ir tiktai 1750 m. buvo pakartotina įteiktas pop. Benediktui XIV prašymas ir, gavus leidimą, vainikavimo iškilmės paskirtos 1750. IX. 8 [47].

Iš Romos gryno aukso vainikus parvežė bernardinų kustodas Savičius. Vainikai buvo patalpinti Šv. Nikodemo bažnyčioje už Aušros Vartų, Vilniaus tribunolo apsaugoje. Vainikavimo išvakarėse (IX. 7), 2 val. po pietų susirinko dvasiškija, cechai su savo vėliavomis, kariuomenė ir daugybė žmonių. Vilniaus katedros prelatas Tomas Zeinkavičius (vyskupo brolvaikis ir vėliau vysk. pagelbininkas), asistuojamas aukštųjų dvasiškių, bažnyčioje atgiedojus Marijos litaniją, priėmė ant bažnyčios slenksčio iš Savičiaus rankų ant aksominės pagalvėlės padėtus vainikus. Prasidėjo procesija, giedant « Gaude, Mater Polonia », grojant orkestrui, mušant būgnus, gaudžiant visų Vilniaus bažnyčių varpams, šaudant iš patrankų. Paveikslą lydėjo eskadronas kavalerijos su nuogais kardais. Plevėsuojančios vėliavos, viso Vilniaus dvasiškija, būriai vienuolių, esant gražiam, saulėtam orui — visa tai sudarė nepaprastai įspūdingą vaizdą. Procesija praėjo pro 8 iškilmių vartus, pastatytus įvairiose miesto vietose. Pirmieji išpuošti vartai (prie Aušros Vartų) buvo pastatyti karmelitų. Prie kiekvienų vartų procesija sustodavo, kur sakė pamokslus narys to ordino, kuriam priklausė vartai.

Bernardinių bažnyčioje buvo pastatyti du sostai su baldakymais : vienas paveikslui ir vainikams, antras Vilniaus vyskupui Zienkavičiui, kuris, atnešus paveikslą, atlaikė iškilmingus mišparus. Įvairių spalvų lempos ir taikstančiai žvakių apšvietė bažnyčią iš oro ir iš vidaus. Didysis altorius buvo papuoštas aksomu ir aukso apvadais, o sienos nukabinėtos šilku (damasku).

Rytojaus dieną (IX. 8), vos prašvitus, armotų šūviai pirmieji paskelbė vainikavimo dieną. Nesuskaitoma žmonių minia susirinko aikštėje prieš bažnyčią. Atvyko ir vyskupas vainikuotojas, lydimas vyskupų pagelbininkų Antano Žalkausko ir Aleksandro Horainio, prelatų, kanauninkų, daugybės kunigų bei vienuolių, senatorių ir kitų aukštų pareigūnų. Įėjęs į bažnyčią vyskupas pirmiausia pasimeldė prie didžiojo altoriaus, paskui prie stebuklingo paveikslo ir sėdo į sostą. Paskaičius Vatikano dekretą, giedant Te Deum laudamus, vyskupas uždėjo ant Marijos ir Kūdikio galvos vainikus, o paskui atlaikė pontifikalines mišias. Po Evangelijos, prieš pamokslą katedros kanauninkas ir apaštališkasis protonotaras Samuelis Rodkevičius prisiartino prie seserų kliauzūros grotų. Už jų klūpodama, vienuolyno viršininkė su savo patarėjomis prisiekė, kad tuos vainikus visuomet saugos ir neleis, kad kas juos nuo paveikslo nuimtų.

Iškilmės su visuotiniais atlaidais, gautais iš Romos, truko 8 die-

nas. To įvykio atminčiai, Romoje buvo nukaldintas aštuonkampis medalis, kurio vienoje pusėje buvo apvainikuotojo paveikslo atvaizdas, o kitoje šv. Mykolas su parašu «Vivat Deus». Kitas, ovalinės formos, medalis buvo nukaltas Vilnuje ; jo vienoje pusėje atvaizduotas skydas su parašu « Quis ut Deus » (šv. Mykolo šūkis : Kas kaip Dievas), o antroje — Marijos monograma su vainiku ir įrašu « Coronata corda coronat » (Vainikuotoji vainikuoja širdis) [48].

c) Šiluvoje. Šiluvos stebuklingąjį Marijos paveikslą apvainikuoti sumanė Žemaičių vyskupas kunigaikštis Steponas Jonas Giedraitis (1778-1803). Žmonės, patirdami Marijos pagalbos, jau nuo seno laiko vis gausiai plūsdavo į Šiluvą ir ten džiaugėsi Marijos užtarimu ir patiriamais stebuklais. Vysk. M. Valančius savo veikale « Žemaičių Vyskupystė» apie tai šitaip rašo:

«Daugybė žmonių, geidžiančių pagalbos nuo Marijos, kas dieną plūdo į Šiluvą ir mažne visi datyrė, ko norėjo. Matydami tuos dalykus vietos klebonai panorėjo kaip įmanydami ją pagerbti ir padaryti dar labiau garsinga. Vyskupas Steponas (Giedraitis), žinodamas jog nuo 1635 metų Valakų (Italijos) žemės kunigai paprato karūnavoti stebuklingus paveikslus, sumanė apmauti aukso kepure ir Šiluvos Marijos paveikslą. Tai padaryti beketindamas vyskupas 1786 m. išsiuntė į Šiluvą Mykolą Mickevičių ir Kazimierą Klimavičių abu dekanu ir kitus su visa sutikusius vyrus, kad pačioj vietoj sužinotų, ar ne vien žmonių pasakos padarė garsingu Šiluvos paveikslą, taip pat ar žmonės tikrai patiria Šiluvoj stebuklų. Tie nuvažiavę į Šiluvą rado daug tokių, kurie prisiekę išpažino patys patyrę stebuklų. Rado taipgi daugybę aukso ir sidabro votų, pakabintų pas paveikslą atminimui patirtų stebuklų. Rado knygą, kurioje buvo daugybė parašų paliktų tų, kurie Šiluvoje stebuklingai pagijo. Visus tuos dalykus savo akimis perveizdėję, parašė vyskupui Steponui, jog neveltui žmonės skelbia Šiluvos paveikslą esant stebuklingu » [49].

Vyskupas, gavęs komisijos raštišką pranešimą, pasiuntė Apaštalų Sostui prašymą leisti stebuklingąjį Marijos paveikslą apvainikuoti. Pop. Pijus VI vyskupo sumanymui pritarė ir leido paveikslą apvainikuoti, suteikdamas galią per visą oktavą švęsti Dievo Motinos Gimimo atlaidus. Gavęs popiežiaus raštą, vyskupas nukaldino gryno aukso svarą sveriančius vainikus, kuriuos pasiuntė į Romą popiežiui pašventinti, ir išleido į visą Žemaičių kraštą, prašydamas diduomenę, kad kiekvienas užmokėtų stebuklingojo paveikslo apvainikavimo išlaidoms padengti po pusę timpos nuo kiekvieno valdomo žmogaus.

Kai ponai pinigus sumokėjo, tada vyskupas išleido į Žemaičius antrą raštą. Jame vyskupas rašė, kad kai tik jis perėmė valdyti Žemaičių vyskupiją, tuoj atkreipė savo dėmesį į infulatinę Šiluvos bažnyčią, kaip į stebuklingojo Dievo Motinos paveikslo šventovę, tikėdamas, jog Žemaičių kunigaikštystėje Dievo malonių pasireiškimo faktas rodo tai žemei dangaus palankumą. « Visais mūsų valdymo metais », rašė vyskupas, «galvojome, kaip labiau pakelti to paveikslo garbę, apie

kurio vis naujus ir naujus stebuklus bei malones nuolat pasiekdavo mus žinios, kurias gaudavome iš tos kunigaikštystės piliečių, o taip pat ir prašalaičių bei tolimų vietų asmenų, kurie apie tai pranešdavo di-

Šiluvos vainikuotasis Dievo Motinos paveikslas.

deliu džiaugsmu, dvasiniu širdies pasiguodimu bei visišku įsitikinimu. Norėdami tikrus esmėje stebuklus atskirti nuo neprotingų prietarų įsakėme, kad kiekvieną kartą, kai tik pasklis kurio stebuklo garsas,

būtų padaryta griežčiausia ir rūpestingiausia, visas aplinkybes ištiriant, kvota. Tam tikslui deleguodavome komisijas, kokias ir seniau mūsų pirmtakai siuntinėdavo, atlikome tyrimą kruopščiai, pagal Bažnyčios nurodymus bei nuostatus, nevienašališkai, ne įsivaizdavimui tikėdami, bet pagal rimtų asmenybių pareiškimus bei mačiusiųjų liudijimus : teologų, daktarų ir visų tų, kuriuos prisiėjo tuo reikalu kvosti, ir pagaliu, remdamiesi mokytų bei išmintingų tarėjų nuomone, palaipsniui įsitikinome, kad amžinai visagalis Dievas nuo 1622 m. aiškiai teikiamomis malonėmis norėjo būti iš tikrųjų stebuklingas tame Šiluvos Kilniausios Mergelės Marijos paveiksle » [50].

Toliau vyskupas sako, kad jis, tą padaręs, prašė Šv. Sostą, kad didesnei Dievo ir Marijos garbei bei žmonių tikėjimui padidinti leistų tą paveikslą, jau privilegijomis ir atlaidais apdovanotą, pagerbti iškilmingu Jėzaus ir Marijos galvų apvainikavimu, kaip kad yra praktikuojama kitur krikščionių pasaulyje ; kaip Lenkija turi apvainikuotą paveikslą Čenstakavoje, Lietuva — Trakuose, Vilniuje ir Žirovicuose,

Žirovicų stebuklingasis Marijos paveikslas.

Gudija — Bialyničiuose, o Ukraina ir Padolė — Berdičeve. Pagaliau vyskupas praneša, kad vainikavimo iškilmės paskirtos 1786 m. rugsėjo 8 Švč. Marijos Gimimo dieną, kad per tris iškilmių dienas bus galima pelnyti visuotinius atlaidus ir kad iškilmių išlaidas žymia dalimi aukomis padengė Žemaičių kunigaikštystės didikai. Už tai jiems vyskupas reiškė padėką, nes jų aukos buvo teikiamos laisva valia ir « senovišku lenkišku » (staropolskiey) Marijos garbei rūpestingumu.

Vyskupas raštą baigė Šiluvos Dievo Motinai šūkiu: « Salutate Mariam, quae multum laboravit pro vobis » (Sveikinkite Mariją, kuri tiek daug yra jums padariusi). Šis raštas buvo įsakyta po keletą kartų paskelbti visose bažnyčiose lenkų ir žemaičių kalbomis.

Iš savo pusės vyskupas infulatas Bukota birželio mėn raštais kreipėsi į dekanus, prašydamas paveikti dekanatų kunigus, kad jie aukomis prisidėtų prie pastatymo Šiluvoje iškilmių proga triumfalinių vartų, kurių vienus, Bukotos sumanymu, turėjo pastatyti kunigai pasauliečiai. Panašius vartus Marijos garbei Šiluvoje jau buvo anksčiau pasižadėję pastatyti vienuoliai domininkonai ir bernardinai.

Vainikavimo iškilmingumui padidinti, vyskupas liepos 12 d. aplinkraščiu įsakė visiems klebonams, kad į vainikavimo iškilmes iš artimesniųjų parapijų atvyktų tvarkingai procesijos su brolijų ženklais, vėliavomis: pirmąją iškilmių dieną iš šių parapijų — Raseinių domikonų ir karmelitų, Šiaulių, Šiaulėnų, Šaukėni}, Kelmės, Nemakščių ir Kražių ; antrąją dieną — iš Krakių, Josvainių, Betygalos, Ariogalos, Grinkiškio, Pašušvio ir Baisiogalos ; trečiąją dieną — iš Šeduvos, Tytuvėnų, Girkalnio, Kaltinėnų, Radviliškio, Liolių ir Lyduvėnų. Procesijoms turėjo vadovauti klebonai arba vikarai. Buvo įsakyta, kad procesijos būtų pavyzdingai tvarkingos, be triukšmadarių, ir, pagal senesnius panašiems atvejams vyskupų duotus įsakymus, kad procesijos ėjimo metu nebūtų šaudoma iš jokių ginklų, nes dėl šaudymo susidarą daug nepatogumo. Buvo pavesta klebonų uolumui, kad procesijos turėtų po keliolika kukliai aprėdytų mergaičių ar berniukų, kurie, Švč. Marijos nekaltumui pagerbti, procesijose neštų nekaltybę simbolizuojančius paveikslus. Kad iškilmių metu būtų kam teikti žmonėms sakramentus, kunigams buvo įsakyta vykti į iškilmes kuo skaitlingiausiai, pasiėmus kamžą, stulą ir biretą. Tą aplinkraštį buvo įsakyta keletą kartų šventadieniais skelbti visose bažnyčiose ir ta proga skatinti žmones į didesnį prie Dievo Motinos pamaldumą.

Vainikavimo iškilmės prasidėjo 1786 m. rugsėjo 7 d. vakare ir tęsėsi tris dienas. Žmonių buvo susirinkę apie 30.000. Jų tarpe buvo daug aukštų pareigūnų, didikų ir 3 senatoriai. Daug ponų buvo atvykę ir iš Prūsų. Vėlesnieji lenkų šaltiniai (M. Balinskis ir kit.) sako, kad iškilmėse dalyvavę 12 vyskupų, 5 vaivados ir kelioliką senatorių, neskaitant bajorų suvažiavusių iš visos Lenkijos. Tačiau šie skaičiai yra aiškiai perdėti, nes autentiški iškilmių aprašymo šaltiniai to nemini.

Marijos Gimimo dieną prieš sumą, apėjus aplink bažnyčią, miestelio aikštėje, Žemaičių vyskupas Steponas Giedraitis ir jo sufraganai vysk. Adomas Koscia bei Šiluvos infulatas vysk. Bukota iškilmingai prisegė prie stebuklingojo Marijos paveikslo vainikus. Žmonės per tas tris dienas vis skubėjo į Šiluvą ir pelnėsi atlaidus. Trečiosios dienos vakare prasidėjo misijos, kurios tęsėsi visą savaitę.

Iškilmėms atminti buvo pagamintas Šiluvos Marijos paveikslėlis (greičiausia graviūra) su užrašu : « Vera effigies Augustissimae Virginis Mariae in Ecclesia Praepositurae Szydloviensis, miraculis ab anno 1600

clarissimae, a Celsissimo, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Domino Stephano Joanne Duce Giedroyc, Episcopo Samogitiae, Equite ordinum Aquilae albae et Sancti Stanislai, impensis Cbristifidelium et cura Illustrissimi, Reverendissimi Domini Thaddaei Josephi Bukaty, Episcopi Thespiensis, Suffraganei et Canonici Samogitiensis eiusdem Ecclesiae Szydloviensis Praepositi Infulati. Anno Domini 1786 die 8 Septembris Coronata » [51].

d) Aušros Vartuose. Vilniaus arkivyskupas Romualdas Jalbrzykowskis, rengdamasis iškilmingai vainikuoti Aušros Vartų Marijos paveikslą Vatikano vainiku, pasirūpino patį paveikslą atnaujinti, o koplyčią atatinkamai išpuošti. Tam tikslui buvo panaudota daugybė votų, buvusių prie paveikslo (kai kurie su lietuviškais įrašais). Iš tų auksinių ir sidabrinių votų buvo pagaminti įvairūs koplyčios sienų papuošimai. Ta proga buvo pakeistas lenkišku nuo senų laikų ant koplyčios išorinės sienos esąs lotyniškas parašas « Mater Misericordiae. Sub tuum praesidium confugimus » (Gailestingumo Motina. Tavo apgynimo šaukiamės). Dėl to Vilniaus lietuviai smarkiai protestavo, bet tik Lietuvai Vilnių atgavus, buvo sugrąžintas senasis lotyniškas parašas.

Aušros Vartų Marijos vainikuotasis paveikslas (iš senos graviūros).

Į vainikavimo iškilmes buvo kviečiami Lenkijos, Lietuvos ir kitų kraštų maldininkai. Jų tikėtasi sulaukti apie 100.000, bet atvyko tik

apie 10.000. Nesant normalių santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos, be to esant uždarytai demarkacijos linijai, iš Lietuvos niekas nenuvyko, nors lenkų valdžia buvo atidariusi demarkacijos liniją. Užtat į Vilnių iš Lenkijos buvo atgabenta labai daug kariuomenės ir apie 2.000 policininkų « tvarkai palaikyti ». Pačios iškilmės turėjo aiškų politinį pobūdį. Jomis norėta parodyti lenkų tautos prisirišimas prie Vilniaus ir jo šventovės Aušros Vartų ir tuo būdu sustiprinti Vilniaus okupacijos faktą. Iškilmių išvakarėse suimta daugelis lietuvių ir gudų veikėjų, kurie buvo įtariami trukdysią iškilmes.

Vainikavimo iškilmėms buvo paskirta 1927 m. liepos mėn. 2 d. Išvakarėse Aušros Vartų paveikslas buvo iškilmingoje procesijoje atgabentas į baziliką. Sekančią dieną (liepos 2) iškilmės prasidėjo pontifikalinėmis mišiomis prie bazilikos lenkams ir prie Šv. Jurgio bažnyčios lietuviams. Pastarųjų, iš Vilniaus krašto susirinkusių 2.000, pamaldose buvo nedaugiau kaip 1.000. Mat, iškilmes labai sugadino tuo metu ant Vilniaus užėjusi didelė audra su perkūnijomis. Liūtys tęsėsi paskui ligi vakaro, išsklaidė minias ir neleido įvykdyti nustatytos programos.

Patsai Aušros Vartų paveikslas, po mišių bazilikos aikštėje, buvo apvainikuotas bazilikos viduje, į kurią buvo įleisti tik dvasiškiai, valstybės pareigūnai ir delegatai iš Lenkijos. Tikinčiųjų minia turėjo pasitenkinti tik ištolo žiūrėdama į iškilmes, nes policijos ir kariuomenės eilės neleido nė į bazilikos aikštę įeiti, kur sėdėjo vyskupai kunigai, prezidentas, ministeriai, aukštieji valdininkai ; paprastieji maldininkai buvo nearčiau 200-300 metrų už kariuomenės eilių.

Iškilmėse dalyvavo Varšuvos ir Poznaniaus kardinolai, 29 vyskupai, virš 1.000 kunigų, Lenkijos prezidentas, maršalas Pilsudskis, keli ministeriai ir senatoriai.

Vainikavus paveikslą, jis apie 12 val. turėjo būti nešamas į Aušros Vartus, bet dėl lietaus procesija išsirengė gerokai vėliau, nors lietus buvo dar nenustojęs. Paveikslas buvo apdengtas raudonu karališku apsiaustu, ant kurio išsiūtas milžiniškas Lenkijos herbas — viengalvis erelis. Vakare Aušros Vartai buvo iliuminuoti « Krolowa Korony Polskiej » parašu. Tuo titulu buvo norima ir patsai paveikslas apvainikuoti, bet iš Romos gautajame rašte buvo leista paveikslas vainikuoti tik « Mater Misericordiae » (Gailestingumo Motina) titulu.

1 Traktatas De Trinitate, VIII, 5.

2 *Beissel St.,* Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters, Freiburg i. Br. 1909, 79.

3 *Ivinskis Z.,* Šventas Kazimieras, New York 1955, 131.

4 Autoriui yra žinomas nesenų laikų atsitikimas Lietuvoje, kai vieno klebono užsakymu dailininkas nupiešė bažnyčiai gražų Marijos paveikslą modeliu panaudojęs savo žmonos veidą. Kai klebonas tai pastebėjo, paveikslą pašalino iš bažnyčios.

5 *Sauer J.,* Marienbild — Lexicon für Theologie und Kirche VI (1934), 925-934.

6 Epistola 78, clero, senioribus et universae plebi Hipponensis.

7 *Denzinger H.,* Enchiridion Symbolorum, 1953 29, 146-49.
8 *Denzinger H.,* op. cit. 165.
9 *Denzinger H.,* op. cit. 343-44.
10 *Denzinger H.,* ten pat.
11 Epistola pastoralis ad parochos Bernardi Macieiowski, S.R.E. presbyteri cardinalis, Archiepiscopi Gnesnensis, Primatis Regni. Reimpressa Vilnae 1669.
12 *Kurczewski* Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912, 440.
13 *Kun. P. A. (augustaitis),* Vygrių ir Seinų diecez. istorija — Vadovas III 273.
14 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, I, 263.
15 *W olonczewskis M.,* op. cit. I, 170-71.
16 Archiv. S. Congreg. Concilii. Relat. Dioeces. Vilnen. 1629, fol. iv.
17 Archiv. S. Congreg. Concilii. Relat. Dioeces. Samogit. 1646.
18 Archiv. S. Congreg. Concilii. Relat. Dioeces. Samogit. 1748, fol. 4r.
19 Jėzuitų archyvas, Litt. Annuae 1677 — Lituanica 41, fol. 304r
20 *Denzinger H.,* op. cit. 434-35.
21 *A (damowicz) A. F.,* Kościół Augsburgski w Wilnie, Wilno 1858, u.
22 Žiūr. skyrių apie atskirus paveikslus.
23 *Kondakov N. P.,* Ikonografija Bogomateri, I, II, 1911-15.
24 *Fridrich A.,* Hystorya cudownych obrazów N. Maryi Panni w Polsce, IV (1911), 84-250.
25 *Kłos J.,* Przewodnik po Wilnie, 1929 , 123, 143, 188, 277.
26 *Tokarski I.,* Z dziejów Jasnogorskiego obrazu — Pamiętnik oblężenia Częstochowy, Londyn 1955, 9-28.
27 *Gumppenberg G.,* Atlas Marianus, Monachii 1672, 293-94.
28 *Semkowicz Wł.,* O cudownym obrazie Matki Boskiej w Trzcianie na Orawie przez Litwinów do Wilna wprawadzonym 1683 -— Ateneum Wileńskie IX, 153-158.
29 *X. L. Z.,* Arcybractwo Najśw. Imienia Marji w bazylice metropolitalnej wileńskiej, Wilno 1928.
30 Kapitulos aktai, t. XVIII, 140, 162, 163 ; XIX, 48, 142, 160, 399 ; XX, 155.
31 *Kurczewski J.,* Kościół Zamkowy, I, 271-80.
32 Cfr. *Kurczewski I.,* op. cit. I, 3.
33 *Wolonczewskis M.,* op. cit. II, 175-76.
34 *Gumppenberg G.,* op. cit. 293-94.
35 *Wolonczewskis M.,* op. cit. I, 104.
36 Vatikano Archyvas, Epist. ad Principes, 51, fol. 193.
37 *Kłos I.,* op. cit. 122-23.
38 *Kurczewski I.,* op. cit. II, 348.
39 *Wolonczewskis M.,* op. cit. II, 83.
40 *Wolonczewskis M.,* op. cit. II, 93.
41 *Wolonczewskis M.,* op. cit. II, 145.
42 *Wolonczewskis M.,* op. cit. I, 85.
43 Fede e Arte, X (1954), 301-311.
44 *Valančius M.,* Pastabos pačiam sau, 1929, 108.
45 *Kurczewski J.,* Biskupstwo Wileńskie, 504-505.
46 *Fridrich A.,* op. cit. IV, 130-138.
47 *Kurczewski J.,* op. cit. 54.
48 *Fridrich A.,* op. cit. IV, 179-180.
49 *Wolonczewskis M.,* op. cit. I, 234-36.
50 Kauno Kur. Arch. Liber Procesuum Nr. 71, 47-48.
51 Tikras Švč. Mergelės Marijos paveikslas, Šiluvos prepozitinėje bažnyčioje nuo 1600 m. stebuklais garsus, Kilniausio ir Garbingiausio Jono kunigaikščio Giedraičio, Žemaičių vyskupo, Baltojo Erelio ir šv. Stanislovo ordinų kavalieriaus, tikinčiųjų lėšomis ir šviesiausio bei Garbingiausio Tado Juozapo Bukotos, Tespų vyskupo ir Žemaičių kanauninko, Šiluvos bažnyčios prepozito ir infulato rūpesčiu, 1786 m. rugsėjo 8 d. vainikuotas. *Baliński M.,* Starożytna Polska, III, 574-576.

III.

MARIJOS ŠVENTOVĖS LIETUVOJE

Šiame skyriuje paminėsime ne visas Marijos titulo ir vardo bažnyčias, o tik tas, kuriose yra stebuklingi Marijos paveikslai ; vieni jų bažnytinės vyresnybės tokiais pripažinti ir leisti garbinti, kiti tik vietos žmonių laikomi stebuklingais, kurių garsas neišėjo iš parapijos ribų. Vietos atžvilgiu (ypačiai kalbant apie Vilniaus arkivyskupijos Marijos šventoves) apsiribosime 1920 m. Lietuvos sienomis, nors ir už jų dar yra lietuvių gyvenamų vietovių su žymesnėmis Marijos šventovėmis, kurias paminėsime atskirai.

Literatūra apie stebuklinguosius Marijos paveikslus Lietuvoje yra gana gausi, tačiau labai nevienodos vertės, dažniausiai nekritiškai rašyta. Gaila, kad iš pačių lietuvių, ypačiai nepriklausomojo gyvenimo metu, neatsirado, kas būtų ėmęsis rimtesnio ir moksliškesnio darbo — aprašyti atskiras Marijos šventoves ir jų stebuklinguosius paveikslus. Be vienos antros brošiūros apie atskiras vietoves nieko rimtesnio neturime. Daugiau apie Marijos stebuklinguosius paveikslus yra rašę svetimieji : vokiečiai ir lenkai. Tačiau jie, neprieidami prie šaltinių, dažniausia naudojosi jau esama literatūra ir ne visada patikimomis žiniomis, paimtomis iš žmonių pasakojimų. Todėl ir jų paduodamos žinios reikia imti su tam tikru atsargumu ir rezervuotumu.

Pirmasis apie Lietuvos stebuklingus Marijos paveikslus yra rašęs Lietuvos jėzuitas Vaitiekus (Adalbertas) Vijūkas Kojalavičius (1609-1677) savo veikale « Miscellanea rerum ad Statu m Ecclesiasticum in Magno Lithuaniae Ducatu pertinentia » (Vilniuje 1650), kur skyriuje « Loca M. D. Lithuaniae miraculorum celebria » aprašo keletą stebuklingų Marijos paveikslų (Budslavo, Trakų, Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje 3 paveikslai, Verkų, Paširvinčio-Alvito ir kit.). Žinios yra labai bendros, ne iš vietos šaltinių imtos, o daugiausia iš pasakojimų semtos. Be aprašytų stebuklingų vietų autorius sumini dar ir keletą kitų, dėl stebuklingų paveikslų garso žymių, vietų, kaip Smolensko TT. dominikonų, Alsėdžių, Pagirio, Zapyškio. « Bet man nieko apie juos tikresnio nežinant, atrodė verčiau nieko nerašyti, negu nesąžiningai rašant į klaidos pavojų patekti».

Bet jau ir šiomis žiniomis V. Kojalavičius pagarsėjo kaip Lietuvos Marijos šventovių žinovas. Todėl, kai vokietis jėzuitas Vilhelmas Gumppenbergeris (1609-1675) užsimojo parašyti didžiulį veikalą apie Marijos stebuklingus paveikslus, esančius visame pasaulyje, jis šaukėsi

ir Lietuvos jėzuitų pagalbos — duoti žinių apie tokius paveikslus Lietuvoje. Šiai talkai buvo skirtas ne kas kitas, o tik V. Kojalavičius.

Kai Gumppenbergeris atspausdino 2 dalių veikalą « Atlas Marianus sive de Imaginibus Deiparae per Orbem Christianum miraculosis » (antra laida 1657 Ingolstadte), antroje dalyje (202-207 P-) yra aprašytas tik vienas vienintelis stebuklingas Marijos paveikslas Čeroje (Czereana, su litografiniu paveikslu). Autorius pažymi, kad apie tą paveikslą žinias suteikęs ir patvirtinęs A. Kojalavičius, Vilniaus kolegijos rektorius, vykdamas į generolo rinkimus Romon.

Veikalas turėjo didelį pasisekimą ir todėl 1657 Mūnchene buvo atspausdintas 3 dalių papildytas «Atlas Marianus», kurio 1672 m. laidoje yra A. Kojalavičiaus aprašyti 13 Marijos stebuklingu paveikslų, daugiausia iš Lietuvos D. Kunigaikštystės rytinės dalies.

A. Kojalavičius savo žinias Gumppenbergeriui teikė labai nepalankiose sąlygose. Nuo 1649 m. būdamas Vilniaus akademijos vicekancleriu, o 1654-56 m. akademijos rektorium, ten išgyveno sunkią rusų okupaciją. Nuo 1666 iki mirties gyveno Varšuvoje. Atrodo, kad Gumppenbergeriui siuntinėjo žinias dar iš Vilniaus prieš karą su Maskva. Jos yra pilnesnės (pvz. apie Paširvintį-Alvitą atsiuntė autoriui ne tik aprašymą, bet ir stebuklingo paveikslo atvaizdą). Vėliau žinios yra labai trumpos. Knygos autorius prie kai kurių aprašymų prideda : « Vilniaus jėzuitų rektorius A. Kojalavičius tikriausiai ir daugiau (stebuklų) būtų man aprašęs, jei gręsianti Maskvos kariuomenė nebūtų jį į kitus dalykus nukreipusi ». Arba : « Daugiau parašyti neleido Vilniui gręsianti Maskvos kariuomenė». Prie Trakų Dievo Motinos stebuklingo paveikslo aprašymo Gumppenbergeris padaro tokią pastabą : «Pridėčiau retų stebuklų, jei man juos aprašyti būtų galėjęs A. Kojalavičius, Vilniaus rektorius ; o jis tikrai būtų galėjęs ir norėjęs, jei Maskvos kariuomenė nebūtų privertusi surinkti bažnytinius indus ir keltis kitur. Tame bėgime buvo pasirūpinta apsaugoti ir šventieji paveikslai ».

Pasibaigus karui su Maskva, A. Kojalavičius, jau gyvendamas Varšuvoje, 1671.II.12 dar pasiuntė Gumppenbergeriui aprašymą stebuklingo Marijos paveikslo Šv. Mykolo bažnyčioje Vilniuje, kur aprašoma to paveikslo likimas rusų okupacijos metu. Suprantama, kad A. Kojalavičius, gyvendamas jau Varšuvoje, neturėjo galimybės toliau tyrinėti ir aprašinėti stebuklingų paveikslų Lietuvoje.

Apie kai kuriuos stebuklingus Marijos paveikslus kalba J. Drews (1646-1710) knygoje «Methodus peregrinationis menstruae Marianae ad imagines Deiparae Virginis per ditiones Poloniae et M. Ducatus Lithuaniae miraculis celebriores», išleistoje Vilniuje 1682 m. Šioje, šiandien labai retoje, knygoje yra išvardinti šie Lietuvos stebuklingi Marijos paveikslai : Šv. Mykolo bažnyčioje Vilniuje, Trakuose, Žyrovicuose, Naugarduke, Lydoje, Maria in Pratis Prūsuose, Šiluvoje ir Seinuose.

Kitas vokiečių jėzuitas H. Scherer 1702 m. Münchene išleido

« Atlas Marianus », kur, naudodamasis Gumppenbergeriu ir kieno nors iš Lietuvos suteiktomis žiniomis, trumpai aprašo 22 stebuklingu Marijos paveikslu Lietuvoje. Kas jam talkino iš Lietuvos, nėra tikrų žinių. Greičiausia Lietuvos jėzuitai.

Vilniaus domininkonų prioras, o kuri laiką ir Lietuvos domininkonų provinciolas, Grigalius Szymak, panaudodamas domininkonų vienuolynų kronikas, 1755 m. Vilniuje atspausdino « Prerogatywa Zakonu Kaznodziejskiego z kronik domowych zebrana», kur yra aprašyti stebuklingieji Marijos paveikslai domininkonų bažnyčiose. Žinios yra labai vertingos, nors nelaisvos nuo legendų ir padavimų.

A. Benediktas Jocher (1791-1860), buvęs Vilniaus universiteto bibliotekoriaus padėjėjas ir ilgametis (nuo 1844) Kauno gimnazijos mokytojas savo 3 tomų veikale « Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk (Vilniuje 1839-1858), trečiame tome aprašo kai kuriuos stebuklingus Marijos paveikslus Lietuvoje.

Lvovo domininkonas (kilme armėnas) Sadokas Barącz (1814-1892) savo veikale « Cudowne obrazy Matki Najsw. w Polsce », išleistame 1891 m. Lvove, aprašo 463 Marijos stebuklingus paveikslus, tarp kurių 27 iš Lietuvos.

Rimtas veikalas yra Tėvo Vaclovo (iš Sulgostowo) kapucino « O cudownych Obrazach w Polsce Przenajsw. Matki Božej (Krokuvoje 1902), kuriame aprašyta 1113 paveikslų, esančių ne tik katalikų rankose, bet ir pravoslavų užgrobtų bei sunaikintų. Autorius rinko medžiagą ne tik iš spausdintų šaltinių, bet ir pats važinėdamas po įvairias vietas, rankiodamas iš parapijų bei buv. vienuolynų archyvų rankraščius, kur tik gaudamas, paveikslėlius ir medalikėlius. Visa tai yra smulkiai, nors gana trumpai, rūpestingai suregistravęs ir aprašęs. Iš Lietuvos yra aprašyti 49 vietovėse (Vilniuje net 27 stebuklingi paveikslai!) viso 78 paveikslai. Tačiau aprašymai nėra visai kritiški, žinios paduodamos tokios, kokios jos rastos jau spausdintuose veikaluose, nors kai kur autorius bando duoti ir savo gana teisingas išvadas bei pastabas.

Vienas iš rimtesniųjų stebuklingų Marijos paveikslų Lenkijoje ir Lietuvoje aprašymų yra jėzuito Aloyzo Fridrich 4 tomų veikalas « Historye cudownych obrazöw N. Maryi Panny w Polsce», išleistas Krokuvoje 1903-1911 m. Jame aprašyti tuo metu žinomesnieji Marijos stebuklingi paveikslai — viso 458 ; iš jų 46 nėra Tėvo Vaclovo jau minėtame veikale. Paveikslai sugrupuoti vyskupijomis. Ketvirtame tome yra įdėta Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų stebuklingieji paveikslai. Vilniaus vyskupijoje autorius jų rado 31 (21 vietovėje), o Žemaičių — 12. Žinias A. Fridrichas rinko ne tiek iš jau atspausdintų šaltinių, kiek iš vietos klebonų. Pastarieji ne vienodai savo uždavinį atliko. Vieni panaudojo vietos archyvą, o kiti pasitenkino tik bendru, pagal liaudies padavimus, aprašymu. Kur autorius iš klebono žinių visiškai negavo, ten jis vertėsi jau kitų atspausdintais veikalais, visai nesigilindamas į jų patikimumą ir tikrumą. Autoriui, kaip pats tvirtina, rūpėjo surinkti laiko dar nesunaikintus istorinių duomenų likučius, kad ir jie nepra-

gaištų. Bet jų istorinės vertės jis kritiškai nesiėmė spręsti. Veikalas yra gausiai iliustruotas žymesnių vietovių paveikslais ir bažnyčiomis. Dalį jų ir šiame darbe panaudojome.

Švenčiant Nekalto Marijos Prasidėjimo dogmos 50 metų sukaktį, Lenkijoje 1905 m. išėjo 2 tomų kolektyvinis darbas « Księga Maryanska », kur II tomo antroje dalyje yra skyrius « Dievo Motinos garbė Lietuvoje ». čia suregistruotos Marijos vardo bažnyčios, stebuklingieji Marijos paveikslai, brolijos, įvairios pamaldumo pratybos. Darbas labai bendrinio pobūdžio, parašytas remiantis vyskupijų rubricelėmis ir katalogais bei iki tol spausdintais šaltiniais.

Kas šiame veikale aprašė Vilniaus vyskupiją — nepaudota. Seinų vyskupijos aprašymo autorius yra « Ks. J. M. z Dąbowy Wielkiej ». Jam matyt buvo prieinamas Seinų vyskupijos archyvas ir todėl istorinės žinios apie bažnyčias yra gana tikslios. Panaudodamas spausdintus šaltinius, juos vertina kritiškai, daro savas išvadas, taiso anksčiau rašiusių klaidas.

Žemaičių vyskupiją aprašė kun. prof. Bronislovas Laus. Savo darbui pasinaudojo vyskupijos archyvu, savo patyrimu, o iš spausdintų raštų daugiausia vysk. M. Valančiaus veikalu « Žemaičių Vyskupystė ».

Apie kai kurias atskiras Marijos šventoves ir jų stebuklingus paveikslus yra parašytų daugiau ar mažiau vertingų monografijų. Jas visas čia suminėti neįmanoma, todėl jas paduosime prie atatinkamos vietovės išnašose.

1. VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOJE

1) Asava — Lydos apskr. Rodūnės dekanato bažnytkaimis, 75 km. į pietus nuo Vilniaus, šiandien už Lietuvos ribų, nors Asavos gyventojų 90 procentų yra lietuviai. Pirmąją medinę bažnyčia šioje vietoje pastatė Kazimieras Franckevičius ; ji stovėjusi už pusės kilometro nuo dabartinės. Ją švedai 1706 m. sudegino. Tradicija sako, kad po bažnyčios gaisro, švedams iš tos vietos jau pasitraukus, piemenukai radę miestelyje ant medžio pakabintą Marijos paveikslą, kurį kažkas išgelbėjęs iš gaisro. Toje vietoje Jurgis Radvila 1732 m. pastatė naują medinę bažnyčią ; joje buvo patalpintas rastasis paveikslas, kuris tuoj pagarsėjo malonėmis ir stebuklais.

Apie paveikslo kilmę nėra jokių dokumentų — tik žmonių tradicija. Didžiausia Asave šventė yra Marijos Vardo, į kurią suplaukia žmonės iš tolimesnių apylinkių[1].

2) Astravas — Lydos apskr. Dubičių valsč. bažnytkaimis. Bažnyčią šioje vietoje pastatė 1458 m. Jurgis Goštautas. Vėliau tos vietos valdytojas Jonas Korsakas 1616-18 m. pastatė naują bažnyčią bei vienuolyną ir įkurdino domininkonus. Senajai bažnyčiai begriūvant,

vienuolyno prioras Hilarius Ciševskis 1787 m. išmūrijo naują bažnyčią, kuri 1866 m. rusų buvo paversta į cerkvę, o vienuolynas nugriautas. Bažnyčia katalikams grįžo 1918 m. Bažnyčioje buvo stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, 1660 m. dovanotas domininkonams Ašmenos raštininko Mikalojaus Kazimiero Wolodzkos[2].

3) Barūnai — Ašmenos apskrities miestelis, čia 1691 m. buvo pastatyta bažnyčia ir bazilionų vienuolynas. Prie vienuolyno buvo 6 klasių mokykla, kurioje XIX a. mokėsi Lietuvos rašytojai Ignas ir Leonardas Chodzkos, Antanas Eduardas Odinicas, Korsakas, A. Mickevičiaus kalėjimo draugas Fretendas ir kiti. Vėliau Barunų bažnyčia su stebuklingu Dievo Motinos paveikslu rusų buvo paversta į cerkvę, vienuolynas panaikintas, o jo rūmai griuvėsiais virto.

Stebuklingą Marijos paveikslą į Barūnus 1671 m. atsigabenęs Naugarduko bazilionų kapituloj Barūnų vyresniuoji išrinktas tėvas Juozapatas Bražyc, gavęs jį iš Višinskių šeimos. Jis paveikslą padovanojo ponui Mikalojui Piesliakui, įprašydamas paveikslą laikyti pagarboje. Piesliakas, vedęs Konstanciją Steckevičiūtę, ir valdęs Ašmenos apskrityje dvarą Kozakowszczyzną, netoli dvaro esančiame miške, pastatęs kryžių ir žnt jo pakabinęs tą paveikslą. Vėliau, atsiėmęs tą vietą, kur stovėjo kryžius, iš Boguslavo Radvilos dukters (Neuburgo kunigaikštienės) ir iš Mykolo Poplawskio, 1691 m. pastatęs medinę bažnyčią ir atidavęs ją bazilionams. Kiek vėliau medinės bažnyčios vietoje buvo pastatyta graži mūrinė bažnyčia. Joje buvo patalpintas minėtas Marijos paveikslas.

Po žmonos mirties Piesliakas tapo bazilionų ir 1697 m. miręs buvo palaidotas Barūnų bažnyčioje. Prieš savo mirtį bažnyčią globoti ir jos statybą užbaigti pavedęs Vitebsko kaštelionui Mikalojui Kazimierui Kocialui, Ašmenos maršalkai Kristupui Zienovičiui ir Steponui Kazimierui Sulistrovskiui. Kai vienintelis Mikalojaus Piesliako sūnus Jonas, būdamas Barūnų bažnyčios koliatorium, ėmė savintis brangias prie stebuklingo paveikslo sudėtas aukas, tatai sužinojęs, atvyko į Barūnus metropolitas Leonas Zaleskis ir, viską ištyręs, patraukė koliatorių į teismą, reikalaudamas grąžinti 70.000 neteisėtai pasisavintų auksinų. Kai teismas bazilionams jieškinio nepriteisė, jie patys ėmėsi vykdyti teisybę : 1700 m. gegužės mėn. su ginkluotų vyrų būriu užpuolė Piesliako dvarą Kozakowszczyzną, per langą pašovė Aleksandrą Piesliaką, o Joną sugavę nuvežė į Vilnių ir ten metropolito rūmuose įmetė į kalėjimą. 1702 m. Lietuvos tribunolas, atmetęs ir bazilionų, ir Piesliako pretenzijas, atėmė iš Piesliako Barūnų koliatoriaus teises. Be to dar pareikalavo iš Piesliako įrodyti dokumentais Kozakowszczyznos dvaro paveldėjimo teisę. Jonas Piesliakas tokių dokumentų neturėjo ir jo dvaras teko bazilionams. Po šios bylos pirmuoju Barūnų vienuolyno viršininku buvo Porfirijus Kulčickis, 1703 m. tapęs Pinsko vyskupu.

XVIII a. pradžioje Barūnų Dievo Motinos paveikslą atsiėmė Chelmo vyskupas Porfirijus Važinskis, kaip savo šeimos nuosavybę. Paveikslas

buvo patalpintas vyskupo brolio Mykolo Važinskio dvare Olanuose (prie kelio iš Borų į Ašmeną), o bazilionai gavo jo kopiją. Originalas, likęs Olanuose, buvęs pieštas ant pušinių lentų, gana grubaus darbo, be jokio pagrindo (grunto). Paveikslas atrodė esąs italų mokyklos, arba bent geras italų sekimas. Vėlesnis paveikslo perpiešimas matyti ant Marijos raudono rūbo ; panašiai pastebima kita spalva ir ant Marijos veido. Lygiai vėliau pripieštos rusiškos Marijos ir Jėzaus monogramos. Paveikslo fonas rudas, Kūdikio drabužiai balti. Originalo tolimesnis likimas nėra žinomas. Barūnų bažnyčioje buvusi kopija drauge su bažnyčia tekusi pravoslavams, o 1918 m. vėl grįžo į katalikų rankas[3].

4) Brėslauja — rytų Lietuvos apskrities miestas, šiauriniame Drivėtos ežero krante, senovėje garsus savo pilimi, kaip storastijos centras, nuo 1500 m. jau turėjęs savivaldybės teises. Vytauto įsakytas, Vilniaus vaivada Manvydas 1424 m. čia pastatė pirmąją katalikų bažnyčią ir pravoslavams cerkvę. Bažnyčiai pasenus, Didysis Lietuvos Kunigaikštis Aleksandras apie 1500 m. pastatė iš medžio naują parapinę bažnyčią ir apdovanojo ją turtais. XVIII a. Brėslaujoje buvo lotynų apeigų katalikų, unitų bažnyčios ir pravoslavų cerkvė. Kai Kosciuškos sukilimo metu rusų kariuomenė 1794 m. bažnyčią sudegino, tai to laiko klebonas Ignotas Novickis 1826 m. pastatė naują, jau mūrinę. O kai ji vėliau pasidarė permaža, tai 1897 m. kun. Prano Birutavičiaus ir parapiečių lėšomis buvo pastatyta didesnė iš plytų ir akmenų.

Bažnyčios didžiajame altoriuje yra senas, nežinomas kilmės Dievo Motinos paveikslas. Jis kitados yra buvęs unitų bažnyčioje, nes XVIII a. autoriai (Nereziusz) jį mini tenai esant. Naikinant uniją ir uždarius unitų bažnyčią, paveikslas teko lotynų apeigų katalikams. Paveikslas žmonių laikomas stebuklingu. Gautosios malonės niekad nebuvo užrašomos, tik prie paveikslo prikabinti votai rodo, kad žmonės čia patiria įvairių malonių. Į Marijos Dangun Ėmimo ir Gimimo šventes į Brėslaują kasmet suplaukia 10-15 tūkstančių žmonių.

Paveiksle Dievo Motina atvaizduota iki pusės, ant kairės rankos laikanti kūdikėlį Jėzų. Paveikslas papuoštas sidabro drabužiu, žvaigždėmis ir vainikais ant Marijos ir Kūdikio galvų[4].

5) Gardinas. Lietuvos-Lenkijos karalius Steponas Batoras (1575-1586) istoriniame pietų Lietuvos mieste Gardine 1584 m. įkurdino jėzuitus, kurie po karaliaus mirties iš čia pasišalino ir vėl grįžo 1621 m. Jiems Gardine bažnyčią ir vienuolyną 1647-54 m. pastatė Smolensko vyskupas Pranciškus Izajkovskis. Kiek vėliau Gardino jėzuitus aprūpino turtais Lietuvos kardininkas Kristupas Kaleckis. Įkūrę 1621 m. kolegiją, jėzuitai tuoj subūrė jaunimą į Marijos sodaliciją.

Panaikinus jėzuitų ordiną, vienuolyno pastatų dalyje buvo įrengtas kalėjimas, o kiti atiduoti pravoslavų soborui ir katalikų klebonui. Didinga jėzuitų bažnyčia su 2 keturaukščiais bokštais ir 3 skarda dengtomis kupolomis, dar 1732 m. gražiai atnaujinta ir 1733 m. vysk. Potoc-

kio pakonsekruota, buvo atiduota parapijai. Ji iki mūsų laikų yra gražiausias senojo Gardino papuošalas.

Dar ir šiandien buv. jėzuitų bažnyčioje, dešinėje navoje, taip vad. Studentų koplyčioje, yra stebuklingas Marijos paveikslas. Jėzuitų lai-

Buv. jėzuitų, dabar parapinė bažnyčia Gardine.

kais šioje koplyčioje būdavo mokinių pamaldos, o patį paveikslą globojo Marijos sodalicija. Paveikslo istorija yra tokia.

Karaliaus Jono Kazimiero laikais (1648-1668) tą paveikslą iš Romos parvežė domininkonų provinciolas ir padovanojo Lietuvos kan-

cleriui Stanislovui Albrechtui Radvilai. Po jo mirties paveikslas teko domininkonui Kuklinskiui, o šis jį padovanojo Vaitiekui Želarovskiui. Pastarasis prieš savo mirtį apsigyveno Gardine, kad galėtų geriau pasiruošti mirčiai. Jėzuitų aprūpintas šv. sakramentais, savo testamente paveikslą užrašė jėzuitų kolegijos studentų sodalicijai. Testamentas buvo paskaitytas, dalyvaujant kolegijos profesoriams ir miesto valdybos nariams. Tai įvyko 1664 m. liepos mėn. 3 d.

Jau iš seniau Želarovskis tą paveikslą labai gerbė ir laikė stebuklingu, nes prie jo daugelis buvo patyrę malonių ir stebuklų. Kai karo su

Marijos altorius su stebuklinguoju paveikslu Gardine.

Maskva metu 1661 m. Želarovskis drauge su 21 bajoru pakliuvo rusams į nelaisvę ir buvo uždarytas Gardino kalėjime, iš kalėjimo sargų sužinojo, kad visi belaisviai bus nužudyti. Išsilaisvinti atrodė nesą jokios galimybės, nes kalėjimo sienos buvo labai stiprios, o langai nepasiekiami. Baimės apimti kaliniai, Želarovskio paraginti, pasiaukojo Marijai, kuri

atvaizduota Želarovskio turėtame paveiksle. Atgavę išsigelbėjimo viltį, geležgaliu pradėjo ardyti kalėjimo sieną ir per tris valandas iškirto tokią angą, kad pro ją galėjo visi pabėgti. Patsai Želarovskis paliudijo, kad kartą jo dvare Kubak, atvykęs rusų karininkas rinkti maisto, būdamas eretikas, pamatęs ant sienos kabantį Dievo Motinos paveikslą, pradėjo piktžodžiauti Marijai. Želarovskio prašomas liautis, dar labiau šėlo. Bet čia pat buvo ir nubaustas : kritęs ant žemės suimtas baisių skausmų. Želarovskiui neliko nieko kito, kaip skubiai jį išvežti į stovyklą.

Kadangi garsas apie stebuklus, įvykusius prie to paveikslo, buvo žinomas ir plačiau, jėzuitai prašė Vilniaus vyskupo, kad juos ištirtų ir aprobuotų. Vysk. Jurgis Bialozaras 1664 m. liepos mėn. 20 d. paskyrė tam reikalui komisiją : kun. Kazimierą Vaišnorą ir kun. Stanislovą Katauską, kurie atvykę į Gardiną apklausinėj o žmones ir užregistravo 102 stebuklus, įvykusius per Marijos užtarimą, besišaukiant jos pagelbos prie to paveikslo. Daug žymių asmenų prieš vyskupą ir komisijos narius prisiekė, kad komisijos ištirti ir užrašyti faktai yra tikri. Tada vyskupo sprendimu paveikslas buvo pripažintas stebuklingu. Sekančiais metais jėzuitai surengė dideles to paveikslo į Studentų koplyčią perkėlimo iškilmes. Gardino priemiestyje buvo pastatytas specialus pavilionas su puikiai išpuoštu altoriumi, kur buvo patalpintas gausiai iliuminuotas paveikslas. Liepos mėn. 13 d. rytą čia susirinko cechai su vėliavomis, miesto tarybos nariai, apylinkės ponai, daug dvasiškių ir apie 5.000 maldininkų. Po iškilmingų mišių ir pamokslo, paveikslas buvo uždėtas ant specialaus vežimo, kurį stūmė 4 Marijos sodalicijos nariai. Per visą miestą triumfališkai vežant, paveikslas buvo lydimas giesmių, artilerijos patrankų šūvių. Atgabenus į jėzuitų bažnyčią, iškilmės buvo baigtos atatinkamomis pamaldomis ir Te Deum laudamus himnu.

Patsai paveikslas, 35 X 30 cm. dydžio, nupieštas ant vario skardos, apkabinėtas votais, seniau buvo padengtas aukso rūbu, padovanotu Vilniaus vaivados Kazimiero Sapiegos. Kai tas brangus rūbas buvo kažkieno pavogtas, dabar paveikslą puošia toks pat sidabrinis rūbas ir vainikas.

Prieš altorių stovi įdomus senovinis suolas, papuoštas 16 vaizdų iš paveikslo istorijos. Vienas jų vaizduoja Želarovskio ir draugų pabėgimą iš kalėjimo, o kitas iškilmingą paveikslo pergabenimą į jėzuitų bažnyčią.

Panaudojant vyskupo komisijos tyrinėjimų protokolus, 1686 m. Vilniuje buvo išleista Gardino stebuklingo paveikslo istorija : « Sumaryusz cudów i łask znakomitych Najśw. P. Maryi Studenckiej Kongregacyi grodzieńskiej ». Vilniaus vyskupas, duodamas tai knygai aprobatą, apie paveikslą taip rašo : « Visiems yra gerai žinoma, kad prieš 30 metų įvairiose vietose, o per 22 metu Gardino studentų sodalicijos koplyčioje, prie to Marijos paveikslo, labai dažnai, dangaus pagalba, yra gaunama malonių. Todėl ir asmenišku įsitikinimu, ir atsižvelgdamas

į sodalicijos narių prašymą, visu ganytojišku nuoširdumu, leidžiu spausdinti tą stebuklų santrauką ir nuoširdžiai trokštu, kad toji knyga kaip galima greičiau ir kuo plačiau paplistų. 1686 m. lapkričio mėn. 25 d. ».

Minimoje knygelėje, turinčioje 91 puslapį, yra aprašyta 20 stebuklingų išsigelbėjimų nuo mirties, 9 išgijimai suparalyžuotų, 18 atgavusių regėjimą ir 53 kitokie įvairūs pagijimai bei patirtos kitos malonės. Knygos gale įrašyta sekanti pastaba : « Per 30 metų tas paveikslas skleidžia savo garbę, todėl jis apkabinėtas daugybe votų. Sidabrines akis, rankas, kojas, dantis, liežuvius ir net ištisas žmogaus figūras matė visas Gardino apskritis. O sidabrinių lentelių yra ten be skaičiaus ».

Daugybė prie paveikslo sukabintų votų buvo panaudoti paveikslo papuošimui. Po jų buvo kabinami nauji. Tas rodo, kiek žmonės gerbė šį paveikslą ir kiek prie jo yra patyrę malonių. Betgi jėzuitams apleidus Gardiną, ir paveikslo garsas pamažu nyko. Paskutiniais laikais Gardine mažai kas žinojo apie tą paveikslą, kuris seniau taip buvo garsus stebuklais [5].

6) Gudagojis — miestelis Ašmenos apskr., išgarsėjęs dėl Marijos stebuklingo paveikslo. Padavimas sako, kad dabartinio Gudagojo vietoje, senovėje didelių miškų viduryje, stovėjusi maža trobelė girios sargui gyventi. Nežinia iš kur toje trobelėje XVII a. atsiradęs Dievo Motinos paveikslas ir ėmęs garsėti stebuklais. Apylinkės žmonės, jį dažnai lankydami, tą vietą vadinę « Būda gojuje ». Iš to ir kilęs tos vietos pavadinimas Gudagojis.

Toji vieta buvo Vainių šeimos nuosavybė. Matydamas didelį žmonių pamaldumą prie to Marijos paveikslo, Polocko stovyklininkas Juozapas Vainius ir jo žmona Liudvika Sulistrauskaitė 1764 m. Gudagojuje pastatė karmelitams vienuolyną ir bažnyčią Marijos Aplankymo titulu o 1777 m. Vilniaus vysk. Ignotas Masalskis prie tos bažnyčios sudarė parapiją ir pavedė ją administruoti karmelitams. Nuo karmelitų čia įsikūrimo, garsas apie patiriamas prie paveikslo malones dar plačiau pasklido. Karmelitai svarbesnius stebuklingus įvykius užrašinėjo ir skelbė spaudoje. Jie taipgi išleido gražų to paveikslo atvaizdą. 1820 m. vyskupo vizitacija mini, kad prie paveikslo yra daugybė votų.

1832 m. rusai panaikino Gudagojo karmelitų vienuolyną, rūmus pardavė žydui, o bažnyčią uždarė. Ją už 40 aukso rublių nupirko viena pamaldi ponia. Patsai paveikslas Glykophylusa (Umilenije) tipo (Marija glaudžianti prie savęs Kūdikį) buvo perkeltas į Ašmeną.

Gudagojo katalikai vis rūpinosi, kad toje Marijos garbei pašvęstoje vietoje vėl būtų laikomos pamaldos. Pagaliau 1878 m. rusų valdžia leido Gudagojo bažnytėlėje laikyti pamaldas šeštadieniais ir Marijos šventėse. Pamaldų laikyti atvažiuodavo Salų parapijos kunigai. Kažkuriose Marijos šventėse (Škaplierinės, Aplankymo, Dangun Ėmimo ir Gimimo) būdavo laikomos iškilmingos pamaldos, į kurias iš plačios apylinkės susirinkdavo apie 10.000 žmonių.

Stebuklingas Marijos paveikslas Gudagojyje.

Atidarius bažnyčią pamaldoms, vietoje stebuklingo paveikslo, didžiajame altoriuje buvo pakabintas kitas Dievo Motinos paveikslas, papuoštas sidabro rūbais, atgabentas iš Slobudkos karmelitų uždarytos bažnyčios, o virš jo pakabinta nedidelė senojo paveikslo kopija. Taip buvo ligi 1905 m., kada katalikai gavo daugiau laisvės. Tada vėl buvo atgaivinta Gudagojo parapija. Parapijiečiai atnaujino bažnyčią ir susigrąžino iš Ašmenos stebuklingąjį paveikslą.

Tasai paveikslas, nedidelio formato, vaizduoja Švč. Mariją, laikančią Jėzų ant dešinės rankos. Paveikslą dengia puikaus darbo sidabro rūbai. 1820 m. vizitacijoje minėti votai, paveikslą perkilnojant, dingo. Padavimas, einąs iš lūpų į lūpas, mini kelis nuostabius prie to paveikslo pagijimus. Tarp kitų pasakojama apie vieną aklą ponią,

kuri, prie to paveikslo besimelsdama, atgavusi regėjimą. Kita, sunkiai sirgdama, sapne buvusi paraginta aplankyti Gudagojo Dievo Motiną. Ji ten buvusi nugabenta ir staiga pasveikusi : namo jau grįžusi pati pėsčia [6].

7) Rukainiai — bažnytkaimis apie 15 km. nuo Vilniaus į rytus, prie Vilniaus Ašmenos plento. Padavimas sako, kad čia pirmąją bažnyčią apie 1400 m. pastatęs Vytautas. Tikresnė žinia — kad pirmoji medinė bažnyčią, šv. Vaitiekaus vardo, XVI a. buvo įkurta Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio. Kai 1812 m. bažnyčią sudegė, 1814 m. naują atstatė Vilniaus archidiakonas Mykolas Dukalskis. Rusai 1866 m. bažnyčią užgrobė ; 1918 m. ji vėl grįžo katalikams. Prieš bažnyčios užgrobimą bažnyčioje buvęs stebuklingas Marijos paveikslas. Smulkesnių žinių apie tą paveikslą ir jo tolimesnį likimą nėra [7].

8) Rykantai — bažnytkaimis esąs apie 20 km. į vakarus nuo Vilniaus, prie Vilniaus — Kauno plento. Prieš I pasaulinį karą Rykantai priklausė Vievio parapijai. Apie 1585 m. Talvaiša (Adomas, Žemaičių kaštelionas?) pastatė šioje vietoje kalvinų soborą, kurį 1688 m., drauge su turtais, atidavė Trakų domininkonams Lietuvos kancleris Marcijonas Oginskis. Seniau Rykantų bažnyčioje buvęs stebuklingas Marijos paveikslas, kurį XVIII a. viduryje globojo Marijos Nekalto Prasidėjimo brolija, gavusi iš pop. Klemenso XIII (1758-69) atlaidų ir privilegijų[8].

9) Subatninkai — Ašmenos apskr. miestelis, apie _ 40 km. į pietus nuo Ašmenos, kur 1545 m. Zigmantas Senasis įsteigė pirmąją bažnyčią. Kadangi Subatninkai priklausė Radviloms, tai įsigalėjus protestantizmui ir Subatninkų bažnyčia patyrė «eretikų sunaikinimo» — kaip rašoma bažnyčios aktuose, ir neturėjo kunigo. Grįžęs į katalikų tikėjimą, Albrechtas Radvila 1573 m. klebonu į Subatninkus pakvietė kun. Visockį, grąžino eretikų užgrobtą bažnyčios turtą ir jį dar žymiai padaugino. «Dievo teismo šaukiuosi — rašė uolus Dievo garbės gynėjas A. Radvila — kad niekas šios mano fundacijos neišdrįstų liesti, nes kitaip neišvengs rūstaus teisingojo Dievo teismo ».

Apie 1755 m. Starodubo storasta ir Subatninkų valdytojas Jurgis Abramavičius pastatė naują medinę bažnyčią. Toji bažnyčia išstovėjo iki 1900 m., kada kun. J. Mikeliūnas pastatė gotiško stiliaus mūrinę bažnyčią, daugiausia pinigais Subatninkų ponų Vladislovo ir Janinos Umiastauskių.

Didžiajame bažnyčios altoriuje yra senas Švč. Mergelės Marijos paveikslas, laikomas stebuklingu ir tokiu vadinamas senuose Vilniaus vyskupijos aktuose. Pieštas ant vario skardos, papuoštas sidabro rūbu ir vainikais, apkabinėtas deimantais, briliantais, perlais, aukso retežėliais ir kitokiomis brangenybėmis. Marija vaizduojama su Kūdikiu ant kairės rankos.

Vietinis padavimas sako, kad dar tada, kai Subatninkuose nebuvo

bažnyčios, tas paveikslas buvo kažkieno vežamas per tą vietą. Kai atvyko į dabar stovinčios bažnyčios vietą, arkliai sustojo ir jokiu būdu nebuvo galima jų pavaryti. Tai buvęs ženklas, kad toje vietoje paveikslas turįs likti. Dėl to toje vietoje buvusi pastatyta bažnyčia ir joje patalpintas paveikslas. J. I. Kraševskis rašo, kad paveikslą nupiešusi Romoje kažkokia ponia, o Naugarduko vaivadienė Jadvyga Vencevičienė jį padovanojusi Subatninkų bažnyčiai.

Senoji medinė Subatninkų bažnyčia.

Parapijos aktai yra tik nuo 1844 m. Juose apie paveikslo kilmę nėra jokių žinių. Apie seniau patirtas prie to paveikslo malones mažai kas plačiau žino. Tik prie paveikslo 54 votai (vienas iš 1767 m.) liudija, kad ir čia Marija, kaip kitose vietose, išklausydavo žmonių prašymų.

XVII a. buvo išleistas Subatninkų Dievo Motinos paveikslėlis su tokiu lenkišku eilėraščiu :

Subatos dieną Marija pamilo,
Subatninkus savo stebuklais dabino.
Dėl to Tavo paveikslą mes taip garbiname
Subatninkiečiams ir sau pagalbos prašome [8a].

10) Šumskas — Vilniaus apskr. (į rytus nuo Vilniaus) miestelis, kur 1696 m. bažnyčią pastatė Mykolas Šumskis ir pakvietė čionai domininkonus. Jie 1767 m. pastatė naują mūro bažnyčią. 1848 m. domininkonų vienuolynas buvo panaikintas, o jų bažnyčia 1866 m. paversta į cerkvę ; 1917 bažnyčia vėl grįžo katalikams.

Domininkonų laikais bažnyčioje buvo stebuklingas Marijos paveikslas (Čenstakaviškės kopija), pieštas Vaidzevičienės, dovanotas bažnyčios steigėjo, papuoštas paauksuotais sidabro rūbais ir vainikais [9].

11) Trakai. Vytautas Didysis savo tėviškėje Trakuose 1409 m. pastatydino Marijos Aplankymo vardo bažnyčią, kuri išgarsėjo

stebuklingu Marijos paveikslu, kaip tradicija sako, dovanotu paties Vytauto. Tą paveikslą Vytautas gavęs dovanų iš Bizantijos imperatoriaus Manuelio II Paleologo (1391-1425) savo krikšto proga. Manoma, kad tas paveikslas, kaip vainikavimo proga padarytas įrašas sako, esąs tas pats, kurį Bizantijos imperatorius Jonas II Komnenas (1118-1143), nugalėjęs persus ir hunus, grįždamas į Konstantinopolį, ir priskyręs savo pergales Marijos užtarimui, įvežęs į miestą ant sidabrinio triumfališko vežimo, traukiamo keturių baltų žirgų.

Trakų bažnyčioje paveikslas tuoj ėmęs garsėti stebuklais. Taigi Trakų Dievo Motinos paveikslas yra seniausias ir pirmasis Lietuvoje pagarsėjęs stebuklais. Praslinkus vos 40 metų, paveikslas jau buvo apkabinėtas votais, paliktais dėkingų žmonių, gavusių prie to paveikslo malonių. Pradžioje stebuklingi įvykiai niekeno nebuvo registruojami, nė užrašinėjami. Tik daug vėliau, vietos klebonas Simonas Mankevi-

Trakų bažnyčia po I pasaulinio karo.

čius pradėjo svarbesniuosius registruoti. Jis 1645 m. paskelbė spaudoje 23 stebuklingus įvykius prie to paveikslo, su pastaba, kad skelbiąs tik kai kuriuos, nes visų stebuklų nesą įmanoma nei suminėti, nei suskaičiuoti. Štai keletas iš jų.

Sofija Mafaitė 1611 m. buvo suparalyžuota. Gydytojai atsisakė ją pagydyti. Tada ji šaukėsi Trakų Dievo Motinos užtarimo ir greitai pasveiko. Kaip padėką Marijai, prie paveikslo paaukojo sidabrinę len-

telę. 1616 m. vienos šeimos vaikas užspringo kaulu. Tėvai, nerasdami kitur pagalbos, šaukėsi Trakų Dievo Motinos ir kaulas iš vaiko gerklės tuoj iškrito. 1643 m. vienas berniukas ežere paskendo ir tik po 2 valandų buvo sužvejotas ir ištrauktas ant kranto be gyvybės žymių. Tėvai, nerasdami jokios pagalbos kitur, maldoje pavedė jį Trakų Dievo Motinai ir vaikas staiga atgijo. Viena akla moteris 1644 m. prie to paveikslo atgavo regėjimą.

Stebuklų garsas plačiai paplito ne tik po Lietuvą, bet ir gudų, ukrainiečių ir prūsų žemėse. Iš tolimų vietų pradėjo keliauti maldininkų būriai į Trakus, jieškodami savo sielai ir kūnui sveikatos. O kai kraštą paliesdavo didelės nelaimės : karai, maras, badas, visų akys nukrypdavo į Trakus, imdavo šauktis Dievo Motinos užtarimo, maldaudami atitolinti nelaimes. Tuo būdū Trakų Dievo Motina imta laikyti ypatinga Lietuvos globėja ir užtarytoja. Kai 1603 m. Lietuvoje ėmė siausti maras, o paskui dėl liūčių grėsė ir badas, Vilniaus vyskupas Benediktas Vainius surengė iškilmingą atgailos procesiją iš Vilniaus į Trakus prašyti Dievo Motinos pagalbos. Po to greitai lietūs liovėsi, maras baigėsi, ir todėl nuo to laiko kasmet iš Vilniaus į Trakus buvo daromos procesijos (ypačiai į Marijos Gimimo šventę) padėkoti Marijai už patirtas malones. Atskiras procesijas darydavo Vilniaus akademijos studentai su profesoriais, brolijos ir net atskiros bažnyčios su tikinčiųjų būriais. Ir net tik iš Vilniaus : procesijos į Trakus atvykdavo iš Kauno, Merkinės ir kitų Lietuvos miestų.

Kai vyko karas su Maskva dėl Smolensko, 1611.IV.12 į Trakus buvo atvykusi karalienė Konstancija, lydima jėzuito Skargos, prašyti Marijos globos karaliui Zigmantui Vazai ir išmelsti sėkmės karaliaus karo žygiui prie Smolensko. Iš tikrųjų, Smolenskas, kurį kariuomenė laikė apgulusi dvejus metus, po trijų mėnesių buvo paimtas.

Vilniaus vyskupai XVII a. savo pranešimuose Šv. Sostui, tarp kitų stebuklingų paveikslų, ypačiai pabrėžia Trakus. Vyskupas Eustachijus Valavičius 1629 m. pranešime rašo : « Dievas suteikė įvairiose bažnyčiose Marijos paveikslų, garsių daugybe stebuklų, ypačiai Trakų prepozitūroje iš senovės garsų, kur kiekvienoje Marijos šventėje pastebimas nuostabus žmonių suplaukimas ir nuoširdus pamaldumas »[10].

Matyt Trakų Dievo Motinos paveikslo garsas buvo jau plačiai paplitęs, kad popiežiaus nuncijus 1639. VII. 16 pranešė Romon kaip svarbų faktą, kad karalius Vladislovas Vaza 1639 VII. 10 iš Vilnius nuvykęs į Trakus pagarbinti stebuklingąjį Dievo Motinos paveikslą [11].

Kare su Maskva 1655 m. maskoliai užėmė Vilnių, Kauną ir Gardiną. Jie miestuose viską plėšė ir naikino. Neaplenkė nė Trakų : bažnyčia buvo sunaikinta, tačiau stebuklingas Marijos paveikslas buvo paslėptas ir nepateko į jų rankas. Kai 1661 m. rusai iš Lietuvos buvo išvaryti, Vilniaus vysk. Aleksandras Sapiega liepė paveikslą pergabenti į Vilniaus katedrą ir patalpinti jį šv. Kazimiero koplyčioje. Iškilmingomis pamaldomis ir procesijomis su tuo paveikslu į kitas Vilniaus baž-

nyčias buvo prašoma Lietuvai Marijos užtarimo ir pagalbos, saugoti ją nuo karo ir maro nelaimių.

Tačiau Trakų klebonas Valentinas Judickis vis rūpinosi, kad paveikslas greičiau būtų sugrąžintas į Trakus. Tai buvo padaryta 1667. IX. 8. su labai iškilminga procesija iš Vilniaus į Trakus. Joje dalyvavo keturi vyskupai : Vilniaus Aleksandras Sapiega, Smolensko — Kazimieras Pacas, Gudijos sufraganas (tit. Gracianopolio vysk.) Mikalojus Slupskis ir Vilniaus koadjutorius Gotardas Tyzenhausas.

Švedų karaliaus Karolio XII kariuomenei 1702 m. užėmus visą Žemaitiją, Kauną ir Vilnių, Smolensko vyskupas ir Vilniaus kapitulos kanauninkas Eustachijus Katavičius, bijodamas, kad Trakų Dievo Motinos paveikslas nebūtų eretikų išniekintas, pergabeno jį į Vilnių ir paslėpė savo rūmuose. Prie jo vyskupas laikydavo šv. mišias ir leisdavo paveikslą aplankyti ir prie jo pasimelsti tik patikimiems ir gerai pažįstamiems žmonėms. Karui pasibaigus, paveikslas vėl buvo grąžintas į Trakus.

Bet ir vėlesniais laikais Trakų Dievo Motinos paveikslas neturėjo ramybės. I pasaulinio karo metu, Trakų klebonas kun. K. Maliukevičiaus paveikslą išvežė į miškuose esantį Žagarinės kaimą. Klebonas ir to kaimo žmonės prašė miško sargą priimti į savo namus stebuklingą Trakų paveikslą. Sargas, vietoje gyvenamo namo, pasiūlė paveikslui tuščią tvartą. Tada ūkininkas Grabauskas priėmė paveikslą į savo namus, užleidęs jam erdviausią ir gražiausią kambarį, čia prie paveikslo buvo laikomos šv. mišios. į jas susirinkdavo daugybė apylinkės žmonių. Karo frontui praėjus, paveikslas buvo perkeltas į Vilniaus katedrą, o po metų rugsėjo 8 d. vėl grąžintas į Trakus.

Nuostabus yra Žagarinės miško sargo, siūliusio paveikslui vietą tvarte, likimas : plėšikai jį patį miške nužudė, o, užpuolę namus, nudūrė žmoną ir kelis vaikus, patį gi namą padegė. Išliko gyvi tik tie vaikai, kurie buvo pasislėpę tuščiame tvarte.

XVIII a. pradžioje, žmonių pamaldumui prie Trakų Dievo Motinos paveikslo vis didėjant, ir patyrus Marijos pagalbos įvairiose visą kraštą palietusiose nelaimėse, Vilniaus vysk. Konstantinas Brzostovskis 1718 m. pasirūpino paveikslą apvainikuoti Vatikano vainikais. Tai buvo pirmasis Marijos paveikslas Lietuvoje taip pagerbtas. Iš viso iki tol Lietuvoje-Lenkijoje tik vienas Čenstakavos paveikslas 1717 m. buvo tokiu būdu vainikuotas. Greičiausia lenkų pavyzdys paskatino ir Vilniaus vyskupą turėti Šv. Sosto autoritetu vainikuotą paveikslą Lietuvoje. O seniausias ir stebuklais garsiausias buvo kaip tik Trakų Dievo Motinos paveikslas.

Jau Vytautas Didysis buvo padovanojęs tam paveikslui brangius aukso vainikus, sveriančius po 3 su puse svaro kiekvienas, papuoštus brangiais, akmenimis. Kada ir kodėl tie brangūs vainikai nuo paveikslo buvo nuimti, nėra žinios (jie buvo laikomi Trakų bažnyčios ižde kaip istorinės brangenybės). Iki iškilmingo Trakų Dievo Motinos paveikslo

vainikavimo, jį jau puošė brangūs gryno aukso vainikai : ant Marijos galvos dovanotas Lietuvos kanclerio ir hetmono Leono Sapiegos (†1633), o ant Kūdikio galvos — dovana Lietuvos vicekanclerio Aleksandro Naruševičiaus.

Pamaldumas ir pagarba Trakų Dievo Motinai, kaip matome, tapo ne vien tik privačių žmonių reikalas. Trakų Dievo Motinos, kai kraštą ištikdavo didesnės nelaimės, šaukdavosi visa tauta, vadovaujama dvasiškijos. Trakų Dievo Motina tapo, nors oficialiai to niekam nepaskelbus, Lietuvos globėja. Tik vėliau, pagarsėjus Aušros Vartų Marijos paveikslui, Trakai buvo lyg ir pamiršti, nors prie paveikslo sukabinti ir vėlesniųjų laikų votai rodo, kad čia Marija nenustojo dalinusi savo Sūnaus malones ne tik eiliniams žmonėms, bet ir į istoriją patekusiems asmenims.

Po iškilmingo paveikslo apvainikavimo pradėta rūpestingai užrašinėti stebuklingi įvykiai Trakuose į knygą vardu « Skarbiec Krolowej nieba i ziemi od Stolicy Apostolskiej ukoronowanej ». Iki 1783 m. toje knygoje buvo užrašyti 42 stebuklingi įvykiai. Yra ir iš vėlesnių laikų. Pvz. 1902. II. 15 Trakų miesto burmistras Konstantinas Piadzevičius, drauge su žmona Emilija pareiškė, kad jų duktė iš mirtinos ligos pagijo tik per Trakų Dievo Motinos užtarimą. Kai duktė susirgo difteritu ir tymais, gydytojas pareiškė, kad mergaitės mirtis neišvengiama. Susijaudinę tėvai atbėgo prie paveikslo prašyti Marijos pagalbos. Jie užprašė viešas pamaldas (litaniją) ir patys karštai meldėsi. Duktė tuojau pasveiko. Tais pat metais iš Vilniaus į Trakus atvyko pėsčias Grigalius Cidzikas, 75 metų amžiaus atsargos mokytojas, kuris buvo jau apakęs, bet padaręs apžadus — jei atgausiąs regėjimą — pėsčias atliksiąs maldingą kelionę į Trakus, netrukus atgavo regėjimą ir savo pažadą išpildė.

Patsai paveikslas niekad nebuvo atydžiau tyrinėtas, nė pagrindiniau atnaujintas. Todėl vieni autoriai sako, kad jis yra pieštas ant kipariso medžio lentų, kiti — ant vario skardos. Paveikslas iš užpakalio yra padengtas ąžuolo lentomis, o iš priekio sidabro drabužiais. Nors tradicija, kad jis yra padovanotas Vytauto, dokumentais nėra įrodyta, tačiau nėra pagrindo ja ir netikėti. Betgi iš kur Vytautas tą paveikslą gavo, kyla abejonių dėl to, kad kai kurių meno istorijos žinovų nuomone paveikslas nesąs Bizantijos stiliaus. Abejotina, ar jis galėjo būti atsiųstas iš Konstantinopolio. Greičiau jis esąs Vakarų dailininkų darbo. Bet jeigu jau rišti paveikslo istoriją su Manueliu II Paleologu, tai galėjo būti ir taip, kad imperatorius jį Vytautui atsiuntė tada, kai jis, ieškodamas Europoje pagalbos prieš turkus, važinėjo po Italiją, Prancūziją, Vokietiją ir Angliją. Taigi galėjo Vytautui dovaną pasiųsti ir kur nors Europoje gavęs Marijos paveikslą. Betgi kiti tvirtina, kad tas paveikslas tikrai yra bizantiniško stiliaus. Tą pripažįsta ir kritiškasis F. Klosas[12]. Savo dovana imperatorius galėjo jieškoti Vytauto ir jo didžiulės valstybės palankumo.

Paveiksle Marija atvaizduota veidu į priekį, dešine ranka palai-

kanti kūdikėlį Jėzų, sėdintį ant jos kelių, o kairėje rankoje laikanti trijų žiedų gėlę. Kūdikis dešinę ranką padėjęs ant knygos, o kaire siekia Motinos laikomos gėlės (kiti aiškina, kad tai yra laiminimo gestas, bet paprastai paveiksluose laiminimas vaizduojamas dešine ranka). Kai kas aiškina, kad Rytuose nėra paveikslų, kur Marija rankoje turėtų

Galloro (netoli Romos) stebuklingas Marijos paveikslas (Marija turi gėlę rankoje).

gėlę ; tokių randama tik Vakaruose. Pvz. netoli Romos esančioje vietovėje Galloro yra panašus Marijos paveikslas, laikomas stebuklingu, pop. Pijaus VII 1816 m. vainikuotas. Tame paveiksle Marija irgi laiko kairėje rankoje trijų žiedų gėlę.

Balinsikis rašo (Starožytna Polska, III, 304, 316), kad seniau paveikslas buvęs didesnis : jame Marijos figūra buvusi pilna. Tik 1600 m.

darant bažnyčios remontą, nežinia dėl kokių priežasčių, paveikslas buvo sutrumpintas, apatinė dalis nupiauta, ir dabar Marija yra tik iki pusės.

Apie Trakų Dievo Motinos stebuklingą paveikslą yra gausi literatūra, tačiau kritiško ir istoriško šio paveikslo aprašymo pasigendama. Nuo pat XVII a. pradžios buvo pagaminta daugybė šio paveikslo kopijų — paveikslėlių ir medalikėlių, gamintų daugiausia užsienyje[13].

Latvijos žymiausioji Marijos šventovė Aglonoje turi stebuklingą Marijos paveikslą — Trakų Dievo Motinos paveikslo kopiją, nors liaudyje yra paskleista legenda, kad Aglonos paveikslas esąs originalas, o Trakuose esanti tik kopija. Paveikslo kompozicija yra visiškai vienoda, tik paveikslą dengiąs metalinis drabužis ir vainikai yra kitoki. Paveikslas pieštas ant lentos, žinovų manymu, XVII a. Taigi jis yra senesnis, už Aglonos bažnyčią, kuri čia domininkonams buvo pastatyta apie 1700 m. Pirmajai bažnyčiai sudegus, 1768 m. domininkonai pasistatė naują, dabartinę mūro bažnyčią, kurios didžiajame altoriuje buvo įrengtas minėtas paveikslas. Aglonos domininkonai greičiausia jį gavo iš Lietuvos domininkonų[13'].

12) Valkininkas. Be senos parapinės Valkininkų bažnyčios, įsteigtos karalienės Bonos, Valkininke buvo Marijos Aplankymo pranciškonų bažnyčia, 1635 m. pastatyta Lietuvos kardininko Kristupo Chaleckio. Su šia bažnyčia buvo sujungta atskira koplyčia, Loretu vadinama, statyta 1776 m. gvardiono (kurį laiką buvusio Lietuvos pranciškonų provinciolu) Bonaventūros Bujalskio. Tame « Lorete » buvo Marijos Loretiškės statula, tiksliau, Loreto statulos kopija. Marija atvaizduota su vainiku ant galvos ir skeptru rankoje. Kūdikis, prisiglaudęs prie Motinos, rankoje laiko žemės rutulį. Ši statula buvo laikoma stebuklinga. Pranciškonai buvo išleidę Valkininko stebuklingos Dievo Motinos statulos paveikslą, pieštą J. O. Petrausko su lenkišku parašu : «Tikras atvaizdas P. Marijos Loretiškės, garsios stebuklais Pranciškonų bažnyčioje Valkininke ». Bažnyčia rusų panaikinta 1837 m.[14]

13) Vilniaus Verkai. Čia bažnyčią ir domininkonų vienuolyną 1664 m. pastatė Vilniaus vysk. Jurgis Bialozaras. Jis čia įsteigė ir Kryžiaus Kelius (Kalvarijas). Turtais domininkonus apdovanojo vyskupai Aleksandras Sapiega (1666-71), Mikalojus Pacas (1672-84) ir Mykolas Zienkavičius (1730-62). Domininkonų vienuolynas Verkuose buvo rusu uždarytas 1850 m.

Didžiajame bažnyčios altoriuje dabar yra stebuklingas Marijos paveikslas (Barūnų kopija), pieštas XVII a. ir kažkieno dovanotas trinitorių bažnyčiai Trinapolyje. Kai 1832 m. trinitoriai buvo panaikinti, paveikslas pergabentas į Verkus, kur ir dabar randasi[15].

14) Vija — Ašmenos apskr., netoli 1920 m. Lietuvos—Gudijos sienos. Pirmąją mūrinę bažnyčią pastatė Trakų vaivada Petras Kiška. Mstislavo vaivada Mikalojus Kiška 1631 m. ją atidavė bernar-

dinams. Bažnyčioje buvo stebuklingas Marijos Loretiškės paveikslas. Jono Kazimiero laikais, karo su Maskva metu, maskoliai sudegino bažnyčią ir vienuolyną. Gaisre žuvo ir stebuklingas paveikslas [16].

15) Vilnius — Lietuvos sostinė yra garsi ne tik savo bažnyčių gausumu (1940 m. jų Vilniuje, su priemiesčiais, buvo 38), bet ir stebuklingais Marijos paveikslais beveik kiekvienoje bažnyčioje, o kaikuriose jų yra net po kelis. Garsiausias jų, nors ne pats seniausias, yra

a) *Aušros Vartuose.* Kai totoriai įsiveržė į Lietuvos-Lenkijos valstybę, Vilniaus miesto gyventojai apsigynimui nutarė Lietuvos sostinę apvesti mūrais. D. L. Kng. Aleksandras 1503. IX. 6 Gardine rašytame rašte leido pačių miestelėnų lėšomis ir jėgomis apvesti miestą mūru ir jame įtaisyti 5 ginamuosius vartus. Aušros Vartai, tada dar bevardžiai, turėjo būti pastatyti netoli Švč. Trejybės cerkvės (vėliau bazilionų unitų bažnyčia). Per vienerius metus, paskubomis buvo išvesti mūrai su 4 vartais, kurių dabartiniai Aušros Vartai buvo įrengti pačiame miesto gale, pavojingiausioje priešų puolimo vietoje. Mūrai buvo baigti 1522 m. Kai rusai 1799-1802 nugriovė miesto mūrus kartu su vartais, tai Aušros Vartai, dėl ten esančio Marijos paveikslo, buvo palikti.

Ligi XVI a. šie vartai buvo vadinami Kriavos, paskui Medininkų vartais, nes pro juos ėjo kelias į tas vietoves. Paskui (pirmą kartą raštuose 1594 m.) imta vadinti Aštrieji Vartai (porta acialis, ostra brama). Šis pavadinimas atsirado nuo tos miesto dalies vardo, nes šis Vilniaus galas sudarė smailų, aštrų kampa ir buvo vadinamas Aštriuoju Kampu. Lietuviškas pavadinimas — Aušros Vartai yra jau iš naujesnių laikų.

Apie paveikslo atsiradimą Aušros Vartuose yra įvairių nuomonių.

Manoma, kad pastačius vartus, visoje Europoje įsigalėjusiu papročiu, vartuose buvo pakabinti šventi paveikslai — vartų globėjai. Tuo būdu atsiradę Aušros Vartuose iš vidaus Dievo Motinos paveikslas, o iš lauko V. Jėzaus paveikslas. Taip byloja tradicija. Ar iš tikrųjų taip buvo, negalima nei tvirtinti, nei neigti, nes tam reikalui nėra jokių šaltinių. Dr. Zahorskis yra linkęs palaikyti šią tradiciją: «Dievo Motinos paveikslas Medininkų vartuose nieku nuo kitų vartų paveikslų nesiskyrė ir jokio ypatingo pamaldumo prie jo nebuvo. Kai pirmutinis Aušros Vartų paveikslas, laikui bėgant, oro sąlygų buvo sunaikintas, tada Vilniaus magistratas, antroje XVI a. pusėje užsakė kuriam nors Vilniuje dirbusiam dailininkui nupiešti du vienodo dydžio paveikslu, būtent, dabartinį Aušros Vartų Dievo Motinos ir V. Jėzaus (Salvator Mundi) »[17].

W. Przyalgowskis savo veikale « Żywoty biskupów wileńskich» (I, 191) rašo : « Protestantai apie 1570 m. niekino Šventųjų garbinimą, paveikslus ir relikvijas ; jėzuitai kiek galėdami stengėsi palaikyti žmonėse tą niekinamą tikėjimą, pargabendami iš Romos ir užsienio puikių paveikslų, pieštų geriausių dailininkų ». Iš to Tadas Sieczka daro išvadą,

kad ir Aušros Vartų paveikslas buvo pakabintas miesto vartuose apie 1570 m., pieštas arba Vilniuje italų mokyklos dailininko, arba pargabentas iš užsienio. Tam paskatą davę jėzuitai, gynėjai katalikybės nuo protestantizmo [18].

Kun. M. J. Rolewicz paveikslo atsiradimą nukelia į daug vėlesnį laiką. Jo nuomone, Dievo Motinos paveikslą Aušros Vartams užsakę

Aušros Vartų koplyčia mūsų laikais.

basieji karmelitai. Kai 1626 m. buvo įkurtas jų vienuolynas prie Aušros Vartų, dabartinio paveikslo tenai dar nebuvo [19].

Autorius, rašęs apie Aušros Vartus lenkų « Encyklopedja Powszechna » (XXVII t.), atmeta Rolewicziaus tvirtinimą ir sako, kad karmelitų rūpesčiu paveikslo atnaujinimo laikas sumaišytas su jo kilmės laiku.

Tėvas Vaclovas (kapucinas) mano, kad Aušros Vartų paveikslas yra pirminis, ir kad jis gamintas apie 1500 m. Vilniuje italo arba italų mokyklos vietinio dailininko [20].

Seniausias spausdintas šaltinis apie Aušros Vartus yra karmelito Hilariono parašyta ir 1761 m. atspausdinta «Relacja o cudownym obrazie Nayświętszey Maryi Panny, który w Wilnie na Ostrej Bramie. . . nieustannemi słynie cudami », kurioje sakoma : « Apie kilmę ir senumą to paveikslo, iš kur jis atsirado ir nuo kurio laiko tikintieji pradėjo jį ypatingai garbinti, jokios iš niekur neturime žinios. Nors Gerb. Tėvas Hilaras, savo gyvenimo šventumu ir Dievo žodžio skelbime uolumu pasižymėjęs, 1707 m. parašė plačią apie tą Švenčiausiosios paveikslą istoriją, tačiau joje nėra jokių davinių, nei įrodymų apie jo kilmę ir pradžią ; ten vien tik aprašytos malonės, gautos tų, kurie save pavedė Švenčiausios Motinos globai ».

Minėtas karmelitas Hilaras rašo, kad «Tėvas Motiejus Vilniaus basųjų karmelitų vienuolyno įsteigimo istorijoje, parašytoje apie 1667 m., sukūrė puikią panegyriką, kurioje galbūt buvę galima rasti žinių apie to paveikslo kilmę, bet, deja, minėta istorija įvairių revoliucijų ir neramumų metu pražuvo ».

Dr. M. Skrudlik, 1924-27 parašęs dvi studijas apie Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslą, lyginęs ir nagrinėjęs šaltinius, bandė nustatyti paveikslo sukūrimo datą, sugretindamas jo medžiagą ir techniką su kitais ano meto tos rūšies paveikslais. Jis padarė išvadą, kad paveikslas esąs Krokuvos tapytojų cecho nario Luko darbas iš 161-6-1628 m.

Pirmiausia autorius atmeta tvirtinimą tų, kurie paveikslo kilmę nukelia į XVI a., nes tuo laiku Dievo Motina be Kūdikio niekur nebuvo piešiama. Tada visur vyravęs « Hodegetria » tipas. Nuo šio tipo nukrypimas prasidėjęs tik XVII a., bet Lenkijoje, dėl įsigalėjusios tradicijos, tai įvyko dar vėliau. Tiesa, jau XV a. randame vienintelį Marijos be Kūdikio tipą — tai Skausmingoji Dievo Motina (Mater Dolorosa). Jis kilęs iš triptikų, kur centriniame paveiksle buvo vaizduojamas Prikryžiuotasis, o šoniniuose — Dievo Motina ir šv. Jonas. Skrudliko manymu, ir Aušros Vartų paveikslas yra kilęs iš panašaus triptiko, kurio šoniniuose sparnuose buvo vaizduojama iš vienos pusės arkangelas Gabrielis, o iš kitos Marija, klausanti arkangelo apreiškimo, kad ji išrinkta būti Dievo Motina. Šitoks autoriaus prileidimas kaip tik griauna jo tezę, kad paveikslas yra tik iš XVII a. Marijos be Kūdikio vaizdavimas, nutolęs nuo « Hodegetria » tipo, kaip tik ir išaiškinimas bandymu dar XVI a. vaizduoti Mariją pagal triptikų siužetą.

Pagal Skrudliką Marija be Kūdikio imta vaizduoti tik baroko amžiuje Bolonijos mokyklos ir ispanų dailininkų. Lenkijoje prieš 1600 m. dar nebūta italų mokyklos įtakos. Ji prasidėjusi tik tada, kai į Lenkiją atvyko pirmasis italų dailininkas venecijietis Dolabella. Iki 1600 m. vienas kitas italų menininkas yra dirbę karaliaus tarnyboje, bet tai buvo sporadiški atsitikimai, neturėję įtakos į lenkų dailininkų darbus.

Žinoma, šitoks samprotavimas yra teisingas tik tuo atveju, jei Aušros Vartų Marijos paveikslas yra pieštas lenkų dailininkų Krokuvoje.

Autorius toliau pripažįsta, kad Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas yra italų mokyklos įtakoje gamintas. Taigi jis galėjęs būti nutapytas tik po 1600 m. Bet iš kitos pusės lygiai galimas dalykas, kaip rašo « Encyklopedja Powszechna », kad paveikslas nutapytas 1500-1505 m. o 1626 m. pagrindinai perpieštas. Kadangi Skrudlikas savo studiją rašė dar prieš tai, kai 1927 m. Aušros Vartų paveikslas, besirengiant jį vainikuoti, buvo prof. J. Rutkowskio pagrindinai ištirtas ir konservuotas, jo tvirtinimas, kad paveikslas niekad, išskyrus rankas, nebuvęs perpieštas, neatitinka tikrenybei[21].

Toliau Skrudlikas bando jieškoti, kas buvęs Aušros Vartų paveikslo autorius. Jis manosi radęs autorių asmenyje Krokuvos cecho dalininko Luko kuris 1616-1644 m. dirbęs prie Krokuvos Dievo Kūno bažnyčios restauravimo ir nupiešęs tai bažnyčiai keletą paveikslų. Iš archyve likusių bažnyčios restauravimo sąskaitų matyti, kad tarp italų (Dolabella, Vagioli) ir lenkų (Podkora, Wódka, Dugosz, Balcer) dailininkų dažnai minimas Lukas, kuris 1624-25 m. nupiešęs tos bažnyčios dviem šoniniam altoriam Marijos ir Jėzaus paveikslus. Marijos paveikslas esąs visiškai panašus į vilniškį, tik vietoje sukryžiuotų rankų, Krokuvos Marija laiko jas sudėjusi maldai. Kiekvienas, kas yra matęs abu paveikslu, tuoj pasakys, kad juodu yra vieno ir to paties dailininko darbas. Tą rodo ir vienoda paveikslų piešimo technika, dažų spalvos, panaudotoji medžiaga ir kit.

Taip atrodė Skrudlikui, kuris būtinai norėjo įrodyti, kad Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas pieštas ne Vilniuje, bet Krokuvoje ir ne kieno nors kito, o tik Krokuvos lenkų dailininkų cecho nario Luko.

Pagal Zahorskį, kartu su Marijos paveikslu, Vilniaus magistratas užsakęs ir V. Jėzaus paveikslą, skirtą išorinei Aušros Vartų sienai ; paveikslas ten kabojęs ligi 1654 m. tada karmelitai jį pernešę į savo vienuolyną ir jis ten išbuvęs ligi vienuolyno panaikinimo, o paskui patekęs į Vilniaus katedrą. Skrudliko manymu, ir šis paveikslas esąs visiškai panašus į Krokuvos Dievo Kūno bažnyčios šoninio altoriaus Luko pieštą Išganytojo paveikslą. Skrudlikas iš šio panašumo daro išvadą, kad tiek Vilniaus, tiek Krokuvos paveikslai yra arba vieni antrų kopijos, arba visi keturi piešti to paties dailininko.

Po tokios ilgos ir išsamios studijos apie Aušros Vartų Marijos paveikslą, Skrudlikas visgi tikslios paveikslo atsiradimo datos neturi. Lygiai nėra žinoma nė autoriaus pavardė, nes iš Krokuvos dailininkų cecho aktų matyti, kad 1616-37 m. laikotarpyje, tą vardą turėjo cecho nariai : Ziełazowicz, Kraščinski, Apanowicz ir Porębowicz[22].

Aušros Vartų paveikslo kilmės klausimas paaiškėjo po to, kai paveikslas 1927 m. prof. J. Rutkowskio buvo nuodugniai ištirtas ir restauruotas. Žymus Vilniaus meno specialistas J. Klosas tvirtina, kad Aušros Vartų paveikslas priklauso italų XVI a. vidurio mokyklai. Greičiausia

jis pieštas Vilniuje, kur Zigmanto Augusto dvare tuomet yra buvę ir italų dailininkų. Klosas savo išvadą remia prof. J. Rutkowskio atydžiai atliktais tyrinėjimais, kada buvo padaryta medžiagos analizė, ištirta pati technika, stilius. Rasta, kad paveikslas pirmiausia buvo pieštas tempera (vandeniniais dažais) ant 8 sujungtų ąžuolinių lentų, padengtų plonu kreidiniu sluogsniu. Taip buvo piešiami paveikslai Rafaelio gadynėje. Vėliau, paveikslui apgedus, jis buvo perpieštas alie-

Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas be papuošalų.

jiniais dažais, o rūbai padaryti barokiniai. Tai galėjo įvykti XVII a. antroje pusėje ar XVIII a. pradžioje[23].

Yra dar viena nuomonė (pakartota Liet. Enciklopedijoje), kuri Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslą susieja su karalienės Barboros Radvilaitės asmeniu. Šios romantiškos nuomonės šalininkai sako, kad buvęs pavogtas vienas Barboros paveikslas. Karalienei 1551 m. mirus,

tas paveikslas buvęs kiek priderintas religinei minčiai ir po kiek laiko viešai išstatytas, kaip Švč. Mergelės paveikslas Aušros Vartuose (gal 1570 m. jėzuitų, kada ten dar nebuvo jokios koplyčios?). Kiti tvirtina, kad dailininkas, piešdamas Aušros Vartų paveikslą, modeliu ėmęs gražuolę Barborą, jai dar gyvai esant Vilniuje — apie 1540 m.

Kad Aušros Vartų Dievo Motinai būtų pozavusi Barbora, sunku patikėti, nes apie 1540 m. ji dar buvo nežymi Trakų vaivados Goštauto, vos dvidešimties metų, žmona. Tačiau negalima nė griežtai neigti, kad Barboros portretas vėliau negalėjo būti panaudotas modeliuojant Dievo Motinos veidą. Renesanso laiko papročiais tokių faktų yra buvę. Kita vertus, galėjo būti ir taip, kad tiek Aušros Vartų Dievo Motinos, tiek Barboros paveikslai buvo piešti vieno ir to paties dailininko. Kiekvienas dailininkas turi savitą stilių ir todėl jo darbai turi tam tikro panašumo. Pvz. pas italų žymiuosius dailininkus tiek Madonų, tiek šiaipjau moterų portretai turi tam tikro panašumo. Tai išplaukia iš dailininko stiliaus.

Bet jau visiškai neįtikėtinas dalykas, kad Radvilaitės portretas būtų pavirtęs Dievo Motinos paveikslu, ir apie 1570 m. iškabintas viešai, kaip religinis, praėjus tik 20 metų nuo Barboros mirties. Vilniečiai, kurie Barborą dar atsiminė gyvą, būtų tik pasipiktinę Dievo Motinos paveiksle radę pažįstamos moters bruožus. O tai būtų buvęs vanduo ant bejsigalinčių protestantų malūno, niekinančio šventųjų paveikslus ir jų garbinimą. Tokio netakto atsargieji jėzuitai (jeigu jie tikrai Aušros Vartų paveikslą 1570 m. pakabino) tikrai nebūtų galėję padaryti.

Savotišką Aušros Vartų paveikslo kilmės versiją paskelbė T. Narbutas savo istorijoje V tome. Jis tvirtina, kad kun. Danieliaus Lodziatos užrašuose iš 1649-69 m. radęs žinią, jog Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas esąs parvežtas į Vilnių D. L. Kng. Algirdo iš Krymo[24]. Kai rusai okupavo Lietuvą, jie pasigavę šią žinią ėmė skelbti, kad Aušros Vartų stebuklingasis paveikslas esąs graikiškai pravoslaviškas ir todėl turįs būti atimtas iš katalikų. Tuo reikalu buvo prirašyta nemaža raštų, nors jų mokslinė vertė yra labai menka. Bevykstant tuo reikalu polemikai spaudoje, paveikslui ėmė grėsti rimtas pavojus iš valdžios pusės. Buvęs unitas, vėliau atsimetėlis, metropolitas Siemaška rimtai rengėsi tą paveikslą užgrobti. Jis savo 1860 m. testamente prašė caro jo kūną palaidoti pravoslavų Šv. Dvasios vienuolyne, ten pakabinus «kadaise rusišką» Aušros Vartų paveikslą. Muravjovas buvo jau nutaręs uždaryti Aušros Vartų koplyčią, čia jam talkino rusams parsidavęs Aušros Vartų klebonas ir vyskupijos valdytojas prel. Žilinskis, siūlydamas paveikslą perkelti iš koplyčios į bažnyčią. Bet iš Muravjovo jis išgirdo, kad paveikslas esąs ne katalikų, bet pravoslavų nuosavybė. Muravjovo planas nebuvo įvykdytas tik dėl to, kad tais pačiais 1865 m. pats Muravjovas buvo iš Lietuvos atšauktas.

Aušros Vartų paveikslo garsas prasidėjo tik nuo karmelitų įsikūrimo Vilniuje (1626 m.).

Karmelitai pop. Urbono VIII buvo atsiųsti į Vilnių 1620 m., kad čia globotų unitų dvasinę seminariją ir pravestų bazilionų unitų vienuolynuose reformą. Unijos šulas, vėlesnis metropolitas, Rutskis juos maloniai priėmė ir karmelitai 1621 m. Vilniaus burmistro Ignoto Dubovičiaus lėšomis pradėjo statyti savo vienuolyną prie Aušros Vartų, priešais unitų Švč. Trejybės bažnyčią. 1626-1650 m. Lietuvos vicekanclerio Stepono Paco lėšomis, buvo pastatyta graži Šv. Teresės bažnyčia, kurią 1654 m. Vilniaus vysk. Jurgis Tiškevičius iškilmingai konsekravo.

Vos tik bažnyčia buvo baigta, 1655 m. į Vilnių įsiveržė rusai. Per penkerius metus Lietuvos sostinė buvo rusų naikinama. Vienuoliai buvo išnovyti, išvaikyti, pamaldų nebuvo. Betgi nežymus Aušros Vartų paveikslas nebuvo tada paliestas. Atmušus švedus nuo Čenstakavos vienuolyno (1656 m.), karaliui Jonui Kazimierui paaukojus Lietuvą ir Lenkiją Marijai (1656. IV. 1), ir vilniečių širdys nukrypo į Marijos paveikslą, kabantį Aušros Vartuose. Sakoma, kad tuo metu nekartą virš miesto, nakties metu buvo matomas Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo vaizdas. Tas dar labiau atkreipė vilniečių dėmesį į Aušros Vartus. Kai 1661 m. iš Vilniaus rusai buvo išvyti, karmelitai grįžo ir dar uoliau ėmėsi platinti Marijos garbę prie Aušros Vartų paveikslo.

Aušros Vartų Dievo Motinos ypatingas garbintojas buvo karmelitas Tėvas Karolis. Jis 1668 m. pasistengė gauti iš miesto magistrato privilegiją globoti Aušros Vartų paveikslą ir pastatytą jam koplyčią. Paveikslas buvo perneštas į Šv. Teresės bažnyčią, o virš vartų pastatyta medinė koplyčia, išpuošta paveikslais ir įrašais. Į ją 1671 m. buvo perkeltas paveikslas jau papuoštas brangiu sidabro rūbu, padirbtu Vilniaus auksakalių cecho, kurį 1715 m. kėsinosi pavogti rusų caro Petro kareivis, bet, pagal legendą, jo šventvagiška ranka liko paralyžuota. Tas rūbas yra labai vertingas meno darbas : piaustytas ir skaptuotas rankomis, o paauksuotas ugnyje. Atvaizduotas kaip gėlių apsiaustas, rožių, tulpių, narcizų, gvazdikų, chrizantemų mišinys. Vainikai, kurie iki 1927, m. puošė Marijos galvą, buvo vietinės kilmės : vienas jų gamintas XVIII a. pradžioje, kitas to pat amžiaus gale. Jie nebuvo brangaus metalo, kaip ir akmenys, juos puošią nebuvo tikri. Vainikavimo proga buvo pagaminti jau tikro aukso vainikai, senesnių vainikų pavyzdžiu, Vilniaus auksakalio Ksavero Gorzykowskio [25].

Nuo paveikslo perkėlimo į koplyčią įsigalėjo paprotys kas vakaras, susirinkus žmonėms gatvėje, giedoti Marijos litaniją.

Kilus 1706. V. 18 gaisrui ir iš visų pusių apsupus bažnyčią, paveikslas buvo perkeltas į bažnyčią. Ugnis nei bažnyčios, nei koplyčios nepalietė. Tai buvo laikoma ypatinga Marijos globa. Po mėnesio paveikslas vėl buvo grąžintas į koplyčią. Bet 1715. V. 26 gaisro metu sudegė ir medinė Aušros Vartų koplyčia, tik patį paveikslą karmelitai išgelbėjo ir patalpino bažnyčios didžiajame altoriuje.

Sudegusios medinės koplyčios vietoje buvo pastatyta mūrinė koplyčia, į kurią 1726 nr., dalyvaujant 4 vyskupams, dvasiškijai, ponams

ir liaudžiai, paveikslas buvo labai iškilmingai perneštas. Paveikslą nešė Vilniaus vaivada Mykolas Pacas, Lietuvos kancleris Kristupas Pacas ir Lietuvos maršalka Hilaras Palubinskas. Dvylika pamokslininkų ta proga skelbė Marijos garbę. Mūrinė koplyčia išliko ligi mūsų laikų, tik 1829 m. ji buvo karmelito Tėvo Mauricijaus restauruota ir jai duotos vėlyvo klasicizmo formos. 1830-40 greta koplyčios pastatyta erdvi galerija, dviejų aukštų, su stiklo langais, kad iš ten būtų galima sekti

Aušros Vartų koplyčios vidus iš šono XIX a.

pamaldas prie stebuklingojo paveikslo. 1927 m. koplyčia vėl pagrindinai atremontuota, panaudojus jos papuošimui votų sidabrą. Nuo 1844 m., rusams uždarius karmelitų vienuolyną, Aušros Vartai su Šv. Teresės bažnyčia pavesta pasauliniams kunigams. Ji liko pasaulinių kunigų rankose ir tada, kai po I pasaul. karo prie Šv. Teresės vėl įsikūrė basieji karmelitai.

Dar 1773 m. pop. Klemensas XIV koplyčią pripažino vieša ir tais pat metais prie jos įsteigė Marijos Globos broliją, o jos nariams sukeikė atlaidų [26].

Konservuojant ir atnaujinant paveikslą 1927 m., nuėmus nuo jo sidabro rūbus, rasta, kad paveikslas yra 1,8 m. X 1,6 m. dydžio, pieštas ant ąžuolo lentų. Marijos galvą supa paauksuota aureolė su spinduliais ir tarp jų 12 žvaigždžių. Kaklas pridengtas baltu šalių. Drabužis—žalsvai mėlynos spalvos apsiaustas, užmestas ant galvos. Ant Marijos pečių raudona klostyta tunika su plačiomis atlenktomis rankovėmis. Po galvos apsiaustu dar balta skara. Paveikslo fonas bronzinis. Pačiame paveiksle rasta 2683 skylės nuo vinių, kuriomis buvo prikalta rūbas ir votai. Vienoje vietoje paveikslas peršautas, matyt, švedų 1702 m., kada jie gynėsi Aušros Vartuose nuo juos puolančio Lietuvos kariuomenės būrio. Nustatyta, kad pirmykštis paveikslas buvo darbas renesanso laikų tapytojo, dar nenusikračiusio gotikos tradicijomis. Kaip minėta, paveikslas buvo perpieštas XVII a. pabaigoje ar XVIII a. pradžioje aliejiniais dažais. Dalinį paveikslo perdažymą atliko dar Kanutas Rusieckis 1840 m. Paveikslo monumentalumas, jo formų didingumas ir kiti pažymiai leidžia manyti, kad jis buvo pieštas ne bažnyčios altoriui, bet vietai, kur jis matomas iš tolo.

Apie Aušros Vartų stebuklingumo garsą, jau minėtas Tėvas Hilarionas rašo : « Tačiau yra tikra, kad prieš mūsų vienuolyno įsteigimą, tas šv. paveikslas neturėjo jokio kulto nė žymesnės pagarbos, o tik buvo garbinamas paprastu, katalikams pritinkamu būdu, kokiu garbinami kiti, bet kurioje vietoje esą nepagarsėję stebuklais, paveikslai. Nebuvo tada nė jokios koplyčios, nė stebuklingiems paveikslams įprastinių papuošalų, o tik toje pat, kur ir dabar, vietoje, šiek tiek į mūrą įleistas, su langeliais arba durelėmis, ne visai keturkampės formos, uždaromas nuo paveikslui kenkiančio sniego ir lietaus. Prie jo buvo labai mažas balkonėlis, pasiekiamas iš kitos pusės prastais ir siaurais laiptais, skirtais pamaldiems žmonėms prilipti ir uždegti (jei kas aukoja) lempą ar žvakę. Kai Dievo pagalba 1626 m. buvo pradėtas statyti Vilniaus vienuolynas prie Aušros Vartų, tuojau Tėvai (karmelitai V.) pradėjo asmeniškai patys tą paveikslą gerbti ir savo pavyzdžiu tikinčiuosius prie pamaldumo ir pagarbos raginti. Nors ... jie neturėjo iš miesto paveikslą saugoti pavedimo, vistik pradėjo galvoti, kaip pagarbą ir pamaldumą prie to Švč. Mergelės Marijos paveikslo padidinti ir išplatinti»[27].

Lygiai ir jėzuitas V. Kojalavičius, rašęs apie stebuklingus Marijos paveikslus Lietuvoje 1650-1671 m., Aušros Vartų dar nemini. Ir Vilniaus vyskupų pranešimuose Šv. Sostui iš XVII a. pirmosios pusės (kur vis paminimas stebuklingas Trakų Dievo Motinos paveikslas) apie Aušros Vartus dar nėra nė žodžio.

Pirmoji žinia apie ypatingą paveikslo gerbimą yra basųjų karmeličių kronikoje, kai jos iš Liublino atvyko į Vilnių. Ten rašoma : « Gruodžio 17 d. (1638 m.) atvykome į Vilnių prieš 11 val. ; tuojau aplankėme

mūsų Tėvus (karmelitus V.). Mus nuvedė į Šv. Teresės bažnyčią. Visos poromis . . . nuėjome prie Švč. Marijos altoriaus. Labai puikus yra tas Švenčiausios Mergelės paveikslas. Tėvai paliepė atidengti uždangą, kad galėtume pamatyti Švč. Mergelės paveikslą ... jie kalbėjo su mumis Švč. Marijos litaniją»[28].

Pirmą kartą paveikslą, jau kaip stebuklingą, mini ta pati kronika 1654.1.10 karmeličių nuodėmklausio Tėvo Lauryno mirties proga : « Jis surado vienuolynui daugybę geradarių, paliko taip pat atmintį savo pamaldumu į Švč. Mergelę Mariją, nes jos paveikslui, kuris stebuklingas randasi mūsų gerb. Vilniaus Tėvų bažnyčioje, įtaisė iš aukso (?) labai gražų ir brangų rūbą, pats prižiūrėjo kalimo darbą ir, kas tam reikalinga, rinko iš geradarių ; reikia pripažinti kad darbas išėjo labai gražus ir brangus, nes kainavo 2.000. Rūbas buvo nukaltas iš aukso (?) ir papuoštas perlais bei įvairiais brangiais akmenimis. Puikus tai sumanymas ir darbas, o visa tai mūsų Tėvas skyrė garbei ir šlovei Švč. Mergelės, kurią jis ypatingai mylėjo, buvo į ją pamaldus ir kitus prie to ragino » [29].

Perkeliant paveikslą į medinę koplyčią (1671 m.), karmelitų pamokslininkai skelbė jau prie šio paveikslo įvykusius stebuklus. Hilarionas savo « Reliacijoje » tvirtina, kad 1671-1761 m. jau buvo dokumentuota 17 priesaika patvirtintų stebuklų.

Patirtas prie Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo malones karmelitai ėmė užrašinėti atskiroje knygoje, tačiau kai ji per 1715 m. gaisrą sudegė, imta vėl registruoti vėliau įvykstantieji stebuklai. Jų dalis aprašyta Hilariono « Reliacijoje ». Tarp kitų, ten skaitome, kad 1671 m. iš antro namo aukšto iškrito vaikas ir užsimušė, bet per tėvų maldas prie Aušros Vartų paveikslo atgijo. Kai 1702. IV. 5 Vilnių užėmė švedai, jų sargyba prie Aušros Vartų uždraudė prieš paveikslą giedoti giesmes, kaip iki tol buvo įprasta, ir iš viso rinktis gatvėje.. Patys vartuose susikūrę ugnį, girtuokliavo ir dainavo bedieviškas dainuškas, įžeidžiančias Dievo Motiną. Didžiojo Penktadieno naktį (1702. IX. 14) staiga sunkios geležinės vartų durys, kurias vos keli vyrai pajėgdavo darinėti, krito ant kareivių ir du jų užmušė ant vietos, o kiti du sužeisti mirė stovykloje. Po dviejų dienų Vilniaus pilies gynėjas Antanas Novosielskis, pasivedęs Marijos globai, su nedideliu kareivių būriu, puolė švedus, įsikūrusius Aušros Vartuose, ir juos iš ten išvijo. Daugelis švedų krito mūšyje, o lietuvių niekas nenukentėjo. Tada švedų kulka pataikė į patį paveikslą. Novosielskis, dėkingumo už pergalę ženklan, pakabino prie paveikslo sidabrinę lentelę su atatinkamu parašu.

Nors nuo 1671 m. jau žinomi prie Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo vykstą stebuklai, tačiau dar visą XVII a. šio paveikslo stebuklingumas Bažnyčios vyresnybės nebuvo oficialiai pripažintas. Tik XVIII a. bažnytinė vyresnybė jau nerodo jokių abejonių dėl paveikslo stebuklingumo. Jau 1765 m. giesmėse paveikslas vadinamas stebuklingu ir nedraudžiama tokios giesmės giedoti. O paveikslo garso platinime šalia karmelitij stoja ir jėzuitai. Vilniaus Akademija 1676 m. pasirenka

Aušros Vartų Dievo Motiną savo Globėja ir Užtarytoja. Paveikslo stebuklingumo garsas pamažu išeina iš Vilniaus ribų, ypačiai XIX a. Prie to prisidėjo 1823 m. pakartota Hilariono « Reliacija » ir A. Mickevičiaus, Slovackio, Syrokomlės-Kondratavičiaus poezija. Moniuška 1846-

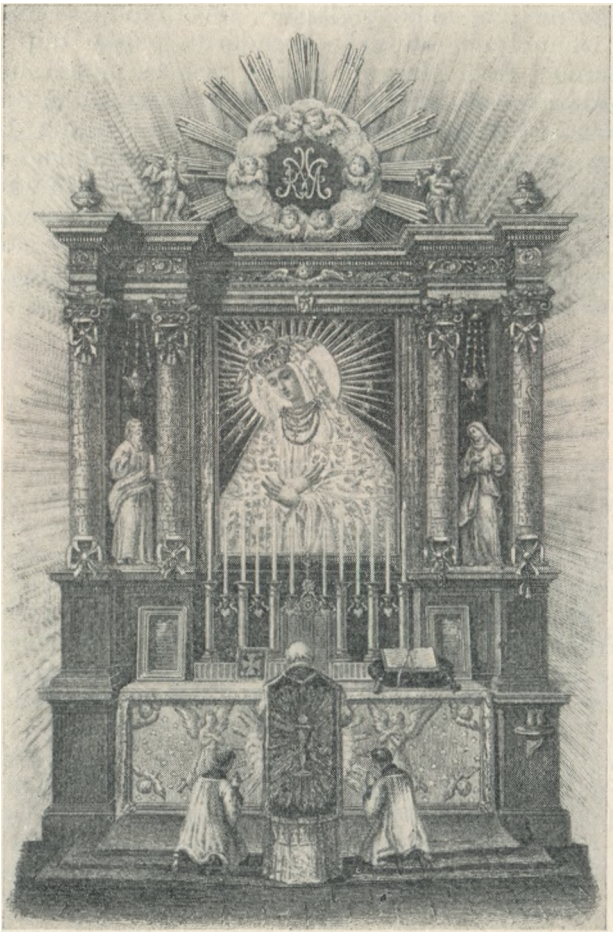

Aušros Vartų altorius su stebuklinguoju paveikslu XIX a.

55 m. sukomponavo 4 Aušros Vartų Marijos litanijas lotyniškam tekstui. Paryžiuje 1854 m. buvo išspausdinta speciali, Vilčinsko albumo paveikslais iliustruota, maldaknygė « Ołtarzyk Ostrobramski », kur yra J. Ig. Kraševskio prakalba, Syrokomlės, Lenartavičiaus ir Deotymos rašytos giesmės, be to, aktai prie stebuklingojo paveikslo, trys Marijos

pasveikinimai Aušros Vartuose, Valandėlės apie Švč. Mariją Aušros Vartuose, įvairios maldos visokiuose sielos ir kūno reikaluose. Jau ir senosios giesmės, karmelitų laikais giedamos, turėjo ne tik religinį, bet ir patriotinį pobūdį. Jose Švč. Mergelė vadinama «Gedimino pilies apsauga tvirtoji », « Viso Vilniaus laimė vienintelė », « Aušros Vartuose gynėja galinga », «Lenku Karalienė, Lietuvos Kunigaikštienė» ir pan.

Hilariono « Reliacijoje » 1761 m. įdėta « Godzinki Ostrobramskie » (Aušros Vartų Valandėlės). Jų autorius greičiausia pats Hilarionas. Ten pat yra 3 giesmės : *a)* Bramo Święta, Bogu mila », *b)* Maria Wilna obrono ir *c)* Obrona Wielka Miasta Gedymina ». Jos irgi turbūt Hilariono sustatytos ne anksčiau kaip 1744 m., nes jose (kaip ir « Godzinkose ») minimi stebuklai įvykę XVIII a. pradžioje.

Laikui bėgant, Vilniaus gyventojams gausiai Aušros Vartus lankant, susidarė tam tikra pamaldų tvarka. Kasdien nuo aušros ligi vi-

Vaizdas į Aušros Vartus XIX a.

durdienio būdavo laikomos prie paveikslo šv. mišios. Tuo metu visą gatvę užpildydavo suklaupę žmonės. Vakarais būdavo giedama Marijos litanija ir kitos giesmės. Be bendrai visoje Bažnyčioje švenčiamų Marijos švenčių, Aušros Vartai turi tris savo ypatingas šventes : šv. Juozapo Globos (trečią sekmadienį po Velykų), Sekminėse ir Marijos Globos (trečią lapkričio mėn. sekmadienį vėliau virtusi Gailestingumo Motinos-lapkr. 16 d.). Pavasarinėje šv. Juozapo Globos šventėje Aušros Vartuose yra 40 valandų atlaidai. Sekminėse maldininkų minios, keliaudamos į Vilniaus Kalvarijas ir iš ten grįždamos, užsuka į Aušros Vartus. Iškilmingiausiai betgi švenčiama titulinė — Marijos Globos — šventė, su oktava. Per visas 8 dienas koplyčia ir gatvė pilnos besimeldžiančių žmonių. Vakarinės litanijos metu susirinkdavo jų keletas tūkstančių. Paskutinį oktavos vakarą mišparuose dalyvaudavo beveik visi Vilniaus katalikai. Minios užpildydavo gatvę net ligi Rotušės aikštės.

Aušros Vartai būdavo gražiai iliuminuoti. Mišparai būdavo laikomi Šv. Teresės bažnyčioje. Po jų vyskupas atvykdavo į koplyčią, čia, orkestrui pritariant, visi žmonės giedodavo Marijos litaniją, o ją baigus vyskupas suteikdavo palaiminimą iš koplyčios balkono. Taip buvo ligi I pasaul. karo.

Bet ir įvairių okupacijų (vokiečių, bolševikų) metu, niekad netrūko gatvėje klūpančių ir besimeldžiančių žmonių. Okupantai nepajėgė žmones sulaikyti nuo pamaldumo į Vilniaus miesto ir Lietuvos krašto Globėją.

Nuo XVII a. naujai paskirtieji Vilniaus vyskupai, darydami ingresą į katedrą, jį pradėdavo iš ŠŠ. Juozapo ir Nikodemo bažnyčios už miesto vartų. Iš ten procesija eidavo pro Aušros Vartus, kur vyskupą sveikindavo miesto magistratas. Paskui vyskupas užeidavo į Aušros Vartų koplyčią pasveikinti stebuklingojo paveikslo. Pirmasis tokia tvarka į miestą įėjo vysk. Aleksandras Sapiega 1668. VIII. 16 [30].

Senu papročiu einantieji ar važiuojantieji pro Aušros Vartus nusiima kepures. To papročio laikosi ir kitatikiai, net žydai. Dėl pastarųjų triukšmo ir prekybos po Aušros Vartais karmelitai D. L. Kunigaikštijos tribunolui 1748. VIII. 19 padavė skundą. Tribunolas 1785. VII. 23 padarė Sprendimą, kad « žydai po Aušros Vartais nestovinėtų, nedarytų savo sueigų, o iš reikalo praeinantieji nusiimtų kepures, skrybėles ir jermulkas ». Maldos nuotaikai ir rimčiai palaikyti Aušros gatvė buvo išgrįsta medžiu, rūpestingai valoma, nes tikintieji klaupia tiesiog gatvės viduryje.

Patirtų malonių ir stebuklų gausumą prie Dievo Motinos paveikslo Aušros Vartuose rodo skaičius votų, pakabintų prie to paveikslo. Kada jie pradėti kabinti, nėra tikrų žinių ; greičiausia po to, kai 1671 m. paveikslas buvo patalpintas koplyčioje ir žmonėms arčiau prieinamas.
XVIII a. pradžioje votų dar pagausėja. Sieczka paduoda votų statistiką : 1844 m. jų buvę 785, o 1856 m. jau 1438. Panašiu būdu votai gausėjo ir vėliau; iki 1927 m. jų prisirinko apie 14.000. Tai vis patirtų stebuklingų išgijimų ženklai : aukso ir sidabro širdys, rankos, kojos, akys ir kit., neskaitant kitų papuošalų ir brangių dovanų : žiedų, karolių, auskarų ir kit. Yra buvę ir su lietuviškais parašais. Vienas iš vėlesniųjų turi tokį parašą: «Dėkui Tau, Motin, už Vilnių. 1919 m.» Restauruojant koplyčią ir paveikslą, visi, bet kaip prikalinėti prie paveikslo rėmų ir altoriaus kolonu, votai buvo tvarkingai išdėstyti altoriaus šonuose. Iš sidabrinių buvo padaryti koplyčios sienų papuošimai ; lietuviškais įrašais dingo.

Dar karmelitai pasirūpino atspausdinti Aušros Vartų Marijos paveikslėlių, kurių seniausias vaizduoja paveikslą be vainikų su parašu : « Regina Regni Poloniae — Clypeus omnibus in Te sperantibus » (Lenkijos karalystės Karaliene — skydas visiems Tavimi pasitikintiems) ir su vyčiu bei ereliu. Tokių paveikslėlių iki 1902 m. išleista (bent žinomų) 28 atskiros rūšys, kiekviena po keliolika laidų. Jie piešti vokie-

čių (J. Belling, F. Lehmann, Ig. Verhelst, Diederich, C. Mayer), prancūzų (Lemercier, F. C. Wentzel) ir vietinių vilniečių (Ks. Karęgos, T. Lukaševičiaus, F. Zavadzkio, Osiemblovskio) bei lenkų varšuviečių (F. Kasprzykiewicz ir kit.). Jie spausdinti Vilniuje, Paryžiuje, Berlyne, Wissembourge (Elzase), Frankfurte, Varšuvoje, Bassano (Italijoje), Pragoje ir kitur.

Dr. T. Rewolinskis savo veikale « Medale religijne» suskaitė 33 įvairios formos ir dydžio Aušros Vartų Dievo Motinos medalikėlius. Iki mūsų laikų jų, be abejonės, yra daug daugiau.

Apie Aušros Vartus yra sukurta daugybė legendų, padavimų. Poetai yra sukūrę gražių eilėraščių-giesmių Aušros Vartų Dievo Motinai pagerbti : A. Mickevičius, Maironis, B. Brazdžionis, P. Vaičiūnas, K. Bradūnas, J. Augustaitytė-Vaičiūnienė, Salys Šemerys, Alb. Briedis, P. Karuža, J. Žalvarnis, J. Kmitas-Urbanavičius, Ks. Vanagėlis, M. Gustaitis, J. Žadavainis, Žalia Rūta-Sabaliauskas ir kit.

Aušros Vartų titulo bažnyčių Lietuvoje yra 15, Jungt. Amerikos Valstybėse 5, Argentinoje 1 ir Kanadoje 1[31].

Trinitorių bažnyčia Vilniuje.

b) *Išganytojo (trinitorių) bažnyčioje.* Trinitorių bažnyčią ir vienuolyną Antakalnyje įsteige 1694 m. Lietuvos hetmonas Kazimieras Sapiega, kada jis statėsi ten ir savo rūmus. Kas buvo bažnyčios architektas — nežinoma. Bet skulptūrinius bažnyčios darbus 1700-1705 m. atliko milanietis Petras Perty — vienas iš tų, kurie puošė ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčią Antakalnyje. Rusams panaikinus trinitorių vienuolyną, bažnyčia 1864 m. buvo paversta į cerkvę. Nuo 1918 m. vėl katalikų rankose.

Kitados vienuolyno koridoriuje buvo stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, kuris, vienuolyną panaikinus, buvo perneštas į Šv. Jono bažnyčią ir patalpintas altoriuje prie zokristijos. Paveikslas, vaizduojąs Mariją su Kūdikiu, yra paauksuotos skardos bareliefas, metaliniuose, gėlėmis išpuoštuose rėmuose. Marijos ir Kūdikio veidai bei rankos yra piešti ant drobės. Ant abiejų krūtinių yra trinitorių kryžiai, škaplieriai, ant galvų vainikai. Ant paveikslo dugno išspaustos angelų galvutės. Kūdikis Jėzus laiko rankoje žemės rutulį. Prie paveikslo metaliniame apvade yra bareliefinis parašas : « Consolatrix afflictorum, ora pro nobis» (Nuliūdusiųjų paguoda, melskis už mus)[32].

c) *Šv. Jono bažnyčioje.* Ši bažnyčia įsteigta ir pastatydinta (medinė) 1387 m. Jogailos, kaip Vilniaus miesto parapinė bažnyčia. Mūrinė, gotiko stiliaus miesto lėšomis buvo pastatyta 1426 m. ir 1427. I. 10 pašventinta Kujavų vyskupo Mykolo ir Polocko vyskupo Stanislovo. Ji turėjo archiprezbiterinės bažnyčios titulą, kurį 1518. IV. 12 atatinkama bule jai suteikė pop. Leonas X. Tas pats popiežius 1513 m. patvirtino ir pirmąją parapinę mokyklą, įsteigtą prie Šv. Jono bažnyčios. Laiko bėgyje bažnyčia vis buvo perstatinėjama ir puošiama. Paskutiniu laiku ji buvo didžiausia Vilniaus bažnyčia (60 m. ilgio, 24 m. pločio, palaikoma 14 piliorių ; altorių 22).

Kai vysk. Valerijonas Protasevičius pakvietė į Vilnių jėzuitus, jiems nupirko namus prie pat Šv. Jono bažnyčios. Jėzuitai tuojau stengėsi gauti bažnyčią savo žinion. Pasauliečiai Šv. Jono bažnyčios kunigai, vadovaujami klebono aragoniečio Roizijaus (Ruiz de Moros), ir Vilniaus magistratas tam priešinosi. Zigmantas Augustas 1571. III ginčą išsprendė jėzuitų naudai : jiems teko Šv. Jono bažnyčia, ką pop. šv. Pijus V patvirtino 1571. XII.

Jėzuitų istorikų žinios, kad reformacijai Lietuvoje įsigalėjus, Šv. Jono bažnyčia labai nukentėjusi nuo eretikų žiaurumo (protestantai pagrobę jos paveikslus ir papuošalus, sudaužę kryžius, sugriovę altorius, o bažnyčios didesniam paniekinimui prieš ją pastatę kartuves) yra aiškiai perdėtos. Šv. Jono bažnyčia nebuvo patekusi į protestantų rankas, ją valdė pasauliečiai kunigai, ir ji niekad nebuvo apleista. Jei bažnyčia iš tikrųjų būtų buvusi tokiame stovyje, kaip ji kai kieno vaizduojama, tai jėzuitams nebūtų buvę su kuo dėl tos bažnyčios kovoti. Faktas, kad jėzuitai, gavę nuosavybėn, bažnyčią išpuošė, įvedė joje iškilmingas pamaldas. Pastačius šalia bažnyčios akademijos rūmus,

pati bažnyčia nuo 1579 m. tapo akademijos bažnyčia ir tokia liko ligi 1773 m. jėzuitų ordino uždarymo. Joje vykdavo iškilmingos ceremonijos, kai čia atsilankydavo karaliai : Steponas Batoras, Zigmantas Vaza, Vladislovas Vaza, Jonas Kazimieras. Šitoje bažnyčioje pirmasis Vilniaus akademijos rektorius P. Skarga ir tos pat akademijos profesorius

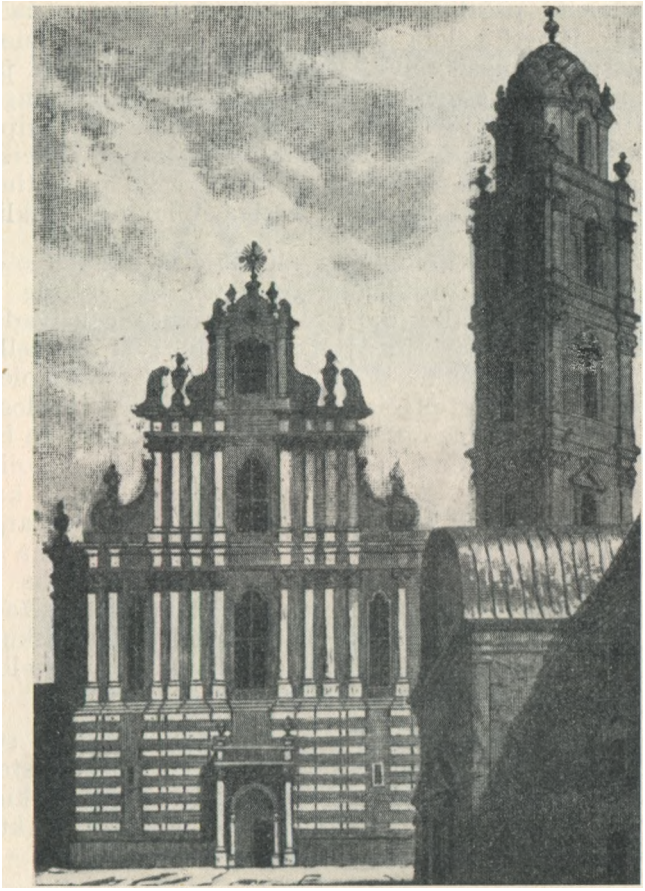

šv. Jono bažnyčia Vilniuje.

K. Širvydas sakė pamokslus, o M. Sarbievskis 1636 m. čia viešai, karaliaus Vladislovo Vazos akivaizdoje, gynė daktaro disertaciją.

Per maskolių okupaciją 1655-61 m. Šv. Jono bažnyčia smarkiai nukentėjo, ir 1667 m. karalius Jonas Kazimieras įpareigojo Vilniaus miesto gyventojus ją atstatyti. Tada bažnyčia gavo baroko stiliaus for-

mas : nuo gatvės buvo pastatytos 7 koplyčios ir atskirai apie 50 m. aukštas bokštas, dominuojąs visame mieste.

Po 1737 m. gaisro bažnyčia vėl buvo atrestauruota, perdirbti jos altoriai, įrengti iš Polocko jėzuitų bažnyčios atgabenti vargonai. Tuo pačiu metu pastatytas ir vakarinis fasadas.

1825-27 m. prof. Podčačinskis Šv. Jono bažnyčią restauruodamas ir suklasikindamas, pašalino statulas, užtepė freskas, sunaikino pilio-rių papuošalus, išmetė keletą altorių ir puikią sakyklą. Tuo pat metu keli, laikomi stebuklingais, Švč. Marijos paveikslai buvo pašalinti ir dingo. Juos mini ankstesnieji rašytojai. Vėliau, vietoje dingusių, buvo atgabenti kiti iš rusų valdžios uždarinėjamų bažnyčių. Taip visą laiką Šv. Jono bažnyčia buvo ir liko stebuklingų Marijos paveikslų pante-onas. Čia suminėsime tik tuos, kurie yra išlikę iki paskutinių laikų ir kuriuos Vilniaus tikintieji ypatingai gerbia ir laiko stebuklingais.

Loreto Dievo Motinos statula yra altoriuje vadinamame « Loretas », kuris įrengtas aukštai už didžiojo altoriaus. Šią statulą parvežė iš Loreto 1647 m. ir tame altoriuje įrengė Vilniaus vicevaivada Kazimie-ras Javloševskis. O jau 1650 m. V. Kojalavičius rašė (Miscellanea), kad ji esanti ypatingai garbinama ir kad prie jos pakabinta apie 300 votų. Pas Gumppenbergerį, dar plačiau šios stebuklingos statulos garsą pa-duodamas, V. Kojalavičius aprašo tokį atsitikimą. Kai jau buvo įreng-ta Loreto koplyčia ir iškilmingai tenai patalpinta parvežtoji iš Italijos statula, vienas Vilniaus gyventojas ėmęs skleisti gandą, kad jėzuitai apgaudinėją žmones, kad statula esanti ne iš Loreto pargabenta, o tik jėzuitų kolegijoje pačiame Vilniuje padirbdinta. Marija melagį nu-baudusi : jo burna ir liežuvis apsidengę dvokiančiomis žaizdomis. Vargšas tada šaukęsis Marijos pagalbos : jei pagis, pasižada kasmet Marijos Aplankymo šventėje atlikti išpažintį ir vis apsiskųsti iš savo melagystės, o žmonėms viešai visą su juo atsitikimą paskelbti. Marija, stebuklingai nubaudusi, stebuklingai žmogelį išgydė [33].

Drews veikale « Methodus Peregrinationis » yra šios statulos at-vaizdas. Vėlesniais laikais, kitados garsi Dievo Motinos statula buvo lyg ir primiršta. Gal dėl to, kad ji yra nuošalesnėje ir sunkiau prieina-moje vietoje. Nėra prie Šv. Jono bažnyčios nė jėzuitų, kurie skelbė Dievo Motinos garsą prie šios statulos [34].

Stebuklingas Dievo Motinos paveikslas pirmoje koplyčioje po kai-rei nuo durti. Pieštas ant medinių lentelių, vaizduoja Dievo Motiną su Kūdikiu ant kairės rankos. Šis paveikslas seniau buvo kitoje vietoje. Perdirbant Šv. Jono bažnyčią 1827 m., nuo jo buvo nuimti brangūs rūbai (jais turbūt papuoštas kitas kuris paveikslas), o pats paveikslas teko Valatkevičiūtei, kuri jį pasilaikė ligi mirties. Po to paveikslas vėl grąžintas į Šv. Jono bažnyčią. Rodos, apie šį paveikslą rašo V. Koja-lavičius (Miscellanea) ir tvirtina, kad jis pats, pasiaukojęs Marijai prie šio paveikslo, 1643 m. (kada pradėjo akademijoje profesoriauti) yra patyręs ypatingos Marijos globos ir pagalbos.

Visai panašų paveikslą, Smolenske pieštą, išsivežė į Prancūziją karalius Jonas Kazimieras (J. Kraszewski, Vilno, II, 441) [35].

Dievo Motinos Gerosios Patarėjos paveikslas yra Šv. Antano koplyčioje (trečioji koplyčia nuo durų kairėje pusėje). Tas paveikslas nesenas : 1891 m. jis parvežtas iš Italijos. Tai kopija stebuklais nuo XV a. pagarsėjusio Marijos paveikslo, esančio Genezzano miestelyje

Genezzano stebuklingas Marijos paveikslas.

(apie 20 km. į pietus nuo Romos). Paveiksle vaizduojama Švč. Dievo Motina veidu prisiglaudusi prie dieviškojo Kūdikio ir jį savo apsiaustu dengianti. Galvą puošia aukso vainikai iškaišyti rubinais ir kitais brangiais akmenimis. Paprastai paveikslas yra uždengtas ; atidengiamas tik pamaldų metu. Patirtosios prie šio paveikslo malonės yra paliudytos virš 50 votų, sukabintų abiejose paveikslo pusėse atskiruose rėmuose. įrengus šį paveikslą, Šv. Jono bažnyčioje buvo įkurta Dievo

Motinos Gerosios Patarėjos brolija, turinti daug narių. Prie šio paveikslo kiekvieno mėnesio pirmąjį šeštadienį yra laikomos iškilmingos šv. mišios, giedama suplikacijos ir Marijos litanija[36].

Skausmingosios Dievo Motinos paveikslas. Prie Loreto koplyčios yra Skausmingosios Dievo Motinos altorius su parašu : « Altare privilegiatum pro defunctis» (Privilegijuotas altorius už mirusius). Tai reiškia, kad prie šio altoriaus atlaikytos šv. mišios Šv. Sosto privilegija yra apdovanotos visuotiniais atlaidais už mirusius. Paveikslas gero dailininko darbo, pieštas ant drobės, 2 X 1,8 m. dydžio. Jame atvaizduota Švč. Motina, ant kelių laikanti nuo kryžiaus nuimtą Išganytojo kūną. Iš dešinės pusės, prie V. Jėzaus kojų, yra šv. Marija Magdalena, o iš kairės — šv. Jonas ir Kleofo Marija. Paveikslo stebuklingumą liudija kelios dešimtys abejose altoriaus pusėse prikabinėtų votų. Prie šio altoriaus laikoma labai daug mišių už mirusius.

Prie šio paveikslo savo laiku buvo įsikūrusi Skausmingosios Dievo Motinos brolija. Jai priklausė daugiausia Vilniaus miesto tarnai, kurie tą paveikslą labai prižiūrėjo ir puošė. Advento metu prie šio paveikslo laikomos rarotos, o kiekvieno mėnesio pirmąjį penktadienį — ypatingos pamaldos. Septynių Marijos Skausmų šventė (penktadienį prieš Verbas) čia švenčiama labai iškilmingai[37].

Auksakalių stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, nuo senų laikų priklausė auksakalių cechui. Šis mažas (20 X 18 cm.) paveikslas, visas sidabrinis, iškaltas bareliefiniu būdu, rėmuose po stiklu, yra Šv. Barboros koplyčioje. Jis yra kopija Dievo Motinos paveikslo, esančio Bialyničių miestelyje (Gudijoje), kur 1653 m. buvo įsteigtas karmelitų vienuolynas, ir kurs išgarsėjo stebuklingu Dievo Motinos paveikslu. Kitoje paveikslo pusėje yra įrašas : «Dovana (cecho) vyresniojo F. Dysmovičiaus 1852. X. 1 » [38].

Studentų Dievo Motinos paveikslas — altoriuje gale bažnyčios Evangelijos pusėje. Seniau jis kabojo ant sienos už didžiojo altoriaus. V. Kojalavičius (Miscellanea) rašo, kad šis paveikslas buvo studentų sodalicijos, ir studentai pirmieji prie jo yra patyrę malonių. Paskutiniu laiku šio paveikslo stebuklingumas pamirštas [39].

d) *Šv. Kotrynos (benediktinių) bažnyčioje.* Benediktines į Vilnių iš Nesvyžiaus parkvietė vysk. Eustachijus Valavičius (1616-1630) 1622 m. ir apgyvendino prie Šv. Kotrynos bažnyčios, kurią pastatė Mikalojus ir Kotryna Horodyskiai. Vienuolyną turtais apdovanojo Lietuvos hetmonas Jonas Karolis Katkevičius. Kai bažnyčia sudegė, 1703 m. tokią, kokia yra šiandien, atstatė Vilniaus pakamaris Jonas Feliksas Pacas, aprūpinęs vienuolyną turtais ; jo dovanojimus 1775 m. seimas galutinai patvirtino. Bažnyčia dar kiek nukentėjo nuo gaisro 1737 m. Ją atstatė vilnietis architektas Jonas Kristupas Glaubičius, darbus baigęs rokoko gadynėje apie 1743 m.

Bažnyčia yra keturkampė, 36 m. ilgio ir 13,5 m. pločio. Priekyje du aukšti, liekni, harmoningi bokštai, puikiai suaugę su fasadu. Deši-

nėję pusėje, iš šono nuo gatvės, yra apvali Dievo Apvaizdos koplyčia. Napoleono žygio į Rusija metu (1812 m.) benediktinių vienuolynas buvo paverstas ligonine, o iš bažnyčios padaryta ligoninės koplyčia. Tada benediktinės laikinai prisiglaudė pas Šv. Mykolo bernardines.

Seserų koplyčioje, čia pat prie presbiterijos, buvo stebuklingas Dievo Motinos paveikslas po stiklu, paprastuose poliruotuose rėmuose,

šv. Kotrynos bažnyčia Vilniuje.

atgabentas iš Drohičino, kai ten benediktinės buvo rusų išvaikytos, pieštas aliejiniais dažais, vaizduojąs Mariją sudėtomis rankomis ir į kairę palenkta galva žiūrinčią į kūdikėlį Jėzų, gulintį ėdžiose. Paveikslo dydis 73 x 58 cm. Benediktinės šį paveikslą labai gerbia ir tvirtina, kad Dievo Motina kartais keičianti savo veido išraišką. Prie paveikslo yra prikabinta keliolika votų.

Paminėtina, kad į šią benediktinių bažnyčią kasdien lankydavosi ir priimdavo šv. Komuniją 1863 m. Lietuvos sukilėlių vadas Vilniuje Juozapas Kalinauskas (1835-1907), vėliau tapęs karmelitu[40].

e) *Š v. K r y ž i a u s (b o n i f r a t r ų) b a ž n y č i o j e.* Kur šiandien stovi Šv. Kryžiaus bažnyčia, pagal legendą, 1333.III.4 lietuvių pagonių buvo nužudyti 14 pranciškonų, kuriuos į Vilnių parkvietęs iš Podolijos legendarinis Petras Goštautas ir apgyvendinęs savo namuose toje vietoje, kur vėliau buvo vyskupų rūmai. Jam ir D. L. Kng. Algirdui nesant Vilniuje, pagonys užpuolę pranciškonus : 7 jų prikalę prie kryžių ant Plikosios kalvos (Trijų Kryžių kalno) ir paskui įmetę į Vilnelę, o kitiem 7 nukirtę galvas vietoje. Sugrįžęs Goštautas

Šv. Kryžiaus bažnyčia Vilniuje

surinkęs kankinių kūnus ir gražiai palaidojęs toje vietoje, kur šiandien stovi Šv. Kryžiaus bažnyčia, ir ant jų kapo pastatęs kryžių.

Pranciškonų kankinių kultas prasidėjo Vilniuje XVI a. Vilniaus vysk. Paulius Algimantas Alšėniškis 1543 m. kankinių garbei pastatė Šv. Kryžiaus koplyčią. Jis tų pat metų rašte mini, kad vyskupo sode pranciškonų kankinių garbei stovįs paminklas — kolona su kryžiumi, kuris per 1531 m. gaisrą likęs nesunaikintas (Tas kryžius laikomas stebuklingu ir dabar randasi Šv. Kryžiaus bažnyčioje). Prie kankinių kulto prisidėjo ir Vilniaus kanauninko (vėliau tapusio Kijevo vyskupu) Jono Andruševičiaus stebuklingas per tų kankinių užtarimą pagijimas. Jis 1545 m., atsidėkodamas kankiniams, jų garbei parašė lotynišką himną ir, iškaldinęs jį marmuro lentoje, prikalė prie Šv. Kryžiaus koplyčios durų. Dar vėliau (1613-33) ant Plikojo kalno buvo pastatyti trys kryžiai ir pats kalnelis imta vadinti Trijų Kryžių kalnu. Vėlesnieji istorikai (Strykowskis, Kojalavičius), sekdami Morkaus Corona veikale «Speculum Provinciae Russiae et M. Ducatus Lithuaniae» (Vilnius 1637) pirmą kartą aprašytu Vilniaus pranciškonų nukankinimu ir Bychowieco « Kronika» (XVI a.) šią žinią be kritikos pakartojo ir taip ji pateko į vėlesniųjų istorikų veikalus[41].

Kai vysk. P. A. Alšėniškio statytoji koplyčia pradėjo griūti, ją Vilniaus kapitula vėl atremontavo 1598 m. Vysk. Abraomas Vainius 1635 m. čia pastatė mūrinę Šv. Kryžiaus bažnyčią bei ligoninę ir visa tai pavedė vienuoliams bonifratrams. 1905 m. bažnyčios administratorius Valatka (Wolodzko) ją viduje restauravo ir išpuošė.

Ši tamsi ir, palyginus su kitomis Vilniaus bažnyčiomis, menkutė bažnytėlė, stovinti gale aikštės, kur dominuoja valdžios rūmai, yra vilniečių labai pamėgta maldos vieta, nes čia yra stebuklais ir malonėmis garsus Dievo Motinos paveikslas (didžiajame altoriuje, o jo kopija virš didžiųjų durų iš oro pusės). Apie šio paveikslo kilmę nėra rašytų šaltinių. Gal jų buvo vienuolyno archyve, bet 1843 m. rusams vienuolius iš čia pašalinus, dingo ir jų archyvas. Tik 1745 m. inventoriuje sakoma : « Šioje bažnyčioje yra Švč. Marijos paveikslas pusantros uolekties pločio ir pustrečios ilgio (90 cm. X 1,5 m.) nuo seno garsus stebuklais ». Jį puošia meniški sidabro rūbai ir vainikai. Be to, ant paveikslo užkabinta kelios eilės perlinių karolių ir kitų brangesnių papuošalų. Paveikslo apačioje apie 30 votų, kurie yra vienintelis konkretus šio paveikslo stebuklingumo įrodymas.

Bažnyčioje, kairėje pusėje nuo didžiųjų durų, yra šaltinėlis, iš kurio žmonės semia vandenį skaudančioms akims plauti, tikėdami jį, per Marijos užtarimą, turint gydomosios galios.

Tikintieji ypačiai lanko Šv. Kryžiaus bažnyčią trečiadieniais ir šeštadieniais pamaldų metu. Tada žmonių minia netelpa bažnyčioje. Visi, o ypačiai turį skaudamas akis, čia ieško Dievo Motinos pagalbos.

Kitados virš didžiųjų bažnyčios durų buvo ant sienos pieštas Dievo Motinos paveikslas su lenkišku parašu : « Ligonių sveikata, melskis už

mus». Šis paveikslas Vilniaus katalikų buvo labai gerbiamas ir ne vienas prie jo buvo patyręs malonių. Rusų valdžia įsakė šį paveikslą užtepti juodais dažais[42].

Stebuklingas Marijos paveikslas Šv. Kryžiaus bažnyčioje Vilniuje.

f) *Marijos Dangun Ėmimo (pranciškonų konventualų) bažnyčioje.* Šios bažnyčios kilmė irgi siejama su legendariniu Petru Goštautu, kuris, kai pagonys lietuviai nužudę 14 pranciškonų, 1335 m. vėl juos įkurdinęs Vilniuje ir apgyvendinęs savo namuose Smėlynėje (in Arena). Jų čia 1341 m. buvę net 36. Rašiusieji

Vilniaus pranciškonų istoriją (Grzybowski — Skarb nieoszacowany ojców franciszkanów, 1773, Vaddingus — Annales 1345, n. 28, M. Baronius ir kit.) sako, kad ir šie visi 36 pranciškonai buvę nužudyti totorių. Dar kartą pranciškonai buvę žudomi 1406 n. Jurgio Sviatoslavičiaus, Smolensko kunigaikščio, klastingai užpuolusio Vilnių (Narbutas, V. tome, Grzybowskis, XV, 99). Tada gvardijonui Angelui buvusi nukirsta galva, Pranciškus įmestas į šulinį, o Leonardas durtuvu pervertas, ant ugnies degintas ir karštu vandeniu apipiltas.

Yra tikra, kad Lietuvos krikšto metu pranciškonai Vilniuje jau turėjo savo bažnyčią ir vienuolyną. Kai ji 1390 m., kryžiuočiams puolant Vilnių, buvo sudeginta, pranciškonai prieš 1414 m. pasistatė naują vienuolyną ir mūrinę gotiko stiliaus bažnyčią Švč. Marijos Dangun Ėmimo titulu. Dabartinė pastatyta po 1793 m. gaisro, bet ir vėliau vis dar buvo perstatinėjama. Uždarius 1832 m. pranciškonų vienuolyną, bažnyčia buvo panaudota valdžios archyvui, o vienuolynas kitiems reikalams : lombardui, varžytynių salei ir tarnautojų butams. 1934 m. bažnyčia vėl grąžinta pranciškonams konventualams.

Šioje bažnyčioje kitados buvo net 3 Švč. Mergelės Marijos stebuklingi paveikslai. Vienas jų, priklausęs kirtėjų cechui, 1734 m. gaisre sudegė. Antras, Švč. Marijos Snieginės (Romos S. Maria Maggiore bazilikos stebuklingo paveikslo kopija), pieštas ant sidabrinės skardos, įrėmintas, po stiklu, 36 X 31 cm. dydžio, čia buvęs jau nuo 1596 m., uždarius pranciškonų bažnyčią, buvo perkeltas į Šv. Jono bažnyčią. Apie šį paveikslą V. Kojalavičius (Miscellanea) rašo : « Nuo senų laikų šis paveikslas yra plačiai pagarsėjęs dieviškomis malonėmis ir dideliu į jį žmonių pamaldumu. įsigalėjus Vilniuje kalvinistams ir kitom paveikslus niekinančiom erezijom Vilnių užliejus, kai daugelis šventų vietų apleistos ir tuščios riogsojo, šis paveikslas niekad neprarado žmonių pagarbos ». Trečias paveikslas, vaizduojąs Trakų Dievo Motiną, pagal padavimą kitados kabojęs ant Trakų miesto vartų, o vėliau patekęs į pranciškonų bažnyčią, ją rusams uždarius irgi buvo pergabentas į Šv. Jono bažnyčią.

Pranciškonams apleidus vienuolyną, ten pasiliko Švč. Mergelės Marijos gipsinė statula, kuri buvo pastatyta svečių kambaryje sienos nišoje. Rusai negalėjo pakęsti ir tos vienintelės katalikybės liekanos, todėl Vilniaus gubernatorius Kochanovas įsakė vienam miesto valdybos tarnautojui, kuris buvo katalikas, tą statulą (ten buvusią nuo 1750 m.) iš vienuolyno pašalinti. Tarnautojas tačiau tos statulos iš nišos nedrįso pašalinti, todėl jis ją nišoje užkalė lentomis ir tą vietą užtinkavo. Tuo būdu gubernatoriaus įsakymas buvo įvykdytas ir pati statula užmiršta. Po kiek metų, lentos sudžiūvo, pasidarė tarp jų plyšiai ir pro juos buvo galima matyti Marijos veidas. Kažkas prapiovė lentose ties Marijos veidu mažą langelį ir pritaisė dureles. Vėliau prie statulos buvo pakabinta lempelė. Pamaldūs žmonės čia kartais sustodavo pasimelsti. Atsirado tenai gėlių ir žvakių. Imta kalbėti apie čia patirtaą Marijos malones ir stebuklus.

1905 m. turtingas lombardo tarnautojas Liudvikas Ostreika, pasinaudodams caro suteiktais katalikams palengvinimais, pasiryžo tai Marijos statulai įrengti tinkamesnę vietą. Išgavęs iš valdybos leidimą, savo ir tikinčiųjų lėšomis, tame kambaryje, kur buvo statula, įrengė gražią koplyčią. Koplyčia buvo siena atskirta nuo koridoriaus, įtaisytos durys, padidinti langai ir vienuolyno fasadas pagražintas. Įėjime padaryti platūs akmeniniai laiptai. Atnaujinta Marijos statula pasiliko toje pačioje nišoje, tik iš šonų buvo patalpinti du angelai, laiką vainiką ant Švč. Mergelės galvos. Iš abiejų statulos šonų buvo pakabinti specialūs rėmai, kurių kiekviename buvo po 100 votų. Marija vaizduojama stovinti ant žemės rutulio, jos rankos sudėtos ant krūtinės, vainikuotą galvą supa 12 auksinių žvaigždžių. Prieš statulą pastatytas kuklus altorėlis.

Taip įrengtą koplyčią 1906. X. 8 pašventino Vilniaus vysk. E. Roppas. Iškilmėse dalyvavo keliolika tūkstančių žmonių, kurie užpildė ne tik vienuolyno kiemą, bet ir Trakų gatvę. Toji koplyčia buvo pavesta katalikių tarnaičių Šv. Zitos draugijai. Nors koplyčia ilgą laiką neturėjo savo kapeliono, bet joje būdavo kasdien laikomos šv. mišios kartais net kelerios, pamaldžių žmonių užprašytos prie Marijos statulos, o būriai žmonių nuolat melsdavosi, prašydami Marijos pagalbos. Koplyčia liko ir tada, kai į vienuolyną vėl grįžo pranciškonai [43].

g) *Marijos Paguodėjos (augustinijonų) bažnyčioje.* Pirmasis, bandęs įkurdinti Vilniuje augustinijonus, yra vysk. Eustachijus Valavičius (1616-1630), bet jo pastangos nedavė, vaisių. Tik 1671. IV. 2 augustinijonų generolas davė leidimą kurtis Vilniuje, o provinciolas 1673, I. 4 tuo tikslu atsiuntė į Lietuvos sostinę Fulgencijų Dryackį ; gi sekantis provinciolas Amadeus Malčinskis 1675. V. 8 įsakė Dryackiui pasilikti Vilniuje tol, kol bus įkurtas vienuolynas. Tam įsikūrimui leidimą 1675. VI. 23 suteikė Vilniaus vysk. Mikalojus Pacas. Metropolitas Žochovskis padovanojo augustinijonams Viešpaties Atsimainymo koplyčią, buvusią tuščiame sklype prie Savičiaus gatvės. Pagal Kirkorą, toji vieta priklausiusi karmelitams, kurie pastatę minėtą koplyčią ir tik 1679 m. ji tekusi augustinijonams. 1742 m. koplyčia sudegė. Tada augustinijonai 1746-68 m. pastatė didelę mūrinę, 33 X 18,6 m. dydžio, bažnyčią su keturių aukštų bokštu virš 30 m. aukščio. Bažnyčioje buvo 12 altorių. Prie įėjimo, dešinėje pusėje, buvo Kenčiančiojo Išganytojo koplyčia, įsteigta Podbipentų. Prieš ją, atskiroje patalpoje, buvo įrengtas brangenybių kambarys, o virš jo biblioteka. Bažnyčioje prie vieno pilioriaus kabojo senas, puikaus darbo Vytauto paveikslas, pargabentas čia iš panaikinto (kitados Vytauto įsteigto) Brastos augustinijonų vienuolyno. 1808 m. rusų valdžia augustinijonus iš Vilniaus perkėlė į Kauną, o bažnyčią atidavė globoti karmelitams. Bet ir šie neilgai čia šeimininkavo, nes 1854 m. bažnyčia buvo uždaryta, o 1859 m. paversta į cerkvę. Tik 1919 m. bažnyčia grįžo katalikams, ir nuo 1926 m. čia įsikūrė rytų apeigų jėzuitai.

Augustinijonai savo bažnyčioje buvo įsteigę Marijos Paguodos

broliją. Didžiajame altoriuje buvo šios brolijos stebuklingas Marijos Paguodėjos paveikslas (panašus yra augustinijonų bažnyčioje Krokuvoje, tad vilniškis gal yra jo kopija). Panaikinus augustinijonus Vilniuje, stebuklingas paveikslas, drauge su brolija, buvo perkeltas į Šv.

Marijos Paguodėjos paveikslas Vilniuje.

Jono bažnyčią ir patalpintas pirmoje nuo durų kairėje (Šv. Stanislovo Kostka) koplyčioje.

Paveikslas pieštas ant drobės, 2,14 X 1,55 m. dydžio. Jo pagrindas ir Marijos skara yra tamsiai mėlynos spalvos, drabužis, papuoštas

brangiais akmenimis ir votais, yra iš sidabro, o Kūdikio paauksuotas. Du sidabriniai angeliukai laiko ant Marijos galvos vainiką. Visa Marijos figūra skleidžia sidabrinius spindulius. Kai paveikslas dar buvo augustinijonų bažnyčioje, virš jo ant juodos, auksu apvestos skardos kabojo parašas : « Con vertam luctum eorum in gaudium » (Jų liūdesį paversiu džiaugsmu). Šv. Jono bažnyčioje tas parašas pakabintas atskirai.

Kiekvieną dieną prie to paveikslo klūpo būreliai žmonių, jieškančių paguodos ir suraminimo. Marijos Paguodėjos šventė (S. Maria de Consolatione), kuri švenčiama sekmadienį po Šv. Augustino labai iškilmingai, sutraukia dideles minias žmonių[44].

h) *Šv. Mykolo (bernardinių) bažnyčioje.* Nuo 1495 m. Vilniaus priemiestyje Užupyje, buvo Nekalto Marijos Prasidėjimo seserų bernardinių vienuolynas, įkurtas trijų tretininkių : Barboros Radvilaitės (Mikalojaus I dukters), Daratos ir Onos Aleknavičiučių (Aleknos Sudimantaičio, Vilniaus vaivados dukterų). Vienuolės ilgą laiką, neturėdamos savo bažnyčios, pamaldoms vaikščiojo į bernardinų bažnyčią. D. L. Kng. kancleris, vėliau didysis hetmonas, Leonas Sapiega, kuris turėjo aikštėje prieš bernardinų bažnyčią savo rūmus, matydavo kaip vienuolės, žiemą ir blogam orui esant, kasdien per tiltą ateidavo į

Šv. Mykolo bažnyčia Vilniuje.

bažnyčią, įsimaišę į žmonių minią, kuri ne kartą joms net kelio neduodavo. Jis nutarė seserims pastatyti bažnyčią ir vienuolyną. Pirmiausia seseris apgyvendino savo rūmuose, o po dviejų metų, kai buvo jau pastatyta Sv. Mykolo bažnyčia ir vienuolynas, t. y. 1596. IV. 29, iškilmingai įvedė 8 vienuoles į joms skirtą bažnyčią. Ta proga Teofilė Sapiegaitė, Leono brolio Andriejaus Sapiegos, Mstislavo vaivados duktė, padarė vienuolės įžadus. Patsai bažnyčios steigėjas procesijos priekyje nešė Marijos paveikslą, kuris yra šios bažnyčios didžiausia brangenybė.

Padavimas sako, kad šis stebuklingas Dievo Motinos paveikslas yra apie 1518 m. rastas kažkurios bažnyčios griuvėsiuose ir atiduotas Vilniaus bernardinams, kurie jį pakabinę vienuolyno prieangyje. Kartą vienas prie to paveikslo besimeldžiąs vienuolis išgirdęs balsą : « Noriu turėti didesnę pagarbą ir tinkamesnę vietą ». Po to paveikslas buvęs perkeltas į bažnyčią. Žmonės tuojau pradėjo jį gerbti ir greitai patyrė gausių malonių. Pranciškonai, Šv. Mykolo bažnyčios steigėjo prašomi, atidavė jam paveikslą. Jis yra pieštas ant medžio lentelių, 2,5 X 1,8 m. dydžio ; jame vaizduojama Švč. Dievo Motina stovinti, su V. Jėzumi ant kairės rankos. V. Kojalavičius (pas Gumppenbergerį) rašo, kad paveikslas buvęs lyg altorėlis — triptikas, kurio šoninėse dalyse (sparnuose) buvo šv. Petras ir šv. Povilas. L. Sapiega, prieš padovanodamas paveikslą seserims, liepė geram dailininkui jį atnaujinti, ypačiai, kad apaštalų atvaizdai buvo labai nublukę. Sumanus dailininkas nedrįso liesti Švč. Dievo Motinos veido (V. Kojalavičius rašo, kad dažai jokiu būdu nelipę), o tik šiek tiek pataisė Kūdikio galvutę ir šoninuose triptiko sparnuose, vietoje apaštalų, nupiešė šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino Sieniečio atvaizdus. Paveikslas ir toliau liko iš trijų dalių
— triptikas.

Kai 1630 m. gaisras naikino Vilniaus miestą ir aplink seserų vienuolyną visi namai virto pelenais, pats vienuolynas ir bažnyčia stebėtinai liko gaisro aplenkti. Tai buvo priskiriama ypatingai Marijos globai. 1639 m. spalių 3 ar 4 d. iš prieš seserų vienuolyną stovinčio kalvinų zboro (maldos namų), kalvinai, seserims pagazdinti, ėmė šaudyti į bažnyčią. Viena kulka pataikė į bažnyčios fasade esantį šv. Mykolo paveikslą, o kitos pasiekė bažnyčios chorą, kur seserys buvo susirinkusios melstis. Kalvinams buvo iškelta byla ir 1640, V. 26, seimo sprendimu, kalvinų zboras buvo uždarytas.

Kai 1655 m. Vilnių užėmė maskoliai, vadovaujami Chovanskio, prasidėjo gyventojų žudymas, plėšimai. Ypačiai apiplėštos ir naikintos bažnyčios, net bažnyčių ir vienuolynų rūsiai — kapai nepaboti : mirusiųjų kaulai išmėtyti, karstuose rastos brangenybės ir patys metaliniai karstai išvogti. Kas liko, sunaikino 17 dienų trukęs gaisras.

Seserys bernardinės, bijodamos maskolių, surinko nuo paveikslo visus votus ir kitas brangenybes, paliko Vilnių ir nuvyko į Juknavičius Palenkėje. Išvijus iš Vilniaus rusus, jos vėl grįžo atgal. Iš bažnyčios ir vienuolyno buvo likę po gaisro tik griuvėsiai. Betgi stebuklingas paveikslas rastas nesudegęs, tik šoniniai triptiko sparnai įgriuvusių

lubų buvo sulaužyti, o Marijos veidas nuo liepsnos ir dūmų kiek pajuodęs. Gaisro metu žuvo ir knyga, kurioje buvo užrašinėjami prie paveikslo įvykusieji stebuklai.

Šv. Mykolo bažnyčia ir stebuklingas Marijos paveikslas (XIX a. darbas).

Po tos nelaimės, kitas bernardinių geradaris — Vilniaus vaivada Povilas Sapiega, pasižymėjęs ypatingu pamaldumu į Mariją, 1661 m. atstatė jau baroko stiliuje bažnyčią ir vienuolyną. Žmonės po okupacijos ir gaisro, paveikslui stebuklingai išlikus, dar labiau šaukėsi Mari-

jos globos. Visi stebuklai vėl buvo uoliai užrašinėjami. Kada iki 1669 m. buvo jau užrašyta 70 priesaika patvirtintų stebuklų, uoli vienuolyno viršininkė Konstancija Sokolnickaitė pasiryžo juos paskelbti spaudoje ir tuo būdu Marijos garbę dar plačiau paskleisti. Ji prašė Vilniaus vyskupo stebuklus ištirti ir juos patvirtinti. Vysk. Aleksandras Sapiega tam reikalui paskyrė komisiją, kuri, vadovaujama vysk. pagelbininko Mikalojaus Slupskio, po priesaika apklausinėj o daugybę liudininkų ir savo darbą 1669.XI. 10 pristatė vyskupui, kuris ištirtus stebuklus patvirtino raštu 1670.III. 13, o savo ganytojiškame rašte patį paveikslą paskelbė stebuklingu ir paragino savo vyskupijos tikinčiuosius visuose savo sielos ir kūno reikaluose kreiptis į tą, kurios gailestinga širdis yra visiems atvira. Nuo to laiko pagarba ir pamaldumas prie to paveikslo dar padidėjo ; pagausėjo taip pat ir Marijos malonių skaičius.

Bernardinių bažnyčioje esančio paveikslo garsui vis plačiau sklindant, kilo mintis jį apvainikuoti Vatikano kapitulos vaininkais. Tuo rūpinosi bažnyčios globėjai Sapiegos. Jau 1732 m. Trakų pilininkas, o vėliau Lietuvos kancleris Fridrikas Jonas Sapiega, gavo pop. Klemenso XII leidimą vainikuoti Švč. Marijos paveikslą Sv. Mykolo bažnyčioje, bet, esant nepalankioms politinėms sąlygoms, tuo laiku vainikavimas neįvyko. Tik 1750 m. įteikus pop. Benediktui XIV prašymą ir gavus leidimą, paveikslas buvo apvainikuotas 1750.IX.8 (Žiūr. skyrių apie stebuklingų Marijos paveikslų vainikavimą).

Rusų valdžios įsakymu, 1864 m. Vilniaus bernardinių vienuolynas buvo panaikintas, turtas atimtas, o bažnyčia 1885 m. uždaryta. Vienuolės buvo nugabentos pas benediktines, kur jos visos išmirė. Po 1918 m. bernardinės vėl atsikūrė prie Šv. Mykolo bažnyčios.

Uždarius bažnyčią, stebuklingas Marijos paveikslas buvo perneštas į artimiausią bažnyčią ir patalpintas šoniniame altoriuje. Ir čia pamaldūs katalikai nenustojo garbinti Mariją, šaukdamiesi jos globos prie senojo stebuklingojo paveikslo.

Uždarytoji bažnyčia, nenaudojama ir neremontuojama, nyko ligi 1903 m. kada, po daugelio demaršų ir prašymų, caras leido Sapiegų giminei bažnyčią atremontuoti, kaip šeimos privatinį mauzolėjų, be teisės bažnyčią naudoti viešoms pamaldoms. Bažnyčios atnaujinimas ėjo labai lėtai : ji, susilpnėjus rusų spaudimui, viešam naudojimui atidaryta tik 1912 m. Pagaliau, remontą baigus, stebuklingas paveikslas vėl grąžintas į senąją vietą[45].

i) *Š Š. P e t r o i r P o v i l o b a ž n y č i o j e,* esančioje Antakalnyje, kitados priklausiosioje vienuoliams Laterano kanauninkams. Vilniaus arkivyskupijos «Catalogus Ecclesiarum » 1939 m. rašo, kad pirmoji medinė bažnyčia toje vietoje buvusi pastatyta apie 1330 m. Goštauto. Legenda prideda, kad ji stovi deivės Mildos šventyklos vietoje. Tačiau (kaip teisingai pastebi Tėvas Vaclovas) sunku patikėti, kad Algirdo laikais, kada pagonių tikėjimas dar buvo stiprus, Goštautas būtų išdrįsęs pagonių šventyklos vietoje statyti katalikų bažnyčią.

Iš kitos pusės, nėra jokių davinių, kad ten kada nors yra buvusi pagonių šventykla.

Kaip ten bebūtų su pirmosios toje vietoje bažnyčios atsiradimu, yra tikra, kad čia XV a. gale jau stovėjo bažnyčia, kurią vysk. Vaitiekus Taboras (1490-1507), jau begriūvančią, atstatė ir apdovanojo turtais. Kai 1594 m. bažnyčia sudegė, per 15 metų pamaldos buvo laikomos laikinoje patalpoje. Vėliau klebonas Petras Kirkonas pastatė medinę, tačiau impozantišką (36 X 10 m.) bažnyčią, kurią 1616 m. pašventino vysk. pagelbininkas Abraomas Vainius. Jis, tapęs Vilniaus

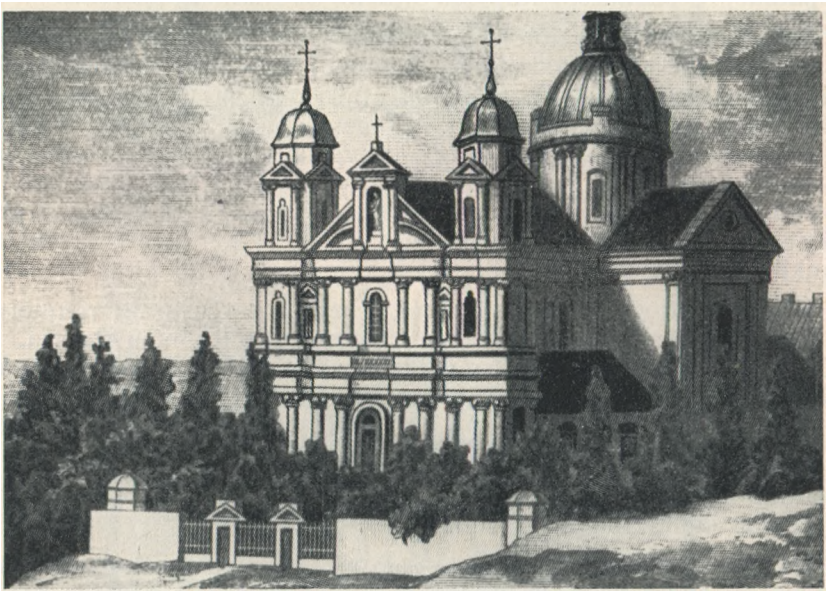

ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčia Antakalnyje.

vyskupu, vykdydamas savo pirmatako vysk. Eustachijaus valią, 1638 m. pakvietė iš Krokuvos į Vilnių Laterano kanauninkus ir apgyvendino juos prie ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčios. Dabartinę bažnyčią ir prie jos vienuolyną pastatė plačiai žinomas savo maldingumu ir kitais gerais darbais, kovotojas prieš Maskvos kazokišką tvaną (1655-1661), Vilniaus išlaisvintojas, didysis Lietuvos hetmonas ir Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Pacas. Tai padarė kaip padėką Dievui už išsigelbėjimą nuo mirties, kuri jam grėsė iš sukilusių kareivių pusės. Ant kertinio akmens, kurį 1668 m. pašventino vysk. Aleksandras Sapiega, steigėjas padėjo tokį parašą : « Aukščiausis, Visagalis Dieve, atiduodu

Tau tai, kas yra Tavo iš Tavo dovanų, kad nevertas nusidėjėlis, kurį Tu geriau pažįsti, Tave pažintų». Mirdamas prašė jį palaidoti po tos bažnyčios slenksčiu ir padėti parašą : « His iacet peccator » (čia guli nusidėjėlis).

Bažnyčios planus paruošė ir ją statė Jonas Zora ir Fregidiano di Lucca. Darbas buvo baigtas 1676 m., bet bažnyčios vidaus puošimas

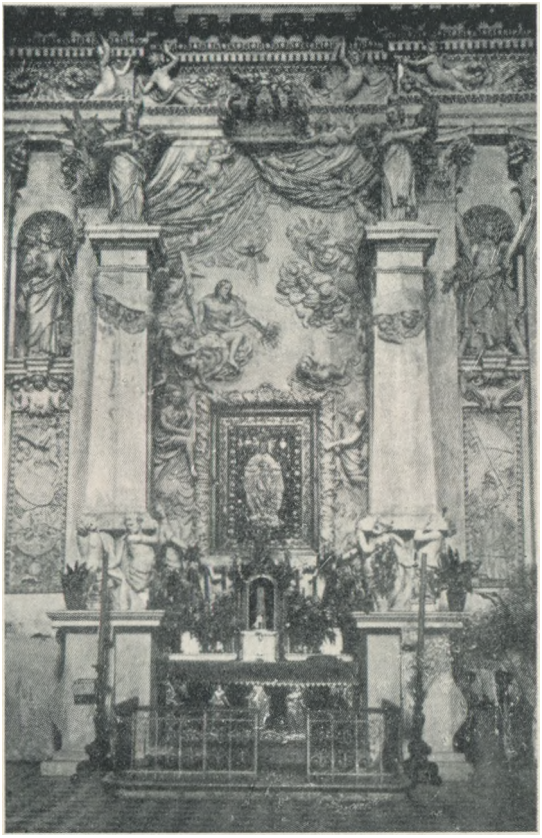

Altorius su stebuklinguoju Marijos paveikslu Antakalnio bažnyčioje.

dar truko ligi 1684 m., nors steigėjas jau buvo miręs 1682 m. Vidaus dekoravimą skulptūromis (kurių čia priskaitoma ligi 2.000) atliko 200 menininkų — meistrų, vadovaujami italų Giovanni Maria Gaili iš Romos ir Pietro Peretti (Perty) iš Milano. Didž.osios navos skliautų

ir zokristijos freskas darė Martynas Altomonte (suitalėjęs vokietis Hohenberg), mokęsis Neapolyje, 1682 m. atvykęs į karaliaus Jono Sobieskio dvarą būti karaliaus dailininku ir portretistu.

Šiandien ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčia, katedrą pavertus Dailės muzėjumi, yra prokatedra. Į ją yra perneštas iš katedros ir šv. Kazimiero kūnas.

Stebuklingas Marijos paveikslas Antakalnio bažnyčioje.

Viena iš bažnyčios brangenybių yra stebuklingas Švč. tMarijos Maloningosios paveikslas — kopija tokio pat paveikslo Faenzoje (Italijoje), įrengtas Evangelijos pusėje šoniniame altoriuje.

Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius, 1639-41 m. besilankydamas Italijoje, aplankė ir Faenzą. Šio miesto stebuklingas Marijos paveikslas, pagarsėjęs ypačiai maro metais, vyskupui padarė gilaus įspūdžio ir todėl, užsakęs jo kopiją, parsivežė į Lietuvą ir laikė savo rūmų koplyčios altoriuje. Paskirtas 1649 m. Vilniaus vyskupu, atsigabeno paveikslą ir į sostinę. Kai 1653 m. Vilniuje pradėjo siausti maras, vyskupas paveikslą iškilmingai pernešė į ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčią viešam garbinimui (1653.IV.14) ir paragino tikinčiuosius prašyti Marijos pagalbos — baisios maro bausmės atitolinimo. Iš tikrųjų, tuo kartu maras Vilniuje greitai liovėsi. Tada visi tikėjo, kad tik per Marijos užtarimą Dievas išklausė žmonių maldų. Kai 1708 m. maras vėl prasidėjo Vilniuje, tuometinis miesto burmistras Jonas Gaulovickis sapne matė tą paveikslą tarsi pranešantį, kad melstųsi į Švč. Mergelę Mariją, jei nori būti apsaugoti nuo maro nelaimės. Atsikėlęs anksti rytą, burmistras nuskubėjo į ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčią ir čia prie Maloningosios paveikslo paaukojo Marijai save ir visą miestą. Po pamaldų paliudijo savo regėjimą priesaika pas Laterano kanauninkus ir vyskupo raštinėje.

1710 m., kai badas ir maras vėl niokojo Vilnių, tuometinis Vilniaus vysk. Konstantinas Brzostovskis įvedė ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčioje 40 valandų atlaidus, kad Dievas, Marijai užtariant, atitolintų tas baisias nelaimes. Nuo to laiko kasmet po Marijos Maloningosios šventės čia būna 40 valandų atlaidai.

Pop. Aleksandras VIII leido 1689 m. įsteigti prie ŠŠ. Petro ir Povilo bažnyčios Maloningosios Marijos broliją ir titulinei tos brolijos šventei paskyrė antrąjį gegužės mėn. sekmadienį.

Paveiksle Marija vaizduojama stovinti ant mėnulio, apsupta žvaigždžių su aureole ir vainiku ant galvos. Iš po apsiausto ištiestose rankose laiko sulaužytas vilyčias. Puikus darbužis ir vainikas yra iš sidabro. Prie paveikslo keletas votų. Seniau jų buvo labai daug. bet jie buvo sunaudoti bažnyčios remontui, kuris buvo atliktas 1902 m., vysk. Stepono Zvieravičiaus sudarytos architektų-menininkų komisijos[46].

j) Š Š. *Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje,* esančioje Vilniaus priemiestyje Lukiškėse. Lukiškės vardas yra kilęs nuo Luko Petravičiaus, kuriam tą vietą dovanojęs Vytautas kaip atlyginimą už gerą tarnybą. Legenda sako, kad senovėje čia buvusi giria, iš kurios būdavo imamas kuras amžinajai ugniai Šventaragio slėnyje kūrenti, įvedus Lietuvoje krikščionybę, čia buvusi koplyčia ant kapų, kur buvo laidojami neturtingi Vilniaus gyventojai.

Smolensko pilininkas Jurgis Kreptavičius (1586-1650) čia 1642 m. pastatė domininkonams vienuolyną ir bažnyčią su sąlyga — laidoti ant Lukiškių kapų vargšus veltui. Vysk. Abraomas Vainius (1613-49) bažnyčiai priskyrė parapiją. Toji bažnyčia Maskvos karo metu (1655 m.) buvo sudeginta. Domininkonai 1684 m. toje vietoje pastatė naują medinę, o 1690 ėmėsi statyti dabartinę mūrinę, kurios statyba baigta

tik 1727 m. Statybai lėšų yra davęs Vilniaus vaivada Kazimieras Sapiega. Bažnyčia 37 m. ilgio, 13 m. pločio yra papuošta dviem 51 m. aukščio bokštais. Kosciuškos sukilimo metu, rusams Vilnių apšaudant, bažnyčia buvo gerokai apnaikinta, bet 1797 m. vėl atrestauruota. Prancūzai 1812 m. ją buvo paėmę ligoninei, o paskui sandėliui. Po to vėl buvo restauruota. Po I pasaul. karo ją dar kartą iš vidaus atnaujino prof. Hoppenas. Domininkonai 1844 m. rusų iš čia buvo išvaryti, o bažnyčia teko pasauliniams kunigams ir yra iki šiai dienai viena iš Vilniaus parapinių bažnyčių

šš. Pilypo ir Jokūbo bažnyčia Lukiškėse.

Šios puikios bažnyčios didžiajame altoriuje yra stebuklingas Gailestingosios Dievo Motinos paveikslas, pieštas ant medžio, 90 X 60 cm. dydžio, papuoštas sidabro rūbu ir daugybe votų. Jo kilmė esanti tokia :

Lietuvos artilerijos generolas ir Lazdijų storasta Motiejus Korvinas Gosievskis, grįždamas iš karo prieš Maskva, apie 1649 m. šį paveikslą parsivežė iš Rusijos ir pasilaikė savo dvare Lazdijuose. Besimelsdamas prie šio paveikslo ir patyręs iš Marijos įvairių malonių, laikė jį stebuklingu. Po Gosievskio mirties paveikslas pateko į Damblos pa-

livarką. Kartą Gosievskio sūnus Vincentas, kuris mokėsi pas Seinų domininkonus, drauge su Seinų domininkonų vienuolyno prokuratorium Fabijonu Biežanovskiu atvyko į Damblą. Vienuolis, pamatęs, kad tas gražus paveikslas nėra laikomas tinkamoje pagarboje, prašė atiduoti jį Seinų vienuolynui, ypačiai, kad ten Biežanovskiui beviešint Švč. Dievo Motina nuostabiai padėjo. Mat, vieną naktį Damblos palivarke kilęs gaisras, kuris grėsė visiems dvaro trobesiams. Tėvas Fabijonas su tuo paveikslu peržegnojęs šėlstančią ugnį ir tuoj ėmė smarkiai lyti, ir gaisras užgeso.

Tėvas Fabijonas paveikslą vistik išgavo ir parsigabeno į Seinus, bet jis ten neilgai pasiliko, nes Seinų domininkonų prioras 1684 m. tą paveikslą padovanojo Vilniaus domininkonams Lukiškėse. Kai tas paveikslas buvo atvežtas į Vilnių, to meto prioras Aleksandras Šemeta nebuvo vienuolyne ir sunkiai sirgo. Jis turėjęs regėjimą, kad pasveiksiąs, jei tą paveikslą įrengsiąs didžiajame altoriuje. Pasveikęs grįžo į vienuolyną ir regėjimą pamiršo. Po trumpo laiko vėl sunkiai susirgo. Gydytojams nebeturint vilties jį pagydyti, ligonis pasiaukojo Švč. Dievo Motinai ir pažadėjo, jei pasveiksiąs, paveikslą atatinkamai pagerbsiąs — išstatysiąs jį bažnyčioje viešam garbinimui. Pasveikęs savo pažadą išpildė, tačiau apie regėjimą ilgai niekam nepasakojo. Kai prie paveikslo žmonės pradėjo patirti įvairių malonių, tada ir Šemeta viešai pareiškė, kaip yra su juo pačiu atsitikę.

Garsui apie paveikslo stebuklingumą dar labiau plintant, Vilniaus vysk. Kazimieras Brzostovskis 1688.X.2 paskyrė dvasiškių komisiją (kuriai vadovavo pats vyskupas) ištirti žmonių skelbiamųjų malonių stebuklingumą. Po iškilmingų pontifikalinių mišių, kurias vyskupas atlaikė Lukiškių domininkonų bažnyčioje, buvo prisaikdinti ir apklausinėti 27 patikimi asmenys ir du vienuolyno domininkonai, kurie arba patys yra buvę liudininkai prie to paveikslo patirtų malonių, arba jas užrašinėję į knygą, pirmiau gerai ištardę asmenis. Nesant jokios abejonės apie įvykusių prie šio Švč. Dievo Motinos paveikslo stebuklų tikrumą, vyskupas paskelbė, kad paveikslas tikrai galima vadinti stebuklingu, o gautąsias malones leidžiama skelbti spaudoje. Netrukus stebuklai buvo paskelbti knygoje « Fontana mistyczna z obrazu N. P. M. od roku 1684 cudownemi łaskami w kościele wileńskim Łukiskim ŠŠ. Apostołów Filipa i Jakoba zakonu kaznodziejskiego wytryskające. Wilno 1737 » (Mistinis šaltinis, trykštąs stebuklingomis malonėmis iš paveikslo domininkonų ŠŠ. Apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje Lukiškėse. Vilnius 1737).

Tarp kitų malonių toje knygoje užrašyta, kad Polocko vaivada Andriejus Oginskis, grįždamas iš karo žygio, Lvove taip sunkiai susirgo, kad per 15 dienų daug kartų jau buvo agonijoje. Prisiminęs Lukiškių Marijos paveikslą, pasiaukojo Marijai ir pasižadėjo, jei pasveiks, gautąją malonę viešai paskelbti. Ir iš tikrųjų, tuoj ėmė sveikti, galėjo valgyti, ko liga per 3 savaites neleido. 1688.II.3, atvykęs į Lukiškių bažnyčią padėkoti Dievo Motinai už grąžintą sveikatą, viešai tai paskelbė ir patvirtino priesaika.

Toje pat knygoje aprašyta ii beveik iš numirusių prikeltų, 26 stebuklingai pagydyti, 33 akli atgavę regėjimą arba pagydyti iš kitų akių ligų, taip pat 140 įvairių kitų malonių, gautų per Marijos užtarimą, prie to paveikslo jos globos besišaukusių[47].

Stebuklingas Marijos paveikslas Lukiškių bažnyčioje.

k) *Švč. Trejybės bažnyčioje.* Padavimas sako, kad toje vietoje, kur dabar yra Švč. Trejybės bažnyčia, Algirdo žmona Julijona buvo pastačiusi medinę cerkvę. Konstantinas Ostrogiškis, nugalėjęs maskolius prie Oršos, čia 1514 pastatė gotikinę mūrinę bažnyčią, prie kurios po 1596 m. Bresto unijos Zigmantas Vaza 1608 m. įkurdino vienuolius bazilionus. Jie čia išbuvo ligi unijos panaikinimo. Po

1748 ni. gaisro bažnyčia su vienuolynu buvo naujai atstatyta. Rusai 1821 m. Švč. Trejybės bažnyčią pavertė cerkve, ant jos viršaus pristatė medinę bizantiško stiliaus kupolą ir taip sugadino gražų bažnyčios stilių. Po 1 pasauk karo bažnyčia vėl sugrąžinta katalikams.

Šioje bažnyčioje buvo (ar paskutiniais laikais buvo — neturime žinių) laikomas neva šv. Luko pieštas Dievo Motinos paveikslas (Hodegetria). Jį į Vilnių atsivežė kraičio Maskvos kunigaikščio Jono III duktė Elena, 1494 m. ištekėdama už D. L, Kng. Aleksandro. Po Elenos mir-

Švč. Trejybės bažnyčia Vilniuje.

ties (1513 m.) tas paveikslas pateko į Nekalčiausios Dievo Gimdytojos (Prečystoj Bogorodicy Sobornej) cerkvę, o šiai 1517 m. sudegus, pateko į Švč. Trejybės bažnyčią.

Bazilionai šį paveikslą labai gerbė ir vertino. Besiartinant maskoliams prie Vilniaus 1655 m., jie paveikslą išvežė į Karaliaučių, o rusus iš Vilniaus išvijus, jis vėl buvo grąžintas į Švč. Trejybės bažnyčią.

Rusų Istorinės Komisijos aktuose (Petrapilis 1842 m. Nr. 127, 269 p.) randame žinių apie bandymą tą paveikslą atgauti atgal į Maskvą. Ten rašoma, kad 1658 m. birželio mėn. gale kunigaikštis Myška (Mykolas Šachovskoj) pranešė carui Aleksiejui štai ką : « Birželio 22 d. gavau Imperatoriaus (Gosudara) raštą su įsakymu, kad Dievo Motinos paveikslą, pieštą šv. Luko, drauge su daugeliu kitų cerkvės brangenybių paimčiau iš Vilniaus gyventojo Jurgio Seledčiko ir pasiųsčiau į Maskvą. Tas Seledčikas, kuris dabar jau išpažįsta pravoslaviją, paliudijo, kad pereitais metais unitu vienuoliai, bėgdami iš Vilniaus, tą paveikslą

laiveliu išvežė į Karaliaučių ; ten jį iškėlė iš laivelio ir nežinia kur padėjo. Dabar tie vienuoliai gyvena įvairiose vietose : Naugarduke, Žirovicuose, Ucianoje (Palenkėje). Be to, jau pereitais metais kapitonas Emilijonas Tiapkinas, drauge su Šv. Dvasios vienuolyno viršininku Teodoru jieškojo to paveikslo Seledčiko namuose, bet nerado. Lygiai šiais metais pasiunčiau Dorpato pulko poručiką Teodorą Jevlevą drauge su miestiečiu Seledčiku į Naugarduką jieškoti to paveikslo, tačiau, nors jie išjieškojo cerkvėse, bažnyčiose ir visos apylinkės dvaruose, betgi negalėjo niekur rasti to Dievo Gimdytojos paveikslo, piešto šv. Luko ».

Tėvas Vaclovas, kuris šias žinias paduoda, tvirtina, kad senumą (t. y. paveikslo nukėlimą į šv. Luko laikus) paneigia patsai paveikslas, nes jis pieštas ant beržinių lentų. Nors kai kurie (Kirkoras — Przecahdzki, 65 p.) teigia, kad paveikslas esąs pieštas ant 4 lentų, kurių dvi šoninės esančios beržinės, o kitos dvi (vidurinės) — kipariso medžio, tačiau kipariso medžio lentų buvimas nusakomas tik « pagal legendą ». Bet tas padavimas neturi jokio pagrindo, o beržinių lentų panaudojimas rodo, kad paveikslas pieštas Maskvoje, ar kur kitur Rusijoje. Jei paveikslas būtų buvęs nuo seno laikomas šv. Luko darbo, tai jis tikriausia Maskvoje būtų buvęs laikomas kur nors cerkvėje didelėje pagarboje ir Jonas III nebūtų drįsęs jį iš cerkvės paimti ir duoti savo dukrai kraičio, jai išvykstant į svetimą katalikų kraštą.

V. Kojalavičius (pas Gumppenbergerį), aprašęs, kaip tas paveikslas atsirado Vilniuje, sako kad pas rusus tada buvęs visuotinis įsitikinimas, jog tas paveikslas priklausęs Bizantijos imperatoriui, paskui Haličo valdovams ir, pagaliau, patekęs į Maskvą. Jis pamini kitą įdomų faktą, kurį gerai žinojo, nes sakosi skaitęs atatinkamus dokumentus, būtent : derybose su Maskva dėl amžinos taikos, 1669 m. rusai siūlę paleisti 50 karo belaisvių bajorų, jei jiems bus grąžintas šis paveikslas.

Tas pats V. Kojalavičius mini, kad jo laikais Vilniuje tą paveikslą lygiai gerbę ir katalikai, ir pravoslavai, ką rodą prie paveikslo gausūs votai[48].

l) *Viešpaties Dangun Žengimo (Mons Salvatoris—misijonorių) bažnyčioje.* Vienuolius misijonorius arba lazaristus į Vilnių atkvietė 1685 m. vysk. Aleksandras Katavičius, o Teofilė Radvilienė (karaliaus Jono Sobieskio sesuo) dovanojo jiems Subačiaus priemiestyje buv. Sanguškų rūmus, kur Teofilius Plateris (nes vienas misijonorių padėjo Plateriams grįžti į katalikybę) 1695-98 m. pastatė jiems bažnyčią. Galutinai bažnyčia buvo baigta statyti tik 1753 m. Bažnyčią gerokai apnaikino 1812 m. Napoleono kareiviai, o paskui rusai. Jie 1838 m. misijonorių vienuolyną pavertė kalėjimu, paskui kareivinėmis. Bažnyčią uždarė 1844 m. Tikintieji katalikai ją atsikovojo 1862 m. Po I pasaul. karo prie jos vėl grįžo misijonoriai.

Bažnyčios šoniniame altoriuje, kairėje pusėje buvo stebuklingas Škaplierinės Dievo Motinos paveikslas, papuoštas sidabriniais rūbais.

Jis, uždarius misijonorių bažnyčią, buvo iš karto perneštas į karmelitų vienuolyną, o ir tą uždarius — į Šv. Jono bažnyčią, kur buvo patalpintas šoniniame altoriuje, kairėje pusėje, prezbiterijoje. Dievo Motina atvaizduota stovinti, ant dešinės rankos laikanti kūdikėlį Jėzų. Kita ranka praskleidusi savo apsiaustą, tarsi kviečianti ateiti ir jieškoti jos globos. Ant paveikslo nėra škaplierių ; jie tik įduoti į Marijos ir

Misionorių bažnyčia Vilniuje.

Kūdikio rankas. Pats paveikslas pieštas ant drobės, 2,9 X 1,9 m. dydžio. Prie jo yra pakabinta keletas votų Prie to paveikslo Šv. Jono bažnyčioje visuomet būdavo laikomos gegužinės pamaldos [49].

16) Vyšniavas — Ašmenos dekanato miestelis, kur 1451 m. Vilniaus pilininkas ir Smolensko vietininkas Petras Gedgaudas (po 6

metų įsteigęs ir Šiluvos bažnyčią) pastatė Marijos Aplankymo vardo medinę bažnyčią. Užėjus reformacijai, bažnyčia apie 40 metų išbuvo protestantų rankose ir tik 1600 m. Adomo Kreptavičiaus pastangomis ji grįžo katalikams. Jurgis Litauras Kreptavičius 1641 m. pastatė mūrinę bažnyčią.

Bažnyčios didžiajame altoriuje yra stebuklingas Marijos paveikslas. Apie jį smulkesnių žinių trūksta, nes 1890 m. vietos klebonas Vyšniavo bažnyčios aktus, kaip niekam nereikalingą šlamštą, sudegino ; zakristijonas išgelbėjo vos porą bažnyčios inventorių.[50]

17) Vosyliškės. Maždaug už 30 km. į pietų vakarus nuo Lydos, yra vienas iš seniausių Lietuvos miestelių Vosyliškės. Jis minėtinas ir dėl to, kad čia 1706.II buvo atvykęs Stanislovas Leščinskis ir priėmė iš Lietuvos bajorų priesaiką, kai jie pripažino jį karaliumi.

Jau 1489 m. D. L. Kng. Kazimieras čia pastatė parapijos bažnyčią ŠŠ. Petro ir Povilo vardu. Netoli Vosyliškės buvo ir kita, visu šimtmečiu vėlesnė, bažnyčia šv. Jono Krikštytojo titulu. Vitebsko pilininkas ir Vosyliškės storasta Domininkas Limontas (†1670 m.), gavęs karaliaus Jono Kazimiero leidimą, 1658 m. prie jos pastatė domininkonams vienuolyną ir jį apdovanojo turtais. 1702 m. bažnyčia ir vienuolynas sudegė. Domininkonai vėl pasistatė 1724 m. medinę, o vėliau — 1769 m. mūrinę bažnyčią. Rusams 1832 m. panaikinus domininkonų vienuolyną, jų bažnyčia buvo padaryta parapine, nes maža ir jau begriūvanti Senųjų Vosyliškiu bažnyčia 7.000 tikinčiųjų buvo permaža. Deja, ta bažnyčia Vosyliškės parapija neilgai galėjo naudotis, nes rusų valdžia ją 1868 m. atėmė ir pavertė cerkve. Tik 1919 m. ji vėl grįžo katalikams. O Senosiose Vosvliškėse, klebono Pranciškaus Sakalausko pastangomis ir parapijiečių lėšomis, buvo 1903 m. buvo pastatyta graži gotiko stiliaus nauja bažnyčia.

Naujosios Senųjų Vosyliškiu bažnyčios didžiajame altoriuje yra senas Švč. Marijos paveikslas, atgabentas iš uždarytos domininkonų bažnyčios. Tai Čenstakavos stebuklingojo Marijos paveikslo kopija. O jo istorija esanti tokia.

Karo su Maskva metu (1632-34 m.), tas paveikslas buvęs karaliaus Vladislovo Vazos kariuomenės stovyklos koplytėlės altoriuje ir drauge su vienu gusarų daliniu pateko į rusų rankas. Vienas bajoras nenorėjęs ir nelaisvėje atsiskirti su tuo paveikslu ir todėl pasiėmęs jį su savim drauge į kalėjimą. Prieš jį melsdavęsis ir rasdavęs paguodos nelaisvės sunkume. Išleistas į laisvę, išsiprašė iš rusų paveikslą, kurį, laimingai grįžęs į savo kraštą, padovanojo Vosyliškiu domininkonams 1683 m. Domininkonai paveikslą patalpino savo bažnyčios didžiajame altoriuje, kur jis tuoj išgarsėjo įvairiomis malonėmis ir stebuklais. Iš votų ir kitų prie paveikslo sudėtų aukų domininkonai padirbdino paveikslui sidabro rūbus ir vainikus. Bet ir po to prie paveikslo buvo dar daugybė votų, kuriuos, kaip liudija parapijos archyvo dokumentai, švedų karo metu pasisavino tiek priešų, tiek savųjų kareiviai.

Prie paveikslo patirtosios malonės buvo surašomos į tam skirtą knygą, bet toji knyga, kaip ir kiti vienuolyno dokumentai, žuvo drauge su vienuolyno panaikinimu. Tik pats paveikslas su votais buvo perneštas į parapinę bažnyčią. Paveikslas yra pieštas ant ąžuolinių lentų ir apkabinėtas votais. Iš jų seniausi yra iš 1713 m. Vėlesnių laikų pa-

Stebuklingas Marijos paveikslas Vosyliškėse.

rapiniuose dokumentas paveikslas visada vadinamas stebuklingu. Tokiu jį laiko ir apylinkės žmonės, labai gausiai (iki keliolikos tūkstančių) susirinkdami į Rožinio Švč. Marijos ir ŠŠ. Petro ir Povilo šventes[51].

18) Žirmūnai — Lydos dekanato miestelis, apie 16 km. į šiaurę nuo Lydos, čia pirmąją bažnyčią, dar prieš 1500 m. pastatė

Jonas Zaviša. Naują, medinę pastatė 1624 m. Aloyzas Kuncevičius. 1778 m. Karolina Radvilienė Pociejūtė, senajai bažnyčiai begriūvant, pastatė naują, čia esantį stebuklingą Marijos paveikslą mini vysk. Mikalojaus Slupskio vizitacijos aktai (1668-74) [52].

* * *

Be Vilniaus arkivyskupijos stebuklingų Marijos paveikslų, kurios šiame skyriuje paminėjome ir kurie randasi Lietuvos 1920 m. sienose, toje pat arkivyskupijoje dar yra visa eilė Marijos šventovių su stebuklingais jos paveikslais jau už Lietuvos valstybės ribų. Žymesnės jų yra šiose vietose :

1. *Budslave* (Ašmenos apskr.), kur Marijos Dangun Ėmimo bažnyčioje, įkurtoje D. L. Kng. Aleksandro 1504 m. ir pavestoje bernardinams, yra stebuklingas Marijos paveikslas, kurį iš pop. Klemenso VIII (1592-1605) gavo dovanų Minsko vaivada Jonas Pacas, grįžęs į katalikybę. Pacas tą paveikslą 1598 m. padovanojo savo kapelionui kun. Izaokui Sokoliejui, o tasai, tapęs bernardinu, jį 1613 m. atidavė Budslawo bažnyčiai. Kitados, prie Budslawo bažnyčioje rengiamų iškilmingų Marijos garbei pamaldų pagražinimo, buvo sudarytas 20 žmonių orkestras, kuriam išlaikyti Barbora Skorulskienė buvo užrašiusi. 6.000 sidabro rublių. Orkestrui palaikyti ir tobulinti čia buvo įsteigta muzikos mokykla [53].

2. *Dunilove.* Jonas Domininkas Izajkovskis Dolmatas, Ašmenos pakamaris ir D. L. Kng. iždo sekretorius, gavęs tą vietą iš Albrechto Stanislovo Radvilos, 1624 m. pataisė čia nuo 1527 m. buvusią Vilniaus vysk. Povilo Alšėniškio statytą Švč. Trejybės bažnyčią, ją padidino, aprūpino bažnytinėmis reikmenėmis, o Elzbieta Izajkovskaitė, D. L. Kng. vėliavininko ir Upytės seniūno Kristupo Bialozaro žmona, čia įsteigė domininkonų vienuolyną ir dovanojo bažnyčiai stebuklingą Marijos paveikslą, kurį ji buvo gavusi iš Vilniaus vysk. Mikalojaus Paco, o tasai paveikslą buvo parsivežęs iš Florencijos [54].

3. *Eismantuose.* Pagal padavimą čia pirmoji bažnyčia jau buvusi 1424 m., bet tikrosios žinios rodo, kad Eismantuose medinę bažnyčią pastačiusi Ona Eismantaitė 1660 m. Pagal V. Kojalavičių (pas Gumppenbergerį), ši bažnyčios steigėja radusi aukse įsodintą brangakmenį su jame įbraižytų Švč. Marijos paveikslu, kuris dar Eismantų namuose ėmęs garsėti stebuklais. Autorius barokišku stiliumi aprašo įvairius nuotykius ir įvykius to brangakmenio ir jos savininkės. Vysk. Jono Zavišos-Daugėlos patvarkymu tas stebuklingas brangakmenis atiduotas Eismantų bažnyčiai, kur jis garsus stebuklais.

Betgi bažnyčios dokumentai šitokio stebuklingo paveikslo (ant brangakmenio) ir tokios jo kilmės nežino. Didžiajame bažnyčios altoriuje yra ant drobės pieštas 90 X 60 cm. dydžio paveikslas, padengtas sidabro rūbu [55].

4. *Gluboke,* Disnos apskr. miestelyje, kur Mstislavo vaivada Juozapas Korsakas 1639 m. pastatė karmelitams bažnyčią ir vienuolyną, bažnyčioje buvo stebuklingas Marijos paveikslas, pargabentas iš Vitebsko karmelitų bažnyčios. Kai 1863 m. karmelitai čia buvo panaikinti, o bažnyčia paversta į cerkvę, paveikslas atiteko parapinei bažnyčiai ir

Stebuklingas Marijos paveikslas Krypno.

buvo patalpintas atskirai pastatytoje koplyčioje. Paveikslas, pieštas ant drobės, 170 X 80 cm. dydžio, vaizduoja Švč. Mariją su Kūdikiu ant kairės rankos. Jis papuoštas sidabro rūbais. Prie paveikslo virš 200 votų [56].

5. *Krypno yra* Baltstogės apskr. kaimas. Padavimas sako, kad žiloje senovėje Švč. Marijos paveikslas kabojęs ant liepos medžio ties arkliams girdyti vieta. Toje vietoje buvusi pastatyta bažnyčia. Dabartinė mūrinė yra iš 1881-85 m. Didžiajame bažnyčios altoriuje esąs Marijos paveikslas, panašus į Čenstakavos, padengtas brangiu paauksuotu sidabro rūbu ir vainikais, 12 sidabro žvaigždžių ir brangiais karoliais [57].

6. *Olkowicze.* čia 1752 m. Žemaičių vysk. pagelbininkas Aleksandras Horainis savo žemėje įsteigė parapinę bažnyčią, o jo brolis vysk. Mikalojus Horainis 1760 m. padidino jos turtus. Medinė bažnyčia buvo dar padidinta 1825 m. Didžiajame altoriuje yra stebuklingas Marijos paveikslas, padengtas sidabro rūbais, išpuoštais brangiais akmenimis. Prie jo daugybė votų. Paveikslas kitados Petro Kužembos nuosavybė ; jis pastatęs Olkowicze koplytėlę. Kai žmonės pradėjo paveikslą lankyti, prie jo patirti įvairių malonių, Kužemba pasisavindavo žmonių prie paveikslo sudedamas aukas. Vysk. Kazimiero Brzostovskio pasiųsta komisija 1699.XI.12 atstatė Kužembą nuo koplyčios valdymo ir ją pavedė globoti Rodoškovičių klebonui Tadui Gluchovskiui. Jis ėmė užrašinėti prie paveikslo įvykstančius stebuklus : jų 1698-1757 buvo suregistruota 77.

Paveikslas pieštas ant medžio (20 X 20 cm. dydžio), paauksuotuose rėmuose, vaizduoja Mariją su Kūdikiu ant kairės rankos. Papuoštas sidabro rūbais ir vainikais. Prie paveikslo virš 40 votų [58].

Be aukščiau išvardintų stebuklingų Marijos paveikslų, Vilniaus arkivyskupijos « Catalogus ecclesiarum 1939 » mini dar stebuklingus paveikslus esant Katroje, Lydos Krivyčiuose. Rožanystoke taip pat buvęs stebuklingas Marijos paveikslas domininkonų bažnyčioje, kurią rusai 1865 m. pavertė į cerkvę, o paveikslą, 1668 m. vysk. Sapiegos pripažintą ir paskelbtą stebuklingu, išgabeno į Rusiją.

A. Fridrich dažnai minėtame veikale jų randa dar šiose vietose : Dolhinowe, Koscieniewicze, Lydoje ir Międzyrzecze.

Senovėje Vilniaus vyskupijoje stebuklingų paveikslų būta dar daugiau, nes vysk. Mikalojaus Slupskio 1668-74 m. vizitacija jų rado ir suregistravo (be jau paminėtų) dar Dworzece, Mscibówe ir Szkłowe [59].

1 *Fridrich Alojzy,* Historye cudownych obrazów Najś. Maryi Panny w Polsce, IV, 1911, 123.

2 *Wacław z Sułgostowa,* O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej, 1902, 491. Cfr. *Szymak J. T. Gregorz,* Prerogatywa Zakonu Kaznodziejskiego, 1755, 424.

3 *Wacław,* op. Cit. 67-70. Cfr. *Łunkiewicz B.,* Lumina philosophicarum veritatum, 1705 ; *Kiszka L.,* Morze łask, to jest cuda N. Panny Borunskiej, 1712 ; *Stebełski Ign.,* Dwa wielkie światła, 3 t. 1781-83 ; *Chodźko Ign.,* Obrazy litewskie ; *Jankowski Czesław,* Powiat Oszmianski I, 59 ; *Wolyniak (Giżycki J. M.).* Wspomnienie o Borunach, 1897.

4 *Wacław,* op. cit. 72. Cfr. *Nereziusz H.,* Kazanie w dzień Wniebowzięcia P. N. M... 1772 miane... w Jej cudownym obrazie monastirskim, 1777.

5 *Fridrich,* op. cit. 89-96. Cfr. *Scherer H.,* Atlas Marianus, 1702 ; *Kattenbring F.,* Saeculum Marianum sive centum tituli Dei Matris... Grodnae in ecclesia Soc. Jesu epigramatibus ornati, 1764 ; *Chlopicki E.,* Notatki z podróży po kraju, 1863, 96-98 ; *Jodkowski J.,* Wiadomość historyczna o cudownym obrazie N. M. P. Studenckiej w kościele farnym w Grodnie, 1909 ; Pamiętnik Naukowo literacki, 1, 102 ; *Wacław,* op. cit. 1go-191.

6 *Fridrich,* op. cit. 97-101. Cfr. *Wacław,* op. cit. 228-29 *Jankowski,* op. cit. II, 250 ; *Kurczewski Jan,* Biskupstwo Wileńskie, 1912, 171.

7 *Wacław,* op. cit. 574.

8 *Wacław,* op. cit. 577. Cfr. *Łukaszewicz,* Dzieje Kalwin. II, 63-65 ; Portret zaszczyta Konfraternii Rykońskiej uprzywilejowanej p. t. N. P. M. Niepokalanego Poczęcie od Klemensa XIII.

8a *Fridrich,* op. cit. 127-29 ; *Wacław,* op. cit. 617-18 ; *Dotkacz Jan Paweł,* Skarbnica łask nieprzebranych, 1687 ; *Jankowski,* op. cit. III, 132.

9 *Wacław,* op. cit. 653. Cfr. *Szymak,* op. cit. 438.

10 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Vilnen. 1629, fol. IV.

11 Vatikano Archyvas. Nunziatura di Polonia, vol. 47, f. 530-31.

12 *Kłos J.,* Wilno. Przewodnik Krajoznawczy, 1929, 277.

13 *Fridrich,* op. cit. 130-38 ; *Wacław,* op. cit. 669-74. Cfr. *Gumppenberg W.,* Atlas Marianus, 1672, Nr. 187 ; *Sarbiewski K.,* Quatuor Leucae Virginis Mariae seu publica ac solemnis ad aedem B. V. Matris Trocensem processio, 1624 ; *Mańkiewicz Szymon,* Kościół farny Trocki cudami Boga i Maryi objaśniony, 1645 ; *Tyłkowski Adalbert,* Fidelis prophetissa seu impletio SS. V. Marei Vaticinii, 1674 ; *Brzostowski K. K.,* Fons Gratiarum inter Polemonis Trocencis fontes, 1718 (paveikslo vainikavimo proga) ; *Butrymowicz Szymon,* Regina Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae in thaumaturga... icone ad praepositalem palatino Trocensis civitatis basilicam, 1718 (J. Kurczewski 1906 m. išvertė į lenkų kalbą) ; *Minkiewicz Adam,* Panegyricus de cultu et origine imaginis thaumaturgae B. V. M. Trocensis, 1719 ; — Solemnitas coronationis B. V. M., 1719 ; *Czarzasty Nicolaus,* Oratio panegvrica in laudem S. Matris... in icone Trocensi coronatae, 1719 ; *Kojałowicz W.,* Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum M. D. Lithuaniae pertinentia, 1650 ; I, 13 ; *Baliński M.,* Starożytna Polska, III, 304, 316-17 ; *Syrokomla W.* (*Kondratowicz L.),* Wycieszki po Litwie, I, 41-51 ; *Lipiński T.,* Wiadomości o koronacyach obrazów Matki Boskiej w dawniej Polsce, 1850, 10.

13' *Škutans St.,* Diva Motes kults un Moras žeme, 1954, 84-87.

14 *Wacław,* op. cit. 480-81. Cfr. *Bujalski A. Bonav.,* Binae disertationes... de invocatione B. V. M. in imaginibus, 1761 ; Kartka Dyecez. wileńskie, 212.

15 *Wacław,* op. cit. 241-42. Cfr. *L. R.,* Kalwarya Werkowska — Pamiętnik relig. moraln. XXXII, 241-361 ; *Tyszkiewicz E.,* O klasztorach w dyecezyi wileńskiej — Teka Wileńska, ÏII (1858), 237 ; *Szymak,* op. cit. 426.

16 *Wacław,* op. cit. 228-29.

17 *Zahorski Wl.,* Obraz N. P. M. Ostrobramskiej w Wilnie — Kwartalnik Litewski, 191 o.

18 *Sieczka Tad.,* Kult obrazu N. M. P. Ostrobramskiej w dziejowim rozwoju — Studja teologiczne VI (1934), 93.

19 *Rolewicz J. M.,* Wiadomości o cudownych obrazach Pana Naszego Jezusa Chrystusa i N. P. M. w mieście Wilnie, 1863.

20 *Wacław,* op. cit. 742. Tos pat nuomonės yra ir *Fridrich,* op. cit. 183.

21 *Skrudlik M.,* W sprawie pochodzenia obrazu Najśw. Marji Panny Ostrobramskiej — Pro Christo III, Nr. 5, 349-61.

22 *Skrudlik,* op. cit. III, Nr. 6, 412-428.

23 *Kłos,* op. cit. 188-89.

24 *Narbut Teodor,* Dzieje Narodu Litewskiego, V, 137.

25 Gailestingoji Dievo Motyna Aušros Vartuose Vilniuje, 1927, 21-22.

26 *Kurczewski,* op. cit. 171 ; *Sieczka,* op. cit. 44.

27 Cituota iš *Skrudlik,* op. cit. 352-53.

28 Iš *Wacław,* op. cit. 743.
29 Iš *Wacław,* ten. pat.
30 *Kurczewski Jan,* Kościół Zamkowy, I, 151.
31 Be jau cituotų veikalų apie Aušros Vartus cfr. *Prunskis J.,* Aušros Vartai Vilniuje, 1949 ; Aušros Vartai, 1939 ; *Milžinas,* Vilniaus Aušros Vartai, 1940 ; Stebuklingas Aušros Vartų Dievo Motinas paveikslas, 1940 ; *Šauklys Vikt.,* Aušros Vartai, 1940 ; Trophaeum Sexannali Literaria in Arena Certamine comparatum Sapientiae Sėdi... Virgini SS. Mariae M. D. Litvaniae Metropolis Civitatis Vilnensis in Porta Aciali... Protectrici, 1754 ; *Bielińska Helena,* Kilka słów o obrazie i kaplicy N. P. Ostrobramskiej, 1892 ; *Chudek J. M.,* Matka Boska Ostrobramska, 1927 ; *H. B.,* Czy obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej jest wschodniego pochodzenia ? — Przegl. Powszechn. XXXVI (1892), 229-55 *Kraszewski J.,* Ostrobrama i kościół S. Anny — Tygodnik Illustrowany, I (1860), 36 ; *Kuleszo Ad.* Historia cudownego obrazu Najśw. M. P., Matki Miloserdzia na Ostrej Bramie, 1927 ; *M. J. R.,* Wiadomość o cudownym obrazie Najśw. M. P. na Ostrej Bramie oraz innych cudownych obrazach w Wilnie, 1907[2] ; *Obst Jan,* Historja cudownego obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej, 1927 ; *Sieczka Tad.,* O laskach Najśw. Maryi Panny Ostrobramskiej, 1933 ; *Skrudlik M.,* Historia obrazu i kultu Najśw. Maryi Panny Ostrobramskiej, 1927 ; —- Cudowny obraz Najśw. M. P. Ostrobramskiej, 1933 ; *Sobolevskyj I. D.,* Skazanija ob ostrobramskom ikonie Božej Materi v Vilnie, 1899 ; *Wacław Kapucyn,* O cudownym obrazie Najśw. M. P. ostrobramskiej w Wilnie, 7897 ; *Wójcicki Wl.,* Kaplica Matki Boskiej ostrobramskiej w Wilnie — Tygodnik Illustrow., IX (1864), 124 ; *Znosko Konsł.,* Ostrobramska ja Ikona — Athen. Wileńsk. X, 537 ; *Yla St.,* Litauen — Vilna (Aušros Vartai) : Wallfahrstorte Europas, 1950 ir kit.
32 *Wacław,* op. cit. 752.
33 *Gumppenberg,* op. cit. 611.
34 *Rostowski St.,* Lituanicarum Soc. Iesu historiarum libri decem, 1877, 343 ; *Wacław,* op. cit. 737 ; *Fridrich,* op. cit. 162.
35 *Wacław,* op. cit. 738.
36 *Fridrich,* op. cit. 159-60.
37 *Wacław,* op. cit. 737 ; *Fridrich,* op. cit. 162-63.
38 *Wacław,* op. cit. 738-39.
39 *Wacław,* op. cit. 738.
40 *Wacław,* op. cit. 724-25.
41 *Gidžiūnas Viktoras, O. F. M.,* Legendariškieji pranciškonų kankiniai Vilniuje, 1954, 26-36.
42 *Rolewicz,* op. cit. 28 ; *Kraszewski J.,* Wilno, II, 372 ; *Jan z Sliwin,* Przechadzki po Wilnie, 195 ; *Wacław,* op. cit. 731 ; *Fridrich,* op. cit. 164-68.
43 *Wacław,* op. cit. 735-36 ; *Fridrich,* op. cit. 191-94 ; *Gidžiūnas Victor,* De Fratribus Minoribus in Lituania, 1950, 39-41. Apie koplyčią : Zorza Wileńska Nr. 28, 1906 ; Przyjaciel Ludu Nr. 40, 1906.
44 *Wacław,* op. cit. 723-24 ; *Fridrich,* op. cit. 157-58.
45 *Alandus (Tryzna).* Devotio hebdomadaria ad S. Michelem Archang. 1630; *Gumppenberg,* op. cit. Nr. 1017 ; *Rolewicz,* op. cit. 9 ; *Kraszewski,* op. cit. II, 336 ; *Szczygielski Stan.,* Aprobacya obrazu N. P. M. w kościele św. Michała, 1670 ; *Sokolnicka Konst.,* Skarbnica niebieska otwarta... w obrazie Boga-Rodzice M. P. w kościele Ś. Michała, 1671 (su giesmėmis prie paveikslo) ; *Zienkowicz T.,* Korona z berbownych... Sapiehów ... w cudownym obrazie N. P. w kościele św. Michała, 1751 ; *Rosolecki Luk.,* Wdzięczność Matce Najśw. z okazyi koronacyi cud. obr. w kośc. św. Michała, [175] : *Sadkiewiczówna Kat. karmelitanka bosa,* Cudowny obraz Najśw. M. P. w kościele św. Michała w Wilnie u PP. Bernardynek, 1857 ; *Kurczewski J.,* Biskupstwo Wileńskie, 169.
46 Enaralia obrazu N. P. Fawenckiego wprowadzoniego do kościoła antokolskiego, 1653 ; *Przy łuski Balt. Stan.,* Na solenney introdukcyi obrazu Przenaj łaskawszej M. P. Miloserdzia od Jerzego Tyszkiewicza, bisk. wileńskiego w Antokolu, 1653 ; Historya pewna obrazu Bogorodice wprowadzonego do

kośc. antokolskiego, 1654 ; Obrona zdrowia i życia ludzkiego od powietrze — Marya na Antokolu, 1755 ; Nabożeństwo do Najśw. P. M. Łaskawiej... na Antokolu, 1849[5] ; *Rolewicz,* op. cit. 23 ; *Kraszewski,* op. cit. II, 361 ; *Grinius J.,* Vilniaus meno paminklai, 1940, 72-89.

47 *Szymak,* op. cit. 427 (autorius šiame vienuolyne rašė savo « Prerogatywa ») ; *Śmiarowski Remig.,* Fontana mistyczna, 1737 ; *Rolewicz,* op. cit. 19 ; *Barącz Sadok,* Cudowne obrazy Matki Najśw. w Polsce, 1891, Nr. 225 ; —- Rys Dziejów zakonu kaznodziejskiego, 1860-65, II, 352 ; Pamiętnik relig moraln. XXXI, 146 ; *Kurczewski,* op. cit. 771.

48 *Gumppenberg,* op. cit. Nr. 178 *; Batiuškov,* Pamiętniki ruskoj staryny, 93 ; *Muraviev,* Ruskaja Vilna, 49 ; *Wacław,* op. cit. 753-54.

49 *Wacław,* op. cit. 740-41.

50 *Wdcłdw,* op. cit. 757-58. Apie paveikslą mini ir *Jankowski,* Powiat Oszmianski.

51 *Fridrich,* op. cit. 139-42 — žinias suteikė Vosyliškės klebonas kun. Pr. Sokolovskis ; *Szymak,* op. cit. 429 ; *Barącz,* Rys dziej. kazn. 381.

52 *Kurczewski,* op. cit. 210.

53 *Zełajewicz Eleuter.,* Zwierzyniec na ziemi niebieskiej, to jest Puszcza Budzka, 1650 *; Gumppenberg,* op. cit. 277-78 ; Teka Wileńska Nr. 4, 146 ; *Wacław,* op. cit. 78-79 ; *Kurczewski,* op. cit. 215 ; *Fridrich,* op. cit. 74-77 ; Catalogus ecclesiarum et cleri Archidioecesis Vilnensis pro anno Domini 1939, 117.

54 *Wacław,* op. cit. 155 ; *Fridrich,* op. cit. 82-83.

55 *Wacław,* op. cit. 160-61 ; *Kurczewski,* op. cit. 232 ; *Fridrich,* op. cit. 143-47 ; Catalogus, 79.

56 *Wacław,,* op. cit. 175 ; *Fridrich,* op. cit. 86-89.

57 *Kurczewski,* op. cit. 240, *Fridrich,* op. cit. 110-13 ; Catalogus, 70.

58 *Wacław,* op. cit. 481 ; *Fridrich,* op. cit. 120-23.

59 *Fridrich,* op. cit. 78-82, 102-106, 114-115, 116-119; *Kurczewski,* op. cit. 232, 256, 542 ; Catalogus, 63, 77, 54.

2. KAUNO ARKIVYSKUPIJOJE

1) Kaunas — laikinoji Lietuvos sostinė (1920-39) negali prilygti Vilniui nei savo bažnyčių skaičiumi (jų Kaune su priemiesčiais 1940 m. buvo 15), nei žymesnėmis Marijos šventovėmis. Vos viena Vytauto bažnyčia turi Marijos (Dangum Ėmimo) titulą. Tačiau ir Kauno bažnyčiose netrūksta Marijos paveikslų, kuriuos žmonės ypatingai gerbia, prie jų kabina votus ir išsiprašo iš Marijos įvairių malonių.

a) *B a z i l i k o j e.* Kada ši didžiausia Kauno bažnyčia statyta, nėra tikrų žinių ; spėjama, kad 1409-13 m. Jos steigėju laikomas Vy-

Kauno arkikatedra-bazilika.

tautas Didysis. D. L. Kng. Aleksandro 1503 m. raštas, kuriuo ši parapinė Kauno bažnyčia buvo aprūpinta turtais, mini, kad ji pastatyta ir apdovanota Didžiųjų Lietuvos Kunigaikščių dar pagonybės laikais. 1655 m., rusams užėmus Kauną, bažnyčia labai nukentėjo. Per 1732

m. gaisrą smarkiai buvo apdegusi ir apgriuvusi. Karaliaus Stan. Augusto lėšomis (40.000 auks.) buvo vėl atstatyta. 1808 m. bažnyčia buvo atiduota iš Vilniaus atkeltiems augustinijonams, kurie 1820 m. prie ten pat esančio vienuolyno įsteigė mokyklą. Dėl 1863 m. sukilimo, uždarius augustinijonų vienuolyną, Muravjovo įsakymu, į Kauną buvo atkeltas iš Varnių Žemaičių vyskupijos centras ir tais metais bažnyčia tapo vyskupijos katedra, tik 1895 m. pop. Leono XIII patvirtinta. Žemaičių vyskupijos 500 metų sukakties proga, pop. Benediktas XV 1921.IV.26 ją pakėlė į baziliką, o įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją ji tapo arkikatedra.

Bazilikoje yra keletas altorių su Marijos paveikslais : Marijos Dangun Ėmimo (iš XVII a.), Marijos Paguodėjos, Skausmingosios Motinos. Pastarasis, kuris yra prie vieno vidurinės navos piliorių altoriuje, pieštas M. E. Andriolli, yra apkabinėtas votais. Čia per ištisas dienas dega žmonių suaukotos žvakės. Kunigai, atvykę iš tolimesnių vietų, stengiasi prie šio altoriaus atsilaikyti šv. mišias. Skaumingosios Dievo Motinos atlaidų metu susirenka žmonių minios net iš tolimesnių apylinkių. Vokiečių okupacijos metais, bazilikos kunigai buvo pradėję rūpintis įvesti pastovias vakarines pamaldas prie šio Marijos paveikslo. Jie parašė specialias maldas, sukūrė giesmę, kuriai muziką parašė prof. Al. Kačanauskas[1].

b) *Šv č. Trejybės bažnyčioje.* Čia bažnyčią ir vienuolyną 1634 m. vienuolėms bernardinėms pastatė Minsko vaivada kunigaikštis Aleksandras Masalskis, kurio duktė įstojo į bernardines. Statyba buvo baigta tik 1703 m. Bažnyčia daug kartų taisyta, perdirbta, puošta, bet vistik išlaikė pirmykštį gotišką stilių. Kai 1864 m. rusų valdžia bernardinių vienuolyną panaikino, bažnyčia 1899 m. padaryta parapine.

Šioje bažnyčioje, kaip matyti iš 1677 m. išleisto Ramoškos piešto paveikslėlio (13 x 10 cm. dydžio), yra buvęs stebuklingas Dievo Motinos paveikslas. Marija atvaizduota veidu į priekį, ant galvos turi ypatingos formos vainiką, kurį du angelai viena ranka laiko ant Marijos galvos, o kitoje turi šakelę su žiedais. Aplink vainiką taip pat gėlės. Marijos plaukai palaidi, jie dengia kaklą, papuoštą perlais. Marija dešinėje rankoje laiko karališką skeptrą, o kaire apima Kūdikį, kuris kairiąja rankute laikosi Motinos rankos, o dešine laimina dviem ištiestais pirščiukais. Po paveikslėliu lenkiškas parašas : « Paveikslas Mergelės Marijos ypatingomis Dievo malonėmis ir dovanomis garsus Kaune šv. Pranciškaus seserų Švč. Trejybės bažnyčioje ; didesniam pamaldumui į Švč. Mariją pažadinti, išspausdintas 1677 m. »[2]

c) *Šv. Jurgio (seminarijos) bažnyčioje,* kurią drauge su vienuolynu 1471 m. bernardinams pastatė Kauno seniūnas Stanka Šandzivojaitis. Bažnyčia daug kartų nukentėjo nuo gaisrų. Joje 1812 m. prancūzai buvo įsitaisę maisto sandėlį, vėliau rusai ją iki 1816 m. pavertė ginklų sandėliu ; 1842 m., vienuolyną panaikinus,

bažnyčia liko Kauno magistrato žinioje, o 1864 m., atkėlus į Kauną iš Varnių kunigų seminariją, bažnyčia teko seminarijai.

Šioje bažnyčioje nuo senų laikų buvo stebuklingas Marijos paveikslas, kuris 1655 m., rusams užėmus Kauną, verkęs. Gelbstint jį nuo maskolių išniekinimo ar pagrobimo, kurį laiką buvo slepiamas kaime, o paskui vėl grąžintas į Šv. Jurgio bažnyčią. Čia jis ėmė dar labiau garsėti stebuklais, kurie pradėti užrašinėti nuo 1669 m. Prie šio paveikslo Kauno elgetos kas vakaras giedodavo Marijos litaniją ir kitas giesmes. Vėliau, panaikinus Kaune bernardinų vienuolyną, tas paprotys išnyko, o paveikslo stebuklingumo garsas sumažėjo.

Gal dėl šio paveikslo garso, senovėje Kauno gyventojai labai gerbė ir prie įėjimo į vienuolyną vartų bokšte esantį Marijos paveikslą, pas kurį, šeštadienių ir šventadienių vakarais susirinkę, giedodavo litaniją ir įvairias giesmes[3].

d) *Švč. Sakramento (dominikonų) bažnyčioje.* XVII a. pirmoje pusėje kaunietis Domininkas Narkevičius atkvietė į Kauną domininkonus ir 1631 m. jiems užrašė namus Didžiojoje (Vilniaus) gatvėje. Jo ir Upytės bajoro Kristupo Bialozaro pastangomis, karalius Vladislovas Vaza patvirtino užrašus ir 1641 m. domininkonai formaliai įsikūrė Kaune. Jie čia ėmė statyti bažnyčią, kuri buvo baigta 1678 m. Kai 1845 m. rusai uždarė domininkonų vienuolyną, bažnyčia buvo paversta į cerkvę ir paskirta moksleiviams pravoslavams. I pasaul. karo metu joje vyko vokiečių kareiviams katalikams pamaldos.
1919 m. bažnyčia grąžinta Kauno kurijai ir po remonto paskirta studentams ir moksleiviams.

Domininkonų laikais šioje bažnyčioje yra buvęs stebuklingas Marijos Rožinio (Ražančinės) paveikslas, kuris, rusams bažnyčią užėmus, dingo [4].

2) Pagiriai. Kur šiandien yra Pagirių miestelis, apie 20 km. į šiaurės vakarus nuo Ukmergės, XVII a. buvo tik kaimas, kuris priklausė Bialozarams. Pagiruose pirmąją bažnyčią pastatė trys broliai : Gabrielius, Kristupas ir Karolis Bialozarai 1626 m. Vienas Vilniaus kapitulos kanauninkas tai bažnyčiai padovanojo Švč. Marijos paveikslą, kuris vėliau laikytas stebuklingu.

Pirmoji bažnyčia neilgai stovėjo, nes Šiaurės karo metu švedai ją sudegino. Priešui pasitraukus, visų didžiausiam nustebimui, Marijos paveikslas buvo rastas visiškai sveikas, pakabintas ant medžio, nors jo rėmai buvo apdegę. 1742 m. kun. Penkaševskio pastangomis, buvo pastatyta nauja bažnyčia ir joje vėl patalpintas minėtasai paveikslas. Švedų sudegintos bažnyčios atminčiai, paveikslas su apdegusiais rėmais buvo įrengtas naujos bažnyčios didžiajame altoriuje. Kun. Šimkevičius parapijiečių lėšomis 1876 m. bažnyčią naujai perstatė ir jos didžiajame altoriuje, įdėjęs į naujus rėmus, vėl patalpino tą patį stebuklingą Marijos paveikslą.

Paveiksle Marija atvaizduota su Kūdikiu ant rankų. Pats paveikslas papuoštas sidabriniais rūbais ; prie jo keliolika votų. Vienas iš jų, su Marijos atvaizdu, padovanotas XVIII a. Kojalavičienės, kaip padėka už pagijusį jos vaiką.

Stebuklingi įvykiai ir gautosios malonės prie stebuklingo Švč. Marijos paveikslo Pagiriuose buvo surašomos į specialią knygą, tačiau nėra žinių, ar kada nors dvasinė vyresnybė yra juos patvirtinusi, nes bažnyčios archyve jokių dokumentų iš senovės neliko, išskyrus trumpą pažymėjimą kanoniškos vizitacijos iš 1836 m., kur sakoma : « Rasta bulės ir apaštališki laiškai, suteikią atlaidus Pagirių bažnyčiai ir liudijimas apie pagarsėjusius stebuklus prie Švč. Mergelės Marijos paveikslo 1794 m. » Paveikslo stebuklingumą užsimena ir Ukmergės teismo aktai iš 1806 m. Vėlesnieji oficialūs dokumentai šį paveikslą visuomet vadina stebuklingu. Tokiu jį laiko ir apylinkės žmonės, kurie čia gausiai suplaukia ir patiria įvairių malonių.

Iš stebuklingų įvykių paminėtini šie :

Apie 1900 m. viena moteris Š. sirgo akių liga ir visai apako. Pasiaukojusi Pagirių Švč. Dievo Motinai ir pasižadėjusi, jei pasveiks, visada tą dieną kalbėti Marijos garbei psalmes, staiga pamaldų metu praregėjo. Prieš 1911 m. miręs Raila, per 20 metų buvo paralyžuotas. Nieko gydytojams nepadėjus, atsidavė Marijos globai ir pasižadėjo, jei atgaus sveikatą, kasmet atlikti maldingą kelionę į Pagirius, į Marijos Aplankymo atlaidus, ir ten prie stebuklingo paveikslo sukalbėti Marijos garbei rožinį. Netrukus visiškai pagijo, gyveno dar kelioliką metų ir savo pažadą uoliai pildė.

Pats seniausias šio paveikslo stebuklingumo paminėjimas yra V. Kojalavičiaus veikale « Miscellanea », išleistame 1650 m. [5]

3) Pažaislis. Aukštame Nemuno krante, tarp miškų tūno vienas gražiausių ir įdomiausių Lietuvos baroko meno paminklų — buv. kamaldulių vienuolynas su bažnyčia (Eremus Montis Pacis — Taikos kalno eremas). Jį 1664 m. įsteigė Lietuvos kancleris Kristupas Zigmantas Pacas (1621-1684) ir jo žmona Izabelė Eugenija de Mailly Lascaris. Pamaldusis Lietuvos didikas, matęs savo tėvynės nelaimes švedų ir rusų okupacijos metais, ir tikėdamas, kad Dievas baudžia kraštą už žmonių kaltes, steigė maldos ir Dievo garbinimo centrą, kad vienuoliai permaldautų Dievą už viso krašto nusikaltimus. Tam ypačiai tiko uždaro, kontemplatyvaus gyvenimo atsiskyrėliai kamalduliai, kuriuos K. Pacas pažino Italijoje, kur jis Perudžijos mieste mokėsi ir nekartą aplankė netoli to miesto esantį Montis Coronae kamaldulių eremą. Griežtas atsiskyrėlių gyvenimas jam padarė gilaus įspūdžio ir jis pasiryžo šio ordino vienuolius įkurdinti savo tėvynėje. Dar 1662 m. Pacas gavo iš Respublikos seimo savo projekto patvirtinimą, o dar anksčiau buvo gavęs leidimą iš pop. Aleksandro VII ir kamaldulių ordino vyresnybės.

Vienuolyno ir bažnyčios statymui K. Pacas parkvietė architektų ir tapytojų iš Italijos. Pirmasis Pažaislio architektas Ludovico Fredo, pagal legendą, savo uždavinio nebaigęs, įstojęs į vienuolių skaičių. Pažaislio vienuolyne jis ir miręs.

Pažaislio bažnyčia ir vienuolynas.

1667 m. iškilmingai padėtas kertinis akmuo būsimai vienuolyno Marijos Aplankymo vardo bažnyčiai. Statyba ėjo sunkiai, nes reikėjo vandens keliais gabenti marmurą iš Krokuvos apylinkių, ir buvo baigta tik 1674 m., bet galutinai darbai baigti tik 40-50 metų vėliau.

Bažnyčią išpuošė statulomis skulptorius Mykolas Volcet (Wolscheid) kilęs iš Vokietijos, gyvenęs Vilniuje (palaidotas Kauno Šv. Jurgio bernardinų bažnyčioje 1676 m.). Gipsatūras bažnyčiai gamino Lombardijos meistrai, vadovaujami Giovanni Merli. Tapytojai Del Bene, Michelangelo Palloni da Campa, Ferdinando della Croce nupiešė bažnyčios freskas ir paveikslus. Vėliau (apie 1686 m.) prie statybos dirbo Pietro Putini ir po 1755 m. gaisro Pietro Rossi. Pažaislio vienuolyno ir bažnyčios statyba atsiėjusi 8 statines aukso (apie 8 milijonus lenkiškų zlotų), bet tikrosios sumos niekas nežino, nes pagal legendą, kai vyriausias architektas padavęs Pacui statybos išlaidų sąskaitą, steigėjas ją įmetęs į ugnį sakydamas : « Ką atidaviau Dievui, teesie tik Jam vienam žinoma ».

Tačiau steigėjas nespėjo pamatyti Pažaislio viso grožio ir didybės, nes jis mirė 1684 m. Belvederyje ties Varšuva (žmona kiek vėliau) ir testamente pareikštu noru buvo abu palaidoti Pažaislio bažnyčios rūsyje, šalia vienintelio mažamečio, jau anksčiau mirusio, sūnaus.

Vienuolyne, atskiruose nameliuose turėjo gyventi 12 kamaldulių. Atrodo, kad niekad jų čia daugiau ir nebuvo. Pirmieji atvyko iš Lenkijos, bet, steigėjui prašant, pirmuoju Pažaislio prioru buvo paskirtas lietuvis Jeronimas (Zigmantas Krasauskas).

Turtingai steigėjo aprūpintas Pažaislio vienuolynas, laikui bėgant, nustojo dalies savo turtų ir ėmė nykti. 1812 m. jį apiplėšė Napoleono armija, pagrobusi daug bažnyčios brangenybių, sunaikinusi knygyną ir archyvą, sudaužiusi ir suliedinusi varpus. O kai 1831 m. įvyko sukilimas prieš rusų valdžią, Pažaislio vienuoliai buvo apkaltinti dalyvavę sukilime, ir 1832 m. vienuolynas buvo uždarytas, turtas konfiskuotas, o vienuolyno pastatai atiduoti pravoslavų vienuoliams, atvykusiems iš Rusijos.

Rusai vienuoliai atremontavo apnaikintą vienuolyną, o iš bažnyčios padarė cerkvę, perdirbę bažnyčios vidų, užtepę kai kurias freskas, supravoslasinę kryžius, paveikslų baltus kamaldulių rūbus pakeitę juodais. I pasaul. karo pradžioje rusų vienuoliai išbėgo į Rusiją, išsivėždami vienuolyno brangenybes, archyvą, varpus, kai kuriuos paveikslus. Karo metu vokiečiai čia įsirengė karo ligoninę, vandališkai nuplėšė varinį bažnyčios stogą, o 1919 m. traukdamiesi iš Lietuvos išsivežė į Vokietiją visa, kas dar buvo galima paimti. Apiplėštas ir apleistas Pažaislio vienuolynas 1920 m. teko seserims kazimierietėms, kurios, su valdžios parama, šiek tiek atremontavo vienuolyną ir bažnyčią.

Nuo pat Pažaislio įsteigimo, jo bažnyčios didžiausia brangenybė buvo stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, kurį Pažaislio bažnyčiai dovanojo pats steigėjas K. Pacas, jį 1661 m. gavęs dovanų iš pop. Aleksandro VII. Šis paveikslas, žmonių vadinams « Kamaldulių Dievo Motinos» paveikslu, tuoj pagarsėjo ir buvo ypatingas garbinamas viso krašto tikinčiųjų. Kasmet į liepos 2 d. Marijos Aplankymo šventę čia suplaukdavo didžiausios žmonių minios. Kai Pažaislis teko pravoslavų vienuoliams, jie paveikslą paliko vietoje ir leido tikintiesiems jį senovišku būdu garbinti, matyt, norėdami patraukti prie savęs ir prisipratinti katalikus (nors Kirkoras — Žyvopisnaja Rossija, III, 179 p. sako, kad paveikslas buvęs išgabentas į Kijevą, bet tas netiesa). Kaip ir seniau, liepos 2 d. rusų vienuoliai stebuklingą paveikslą iškilmingoje procesijoje nešdavo aplink bažnyčią ir vienuolyną. Susirinkę maldininkai, ypačiai moterys, vienuoliams kaskart keliant paveikslą aukštyn, lįsdavo pro jo apačią, tikėdamiesi gauti savo skausmuose ir nelaimės palengvinimo. Nuo 1893 m. Pažaislio stebuklingąjį paveikslą rusai pergabendavo į Kauną, čia jis būdavo įvairiose cerkvėse ir liepos 2 d. išvakarėse su iškilminga procesija vėl grąžinamas į Pažaislį.

Išbėgdami rusų vienuoliai 1914 m. išsigabeno į Rusiją ir Pažaislio stebuklingąjį Marijos paveikslą. Tik 1928 m. pavasarį Sovietų Rusijos

valdžia, pagal 1920 m. taikos sutartį, grąžino paveikslą Lietuvai. Jis buvo Kaune atnaujintas, perdažytas (žinovų nuomone gana nesekmingai) ir perneštas į savo pirmykščią buvimo vietą.

Paveikslo iškilmingas pergabenimas iš Kauno bazilikos į Pažaislį įvyko 1928.V. 17. Didžiulė procesija su bažnyčių, organizacijų ir mokyklų vėliavomis pajudėjo iš bazilikos 8 val. ryto. Jai vadovavo Kauno arkivyskupas-metropolitas J. Skvireckas. Gaudžiant Kauno bažnyčių varpams, grojant orkestrams, aidint giesmių garsams, procesija perėjo Kauno miestą Pažaislio link. Pakeliui paveikslą pasitiko pasipuošę namai, parengti altorėliai, pastatyti vartai. Nepaisant dienos karščio, il-

Stebuklingas Pažaislio Dievo Motinos paveikslas.

gos ir sunkios dulkėtos kelionės, iš Kauno paveikslą lydėjo didžiulės tikinčiųjų minios.

Po trijų kelionės valandų, procesija pasiekė Pažaislį, čia suplaukė iš apylinkės daugybė žmonių, pasveikinti grįžusią iš rusų nelaisvės Pažaislio Dievo Motiną. Prie bažnyčios durų buvo įrengtas laikinis altorius, į kurį studentai ateitininkai, nešę visą kelią ant savo pečių, įstatė paveikslą, čia arkivyskupas — metropolitas atlaikė pontifikalines mišias, kurių metu giedojo Kauno dvasinės seminarijos klierikų choras. Pamaldose dalyvavo vyriausybės nariai, Šv. Tėvo atstovas, organizacijos. Pamokslą sakė garsus pamokslininkas Tėvas P. Andziulis MIC.

Po mišių buvo gegužinės pamaldos, o po jų stebuklingas paveikslas

buvo įneštas į bažnyčią ir patalpintas pastoviai tam tikslui įrengtame altoriuje, šoninėje bažnyčios koplyčioje.

Paveiksle Marija atvaizduota sėdinti, ant kelių laikanti Jėzų, lengvai palenkusi galvą į dešinę pusę ir veidu siekianti Sūnaus galvutės.

Altorius su stebuklinguoju Marijos paveikslu Pažaislio bažnyčioje.

Kūdikis sudėjęs rankytes ant Motinos rankos. Visa kompozicija dvelkia švelnumu, ramybe. Paveikslas apvestas gėlių vainiku (kuris 1928 m. paveikslą perpiešiant likęs neliestas). Panašūs vainikai, Dr. H. Kairiūkštytės-Jacynienės teigimu, aptinkami Danieliaus Segherso ir Rubenso

paveiksluose. Minėtos meno žinovės tvirtinimu, paties paveikslo figūrų kompozicija dar primenanti senoviškų itališkų Bizantijos įtakoje ankstyvam viduramžyje pieštų Madonų atvaizdus, tačiau savo stiliumi yra artimas ne kuriam nors italų, bet flamandų tapytojui Danieliui Seghersui (1590-1661) iš Antverpeno, pagarsėjusiam gėlių piešėjui, kuris yra gyvenęs Italijoje. Tokiu būdu šio paveikslo kelias nuo Flandrijos dailininko per pop. Aleksandrą VII ir K. Pacą ligi Pažaislio gali būti istoriškai visai tikras.

Be stebuklingojo Marijos paveikslo, dėmesio yra vertas kitas — titulinis — Marijos Apsilankymo pas šv. Elzbietą paveikslas, esąs didžiajame bažnyčios altoriuje. Jis yra žymaus Florencijos dailininko Mariotti Albertinelli (1474-1515) 1503 m. piešto paveikslo, kuris dabar randasi Uffizii muzėjuje Florencijoje, kopija. Kada ir kieno ji gaminta, trūksta žinių [6].

4) Radviliškis. čia pirmoji bažnyčia buvo pastatyta 1619 m., o 1769 m., vietoj senosios, kun. Kazimieras Ausėnas pastatė naują medinę bažnyčią Švč. Mergelės Marijos Gimimo vardu, kurią 1789 m. Žemaičių pavyskupis Adomas Koscia pašventino. Šios bažnyčios didžiajame altoriuje yra Čenstakavos Dievo Motinos paveikslo kopija, papuošta sidabro rūbais. Dešinėje pusėje, šoninėje koplyčioje buvo įrengtas kitas — Švč. Marijos Škaplierinės paveikslas, taip pat papuoštas sidabro rūbu ir sidabriniu mėnulio paslankiu.

Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio kanoniškos vizitacijos akte iš 1804 m. yra užsiminta apie čenstakaviškės Dievo Motinos paveikslą, kad prie jo žmonės patirią ypatingų malonių, ir kad tas paveikslas esąs gerbiamas ypatingesniu būdu, nors patirtosios malonės nėra užrašinėjamos.

Radviliškio bažnyčia 1868 m. rugpiūčio 15 d. visiškai sudegė. Ugnis sunaikino altorius, vargonus, net ir varpai sutirpo, tik abu Marijos paveikslai buvo išgelbėti. To meto Radviliškio klebonas Juozapas Bortkevičius, parapijiečių aukomis, 1870 m. pastatė naują medinę bažnyčią ir joje patalpino abu nuostabiai išlikusius senuosius Marijos paveikslus. Čenstakaviškės Marijos paveikslas vėl buvo įrengtas didžiajame altoriuje.

Nuo to laiko žmonės dar labiau gerbė tuos paveikslus ir vis naujų malonių iš Marijos patirdavo. Ypatingai daug maldininkų į Radviliškį atvyksta Švč. Marijos Škaplierinės ir Gimimo šventėse. Tomis dienomis čenstakaviškės Marijos altorius nuo ankstaus ryto ligi vėlaus vakaro būna apgultas tūkstančių maldininkų, kurie keliais eina aplink altorių, tuo būdu prašydami Marijos įvairių malonių, ar padėkodami už jau gautąsias [7].

5) Raseiniai. Manoma, kad pirmąją Raseinių bažnyčią yra pastatęs 1421 m. Vytautas. Didž. Lietuvos Kunigaikštijos raštininkas ir Ariogalos tėvūnas Mikalojus Stanka Bilevičius, drauge su Tverų

tėvūnu broliu Adomu 1642 m., leidus vysk. Jurgiui Tiškevičiui, įkurdino Raseiniuose prie parapijos bažnyčios domininkonus, kurie čia pasistatė naują bažnyčią ir vienuolyną. Kai ji 1730 m. sudegė, buvo atstatyta graži mūrinė.

Rusų valdžia 1889 m. panaikino Raseinių domininkonų vienuolyną, ir bažnyčia liko parapijai. 1932 m. čia vėl įsikūrė domininkonai ir 1937 m. atnaujino bažnyčią iš vidaus.

Jau pirmosios domininkonų bažnyčios vienoje koplyčioje buvo stebuklingas Marijos paveikslas (čenstakavos kopija), su vainikais ir auksuotais sidabro rūbais. O vienuolyne, kapitulos salėje, kabojo kitas stebuklingas Marijos paveiksla irgi papuoštas sidabro rūbais bei vainikais. Taip rašo XVII a. autoriai. Vėlesnis tų paveikslų garsas ir likimas nėra žinomas [8].

6) Šiluva — tai Lietuvos Lurdas, kur apsireiškusi Dievo Motina, kur stebuklais pagarsėjęs Švč. Mergelės Marijos paveikslas, kur visos Lietuvos tikinčiųjų lankoma Marijos šventovė, čia Marija vadinama Ligonių Sveikata. Tas titulas jai duotas patyrus gausių malonių, kūno ir sielos sveikatos. Teisingai vysk. V. Brizgys pastebi, kad « Šiluva yra Šventesnė ne tik už visas kitas Lietuvos šventoves, bet ir už tūkstančius pasaulyje esančių vietų, į kurias kas metai keliauja maldininkų minios. Kad Šiluva yra taip mažai žinoma pasaulyje, net ne visų lietuvių tinkamai suprasta, užtai dalinai yra kaltos mūsų krašto praeities politinės aplinkybės, bet gal daugiau kaltas lietuvio kuklumas, kartais pasiekiąs aiškaus apsileidimo, kuris tampa žalingas ir jam pačiam, ir daugeliui kitų » [9].

Šito lietuvio kuklumo, o kartais ir « aiškaus apsileidimo » pasėkoje iki šiol neturėjome išsamesnės kritiškos Šiluvos Marijos šventovės istorijos, neskaitant keletos nedidelių, pamaldžiam pasiskaitymui skirtų, knygelių. Jose kartojamos senesnių autorių dažnai klaidingos žinios, ir todėl visa istorija yra pilna nenuoseklumų, prieštaravimų. Kun. prof. St. Ylos rimtai ir dokumentuotai paruošta studija įneš daugiau šviesos į Šiluvos gana miglotą, bet tokią įvykiais turtingą, praeitį.

Netrukus po Žemaičių krikšto ir vyskupijos įsteigimo (1421 m.), kai atkaklių žemaičių naujam tikėjimui palenkimo darbas buvo žymiai pastūmėtas pirmyn, Geišių (prie Raseinių) dvaro tėvūnas Petras Gedgaudas, turėjęs dabartinės Šiluvos vietoje savo dvarą vardu Šilas ar Būda, 1457 m. įsteigė pirmąją Šiluvos bažnyčią ir apdovanojo ją žeme (apie 146 valakai). Toji medinė Šiluvos bažnyčia, tarnavo Šiluvos katalikams netoli 50 metų.

Padavimas, kurį vėliau rašiusieji apie Šiluvą vis kartojo kaip istorinę tiesą, sako, kad pagonybės laikais lietuviai Šiluvos vietoje garbinę išminties deivę Būdą, kurios vardu ir toji vieta liko pavadinta. Bet tai aiški netiesa, nes tokios deivės išviso nebūta, o rašiusieji svetimomis kalbomis nesuprato, ką reiškia žodis « Būda» — vieta, kur

gyveno miško sargai ir kur buvo gaminama miško produktai. Tokių « Būdų » Lietuvoje yra daug ir jos visos kilę iš tos pat paskirties.

Po Gedgaudo mirties Šiluva giminystės keliu teko Mikalojui Kęsgailai, kurio duktė Barbora ištekėjo už Andriaus Zavišos Žeimių dvarininko ir taip Šiluva teko Zavišų giminei. Andrius Zaviša apie 1500 m. atstatė sudegusią ar pasenusią Šiluvos bažnyčią, kuri, kaip ir pirmoji, buvo medinė.

Dabartinė Šiluvos bažnyčia.

Protestantizmo bangai ėmus plūsti į Žemaičius iš Prūsų, o didikams pasigožėjus vis daugiau turtų, ėmė pagunda keisti tikėjimą ir pasisavinti katalikų bažnyčių nuosavybę. Taip bus atsitikę ir Šiluvoje, kada Andriaus Zavišos sūnus Jonas apie 1532 m. perėjo į liuteronus ir pasisavino Šiluvos bažnyčios žemes. Atrodo, kad jis katalikų bažnyčios nelietė, o «naujo» tikėjimo reikalams už pusės kilometro nuo Šiluvos (šiandien vadinamame Zbarų kaime) apie 1533 m. pastatė pirmąją protestantų koplyčią. Tai sugriuvus, naujas Šiluvos valdytojas Merkelis Šemeta (gavęs užstato teise iš Zavišų valdyti Šiluvą), prieš 1569 m. pastatė naują medinę protestantų bažnyčią.

O koks likimas ištiko katalikų bažnyčią? Atrodo, kad ji, ir protestantams įsikūrus Šiluvoje, dar kurį laiką laikėsi. Tai matyti iš Ragainės pastoriaus Martyno Mažvydo apie 1551 m. rašyto skundo hercogui Albrechtui, kur jis rašo, kad jo parapiečiai nepriprantą prie naujo tikėjimo kunigų, o švenčių dienomis vykstą į Lietuvos bažnyčias.

« ... Pas juos (t. y. Ragainės protestantus V.) yra ši baisi yda, būtent, kai žino iš senovinio popiežiškių papročio Lietuvos ir Žemaitijos parapijose, esančiose prie šios kunigaikštijos (Prūsų V.) ribų, švenčiant kurią nors šventę, kaip : šv. Onos Batakių miestelyje, šv. Jokūbo Švėkšnoje, garbingosios Mergelės Marijos Šiluvoje, šv. Kryžiaus Jurbarke, šv. Jurgio ir Dievo Kūno Tauragėje, Dangun Ėmimo Veliuonoje ir kitur, kur tik švenčiamos šventųjų šventės, tai mano parapiečiai, kuriem popiežiškių apeigos patinka, vyksta tenai ir atlieka pasibaisėtiną stabmeldystę »[10].

Reiškia, iki 1550 m. Šiluvoje dar buvo švenčiama Mergelės Marijos (Gimimo) šventė ir į ją vykdavo Prūsų lietuviai, dar neseniai padaryti protestantais. Jei buvo šventė, turėjo stovėti ir bažnyčia. Drauge matyti, kad Šiluvos atlaidai (greičiausia paties steigėjo išrūpinti) jau buvo plačiai išgarsėję, jie sutraukdavo dideles maldininkų minias net iš tolimesnių vietų.

Vykusi aštri kova tarp liuteronų ir kalvinistų, paskui tarp kalvinistų ir įvairių iš jų kilusių sektų (antitrinitorų, arijonų, judaistų), baigėsi kalvinistų persvara. Merkelis Šemeta, pastatęs Šiluvoje apie 1569 m. antrąją protestantų bažnyčią, atrodo drauge įkūrė ir kalvinistų parapiją. Kalvinistai ėmė rūpintis ne tiek bažnytinių turtų grobimu, kiek naujų, vietinių dvasininkų paruošimu ir liaudies patraukimu. Imta ir valstiečiai baudžiauninkai versti lankyti kalvinistų pamaldas. Apie tą laiką galėjo katalikų bažnyčia, kaip kai kurie autoriai tvirtina, sudegti (gal tyčia buvo kalvinistų padegta), ir jau nebuvo kam naujos atstatyti. Bet lygiai galėjo katalikų bažnyčia būti nugriauta ir vėliau — kai Vnučkienė, nupirkus Šiluvos turtus, čia stiprino kalvinizmą.

Uoli kalviniste, Rietavo tijūno Morkaus Vnučkos našlė (Mitkevičiūtė iš Pašušvio), pradėjus didikams vėl grįžti katalikybėn ir Andriaus Zavišos anūkui, irgi Andriui, po 1583 m. grįžus į Katalikų Bažnyčią (tą pat padarė jo du pusbroliai Andrius ir Jonas), be to 1588 m. išėjus Lietuvos Statuto trečiajai laidai, kur buvo katalikams pripažinta teisė atgauti neteisėtai atimtus turtus, bijodama, kad Šiluvos valdytojai negrąžintų katalikams tai, kas iš jų buvo neteisėtai nusavinta, 1591 m. rugsėjo 1 d. nupirko iš Merkelio Zavišos (pirmojo Šiluvos valdytojo Andriaus sūnaus) ir jo žmonos Daratos Samboreckaitės už 9.000 lenk. auksinų Šiluvos turtus ir visa tai, dar pripirkus iš Bilevičių kai kuriuos kaimus, 1592.1.4 užrašė Šiluvos kalvinistams. Iš šito užrašo turėjo būti pastatyta mūrinė kalvinistų bažnyčia, įsteigta (tiksliau : aprūpinta) mokykla kalvinistų pastoriams bei katechetams auklėti ir prieglauda.

Vnučkienė Šiluvos užrašymo akte mini, kad ji dovanoja, perleidžia nuosavybėn, steigia ir visiems amžiams užrašo savo turtą esantį Šiluvoje drauge su dvaru, miestu ir Pašakarnio palivarku, priklausančiu Šiluvos nuosavybei, su bažnyčia ir bažnytiniais pastatais ir su visa žeme, su pavaldiniais ir tt. [11] Iš to, kad čia suminėta bažnyčia,

kai kas daro išvadą, kad čia kalbama apie katalikų bažnyčią. Tos minties yra vysk. M. Valančius sakydamas : « Sofija, mirus Morkui Vnučkai, našlė, pirma užrakino, o paskui nugriaudino Šiluvos katalikų bažnyčią, o jos turtus pavedė kalvinams »[12]. Valančiumi, matyt, sekdamas kun. P. Katela irgi tvirtina, kad « Vnučkienė, nebodama apylinkės katalikų protestų, pati užrakina Šiluvos katalikų bažnyčią, išvaro lauk kunigus ir draudžia laikyti pamaldas. Bet tuo nepasitenkina. Vieną gražią dieną ji atsiunčia darbininkus ir įsako bažnyčią nugriauti »[13].

Kad bažnyčia galėjo būti apie šį laiką nugriauta, rodytų ir tas faktas : kai po 1622 m. bylos laimėjimo, sekančiais metais ieškota buvusios bažnyčios vietos, dar rasta pamatai ir keletas gabalų rastų. Bet, iš antros pusės, Vnučkienė Šiluvos dovanojimo kalvinistams akte aiškiai sako, jog ši vieta prieš keletą dešimtų metų buvo išvalyta nuo romėniškos stabmeldystės. Ką reiškia tas išvalymas? Toks bendras pasakymas lygiai gali tikti ir reformacijos įvedimui, ir katalikų pamaldų uždraudimui, nes kalvinistai tokias pamaldas paprastai vadina stabmeldyste. Tačiau tai nereiškia, kad tuo pat metu turėjo būti nugriauta ir bažnyčia. Ji galėjo dar ilgus metus nenaudojama stovėti, ir tik dabar, Vnučkienei energingai ėmusis Šiluvai duoti naują vaizdą, galėjo būti galutinai nugriauta.

Vysk. Stanislovas Kiška, savo 1625 m. pranešime Šv. Sostui, rašo : « Yra nemaža parapinių bažnyčių, kurios, eretikų užimtos, teisininkų nuomone, būtų galima atsiimti, bet tik didelėmis išlaidomis. Ką neseniai esu patyręs su Šiluvos bažnyčia, kurią eretikai užėmė prieš 100 metų, ten įsteigė savo seminariją, ją atsiimdamas. Ją, be 16.000 florėnų išlaidų, reikėjo dar jėga (ginklais) atsikovoti»[14], čia aiškiai turima galvoje pirmasis Šiluvos bažnyčios turtų nusavinimas, bet ne pačios bažnyčios paėmimas. Bažnyčia, kaip matėme, Šiluvoje dar buvo apie 1550 metus. Lygiai nėra įtikėtinas aklo senelio liudijimas (atkasant skrynią su dokumentais), esą prieš 80 metų Šiluvoje buvusi katalikų bažnyčia. Čia lygiai išeities punktu laikomi 1532 m. pirmoji « reforma » Šiluvoje. Todėl daugiau panašu į tiesą, kad Šiluvos katalikai neteko bažnyčios apie 1569 m., kada Šiluvoje formaliai buvo įkurta kalvinistų parapija.

Lygiai yra neaiškus likimas raštuose minimo paskutinio Šiluvos klebono Jono Holubkos, bei jo užimtoji pozicija, protestantizmui ėmus įsigalėti Šiluvoje. Jam priskiriama bažnyčios brangenybių paslėpimas žemėje. Kada tai įvyko? Vieni tvirtina, kad tuoj po 1532 m. žemės nusavinimo. Kiti (Valančius) sako, kad Vnučkienei užrakinus Šiluvos katalikų bažnyčią — «ką matydams paskutinis klebonas katalikų kunigas Holubka sukrovęs daiktus bažnyčios į diktai apkaltą skrynią, įkasė į žemė pas didelį akmenį netoli Šiluvos »[15]. Panašiai rašo ir kun. P. Katela[16]. Šiluvos pergamentinė istorija pamini Holubką buvus Zigmanto Augusto laikais (1548-1572). Greičiausia Holubka pasitraukė iš Šiluvos apie 1569 m., kada Merkelis Šemeta pastatė naują kalvinistų

bažnyčią, įkūrė parapiją ir ėmė valstiečius versti lankyti «naujo tikėjimo » bažnyčią.

Kai kurie autoriai mini, kad Holubka perėjęs pas protestantus. Bet tai sunkiai patikėtina, nes, pereidamas pas protestantus, jis būtų ne slėpęs, o pasiėmęs su savim bažnyčios užrašų dokumentus ir įteikęs juos naujiems šeimininkams, kaip tai padarė Kelmės klebonas Benediktas Katarskis. Holubka greičiausia buvo ne vietinis, o atėjęs iš kitur. Netekęs galimybės pragyventi ir verstis Šiluvoje, jis išsikraustė ten, iš kur buvo atvykęs. Gausūs ano meto protestantų dokumentai niekur nemini Holubkos savųjų dvasininkų tarpe.

Gavus teisinį pagrindą (1588 m. Lietuvos Statuto nuostatus apie katalikams grąžintinus protestantų užgrobtus turtus), Žemaičių vysk. Merkelis Giedraitis pradėjo teisinių keliu ieškoti užgrobtų bažnytinių turtų ir kelti protestantams bylas. Bet tas vyko sunkiai, nes teismuose sėdėjo kaip tik tie, kurie turėjo būti teisiami. Jis skundėsi karaliui Steponui Batorui, kad yra užgrobti vyskupo ir klebonų turtai. Karalius 1578.VIII.1 išdavė raštą, įsakydamas Žemaičių šalies «perveizdėtojams ir perdėtiniams », kad jie, «gerai popierius (dokumentus V.) įsiskaitę, o turtus bažnyčių atimtus radę, arba tuos pačius pagal ribas sugrąžintų, ar kitaip, pagal teisybę, tokio pat dydžio atlygintų»[17]. Bet karaliaus įsakymas nedaug ką padėjo, nes tie, kurie turėjo teisybę įvykdyti, patys savo rankose laikė bažnyčių užgrobtas žemes. Tas pats vysk. M. Giedraitis skundėsi vėl karaliui Zigmantui Vazai ir tas 1592.IV. 12 raštu įsakė grąžinti kas kam priklauso[18].

Pačiam vysk. M. Giedraičiui gyvam esant, vos tik vienas Pašvitinys pavyko atkovoti iš Livonijos didikų protestantų. Jo darbą tęsė paties išauklėtas ir išmokslintas jaunas, energingas kunigas Jonas Smolka Kazakevičius, teisių daktaras, klebonavęs įvairiose Žemaitijos parapijose (Viduklėje, nuo 1623 Raseiniuose, nuo 1627 Šiluvoje), kapitulos kanauninkas, nuo 1642 vysk. pagelbininkas. Šis «labai aršus eretikų priešas » ir « schizmatikų rykštė » pirmiausia kibo (1606 m.) į Kelmės kalvinistus, užgrobusius katalikų bažnyčią ir, pasiekęs Vilniaus tribunolą, 1614 m. bylą laimėjo.

Maždaug tuo pat metu, kaip ir dėl Kelmės bažnyčios, Kazakevičius klibino ir Šiluvos reikalą. Tačiau trūko dokumentų, kuriais būtų buvę galima įrodyti Šiluvos bažnyčiai priklausiusios žemės ir turtai.

Sakoma, kad jam iš karto pavyko Žemaičių žemės teismo knygose Raseiniuose rasti tik nuotrupa, tarp sulipdytų lapų toks sakinys : « O aš Morkienė Vnučkienė visiems amžiams atiduodu tą stabmeldišką žemę savo Šiluvos bažnyčiai ». Nors žinomame Vnučkienės dovanojimo akte tokių žodžių nėra (tą jau pastebėjo ir Valančius), bet esmėje faktas yra tikras. Tik to buvo maža. Reikėjo siekti ne Vnučkienės nupirkimo, bet Gedgaudo steigimo aktų, kad iš jų būtų matyti, kiek ir kas 1532 m. buvo Jono Zavišos neteisėtai pasisavinta.

Čia įsikišo dangus ir pati Marija, kurios garbei kitados skambėjo

Šiluvos šilai. Seniausias ir patikimiausias dokumentas, rašytas greičiausia Šiluvos klebono Šveikausko tuoj po 1651 m., saugotas Šiluvos bažnyčios archyve, Marijos apsireiškimą taip aprašo :

Marijos apsireiškimas piemenėliams (paveikslas dengiąs stebuklingąjį Marijos paveikslą didžiajame altoriuje).

« Artimo kaimo piemenėliai, ganydami bandą bažnytinėse žemėse, pamatė ant vieno didelio akmens Mergaitę palaidais plaukais, laikančią ant rankų vaikelį ir graudžiai verkiančią. Kai jie pamatė šį vaizdą, vienas jų nubėgo pas Šiluvos kalvinų katechistą (Mikalojų Fierą V.)

ir pranešė, ką matę. Katechistas, pasikvietęs bakalaurą (mokytoją V.) Saliamoną (Grocijų V.), prisiartino prie akmens ir taip pat pamatė verkiančią Mergelę, kaip buvo matę piemenėliai. įsidrąsinęs, jis kreipėsi į ją : « Mergaite, ko verki? » Mergaitė atsakė : « Verkiu dėl to, kad prieš tai šioje vietoje buvo garbinamas mano sūnus, o dabar čia ariama ir sėjama ». Tai tarusi, ji pranyko. Katechistas su bakalauru, kaip klaidatikiai, paniekino tą regėjimą, palaikydami jį piktos dvasios padaru.

Piemenėliai, grįžę su banda į namus, tą dalyką ėmė skleisti savųjų tarpe. Vienas senas ūkininkas, virš šimto metų amžiaus, nuo senatvės beveik apakęs, tarė savo kaimynams : « Mieli kaimynai, sakykit ką norit, bet aš jus tikinu, kad ant to akmens buvo ne koks gundymas, bet pasirodė toji Mergelė su Sūneliu, kurio garbei anoje vietoje stovėjo senobinė katalikų bažnyčia. Kiek aš atsimenu, prieš 80 metų mūsų ponai nugriovė ją ir panaikino.

Kai tas pasakojimas pradėjo plisti ir sklisti tarp kaimiečių įvairių miestelių turguose, pasiekė taip pat Žemaičių vyskupijos oficiolą. Juo tuo metu buvo Jo Prakilnybė kun. Kazakevičius Smolka, kanaunauninkas, o vėliau tos pačios vyskupijos pavyskupis. Jis, susirūpinęs Dievo garbės plitimu, nuvyko į Šiluvos valsčių ir rūpestingai apklausė visus, kurie buvo matę tą vaizdą. Po to jis atydžiai peržiūrėjo Žemaičių kunigaikštijos žemių rejestrą, jieškodamas tos fundacijos aktų. Ilgai jieškojęs ir neradęs, negreitai pastebėjo dvi nežymiai suklijuotas korteles, kurias su dideliu rūpestingumu bei sunkumu išskyręs, negalėjo įskaityti paties rašto, tiktai šiuos aiškiai išlikusius žodžius : « O aš, Morkienė Vnučkienė. . . maršalkienė ir šias stabmeldžių žemes visiems laikams prijungiu prie mano Šiluvos zboro... »

Išėmęs iš registro tą raštą, vėl nuvyko į Šiluvos valsčių ir primygtinai prašė to seno ūkininko, kad parodytų vietą, kurioj jo atminimu stovėjo katalikų bažnyčia. Senukas leidosi prikalbinamas ir liepė jį vesti į dirvą, kuri tais metais buvo rugiais apsėta. Jis tikino, nors aklas, bet apčiupomis parodysiąs ir senosios bažnyčios užkasto lobio vietą. Vos atvestas į tą vietą, staiga praregėjo. Padėkojęs Viešpačiui Dievui už stebuklingą regėjimo sugrąžinimą, jis nurodė vietą, kur reikėjo kasti. Buvo kasta ir atrasta skrynia su Šiluvos bažnyčios lobiu.

Paakintas tokios laimingos dalykų eigos ir tokių aiškių Dievo pagalbos ženklų viltingai nuteiktas, Jo Prakilnybė kun. Kazakevičius ėmėsi teisiniu keliu atgauti Šiluvos bažnyčiai žemę, kuri jai priklausė pagal fundaciją. Ta byla užtruko per penkioliką metų, pareikalavo iš jo didelių išlaidų, darbo ir buvo surišta su pavojumi pačiai jo sveikatai, nes priešingoji pusė atkakliai spyrėsi. Bet jis, kaip uolus Dievo garbės ir Švenčiausios Mergelės kulto mylėtojas, pradėtą darbą uoliai vedė toliau — ligi trokštamo sprendimo»[19].

Šį gana lakonišką ir santraukinį Marijos Šiluvos apsireiškimo aprašymą reikia papildyti kitų šaltinių žiniomis ir išlikusia gyva tradicija.

Pirmiausia dėl apsireiškimo laiko. Kadangi Kazakevičius radęs užkastoje skrynioje dokumentus formaliai užvedė bylą 1612 m., tai į tuos metus paprastai atkeliamas ir pats apsireiškimas. Bet Šiluvos archyvo dokumentas, kuris apsireiškimo metų nepaduoda, aiškiai sako, kad byla tęsėsi 15 metų. O ji buvo baigta 1622 m. Taigi Kazakevičius Šiluvos atgavimo reikalą pradėjo judinti apie 1607 m. Vysk. A. Tiškevičius savo pranešime Šv. Sostui 1748 m. aiškiai rašo : « Bažnyčia buvo erezijos sunaikinta, vieta ir turtai užimti, po daug metų byla dėl užgrobimo ir bažnyčios turtų prieš eretikus užvesta, bet dar erezijos galiai turint viršų, kai trūkstant dokumentų nebuvo vilties bylos laimėti, Dievas davė kažkokį šimto metų aklą senelį, kuris girdėdamas kalbant apie užvestos bylos nesėkmę, tarė : « Aš žinau, kurioje vietoje yra šios bažnyčios dokumentai, veskite mane į tą vietą»[20]. Toliau aprašo skrynios iškasimą ir joje dokumentų bei Marijos paveikslo suradimą. Tai rodo, kad minimas senelis iškarto žmonėms tikrinęs, jog ant akmens pasirodžiusi ne kokia baidyklė, o Dievo Motina, tik vėliau pasakė paslaptį — kur paslėptas bažnyčios lobis. Todėl ne be pagrindo kai kurie autoriai apsireiškimą nukelia į 1608 m., t. y. po to, kai Kazakevičius 1607 m. pradėjo judinti Šiluvos reikalą, ir kai, nesant dokumentų, nebuvo vilties ką nors laimėti.

Atkreiptinas dėmesys ir į metų laikus. Šiluvos dokumentas aiškiai sako, kad apsireiškimo metu prie akmens buvo ganomi gyvuliai, o skrynią atkasant ten buvo užsėta rugiais. Taigi tarp apsireiškimo ir skrynios atkasimo praėjo tam tikras laiko tarpas. Apsireiškimo gandui pasiekus Varnius, oficiolas Kazakevičius atvyko į Šiluvą asmeniškai jų patikrinti. Jam rūpėjo Dievo garbė, ir todėl norėjo rūpestingai viską ištirti, kad žmonės nebūtų suklaidinti. Jis greičiausia buvo pasiųstas Žemaičių vyskupo. Nėra žinių, ar Kazakevičius protokoliškai pravedė tardymą. Tiek žinoma, kad jis «rūpestingai apklausė visus, kurie buvo matę tą vaizdą ». Greičiausia pasitenkino išklausęs žodinio įvykį mačiusių papasakojimo, o paskui referavo vyskupui. Nesurašius tuo metu formalaus raštiško tardymo protokolo, galima suprasti kodėl vėliau vyskupai savo pranešimuose Šv. Sostui ir jėzuitai savo centrui Romoje Marijos apsireiškimo faktą nutyli, nors skrynios atradimą, senelio stebuklingą praregėjimą dažnai pamini. Žinant, kaip vyskupai po Tridento Susirinkimo sprendimų buvo atsargūs dėl įvairių apsireiškimų ir antgamtinių įvykių, vistik neturime žinių, kad po Kazakevičiaus tyrinėjimo būtų paneigę apsireiškimo faktą, kaip padarė vėliau (1657 m.) vysk. Petras Parčevskis, kai pasklido gandas, kad Ugionyse prie šaltinio pasirodžiusi Dievo Motina. Vyskupas tuojau paskyrė komisiją, kuri 1658. I. 14 apklausinėjusi žmones ir neradusi liudininkų, kurie savo akimis būtų matę apsireiškusią Mariją, padarė sprendimą, kad jokio apsireiškimo Ugionyse nebūta. To nepadaryta dėl Šiluvos. Dar daugiau : patys vyskupai davė pradžią Marijos kultui apsireiškimo vietoje, kaip žemiau matysime.

Lyginant įvairius to apsireiškimo aprašymus, reikia sutikti, kad Marija apsireiškė ne kartą, bet du. Pirmą kartą tik piemenėliams. Jie

vakare papasakojo, ką matę, savo tėvams ir artimiesiems. Žinia pasiekė tą pat dieną ir kalvinistų vyresnybę, bet toji tik ranka numojo. Sekančią dieną žmonės ėmė rinktis prie apsireiškimo akmens. Kalvinų katechetas ir bakalauras atėjo žmones varyti namo įtikinėdami, kad visa yra tik vaikų prasimanymas. Tada Marija pasirodė jau visiems susirinkusiems ir patiems kalvinistams, čia įvyko anas pasikalbėjimas tarp kalvinistų katecheto ir Marijos. Suprantama, kad kalvinistams, nepripažįstantiems Marijos garbinimo ir stebuklų, negalint perdaug aiškaus fakto paneigti, neliko nieko kito, kaip apsireiškimą žmonėms aiškinti velnio apgaule ir pinklėmis.

Betgi katechetui Mikalojui Fierai, prakalbinusiam Mariją, nejauku darėsi Šiluvoje ir jis netrukus iš Šiluvos pabėgo, atsisakęs katecheto pareigų. Pastorius Dovydas Dergvilis, užtaręs prieš kalvinistų sinodą, jį susigrąžino atgal. Pabėgimas galėjo atrodyti kalvinistų pralaimėjimu. Bet po kiek laiko katechetui, buvo leista palikti Šiluvą ir persikelti kitur. Tas rodytų, kad jam Šiluvoje nebuvo patogu gyventi. Apsireiškimo perdaug aiškus faktas galėjo jam sukelti sąžinės konfliktų ir jis, viską metęs, nešdinosi kuo toliau nuo Šiluvos, o grąžintas ir vėl nerimo, bet prašėsi iškeliamas kitur. Jam buvo nejauku Šiluvoje, kur jis buvo pasidaręs visų dėmesio centre.

Jei jau jieškoti dokumentinių liudijimų, tai, mūsų nuomone, pirmąją užuominą apie Šiluvos apsireiškimą randame vysk. Jono Lopacinskio 1774.x.31 prašyme Šv. Sostui, kad Šiluvos klebonui būtų suteiktos infulato teisės ir poaukštis. Ten rašoma : « Šiluvos bažnyčia įsteigta labai seniai — 1457 m., tai yra pačioje pradžioje švento katalikų tikėjimo įvedimo į Žemaičių kunigaikštystę, vėliau gi, 1532 m. ji buvo siautusių klaidatikių prievarta atimta, padaryta nebelankoma, o paskui ir visai nugriauta. Pagaliau, 1622 m. *ypatinga Dievo malone bei nuostabia Dievo Gimdytojos pagalba, ji buvo, aiškiam stebuklui tarpininkaujant* (mediante evidenti miraculo), atgauta iš žemės iškastais dokumentais, sykiu su kitais bažnytiniais daiktais»[21]. (Pabraukimai autoriaus). Tiesa, šis liudijimas yra jau vėlesnio laiko, bet jis remiasi sena tradicija, o ji drauge su nuo XVII a. vidurio vyskupų globojama apsireiškimo vieta ir tenai užvestu Marijos kultu patį apsireiškimo faktą tik labiau sustiprina.

Baigiant kalbėti apie Marijos apsireiškimą Šiluvoje, reikia pastebėti, kad tai buvo pirmas Marijos apsireiškimas Europoje ir turbūt vienintelis atsitikimas, kad Marija prakalbėjo į kito tikėjimo žmogų. Vėlesniuose Marijos apsireiškimuose įvairiose vietose tokių aplinkybių neužtinkame.

Iškastoje geležimi apkaltoje gana didelėje skrynioje rasta bažnyčios įsteigimo pergamentinis dokumentas, Marijos paveikslas ir vienas, greičiausia steigėjo dovanotas, brangus arnotas. Kun. Kazakevičiui ypačiai buvo brangus radinys — dokumentai. Dabar jis galėjo jau formaliai kelti Šiluvos kalvinistams bylą (tai įvyko 1612 m.) ir reikalauti grąžinti užgrobtuosius bažnyčios turtus. Byla pareikalavo daug pas-

tangų, rūpesčio, išlaidų, pasiekė Vilniaus tribunolą ir 1622.VII.22 buvo galutinai laimėta. Tribunolas priteisė grąžinti katalikams, kas jiems seniau priklausė. Tuojau po Tribunolo sprendimo Šiluvos katalikai bandė užimti buvusias bažnyčios žemes, bet susidūrė su kalvinistų pasipriešinimu : 1622.VIII.22 įvyko muštynės bažnyčios daržuose.

Vysk. Stanislovas Kiška kreipėsi vėl į Tribunolą prašydamas skirti komisiją, kuri nustatytų katalikams priklausomų žemių ribas ir apskaičiuotų, kiek kalvinistai privalo atsilyginti. Nors kalvinistai vis dar priešinosi ir Tribunolo sprendimą trukdė, betgi pagaliau komisija buvo sudaryta iš Žemaičių vyskupo Stan. Kiškos, jo brolio Dorpato vaivados Mikalojaus Kiškos, Žemaičių seniūno Jeronimo Valavičiaus ir Lietuvos iždininko Kristupo Naruševičiaus. Komisija apskaičiavo, kad kalvinistai, be žemės grąžinimo, turi katalikams sumokėti 9.000 auksinų. Bet jie tiek pinigų neturėjo, tad buvo pradėta derėtis. Derybose katalikus atstovavo Jeronimas Valavičius, o kalvinistus kunigaikštis Kristupas II Radvila. Susitarta, kad kalvinistai išmokės katalikams 3.000 auksinų, o likusieji pinigai dovanojami[22].

Tais pat metais (X.22) kalvinistai sušaukė Šiluvoje savo sinodą aptarti susidariusios padėties. Padrąsinti šio sinodo šiluviškiai kalvinistai ir toliau negrąžino katalikams priteistosios žemės. Tada vysk. Kiška šaukėsi savo brolio Mikalojaus pagalbos ir tam reikalaujant 1623.VI.6 į Šiluvą atvyko Žemaičių žemės teisėjas Jonas Mlečka, kuris, pasikvietęs liudininkus, nustatė buv. katalikų bažnyčios vietą ir žemės ribas, pažymėtas Gedgaudo steigimo rašte. Praktikoje, atrodo, buvo atgauta ne visa žemė : liko ginčyjamų sklypų, už kuriuos vėliau katalikai su kalvinistais susikibdavo net iki kraujų. Jonas Mlečka ten pat sudarė perdavimo aktą. Iš senosios katalikų bažnyčios reikmenų vos vienas varpas atgautas iš kalvinistų zboro su užrašu : « O florens Rosa, Mater Dei speciosa » (O žydinti Rože, skaisti Dievo Motina). Kiti bažnytiniai daiktai, auksiniai ir sidabriniai indai, papuošalai ir kit. liko neišjieškota.

Atgavus nuosavybę, pirmas Kazakevičiaus rūpestis buvo pastatyti Šiluvoje bažnyčią. Tai jis galėjo padaryti tik 1627 m., kai buvo paskirtas Šiluvos klebonu. Daugumas bajorų dar tebebuvo kalvinistai, tad prie šio reikalo neprisidėjo ; Kazakevičius bažnytėlę pastatė savo lėšomis. Ji buvo nedidelė, medinė, nes Kazakevičius, parapijoj esant dar mažai katalikų, manė, kad ir ta bus pustuštė. Bet greitai įvykiai parodė, kad Kazakevičiaus apskaičiavimas buvo klaidingas. Kai tik švedai, tiek privarginę žemaičius, pasitraukė iš krašto, žmonės Šilinių atlaidams suplaukė labai gausiai : 1629 m. per Marijos Gimimo atlaidus vien Komunijų buvo išdalinta 11.000. Juos čia sutraukė džiaugsmas, kad priešų okupacija baigėsi ir «paskelbtas Švenčiausios Marijos apsireiškimas ant akmens ir įstatytas į didyjį altorių stebuklingas Dievo Motinos paveikslas »[23].

Šiluvos bažnyčia darėsi permaža. Tada tas pats Kazakevičius pastatė jau didesnę, kryžiaus formos (irgi medinę) bažnyčią, kurią vėliau,

jau po Kazakevičiaus mirties (1646 m.) iškilmingia pašventino vysk. Petras Parčevskis 1651.1.8. Be to, Kazakevičius Šiluvoje įsteigė mokyklą, kur vaikai veltui buvo mokomi rašto.

Prie sekančio Šiluvos klebono Sveikauskio Laukuvos ir Šaukoto dvarų savininkas Kristupas Kochas (Kocanas, Kočanas) 1650.VI.15 užrašė Šiluvos bažnyčiai 55.000 auksinų (pagal Valančių tik 25.000), kad prie jos gyventų 4 kunigai ir kasdien bažnyčioje giedotų Švč. Marijos garbei Mažąsias Valandas, o sekmandieniais ir šventadieniais laikytų votivines Marijos mišias. Vysk. Parčevskis 1651.1.11 nustatė kunigų mansionorių pareigas ir bažnyčiai suteikė prepozitūrinės (kolegijatos) titulą. Nuo šio laiko Šiluvos klebonai vadinosi prepozitais.

Bet kalvinistai, nors ir pralaimėję, vis dar nenorėjo pasiduoti. Padėtis buvo įtempta. Ginčai dėl žemės sklypų ir ribų vis nesibaigė. Vysk. Aleksandras Sapiega 1663 m. ant apsireiškimo akmens pastatė koplyčią ir joje patalpino Prikryžiuotojo paveikslą. Matyt žemė aplink koplyčią dar buvo kalvinistų rankose. 1669 m. Šiluvos klebonas Sveikauskis pasiuntė vikarą Siernauskį su ponu Šimkovičium ir būriu žmonių užimti kalvinistų pasisavintos žemės sklypo. Kalvinistų pastorius Chelkauskis, surinkęs būrį ginkluotų savųjų, norėjo nuvyti klebono žmones nuo ginčijamos žemės. Susitikę abi šalys ties koplyčia pradėjo ginčytis, muštis, pagaliaus šaudytis. Viena kulka kliuvo kun. Siernauskiui, o kita peršovė Kristaus paveikslą koplyčioje. Prasiliejus kraujui, kalvinistai pasitraukė. Bet šis įvykis jiems buvo lemiamos reikšmės.

Tais pat metais vysk. Kazimieras Pacas nuvyko į karaliaus Mykolo Kaributo Višniayieckio vainikavimo iškilmes. Ta proga apskundė karaliaus teismui Šiluvos kalvinistus, peršovusius šventą paveikslą. Karalius ir seimas, remdamiesi seimo dekretu apie nusikaltimus prieš Dievo Majestotą, 1669.XI.9 padarė sprendimą : kaltininkai turi būti nubausti mirties bausme, Šiluvos kalvinistų zboras nugriautas ir dar sumokėta didelė piniginė pabauda.

Vėl prasidėjo derybos : mirties bausmė liko neįvykdyta, zboras nenugriautas, ir 1672 m. susitarta dėl mažesnės — 13.000 auksinų sumos. Nebeturėdami tiek pinigų, Šiluvos kalvinistai užstatė savo turtus Bilevičiui, kuris trimis ratomis tą sumą išmokėjo Žemaičių vyskupui.

Už gautuosius iš kalvinistų pinigus, po 1672 m. buvo įtaisytas Šiluvos bažnyčiai naujas varpas, pati bažnyčia gražiai išpuošta, o už likusius pastatyta Kelmės bažnyčia. Be to iš tų pat pinigų vysk. K. Pacas 1677 m. paskyrė tam tikrą sumą, už kurią koplyčioje ant akmens, ties Prikryžiuotojo paveikslu kas penktadienis turėjo būti laikomos šv. Mišios Kryžiaus garbei, pritariant muzikai. Tas pats vyskupas įvedė Šiluvoje šv. Kryžiaus išaukštinimo šventę (V.3) su atlaidais.

Kalvinistai, nors ir skaudžiai nubausti, dar nenorėjo kapituliuoti. Jie vis bandė savintis katalikų bažnyčiai priklausančias žemes. Kartą (1679.VII.18), katalikams savo teises beginant, tuose laukuose buvo

sumušti Šiluvos, Kelmės ir Kėdainių kalvinistų katechetai (predikantai) ir jų tarnai ; matyt jie buvo susirinkę tuo metu Šiluvon į kažkokį savo posėdį. Šiaip jie jau skurdo ir nyko. XVII a. gale Šiluvos kalvinistų žemę su jų maldos namais nupirko Kuršo landhofmeisteris Enrikas Putkameris ir visa tai užrašė kalvinistų bažnyčiai. Su juo Šiluvos klebonas Abraomas Jutkevičius 1700 m. turėjo bylą dėl kryžiaus nuvertimo kapuose. Tas pats klebonas 1701 m. bylinėjosi su kalvinistu Grinkevičium dėl kryžiaus išmetimo iš kapų, o 1724 m. Žemaičių vyskupijos kancleris kun. Jonas Smolka buvo iškėlęs kalvinistams bylą dėl Šiluvos bažnyčios dokumentų išvogimo iš skrynios. Matyt, kalvinistams kartus buvo katalikų kryžiaus prisiminimas ir akis badė atrastoje skrynioje esą dokumentai (gal pirmoji Šiluvos atgavimo istorija?) [24]. Pagaliau kalvinistams visiškai Šiluvoje nykstant, ir nuo 1728 m. neturint pastovaus pastoriaus, 1754 m. Šiluvos zboras buvo padarytas Kėdainių filija, o vėliau sugriuvo ir niekas jo neatstatė, nes turtai jau buvo anksčiau pragaišę.

Dabartinę Šiluvos katalikų bažnyčią pradėjo statyti Šiluvos prepozitas Jonas Domininkas Lopacinskis 1760 m. Padėjus naujajai bažnyčiai pamatus, senoji medinė nebuvo nugriauta, bet liko statomosios viduryje. Sienas ligi langų išvedė kun. Pačiuipis, kuris Šiluvą valdė Lopacinskio vardu. Pačiuipiui mirus, o Lopacinskui tapus Žemaičių vyskupu (1762-78), naujas Šiluvos prepozitas Tadas Bukota bažnyčios statybą užbaigė ir, jau būdamas vyskupu, 1786.IX.10 ją pats pakonsekravo. Bukota parsikvietė iš Gardino dailininką buv. jėzuitą Podgaiskį, kuris buvo ėjęs mokslus Italijoje. Podgaiskis per 24 metus išpuošė bažnyčios vidų gipsatūromis ir statulomis.

Vysk. Lopacinskis 1774.x.31 kreipėsi į Šv. Sostą, prašydamas Šiluvos prepozitams suteikti infulato teises (nešioti pamaldų metu vyskupiškas insignijas). Pop. Pijus VI 1775.VIII.18 bule šią teisę davė. Pirmuoju Šiluvos infulatu tapo kun. Tadas Bukota (nuo 1785 Žemaičių vysk. pagelbininkas). 1786.IX.8 Šiluvos stebuklingas Marijos paveikslas buvo iškilmingai apvainikuotas (Žiūr. skyrių apie stebuklingų paveikslų vainikavimą).

Šiluvos bažnyčia 1892 m. smarkiai apdegė : sudegė bokštai ir sutirpo varpas, kitados iš kalvinistų atgautas. Bokštus atstatė klebonas Povilas Katela po 1925 m.

K o p l y č i a. Atsigavę Šiluvos katalikai, matyt, lankydavo akmenį, ant kurio pasirodė Dievo Motina, tenai melsdavosi, puošdavo gėlėmis, giedodavo giesmes. Vysk. Aleksandras Sapiega, palaikydamas šį žmonių pamaldumą, 1663 m. pastatė medinę koplyčią, o ant apsireiškimo akmens buvo įrengtas altorius. Po susišaudymo su kalvinistais ir po paveikslo peršovimo, kaip jau minėta, koplyčioje įvestos specialios pamaldos. Šiluvos prepozitas Tadas Bukota, važinėjęs Londonan, kur jo brolis buvo Lietuvos-Lenkijos atstovu, su diplomatine misija, parvežė iš ten Marijos su Kūdikiu marmurinę statulą ir 1770 m. ją patalpino koplyčios altoriuje, o peršautasis Kryžiaus paveikslas buvo

perneštas į bažnyčią ir pakabintas prie Maloningojo Jėzaus (vėliau vad. Jėzaus Širdies) altoriaus. Tas istorinis paveikslas bažnyčioje iškabojo iki 1843 m., po to buvo perneštas į istorinių brangenybių koplyčią, kur surinkta iš žemės iškastoji skrynia, joje rastasis arnotas, infulatų mitros ir senosios koplyčios ištisas altorius su Tado Bukotos pargabenta statula.

Senosios Šiluvos koplyčios altorius su T. Bukotos iš Anglijos pargabenta statula.

Pirmoji koplyčia ant akmens paseno, supuvo. Tada infulatas (nuo 1812 Žemaičių vysk. pagelbininkas) Sim. Giedraitis 1818 m. pastatė naują, didesnę, savo stiliumi panašią į Vilniaus katedrą, medinę koplyčią, kuri čia išstovėjo ligi XX a. pradžios.

Kun. Povilas Jurgaitis, 1903 paskirtas Šiluvos klebonu, tuoj ėmė rūpintis naujos koplyčios statyba. Tais pat metais Paryžiuje gyvenęs architektas lietuvis Antanas Vivulskis padarė naujai mūro koplyčiai planus, bet statybos pradžia nusitęsė ligi 1912 m. kada, minint 300 metų sukaktį nuo Marijos apsireiškimo, Lietuvos atgimimo dainius Maironis pašventino kertinį akmenį. Baigta statyti 1924 m. ir IX.8 pašventinta. Nugriovus senąją medinę koplyčią, jos altorius su londo-

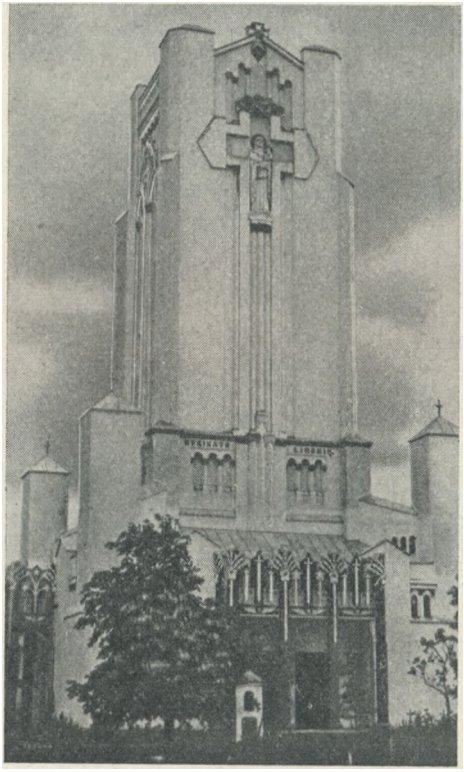

Dabartine Šiluvos koplyčia.

niške Marijos statula buvo perneštas į bažnyčios brangenybių koplytėlę, o ant akmens altoriuje atsirado nauja statula, ar tik ne paties statytojo Vivulskio darbo, ar bent jo projekto. Koplyčios altorius yra apeinamas ir pamaldūs lankytojai dažnai čia klupsti vaikščioja. Gautosios iš Lietuvos nuotraukos rodo, kad paskutiniu laiku koplyčia šiek tiek perdirbta išorėje (pašalinus jos priekyje medinį priestatą — įėjimą) ir viduje, nes Marijos statulos fone nesimato buvusios arkos.

P a v e i k s l a s, esąs Šiluvos bažnyčioje, vaizduoja Mariją stovinčią, ant kairės rankos laikančią kūdikį Jėzų, dešine ranka prilaikančia kairę. Visa paveikslo kompozicija rodo, kad jis yra visiškai panašus į stebuklingą Marijos paveikslą, esantį Romoje S. Maria Maggiore bazilikoje, o šis yra laikomas geriausia kopija senojo Hodegetria

Stebuklingas Šiluvos Marijos paveikslas su rėmais ir papuošimais.

(šv. Lukui priskiriamo) paveikslo, buvusio Konstantinopolyje iki 1453 m. Šiluvos paveikslas pieštas ant drobės. Reiktų spėti, kad jį Šiluvos bažnyčiai padovanojo patsai pirmosios bažnyčios steigėjas Petras Gedgaudas. Paprastai bažnyčios steigėjai anuo metu parūpindavo reikalingiausias reikmenes, tarp kurių labai svarbi — titulinis bažnyčios paveikslas. Iš kur jį Gedgaudas galėjo gauti? Iš Romos, kur jis buvo

nuvykęs Vytauto karališko vainiko reikalu? Nėra duomenų manyti, kad paveikslą būtų gavęs iš popiežiaus, kaip vėliau yra gavęs ne vienas Lietuvos didikas, nes tokiu atveju paveikslo kilmė būtų tikra ir žinoma, nes popiežiaus dovanos visuomet buvo labai branginamos ir gerbiamos, ypačiai jei patekdavo į bažnyčias. Tuo tarpu Šiluvos paveikslo kilme pasilieka miglose. Liaudies padavime jis buvęs rastas miške. Ši « miško » legenda yra žinoma ne tik Lietuvoje, bet ir kituose Europos kraštuose, kai nežinomos kilmės, paskui stebuklais išgarsėję, paveikslai bandoma susieti su nuostabiu jų atsiradimu. Galėjo Gedgaudas užsakyti Romoje garsaus paveikslo kopiją tiek pačioje Italijoje, tiek pas kurį nors iš Italijos besimaišantį dailininką Lietuvoje. Yra veik tikras dalykas, kad jau pirmoje Šiluvos bažnyčioje buvo Marijos paveikslas ; jis buvo laikomas vertingu, nes tarp kitų bažnyčios brangenybių rastas vertu paslėpti nuo protestantų, naikinusių ar bent iš bažnyčių metusių šventus paveikslus.

Koks likimas ištiko Marijos paveikslą protestantams panaikinus Šiluvos katalikų bažnyčią? Kun. P. Katela savo knygelėje (Šiluvos Marijos šventovės istorija), matyt, suklaidintas legendos apie pirminę šio paveikslo kilmę, rašo, kad tikintieji jį paslėpę miške. O Kazakevičiui pastačius naują katalikų bažnyčią, ten buvo paveikslas sugrąžintas. Kaikas linkęs manyti, kad paveikslas negalėjęs tilpti į žemę užkastoje skrynioje, nes jis esąs didesnis už skrynios tūrį. Bet šiaip visi šaltiniai aiškiai kalba, kad skrynioje buvo rastas ir paveikslas. Jis tada buvo kitoks, negu šiandien yra įtaisytas didžiajame bažnyčios altoriuje : be papuošalų ir rėmų. Pieštas ant drobės galėjo būti lengvai sulankstomas, suvyniojamas ir taip galėjo tilpti į skrynią.

Paveikslo atradimą iš žemės iškastoje skrynioje paliudija ir tradicija, ir Žemaičių vyskupų vienbalsis teigimas savo oficialiuose raštuose, kur tik atpasakojama šio paveikslo istorija.

Vysk. Jurgis Tiškevičius 1646 m. savo pranešime Šv. Sostui sako, kad Šiluvos bažnyčioje esąs Švč. Mergelės paveikslas yra garsus ir žinomas daugybe malonių ir dvasiškų dovanų, kurių tikintieji pastoviai gauną per Švč. Mergelės užtarimą [25].

Vysk. Antanas Tiškevičius 1748 m. tokiame pat pranešime Romai rašo : « Parapinė ir prepozitinė medinė bažnyčia Šiluvoje, Švč. Mergelės Marijos Gimimo titulo, kurioje yra stebuklingas jos paveikslas. Prie šio paveikslo suplaukia žmonės iš visos Žemaičių vyskupijos ir iš kitų vietų. Šis paveikslas, kai Žemaičių vyskupijoje siautė erezijos ir bažnyčia eretikų buvo užimta, drauge su bažnyčios dokumentais buvo paslėptas žemėje po dideliu akmeniu. . . (čia aprašoma senelio nurodymas vietos ir skrynios iškasimas). . . buvo rastas stebuklingas Švč. Mergelės Marijos, ant rankų laikančios kūdikėlį Jėzų, ant drobės pieštas paveikslas, ir dokumentai su dideliu džiaugsmu atrasti, byla sėkmingai pravesta ir Dievui padedant laimėta, bažnyčios vieta ir žemė atgauta, medinė bažnyčia iš naujo senoje vietoje ant akmens pamatų pastatyta, po akmeniu rastas Švč. Mergelės Marijos paveikslas

didžiajame altoriuje patalpintas ir puikiai tikinčiųjų aukomis papuoštas, iki šiol iš visur skaitlingai suplaukiančių žmonių, ypatingai jos šventėse, garbinamas »[26].

Panašiai rašė ir vysk. Jonas Lopacinskis, prašydamas popiežiaus įsteigti Šiluvoje infulatūrą, nes pop. Pijus VI bulėje 1775.VIII.23, suteikiančioje tą malonę rašoma : « Pagaliau buvo pastatyta gražios for-

Marijos altorius Šiluvos koplyčioje prieš II pasaul. karą.

mos iš stipraus mūro bažnyčia, kurioje visą laiką yra saugojamas stebuklingas Švč. Mergelės Marijos garsus ir žymus paveikslas, kurio, tarp kitų stebuklų, žymiausias yra tas, kad patsai Švč. Mergelės paveikslas, minėtą parapinę bažnyčią užėmus, ir patį paveikslą nuo eretikų siautėjimo paslėpus, beveik po 100 metų, pagal raštus, jis iš žemės drauge su šv. indais buvo iškastas ir neapsakomu tos vyskupijos dvasiškuos ir tikinčiųjų džiaugsmu buvo vėl atrastas»[27].

Taigi apie paveikslo atradimą skrynioje negali būti jokios abejonės. Tas atradimas paveikslą taip greit ir išgarsino. Jei Kazakevičius būtų naują paveikslą parūpinęs, būtų buvęs reikalingas ilgesnis laiko tarpas jam pagarsėti malonėmis. O jis žmonių imtas laikyti stebuklingu tuoj, kai tik Kazakevičius pastatė pirmąją bažnyčią.

Nuo kada šis paveikslas jau pagarsėjo malonėmis ir stebuklais? Apie priešprotestantinius laikus neturime jokių žinių. Vysk. Steponas Giedraitis, patikrinęs paveikslo stebuklų garsą, savo raštuose dėl paveikslo vainikavimo, sako, kad jis stebuklais garsus nuo 1622 m., t. y. po to, kai buvo atrastas. Vainikavimo proga išleistame paveikslėlyje įrašyta, kad « miraculis ab anno 1600 clarissima » (garsus stebuklais nuo 1600 metų). Matyt čionai metų data yra apibendrinta — 1600 — bet ji nurodo jau į katalikų Šiluvoje atsigavimo laikus.

Šiluvos pergamentinė istorija, sukurta apie 1651 m. rašo: «Didėja Dievo gerumas ir jam ištikimų žmonių pamaldumas ypatingomis ir stebuklingomis malonėmis, kurias teikia visokiuose reikaluose kreipiantis į Švč. Mergelę, kaip liudija įvairūs ir gausūs pakabinti votai ». Suprantama, kad tie «įvairūs ir gausūs » votai negalėjo atsirasti per trumpą laiką. Jie tad greičiausia pradėti kabinti dar Kazakevičiaus laikais.

Tų votų, klebonaujant Kazakevičiaus įpėdiniui Šiluvoje kun. Sviekauskiui, per 30 metų prisirinko tiek daug, kad sekantis klebonas Joakimas Skirmuntas pavedė auksakaliui Hofmanui Prūsuose padirbti iš jų Švč. Marijos paveikslui rūbus. Kada tai padaryta, tikros datos nežinome. Bet Šiluvos vizitacijos aktuose 1677 m. yra minimi prie paveikslo tik 28 sidabriniai votai. Kadangi Skirmuntas pradėjo Šiluvoje klebonauti prieš 1677 m., jis galėjo apie tą laiką juos suliedinti į Marijos paveikslo papuošalą — rūbą, palikęs kelioliką jų prie paveikslo, ypačiai tuos, kurių aukotojai dar buvo gyvi. Jei iš viso būtų per tiek metų, nuo pat paveikslo stebuklingumo garso pradžios, susirinkę tik 28 votai, iš jų paveikslo rūbai nebūtų buvę galima padaryti. Minima vysk. Kazimiero Paco vizitacija suregistravo daugybę liturginių drabužių su dedikacijomis ir liturginių indų su Dievo Motinos atvaizdais, aukotojų herbais ir inicialais. Tai vis buvo Marijai dėkingų širdžių dovanos. Juo labiau turėjo būti daug paprastesnių ir pigesnių, liaudžiai prieinamų, ženklų-votų. Bet jie, matyt, dar prieš 1677 m. buvo sunaudoti paveikslo papuošimui.

Tas pats vizitacijos aktas smulkiai aprašo, kaip yra įrengtas altoriuje stebuklingasis Marijos paveikslas : jis užleidžiamas kitu paveikslu, vaizduojančiu, kad į Mariją strėlėmis šaudo piktosios dvasios, o angelai ją gina ir apsaugoja savo skydais. Patsai stebuklingas paveikslas apsaugai iš kitos pusės stipriai užrakinamas geležiniu užraktu. Kada tas originalus dengiamasis paveikslas pakeistas dabartiniu, neturime tikrų žinių. Tiek tikra, kad dabartinis, uždengiąs stebuklingąjį ir vaizduojąs Švč. Marijos apsireiškimo momentą, yra gamintas jau po I pasaul. karo klebono P. Katelos laikais.

Garsios yra maldininkų organizuotos kelionės į Šiluvos Marijos gimimo atlaidus, kurie nuo paveikslo vainikavimo metų (1786) tęsėsi per 8 dienas. Jos, atrodo, pradėtos dar prie klebono Sviekauskio, paskui vyskupų įsakymais tvarkomos pagal parapijas, rusų valdžios draustos, nepriklausomo Lietuvos gyvenimo metais vėl pagausėję, atrodo ir dabartinių okupantų nepajėgiamos sulaikyti. Didelė dalis maldininkų

Taip atrodo Šiluvos koplyčios altorius dabar, po remonto.

lanko Šiluvą kas metai, vykdant savo pažadus — padėką už tenai prie stebuklingojo paveikslo patirtas įvairias malones.

Kražiuose nuo 1616 m. veikusi jėzuitų kolegija buvo pasirinkusi Šiluvos Dievo Motiną savo globėja. Kolegijos auklėtiniai, mokslo metams pasibaigus, vykdavo organizuotai į Šiluvą padėkoti Dievo Motinai. Apie vieną tokią maldingą kolegijos auklėtinių kelionę žinome iš jėzuitų pranešimo Romon savo ordino generolui 1677 m.

Maldininkų gausumą rodo pvz. 1903 m. statistika (kada dar nebuvo

leistos organizuotos kelionės) : per 8 Šiluvos atlaidų dienas išdalinta virš 50.000 šv. Komunijų ; apie 30 kunigų kasdien be pertraukos klausydavo išpažinčių, vos galėdami patenkinti visus norinčius apvalyti savo sielą ir pelnytis atlaidus [28].

Seniausioji giesmė « Apie Paną Švenčiausią cudauną Šiluvos bažnyčioje », nežinomo autoriaus parašyta, yra seniausiose « Kantičkose ». Lenkai rašo, kad ji buvusi parašyta paveikslo apvainikavimo proga lenkiškai ir tuoj išversta į lietuvių kalbą. Daugybė polonizmų rodytų, kad taip ir buvę. Betgi ir lietuviškai kūrusieji giesmes jų neišvengė. Greičiausia, ji kaip liaudies giedojimui skirta, buvo parašyta lietuvių kalba kurio nors Šiluvos kunigo. Joje atpasakota katalikų tikėjimo sunykimas, Marijos apsireiškimas, kun. Kazakevičiaus veikla, prie paveikslo vykstantieji stebuklai. Žodžiu — visa Šiluvos istorija. Ši giesmė vėliau įvairių autorių (kun. P. Daujoto, A. Žalvarnio—Tilvyčio ir kitų) buvo taisyta, išvalyta nuo polonizmų. A. Blažys knygelėje « Šiluvos istorija », priede įdėjęs A. Žalvarnio 1928.III.9 pataisytą senąją Šiluvos giesmę, davė dar dvi naujas (gal paties sustatytas). Viena jų «Pulkim ant kelių vaikai Marijos» turi datą 1929.V.18. Autorius sako, kad knygelės « priedas talpina iš seno vartojamas maldas ir giesmes. Jos yra pataisytos ir perredaguotos. Giesmėse yra daug istorijos faktų. Priedas padidins šios knygutės skaitytojų tiražą ir padės išstumti iš vartojimo prietaringas, bogamazininkų sugalvotas maldas ir giesmes, kurios neturi ir negali turėti aprobatos »[29]. Matyt būta ir tokių[30].

7) Ugioniai — Betygalos parapijos filija, įsteigta XVII a. viduryje. Netoli bažnyčios yra šaltinis, kuris, pagal padavimą, dar pagonių laikais buvo laikomas šventu. Apylinkės gyventojai net ir po krikšto, senoviniu papročiu, tą vietą lankė, nešė aukas ir prosenių būdu ją gerbė, nors dvasinė vyresnybė draudė tai daryti. Aiškinama, kad ir vardas Ugioniai yra kilęs iš žodžio ugnis, nes senovėje tenai pagonys kūrenę šventąją ugnį. Į šią gražią, sunkiai pereinamais miškais apaugusią vietą iš Betygalos atvykdavę senovės tikėjimo dvasininkai atlikti pagoniškųjų apeigų. Nežinia kada prie Ugionių šaltinio buvo pakabintas Švč. Marijos paveikslas. 1657 m. plačiai pasklido gandas, kad Ugioniuose prie šaltinio pasirodžiusi Dievo Motina ir kad nuo to laiko šaltinio vanduo įgavęs gydančios galios. Iš visos Žemaitijos pradėjo plaukti būriai žmonių ir šaltinio vandenį vartoti kaip vaistą. Iš tikrųjų, buvo tokių, kurie, šaltinio vandeniu plovę skaudančias akis ir meldęsi į Mariją, pasveiko. Žemaičių vysk. Petras Parčevskis, girdėdamas gandus apie Ugionius, pasiuntė dvasinę komisiją, kad vietoje ištirtų Marijos apsireiškimo tikrumą. Komisiją sudarė Matas Zaleskis, Kazimieras Laškominas ir Vaitiekus Vitkevičius. Komisija į Ugionius atvyko 1658.1.14. Iš vietinių į komisiją buvo pakviesti Povilas Zaranka ir Jonas Cudzievskis. Liudininkai buvo prisaikdinti. Komisija, išklausiusi liudininkų parodymus, nerado nė vieno, kuris savo akimis būtų matęs Mariją apsireiškiant. Taigi stebuklingas Marijos apsireiškimas

buvo paneigtas, bet žmonėms nebuvo uždrausta čia rinktis ir prašyti Marijos užtarimo. Iki mūsų laikų Žemaitijoje išliko gilus įsitikinimas, kad Ugioniuose Marija stebuklingai gydo į ją besišaukiančius žmones. Jie kartais atvyksta iš gana toli, melsdamiesi į Ligonių Sveikatą, plauna savo skaudančius kūno sąnarius, semiasi iš šaltinio vandens ir gabenasi į namus kaip stebuklingą vaistą. Pasakojama, kad vienas visiškai raišas žmogus, apsiplovęs tame šaltinyje ir pasimeldęs į Mariją atgavęs pilną sveikatą. Bažnyčios archyve nėra jokių užrašų apie Ugioniuose įvykusius stebuklus. Atrodo, kad jie niekad nebuvo užrašomi, o jei kartais ir buvo užrašyti, tai galėjo žūti gaisre, nes Ugionių bažnyčią ugnis du kartu pavertė į pelenus.

Ugionių bažnyčia.

Pirmąją bažnyčią Ugioniuose pastatė vietos gyventojai apie 1657 m. Antroji, irgi medinė, buvo pastatyta 1784 m. Ugionių valdytojo Marcelio Dirdos ir Kušleikos. Kai ta prieš 1831 m. sudegė, Benediktas Dirda pastatė naują mūrinę. Vos užbaigus jos statybą, 1836 m. įtrenkus perkūnui, bažnyčia buvo smarkiai sužalota. Tas pats. B. Dirda ją vėl atstatė, įrengė vidų ir aprūpino visomis reikmenėmis.

Didžiajame bažnyčios altoriuje yra kitados prie šaltinio buvęs Švč. Dievo Motinos paveikslas. Jame Marija atvaizduota su dieviš-

kuoju Kūdikiu ant dešinės rankos. Netoli bažnyčios yra medinė koplyčia, pastatyta ant žmonių stebuklingu laikomo šaltinio. Joje yra irgi Marijos paveikslas. Pats šaltinis apmūrytas tašytais akmenimis ir padengtas geležiniais pinučiais. Kasmet Marijos Dangun Ėmimo šventėje į tylų Ugionių kaimą suplaukia tūkstantinės minios. Sergantieji akimis naudojasi šaltinio vandeniu ir daugelis tvirtina nuostabiu būdu, per Marijos užtarimą, pagiję.

Nežinia kada Ugionių Marijos garbei buvo parašyta giesmė :

Bądz uwielbiona, nad žródlem zjawiona
Krolowa Niebios w Ugianach wsławiona
Przj bystrej rzece Dubissie
Każdy do Cebie modli się, ir tt.

Nėra žinių, kad ji būtų kada nors išversta į lietuvių kalbą ir giedama Ugioniuose. Tikriausia niekas jos ten negiedojo lenkiškai, nes Ugionius lanko daugiausia žemaičiai. Nebent vietos sulenkėję dvarininkai [31].

1 *Čižiūnas V.,* Vadovas po Kauną, 1935, 60-63 ; *Yla St.,* Marijos Garbė, 1949, 18.
2 *Wacław z Sulgostowa, O. F. M. Cap.,* O cudownych obrazach w Polsce Przenajśw. Matki Bożej, 1902, 273-74 ; *čižiūnas,* op. cit. 51.
3 *Čižiūnas,* op. cit. 52-54 ; *T. Pranciškus, O. F. M.* Iš Lietuvos pranciškonų istorijos — Tiesos Kelias 1934, 390-91 *; Valančius M.,* Pastabos pačiam sau, 109-10.
4 *Szymak J. T. Gregorz,* Prerogatywa Zakonu Kaznodziejskiego, -1755, 245 ; *čižiūnas,* op, cit. 66.
5 *Wacław,* op. cit. 496, 536 ; *Fridrich Alojzy, S. J.,* Historye cudownych obrazów Najśw. Maryi Panny w Polsce, IV (1911), 221-23 (žinias gavęs iš Pagirių klebono kun. Albino Alseikos).
6 *D. A. D. De La Motraye,* Voyages en François et en Anglois en diverses provinces et places de la Prusse Ducale, 1723 ; *Wacław,* op. cit. 543 ; *Kairiūkštyte-] acynienė H.,* Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen — Tauta ir Žodis VI (1930) ; — Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertybės — Židinys XII (1930), 119-29, 221-47, 330-41.
7 *Fridrich,* op. cit. 224-25 (žinias gavęs iš Radviliškio klebono Dulevičiaus).
8 *Szymak,* op. cit. 425, 445 ; *Barącz Sadok,* Cudowne obrazy Matki Najśw w Polsce, 1891, Nr. 325 ; *Wacław,* op. cit. 565-66 ; *Buszyński* Ign., Kościół dominikanów w Rossieinach na Żmudzi — Tygodnik Illustrowany IV (1861), 239.
9 *Brizgys V. vysk.,* Šiluva — Lux Christi 1951, Nr. 3, 41.
10 *Gerullis Jurgis,* Nauji XVI amžiaus dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietuvoje — Tauta ir Žodis, IV, 426-32.
11 Opis Dokumentov Vilenskago Centralnago Archyvą, II (1903), 182.
12 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, 1848, I, 98-99.
13 *Katela P.,* Šiluvos Marijos šventovės istorija, 1937, 14-15.
14 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogitien. 1625.
15 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 99.
16 *Katela,* op. cit. 15.
17 Wolonczewskis, op. cit. I, 114.
18 Ten pat, I, 115.
19 Iš lenkiško originalo : Historya Fundowania, Zagubienia i Przywrócenia Kościoła N. P. Cudownej Szydłowskiej, laikomo Šiluvos bažnyčios archyve, tekstą su daugybe klaidų nurašė ir atspausdino *L. A. Juciewicz,* knygoje

Przysłowia ludu litewskiego, 1840, 91-106. Lietuviškai išvertė kun. St. Yla. Pats dokumentas atrodo XVII karų ir okupacijų metu buvo paslėptas bažnyčioje ir rastas tik nugriovus medinę bažnyčią apie 1770 m.

20 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogit. 1748, f oi. 3v.

21 Kauno Kurijos archyvas. Liber, procesuum, Nr. 19.

22 Wolonczewskis, op. cit. I, 127.

23 Ten pat.

24 Kauno Kurijos Archyvas. Bažn. dok. sąrašų knyga, Nr. 73, 252, 254, 260.

25 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogit. 1646.

26 Ten pat, 1748, fol. 3V.

27 Kauno Kurijos Archyve esąs nuorašas.

28 Księga Pamiątkowa Maryańska, II, II, (1905), 175.

29 *Blažys A.,* Šiluvos istorija, 1929, 3.

30 Be jau minėtų autorių, rašiusių apie Šiluvą, yra dar šie : *I. B. (uszyński),* Opisanie historyczno-statistyczne Powiatu Rossieńskiego, 1874 ; —- Opisanie historyczne kościoła Szydłowskiego na Žmudzi wsławionego cudownym obrazem Matki Boskiej z dodaniem opisu etatystycznego parafii Szydlowskei, 1859 ; —- Kościoł w Szydłowie na Žmudzi — Tygod. Ilustrow. III (1861), 24 ; *Čerkeliauskas J.*, Balsas skurdas sunu ir dukteru Marijos Szydlawos bažnyczioje stebuklais garbingos, 1885, 1908[6] ; *Mantoms J.* (kun. S. Gimžausko slapv.), Giesmynas Maldaiviams šidlavos Marijos lankyti einantiems *; Jurgaitis Mare.,* Šiluvos bažnyčia, 1906 *; Podkava Aleks.,* šilavos Bažnyčia, 1907 (ar Podkava nebus tas pats kun. M. Jurgaitis ?) ; Šiluva, Dievo Motinos šventovė (albumėlis su istorine įžanga iš «Mūsų Dienos» 1928, Nr. 17); *Gendrėnas I.*, Šiluvos knygelė, 1930; Marijos šventovė Šiluvoje, 1932 ; *Veblaitis P.,* Šiluvos bažnyčia ir jos infulatai, 1940 ; Malda pri Szwęcziauses Marijos Panos Szidlawiszkes, Lipski 1858 ; Giesmie Szydlawos apej Panna Szwencziause cadauna Szydlawos abroze, 1859.

31 *Buszyhski Ign.,* op. cit. 72-73 ; — Dubissa główna rzeka w dawnem księstwie žmujdzkiem, 1871 ; *Fridrich,* op. cit. 248-50 (žinias suteikė Ugionių klebonas Mykolas Kazakaitis) ; *Wacław,* op. cit. 690.

3. TELŠIŲ VYSKUPIJOJE

1) Alsėdžiai — buvusi Žemaičių vyskupų rezidencija (iki vysk. M. Valančiaus), kur pirmąją medinę bažnyčią pastatė 1476 m. vysk. Baltramiejus Svierenkavičius. 1793 m. irgi medinę pastatė vysk. Steponas Giedraitis ir klebonas Jokūbas Degutis.

Senovėje Alsėdžių bažnyčioje buvo stebuklingas Marijos paveikslas. Apie tai užsimena V. Kojalavičius 1650 m. savo veikale « Miscellanea », tačiau prisipažįsta neturįs smulkesnių žinių. Vėlesnieji autoriai sako, kad Alsėdžiuose esąs ne Marijos paveikslas, bet stebuklinga Marijos statula.

Smulkesnių žinių apie šią Marijos šventovę ir jos stebuklingą paveikslą ar statulą neturime.

2) Kražiai. Kai XVI. a. pabaigoje Kražiuose įsikūrė jėzuitai, jie ilgą laiką, užimti Žemaičių krašte misijiniu darbu, neturėjo savo bažnyčios. Tik XVII a. pradžioje pastoviai Kražiuose įsikūrę, 1621 m. ant Mikalojaus Kristupo Radvilos dovanotos žemės ir pilies pamatų, už Jono Karolio Katkevičiaus pinigus, pasistatė savo bažnyčią. Ji baigta statyti ir įrengti tik 1689 m. Bažnyčioje buvo 12 altorių ; didžiajame Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo paveikslas, Leonardo da Vinci kopija, pargabenta iš Romos, už kurį jėzuitai sumokėję 600 raudonųjų. Kitą puikų Marijos Apreiškimo paveikslą 1689 m. patalpino Marijos sodalicijos altoriuje. Panaikinus jėzuitų ordiną (1773 m.), bažnyčia teko karmelitams, o po jų gimnazijos kapelionams. XIX a. pradžioje bažnyčia netaisoma pradėjo griūti ir 1821 m. buvo visai uždaryta. Vysk. M. Valančiaus laikais jos tik griuvėsiai teriogsojo.

Bažnyčiai griūvant, 1820 m. gimnazijos vadovybė Marijos Dangun Ėmimo paveikslą, išėmusi iš altoriaus, patalpino knygyne. Čia jis nuo drėgmės ėmė gesti ir pūti. Tuomet Kražių gimnazijos paišybos mokytojas P. Przybilskis, norėdamas paveikslą konservuoti, supiaustė jį į gabalus. Tie, ant kits kito sukloti, dar greičiau supuvo. O sodalicijos paveikslas, po bažnyčios uždarymo, jau ganėtinai laiko ir drėgmės apnaikintas, buvo perneštas į Kražių gimnazijos koplyčią.

T. Vaclovas, neminėdamas šaltinio, kuriuo jis remiasi, rašo, kad Kražių jėzuitų bažnyčioje buvęs stebuklingas Marijos paveikslas, kurio kopija esanti Rapersvilyje (Šveicarijoje). Apie kurį čia paveikslą kalbama? Tas pats Vaclovas pamini, kad apie Kražių stebuklingą Marijos paveikslą esąs rašęs jėzuitas Pranciškus Paprockis, tik nežinąs, kuriame veikale [1].

3) Kuliai — miestelis į pietvakarius nuo Telšių už 50 km. čia pirmąją bažnyčią pastatė ir ją turtais aprūpino Plungės storasta Stanislovas Vainius ir jo žmona Elzbieta Kiršenšteinaitė 1644 m. Kitas Plungės storasta Karpis senosios vietoje pastatė naują bažnyčią, o kai ji paseno, tai 1900 m., parapiečių ir kng. Oginskio lėšomis, o kan. V. Jarulaičio ir kan. St. Durskio pastangomis, buvo pastatyta nauja mūrinė bažnyčia.

Stebuklingas Marijos paveikslas Kulių bažnyčioje.

Didžiajame bažnyčios altoriuje yra senas Švč. Dievo Motinos paveikslas, kuris, kaip jo apačioje esąs įrašas liudija, yra kopija stebuklingo Marijos paveikslo, esančio Bochnia (pietų Lenkijos miestelis

Krokuvos vaivadijoje) domininkonų, o vėliau parapinėje bažnyčioje. Paveikslas papuoštas sidabriniais drabužiais ir vainikais. Paveikslo fonas ir du angeliukai, laiką vainiką, yra taip pat sidabro. Aplink paveikslą prikabinta daugybė votų. Kas ir kada ši paveikslą Kulių bažnyčioje pakabino, nėra žinių. Jau 1793 m. šis paveikslas buvo plačiai žinomas ir laikomas stebuklingu. Parapijos archyve yra knyga : « Liber connotatorum miraculorum quae fiunt ad imaginėm B. Mariae V. in ecclesia Culensi » (Knyga užrašytų stebuklų, kurie vyksta prie Švč. Mergelės Marijos paveikslo Kulių bažnyčioje). Kai kurie toje knygoje užrašyti įvykiai :

Plungės dvarininkė Ona Parvaniūtė Oleknavičienė, sunkiai susirgusi akių liga, negalėjo matyti. Padariusi įžadus prie Kulių Dievo Motinos paveikslo, 1693.IX.28 d. pasveiko.

Salantų klebonas kun. Stanislovas Laurinavičius Pošilskis apako : ant akių užaugo gyvos mėsos ir gydytojai atsisakė jam padėti. Tada jis su viltimi kreipėsi į Mariją. Po to kartą jis susapnavo jaunuolį su uždegta žvake rankoje, kuris jam kartojęs: «Ad Kul, non procul» (į Kulius netoli). Atvykęs į Kulius, padarė įžadus prie stebuklingojo paveikslo ir netrukus atgavo regėjimą. Tai įvyko 1708 m. gegužės mėn. 9 d.

Tais pat metais birželio 16 d. Plungės storasta Krišpinas padovanojo Kulių bažnyčiai arnotą, ant kurio auksu išsiuvinėtas toks parašas : « J M S C Krišpinas kaip padėką Švč. Motinai ». Mat, kartą, mūšyje su švedais jo arklys buvo nukautas, o pats Krišpinas pateko į priešo rankas. Pasiaukojęs Švč. Mergelei, esančiai Kulių bažnyčios paveiksle, laimingai ištrūko iš priešų rankų : « cum triumpho victor evasit » (su triumfu nugalėjęs ištrūko). Kiti dėkoja už išsigelbėjimą maro metu ; dar kiti už įvairias patirtas malones.

Dvasinė vyresnybė virš minėtoje knygoje surašytų stebuklingų įvykių nėra patikrinusi ir jie nėra oficialiai Bažnyčios patvirtinti. Tačiau dėl jų tikrumo nėra abejonės, nes liudija maldingi, sąžiningi ir neretai aukštas vietas užimą asmenys visiškai laisvai, savo noru. Be paminėtų senesnių laikų stebuklų, yra ir iš vėlesnio laiko, kurie liudija, kad Švenčiausioji Motina niekad neatsako išklausyti prašymų tų, kurie su pasitikėjimu į ją kreipiasi. Apylinkės žmonės yra įsitikinę, kad prie šio paveikslo Marija išklauso jų prašymų. Kiekviena Marijos šventė sutraukia į Kulius dideles žmonių minias, ypatingai į Škaplierinės šventę, kada susirenka apie 20.000 maldininkų[2].

4) Plungė. Pirmoji Plungės bažnyčia buvo pastatyta 1617 m. karaliaus Zigmano Vazos lėšomis. Paskutinė medinė statyta 1797 m. Po jos parapiečių ir kng. Oginskio lėšomis klebonai kan. V. Jarulaitis, kan. J. Giniatas ir kun. P. Pukys pastatė gražią mūro bažnyčią, kurią 1933.IX.24 konsekravo Telšių vysk. Justinas Staugaitis.

T. Vaclovas mini, kad joje esąs stebuklingas Marijos paveikslas, bet nė šaltinio, nė smulkesnių žinių apie jį nepaduoda[3].

5) Telšiai. Povilas Sapiega, vėlesnis Lietuvos pakancleris (1632-35), Telšių valdytojas, pakvietė į Telšius bernardinus, o karalius Zigmantas Vaza 1624 m. juos apdovanojo turtais. Bernardinai ant kalnelio miesto centre (vad. Insula — Sala) pasistatė medinę bažnytėlę. Vysk. Petras Parčevskis 1650 m. pastatė jiems naują didesnę bažnyčią, o Abraomas Montrimas įsteigė mūro koplyčią — Loretą, kurioje buvo loretiškės Marijos statula, laikoma stebuklinga.

1702 m. bernardinų bažnyčia sudegė. Naują, vėl medinę, pastatė gvardionas Antanas Gecevičius. Kai Ignotas Samuelis Košutis užrašė savo turtą mūrinei bernardinų bažnyčiai statyti, o didikai gausiai tam pat reikalui sumetė aukų, 1762-65 m. buvo pastatyta graži mūro bažnyčia, kuriai dailininkas Mažeika padirbo gipsatūromis išpuoštus altorius. Panaikinus bernardinų vienuolyną, bažnyčia liko parapine, o įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją — Telšių katedra.

Po tų visų perstatymų ir atmainų, nėra žinių, koks likimas ištiko Loreto koplyčią ir jos stebuklingąją Marijos statulą[4].

6) Tverai — Telšių apskrities miestelis, apie 30 km. į pietus nuo Telšių. Tveruose pirmąją parapinę bažnyčią pastatė Tverų storasta Elijas Iglavskis 1618 m., o karalius Zigmantas Vaza patvirtino steigėjo padarytus bažnyčiai užrašus. Bažnyčia 1747 m. sudegė. Ją 1814 m. vėl atstatė vietos klebonas Steckis. Dabartinę medinę Tverų bažnyčią parapiečių lėšomis pastatė klebonas Juozapas Niūniavas 1897 m., kurią Švč. Marijos Aplankymo titulu konsekravo Žemaičių vyskupas pagelbininkas Kasparas Cirtautas 1899 m.

Tverų bažnyčia nuo senovės buvo garsi Marijos šventovė. Vysk. Antano Tiškevičiaus laikais (1740-62) Kazimieras Pilsudskis užrašė didelius pinigus keturiems kunigams, kad jie Tverų bažnyčioje kasdien giedotų Marijos garbei Mažąsias Valandas (Cursus). Tuo būdu Tverų bažnyčia tapo prepoziturinė arba kolegijata. Ją, kaip tarp kitų garsesnę, kur iš visų kraštų renkasi žmonės pagarbinti Mariją, mini savo pranešime Šv. Sostui vysk. Jurgis Tiškevičius 1646 m. Šioje bažnyčioje esąs garsus Marijos paveikslas, kur, tikinčiųjų įsitikinimu, per Marijos užtarimą, išmeldžiama daugybė malonių ir stebuklų[5]. Po 100 metų vysk. Antanas Tiškevičius panašiame pranešime Šv. Sostui lygiai tvirtina, kad Tveruose esąs stebuklingas Marijos paveikslas. Jos šventės žmonių labai gausia lankomos, Marijos Valandos, pagal steigėjo valią, kasdien kalbamos [6].

Tverų bažnyčioje esąs stebuklingas Marijos paveikslas įrengtas didžiajame altoriuje. Jis laikomas dviejų angelų ; virš paveikslo sidabrinį vainiką laiko Dievas Tėvas. Paveikslas nedidelis : tik 14 X 10 cm. dydžio, įdėtas į sidabrinius paauksuotus rėmus. Paprastai būna uždarytas dvejomis sidabrinėmis durelėmis. Pieštas ant medžio. Marija su Kūdikiu vaizduojama panašiai, kaip Čenstakavos stebuklingame paveiksle. Visas paveikslas papuoštas sidabro rūbais ir vainikais.

Paveikslo istorija žinoma tik iš tradicijos, nes visi senieji bažnyčios dokumentai gaisro metu sudegė.

Padavimas sako, kad tas Marijos paveikslas pirmiau buvo Tverų bažnyčios steigėjo Elijo Iglavskio nuosavybė. Jis jį labai vertinęs ir niekad su juo nesiskirdavęs : net vykdamas į karo žygius, jį su savim pasiimdavęs. Kartą su tuo paveikslu patekęs į totorių nelaisvę. Kalėjiman jam buvę leista pasiimti ir tą paveikslą, čia jis dažnai prie jo melsdavęsis ir matydavęs paveikslą apšviestą nuostabia šviesa. Besėdėdamas kalėjime, Iglavskis padaręs įžadą : jei laimingai grįš į namus, pastatysiąs Tveruose Marijos garbei bažnyčią. Greitai po to buvęs iš totorių nelaisvės išpirktas ir grįžo į Tverus. Savo pažadą Iglavskis išpildė : 1618 m. pastatė Tveruose bažnyčią ir jai padovanojo savo brangųjį paveiKslą.

Vysk. M. Valančius savo istoriniame veikale « Žemaičių Vyskupystė» paduoda kitokį padavimą apie šio paveikslo kilmę. Esą Jono Kazimiero laikais totoriai įsiveržė į Ukrainą. Pagavę į nelaisvę grafą Potockį nugabeno į Krymą. Lietuvos ir Lenkijos dvasiškija, paraginta Lenkijos primo, Gniezno arkivyskupo Lubienskio, 1650 m. surinko didelius pinigus ir išpirko Potockį iš nelaisvės. Totoriai turėję daugybę vertingų ir brangių daiktų, išplėštų iš Lenkijos. Potockiui, iš nelaisvės grįžtant namo, buvę leista pasirinkti vieną daiktą iš karo grobio, esančio totorių rankose. Potockis pasirinkęs Dievo Motinos paveikslą, nupieštą ant mažų medžio lentelių. Tą paveikslą jis labai branginęs ir visur vežiojęsis su savim. Karaliaus paskirtas Tverų storasta, kartą atvažiavo į Tverus ir čia dvare paliko tą paveikslą. Dvaro valdytojas Leonas Palubinskis jį pakabinęs viename dvaro rūmų kambaryje.

Po kelių savaičių pas Palubinskį buvę daug svečių, kurie apsinakvoję Tverų dvare. Jų vienas, naktį nubudęs, pamatęs visą kambarį nušvitusį spinduliais, einančiais iš Marijos paveikslo. Ypatingai spindėjęs Marijos veidas. Nusigandęs, sukėlęs kitus ir visi stebėjosi ta nepaprasta šviesa. Paveikslas švietęs apie pusę valandos, paskui užgęsęs. Rytojaus dieną Palubinskis apie tai pasiskubino pranešti Žemaičių vyskupui Petrui Parčevskiui, kuris pasiuntė į Tverus keletą kunigų ir ponų, kurie prisaikdinę ištardė visus naktį dvare nakvojusius, o tie vienbalsiai tvirtino savo akimis matę šviesą ir spindulius. Vyskupas pripažinęs tą įvykį stebuklu ir liepęs paveikslą pernešti į Tverų bažnyčią, ką kunigai ir padarę [7].

Tačiau šitokia stebuklingo Tverų paveikslo tradicija yra mažiau patikima. Ją Valančius ėmęs iš žmonių pasakojimų. Pagal Valančių paveikslas Tveruose galėjęs atsirasti tik po 1650 m., t. y. po Potockio iš totorių nelaisvės išpirkimo. O tuo tarpu vysk. J. Tiškevičius jau 1646 m. rašo popiežiui, kad Tveruose yra stebuklingas Dievo Motinos paveikslas. Taigi tikresnė tradicija, kad jis yra dovanotas Tverų bažnyčiai Iglavskio apie 1618 m.

Paveikslas tuoj po 1618 m. pradėjo garsėti malonėmis ir stebuklais, kurie pradžioje buvo užrašinėjami ant atskirų lapų, nes vysk. Juoza-

pato Karpio (1736-39) kanoniškos vizitacijos dekrete iš 1739 m. įrašyta tokia pastaba : « Patirtos malonės ir stebuklai gauti per Dievo Gimdytojos užtarimą, turi būti surašomi į vieną knygą». Vėliau tarp bažnyčios dokumentų jau nebuvo nei tų paskirų lapų, nei atskiros knygos. Matyt, visa tai sunaikino gaisras. Betgi žmonėse yra nuo seno gilus įsitikinimas, kad prie šio paveikslo Marija yra duosni savo malonėmis visiems, kurie nuoširdžiai jos pagalbos šaukiasi. Prie tokių reikia priskaityti ir Jonas Kazimieras Pilsudskis, 1709.I.1 paskyręs 40.000 auksinų, kad iš tos sumos nuošimčių būtų Tverų bažnyčioje kasdien giedamos Marijos Valandos (Officium Parvum). Tuo užrašu Pilsudskis norėjo padėkoti Dievo Motinai už visas gautas per visą savo gyvenimą prie šio paveikslo ypatingas malones.

Po 1747 m. gaisro paveikslas buvo rastas prie šventoriaus tvoros. Vienas paveikslo kampas buvo truputį apdegęs. Kad paveikslas išliko nesudegęs, visi laikė irgi stebuklu. Panašiai atsitiko ir vėliau, kai kartą šalia bažnyčios kilęs gaisras grėsė pačiai bažnyčiai. Iš bažnyčios jau buvo išneštas Švč. Sakramentas ir visa kita, kas tik buvo galima išnešti. Tik paveikslo vietos vikaras neleidęs gelbėti, o pats atsiklaupęs prieš jį karštai meldėsi, prašydamas Marijos išgelbėti bažnyčią nuo gaisro. Gaisras buvo užgesintas, ir bažnyčia liko nepaliesta.

Pop. Pijus VI 1787.V.13 breve suteikė Tverų bažnyčiai visuotinius atlaidus Švč. Marijos Aplankymo šventėje ir per visą oktavą. Tas pats popiežius rožinio brolijos nariams suteikė visuotinius atlaidus kiekvieną pirmąjį mėnesio sekmadienį.

Į Tverus labai skaitlingai susirenka maldininkai (apie 20.000) iš tolimesnių apylinkių į Marijos Aplankymo atlaidus (liepos 2 d.) ir per sekančias 8 dienas. Kiekvienas maldininkas stengiasi su žvake rankoje apeiti keliaklupsčias altorių, kuriame yra stebuklingasis paveikslas. Vieni dėkoja Marijai už gautąsias malones, kiti prašo naujų [8].

7) Varniai. Katedros bažnyčioje, pastatytoje Vytauto 1421 m. buvo stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Taip rašo A. B. Jocher savo veikale « Obraz . . . » Apie kurį čia paveikslą kalbama? Iš vysk. Antano Tiškevičiaus 1748 m. pranešimo Šv. Sostui žinome, kad tada Varnių katedros bažnyčioje buvo šie Marijos paveikslai :
a) Marijos su Kūdikiu didžiajame altoriuje, *b)* Marijos su Kūdikiu šoniniame altoriuje ir c) Trakų Dievo Motinos paveikslo kopija šoniniame altoriuje kairėje pusėje. Greičiausia žmonės laikė stebuklingu Trakų Dievo Motinos paveikslą (kopiją). Smulkesnių žinių apie Varnių katedros stebuklingą Marijos paveikslą nėra. Gal jis tokiu buvo laikomas tik vietos tikinčiųjų, ir jo garsas neišėjo iš Varnių apylinkės ribų [9].

8) Žemaičių Kalvarija. Kur šiandien yra Žem. Kalvarija, senovėje ta vieta buvo vadinama Gardais. Gardai priklausė Alsėdžių valsčiui, kuris drauge su kitais artimais valsčiais Vytauto Didžiojo buvo užrašytas Žemaičių vyskupams. Garduose, prie Varduvos upės,

buvo vyskupų dvaras. Čia vysk. Stanislovas Kiška (1619-26) pastatė koplyčią. Kiek vėliau (apie 1622 m.) tas pats vyskupas Gardų koplyčią padarė parapijos bažnyčia ir nustatė parapijos ribas. Bažnytėlė buvo pastatyta ant dabar vadinamo Šv. Jono kalno ir turėjo to šventojo titulą. Prie jos vargingai gyvenęs kunigas 1636 m. buvo aprūpintas išlaikymu.

Gardų medinę bažnyčią, su jos turtu, žeme ir parapija vysk. Jurgis «Tiškevičius 1637 m. atidavė domininkonams, užrašęs jiems dar apie 15 ha žemės. Kairiame Varduvos krante, ant kalnelio vyskupas pastatė dominkonams medinį vienuolyną. Tas pats vysk. J. Tiškevičius, Kristaus kančios paminėjimui ir žmonių pamaldumui kelti, įsteigė Garduose Kalvarijas — Kryžiaus Kelius ir pastatė 19 Kryžiaus Kelio koplytėlių. Jis pats, kaip sako vysk. M. Valančius, apėjęs Gardų kalnus, pats išrinkęs vietą koplyčioms, išmatavęs ar suskaitęs žingsnius nuo vienos koplyčios iki kitos, kad būtų tokie atstumai, kokie yra Jeruzalėje. Pastačius koplyčias, jis pats, eidamas takais, nubarstęs juos

Žemaičių Kalvarijos bendras vaizdas.

žeme, parvežta iš Jeruzalės Kryžiaus Kelio vietų. Kad žmonės galėtų gausiau pelnytis dvasinių malonių, kai kurioms Kryžiaus Kelių koplyčioms (Paskutinės Vakarienės, Alyvų, Nuplakimo, Erškėčiais Vainikavimo, Prikryžiavimo ir Palaidojimo) 1639 m. gavo iš pop. Urbono VIII specialius atlaidus. Savo 1642 m. užraše Gardų kalnus su koplyčiomis vysk. J. Tiškevičius praminė Jeruzale arba Nauja Jeru-

zale. Vėlesniuose raštuose tą vietą vadina Žemaičių Kalvarija, kad atskirti nuo Vilniaus Kalvarijos, kiek anksčiau tenai įsteigtos. Laikui bėgant Žemaičių Kalvarijos pavadinimas įėjo į paprotį, o Gardai buvo pamiršti.

Įsteigus Kryžiaus Kelius, vyskupas liepė vienam domininkonui parašyti atatinkamas Kryžiaus Kelių giesmes ir maldas, kurias maldininkai giedodavo iki mūsų laikų[10].

Keliolikai metų praslinkus, žmonės pradėjo gausiai į Gardus lankytis. Tada vysk. Jurgis Tiškevičius ant kalnelio šalia vienuolyno pastatydino Marijos Aplankymo vardo bažnyčią, Iš Liublino domininkonų gautą žymią šv. Kryžiaus relikviją 1649.VII.4 iškilmingai įnešė į naująją bažnyčią. Jos saugotojus domininkonus ir to laiko priorą Reginaldą Tiškevičių (vysk. Jurgio brolį) griežčiausiai įpareigojo jos niekur kitur neišgabenti, nei dalinti į mažesnes daleles. Jei kas išdrįstų tai daryti, įpuls į Viešpaties Dievo rūstybę, užsitrauks ekskomuniką ir papildys šventvagystę. Kai vėliau vienas Žemaičių vyskupų norėjo tos šv. Kryžiaus relikvijos dalelę paimti kažkuriai bažnyčiai, pastebėjęs tą grasinimą, nuo savo sumanymo atsisakė.

Domininkonai, norėdami užsitikrinti Garduose pastovų įsikūrimą, per savo generolą 1644.VI.8 gavo iš pop. Urbono VIII vysk. J. Tiškevičiaus dovanojimo užtvirtinimą. Po poros metų vysk. j. Tiškevičius suteikė jiems dar kitą dovaną. Tuo laiku mirė Kristupas Buševičius, niekam neužrašęs savo dvarelio Šilopadubisio. Jo turtą vyskupas, pagal Bažnyčios įstatymus, galėdamas kam tinkamas Dievo garbei sunaudoti, užrašė domininkonams. 1647 m. jie nusipirko dar Žarnelės dvarelį. Vėlesnieji Žemaičių vyskupai įvairiais dovanojimais ir užrašais domininkonų turtus dar labiau padaugino. Ypatingas Žemaičių Kalvarijos domininkonų geradaris buvo vysk. Antanas Tiškevičius (1740-62), kuris 1750 m. pastatė domininkonams didesnę bažnyčią, papuošė ją 24 altoriais. Tais pat metais Žemaičių Kalvarijos bažnyčioje buvo įsteigtos Šv. Kryžiaus ir Marijos Paguodėjos (Maloningosios) brolijos, kurias pop. Benediktas XIV apdovanojo atlaidais. Rožinio brolija buvo čia įsteigta kai tik įsikūrė Garduose domininkonai.

Nors vysk. Antano Tiškevičiaus pastatyta bažnyčia buvo dar gerame stovyje, domininkonai sumanė pasistatyti dar puikesnę mūrinę. Jie 1785-1823, rinkdami aukas visoje Žemaitijoje, pastatė gražią mūro bažnyčią, o 1842-43 mūro vienuolyną. Po 1831 m. sukilimo, prie kurio buvo prisidėję ir Žemaičių Kalvarijos domininkonai, kai rusų valdžia naikino kitus vienuolynus, caras Mikalojus I pasigailėjo Žem. Kalvarijos domininkonų. Betgi jų mokykla, veikusi nuo 1644 m. (vėliau išaugusi į pilną gimnaziją su keliais šimtais mokinių) kurioje mokėsi ir vysk. M. Valančius, rusų valdžios buvo 1836 m. uždaryta. Neleidžiant įstoti naujiems kandidatams, domininkonai ėmė merdėti ir 1889 m. jų buvo likę tik 3. Tada valdžia įsakė vyskupui paskirti į Žemaičių Kalvariją klebonu pasaulietį kunigą ; domininkonų paskutinis prioras

Daugėla išvyko į Italiją, o kiti du buvo išvežti į Aglonos (Latvijoje) vienuolyną tenai baigti savo gyvenimą.

Domininkonų statytoji mūro bažnyčia, turėjusi medinį stogą, 1896.V. 17, užsidegus miesteliui, smarkiai apdegė. Gaisro metu sudegė

Žem.Kalvarijos bažnyčia prieš 1896 m. gaisrą.

vienoje zokristijoje įrengta biblioteka ir archyvas. Po gaisro bažnyčia vėl buvo atstatyta : paaukštinti bokštai veik dvigubai (dabar turi 36 m. aukščio), altoriai pastatyti mūriniai, vidus išpuoštas įvairiais pagražinimais. Bažnyčios atstatymas kainavo 30.000 rublių ; tą sumą suaukojo žemaičiai, lankydamiesi į Žem. Kalvarijos didžiuosius atlaidus.

Marijos Aplankymo atlaidai Žem. Kalvarijoje švenčiami kasmet liepos 1-12 dienomis. Iškilmės prasideda mišparais liepos 1 d. Pati

didžiausia atlaidų procesija, vad Didžioji Kalvarija, būna sekmadienį po liepos 2 d. Kunigų į tas iškilmes suvažiuoja ne tik iš Žemaitijos, bet ir iš toliau apie 50-60. Didžiosios Kalvarijos dieną maldininkų susirenka apie 40-50 tūkstančių. Šv. Komunijų atlaidų dienomis išdalinama apie 20-30 tūkst. 300 metų jubilėjaus proga, 1937 m. maldininku atsilankė apie 100.000.

Nuo 1927 m. Žemaičių Kalvarijoje, vysk. Justino Staugaičio pakviesti, įsikūrė marijonai, kurie tęsia domininkonų įvestas tradicijas ir plečia Marijos garbinimą šioje jai ir jos Sūnaus kančiai pašvęstoje vietoje.

Didžiajame bažnyčios altoriuje yra stebuklingas Švč. Marijos paveikslas, paprastomis dienomis uždengtas kitu — Marijos Apreiškimo paveikslu. Jis yra pieštas ant drobės kuri aptempta ant lentos, išmuštos raudonu aksomu. Pats stebuklingasis paveikslas, Glykophylusa tipo, vaizduoja Mariją, glaudžiančią prie savo veido kūdikėlį Jėzų, kuris viena rankyte laikosi Marijos smakro, o kita jos galvos apsiausto. Paveikslas įdėtas į paauksuotus rėmus, apdengtas sidabriniais paauksuotos skardos rūbais. Ant Dievo Motinos ir Kūdikio galvų vainikai. Paveikslo fone, aplink Marijos ir Jėzaus galvas, yra 12 žvaigždžių.

Žemaičių Kalvarijos paveikslas esąs parvežtas iš Romos. Jo praeitį kun. Ragaišis, panaudojęs prieš gaisrą domininkonų archyvą, taip aprašo. Domininkonams Žem. Kalvarijoje įsikūrus, vienas jaunas jų klierikas Petras Pugačevskis buvo pasiųstas į Romą aukštųjų mokslų eiti. Romoje jis apsigyvenęs pas domininkonus vienuolyno ligoninėje, kur buvo pakabintas Švč. Mergelės Marijos su Sūneliu ant rankų paveikslas, vieno domininkono ant drobės nupieštas. Petras naktimis dažnai prieš tą paveikslą melsdavęsis ir kartais matydavęs nežemišką šviesą aplink Marijos ir Kūdikio galvą. Vieną kartą brolis vienuolis Romualdas sunkiai susirgęs. Petras, užžiebęs žvakę prieš tą paveikslą, karšta meldęsis, prašydamas Marijos grąžinti ligoniui sveikatą. Marija išklausiusi maldos, ir ligonis atsikėlė sveikas. Tokį stebuklą patyręs, Petras, grįždamas į Žemaičius, išsiprašė iš domininkonų padovanoti jam tą paveikslą, kurį, parvežęs į Žem. Kalvariją, atidavė vienuolyno priorui. Tasai laikė brangią dovaną savo kambaryje ir nekartą matęs tame paveiksle tokią pat šviesą, kokią regėjęs Romoje Petras.

Priorui mirus, jo vietą užėmė Petras Pugačevskis. Jis iškilmingoje procesijoje pergabeno paveikslą į bažnyčią ir įrengė didžiajame altoriuje. Nuo to laiko garsas apie stebuklingąjį paveikslą vis labiau platinosi ir vis daugiau žmonių ėmė lankyti Žem. Kalvariją, jieškodami Nusidėjėlių Užtarytojos pagalbos ir paguodos. Jie patirdavo įvairių malonių bei stebuklų. Jų tikrumui ištirti dvasinė vyresnybė paskyrė komisiją, kurioje buvo kun. Mikalojus Blaškauskas ir kun. Mikalojus Paustricijus, abu Žemaičių vyskupijos kurijos aukšti pareigūnai : vienas kustošas, antras kanauninkas. Juodu atvykę į Žem. Kalvariją 1643.V.3 išklausė liudininkų, patyrusių ir mačiusių stebuklingus įvykius, dalyvaujant daugeliui kitų kunigų ir tarp jų kun. Jonui Černiauskui, apašta-

liškajam notarui, bei žymiems pasauliečiams. Po tyrinėjimo buvo surašytas protokolas, kuriuo remdamasis Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius tą paveikslą paskelbė stebuklingu.

Stebuklai buvo įrašomi į knygą, kuri 1896 m. gaisre žuvo. Apie stebuklus Žem. Kalvarijoje jau 1650 m. rašo V. Kojalavičius savo veikale «Miscellanea». Jis mini, kad ten įvyksta ypatingų išgijimų iš

Stebuklingas Marijos paveikslas Žem.Kalvarijos bažnyčioje.

įvairių ligų ir aprašo vieną mirusio prisikėlimą : 1648 m. birželio mėn. vieno kilmingo Žemaičių pono Lvovičiaus mirė sūnus. Tėvas padarė įžadą aplankyti Gardų kalnus drauge su sūnumi, jei jis atgytų, ir pėsčias apeiti Kryžiaus Kelių vietas. Sūnus atgijo, ir abu dalyvavo tų metų liepos mėn. šventėje, dėkodami Dievui ir Marijai už taip didelę

malonę. Tas įvykis vieno mačiusio buvo eilėmis aprašytas ir spaudoje paskelbtas 1643 m. [12].

To Marijos paveikslo stebuklingumą liudija ir sukabinti prie jo votai, kurių 1936 m. buvo 82. Pakabino juos čia įvairiais laikais tie žmonės, kurie, besimelsdami prie stebuklingosios Dievo Motinos, buvo išsiprašę sveikatos ar kitokių malonių. Tarp votų yra kojų, rankų, širdžių, akių ir kit. atvaizdai. Jie primena ko jų prikabintojai buvo išsimeldę. Bet kas tuos votus (išskyrus kelis) įtaisė, kada ir už kokias malones jie buvo čia atnešti, Žem. Kalvarijoje mūsų laikais nėra likę žinių. Gal jų buvo domininkonų archyve ar kronikose, bet ir tų šiandien nėra.

Žemaičių Kalvarijos Marijos garbei nežinia kada (gal XIX a.) buvo parašytos dvi giesmės. Spėjama, kad jų autorius yra kuris nors Žem. Kalvarijos domininkonų. Tai « Karaliene maloninga, Kalvarijoj stebuklinga » ir « Karaliaus dangaus, Motina švenčiausia ». Jos mielai giedamos Žemaičių Kalvariją lankančių maldininkų ir visų gerai žinomos, nes atspausdintos plačiai lietuvių vartojamoje maldaknygėje « Šaltinis »[13]. Jubilėjaus metams (1937) p. Jurkus parašė giesmę « Dievo Motina Marija » ; jai gaidą sukūrė K. Kaveckas.

1 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, I, 82-84 ; *Wacław z Sulgosłowa O. F. M. Cap.,* O cudownych obrazach w Polsce Przenajśw. Matki Božei, 1902, 344.

2 *Fridrich Alojzy T. /.*, Historye cudownych obrazów Najśw. Maryi Panni w Polsce, IV (1911), 217-20 (žinias gavo iš Kulių klebono St. Durskio).

3 *Wacław,* op. cit. 514.

4 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 103-108 *; Wacław,* op. cit. 662.

5 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogitien. 1646.

6 Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogitien. 1748.

8 *Wacław,* op. cit. 685 ; *Fridrich,* op. cit. 244-47 (žinias suteikė Tverų klebonas J. Niūniavas).

7 *Wolonczewskis,* op. cit. I, 217-18.

9 *Jocher A. B.,* Obraz bibljograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, III (1858), 9121-94 ; *Wacław,* op. cit. 764 ; Archiv. S. Congr. Concilii. Relat. Dioeces. Samogit. 1748.

10 *Wolonczewskis,* op. cit. II, 112-113.

11 *Kojalowicz V.,* Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum M. D. Lithauniae pertinentia, 1650, 34-35.

12 *Bardowski Mikołaj,* Echo albo odgłos z Kalwaryjskich Gór na slawe X. Jerzego Tyszkewicza, 1643.

13 Aukso Altorius arba Szaltinis dangiszkų skarbų, 1919, 885-57. Be paminėtų raštų apie Žem. Kalvariją cfr. *Bardowski Mikołaj,* Nowe Hierusalem Fax nova per III. Georgium Tyszkiewicz, 1643 ; *Proniewska Karolina,* Testyna Wielkiej Kalwariji na Žmudzi, 1856 ; *Buszyński J.,* Kościół i klasztor 00. dominikanów w Kalwaryi na Žmudzi — Tygodn. Illustrow. IV (1861), 230 ; *Totoraitis J.,* Žemaičių Kalvarija, 1936 ; — Lietuvos Jeruzalė, 1937 ; *Fridrich,* op. cit. 205-211; *Ragažinskis A.,* Žemaičių Kalvarijos aprašymas ; *Yla St.,* Kalvaria — Niederlitauen : Wallfahrtsorte Europas, 1950. Vysk. M. Valančius (Žemaičių Vyskupystė, II, 115) rašo: «Skaičiau knygelę su parašu Calvaria Samogitiae, spaustą Vilniuje 1648, iš kurios pasirodo, jog ir tuomet žmonės didžiai dideliais būriais meldėsi Kalvarijoje, ir taip kaip nugis ».

4. PANEVĖŽIO VYSKUPIJOJE

1) Krekenava — miestelis Panevėžio apskr., kur jau Vytauto laikais buvo apskrities centras. Po Lietuvos krikšto, Betygalos klebonui prašant, Vytautas 1419 m. Krekenavoje įsteigė primąją bažnyčią. Tai pasenus, vysk. Baltramiejaus Svierenkavičiaus laikais, 1472-84 m., Stanislovas ir Aleksandras Vizgirdavičiai pastatė naują medinę Marijos Dangun Ėmimo vardo bažnyčią ir aprūpino ją turtais. XVIII a. pusėje toji bažnyčią sudegė. Tada, 1750 m. prel. Valavičius pastatė naują. Dabartinę mūro, gotiško stiliaus bažnyčią pradėjo statyti 1896 m. klebonas Pranas Žukauskas, o baigė 1901 m. klebonas Boleslovas Baronas ; ją konsekravo Žemaičių vysk. pagelbininkas Kasparas Cirtautas 1907.VIII.14 [1].

Didžiajame bažnyčios altoriuje yra stebuklingas Dievo Motinos paveikslas. Jis yra pieštas ant medžio lentos, 180 X 90 cm. dydžio, papuoštas sidabro rūbais, vainikais ir daugybe votų. Marija vaizduojama su Kūdikiu ant rankų. Tai yra aiškus Hodegetria tipas (Kūdikis vienoje rankoje laiko knygą, o kita laimina). Paveikslo kilmė nėra aiški. Padavimas sako, kad jį atgabenęs iš Krokuvos pamaldus riteris Šilingas ir padovanojęs misininkui Albertui, skelbusiam Evangeliją prie Nevėžio krantų. Pradžioje paveikslas buvo laikomas mažoje koplytėlėje, o vėliau perkeltas į Krekenavos bažnyčią, čia jis pradėjo garsėti stebuklais.

Kai XVIII a. degė Krekenavos bažnyčią, stebuklingąjį paveiksą iš liepsnų išgelbėjusi kažkokia senutė. Nuo to laiko paveikslo garbė tikinčiųjų tarpe dar padidėjo. Patirtosios malonės ir stebuklingi įvykiai prie Krekenavos stebuklingojo paveikslo, atrodo, nebuvo užrašinėjami ; apie tai nieko nėra vietos bažnyčios dokumentuose, tačiau daugybė prie paveikslo pakabintų votų rodo, kad čia daugelis yra patyrę iš Marijos nepaprastų malonių, išsiprašę sveikatos ir pan. Padėkos votai nurodo ir asmenis, kurie per Marijos užtarimą yra išsiprašė sveikatos ir kitų malonių. Keletą jų čia paminėsime.

Viktoras Vaicekavičius aštuonioliktais savo amžiaus metais sunkiai susirgęs akių uždegimu. Kai po dviejų mėnesių gydymo jokie vaistai nepadėjo, jis pasivedė Švenčiausios Motinos globai ir padarė įžadą : jei pasveiks, tris kartus keliais apeis Krekenavos bažnyčioje Dievo Motinos altorių. Vos šį pažadą išpildė, akys visiškai pasveikusios. Vėliau jo sūnus antrais amžiaus metais susirgęs polijo liga ir tapęs raišas : ant pečių atsiradęs guzas, krūtinė iškrypo, rankos ir kojos tapo paralyžuotos. Po šešių mėnesių rūpestingo gydymo, kai medicina nieko nepadėjo, nelaimingo kūdikio motina su gyvu tikėjimu atnešė vaikutį į Krekenavą ir čia paaukojo jį gailestingajai Motinai, apnešdama jį

aplink Marijos altorių. Pati, keletą kartų klupčiomis besimelsdama apėjusi altorių, gavo iš Marijos ko prašė : vaikas netrukus visiškai pasveiko.

1903 m. gruodžio mėn. Domininko Butkevičiaus keturių metų sūnus sunkiai susirgo difteritu. Kai vaikas jau merdėjo, tėvas atvyko

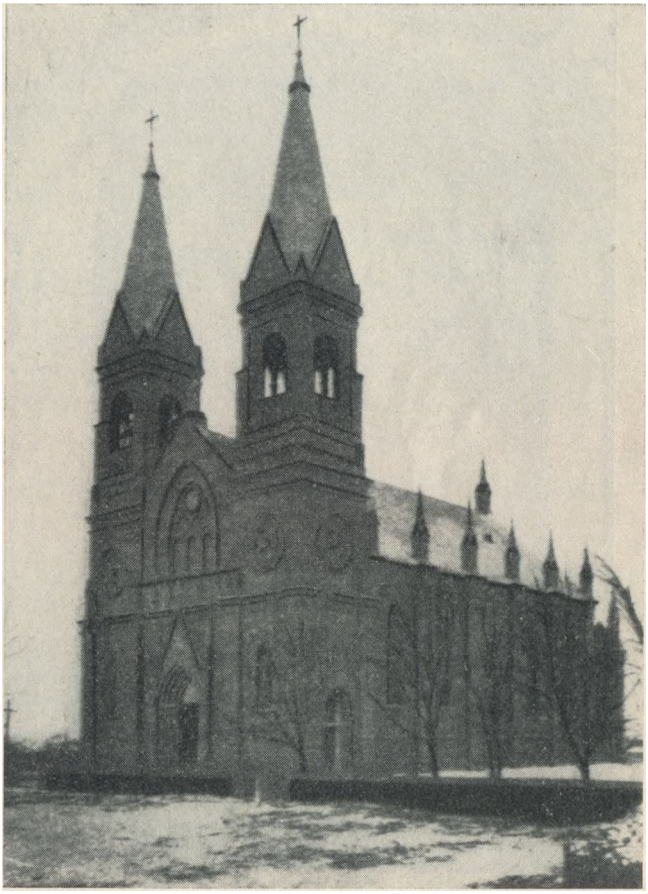

Krekenavos bažnyčia.

į Krekenavą ir paaukojo mišioms prie stebuklingojo paveikslo už sūnaus pagijimą. Vaikas staiga pasveiko.

Panašių stebuklingų įvykių ir ypatingų malonių, patirtų iš Švč. Dievo Motinos Krekenavoje, galima būtų daug pririnkti iš vietos gy-

ventojų. Klebonas Boleslovas Baronas, kuris šias žinias. A. Fridrichui suteikė, taip apie save rašo : « Aš pats esu patyręs iš Švč. Motinos ypatingą malonę : 1905 m. drauge su vežėju, vežimu ir arkliais nukritau nuo tilto iš šešių metrų aukščio į nusekusios upės dugną ant didelių

Stebuklingas Marijos paveikslas Krekenavos bažnyčioje.

akmenų ir niekas iš mūsų nė mažiausiai nebuvo sužeistas. Tai atsitiko prieš bažnyčią, kokių trijų šimtų metrų nuotolyje. Marija mus apsaugojo, nes tuo momentu aš šaukiausi jos globos, čia mums grėsė mirtis, arba sunkus sužeidimas, jei ne Marijos globa ».

Krekenavos Dievo Motinos stebuklingasis paveikslas yra žinomas ne tik pačioje Krekenavoje, bet ir plačioje apylinkėje. Marijos šventėse, kurios čia labai iškilmingai švenčiamos su visuotiniais atlaidais, suvažiuoja tūkstančiai maldininkų iš tolimesnių vietų[2].

Senosiose « Kantičkose » yra giesmė «apey cudauna P. Szwen. Krakinawas bažnyczioy », prasidedanti žodžiais : « Mieliausioji Ponia mano, Karaliene dangaus ». Kun. Br. Liauso tvirtinimu, ji buvusi parašyta lenkiškai (Najłaskawsza Pani moja, Krolowo Nieba) ir tuojau išversta į lietuvių kalbą[3]. Buvo mielai giedama ne tik Krekenavoje, bet ir visoje Lietuvoje. I pasaul. karo metu Maironis, pagyvenęs Krekenavoje ir matęs savo akimis žmonių pamaldumą prie Marijos paveikslo, senąją pilną polonizmų giesmę ištaisė ir naujai sudėjo. Tai « Mylimoji Karaliene, Viešpati Dangaus»[4]. įvairiuose «Pavasario Balsų» leidimuose, kur ši giesmė galima rasti, yra jos kelios redakcijos (pvz. V laidoj ji buvo dviem posmais ilgesnė). Paskutinėje redakcijoje ši giesmė turi 5 posmus (kai kantičkinė yra 10 posmų), kurių vienas taip skamba :

Tu Krekenavos paveiksle žinoma plačiai,
Kad stebuklais trauki žmones iš ugnies stačiai ;
Nuo perkūnijos trenkimo,
Nuo piktųjų užpuolimo
Apgini veikiai [5].

2) Rozalimas — Panevėžio apskr. miestelis, į šiaurės vakarus nuo Panevėžio, čia pirmąją medinę bažnyčią pastatė Adomas ir Rožė Drabišiai 1765 m. Žemaičių vysk. Jonas Lopacinskis 1770 m. prie jos įsteigė parapiją. Po kiek laiko toji bažnytėlė pasirodė tikinčiųjų reikalui permaža, todėl tie patys steigėjai 1788 m. pastatė naują didesnę, kuri yra išsilaikiusi iki mūsų dienų ir turi Marijos Vardo titulą.

Rozalimas yra garsus dėl Švč. Mergelės Marijos paveikslo, kuris yra bažnyčios didžiajame altoriuje. Marija pavaizduota su kūdikėliu Jėzumi ant kairės rankos. Paveikslas papuoštas sidabriniu rūbu. Kanoniškos vizitacijos akte iš 1779 m. paminėta, kad paveikslas yra stebuklingas. Keletas prie paveikslo pakabintų votų rodo, kad čia žmonės tikrai patiria Dievo Motinos pagalbos.

Minėtame vizitacijos akte užrašyta, kad Rozalimo Dievo Motinos pagalbos šaukęsis ponas Feliksas Jokubauskis buvo išsigelbėjęs nuo paskendimo. Iš vėlesniųjų laikų yra žinomi šie nuostabūs įvykiai.

Petronėlė Barvičaitė per dešimts metų kentėjo baisius galvos skausmus, negalėdama nei dirbti, nei miegoti. Jokie vaistai nepadėję. Sužinojusi apie Rozalimo Švč. Marijos paveikslą, atvyko tenai ir, keliaklupsčia apėjusi aplink Marijos altorių, karštai prašė Marijos pagalbos. Staiga galvos skausmai dingo ir ji sveika iškeliavusi namo. Tai įvyko 1903 m. Savo stebuklingą pagijimą papasakojo vietos klebonui Jonui Olšauskiui ir tai patvirtino priesaika.

Tais pat metais Paulina Povilaitienė prisiekusi pareiškė patyrusi

Rozalime tris nepaprastas malones : prieš kelioliką metų, vieną sekmadienį, kada visi namiškiai ir kaimynai buvo išvykę į bažnyčią, kaimyninėje sodyboje kilo gaisras ir ant jos trobos šiaudais dengto stogo krito kibirkštys. Ji pati sunkiai sirgdama negalėjo nei pabėgti, nei šauktis kieno nors pagalbos. Su giliu tikėjimu ir pasitikėjimu pasiaukojo Marijos globai ir padarė įžadą, jei gaisras aplenks jos namus, nuvykti į Rozalimą padėkoti Dievo Motinai už globą. Gaisras jos trobos nepalietė, nors visi kaimyniniai namai sudegė. Kitą kartą jos duktė sunkiai susirgo ; kai gydytojai atsisakė ją išgelbėti nuo mirties, tada Paulina meldėsi į Rozalimo Dievo Motiną, pavesdama jos globai savo dukterį, ir toji pasveiko. Pagaliau ir pati Paulina sunkiai susirgo. Atgavusi sveikatą tik Marijos pagalba.

Prie paveikslo esančių votų vienas turi tokį įrašą : « Kun. Antanas Jurevičius, Rozalimo klebonas, patyręs iš Dievo Motinos malonių». Kitas su atatinkamu įrašu yra paaukotas minėto Felikso Jokubauskio ; kiti yra be parašų.

Į didžiausius Rozalimo Marijos Vardo atlaidus suvažiuoja kasmet apie 5 - 6.000 žmonių [6].

3) Surdegis — Raguvos dekanato bažnytkaimis, Panevėžio apskrityje, į rytus nuo Panevėžio, čia pirmąją medinę Marijos Dangun Ėmimo vardo bažnyčią pastatė 1510 m. Bohdanas Szczyt-Staveckis ir ją pavedė vienuoliams bazilionams. Mūrinę bažnyčią pastatė 1625 m. Staveckaitė-Bilevičienė. Po 1596 m. Brastos unijos, Surdegio bazilionai tapo unitais, nors rusų šaltiniai tvirtina, kad jie, nepaisant XVII a. persekiojimų iš katalikų pusės, visuomet pasiliko ištikimi pravoslavijai [7]. Surdegio bažnyčią bazilionai 1812 m. gražiai restauravo. Panaikinus uniją, Surdegio bažnyčia buvo paversta cerkve ir atiduota pravoslavų vienuoliams, kurie čia laikė prieglaudą ir buvo įsteigę rusišką mokyklą. 1917 m. rusams pasitraukus iš Lietuvos, Surdegio bažnyčia grįžo katalikams ir 1921 m. buvo kun. Aniceto Meškausko atnaujinta iš oro ; vidaus remontą padarė 1934 m. kun. J. Gendrėnas.

Šalia bažnyčios esančioje koplyčioje, pastatytoje 1550 m. Onos Staveckaitės prie šaltinio, buvo nuo 1530 m. žinomas stebuklingas Marijos paveikslas — Marija su Kūdikiu ant kairės rankos. Nei apie to paveikslo kilmę, nei apie jo tolimesnį likimą nėra jokių žinių[8].

4) Šimonys — miestelis Panevėžio apskr. į rytus nuo Panevėžio, prie kelio iš Kupiškio į Svėdasus. Nėra žinių kas ir kada pastatė pirmąją^ Šimonių medinę bažnyčią, kuri ilgą laiką buvo Kupiškio filija. Iš Šimonių bažnyčios vedamų metrikų, kurie pradėti 1700 m., reikia spėti, kad bažnyčia buvo pastatyta prieš tuos metus.

Vietos žmonėse yra užsilikęs toks pasakojimas apie bažnyčios pradžią. Kadangi į kaimynines parapijas žmonėms buvo gana toli, tai vietos gyventojai nutarė pasistatyti bažnyčią Šimonių apylinkėje, kuri buvo apaugusi miškais. Jieškota tinkamos vietos. Kaip tik čia

buvo rastas ant eglės kabantis Dievo Motinos paveikslas ; tai buvo palaikyta dangaus ženklu ir toji vieta parinkta Šimonių bažnyčiai. Pastačius toje vietoje bažnyčią, Marijos paveikslas buvo įtaisytas didžiajame altoriuje, čia netrukus jis pagarsėjo malonėmis.

Kita, patikimesnėj tradicija sako, kad prie Kupiškio — Svėdasų kelio gyvenęs eigulis Šimonis ir netoli jo buvę tos apylinkės žmonių kapai. Prie kapų ant didelės eglės kabojęs Marijos paveikslas. Prie jo žmonės šventadieniais (kadangi toli buvo į Kupiškio ir Svėdasų bažnyčias) rinkdavosi pasimelsti. Dar prieš bažnyčios pastatymą, žmonės tą paveikslą jau laikė stebuklingu ir todėl jis buvo labai lankomas ir gerbiamas. Statant pirmąją bažnyčią, ji buvo taip suplanuota, kad altorius pastatytas vietoje tos eglės, ant kurios paveikslas kabojo. Taigi, kai paveikslas buvo įrengtas didžiajame altoriuje, jis tarsi pasiliko senoje savo vietoje, kur žmonės buvo pratę garbinti Dievo Motiną.

Paveikslas, vaizduojąs Švč. Dievo Motiną su Kūdikiu ant rankų, buvo pieštas ant drobės, priklijuotos prie medžio lentos. Papuoštas sidabriniais paauksuotais drabužiais. Prie jo pakabinti votai liudijo apie patirtas iš Dievo Motinos malones.

Apylinkės žmonės tą paveikslą ypatingu būdu gerbė. Prie jo ieškojo pagalbos ir globos visuose savo reikaluose. Į Marijos Dangun Ėmimo ir Gimimo šventes į Šimonis susirinkdavo per 20.000 maldininkų. Daugelis jų atvykdavo iš gana toli. Maldininkai, su rožiniu rankose keliaklupsti eidavo aplink bažnyčią, padėkodami Dievo Motinai už gautąsias malones ar prašydami naujų. Keletą žymesnių stebuklingų įvykių verta atskirai paminėti.

Netolimame nuo Šimonių Butėnų kaime 1893 m. Zuzana Šlapelytė gimė visiškai raiša. Motina veltui per šešis metus jieškojo pagalbos pas gydytojus. Pagaliau gydytojai patarė amputuoti mergaitei kojas. Susijaudinusi motina su kūdikiu pasivedė Marijos globai ir pasižadėjo per ištisą mėnesį kasdien atvykti į Šimonių bažnyčią prašyti dukrelei sveikatos. Kai savo pažadą išpildė, mergaitė visiškai pasveiko.

Danieliui Apšegai, iš Kinderių kaimo, grėsė visiškas apakimas. Maldaudamas iš Marijos sveikatos, jis šešių kilometrų kelią nuo kaimo iki bažnyčios atėjo keliais. Netrukus jo akys pasveiko.

Ketverių metų mergytė Barbora Gudaitė sirgo labai sunkia reumatizmo liga. Jos nugarkaulis dėl ligos iškrypo ir ji galėjo vaikščioti tik susikūprinusi. Be to, ją vargino labai dideli skausmai taip, kad kartais net alpdavo. Motina savo kenčiantį kūdikį pavedė Marijos globai ir, kad išmeldus mergaitei sveikatos, pasižadėjo dalyvauti visose Šimonių brolijų šventėse, tomis dienomis pasninkauti ir kiekvieną kartą trisyk keliais apeiti bažnyčią. Po vienų metų tokios praktikos, kūdikis visiškai pasveiko. Mergaitė gražiai užaugo ir vietoj motinos jau pati pildė Marijai padarytą pažadą.

Būtų galima surankioti ir daugiau panašių įvykių, bet jų niekas neregistravo ir neužrašinėjo, todėl jie likę tik žmonių atmintyje [9].

Šimonių bažnyčia, dar 1877 m. gražiai atnaujinta, I pasaul. karo metu (1915) sudegė. Liepsnose žuvo ir stebuklingas Marijos paveikslas. Nuo to laiko Šimonyse Marijos garbė sumažėjo. Šimonių klebonas J. Norvilą, parapiečių lėšomis, 1920 m. pastatė naują medinę bažnyčią, kuri buvo už senąją daug didesnė ir kitos formos. Prisilaikydamas miestelio plano ir atsižvelgdamas į kitų bažnytinių trobesių padėtį, jis naujos bažnyčios duris padarė ten, kur pirmosios buvo didysis altorius. Naujosios bažnyčios didžiajame altoriuje įrengė Marijos Nekaltai Pradėtosios paveikslą, pieštą ant drobės. Bažnyčią pastačius, klebonas J. Norvilą buvo iškeltas į Anykščius, o į Šimonis atvyko kun. Jurgis Martinaitis, kuris bažnyčios statybą ir įrengimą baigė tik 1932 m.

Kun. J. Martinaitis buvo labai pamaldus į Mariją, todėl dėjo visas pastangas, kad įrengtų Dievo Motinos šventovę kaip galima gražiau ir puošniau. Jis norėjo Šimonių Dievo Motinai grąžinti ankstybesnę garbę ir tam jieškojo kelių ir būdų. Atrodo, kad pati Marija juos bus nurodžiusi.

Kartą sapne jam pasirodė kažkokia neaiški žmogaus figūra ir pasakė : « Atstatyk Marijos garbę ten, kur ji buvo seniau. Toje vietoje rasi išaugusį medelį tarp bažnyčios pamatų ir negalintį išsiveržti į išorę ». Tuos žodžius pasakiusi figūra išnyko. Giliai paveiktas nepaprasto sapno, kun. J. Martinaitis padarė išvadą, kad tai esąs Dievo Motinos balsas, todėl dar uoliau ėmėsi bažnyčios įrengimo darbų. Be to, jis išklausinėję parapiečius, kaip stovėjusi pirmoji bažnyčia ir kur galėjo būti altorius, kuriame kabėjęs stebuklingas Marijos paveikslas. Gavęs aiškių nurodymų, kad senosios bažnyčios altorius buvęs po dabartinės bažnyčios šonine siena, netoli didžiųjų durų, liepė toje vietoje išardyti iš didelių akmenų sumūrytą bažnyčios pamatą. Ir tikrai, išvertus kelis didelius akmenis, buvo rastas jau nemažas išaugęs medelis, kuris jokiu būdu nebūtų galėjęs prasiskverbti. Tasai išlaisvintas medelis, palikus pamate laisvą skylę, pamažu išaugo į šakotą medį, siekiantį bažnyčios stogą.

To ženklo kun. J. Martinaičiui pakako. Tuojau prie to medelio jis pats iškasė didelį griovį Marijos statulos pamatui. Ant stipraus cementinio piedestalo buvo pastatyta didelė Dievo Motinos statula. Žinia apie statulos kilmę toje vietoje plačiai pasklido po apylinkę. Žmonės ypatingai pradėjo ją gerbti, prie jos melstis. Sekmadieniais ir šventadieniais galima matyti būrelius suklaupusių žmonių, prašančių Dievo Motinos palaimos ir pagalbos.

Bažnyčiojo kun. J. Martinaitis didžiajame altoriuje įrengė gražų Dievo Motinos paveiKslą, kuris laikomas uždengtas kitu Marijos paveikslu ir atidengiamas tik specialioms prie jo pamaldoms vykstant. Tas paveikslas, kuris kainavo virš 3.000 litų, nupieštas ant drobės ir papuoštas sidabriniu paauksuotu rūbu, 1,5 X 1 m. dydžio, panašus į Marijos čenstakaviškės paveikslą, nes pagal žmonių pasakojimą, toks

buvęs senasis sudegęs paveikslas. Kaip statula, taip ir šis paveikslas yra žmonių labai gerbiamas. Per didžiąsias Marijos šventes žmonės būriais eina keliaklupsti aplink altorių, kalbėdami rožinį ir kitas maldas. Kaip seniau, taip ir dabar į Švč. Margelės Marijos Dangun Ėmimo atlaidus susirenka keliolika tūkstančių maldininkų. Kadangi tik dalis jų gali sutilpti bažnyčioje, todėl suma tą dieną laikoma prie Dievo Motinos statulos šventoriuje, prie specialiai įrengto altoriaus. Taip Šimonių Dievo Motinai reikiama pagarba vėl grąžinta. Ir paskutiniais laikais Marija yra parodžiusi savo ypatingą šiai vietai globą. Vertas paminėti toks atsitikimas.

Rodos, 1936 m. Šimonių klebonas J. Martinaitis išvažiavo į Kupiškį trijų dienų rekolekcijoms. Jam nesant namie, bažnyčioje jokių pamaldų nebuvo, todėl bažnyčia buvo užrakinta. Prieš išvažiuodamas kun. J. Martinaitis pakonsekravo Ostiją ir, įdėjęs ją į monstranciją, paliko altoriuje neužrakintą. Vieną naktį, vagis, prisitaikęs bažnyčios durims raktą, įsibriovė į bažnyčią ir pavogė monstranciją drauge su Ostija. Gavęs žinią apie bažnyčios apiplėšimą, kun. J. Martinaitis tuojau grįžo namo ir įsakė visą valandą skambinti varpais. Žmonės, išgirdę tą nepaprastą varpų gaudimą, iš plačios apylinkės susirinko į Šimonis, ir žinia apie bažnyčios apiplėšimą greitai pasklido visoje parapijoje. Kun. J. Martinaitis pasakė jaudinantį pamokslą, paaiškino žmonėms kokia baisi įvyko piktadarystė ir Švč. Sakramento išniekinimas. Ragino žmones permaldauti įžeistą V. Jėzaus Širdį ir maldauti Stebuklingąją Dievo Motiną, kad ji piktadarį atvestų prie atgailos ir kad jis grąžintų monstranciją. Pats kun. J. Martinaitis iš sakyklos prieš žmones padarė Marijai pažadą, kad jis nenutrauks atlikinėjęs įvairias pamaldas, iki kol monstrancija neatsiras. Ir taip pamaldos vyko be pertraukos ištisą parą. Po įtempto nakties budėjimo, anksti rytą, atbėgo viena moteris ir pranešė klebonui, kad monstrancija yra pastatyta prie jos namo. Klebonas tuoj surengė didžiulę procesiją ir pats liturginiuose drabužiuose nuvyko į nurodytą vietą. Monstrancija iškilmingai grąžinta į bažnyčią. Po poros dienų ir pats vagis atėjo pas kleboną ir prisipažino prie savo piktadarybės. Klebonui paklausus, kas jį privertė grąžinti pavogtą monstranciją, atsakė, jog jį apėmusi nepaprasta tos monstrancijos baimė ir baisus vidinis nerimas ; per ištisą naktį negalėdamas nusiraminti, atnešęs monstranciją ir pastatęs maldingos moters palangėje, kad ji greičiau būtų surasta. Jis atliko išpažintį ir padarė atgailą už savo nusikaltimą. Šis įvykis dar labiau sustiprino žmonių pamaldumą į Mariją[10].

5) Troškūnai — Panevėžio apskr. miestelis, iš pradžios vadinęsis Vladislavovas nuo vardo (Vladislovas) Inflantų pono Sakalausko, kuris 1696 m. čia parkvietė bernardinus ir 1698 m. pastatė jiems medinę bažnyčią ir vienuolyną. Kai senoji bažnyčia sudegė, 1789 m. bernardinų gvardijonas Dambrauskas atstatė naują, jau mūrinę. Čia bernardinai išbuvo ligi vienuolynų naikinimo 1832 m. Po I pasaul. karo pranciškonai vėl buvo grįžę į Troškūnus, tačiau po kiek laiko tą seną savo sodybą apleido ir parapija teko pasauliečiams kunigams.

Nuo seno Troškūnų bažnyčioje buvo stebuklingas Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės paveikslas, kuris, medinei bažnyčiai sudegus, likęs ugnies nepaliestas. Patalpintas naujosios bažnyčios didžiajame altoriuje buvo žmonių dar labiau gerbiamas. Nėra jokių davinių, kad bažnytinė vyresnybė būtų šio paveikslo stebuklingumą patvirtinusi, tačiau žmonių įsitikinime prie jo išprašoma iš Marijos įvairių malonių[11].

6) Zarasai — rytų Lietuvos miestas, netoli Latvijos sienos. Pirmąją Zarasų bažnyčią įkūrė ir turtais apdovanojo Vilniaus vysk. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių 1530 m. Mūrinė pastatyta 1610 m. karaliaus Zigmanto Vazos lėšomis. Naują mūrinę 1842-62 m. Trakų vysk. sufragano Jono Civinskio lėšomis statė Zarasų klebonai Aleksandras Stankevičius, Jonas Narkevičius ir Mykolas Skorupskis. Bažnyčia pagrindinai buvo atnaujinta 1876 m. kun. Pranciškaus Staškausko ; vidaus atnaujinimą padarė 1935 m. kun. J. Mazūras.

Vienas iš bažnyčios statytojų, kun. J. Narkevičius persikėlė į Vilniaus vyskupiją (Vilniaus vyskupas buvo jo mokslo draugas) ir buvo paskirtas klebonu į Kobrynių. Po 1863 m. suklilimo kun. J. Narkevičius buvo ištremtas į Sibirą. Iš ten grįžęs, apsigyveno Krokuvoje kapų kapelionu. Lvove atspausdino savo atsiminimus, kur aprašo, kaip statęs Zarasų bažnyčią. Jis mini, kad Zarasų bažnyčioje buvęs senas stebuklingas Marijos paveikslas. Matyt, jis buvo žinomas tik vietoje ir jo garsas neišėjo plačiau iš parapijos ribų[12].

1 *Wolonczewskis M.,* Žemajtiu Wiskupiste, 1848, I, 55, 72-73 ; Elenchus omnium ecclesiarum... Provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro A. D. 1940, 163.
2 *Fridrich Alojzy,* Historye cudownych obrazów Najśw. Maryi Panny w Polsce IV (1911), 212-17 (žinios gautos iš Krekenavos klebono Boleslovo Barono).
3 Księga Pamiątkowa Marvanska, II (1905), 171.
4 *Maironis,* Pavasario Balsai, 1952[16], 177-78.
5 Ten. pat.
6 *Fridrich,* op. cit. 226-27 (žinias gavo iš Rozalimo klebonų Konst. Olšauskio ir Kaz. Grinkevičiaus).
7 Enciklopedičeskyj Slovar, XXXII (1901), 97.
8 *Wacław z Sulgostowa O. F. M. Cap., O* cudownych obrazach w Polsce Przenajśw. Matki Bożej, 1902, 617-18.
9 Fridrich, op. cit. 241-43 (žinios gautos iš Šimonių klebono kun. Antano Pauliuko).
10 Žinias apie paskutinių laikų įvykius Šimonyse yra suteikęs kun. *Albinas Spurgis MIC,* kuris 1939-44 klebonavo Šimonyse.
11 *Smigielskis B.,* Kunigo vikaro užrašai — Draugija VIII (1909), 153-54.
12 *Wacław,* op. cit. 229.

5. VILKAVIŠKIO VYSKUPIJOJE

1) Alvitas — Vilkaviško apskr. bažnytkaimis, seniau vadinamas Paširvinčiu. Pirmąją bažnyčią Paširvintyje pastatė 1617 m. Kuršo kunigaikščio Gotardo Ketlerio duktė Ona (1567-1619), Lietuvos maršalkos Alberto Radvilos (1558-1592) žmona, Paširvinčio seniūnienė, mirusi Tikocine ir palaidota vietos bernardinų bažnyčioje [1]. Bažnyčiai buvo duotas šv. Onos titulas. Karalius Zigmantas Vaza, patvirtindamas bažnyčiai užrašytus turtus, pridėjo sąlygą, kad Paširvinčio klebonas turi būti lietuvis, mokąs lietuviškai.

Mūrinė Alvito bažnyčia pastatyta 1804 m. Ji ilgai buvo gana apleista, iki klebonas Petras Maslauskas prikalbino bažnyčios koliatorių Stanislovą Gauronskį bažnyčią išpuošti ir aprūpinti reikalingais daiktais. I pasaul. karo metu Alvito bažnyčia nuo šūvių sudegė ir apgriuvo. Ją atstatė kun. P. Maslauskas. Paskutinio karo metu, 1944 m. rugpiūčio mėn., ties Alvitu apsistojus karo frontui, bažnyčia sudegė, o 1944.VIII.28 vokiečiai net jos pamatus išsprogdino. Per visas tas nelaimes buvo išgelbėta bažnyčios brangenybė — stebuklingas Švč. Marijos paveikslas [2].

Bažnyčios steigėja, Konvertite, lankydamasi Romoje, gavo iš pop. Klemenso VIII (1592-1605) dovaną — Loreto Švč. Dievo Motinos stebuklingosios statulos paveikslą (V. Kojalavičius rašo, kad gavusi statulą) ir jį padovanojo Paširvinčio bažnyčiai. Paveiksle Marija atvaizduota su Kūdikiu ; abiejų matyti tik veidai, visa kita yra padengta brangiu rūbu, kaip Loreto stebuklingoji statula. Paveikslo foną sudaro baroko stiliaus stulpai ir įvairūs gelių bei žvaigždžių papuošimai. Paveikslo šonuose du skrendą angelai adoruoja Mariją.

V. Kojalavičius (pas Gumppenbergerį) plačiai aprašo pamaldžios bažnyčios steigėjos kelionę į Romą ir paveikslo pargabenimą. Jis Gumppenbergeriui patiekė ne tik paveikslo istoriją, bet ir jo atvaizdą[3]. Pagal tą patį V. Kojalavičių, Alvito paveikslas stebuklais garsėti pradėjo nuo 1621 m. Jis savo veikale « Miscellanea » 1650 m. apie Paširvintį taip rašo : « Paširvintys yra Vilniaus vyskupijos Užgirinio dekanato miestas, kurio parapinėje bažnyčioje randasi stebuklais garsus Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Jo kopiją, lenkiškomis eilėmis papuoštą, atspausdino kun. Šavinskis to meto vietos klebonas, vėliau Smolensko kanauninkas ir archidiakonas » [4].

Tačiau kiti autoriai tvirtina, kad Paširvinčio bažnyčiai paveikslą dovanojusi Ona Młodzinowska, jį gavusi iš Onos Radvilienės [5]. Atrodo, kad V. Kojalavičiaus žinios, kaip paveikslo kilmės bendralaikio, yra patikimesnės.

Parapijos vizitacijos aktai iš 1674 m. Paširvintį jau vadina tik Alvitu. Apie bažnyčią ten pasakyta, kad ji yra didelė, gerai užlaikoma, išpuošta lėšomis Alvito klebono ir dekano Adomo Starkevičiaus-Pukienio, kuris pastatęs Švč. Marijos stebuklingajam paveikslui koplyčią su trimis altoriais. Tuo metu vizitatorius pakonsekravo Alvito bažnyčią [6].

Stebuklingas Marijos paveikslas Alvito bažnyčioje.

Prie tos koplyčios Vitebsko vaivada Jonas Antanas Chrapovickis apie 1677 m. įsteigė altariją. Varšavos Seimo 1677 m. konstitucija, patvirtindama Chrapovickio užrašus sako : « Visokius pamaldžius darbus, Dievo garbės padauginimui skirtus, imdami ypatingan dėmesin, priimame dėmesin Vitebsko vaivados Jono Antano Chrapovickio intenciją, kad galėtų Alvito kaime, esančiame Kauno apskrityje, įkurti kunigą prie mūrinės koplyčios, esančios prie stebuklingo Švč. Mergelės

paveikslo, cum ordinatione loci ordinarii (su vietos vyskupo leidimu) paskirtino, todėl leidžiame minėtam vaivadai atidalinti ir teisėtai in iudicio competenti (atatinkamoje įstaigoje) užrašyti septynis apgyventus valakus Alvito ir Čyčkų kaimuose, esančius jo nuosavybėje. Tą viską šio Seimo autoritetu, visiems Luomams sutinkant, aprobuojame ir tuos valakus su metinėmis įeigomis visiems laikams tai koplyčiai priskiriame » [7].

Tas pats Chrapovickis 1685 m. šalia bažnyčios šventoriuje pastatė koplyčią, prie kurios priskyrė seniau įkurtą altariją, pridėjęs jai dar 3000 lenk. auksinų. Chrapovickio statytoji koplyčia turėjo tarnauti tos šeimos kapams. Bet ji nekartą pasitarnavo ir parapijai, kai nebebūdavo bažnyčios.

Kai I pasaul. karo metu bažnyčia sudegė ir apgriuvo, koplyčia (ne anoji šventoriuje) su stebuklinguoju Marijos paveikslu išliko gaisro nepaliesta. Ir paskutinio karo metu paveikslas buvo išgelbėtas. Jis dabar yra Chrapovickių koplyčioje, kur, neturint bažnyčios, vyksta parapijos pamaldos.

Nuo senų laikų Alvite yra garsūs šv. Onos atlaidai, į kuriuos rinkdavosi maldininkai ne tik iš Sūduvos, bet ir iš Mozūrų ir Prūsų, kaip į ypatingą Dievo malonių vietą. Šv. Onos atlaidai lyg ir užtemdė Marijos garbinimą, nes paprastai manoma, kad Alvite yra stebuklingas, didžiajame altoriuje esąs, šv. Onos paveikslas. Tačiau tikrumoje čia stebuklais garsus tik Švč. Marijos paveikslas, kuris nuo senovės yra laikomas stebuklingu ir sutraukia minias pamaldžių žmonių, ieškančių Marijos pagalbos visuose savo reikaluose [8].

2) Kryžiai — arba Barūnų Kryžiai, dažnai vadinami Sūduvos Šiluva, visai pietų Lietuvai gerai žinoma ir tikinčiųjų gausiai lankoma Metelių parapijoje esanti koplyčia su stebuklingu Marijos paveikslu.
O jos pradžia yra tokia.

Miškais apaugusioje pakilesnėje vietoje, tarp Žebriškių ir Sutros kaimų, 1702 m. buvo sustojusi Lietuvos kariuomenė, vadovaujama hetmono kunigaikščio Mykolo Višniaveckio (kariuomenės vadovybė jam buvo pavesta 1700 m. Valkininkų konfederacijos). Jis čia su kariuomene, slėpdamasis tarp Metelių ir Dusios ežerų, tikėjosi sulaikyti beeinantį per Sūduvą ant Gardino švedų karalių Karolį XII. Prieš tai Višniaveckis, būdamas Barimuose (Ašmenos apskr.), norėdamas užsitikrinti Švč. Marijos globą karo pavojuose, liepė nupiešti ten esančio bazilionų vienuolyno bažnyčioje stebuklingo Marijos paveikslo kopiją. Tą paveikslą (kopiją) jis turėjo savo karo žygiuose ir prieš jį melsdavosi. Atvykęs į minėtą vietą prie Dusios ežero, Sekminių vigilijoje 1702 m., įsirengė kariuomenės stovyklą ir parinko vietą, kur kapelionas Sekminių dieną, prieš Marijos paveikslą atlaikė pirmąsias mišias. Po savaitės, Švč. Trejybės dieną, tos tikėjimo paslapties pagerbimui, buvo pastatyti trys kryžiai ir ant vieno jų pakabintas Marijos paveikslas. Čia kasdien buvo laikomos pamaldos.

ŠŠ. Petro ir Povilo dieną, kapelionui bebaigiant laikyti mišias, žvalgai pranešė, kad švedų kariuomenė eina prie tos vietos. Hetmonas tuojau pasiruošė į mūšį, bet didesnės švedų jėgos buvo priverstas apleisti užimtą prie ežero vietą. Visiems skubiai traukiantis, buvo pamirštas prie kryžiaus pakabintas paveikslas. Po kiek laiko hetmonas atsiminė pamiršęs paveiksią ir pasiuntė vieną iš savo tarnų jį surasti ir jam atgabenti, bet tarnas grįžo be nieko : kryžių vieta jau buvo priešų užimta.

Pasibaigus neramumams ir praslinkus kiek laiko, piemenys užtiko miške kryžius ir prie vieno pakabintą Marijos paveikslą. Kai savo radinį pranešė kaimo gyventojams, tie nuėję rado, kaip piemenys pasakojo. Vienas kaimietis parsinešė paveikslą į savo namus ir paslėpė.

Po keliolikos metų senas hetmono Višniaveckio kareivis, grįždamas per tą kaimą, iš nuovargio sunkiai susirgo ir apako. Kiek pasveikęs, bet netekęs regėjimo, norėjo aplankyti netoli esantį savo giminę. Todėl prašė, kad jį kas tenai pavedėtų. Jam buvo duotas vadovu vienas kaimo senelis. Beeinant užsimezgė kalba apie tuos miške rastuosius kryžius. Tada kareivis tarė : « Galbūt tai yra tie patys kryžiai, kuriuos karo su švedais metu hetmonas Mykolas Višniaveckis čia kažkur prie Dusios ežero Švč. Trejybės dieną liepė pastatyti. Dieve mano, kokia nelaimė ! Kad aš galėčiu matyti, atpažinčiau tą vietą, kur mūsų stovykla buvo įrengta, tuos takus, kur sveikas vaikščiojau, pažinčiau tuos kryžius, prie kurių tada jaunas ir sveikas meldžiausi. Pamatyčiau ir tą Dievo Motinos paveikslą, kurį hetmonas labai vertino ir gerbė ».

Taip besikalbant, prisiartino prie tos vietos, kur buvo kryžiai. Staiga aklas kareivis sušuko : « Žiūrėk, prieteliau, kas su manim dedasi : visiškai matau ir esu sveikas. Tai yra vieta, kur buvo mūsų stovykla, štai aikštė, kur mišių klausydavome, štai kryžiai, kurios hetomonas liepė pastatyti. Tik nėra paveikslo, kuris buvo ant kryžiaus pakabintas. Greičiausia jis pateko į švedų rankas ». Puolęs ant kelių dėkojo Dievui už stebuklingą regėjimo atgavimą ir grįžo atgal į namus, iš kurių buvo išėjęs. Kaimo gyventojai labai stebėjosi, o jis papasakojo, kas su juo atsitiko. Apsakė ir visą kryžių atsiradimo istoriją. Ūkininkas, kuris turėjo pas save paveikslą, prisipažino, kad jis yra jį paėmęs. « Parodyk jį man — tarė kareivis — o aš jį atpažinsiu : jis yra nedidelis, pieštas ant skardos ir turi 1701 m. datą ir įrašą : Barūnų Švč. Dievo Motina ». Apžiūrėjus paveikslą tikrai rasta viskas, kaip kareivis pasakojo. Tada kaimo ūkininkai sutarė paveikslą pakabinti vėl senoje vietoje, ant vieno kryžiaus.

Šis įvykis plačiai nuskambėjo apylinkėje. Žmonės ėmė lankyti tą paveikslą ir kryžius ypatingai Sekminių, Švč. Trejybės ir Apaštalų Petro ir Povilo šventėse.

Taip tęsėsi iki Sūduva pateko po Prūsų valdžia. Žmonės vis labiau lankė Kryžius, tenai palikdavo aukų, kurios tekdavo Metelių klebonui. Tik 1799 m. į tą reikalą įsimaišė Kristupas Misiurevičius, kurio nuosavybėje stovėjo kryžiai, ir prasidėjo ginčai su klebonu Riškevičium. Jų ginčas pasiekė Prūsų valdžią, kuri per vyskupijos valdžią

įsakė kryžius ir paveikslą pergabenti į Metelių bažnyčią. Betgi žmonės senu papročiu vis lankydavo senąją, vietą, ten melsdavosi, dėdavo aukas. Misiurevičius žmones išvaikydavo, o aukas pasisavindavo.

Kai 1807 m. baigėsi Prūsų okupacija ir Sūduva buvo priskirta prie Varšuvos kunigaikštystės, o Metelių klebonu tapo kun. Ignotas Zibanavičius, Žebriškių Kaimo gyventojai pergabeno kryžius į senąją vietą. Jau 1810 m. klebonas Zibanavičius gavo iš vysk. Golaševskio leidimą Kryžių vietoje pastatyti koplyčią, tačiau dėl vietos savininko Dominiko Bialonio užsispyrimo kelis metus nebuvo galima to sumanymo vykdyti. Tik 1815.II.15 išgavus iš Bialonio raštišką sutikimą, tų pat metų spalių mėn. buvo pradėta koplyčios statyba ir baigta sekančiais metais. Vysk. Marciejevskis 1816.V.25 atlaikė toje Marijos garbei pastatytoje koplytėlėje pirmąsias mišias.

Pirmoji Kryžių koplyčia laikui bėgant paseno ir buvo permaža, bet rusų valdžia neleido statyti naujos. Tada Metelių parapijos gyventojai, vadovaujami klebono V. Jurgilos, slaptai miške parengė koplyčios statybai reikalingą medžiagą, nakties metu suvežė ją į vietą ir per trumpą laiką, kol policija spėjo pastebėti, pastatė naują gražią koplyčią. Vėliau prie jos buvo pastatytas namas gyventi laikinai atvažiuojančiam kunigui.

Stebuklingas Marijos paveikslas buvo patalpintas koplyčios altoriuje. Iš senųjų kryžių vienas buvo išlikęs ligi antrosios bolševikų okupacijos. Popiežius Pijus VII lankantiems tą koplyčią suteikė atlaidų. Didžiausios iškilmės Kryžiuose būna per Sekmines ir ŠŠ. Petro ir Povilo šventėje. Tada iš visos Sūduvos susirenka didžiausios žmonių minios, ieškančios Marijos pagalbos ir paguodos. Marija Kryžiuose garbinama kaip Angelų Karalienė [9].

3) Liškiava — garsi savo piliakalniu ir pilies griuvėsiais kairiame Nemuno krante. Manoma, kad pilį Liškiavoje yra pastatęs D. L. Kunigaikštis Erdvilas XIII a. Kryžiuočiai ją nekartą yra puolę. Jie šią pilį vadino Neuen-Pilen. Lotyniškuose raštuose vadinama Lescovia.

Pirmoji Liškiavos bažnyčia (nežinia kieno) buvo pastatyta po 1450 m. kaip Merkinės filija. Po šimto metų ji Liškiavos savininko Mikalojaus (Rudojo) Radvilos buvo atiduota kalvinistams. Mikalojaus Radvilos sūnums grįžus į katalikybę, po 1570 m. Liškiavoje kalvinizmo jau nebuvo kam remti, todėl Vilniaus vyskupai Ben. Vainius ir Eustach. Valavičius trijuose Petrakavo seimuose (1607, 1621, 1624) stengėsi atgauti iš kalvinistų Liškiavos bažnyčią, kas pagaliu 1624 m. pavyko. 1629.x.29 Liškiavos turtų savininkas Mikalojus Franckevičius-Radziminskis testamentu užrašė Liškiavos bažnyčiai žemės. Bažnyčią aptarnaudavo Merkinės klebonas. Pirmuoju po kalvinistų Liškiavos klebonu buvo Samuelis Kazimieras Sebastijonaitis (Sebastjanowicz).

Minėtas Radziminskis atstatė suirusią medinę bažnyčią. Nuo 1644 m. Liškiavos bažnyčia gavo parapijos teises. XVII a. gale naujas Liš-

kiavos savininkas Kosillo (Kašyla) senąją bažnyčią nugriovė ir jos vietoje pastatė naują medinę. Jis 1694.XII.4 Liškiavos turtus užrašė Seinų domininkonams, kad jie Liškiavoje pastatytų naują bažnyčią ir įkurtų savo vienuolyną. Prieš mirtį 1697 m. testamente, kad jo dukterys nesisavintų Liškiavos turtų, įrašė, jog, norint atgauti minimus turtus, domininkonams turi būti išmokėta 300.000 auks.. Tą užrašą patvirtino pop. Inocentas XIII ir karalius Fridrikas Augustas II. Šeši Seinų domininkonai apsigyveno Liškiavos dvare 1699.III.27 ir ten pat įsirengė koplyčią pamaldoms.

Bet Kosillo žentams nepatiko toks uošvio užrašas. Jie surinko Vilniuje paleistų iš kariuomenės karių, Gardino apylinkėje pasamdė totorių ir, sudarę 300 žmonių ginkluotą būrį, 1699.V.10 užpuolė Liškiavos vienuolius, sunaikino dvare įrengtą koplyčią, o pačius vienuolius, sumušę ir apiplėšę, išvijo. Domininkonai užvedė teisme bylą ir 1703 m. teismas Liškiavos turtus pripažino domininkonams, kol Kosillo žentai neišmokės jiems 300.000 auks. Dabar domininkonai vėl grįžo į Liškiavą ir pradėjo statyti naują mūro bažnyčią (baigta tik 1741 m.), o šalia jos vienuolyną. Bažnyčia buvo labai graži, kryžiaus formos, su kupolą. Vidus išpuoštas gipsatūromis ir freskomis.

Patekus Sūduvai po Prūsų valdžia, 1797 m. buvo atimti domininkonų turtai, suvaržytas naujų kandidatų priėmimas. Kai Liškiavos vienuolyne 1799 m. dar buvo 15 vienuolių, tai 1814 m. mirė jų paskutinis ir bažnyčia tais pat metais paversta parapine. Kadangi ta bažnyčia 1808 m. perkūno buvo įtrenkta ir sudeginta, nesant lėšų jai atstatyti, klebonai tik vargais negalais bažnyčią atremontavo 1827 m. Senoji medinė parapijos bažnyčią galutinai buvo nugriauta 1844 m.

Domininkonų bažnyčios didžiajame altoriuje buvo stebuklingas Marijos paveikslas (Budslawo kopija), pieštas ant drobės, papuoštas sidabro drabužiu ir vainikais. Pagal legendą, tas paveikslas esąs rastas vieno sielininko Priegliaus upėje ties Karaliaučium ir 1699 m. padovanotas Liškiavos domininkonams[10]. Smulkesnių žinių apie jį nėra.

4) Liubavas — miestelis Sūduvos pietuose. Kada pastatyta pirmoji Liubavo bažnyčia, tikrų žinių nėra ; ji ten atsirado tarp 1717 ir 1744 m., gal apie 1734 m., nes tada karalius Augustas III suteikė Liubavui miesto teises. Antrąją Liubavo bažnyčią pastatė Vižainio klebonas Adomas Kazlauskas 1770 m. Tais pat metais Liubavo bažnyčia, kuri iki tol buvo Vižainio filija, gavo parapijos teises. I pasaul. karo metu bažnyčia sudegė. Atstatė, vėl medinę, klebonas V. Kudirka.

Bažnyčioje yra stebuklingas Marijos paveikslas, atgabentas iš Trempinių kaimo, kur jis ilgą laiką kabojęs ant liepos medžio. Šis paveikslas, vaizduojąs Mariją be Kūdikio (bent taip atrodo iš miesto herbo), buvo šoninėje bažnyčios koplyčioje. Ilgus metus (iki 1887) prie jo kabojo medinis ramstis — liudininkas stebuklingo raišo pagijimo. Bažnyčios dokumentai per gaisrą yra sudegę, todėl smulkesnių žinių apie

stebuklingojo paveikslo istoriją nėra. Apie stebuklingus įvykius prie šio paveikslo yra likę tik žmonių pasakojimai. Vieną čia paduodame.

1904 m. Suv. Kalvarijos zakristininko Kašubos dviejų metų dukrelė sunkiai susirgo. Kai gydytojai pranešė, kad mergaitė mirsianti, tėvai ją paaukojo Liubavo Dievo Motinai. Tai įvyko rugpiūčio 20 d., o jau rugsėjo 8 mergaitė buvo visiškai sveika. Motina atvyko į Liubavą padėkoti Dievo Motinai ir prisiekusi paliudijo apie įvykį ir Marijos pagalbą.

Maldininkų į Liubavo Marijos Gimimo šventę susirenka kasmet apie 10-20 tūkstančių[11].

Liubavo miesto herbas su «Trempiniškes » Dievo Motinos atvaizdu.

Kaip iš tikrųjų atrodo Liubavo stebuklingasis Marijos paveikslas, jo nemačius, iš kitų aprašymų sunku tiksliai pasakyti. Kaikurie XIX a. autoriai rašo, kad jis yra panašus į Čenstakavos Dievo Motinos paveikslą — Marija su Kūdikiu ant rankų, 50 X 35 cm. dydžio. Tačiau iš Liubavo miesto herbo, kurį karalius Stanislovas Augustas, patvirtindamas miesto privilegijas, 1791 m. yra davęs Liubavui, matyti, kad paveikslas, vadinamas « Švč. Marija Trempiniškė », yra laikomas dviejų angelų. Marija yra stovinti, be Kūdikio, su vainiku ant galvos, rankas sudėjusi prieš save. Panašus herbas buvo pakartotas 1847 m., kai Liubavo miesto herbo projektas buvo nusiųstas į Varšuvos valdžią patvir-

tinti. Herbo spalvos : paveiksle ant mėlyno dugno Marija balta, paveikslo rėmai auksiniai, angelai balti su auksuotais raudonais sparnais ; viso herbo fonas baltas [12].

Galimas dalykas, kad šis vienintelis Lietuvos miestų herbas su Marijos atvaizdu yra stilizuotas ir nepilnai atvaizduoja tikrąjį Liubavo Dievo Motinos stebuklingąjį paveikslą.

5) Seinai — (šiandien Lomžos vyskupijoje) — pietų Lietuvos miestas, 1818-1926 to pat vardo vyskupijos sostinė, turėjęs daug reikšmės Lietuvos tautinio atgimimo istorijoje, gavęs vardą nuo Seinos (dabar vad. Marika) upės. Kai Prieraslio ir Plotno seniūnas, Perelomo miško girininkas Jurgis Grudzinskis nupirko iš Mikalojaus Sapiegos ir jo žmonos Onos Višniaveckaitės Seinų dvarą, palivarkus ir miestelį, prie to dar pripirko iš kitų 12 ežerų, būdamas bevaikis, galvojo kaip visa tai sunaudoti Dievo garbei. Kartą sapne jis matęs baltais rūbais dvasiškį (šv. Jackų), kuris liepęs jam nuvykti į Vilnių ir ten susipažinti su Šv. Dvasios vienuolyno vienuoliais (domininkonais). Jis tai padaręs, domininkonai jam patikę ir su Vilniaus domininkonų prioru sutaręs, kad Grudzinskis pastatys Seinuose jiems bažnyčią ir vienuolyną, užrašys savo turtus, o prioras atsiųs iš Vilniaus kelis domininkonus. Tą padarė 1602.V.16 gudiškai rašytu užrašu drauge su žmona Justina Sofija Dulskyte (kuri viena po dokumentu ir pasirašė, nes Grudzinskis buvo beraštis). Domininkonams buvo padovanota Seinų dvaras, miestelis su dviem jam priklausančiais dvareliais ir 13 ežerų. Vėliau Brastos kaštelionas Seinų domininkonams pavedė dar 11 Seinų apylinkės ežerų. Medinę šv. Jurgio vardo bažnyčią ir vienuolyną Grudzinskis pastatė prieš 1602 m. ir įtaisė bažnyčiai puikų inventorių. Karalius Zigmantas III 1603.VI.4 visa tai patvirtino. Grudzinskis mirė 1603.1.12 ir buvo palaidotas Seinų bažnyčioje. Vilniaus vysk. Benediktas Vainius (1600-15) įsteigė Seinų parapiją.

Ta pirmoji Seinų bažnyčia stovėjo ten, kur šiandien yra šv. Jurgio kapinynas. Ji 1842 m. buvo nugriauta. Vienuolyną domininkonai, statydami naują, nugriovė XVIII a. pradžioje.

Domininkonai, turėdami daug turtų, 1610 m. pradėjo statyti daug didesnę renesanso stiliaus mūro bažnyčią. Ją konsekravo Vilniaus vysk. pagelbininkas Jurgis Tiškevičius 1632 m. Švč. Marijos, šv. Jurgio ir šv. Jackaus titulais. Bažnyčios vidus buvo puikiai išpuoštas ir turėjo 11 altorių.

1760 m. Seinų bažnyčią padidino jos koliatorė Rožė Platerytė Strutinskienė, Seivų seniūnienė, frontą perkėlusi iš vakarų į rytus ir pristačiusi du baroko stiliaus 47 m. aukščio bokštus. Prie tos bažnyčios domininkonai XVIII a. pradžioje pastatė didelį keturkampį su 4 bokštais kampuose vienuolyną, kuriame nuo 1826 m. buvo Seinų kunigų seminarija.

Bažnyčia turi dvi koplyčias. Vieną jų XVII a. išmūryjo Stanislovas Masalskis (J. Totoraitis, sekdamas Pr. Augustaičiu, sako kad Lubo-

mirskis), savo giminės laidojimui. Antrą 1882 m. pastatė Vysk. Vierzbovskis vyskupams laidoti, kur be paties steigėjo yra palaidotas ir vysk. A. Baranauskas.

Po paskutinio Lietuvos-Lenkijos dalinimo Prūsų valdžia atėmė iš Seinų domininkonų visas žemes ir turtus. Seinuose domininkonai ėmė

Seinų bažnyčia.

nykti ir galutinai iš čia išsikraustė kitur 1805 m. Nuo 1818 m. bažnyčia buvo paskirta Seinų vyskupijos katedrai. Po I pasaul. karo, lenkams užėmus Seinus ir išvijus vyskupą bei seminariją, kai Seinai buvo priskirti prie Lomžos vyskupijos, buvusi katedra tapo kolegijata (su ka-

pitula), o buv. vienuolyno, vėliau seminarijos, rūmuose įsteigta Šv. Kazimiero gimnazija.

Didžiausia Seinų bažnyčios brangenybė yra stebuklinga Dievo Motinos statula. Kai J. Grudzinskis pastatė Seinų domininkonams bažnyčia, jis pasiuntė savo seserėną į Prūsus kur, įvedus liuteranizmą, daug vertingų paveikslų buvo išmesta iš bažnyčių, surasti gerą paveikslą Seinų bažnyčiai. Tasai vienoje Karaliaučiaus senienų krautuvėje rado labai gražią liepos medžio piaustytą ir paauksuotą sėdinčios Dievo Motinos statulą ir ją nupirkęs pargabeno į Seinus. Statula iš karto buvo patalpinta medinėje bažnyčioje, o 1619 m. iškilmingai pernešta į naująją bažnyčią ir patalpinta didžiajame altoriuje. Vienuolyno prioras

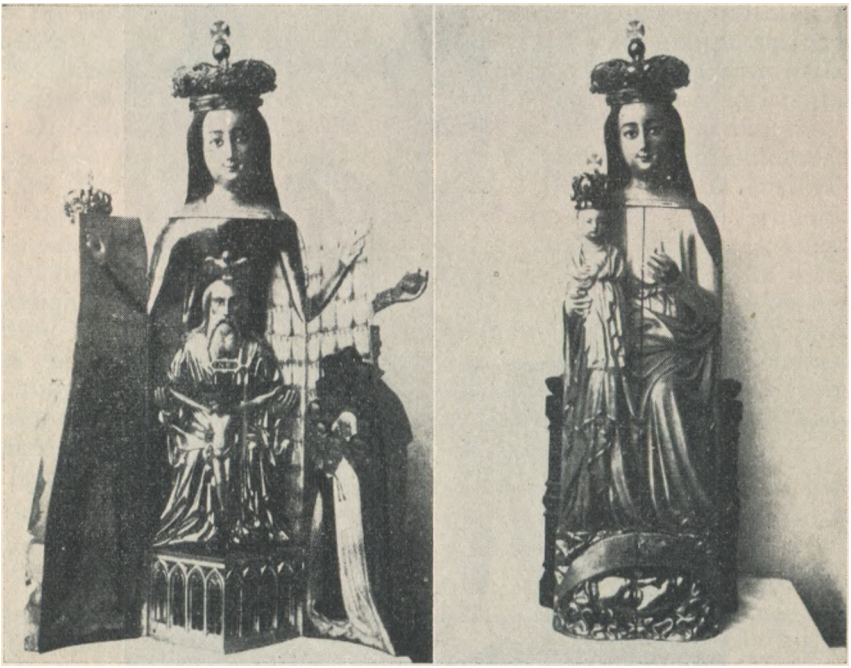

Stebuklingoji Dievo Motinos statula Seinų bažnyčioje :
atidaryta uždaryta

Pranciškus Kosievskis 1720 m. apdengė statulą brangiu sidabriniu drabužiu, todėl ji atrodė lyg stovinti, panaši į Loreto Dievo Motinos statulą. Vysk. Ir. K. Lubienskis (1863-69) įtaisė ant Marijos ir Kūdikio galvų paauksuotus sidabrinius vainikus, papuoštus brangiais akmenimis, paimtais iš monstrancijos. Statula didžiajame Seinų bažnyčios

(vėliau katedros) altoriuje išbuvo ligi 1882 m., kada ją vysk. P. Vierzbovskis perkėle į jo pastatytą šoninę koplyčią. Mat, statulai pagarsėjus stebuklais, prie jos būdavo užprašoma daugybė mišių. Kadangi prie didžiojo katedros altoriaus mišias gali laikyti tik kapitulos nariai, o kiti kunigai turi gauti specialų leidimą, kad nereikėtų nuolat tokio leidimo prašinėti, statula buvo perkelta į koplyčią. Jos vietoje didžiajame altoriuje buvo įrengtas Švč. Marijos Aplankymo paveikslas, spėjama Smuglevičiaus darbo. 1936 m. Seinų kolegijatos prepozitas prelatas J. Zlotkowskis, Seinų kapitulos lėšomis, grąžino statulai senąją išvaizdą (nuėmė drabužį), ją atnaujino ir chemiškai apsaugojo nuo gedimo.

Seinų Marijos statula priklauso prie labai retų atidaromų statulų (vok. Schreinmadonna). Ji uždaryta vaizduoja Mariją sėdinčią mažame be atramos soste. Po Marijos kojų apverstas pusmėnulis, o po juo žmogaus galva, reiškianti pasaulį (pagal kitus aiškintojus — velnią). Marija apvilkta ilgu apsiaustu (peplum), dengiančiu jos kelius ir siekiančiu žemės, iš po kurio matyti Marijos kojų vos apavo galai. Kairėje rankoje laiko mažą obuolį, o dešine prilaiko Kūdikį, stovintį ant jos dešinio kelio. Kūdikis dešine rankyte įsikibęs į Motinos rankos pirštus, o kairę paslėpęs Marijos apsiauste. Marijos ilgi plaukai krinta ant pečių. Motinos ir Kūdikio veidai atkreipti tiesiai į priekį. Statulos dydis (su pagrindu) 1,17 m., Kūdikio — 24,5 cm. Ant abiejų galvų paauksuoti vainikai.

Atidarius statulą (nuo Marijos kaklo iki pat apačios) gaunasi triptikas : Marija atrodo stovinti (be Kūdikio), abiem rankom plačiai išskleidusi apsiaustą į abi šalis. Prieš Mariją, ant gotiškų arkadų pagrindo, sėdi soste Dievas Tėvas, ties savimi laikąs kryžių su prikryžiuotu Dievo Sūnumi, o ant Tėvo galvos balandis — Šv. Dvasios simbolis. Vidinė statulos kompozicija taip pat piaustyta iš medžio, tik sparnuose vaizduojami asmenys yra piešti. Švč. Trejybės sosto šalyse, po Marijos apsiaustu kairėje pusėje yra 13, o dešinėje 14 asmenų maldos pozoje (sudėtomis rankomis). Abiejų sparnų pirmoje eilėje yra po kryžiuotį, su baltu apsiaustu ir ant jo raudonu kryžiumi. Manoma, kad kairėje pusėje pavaizduotas kryžiuočių ordino magistras. Dešinėje pusėje minioje matyti vyskupas (su vyskupiška kepuraite ant galvos) ir popiežius su gotiška tijara[13].

Tokios atidaromos sėdinčios Marijos statulos pasirodo XII a. pirmiausia Prancūzijoje, kur viduje būdavo vaizduojama Kristaus kančia, o nuo XIV a. Švč. Trejybės sostas. Tose pirminėse statulose Kūdikis stovi arba sėdi ant kairiojo Motinos kelio, panašiai kaip viduramžių miniatūrose, vaizduojat Trijų Išminčių pagarbinimą.

Seinų statula yra tuo ypatinga, kad ją atidarius Marija vaizduojama po apsiaustu globianti žmonės. Prancūzijoje šios rūšies statulos tokio vaizdavimo neturi. Šiandien, panašios kompozicijos į seiniškę, statulų viso pasaulyje yra tik 6, ir visos kilę iš rytų Prūsų — kryžiuočių ordino žemių. Viena jų yra Niurnbergo Tautiniame muziejuje

(neturime žinių, ar per šį karą išliko), kita Cluny muziejuje Paryžiuje, trečia Švč. Marijos bažnyčioje Elbinge, dvi lenkų Pamaryje (Klonowka ir Lubiszewo bažnyčiose) ir pastaroji Seinuose. Visose Marija pavaizduota vienodai : sėdinti soste ant paaukštinimo, su Kūdikiu ant dešinio kelio, viduje Švč. Trejybė, sparnuose keliolika visokio luomo asmenų, kovojančios Bažnyčios atstovų. Statulą dydis nevienodas : didžiausia Elbinge — 1,4 m. aukščio ; mažiausia Klonowkoje — vos 46 cm. *u*.

Šių visų čia suminėtų atidaromų Marijos statulų kilmės laikas, žinovų tvirtinimų, yra XIV a. pabaiga ar XV a. pradžia. Seinų statula savo detalėmis yra charakteringiausia. Sparnuose nupieštų asmenų drabužiai — ilgos iki letenų rankovės, aukštai po kaklu ir vyrų ir moterų susegtos apikaklės — yra tikriausi chronologijai nustatyti duomenys. Vyrai turi ilgus, kaklą siekiančius, plaukus ; moterų plaukai, suversti į vieną šoną, laisvai krinta ant pečių. Visoje grupėje nebuvimas perspektyvos, pagal visą figūrą pertrumpos rankos, ilgi, ploni rankų pirštai, primena Fra Angelico (1387-1455) darbus. Iš to lenkų prof. Z. Batowski Seinų statulos kilmės laiką apriboja XV a. pradžia (apie 1410 m.)[15].

Domininkonai suprato šios statulos meninę vertę ir tai pažymėjo savo kronikose. Tačiau jos vertė nepalyginamai iškilo dėl prie šios statulos žmonių patiriamų malonių ir stebuklų. Garsas apie jos stebuklingumą pasklido plačiai po Lietuvą, netgi Romą pasiekė. Tas sutraukė tūkstantines minias į Marijos šventes Seinuose.

Vysk. P. Vierzbovskio 1873 m. vizitacijos akte pasakyta, kad Marijos statula yra garsi Seinuose nuo neatmenamų laikų. Kada ir kieno oficialiai buvo pripažinta jos stebuklingumas, bažnyčios aktuose nėra pažymėta. Domininkonas Grigalius Szymak, Vilniaus domininkonų prioras ir Lietuvos provinciolas, apie įvykusius stebuklus Seinuose, rašo :

« Po statulos kojų kabo sidabrinė lentelė, ant kurios matyti kūdikis vystykluose — tai votum pono Masalskio ir jo žmonos, paaukotas po to, kai kūdikis Felicijonas, mūsų ordine Domininkas, Masalskis jau negyvas buvo padėtas prie tos statulos ant altoriaus ir atgijo. Kitas nuo užgimimo luošas, ordine tėvas Liudvikas Tiškevičius, mūsų vienuolyno įsteigėjas Huszczewe, tėvų iš ten dar nekalbąs atvežtas su sidabrine votivine lentele į Seinus ; kai tik votum buvo pakabintas prie statulos, atgavo sveikatą »[16]. Čia minimas domininkonas Tiškevičius vėliau, 1750 m. Vilniaus kapituloje, buvo išrinktas Lietuvos provinciolu.

Seinų stebuklingosios Dievo Motinos ypatingai globai domininkonai priskyrė Seinų miestelio ir vienuolyno apsaugojimą nuo Lietuvon įsibriovusių maskolių 1656 m. Kai rusai jau buvo užėmę Lazdijus ir rengėsi žygiui į Seinus, vienuolyno prioras Zigmantas Mieškajevičius norėjęs statulą išgabenti į Prūsus, kad jos maskoliai neapgrobtų ar nesunaikintų. Jau buvęs paruoštas vežimas, pakinkytas pora gerų

arklių, įkelta statula, tačiau arkliai negalėję pajudinti vežimo iš vietos : lūžę naujos ašys ir statulą reikėjo palikti vietoje. Po kelių dienų maskoliai prisiartinę prie Seinų, bet staiga nuo miesto pasitraukė : jie pamatę aplink bažnyčią būrį baltai apsirengusių kareivių (angelų), grasinančių ginklais ; išsigandę grįžo atgal ir Seinus paliko ramybėje [17].

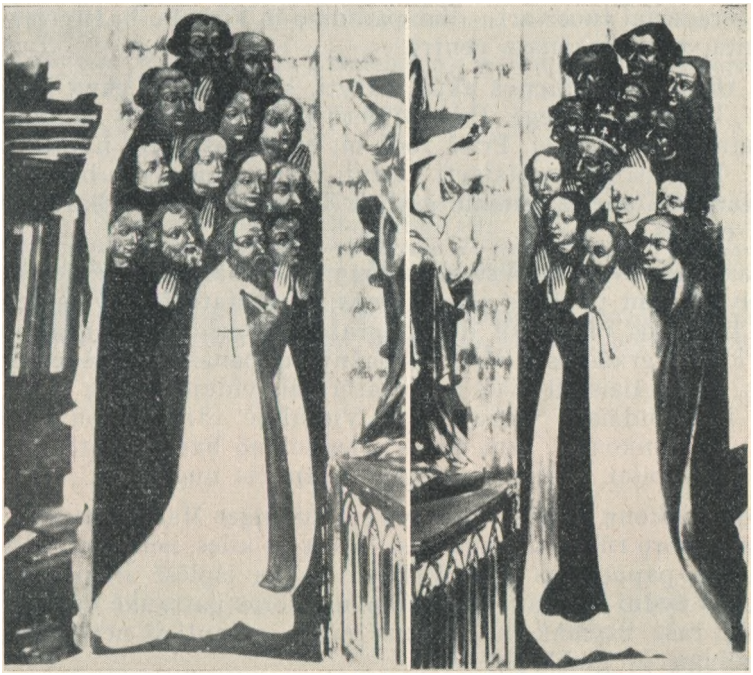

Atdarytos Seinų Marijos statulos žmonių grupės sparnuose.

Kai Seinų domininkonai bylinėjosi su Vygrių kamalduliais dėl 30 valakų miško, jie padavė tuo reikalu prašymą karaliui Jonui Kazimierui (1648-68). Tame rašte pamini apie Seinuose vykstančius stebuklus.

XIX a. gale prie statulos buvo 22 votai. Be jau minėtų, liudijančių apie stebuklingus pagijimus, vienas yra paaukotas Gardino rožinio brolijos iš 1681 m., nežinia už kokią malonę ; kitas Vilniaus panašios brolijos auka.

Popiežius Pijus VI breve 1784.XII.3 suteikė Seinų bažnyčiai visuotinius atlaidus, aplankantiems bažnyčią tris dienas prieš liepos 2, pačioje Marijos Aplankymo šventėje (VII.2) ir per ištisą tos šventės oktavą. Vien liepos 2 d. Seinuose išdalinama komunijų iki 10.000. Dau-

giausia maldininkų (lietuvių, gudų mozūrų) susirenka į Seinus minėtoje Marijos Aplankymo ir Marijos Rožinio šventėse — 20-30 tūkstančių. Visus čia traukia stebuklingoji Dievo Motina gausiai dalinanti savo malones, jos pagalbos besišaukiantiems, be tautybės ir kalbos skirtumo [18].

6) Virbalis — karalienės Bonos įkurtas miestas, pavadintas Naujoji Valia. Medinę bažnyčią Virbalyje pastatė karalienė Bona 1555 m. ir užrašė jai turtus : žemės ir pinigų. Vėliau D. L. Kunigaikščiai ir kiti geradariai tuos turtus dar padidino ir Virbalio bažnyčia, gausiai aprūpinta, tapo dekanato centru.

Iš 1696 m. vizitacijos aktų matyti, kad pirmoji gana graži, nors medinė, bažnyčia sudegė. Per 40 metų pamaldos buvo laikomos laikinoje patalpoje (šiopoje). Prieš 1696 m. buvo pastatyta nauja, taip pat medinė. Po gaisro buvo įtaisyti 3 nauji varpai. Vienas jų buvo pavestas Švč. Marijos Dangun Ėmimo garbei. To pat vardo Virbalyje veikė ir pirklių cechas.

Karaliaus dvariškis Vsieklica 1643 m. Virbalyje įkūrė domininkonų vienuolyną, jam pavedęs savo rūmus, ir pastatė bažnyčią, perdirbtą iš ten buvusios pilies, su dviem gražiais bokštais ir 11 altorių. Tai buvo viena iš gražiausių Sūduvos bažnyčių, panaši į seiniškę, renesanso stiliaus, su gražiais altoriais ir gipsatūromis viduje. Prūsų valdžiai naikinant ir spaudžiant vienuolynus, Virbalyje 1811 m. buvo likęs tik vienas domininkonas. Tam mirus, vienuolyno bažnyčia 1819 m. buvo pavesta parapijai, o senoji parapinė bažnyčia nugriauta.

Domininkonų bažnyčioje buvo stebuklingas Marijos paveikslas, papuoštas sidabro rūbais ir vainikais. Iš kur jis kilęs, nėra žinių. Paveikslo sidabrinius papuošalus 1745.VIII.28 vagys išplėšė ir pardavė Suv. Kalvarijos žydui Volfui. Domininkonų prioras patraukė vagis į teismą, bet, kaip rašo Szymak, ką Kristus galėjo atgauti iš neturtingų žydų, arba galingų jų globėjų?

Išnykus Virbalyje domininkonams, pamažu nyko ir paveikslo stebuklingumo garsas. Šiandien apie jį kalba tik istorija[19].

1 *Kotlubaj E.,* Galerya nieświeźska portretów radziwillowskich, 1857, 294.
2 *Totoraitis J.,* Sūduvos Suvalkijos istorija, 1939, I, 537-42 ; Lietuvių Enciklopedija, I (1953), 136.
3 *Gumppenberg W.,* Atlas Marianus, 1672, 216-17.
4 *Wijuk Kojalowicz W.,* Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum M. 1). Lithuaniae pertinentia, 1650, 335.
5 *Pruszcz P. I.*, Morze łask Bożej przy obrazach Chr. P. i Matki Jego Przenajśw. 1662, 53.
6 *Kurczewski J.*, str. žurnale Litwa i Rus, III, sąs. I, 56.
7 Volumina Legum, V (1860), 263.
8 *Kun. P. A.* (*ugustaitis*), Seinų Dijecezijos bažnyčių Monografija — Vadovas IX (1911), 267-68 ; *Połujanski A.,* Wędrówki po gubernji augustowskiej, 1859, 365-66 ; *Wacław z Sulgostowa O. F. M. Cap.,* O cudownych obrazach w Polsce Przenajśw. Matki Bożej, 1902, 482, 539 ; *Barącz S.,* Cudowne obrazy Matki Najśw. w Polsce, 1891, 261.

9 *Połujanski,* op. cit. 116-19; *Ks. J. M. z Dąbrowy Wielkie,* Dyecezya Sejnejska czyli Augustowska — Księga Pamiątkowa Maryańska, II (1905), 135-39; *Kun. P. A.,* op. cit. X (1911), 282-83 ; *Totoraitis,* op. cit. 474-75 ; Lietuvių Enciklopedija, XIII (1958), 168.

10 *Kun. P. A.,* op. cit. X (1911), 175-80; *Reitelaitis J.,* Liškevos monografija — Mūsų Senovė II, 142-59, III, 448-515 ; *Totoraitis,* op. cit. 370-78 ; *Barącz,* op. cit. Nr. 189 ; *Szymak Gr.,* Prerogatywa Zakonu Kaznodziejskiego, 1755, 440 ; *Połujanski,* op. cit. 238-47 ; Tygodnik Illustrowany, 1876, 345 ; Kłosy, VIII, 283, 346.

11 *Połujanski,* op. cit. 39-40 ; *Wacław,* op. cit. 384.

12 *Gumowski M.,* Herby Miast Litewskich — Ateneum Wileńskie X (1935), 267-68.

13 *Kłapkowski Wl.,* Konwent Dominikanów w Senjach — Ateneum Wileńskie, XIII (1938), 84-85.

14 *Fries W.*. Die Schreinmadonna, 1929, 33.

15 *Kłapkowski,* op. cit. 87.

16 *Szymak,* op. cit. 323.

17 *Szymak,* op. cit, 421.

18 Be jau paminėtų autorių rašiusių apie Seinus, dar cfr. *Połujanski,* op. cit. 267 ; *Snarski St.,* Miesięc Maj, 1846, 168 ; *Kun. P. A. (ugustaitis),* Vygrių ir Seinų dijecez, istorija — Vadovas, IV (1909), 69-71 ; *Totoraitis,* op. cit. 518-28 ; *Złotkowski,* Figura laskami słynąca matki Boskiei i kościół sejnenski, 1938.

19 *Wacław,* op. cit. 718 ; *Kun. P. A.,* Seinų Dijecezijos bažnyčių Monografija — Vadovas IX (1911), 268-70; *Reitelaitis,* op. cit. 505-15 ; Totoraitis, op. cit. 5'99-6o7.

6. KAIŠIADORIŲ VYSKUPIJOJE

1) Alytus — apskrities miestas abiejose Nemuno pusėse. Dešiniame Nemuno krante nuo Algirdo laikų buvo medinė pilis, kurią nekartą puolė kryžiuočiai savo žygiuose į Lietuvą. D. L. kunigaikštis Zigmantas Augustas Alytų padovanojo Jonui Zaberezinskiui, kuris 1524 m. Alytuje pastatė bažnyčią, įpareigodamas kleboną laikyti vikarą lietuvį. Bet, rodos, toje vietoje bažnyčios būta ir anksčiau, nes kai 1520 m. Zaberezinskis darė užrašus Simno bažnyčiai, tarp liudininkų yra ir Alytaus klebonas.

Medinei bažnyčiai sudegus, 1818 m. kun. Liudvikas Kaminskas pastatė naują mūro bažnyčią, kuri 1930 m. buvo gražiai atnaujinta.

Vilniaus vyskupijos dokumentuose minima, kad Alytuje yra stebuklingas Marijos paveikslas, tačiau apie jį ir jo kilmę smulkesnių žinių nepaduodama [1].

2) Aukštadvaris — Trakų apskr. miestelis, seniau vadintas Ančiškiai, čia pirmoji medinė bažnyčia buvo pastatyta 1518 m. Zigmantas II Senasis Aukštadvarį atidavė iš Maskvos pabėgusiam Jonui Lackiui, su kuriuo kartu čia iš Rusijos atbėgo ir daug sentikių. Vilniaus pakamaris, Žemaičių, kaštelionas, vėliau storasta, - Jonas Alfonsas Lackis (†1646) Aukštadvaryje pastatė mūrinę bažnyčią ir domininkonų vianuolyną. 1832 m. rusų valdžia vienuolyną panaikino, parapiją padalino tarp kaimyninių parapijų, o bažnyčią 1866 m. pavertė cerkve. Iš vienuolyno padarė kareivines. 1919 m. bažnyčia vėl grąžinta katalikams. Vilniaus vysk. Jurgis Matulaitis 1923. V. 15 vienuolyno rūmus, bažnyčią ir žemę pavedė Moterų Kultūros Draugijai.

Domininkonų kronikininkas Grigalius Szymak rašo, kad Aukštadvario domininkonų bažnyčioje esąs stebuklingas Švč. Marijos Rožinio paveikslas, pieštas ant skardos. Smulkesnių žinių apie tą paveikslą ir jo likimą, bažnyčią rusams užgrobus, neturime[2].

3) Gelvonai — Ukmergės apskr. miestelis. Gelvonų dvarą XVII-XVIII a. valdė Žabų giminė. Žabų laikais (1642-86) dvare veikė kalvinistų koplyčia. Naujas Gelvonų valdytojas Jonas Krizostomas Daumantas Siecickis 1686 m. kalvinistų koplyčią atidavė pranciškonams ir prie jos pastatė vienuolyną. Tais pat metais miestelyje Siecickis pastatė medinę parapijos bažnyčią Marijos Aplankymo titulu ir vyskupas ją drauge su parapija pavedė valdyti pranciškonams. 1700 m. buvo pastatyta nauja medinė bažnyčia. Ji, 1842 m. atnaujinta, sudegė 1897 m. drauge su buvusiu pranciškonų vienuolynu,

nuo 1832 m. paverstu rusų kareivinėmis. Tais pat metais dvaro savininkas grafas Plateris, prisidėjus lėšomis parapiečiams, pastatė naują mūro bažnyčią.

Senojoje Gelvonų medinėje bažnyčioje buvo stebuklingas Marijos paveikslas, kuris 1897 m. gaisre žuvo. Kaip jis atrodė, žinome tik iš pranciškonų prieš 1775 m. išleisto paveikslėlio. Marija sėdi soste. Jos galva pasukta į dešinę. Kūdikis yra ant dešinės Marijos rankos, o kairiąja Motina laiko Kūdikio kojytę. Iš Marijos galvos sklinda spinduliai. Po paveiksjėliu yra toks lenkiškas parašas : «Tikras atvaizdas stebuklingo Švč. Marijos paveikslo, esančio Gelvonyse pas Tėvus Pranciškonus »[3].

Ant bažnyčios šventoriaus yra Švč. Marijos koplyčia. Joje žmonių gerbiamas rausvas akmuo su įspausta žmogaus pėda, kuri čia vadinama Marijos pėda. Pats akmuo yra po koplyčios altorium. Jis 89 cm aukščio, 36 cm pločio. Akmenyje išspausta pėda turi 15 cm ilgio ir 7,5 cm pločio. Ant altoriaus pakabinti votai liudija, kad čia žmones yra patyrę iš Marijos įvairių malonių.

Apie tą Marijos pėdą yra toks padavimas. Žiloje senovėje ta apylinkė buvo apaugusi tankiais ir dideliais miškais. Kartą viena pamaldi ponia drauge su savo tarnaite pėsčios keliavusios iš Ukmergės į Vilnių, į Švč. Marijos Gimimo šventę (atlaidus). Keliaudamos per mišką, paklydo. Naktis privertė jas apsinakvoti miške. Rytą švintant jos pamačiusios netoli ant akmens stovinčią Švč. Mariją. Regėjimui išnykus, jos priėję prie tos vietos ir radę ant akmens įspaustą Apsireiškusios pėdą. Žinia apie Marijos apsireiškimą greitai pasklido po plačią apylinkę ir toje vietoje buvo pastatyta Marijos garbei koplyčia. Pamaldūs žmonės, toje koplytėlėje nuoširdžiai kreipdamiesi į Mariją, gaudavo nepaprastų malonių įvairiuose savo gyvenimo reikaluose. Toji koplytėlė ir buvusi Gelvonų pradžia.

Gaisro sunaikinti parapijos dokumentai neleidžia patikrinti padavimo pagrindo ir patirtų įvairių malonių ir stebuklų tikrumo. Tik vietos žmonės pasakoja, kad čia yra pagiję net iš prigimties akli, parałyžuoti ir kitoke sunkūs ligoniai. Iki paskutinių laikų tikintieji net iš tolimesnių apylinkų gausiai lankydavosi Gelvonyse, pasimelsti prie «stebuklingos Dievo Motinos pėdos». Daugiausia maldininkų susirenka į Švč. Marijos Gimimo atlaidus[4].

4) Kazokiškės — bažnytkaimis Trakų apskr., 7 km į šiaurę nuo Vievio kairiame Neries krante. Seniau ši vieta priklausė Paparčių domininkonams. Tą kaimą jiems padovanojo Lietuvos iždininkas Stanislovas Beinartas, kuris dar 1600 m. pastatė mūrinę bažnyčią Švč. Marijos Nugalėtojos (de Victoria) vardu. Kiti šaltiniai sako, kad bažnyčia įkurta 1609 m. (Słownik Geograficzny IV, 536), ar net 1649 m. (Wacław, 274).

Švč. Mergelės Marijos paveikslą, kuris sutraukdavo į Kazokiškes iš visos Lietuvos tūkstantines maldininkų minias, 1680 m. parvežė iš

Romos domininkonas Liudvikas Skickis, kuris tenai baigė teologijos mokslus. Paveikslas yra kopija Italijoje stebuklais garsaus Marijos de Victoria (Nugalėtojos) paveikslo, piešto Neapolyje. Iš karto domininkonai tą paveikslą laikė savo vienuolyno koplyčioje, o vėliau perkėlė į bažnyčią, kur jis apie 1700 m. jau pagarsėjo stebuklais, nes « aklieji yra atgavę regėjimą, kurti — girdėjimą, sunkiai sergą — sveikatą, įpuolę į neviltį — dvasinę lygsvarą šaukdamiesi prie šio pa-

Stebuklingas Marijos paveikslas Kazokiškių bažnyčioje.

veikslo Švenčiausios Dievo Motinos. Tai paliudijo tas malones gavusieji priesaika «. Taip buvo užrašyta knygoje, kurioje domininkonai registravo žymesnius stebuklingus įvykius. Vėliau visi toje knygoje užrašyti stebuklai dvasinės vyresnybės buvo rūpestingai patikrinti

ir patvirtinti. Deja, tas didelės svarbos dokumentas iš bažnyčios archyvo yra dingęs.

Iš žmonių suaukotų sidabrinių votų buvo pagaminti paveikslui papuošti rūbai ir vainikai. Visa tai 1743 m. prieš Kadėlas maskolius Trofimas Harasimas, kuris čia vertėsi bitininkyste, pavogė ir pardavė Skarulių žydams. Šventvagis buvo išaiškintas ir nuteistas mirti. Dabartinis puikaus darbo sidabrinis paveikslo drabužis yra iš vėlesnių laikų.

Popiežius Pijus VI (1775-99), atsižvelgdamas į lietuvių didelį pamaldumą prie to Švč. Marijos paveikslo, Kazokiškių bažnyčiai suteikė visuotinius atlaidus Sekminėse, šv. Jono Krikštytojo gimimo ir galvos nukirtimo dienose, Švč. Marijos Rožinio ir šv. Kazimiero šventėse. Be to už kiekvieną bažnyčios aplankymą bet kuriuo metu galima pelnytis 200 dienų atlaidų.

Kai 1864 m. rusai panaikino Paparčių domininkonų vienuolyną, o jų bažnyčią pavertė į cerkvę, Kazokiškių bažnyčia buvo prijungta prie Žaslių parapijos kaip filija, nes ji pirmiau priklausė Paparčių domininkonams. Nuo to laiko Kazokiškėse gyveno tik vienas kunigas, aptarnaudamas ne tik vietinių tikinčiųjų dvasinius reikalus, bet ir skaitlingų maldininkų, atvykstančių iš kitur išmelsti malonių prie stebuklingojo Marijos paveikslo. Per Sekmines į Kazokiškes susirenka per 20.000 tikinčiųjų, kiek mažiau Marijos švenčių metu. Bet ir per ištisus metus čia galima rasti didesnį ar mažesnį maldininkų būrelį. Ypatingai gausiai maldininkai lankosi sekmadieniais, trečiadieniais ir šeštadieniais, nes tomis dienomis paveikslas yra atidengiamas. Šiaip jis yra uždarytas [5].

5) Paparčiai — bažnytkaimis į šiaurės rytus nuo Kaišiadorių, prie kelio iš Žaslių i Kernavę. Senovėje čia buvo pilis, kryžiuočių vadinama Boparten ar Poparten. Vytautui kovojant su Jogaila už tėviškę, jo sąjungininkai kryžiuočiai, vadovaujami Konrado Wallenrodo 1391 m. pavasarį perėjo Paparčius ir dviem būriais nužygiavo prie Vilniaus. Vėliau ordino magistras Konradas von Jungingen drauge su Švitrigaila įžengė į Lietuvą prieš Vytautą ir atvykę per Strėvą iš Kauno, patraukė ant Vilniaus. 1394 m. rugpiūčio mėn. ties Paparčiais susitiko su Vytauto kariuomene, kuri stengėsi sulaikyti įsibriovėlius. Čia pateko į kryžiuočių nelaisvę Vytauto švogeris Sudimantas, kuris už neištikimybę ordinui buvo pakartas. Medinė pilis buvo sunaikinta Jogailos-Vytauto laikais ir daugiau neatstatyta. Jos vietoje 1649 m. Lietuvos iždininkas Stanislovas Beinartas pastatė bažnyčią ir domininkonų vienuolyną.

Toje domininkonų bažnyčioje buvo stebuklingas Marijos paveikslas — kopija stebuklingo Marijos paveikslo, esančio Romoje S. Maria Maggiore bazilikoje. Jį greičiausia patys domininkonai parsigabeno iš Romos. Pirmiausia jis buvo vienuolyne; iš ten, jau garsėjantį stebuklais, pergabeno į bažnyčią prioras Justinas Gnoinskis. Paveikslui sidabro rūbus ir vainikus įtaisė Kauno maršalka Boguslavas Oginskis.

Rusai 1864 m. domininkonų vienuolyną panaikino, bažnyčią iš karto pavertė cerkve, o vėliau visai nugriovė. Kur dingo stebuklingasis paveikslas, nėra žinių. Tik 1916 m. Paparčiuose buvo pastatyta medinė bažnyčia ir įkurta parapija. Iki tol vietos katalikams buvo likusi tik maža koplytėlė ant kapų [6].

Stebuklingas Marijos paveikslas Pivašiūnų bažnyčioje.

6) Pivašiūnai — Alytaus apskr. bažnytkaimis, į rytus nuo Alytaus, prie Ilgio ežero. Senovėje Pivašiūnai priklausė Trakų benediktinams, kurie čia pastatė pirmąją bažnyčią 1648 m. Toji bažnyčia kelis kartus buvo gaisrų sunaikinta. Po pirmojo gaisro benediktinai 1766 m. atstatė naują (vis medinę) bažnyčią. Ji turi Marijos Dangun Ėmimo titulą.

Visuose tuose gaisruose, kurie bažnyčią pavertė pelenais, buvo išgelbėtas Švč. Dievo Gimdytojos paveikslas, nuo neatmenamų laikų garsus stebuklais. Jis yra didžiajame bažnyčios altoriuje, papuoštas meniškais sidabro rūbais ir vainikais. Paveiksle Marija vaizduojama su Kūdikiu ant dešinės rankos, kairėje laiko skeptrą. Kūdikis dešine rankyte laimina, o kairėje turi žemės rutulį. Prie paveikslo yra virš 100 auksinių ir sidabrinių votų. Apačioje paveikslo didelis sidabrinis pusmėnulis.

Padavimas sako, kad tą paveikslą parvežė kažkoks ponas ar vaivada iš Turkijos ir padovanojo Pivašiūnų bažnyčiai. Kada tai įvyko, nėra žinių. Bažnyčios dokumentai gaisrų metų žuvo. Net nežinoma, ar bažnytinė vyresnybė kada nors yra patvirtinusi prie šio paveikslo įvykusius stebuklus, nors vyskupijos raštuose Pivašiūnų Dievo Motinos paveikslas vis vadinamas stebuklingu.

Marijos garbintojai tiek seniau, tiek paskutiniais laikais gausiai lankosi Pivašiūnuose ir išsiprašo iš Marijos įvairių malonių. Keletą stebuklingų įvykių iš XX a. pradžios čia verta paminėti.

Vilnietis Romualdas Danilevičius susirgo ir nebegalėjo vaikščioti. Jokie vaistai ir gydytojai jam nepadėjo. Pasitikidėdamas Marijos pagalba, keletą kartų atvyko į Pivašiūnus, į Marijos Gimimo šventę prašydamas sveikatos, ir 1907 m. čia staiga pasveiko.

Mykole Šadzevičiūtė 1906 m., kaip padėką Marijai, padovanojo prie paveikslo sidabrinę ausį ir savo stebuklingą pagijimą patvirtino priesaika.

Konstantinas Žukauskas buvo išsidūręs akį ir, melsdamas prie šio paveikslo, prašydamas sveikatos, atgavo regėjimą.

Stepone Olauskaitė, dėl smarkaus sutrenkimo, kentėjo baisus galvos skausmus dvejus metus. Pasiaukojusi Švč. Marijai Pivašiūnuose, visiškai pasveiko. Panašių nuostabių pagijimų iki paskutinių laikų galima priskaityti gana daug.

Į Pivašiūnus skaitlingiausiai maldininkai susirenka rugsėjo 8 d. Marijos Gimimo šventėn. Atlaidai tęsiasi tris dienas, nes toji šventė yra sujungta su 40 valandų atlaidais [7].

7) Labanoras — miestelis Utenos apskr. prie to pat vardo ežero. Kitados ši vieta priklausė Vilniaus vyskupams, dovanota 1387 m. Jogailos. Parapinę, Marijos Gimimo vardo, bažnyčią dar prieš 1522 m. pastatė Vilniaus vyskupas. Tai pasenus, Vilniaus vysk. Masalskis 1768 m. pastatė naują, kuri 1820 m. parapiečių lėšomis buvo atnaujinta. Seniau Vilniaus, dabar Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių sąrašuose minima, kad Labanoro bažnyčioje yra Švč. Marijos stebuklais garsus paveikslas. Tačiau apie jį smulkesnių žinių neturime [8].

1 Kartka dyecez. wileńsk., 223 ; *Wacław z Sulgostowa, O. F. M. Cap., O* cudownych obrazach w Polsce Przenajśw. Matki Bożej, 1902, 480 *; Totoraitis J.,* Sūduvos Suvalkijos istorija, I, 1938, 363-64.

2 *Szymak J. T. Greg.,* Prerogatywa Zakono Kaznodziejskiego, 1755, 425 ; *Wacław,* op. cit. 765.

3 *Spourny Candidus* (marijonas), Cultus pulcherrimae Virginis... Gelvonensis in palatinatu Vilnensi Mariae, 1775.

4 *Baruch Max.* Bože Stopki, 34 ; *Fridrich Alojzy,* Historye cudownych obrazów Najśw. Maryi Panny w Polsce IV (1911), 84-86 (žinios gautos iš Gelvonų klebono Antano Šimeliūno).

5 *Szymak,* op. cit. 429 ; *Barącz S.,* Cudowne obrazy Matki Najśw. w Polsce, 1891, Nr. 145 ; — Rys zakono kaznodziejskiego, II (1863), 366 ; *Wacław* op. cit. 274 ; *Fridrich,* op. cit. 106-109.

6 *Wacław,* op. cit. 538 ; Słownik Geograficzny, VIII (1887), 794.

7 Słownik Geograficzny VIII (1887), 237 ; *Wacław,* op, cit. 512 ; *Fridrich,* op. cit. 124-26.

8 Słownik Geograficzny, V (1884), 562 ; Elenchus omnium ecclesiarum et univers! cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae 1940, 240.

U Ž B A I G A I

Šiemet (1958) katalikų pasaulis mini Švč. Marijos apsireiškimo Lurde šimto metų sukaktį. Tasai apsireiškimas turėjo atgarsio ir Lietuvoje. Kunigaikštienė Oginskienė, dar caro valdymo laikais, parkvietė iš Prancūzijos vienuoles, kurios Macenių kaime (netoli Plungės) pastatė altariją, koplyčią ir Lurdo grotą. Visa tai 1928 m. Telšių vysk. J. Staugaitis pavedė kapucinams, kurie čia įsikūrę leido populiarų religinės minties laikraštį Lurdo vardu ir nuo 1937 m. rengė Plungės Lurde ligonių kongresus.

Kitas Lurdas buvo įtaisytas grafo Tiškevičiaus Palangoje, ant Birutės kalno esančios koplyčios papėdėje, su puikia Nekaltai Pradėtosios statula. Gautomis iš Lietuvos žiniomis ir Plungės, ir Palangos Lurdai yra bedievių komunistų sunaikinti.

Mažesnio tipo Lurdo grotų-koplytėlių galima rasti daugelyje Lietuvos ir kitų kraštų lietuvių bažnyčiose, šventoriuose. Amerikoje marijonai Marianapolyje ir pranciškonai Kenebunk Porte savo nuosavybėse yra įrengę puikias Lurdo grotas. Tai vis garbei tos, kuri save Prancūzijos Lurde pavadino Nekaltu Prasidėjimu.

Marijos apsireiškimas Lurde davė progos atsirasti lietuviškai tuo klausimu literatūrai. Pirmoji knyga «Trumpas apsakymas ape Apsireiszkima Szwencziausios Pannos Marijos Lourde » buvo J. Antanavičiaus išversta iš lenkų kalbos (kun. Felikso Gondek) ir kun. M. Sederevičiaus (kasztu wieno žmogaus isz Lietuwos) lėšomis išleista Karaliaučiuje 1876 m. Pranaičių Julė (pagal prancūzišką parašė lietuvikai) Amerikoje išleido « Lourdes'o Švenčiausios Panelės Marijos mėnuo ». Bet išsamiausiai Lurdo Marijos apsireiškimas yra aprašytas kun. P. Bučio veikale « Švč. Panelės apsireiškimas Lourde », pirmą kartą išleistame Seinuose 1909 m. Šis veikalas susilaukė kelių laidų ; paskutinė 1943 m. Bostone.

Kas Prancūzijos dvasiniam atgimimui buvo Lurdas, Portugalijai Fatima, tas prieš 350 metų Lietuvai buvo Šiluva. Marija, šiose vietose regimu būdu apsireiškusi nekaltoms sieloms, patvirtino savo motinišką meilę ir globą žemės vaikams sunkiose jų bandymų valandose. Šios knygos puslapiuose bandėme iškelti Marijos apsireiškimo Šiluvoje reikšmę lietuvių tautai tada, kai buvo užėję religinių sutemų dienos. Marijos garbinimo formų ir vietų aprašymas yra akivaizdus liudijimas mūsų bočių gyvo tikėjimo ir nuoširdaus pamaldumo į Mariją. Šis kuklus darbas, kuris tremties sąlygose nėra nei pilnas, nei tobulas, kaip tik ir norėjo tai pabrėžti ir mūsų laikams parodyti, iš kur lietuviai praeityje yra sėmęsi sau stiprybės. Viena yra aišku, kad

lietuvių tauta visais laikais Mariją mylėjo, ją garbino, jos pagalbos šaukėsi, ir nebuvo apvilta, nes, šv. Bernardo tvirtinimu, nuo amžių nėra girdėta, kad kas šaukęsis Marijos pagalbos ir užtarimo, būtų nebuvęs išklausytas. Gilus lietuvių tikėjimas ir Marijos pagalba pasitikėjimas buvo jos gausiai atlygintas įvairiose šventovėse, prie stebuklais pagarsėjusių paveikslų.

To pat reikia ir šiandien : meilės Marijai, klusnumo jos Sūnaus įsakymams, o tada Marija lietuvių tautai bus

gyvenimas, džiaugsmas ir viltis.

LIETUVIŠKOJI LITERATŪRA APIE MARIJĄ

1. *Akielewiczius Myk.* Malda pas szwencziausia Panna Marya, Vilnius 1860, 4 p.
2. *Akielewiczius Myk.* Sweika Marija (Giwenimas Motinos Diewo), Vilniaus 1860, 31 p.
3. *Aleksa Jonas kun. MIC.* Marijos Mėnuo, Marijampolė 1934, 162 p.
4. *Aleksa Jonas kun. MIC,* Štai mūsų Motina, Marijampolė 1938, 138 p.
5. *Aleksa Pijus kan. dr.* Marijos Žodis, Regensburgas 1946, 79 p.
6. *Aleksa Pijus kan. dr.* Marijos Žodis Fatimoje, Chicago 1951, 128 p.
7. *Ambraziejus Vincas, kun.* Gegužės pamaldos. Švč. Mergelės litanija, Marijampolė 1926, 100 p.
8. *Andriuška Benediktas S. J.* Marija Spinduliuose, Kaunas 1940, 79 P.
9. Apsireiškimas Motinos Szwencziausios Gerczwaldėje (iš lenkų kalbos vertė J. Antanavičius), Tilžė 1880, 88 p.
10. Atminimas 50 metinio Jubilėjaus Švenčiausios Marijos Panos Nekaltai Pradėtos, Tilžė 1904, 32 p.
11. Aušros Vartai, Marijampolė 1939, 16 p.
12. *Bagdanavičius Vytautas kun. MIC,* Raančius už mūsų kraštą (vertimas) Chicago 1952, 24 p.
13. *Baltrušaitis Jurgis kun.* Sveika Marija, Seinai 1906.
14. *Baranauskas Antanas,* Giesmė ant Nekalto Prasidėjimo Panos Švenčiausios, 1898 (?), 4 p.
15. *Bartkus Feliksas prel.* Pažvelkime į Mariją, Castelnuovo Don Bosco 1954, 260 p.
16. *Bartmann B. prof. dr.* Marija tikėjimo ir maldingumo šviesoje (laisvai vertė Byras), Kaunas 1928, 120 p.
17. *Blažys A.* Šiluvos istorija, Marijampolė 1929, 56 p.
18. *Brizgys Vincentas vysk.* Marija danguje ir žemėje, Chicago 1956, 142 p.
19. *Būčys Pranciškus kun.* Švč. Panelės apsireiškimas Lourde, Seinai 1909, 362 p. Marijampolė 1934, 421 p. Bostonas 1943. 510 p.
20. *Budzeika Juozas MIC,* Marijos apsireiškimas Šiluvoje, Marianapolis 1953, 48 p.
21. *Burkus Jonas kun.* Rožių puokštė, rožančiaus prasmė ir maldos, 1954
22. *Butkevičius Pranciškus kun.* Naujas Gegužies Mėnow (rankraštis), 1877.
23. *Čerkeliauskas Juozas kun.* Balsas skurdas sunu ir dukterų Marijos Szydlawos bažnyczioje stebuklais garbingos, Vilnius (Tilžė) 1885, [6]1908 112 p.

24. *Dambrauskas Pijus kun.* Aušros Vartai (maldaknygė), Kaunas 1934.
25. *Dambrauskas Pijus kun.* Sveika Marija (maldaknygė), Kaunas 1934.
26. *Daujotas P. Kun.* Garbinkime Šilavos ŠV. Paną Marija, Kaunas 1925, 32 p.
27. *Dauknys Pranas M I C ,* Marijos Mėlynoji Armija, Londonas 1954, 34 p.
28. Didysis Marijos Kalendorius Lietuvos ir Žemaičių katalikams. 1911 metams, New Yorkas, 83 p.
29. *Dooley Lester Rev. S. V. D.* Fatimos Marija, Putnam 1950, 72 p.
30. *Durys-Durickis M.* Marijos Mėnuo, 1918.
31. Fatimos Marijos Novena, 64 p.
32. Gailestingoji Dievo Motyna Aušros Vartuose, Vilnius 1927, 35 p.
33. Garbe Diewui Auksztybes ir szlove Szwencziausej P. Marijai ant žemes. Su dadejimu rejkalingiausiu maldų ir giesmių prie Paneles Szwencz. Naujaj atspaustas Wilniuje 1873 (Tilžė 1897), 641 p.
34. *Gendrėnas J. kun.* Šiluvos Knygelė, Šiluva 1930.
35. *Gavalevičius Marijonas kun.* Dangaus Karalienė. Padavimai apie Šventą Paną Mariją (vertė Marijos Tarnas), Chicago 1915, 158 p.
36. Giesmes ape Szwęcziause Panna Maria par Kunigą N. W (aitkevičių) Zokona S. Dominika Kalwaryjos Ziamayciu Kloszto-riaus iszdrukawotos, Vilnius 1765, 8 i 8 i 5, 73 p.
37. Giesmė ant nekalto prasidėjimo Panos Švenčiausios, Tilžė 1898, 4 p.
38. Giesmes dėl draugininku amžino rožancziaus, Tilžė 1892, 8 p.
39. Giesmie Szydlawos apej Panna Szwencziause cadauna Szydlawos abroze, Vilnius 1859, 4 p.
40. *Gimžauskas Silvestras kun.* Malda prie Švč. Marijos Snigenos, Tilžė 1895, 4 p.
41. Giwasis Rožanczius (Tilžė apie 1889), 16 p.
42. Gyvasis Rožančius su kiekvienos paslapties apmąstymu, Kaunas 1920, 30 p.
43. Gywojo Rožancziaus Tajemnyczios (15 atskirų lapelių), Tilžė 1882.
44. *Gondek Felix kun.* Trumpas Apsakimas ape Apsirejszkima Szwencziausios Pannos Marijos Lourde (vertė J. Antanavičius), Karaliaučius 1876, 111 p.
45. *Gonzaga da Fonseca Z. prof. dr.* Marija kalba pasauliui (vertė kun. M. Vembrė), Bostonas 1951, 264 p.
46. Historija Apey Pradzie Nauie Medalika isz Muszta ant garbies Nekalta prasideima Szwęcziausios Marijos Pannos... 1841 Metos zemaytiszkay iszgulditas (rankraštis), 60 p.
47. į Aušros Vartų Mariją, Putnam 1951, 2 p.
48. į Dievo Motiną Nuolatinės Pagalbos litanija ir novena, 1934, 16 p.

49. *Yla Stasys,* Marijos Garbė pasaulyje, Lietuvoje, rožančiuje, Kirchheim-Teck, 1949, 32 p.
50. *Yla Stasys,* Nekalčiausios Marijos Širdies novena, Putnam 1951, 16 p.
51. *Yla Stasys kun.* Nekaltai Pradėtoji, Putnam, 1952, 6 p.
52. *Yla Stasys,* Rožančius, Putnam 1950, 23 p.
53. *Yla Stasys kun.* Stebuklingoji Dievo Motina, padėk mums varguose, Putnam, 1951, 16 p.
54. *Yla Stasys,* Sveika Marija (maldaknygė), Putnam 1953, 371 p.
55. *Yla Stasys kun.* Vainikuotoji Šiluvė, Putnam 1957, 16 p.
56. Iraszu lakształis į broliją (arba brostwą) Szwencz. Panelės Marijos nuolatinės pagalbos ir szwento Alphonso Marijos Liguorio, Krokuva 1897, 31 p.
57. Isiraszymas brostwon nekalta prasydieima, Vilnius 1855, 4 p. (antra laida 1860, išleista kun. Ant. Juzumavičiaus).
58. Istorija stebuklingo paveikslo Dievo Motinos Nuolatinės Pagelbos. Maldos prie Švenč. Panelės Marijos Nuolatinės Pagelbos ir šv. Alphonso, Petrapilis 1904, 23 p.
59. Iszganingi dūmojimai apie Sopulius Motinos Szwencziausios. Iszimta isz rasztu G. Alfonso Liguorijuszo), Vilnius 1863 (tikriau : Ragainė 1878), 110 p.
60. Iszguldymas Lioretaniszkos Litanijos pritaikytas prie Dievmaldystės Gegužio Mėnesio (vertė isz prancuziszko kun. J. Kaulakis), Shenandoah, Pa. 1899, 141 p.
61. *Ivinskis Laurynas* (Gegužės mėn. pamaldų knygelė ?).
62. *Jakas Povilas kun.* Magnificat. Konferencijos apie Mariją, Kaunas 1937, 199 p.
63. *Jasenauskas Adomas kun. M I C ,* Penkios Marijos psalmės ir Švč. P. Marijos Nepaliaujančios Pagalbos novena, Marijampolė.
64. *Jatulis Paulius kun.* Marijos Mėnuo, Adelaidė 1954, 48 p.
65. *Jurgaitis Povilas Marcijonas kun.* Šiluvos bažnyčia, 1906.
66. *(Juškytė Jadvyga),* Sveika Marija. Rymo katalikų maldų knyga, Vilnius 1906, 512 p.
67. *(Januševičius Povilas kun.),* Maldos Rytmetinės, Vakarinės ir Nekalto Šv. Marijos Panos Prasidėjimo adynos, Tilžė 1904, 32 p.
68. Karalienė Kankinių, novena Sopulingosios Motinos garbei, Chicago, 48 p.
69. *Karosas Antanas kun.* Trumpas pamokymas apie Nekaltąjį Prasidėjimą Švenčiausios Panelės iš priežasties 50 metų jubilėjaus apgarsinimo tos tiesos, Vilnius 1904, 40 p.
70. Karunka Szwęcziausios Maryos Pannos Szkaplernos, Vilnius 1847, 16 p.
71. Karunka Szkaplernos Szwencžiausios Pannos Maryos. Ta knigiala par storonie Baltazara Pakola Paniemunie, Vilnius 1860, 12 p.
72. *Katela Paulius kun.* Šiluvos Marijos Šventovės Istorija, Kretinga 1937, 62 p.

73. *Kaulakis J.* Paslapcziai gyvojo rožancziaus, Chicago 1900, 49 p.
74. *Kidykas Jonas S. J.* Marijos apsireiškimas Fatimoje, Philadelphia 1946, 112 p.
75. *Kontvydaitis,* Žemaičių Kalvarija. Žemaičių ir Lietuvos visokios tvirtybės šaltinis, Marijampolė 1928, 16 p.
76. *Kossakowski Georgius Fr. Ord. Praed.* Rožančius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldziausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaikscziojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto služijęciomis, Vilnius 1681, 126 p.
77. *Kudirka Jonas kun.* Stebuklingoji Motina, 1939.
78. *Kuselewskis S.* Pamokslaj apie sudą Diewo, pakūtą, dangų ir Nekaltą Prasidėjimą Szwencz. Panos Marijos, Tilžė 1887.
79. *Kuzmickis Jonas kun.* Marija mums kalba, Londonas 1954, 160 p.
80. *Kuzmickis Jonas kun.,* Fatima ir mes, Londonas 1955, 225 p.
81. Laiškai Karžygiams — IT Gegužės Mėnuo, Kaunas 1934, 168 p.
82. Laksztas Raszibu dėl Arcibroctwos szwencziausios ir nekaltas szirdies Marijos, Krokuva 1885, 16 p.
83. (*Leščinskis F., J. Antanavičius, M. Sederevičius),* Mėnuo Šv. Marijos Panos, Vilnius 1905, 157 p.
84. Lietuvių Tautos pasiaukojimas Nekalčiausiai Marijos Širdžiai, Brooklynas 1951, 16 p.
85. Litanija prie Motinos Dievo Neperstojančios Pagelbos, 1896 (?), 10 p.
86. Litanija prie Motinos Dievo neperstojančios pagalbos, Tilžė 1880, 15 p.
87. *Macavelli,* Naujasis mojinis Vainykelis (iš vok. kalbos vertė Jul. Kasperavičius), Tilžė 1902.
88. *Mainionis J. kun.* Giesmynas Maldaiviams Šildavos Marijos lankyti einantiems.
89. Malda pri Szwęcziausios Panos Maryos, Leipcigas 1858, 4 p.
90. Malda pri Szwęcziauses Maryos Panos częstochowiszkes, Leipcigas 1858, 4 p.
91. Malda pri Szwęcziauses Maryos Panos Szkaplieriaus szwęta, Leipcigas 1Ž58.
92. Malda. Švenčiausioji Panele (ant atminties 50-metinio Jubilėjaus apgarsinimo Panelės Švenčiausios Nekaltai Pradėtos), Tilžė 1903, 2 p.
93. Malda prie Panelės Szwencz. Karalienes Rožancziaus szw. Tilžė 1890, 2 p.
94. Malda pri Szwęcziauses Maryos Panos Szidlawiszkes, Leipcigas 1858, 4 p.
95. Maldelės Szw. Rožancziuas ir Litanija apie szw. Panelę, Vilnius 1878 (tikr. Tilžė 1900), 31 p.
96. Maldos pri Karalenies Szirdies Jėzaus, Varšuva 1857, 1 p.
97. Maldos prie Szwencz. Panos Marijos, Tilžė 1872, 8 p.
98. Maldelė. O Marija, Motina Dievo, 1896 (?), 2 p.
99. Maldelės su atlaidais prie Nekalčiausios Szirdies Marijos, Krokuva 1896 (?), 2 p.

100. *Margalis (kun. Šnapštys),* Gegužės Mėnuo, Tilžė 1921, 191 p.
101. Marijos Giesmė, Vilnius 1915, p.
102. Marijos Šventovė Šiluvoje, Šiluva 1932.
103. Menuo Szwencziausios Marijos Pannos. Ta knigele surasze lenkiszkam liežuwi K. Porokopas. . . Pirma karta dabar pasiliko iszdawadita ant lietuwiszko liežuwio dėl naudos wisu žemajcziu... Vilnius 1862 (tikr. Ragainė 1878), 264 p.
104. *Milžinas (kun. N. Švolgžlys),* Vilniaus Aušros Vartai, Marijampolė 1940.
105. *Musumeci Ottavio kan. dr.* Verkianti Dievo Motina Syrakuzuose (vertė M. Pulauskas MIC), Chicago 1957, 108 p.
106. *Muzzarelli Alph. P.* Naujas mojinis vainykelis nupintas isz trumpu apmislyjimu apie reikalingiausias krikszczioniszkame gyvenime tiesas, isz auku del Szw. Marijos su maldomis ant kiekwienos mojaus dienos (isz wokiszkos iszverte K. K. (kun. Julijonas Kasperavičius), Tilžė 1902.
107. *Naujalis Juozas,* Giesmė į Panelę Šv. vienam balsui su vargonais, Kaunas 1910.
1o8. Nekalto Prasidėjimo novena, 24 p.
109. Nekalto Prasidėjimo Švč. Panos Marijos Valandos, Marijampolė 1939/
110. Nepaliaujamosios Pagalbos Švč. Dievo Motinos litanija ir kitos maldos, Kaunas 1926, *8* p.
111. Nepaliaujamosios pagalbos Švenčiausioji Dievo Motina (novena), 1933, 16 p.
112. Nepertraukiamojo rožančiaus maldos Ryga 1910, 8 p.
113. Novena prie Dievo Motinos Nuolatines Pagalbos, 32 p.
114. Nowenas prie Jėzaus Kristaus, Szwencz. Marijos Panos ir kitu Szwentuju, Vilnius 1857, '9° P'
115. Pasiaukojimas Švč. Marijai, 1941, 6 p.
116. Patentas Rožancziaus S. su yszguldimu nekuriu losku yr atpusku nug Bažniczes szw. pazwalitu, Vilnius 1854.
117. Paweikslas Stebuklingos Szwencziausios Motynos Diewo Nepersto-janczios Pagelbos. Iszduotas per storone Aleksandro Bendyko Miestelieje Salantu, Varšuva 1906, 12 p.
118. Pawinastes Broctwos Rožancziaus Motinas SS. ir Atpuskay, 1780, 2 p.
119. Pawinastis brostwos rožancziaus szwęcziausio, Vilnius 1857, 1 p.
120. Pęki Psalmai ant wardo Marijos (Tilžė 1873), 8 p.
121. *Pernavas Petras M I C ,* Motina Meilingoji (maldaknygė), Marijampolė 1938.
122. *Petrauskas Antanas kun.* Sveika Marija (pagal kun. Stolzą), Seinai 1912, Chicago 1933, 200 p.
123. *Pietkiewicz Euseb.* Rožančius arba spasabas nobažnas atprowiniejima Rožančiaus święta Pannos Szwęciausies, yr Saldžiausi Warda Pona Jezusa, Vilnius 1717.
124. Pijaus XII malda Marijos metams, Putnam 1954, 6 p.
125. Pirmieji mėnesių šeštadieniai, Clarendon Hills 1952, 2 p.

126. Piusa dewintojo isz pariedima Wieszpaties Diewa Popiežiaus Tiewa Szwentojo gromata apasztaliszka kurioj nekalta Pannos Diewogimdytojos prasidiejima pripažinst usz dala tikieimo... Vilnius 1855, 19 p.
127. *Podkova Aleksandras,* Šilavos Bažnyčia, Vilniaus 1907.
128. *Pranaičių Julė,* Lourdes'o Švenčiausios Panelės Marijos mėnuo (pagal prancūzišką).
129. (*Pranaičiukė Julė),* Litanija Szvencziausios Panos Montligeono už duszias czyszcziuje apleistas, Chapelle-Montligeon 1903.
130. *Prunskis Juozas kun..* Aušros Vartai. Faktai, padavimai, maldos ir poezija apie garsiąją Vilniaus šventovę, Chicago 1949, 40 p.
131. *Prunskis Juozas kun. dr.* Motina Gailestingoji, Chicago 1957, 117 p.
132. *Ragauskas J. kun.* Lietuvos Karalienė, Marijampolė.
133. Rodikle prijemima ing brostwa blaiwistes po apiekos szw. Marijos Panos Gramnicziu nug tewo s. Pijusa IX istatitos, Vilnius 1862, 12 p.
134. Rožanczius amžinas ir Stacijos arba Kelei Kryžiaus, Vilniaus 1860.
135. Rožančius kalbamas Seinų Vyskupijoje ir Litanija Š.Š.Širdies Jėzaus, Tilžė 1901, 8 p.
136. Rožančius Švenčiausios Marijos Panos, Bitėnai 1902, 36 p.
137. *Smolikowski's Povylas,* Marijos Mėnuo (lietuviškai iszgulde C.N.S. B.P.A.V.) ; Vilnius 1900.
138. *Soleckis L.* Iszguldimas Litanios Loretanskos. Paraszyta su 31 dumojimu ir wisokiejs nusidawimais ant kožnos dienos mėnio Giegužes, Vilnius 1863 (tikr. Karaliaučius 1876), 164 p.
139. Sopulej Motynos Diewo pagal Alphonsa Liguri, Tilžė 1881.
140. Stebuklingas Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas, 1940, 16 p.
141. Sveika Karaliene (iš šv. Alfonso Liguorio knygų « Le glorie di Maria » vertė J. B. Seinai 1912.
142. *Šauklys Viktoras M I C ,* Aušros Vartai, Marijampolė 1940, 16 p.
143. *Šauklys Viktoras kun. M I C ,* Mažoji Evangelija (rožinis), Marijampolė 1937, 16 p.
144. *Šeškevyčius V. kun.* Štai Viešpaties tarnaitė! Skaitymai gegužės mėnesiui, Seinai 1914, 99 p.
145. Šiluva Dievo Motinos šventovė (albumėlis su įžanga : Šiluvos istorijos bruožai), Kaunas.
146. Švenč. Marijos Panos užtarymas, (iš lenkiško vertė kun. J. D-lis), Kaunas 1906, 48 p.
147. Szkaplierius Szwencziausios Pannos Marijos, Vilnius 1859.
148. Szlowinimas szwen. Panos Marijos par menesius mojau arba geguži, lapkriti ir kožname lajke, Vilnius 1863 (tikr. 1887), 288 p.
149. Szw. Panna Maria, be grieko pradėta, melskis už mus, Ragainė 1879 (?). 2 p.
150. Švenč. Panos Marijos Litanija, Vilniaus 1915, 65 p.
151. Švč. P. Marijos Rožančius, Marijampolė 1933.
152. Šventasis Rožančius, Odesa 1915, 31 p.

153. *Tamulevičius Juozas* (*Dionyzas Dovydaitis),* Pasilecawojimas Broctwos Panos Svencz. 1860.
154. *Tyruolis A. (A. Šešplaukis),* Marijos Žiedai. Poezijos antologija, Kaunas 1932 *(?)* c
3:55. *Tyruolis A.* Aušros Žvaigždė. Marijos poezijos antalogija, Roma 1954, 110 p.
156. *Totoraitis Jonas kun. M I C,* Lietuvos Jeruzalė, Marijampolė 1937, 16 p.
157. *Totoraitis Jonas kun. M I C,* Žemaičių Kalvarija, Marijampolė 1937, 75 p.
158. Trumpa Novena prie Paneles Szw. Neperstojanczios pagelbos, 1896, 4 p.
159. Trumpas apsakymas apie apsireiszkima Szwencziausios Panos Marijos Lourde, Krokuva 1867, 112 p. (Su žina a. a. kun. F. Gondkaus atspausta Karaliaucziuje kasztu wieno žmogaus isz Lietuwos).
160. Trumpas Psalmas ant Szlowes Paneles Szwencziawses, Vilnius 1863 (tikr. Klaipėda 1881), 308 p.
161. *Vaitukaitis Pranas J. kun.* Marijos Motinystės garbė ir motinos reikšmė šeimoje, Chicago 1934.
162. (*Valančius Motiejus vysk.),* Giwenimas Szwencziauses Marios Panos, Vilnius 1855 (faktinai parašyta 1870, pirmą kartą atsp. Tilžėje 1874). Autorius sakosi gavęs knygą zokoniko Marios : « pataisiau ne didę knygelę. Iszspausti dalejdu. Warniusi 1854 metusi Kowa 6 dienoj. M. Wolonczauskis ».
163. *Veblaitis Petras kun.* Šiluvos bažnyčia ir jos infulatai, Kaunas 1940, 42 p.
164. *Wojciechowicze T.* Giesme Apie S. S. Marija Panna Motina Diewa (rankraštis: «Mažam mieste Nazarete 1868»).
165. *Zajančkauskas K. kun.* Marija ir mūsų tauta, Marijampolė.
166. *Žadeikis Pranciškus kun.* Gegužės Mėnuo (pagal vokiškuosius rašytojus), Kaunas 1914, 176 p.
167. *Žalia Rūta (kan. Sabaliauskas),* Štai tavo Motyna. Skaitymai Gegužės mėnesiui ir Ražančiaus paslaptįs Spalių mėnesiui, Seinai 1911.
168. Žine apei parkielima S. namelio Loretansko Szw. Marijos Pannos, Krokuva 1887.
169. *Žiūraitis Tomas P. O.* Nevystančios rožės, Stuttgart 1948, 88 p.
170. *Žitkus K.* Sveika Marija, Žinija, 1937, 144 p.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abramavičius Jurgis 278.
Adamkavičius Jonas 117.
Adamowicz A.F. 266.
Aichinger 187.
Akelaitis Mikalojus 65, 195.
Alandus 332.
Alanus Bretonietis 116.
Alanus de Rupe 96, 162.
Albani kard. 256.
Albertas misininkas 378.
Albertinelli Mariotto 342.
Albrechtas hercog. 15, 16, 20, 344.
Alekna Antanas 14, 108.
Alekna Sudimantaitis 312.
Aleknavičiūtė Darata 312.
Aleknavičiūtė Ona 312.
Aleksandras D.L.K. 50, 52, 72, 104. 219, 248, 272, 286, 323, 328, 334,
Aleksandras IV pop. 96.
Aleksandras VI pop. 52, 149.
Aleksandras VII pop. 121, 337, 339, 342-
Aleksandras VIII pop. 319.
Aleksiejus caras 323.
Alfonsas X Ispanijos karai. 60.
Algirdas D.L.K. 244, 291, 306, 315, 322, 402.
Alseika Albinas 364.
Alšėniškis Povilas vysk. 70, 278, 307, 328.
Altomonte Martynas 318.
Ancuta Motiejus vysk. 257.
Andriejus Kretos vysk. 230.
Andriolli M.E. 335.
Andronikas imperatorius 59.
Andruševičius Jonas 307.
Andruška Benediktas 185, 198.
Andziulis Pijus 340.
Angelico žiūr. Fra Angelico
Antanavičius Juozas 159, 409.
Apanowicz Lukas 289.
Apšega Danielius 383.
Augustaitis Pranciškus 206, 394, 400, 401.
Augustaitytė Vaičiūnienė Juozė 299.
Augustas žiūr. Zigmantas Augustas ir Fridrichas Augustas
Ausėnas Kazimieras 342.

Babinauskis Matas 56, 218.
Balcer 289.
Baliński Mykolas 107, 263, 266, 284, 331.
Baracevičius Skirsnemunės kleb. 90.
Barącz Sadok 269, 333, 364, 400.
Baranauskas Antanas vysk. 62, 77, 93, 175, 185, 187, 192, 195ss, 359.
Bardowski Mikalojus 37,
Baronas Boleslovas 378. 380.
Baronius M. 309.
Baruch Max 408.
Barvičaitė Petronėlė 381.
Basanavičius Jonas 208, 213.
Batiuškov 333.
Batoras Steponas 69, 74, 104, 272, 301, 347.
Batowski Z. 398.
Bazilijus II imp. 243.
Beinartas Stanislovas 403, 405.
Beissel St. 34, 170, 265.
Belarminas Robertas šv. 201.
Belling J. 299.
Benediktas XIII pop. 38.
Benediktas XIV pop. 39. 79. 83, 96, 101, 127, 259, 315, 373.
Benediktas XV pop. 167, 335.
Berentas Simanas 180.
Bernardinas de Bustis 199.
Bialonis Domininkas 391.
Bialozarai 21, 22.
Bialozaras kan. 146.
Bialozaras Gabrielis 336.
Bialozaras Jurgis vysk. 275, 285.
Bialozaras Karolis 336.
Bialozaras Kristupas 121, 328, 336.
Bychowiec 307.
Bielińska Helena 332.
Biezais H. 18, 33.

Biežanovskis Fabijonas 321.
Bilevičienė Staveckaitė 382.
Bilevičius Stanka Mikalojus 342, 345, 353.
Biliūnas Jonas 51.
Birutavičius Pranciškus 272.
Birutė 409.
Biržiška Mykolas 196, 198.
Biržiška Vaclovas 65, 66, 77, 107, 170, 183, 195-6, 198.
Bishop E. 58.
Bizauskas Pranciškus 108, 109, 364.
Blaškauskas Mikalojus 375.
Blažys A. 362, 365.
Block 114.
Bobola Andriejus šv. 102.
Bolognetti Albertas 73.
Bona žiūr. Sforza Bona
Bonifacas VIII pop. 111.
Bonifacas IX pop. 44.
Bortkevičius Juozapas 342.
Botticelli Sandro 234.
Bourassé 34.
Bradūnas Kazys 299.
Brazdžionis Bernardas 299.
Brazys Teodoras 185.
Bražyc Juozapatas 271.
Brensztejn Mykolas 108, 208, 213.
Bridgett 58.
Briedis Albinas 299.
Brightman 169.
Brizgys Vincentas vysk. 33, 152, 343, 364.
Brzostovskis Jonas 114.
Brzostovskis Kiprijonas 114.
Brzostovskis Konstantinas Kazimieras vysk. 57, 121, 157, 202, 238, 255, 257, 282, 319, 321, 330, 331.
Būčys A. 65.
Būčys Pranas Petras vysk. 33, 65, 152, 409.
Bujalskis A. Bonaventūra 285, 331.
Bukota J. Tadas 107, 263, 264, 266, 354, 355.
Burba Martynas 51, 106.
Busevičius Kristupas 373.
Buszyriski Ign. 364, 365, 377.
Butkevičius Bonaventūra 61, 64, 203.
Butkevičius Domininkas 379.
Butkevičius Pranciškus 65.
Butlerienė Pranciška 125, 203.
Butleris Mykolas 126.
Butrymowicz Szymon 331.
Bzovius 109.

Campo Kristupas 77, 86.
Cecilija Renata 120.
Chaleckis Dimitras 24.
Chaleckis Kristupas 285.
Chelkauskis pastorius 353.
Chlopicki E. 331.
Chodzko Ignas 271, 330.
Chodzko Leonardas 271.
Chomičius Teodoras 122.
Chominskyj gubernatorius 92.
Chovanskyj 313.
Chrapovickis Jonas Antanas 388, 389.
Chrzonavičius Kazimieras 56.
Cidzikas Grigalius 283.
Ciechovius 33.
Cimabue 234.
Ciołek Ezazmas 52.
Cirtautas Gasparas vysk, 369, 378.
Ciševskis Hilaras 271.
Civinskas Antanas 65.
Civinskis Jonas 386.
Corona Markus 307.
Cudzievskis 362.
Czarzasty Mikalojus 331.

Čechavičius 249.
Čerkeliauskas J. 365.
Černiauskas Jonas 375.
Česaitis Ignas 109.
Čiževskis Ignotas vysk. 203.
Čižiūnas Vaclovas 364.

Daccio 234.
Dambrauskas Aleksandras 61, 63, 65, 185.
Dambrauskas Kristupas 121.
Dambrauskas pranciškonas 385.
Danilevičius Romualdas 407.
Daubarienė Giedraitytė M. 124.
Daugėla Zaviša Jonas vysk. 328.
Daugėla domininkonas 374.
Daujotas Jokūbas Jurgis 117.
Daujotas P. 170, 362.
Daukša Mikalojus 33, 157, 158, 161, 164, 167, 180.
Dausend H. 52, 53.
De Bruyne L. 144.
Debuchy P. 205.
Decencijus vysk. 50.
Degutis Jokūbas 366.
De La Motraye D.A.D. 364.
Del Bene 338.

Dembinskis Joakimas 124.
Denifle H.S. 65.
Denzinger H. 266.
Deotyma (Łuszczewska Jadvyga) 296.
Dergvilis Dovydas 350.
De Roskovany A. 205.
De Sadis Cusani Morkus 78.
Diederich 299.
Dymša 119.
Dionisi A. 60.
Dirda Benediktas 363.
Dirda Marcelius 363.
Dysmovičius F. 304.
Długosz Jonas 113, 169.
Dogelis Motiejus 121.
Dogelis Povilas 107.
Dolabella 288, 289.
Dolmatas Izajkovskis Jonas Dominin-
kas 328.
Domanevskis Jonas vysk. 22.
Dominicanus A. 109.
Donatello 234.
Dotkącz J.P. 331.
Dovydaitis Silvestras Juozapas 91.
Drabišienė Rožė 381.
Drabišis Adomas 381.
Drews J. 268. 302.
Dryackis Fulgencijus 301.
Dubovičius Ignas 118, 292.
Dugosz 289.
Dukalskis Mykolas 278.
Dulevičius Radviliškio kleb. 364.
Dulskytė Justina Sofija 394.
Dunin Rajeckis 114.
Duns Scotus Jonas 200.
Düreris 96, 234.
Durskis Stanislovas 367.
Dvaranauskaitė Judita 129.
Dzieszkowski D. 109.

Eccard J. 27.
Eismantaitė Ona 328.
Elena D.L.K. Aleksandro žmona 248,
323.
Eleonora karal. Myk. Višniaveckio
žmona 84.
Elgers Juris 181.
Elzbieta Habsburgaitė 69, 74.
Emanuelis Komnenas imp. 46.
Erazmas Roterdam. 155.
Erdvilas Žem. Kng. 391.
Estreicher K.J.T. 34, 198, 201, 205.
Eudoksija II imp. 230.
Eugenijus II pop. 232.
Eugenijus IV pop. 44, 133.

Felinskis Z. arkiv. 64.
Fenickis (Phoenicius) Pran. Stan. 202.
Ferdinandas II imp. 252.
Ferdinandas III imp. 145.
Ferdinando della Croce 338.
Fiera V. Mikalojus 348, 350.
Fijałek J. 33, 35.
Fijałkowski Ant. arkiv. 249, 250.
Fra Angelico 398.
Franckevičius Kazimieras 117, 217.
Franckevičius Radziminskis Mikai. 391.
Fredo Ludovico 338.
Fregidiano di Lucca 317.
Fretendas 271.
Fridrich Alojzy 108, 144, 266, 269,
330, 331. 332, 333. 364. 365, 377,
380, 386, 408.
Fridrichas III imp. 96.
Fridrichas Augustas II 259, 392.
Fridrichas Augustas III 121.
Fries W. 401.
Frysleben J. 160.

Gailevičius B. 184.
Galaunė Paulius 212, 213.
Gall S. 66, 106.
Gaili Giovanni Maria 317.
Gansiauskis hetmonas 146.
Garbatsky Kononevičius J. 88.
Gaulovickis Jonas 387.
Gecevičius Antanas 369.
Gečys Kazimieras 197.
Gedgaudas Petras 325, 343, 347, 352,
357- 358.
Gediminas D.L.K. 72, 163, 297.
Gedkantas Tomas 20, 178.
Geišas Merkelis vysk. 22.
Geišas Stanislovas 51, 106.
Gendrėnas J. 365, 382.
Gerullis Jurgis 19, 33, 144, 364.
Gidžiūnas Viktoras 228, 332.
Giedraičiai 75, 114, 123.
Giedraitytė M. žiur. Daubarienė.
Giedraitis Juozapas Arnulfas vysk. 238,
342.
Giedraitis Martynas 114.
Giedraitis Merkelis vysk. 16, 21, 22,
29, 32, 75, 84, 98, 134, 135, 160, 347.
Giedraitis Mykolas pal. 112, 114.
Giedraitis Simanas vysk. 355.

Giedraitis Steponas vysk. 58, 114, 142, 255, 260, 263, 264, 266, 360, 366.
Gieysztor Jokūbas 144.
Giniatas J. 368.
Gižycki J.M. žiūr. Wolyniak
Glaubičius Kristupas 304.
Glebavičius Jurgis 87.
Gluchovskis Tadas 370.
Gnoinskis Justinas 405.
Golaševskis Jonas Klem. vysk. 391.
Golubiev 108.
Gomulevski Petras 64.
Gondek Feliksas 409.
Gorce M. 109.
Gorzykowski Ksaveras 292.
Gosievskis Matas žiūr. Korvin Gosievskis
Goštautai 40, 84.
Goštautas Jurgis 270.
Goštautas Martynas 81.
Goštautas Petras 306, 308, 315.
Goštautas Trakų vaivada 291.
Gounod 187.
Grabauskas 282.
Gracijonas imp. 38.
Greuze 213.
Grevois M.A. 53.
Grigalius I Didysis 155.
Grigalius II pop. 232.
Grigalius III pop. 253.
Grigalius V pop. 247.
Grigalius VIII pop. 96.
Grigalius IX pop. 38, 159.
Grigalius XIII pop. 73, 101, 157.
Grigalius XV pop. 203.
Grigalius XVI pop. 98.
Grimm 174.
Grinius Jonas 333.
Grinkevičius 354.
Gracijus V. Saliamonas 349.
Grudzinskis Jurgis 394, 396.
Grumel V. 65.
Gruževskis B. 34.
Gruževskis Jonas 181, 182, 183.
Grzybowski 309.
Gucevičius Stuoka Laurynas 122, 225.
Gudaitė Barbora 383.
Guericke 34.
Guido da Siena 234.
Gumowski Wł. 401.
Gumppenberg G. 108, 266, 267, 268, 302, 313, 324, 328, 331, 332, 333, 387, 400.
Gustaitis Motiejus 299.

Hadrijonas I pop. 232.
Haginow S. 75.
Haydn 187.
Harasimas Trofimas 405.
Harun ar Rašidas 140.
Hélyot H. 130.
Henrikas III Prancūzų karai. 81.
Hermanas Contractus 159.
Hilaras karmelitas 288.
Hilarijonas karmelitas 288, 294, 295, 296, 297.
Hlebickis Jurgis 121.
Hofmanas 360.
Hohenberg žiūr. Altomonte.
Holovčinskis 24.
Holubka Jonas 436, 437.
Holweck F.G. 47, 53.
Honorijus III pop. 116.
Hoppenas 320.
Horainis Aleksandras vysk. 139, 257, 259, 330.
Horainis Mikalojus vysk. 330.
Horodyskiai 304.
Husas Jonas 232.

Iglavskis Elijas 369, 370. -
Inocentas I pop. 50.
Inocentas III pop. 11, 220.
Inocentas IV pop. 116.
Inocentas V pop. 96.
Inocentas X pop. 87, 121.
Inocentas XI pop. 94, 200, 246.
Inocentas XII pop. 124.
Inocentas XIII pop. 87, 124, 247, 392.
Ivinskis Laurynas 195.
Ivinskis Zenonas 7, 16, 33, 153, 198, 222, 228, 265.
Izajkovskaitė Elzbieta 328.
Izajkovskis Jonas Domininkas žiūr. Dolmatas
Izajkovskis Pranciškus vysk. 272.

Yla Stasys 170, 332, 343, 365, 377.

Jablonskis K. 33, 228.
Jacynienė žiūr. Kairiūkštytė
Jager W. 70, 107.
Jaknavičius Jonas 76, 77, 78, 107, 183.
Jakštas žiūr. Dambrauskas Aleksandras

Jakštavičius Simanas 115.
Jałbrzykowski Romualdas 255, 264.
Jan z Śliwin žiūr. Kirkoras.
Jankowski Česlovas 330, 331, 333.
Janutavičius Gaurės kleb. 90.
Jaricot Paulina Marija 98.
Jarulaitis Vincentas 367, 368.
Jasinskiai 225.
Javloševskis Kazimieras 302.
Jeronimas iš Forli (Paolucci) 254.
Jevlevas Teodoras 324.
Jocher A. Benediktas 269, 371, 377.
Jodkowski J. 331.
Jogaila D. L. K. 9,10, 69, 101, 112, 113, 155, 156. 217, 218, 219, 220ss, 300, 405, 407.
Jokūbas iš Przyworo 112.
Jokūbas (Iacopone) iš Todi 187.
Jokūbauskis Feliksas 381, 382.
Jomantas Augustinas 20.
Jonas iš Liet. kunigaikščių vysk. 386,
Jonas II Komnenas imp. 280.
Jonas III Maskvos kunigaikšt. 284, 323.
Jonas IV Portugal, karalius 145.
Jonas Kazimieras 84, 147, 148, 273, 286, 292, 301, 303, 326, 370, 399.
Jordanas Saksonietis 159.
Juciewicz A. Liudvikas 364.
Judickis Valentinas 282.
Julijona Algirdo žmona 322.
Julius II pop. m.
Jungferis Viktoras 109.
Juras Pranciškus 7.
Jurevičius Antanas 382.
Jurgaitis Pov. Marcijonas 356, 365.
Jurgevičius Andrius 241.
Jurgilas Vincentas 391.
Jurkus Paulius 377.
Juodkevičius Kazimieras 119.
Justinijonas I imp. 43, 231.
Jutkevičius Abraomas 354.
Juvenalis Jeruzalės patriarch. 43.
Juzumas Tadas 193.

Kačanauskas Algirdas 335.
Kairiūkštytė Jacynienė H. 341, 364.
Kaleckis Kristupas 272.
Kalikstas III pop. 157.
Kalinauskas Juozas 306.
Kalvinas Jonas 27, 34, 232.
Kamarauskas Antanas 115.
Kamarauskas Pranciškus 115.
Kaminskas 69.
Kaminskas Liudvikas 402.
Kanizijus 201.
Kantak Kamil 33, 34, 53, 107, 108, 109, 197, 206.
Karęga Ksaveras 299.
Karevičius Pranciškus arkiv. 79.
Karolis Didysis 140.
Karolis V imp. 96.
Karolis IX Prancūzų karai. 252.
Karolis X Gustavas 146, 150.
Karolis XII Švedų karai. 282, 389.
Karolis karmelitas 292.
Karosas Antanas vysk. 130.
Karpavičius Mykolas vysk. 238.
Karpis Juozapatas vysk. 371.
Karpis storasta 367.
Karuža Petras 299.
Kasakauskis Jurgis 164, 185, 186, 192, 192.
Kasakauskis Juoz. Kazimieras vysk. 126.
Kasprzykiewicz F. 299.
Kašyla žiūr. Kosillo.
Kašuba 393.
Katarskis Benediktas 347.
Katauskas Stanislovas 275.
Katavičius Aleksandras vysk. 324.
Katavičius Eustachijus vysk. 282.
Katela Paulius 346, 354, 357, 360, 364.
Katkevičius Jonas Karolis 30, 87, 304, 366.
Kattenbring F. 331.
Kaupaitė Kazimiera Marija 128, 129.
Kaupas Antanas 128.
Kaveckas Konradas 377.
Kazakaitis Mykolas 365.
Kazakevičius Smolka Kazimieras vysk. 22, 347. 349- 350, 352, 353, 354, 357, 360, 362.
Kazimieras Didysis 69.
Kazimieras D.L.K. 69, 113, 326.
Kazimieras šventasis 29, 30, 31, 39, 40, 69, 102, 104, 113, 114, 128, 129, 137, 138, 151, 152, 181, 185, 228, 281, 318.
Kazlauskas Adomas 392.
Kazlauskis Simanas vysk. 174.
Keidraitis Malecijus 88.
Kerbedis Stanislovas 122.
Kervelis Jurbarko kleb. 90.
Kęsgaila Mikalojus 344.
Kęsgailaitė Barbora, 344.

Kęsgailos 225.
Ketleris Gotardas 387.
Kybartas Augustinas 91.
Kieffer G. 52.
Kirkonas Petras 316.
Kirkoras Adomas Honorijus 310, 324, 332, 339.
Kirsch W. 109. 170.
Kiršenšteinaitė Elzbieta 367.
Kiszka L. 330.
Kiška Mikalojus 285, 352.
Kiška Petras 285.
Kiška Stanislovas vysk, 22, 346, 352, 372.
Kiškos 22.
Kłapkowski Wl. 401.
Kleinschmidt B. 107.
Kleintjens J. 33, 198.
Klemensas VII pop. 94.
Klemensas VIII pop. 82, 98, 328, 387.
Klemensas IX pop. 96, 121.
Klemensas X pop. 84, 137, 138.
Klemensas XI pop. 43, 45, 256.
Klemensas XII pop. 87, 259, 315.
Klemensas XIII pop. 331.
Klemensas XIV pop. 127, 294.
Klimavičius Kazimieras 260.
Klöden 34.
Klosas J. 242, 266, 283, 289, 331.
Kludzinskis Vaitiekus 117.
Klungevičius Andr. Benediktas vysk. 151, 184.
Kmitas žiūr. Urbanavičius Kazimieras
Kochanovas 309.
Kochas (Kočanas) Kristupas 56, 353.
Kochowski W. 170.
Kocielas Kaz. Mykolas 271.
Kojalavičius Vijūkas Vaitiekus 10, 19, 33, 69, 241, 244, 267, 268, 294, 302, 304, 307. 309. 313. 324. 328, 331. 337. 366, 376, 377. 387. 400.
Kojalavičienė 337.
Kolb 65.
Končius Ignas 207, 213.
Kondakov N.P. 266.
Kondratavičius L. 296, 331.
Kononevičius J. žiūr. Garbatsky
Konstancija karalienė 228, 281.
Konstantinas Monomachas imp. 231.
Konstantinas Kopronimas imp. 231, 232.
Kontautas 114.
Korsakas 271.
Korsakas Jonas 270.
Korsakas Juozapas 329.
Korvin Gosievskis Motiejus 320, 321.
Korvin Gosievskis Vincentas 321.
Korzun A. 74.
Koscia Adomas vysk. 263, 342.
Koscialkovskis Mikalojus 114.
Kosciuška Adomas 272, 320.
Kosievskis Pranciškus 396.
Kosillo 392.
Košutis Ign. Samuelis 369.
Kotavičius Andrius 119.
Kotłubaj E. 400.
Kozlovskis Mikalojus 156.
Krasauskas Jeron. Zigmantas 339.
Krasauskas Rapolas 7.
Kraščinski Lukas 289.
Krasinskis Adomas Stanislovas vysk. 123.
Kraszewski J. Ignas 279, 296, 303, 332, 333.
Kreptavičius Adomas 326.
Kreptavičius Jurgis 319, 326.
Krišpinas Jeronimas vysk. 98, 368
Krupiński J. 205.
Krzywicki 207-8, 213.
Kucharski K. 205.
Kučinskis Stanislovas 198-
Kudirka Vincas 158, 392.
Kuklinskis domininkonas 274.
Kulčickis Porfirijus 271.
Kuleszo Adomas 332.
Kulvietis Abraomas 20.
Kuncevičius Aloyzas 328.
Kuncevičius Juozapatas šv. 88.
Kurczewski Jonas 14, 33, 34, 52, 53, 58, 65, 70, 107, 108, 109, 144, 153, 169, 170, 197, 198, 205, 228, 266, 331, 332. 333. 400.
Kutrzeba Stan. 108.
Kužemba Petras 330.

Labanauskaitė Ona 131.
Lackis Alfonsas 402.
Lackis Jonas 402.
Lainez 201.
Lalomia P. 60.
Lanskoj 92.
Lapinskas 238.
Lasickis Jonas arkiv. 48.
Lascaris de Mailly Izabelė Eugenija 337.
Laškominas Kazimieras 362.

Laukaitis Juozas 185.
Lauksminas Zigmantas 181.
Laurynas karmelitas 295.
Laurinavičius Pošilskis Stanislovas 368.
Laus Bronislovas 270, 381.
Lavinskis Jokūbas 181.
Le Bachelet X. 108.
Ledesma 157, 158, 160, 164, 167.
Lehmann F. 299.
Lehner J.B. 52.
Lemercier 299.
Lenartavičius 296.
Leonardo da Vinci 251, 366.
Leonas Izaurikas imp. 231.
Leonas III pop. 136.
Leonas IV pop. 41, 231.
Leonas X pop. 48, 300.
Leonas XIII pop. 58, 96, 97, 159, 167, 335-
Leopoldas I imp. 200.
Leopoldas Toskanos kng. 240.
Leščinskis Stanislovas 326.
Leumens L. 169.
Leunis Jonas 100.
Liberijus pop. 45, 150.
Lideikis J. 61, 63.
Lidnic 21.
Limontas Domininkas 326.
Lipiński T. 331.
Lippi Filippo 234.
Litwinkiewicz (Lithuanides) W. 109, 170.
Liudvikas Gerasis Prancūzų karai. 232.
Liudvikas IX Prancūzų karai. 159.
Liudvikas XIII Prancūzų karai. 145.
Liudvikas Vengrų karai. 69, 243.
Liuteris Martynas 26, 27, 34, 160, 169; 232.
Lodziata Danielius 291.
Lopacinskis Jonas vysk. 127, 142, 351, 353. 359. 38.1 ■
Lubienskis arki v. 370.
Lubienskis Iren. Konstantinas vysk. 396.
Lubomirskis 394, 395.
Luca da Robbia 234.
Lukas dailininkas 288, 289.
Lukaševičius T. 299.
Łukaszewicz 331.
Lunkevičius Liudvikas 123.
Lunkiewicz B. 330.
Łuszczewska Jadvyga žiūr. Deotyma
Lvovičius 376.
Maciejovskis Bernardas arkiv. 238.
Maciejowski W. 197.
Mackevičiūtė 251.
Mafaitė Sofija 2,80.
Mayer C. 299.
Maironis 175, 185, 196, 198, 299, 356, 381, 386.
Maksimilijonas I imp. 96.
Malčinskis Amadeus 310.
Maliukevičius K. 282.
Manionis J. 365.
Mankevičius Stanislovas 280.
Mańkiewicz Szymon 331.
Mankovskis Kražių kleb. 127.
Manuelis II Paleologas imp. 222, 249, 280, 283.
Manvydas 272.
Marciejevskis Aug. Polikarpas vysk. 391.
Margalis 185.
Marija imperat. 252.
Martinaitis Jurgis 384.
Martynas V pop. 133.
Martynas III Žemaičių vysk. 219.
Masalskis Aleksandras 335.
Masalskis Felicijonas 398, 407.
Masalskis Ignotas vysk. 39, 124, 276.
Masalskis Stanislovas 394, 398.
Maslauskas Petras 387.
Mathew Teobaldas 90.
Matulaitis Jurgis arkiv. 126, 129, 402.
Matulaitis Kazimieras 130.
Matusas Jonas 108.
Mauricijus imp. 41.
Mauricijus karmelitas 293.
Mazuras J. 386.
Mažeika 369.
Mažvydas Martynas 15, 16, 20, 24, 27, 48, 175ss, 179, 180, 182, 188, 197, 198, 34.4.
Merli Giovanni, 338.
Meškauskas Anicetas 382.
Michelangelo 234.
Mickevičius Adomas 271, 296, 299.
Mickevičius Mykolas 260.
Mieškajevičius Zigmantas 398.
Migne 169.
Mikalojus I pop. 41.
Mikalojus I caras 373.
Mikeliūnas J. 278.
Mykolas Mekys imp. 232.
Mykolas Kujavų vysk. 300.
Miliauskas Eliziejus 77.

Milžinas žiūr. Švogžlys Nikodemas
Mindaugas karalius 9.
Minkiewicz Adomas 331.
Mioduszewski Mykolas 173. 197.
Mir J. 205.
Mirskis Sebastijonas 115.
Mitkevičiūtė žiūr. Vnučkienė Sofija
Misiurevičius Kristupas 390, 391.
Mlečka Jonas 352.
Młodzinowska Ona 3^7.
Moniuška 296.
Montrimas Abraomas 369.
Monsignano 130.
Motiejus Kražių kleb. 218.
Motiejus Vilniaus vysk. 44.
Motiejus Žemaičių vysk. n, 222.
Muraška Edvardas 113.
Muravjovas 93, 244, 291, 333, 335.
Murillo 64, 234, 253.
Muzzarelli A. 61.

Nabienė Darata 119.
Napoleonas 38, 305, 324, 339.
Narbutas Adomas 117.
Narbutas Kazimieras 121.
Narbutas Stanislovas 120.
Narbutas Teodoras 69, 107, 244, 291, 309, 331.
Narjauskas Jurgis 65.
Narkevičius Domininkas 336.
Narkevičius Jonas 386.
Naruševičius Aleksandras 255, 283.
Naruševičius Kristupas 352.
Naujalis Juozas 185.
Naujokas Jonas 128.
Nazimovas 92.
Nereziusz H. 272, 331.
Nestorijus 59.
Niūniavas Juozapas 369.
Norvilą J. 384.
Novickis Ignas 272.
Novosielskis Antanas 295.

Obolenskis 91.
Obst Jan 332.
Odinicas Ant. Eduardas 271.
Oginskienė kunigaikšt. 409.
Oginskienė Teresė 257.
Oginskis kunigaikšt. 367, 368.
Oginskis Andrius 321.
Oginskis Boguslavas 405.
Oginskis Marcijonas 278.
Oginskis Sim. Karolis 119.
Olauskaitė Stepone 407.
Oleknavičienė Ona žiūr. Parvaniūtė
Olšauskas Jonas 381.
Ona Zigmanto Vazos žmona 24.
Ona Jogailaitė 73, 74, 75, 98.
Ona Vytauto žmona 70.
Osiemblovskis 299.
Ostreika 310.
Ostrogiškis Konstantinas 322.

Pacai 29, 84, 113, 248.
Pacas Jonas 328.
Pacas Jonas Feliksas 304.
Pacas Kazimieras vysk. 246, 282, 353, 360.
Pacas Kristupas 293, 337, 338, 339, 342.
Pacas Mikalojus vysk. 75, 285, 310, 328.
Pacas Mykolas 293, 316.
Pacas Steponas 119, 292.
Pačiuipis Šiluvos kleb. 354.
Padolskis Vincentas vysk. 152.
Palestrina 187.
Pallavicini žiūr. Sforza
Palloni da Campa Michelangelo 338.
Palubinskas Hilaras 293.
Palubinskas Leonas 370.
Pancierzynskis Karolis vysk. 257.
Papčinskis Stanislovas 124.
Papebroch Danielius 115.
Paprockis Pranciškus 366.
Parčevskis Petras vysk. 56, 146, 147, 239, 350, 353, 362, 369. 370.
Parvaniūtė Oleknavičienė Ona 368.
Pascucci F. 107.
Paškevičius Jokūbas 181, 183.
Paulius III pop. 78.
Paulius V pop. 78, 120, 200, 203.
Paustricijus Mikalojus 375.
Pažameckis kun. 62, 63.
Pecula Tarkvinijus 17, 21.
Penkaševskis kun. 336.
Penkauskas Pranciškus 228.
Perosi 187.
Perty (Peretti) P. 300, 317.
Petkevičius (Petkūnas) Jurgis vysk. 22, 248.
Petras Venerabilis 193.
Petrauskas J.O. 285.
Petravičius Lukas 319.
Piadzevičius Konstantinas 283.
Pieciukevičius Mykolas 257.

Piesliakas Aleksandras 271.
Piesliakas Jonas 271.
Piesliakas Mikalojus 271.
Pijus II pop. 46, 116.
Pijus V šv. pop. 44, 45, 46, 47, 50, 55, 94, 155, 162, 200, 252, 300.
Pijus VI pop. 39, 40, 87, 124, 254, 255, 260, 354, 359, 370, 399, 404.
Pijus VII pop. 61, 96, 167, 240, 254, 284, 391.
Pijus IX pop. 61, 90, 91, 92, 168, 254.
Pijus X šv. pop. 38, 45, 79, 96, 126.
Pijus XI pop. 46, 126, 255.
Pijus XII pop. 46, 58, 167, 254.
Pilypas II Ispanijos karai. 252.
Pilypas III Ispanijos karai. 85, 203.
Pilsudskis Juozas 265.
Pilsudskis Kazimieras 56, 369, 370.
Plateris grafas, 403.
Plateris Teofilius 324.
Platerytė Strutinskienė Rožė 394.
Pociejūtė Karolė 328[1].
Pacius S. 185.
Podbereskis Jonas Samsonas 113, 114.
Podbipentos 310.
Podčačinskis architekt. 302.
Podgaiskis dailin. 354.
Podkava Aleksandras 365.
Podkora 289.
Poelman de Pape 108.
Polujanskis A. 400, 401.
Pomorski J. 106.
Poniatovskis žiūr. Stanislovas Augustas.
Pontus de la Gardie 146, 149.
Poplavskis Mykolas 271.
Porębowicz Lukas 289.
Pošakovskis Jonas 257.
Pošilskis žiūr. Laurinavičius Stan.
Potockis grafas 370.
Potockis Teodoras vysk. 272-3.
Povilaitienė Paulina 381.
Povilas Alšėniškis žiūr. Alšėniškis
Pranaičių Julė 409.
Pranciškus T. žiūr. Bizauskas Pran.
Prapuolenis Kazimieras 19.
Prialgauskis Kazimieras 192-3.
Pronevičius Al. žiūr. Zalamajus
Proniewska (Praniauskaitė) Karolina 377.
Protasevičius Valerijonas vysk. 21, 300.
Prunskis Juozas 332.
Pruszcz P.J. 400.
Przyłuski Baltr. Stanislovas 332.
Przyłuski P. 366.
Przyałgowski W. 286.
Pstrochonskis vysk. 87.
Pugačevskis Petras 375.
Pukienis Adomas 388.
Pukys Povilas 368.
Purickis Juozas 19, 33.
Putini Pietro 338.
Putkameris 354.
Puzinas Jonas kan. 257.
Puzinienė 115.

Racevičius Eržvilko kleb. 90.
Radvila Albertas 387.
Radvila Albrechtas Stanislovas 30, 87, 274, 278, 328.
Radvila Boguslavas 271.
Radvila Jonušas 22, 146, 150.
Radvila Jurgis kard. 75.
Radvila Jurgis 270.
Radvila Kristupas II 352, 366.
Radvila Karolis Pilypas 117.
Radvila Mikalojus (Našlaitėlis) 31, 75.
Radvila Mikalojus (Rudasis) 241, 391.
Radvila Mikalojus 116.
Radvila Stanislovas (Pamaldusis) 30, 81.
Radvila Zigm. Karolis 48, 82.
Radvilos 24, 114, 245, 278.
Radvilaitė Barbora 70, 74, 290, 291, 312.
Radvilaitė Karolina 328.
Radvilaitė Ona 387.
Radvilaitė Teofilė 324.
Radvilaitis Mikalojus 50.
Radziminskis Mikalojus žiūr. Franckevičius
Račkauskas Jeronimas 193.
Rafaelis 234.
Ragažinskas (Ragaišis) 375, 377.
Raila 337.
Rajeckis žiūr. Dunin Rajeckis.
Ramoška 335.
Rapailionis Stanislovas 20.
Rapolas iš Proszowic 16, 72, 73.
Reitelaitis Jonas 401.
Rėklaitis Povilas 107.
Rheinberg 187.
Rhoti žiūr. Ursio Rhoti J.
Rembrandtas 235.
Rewolinski T. 299.

Riškevičius Metelių kleb. 390.
Rocci L. 109.
Rodkiewicz S. 130, 259.
Rodoszewski vysk. 247.
Rodūnionis Aleksandras 20, 136.
Roizijus (Ruiz de Moros) 300.
Rolewicz M.J. 287, 331, 332, 333.
Rolicz St. 73.
Romualdas domininkonas 375.
Roppas Eduardas vysk. 310.
Roschini G.M. 53, 65, 108, 130, 152, 169, 198, 228.
Rosolecki Luk. 332.
Rossi Pietro 338.
Rossini 187.
Rostowski St. 19, 33, 109, 137, 144, 198, 206, 332.
Rousseau Anton 175.
Rubensas 212, 341.
Rusieckis Kanutas 225, 294.
Rutkowski J. 289, 290.
Rutskis metrop. 292.

Sabaliauskas Adolfas 66, 185, 299.
Sadkiewiczówna Kat. 332.
Sakalauskas Vladas 385.
Sakalauskas Ksaveras 299.
Sakalauskas Pranas 326, 333.
Samboreckaitė Darata 345.
Sanacijus Reimso vysk. 37.
Sanguškos 324.
Sapiega Aleksandras vysk. 138, 150, 247, 281, 282, 285, 298, 315, 316, 330, 353. 354-
Sapiega Andriejus vaivada 313.
Sapiega Jon. Fridrichas 247, 259, 315.
Sapiega Kazimieras hetm. 245, 246, 247, 275, 300, 320.
Sapiega Leonas kancl. 75, 255, 283, 312, 313.
Sapiega Mikalojus 247, 394.
Sapiega Povilas 314, 369.
Sapiegienė Ona 394.
Sapiegos 22, 29, 84, 121, 246, 247, 258, 315-
Sarbievskis Mot. Kazimieras 301, 331.
Sasnauskas Česlovas 197.
Sassoferrato 235.
Strutinskienė žiūr. Platerytė Rožė.
Sauer J. 107, 265.
Savickis Aleksandras 256, 257.
Savičius 259.
Sawicki J. 197.
Scherer H. 268.
Schiele F.M. 144.
Schoenke J. 184, 193.
Schrotteris 95.
Scipio del Campo Jonas 122.
Scipione de Ricci 240.
Sebastijonaitis Sam. Kazimieras 391.
Sederevičius Martynas 409.
Seghersas Danielius 341, 342.
Seidl Wolfgang 60.
Seledčikas Jurgis 323, 324.
Semkowicz Wł. 53, 266.
Senkus Kazimieras 7, 170, 176, 197.
Senkus Vincentas 126.
Sergijus I pop. 41.
Seuse Henrikas 60.
Sforza Bona 24, 218, 285, 400.
Sforza Pallavicini Aleksandras 254.
Shanagan vysk. 128, 129.
Siecickis Daumantas Jonas Krizost. 402.
Sieczka Tad. 286, 298, 331, 332.
Siedlecki J. 65, 169, 198.
Siemaška vysk. 244, 291.
Sienickis Liudvikas 123.
Siernauskis kun. 353.
Sikstas III pop. 45.
Sikstas IV pop. 43, 44, 96, 116, 201.
Sikstas V pop. 44, 46, 74, 86, 167.
Simonas Magas 50.
Sirietis L. 184.
Syrokomlė žiūr. Kondratavičius L.
Sittig E. 169, 170.
Skarga Petras 41, 52, 101, 102, 281, 301.
Skickis Liudvikas 404.
Skirmuntas Joakimas vysk. 98, 360.
Skorulskienė Barbora, 328.
Skorupskis Mykolas 386.
Skrudlik M. 288, 289, 331, 332.
Skvireckas Juozapas arkiv. 152, 340.
Slavočinskis Mozerka Saliamonas 183.
Sledziewski P. 69, 70, 107.
Słonecki K. 205.
Slupskis Mikalojus vysk. 45, 84, 138, 282, 315, 328, 330.
Sluška Aleksandras 248.
Smigielskis B. 253, 386.
Smolikovskis Povilas 65.
Smolka žiūr. Kazakevičius Jonas.
Smuglevičius Pranciškus 397.
Snarski 401.
Sobieskis Jokūbas 245.

Sobieskis Jonas karal. 244, 245, 246, 318, 324-
Sobolevskyj I.D. 332.
Sokoliejus Izaokas 328.
Sokolnicka (aitė) Konstancija 315, 332.
Solikowski Jonas Dimitras 73, 75.
Sommervogel K. 205.
Spourny Kandidas 408.
Sprenger Jokūbas 96.
Spurgis Albinas 386.
Stanka žiūr. Šandzijovaitis.
Stankevičius Aleksandras 3,86.
Stanislovas Augustas 335, 393.
Stanislovas Polocko vysk. 300.
Staniukynas Antanas 128, 129.
Starkevičius Pukienis Adomas 388.
Staškauskas Pranciškus 386.
Staugaitis Justinas vysk. 368, 375, 409.
Staveckis Szczyt Bohdanas 382.
Staveckaitė žiūr. Bilevičienė.
Stebelski Ign. 330.
Steckevičiūtė Konstancija 271.
Steckis Tverų kleb. 369.
Stelmokas Hilaras 77.
Stilmacher Jonas 257.
Stock Simon. 94, 116.
Straševičius Mikalojus 56.
Strašinskis Paulius vysk. 203.
Strazdas (Strazdelis) Antanas 79, 190, 191.
Strykowski Motiejus 307.
Strobaeus J. 27.
Strutinskienė Platerytė Rožė 394.
Strutinskis Jonas 119.
Suarez 201.
Subotin 108.
Sudimantas 405.
Sudrovius 241.
Sulistrauskaitė Liudvika 276.
Sulistrovskis Kaz. Steponas 271.
Surzyński J. 107, 197, 198.
Sveikauskas Šiluvos kleb. 348, 353, 360, 361.
Svierenkavičius Baltramiejus vysk. 44, 201, 366, 378.
Svietoslavičius Jurgis 309.
Szczygielski Stan. 332.
Szczyt Staveckis Bohdanas 382.
Szymak J.T. Grig. 269, 330, 331, 333, 364, 398, 400, 401, 402, 408.
Szyszkowski Martynas vysk. 83.

Šachovskoj Myk. (Myška) 323.
Šadzevičiūte Mykole 407.
Šandzijovaitis Stanka 335.
Šapoka Adolfas 152.
Šauklys Viktoras 332.
Šavinskis Alvito kleb. 387.
Šeliga Andrius 115.
Šemerys Salys 299.
Šemeta Aleksandras 321.
Šemeta Merkelis 344, 345, 346.
Šeškevičius Vincentas 66.
Šidlauskas J. 65.
Šilingas riteris 378.
Šimkevičius Pagirių kleb. 336.
Šimkevičius Gabrielis 181, 182.
Šimkovičius 353.
Širvydas Aleksandras 98.
Širvydas Konstantinas 76, 301.
Škutans Stanislovas 331.
Šlapelytė Zuzana 383.
Śmiarowski Remig. 333.
Šrubauskis Pranciškus 76, 150, 183, 204.
Štakas Ignotas 91.
Šumskis Mykolas 279.
Švitrigaila 405.
Švogžlys Nikodemas 332.

Taboras Vaitiekus vysk. 70, 84, 224, 316.
Talvaiša Adomas 278.
Tartilavičius 20.
Teobaldas vysk. 168.
Teodoras Lektorius 230.
Teodotas Ancyrietis 155.
Teofilius imp. 232.
Theiner A. 153.
Tiapkinas Emilijus 324.
Tyłkowski Adalbertas 331.
Tilvytis Jurgis 185, 195, 196, 198, 299, 362.
Tyszkiewicz E. 331.
Tiškevičius Antanas vysk. 53, 56, 80, 83, 127, 141, 240, 350, 358, 369, 371, 373.
Tiškevičius Jurgis vysk. 23, 32, 51, 56, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 87, 98, 106, 117, 120, 135, 140, 157, 164, 182, 183, 185, 186, 219, 239, 292, 319, 332, 343, 358, 369, 370, 372, 373, 375, 377, 394.
Tiškevičius Liudvikas 398.
Tiškevičius Reginaldas 373.
Tiškevičius grafas 409.

Tyzenhausas Gotardas vysk. 282.
Tokarski J. 266.
Tokoly 245, 246.
Torres nuncijus 87.
Totoraitis Jonas 34, 108, 109, 130, 131, 205, 228, 377, 394, 400, 401, 408.
Tryzna žiūr. Alandus.
Tumas Juozas 108.
Turčinavičius Steponas 127.

Ulrichas šv. 54, 58.
Umiastauskiai 278.
Unguraitytė A. 129.
Urbanavičius Kazimieras 299.
Urbonas II pop. 55, 157.
Urbonas IV pop. 133;
Urbonas VI pop. 44, 223.
Urbonas VIII pop. 38, 39, 48, 75, 77, 86, 247, 248, 292, 373.
Ursio Rhoti Jonas 86.

Vaddingus 309.
Vagioli 289.
Vaiciekavičius Viktoras 378.
Vaičaitis Pranas 158.
Vaičiūnas Petras 299.
Vaičiūnienė Juoze žiūr. Augustaitytė.
Vaidzevičienė 279.
Vainiai 75, 276.
Vainius Abraomas vysk. 24, 48, 70, 78, 81, 307, 316, 319.
Vainius Benediktas vysk. 23, 24, 39, 70, 79. 137. 281, 391, 394.
Vainius Juozapas 120, 276.
Vainius Stanislovas 56, 367.
Vaišnora Kazimieras 275.
Vaitkevičius N. 186.
Vaižgantas žiūr Tumas.
Valančius Motiejus vysk. 10, 14, 18, 19, 21, 22, 33, 34, 52, 53, 54, 56, 58, 63, 64, 65, 76, 77, 79, 90, 91, 92, 93, 99, 107, 108, 130, 131, 134, 140, 141, 142, 144, 147, 153, 157, 169, 170, 183, 184, 195, 198, 218, 219, 228, 247, 251, 253, 260, 266, 270, 346, 347, 353, 364, 365, 366, 370, 372, 377. 386.
Valatka (Wolodzko) 307.
Valatkevičiūtė 302.
Valavičius Eustachijus vysk. 32, 98, 118, 225, 239, 251, 281, 304, 310, 316, 391.
Valavičius Jeronimas 352.
Valavičius prelatas 378.
Valenrodas Konradas 405.
Valmikis Vincentas 184.
Vanagėlis Ks. žiūr. Sakalauskas Ksaveras.
Van Dyck 235.
Vasquez 201.
Vaškevičius Aleksandras 174.
Važinskis Antanas 126.
Važinskis Mykolas 271.
Važinskis Porfirijus 271.
Veblaitis Petras 365.
Vega Emanuelis 28, 241.
Vencevičienė Jadvyga 279.
Verholst Ig. 299.
Vidoni P. nuncijus 147.
Vierzbickis Vaclovas vysk. 251.
Vierzbovskis Petras vysk. 395, 397, 398.
Vygandas 27.
Viklefas 232.
Vilčinskas 296.
Vilčinskis Romanas 48.
Vilhelmas I Škotijos karai. 50.
Vilentas Baltramiejus 20.
Villaret E. 109.
Visockis 278.
Višinskiai 271.
Višniaveckaitė Ona 394.
Višniaveckis Mykolas 814, 120, 353, 389,
Vytautas Didysis 9, 10, 16, 111, 146, 155. 156, 217, 218, 219, 220ss, 249, 250, 255, 272, 278, 280, 282, 283, 310, 319, 334, 342, 405.
Vitkevičius Vaitiekus 362.
Vivulskis Antanas 356.
Vizgaila Jurgis 113.
Vizgirdavičius Aleksandras 378.
Vizgirdavičius Stanislovas 378.
Vladimiras Didysis 243.
Vladislovas Vaza 84, 86, 89, 105, 120, 247, 281, 301, 326, 336.
Vladislovas iš Gielniowo 173, 178, 204.
Vladislovas Opolskis 243.
Vnučka Morkus 345, 346.
Vnučkienė Sofija 21, 345, 346, 347, 349.
Volanus Andrius 28, 241.
Volfas 400.
Volcet (Wolscheid) Mykolas 338.
Vsieklica 400.
Vosylius Andrius vysk. 70.

Wachernagel 34.
Wacław z Sułgostowo 269, 288, 315, 324. 330, 331. 332, 333. 364. 365. 366, 368, 377, 386, 400, 403, 408.
Wagner 187.
Watteau 213.
Weissenhofas 114.
Wentzel F.C. 299.
Wężyk Jonas arkiv. 77.
Wierzbowski Stef. vysk. 77.
Wódka 289.
Wójcicki Wł. 332.
Wołyniak 330.
Wolodzko Kaz. 271.
Wujek Jokūbas 201, 205.

Xavierre Jeronimas 163.

Zaberezinskis 402.
Zahorski Wł. 69, 70, 286, 289, 331.
Zalamajus Pronevičius Al. 114.
Zaleskis Leonas metrop. 271.
Zaleskis Matas 362.
Zamoyskis 75.
Zaranka Povilas 362.
Zavadzkis 92, 117.
Zaviša Andrius 344, 345.
Zaviša Jonas vysk. žiūr. Daugėla.
Zaviša Jonas 328, 344, 345. 347.
Zcharnack L. 144.
Zelajewicz Eleut. 333.
Zgierskis Jonas vysk. 117.
Zibanavičius Ignas 391.
Zigmantas I Kęstutaitis 220.
Zigmantas II Senasis 113, 278, 402.
Zigmantas III Augustas 22, 69, 70, 74, 290, 300, 346, 402.
Zigmantas Vaza 24, 25, 75, 77, 84, 86, 202, 227-8, 281, 301, 322, 347, 368, 369, 386, 387, 394.
Zielarowicz Luk. 289.
Zienkavičius Mykolas vysk. 79, 127, 255, 259, 285.
Zienkavičius Tomas vysk. 259, 332.
Zienovičius Kristupas 271.
Zlotkowski J. 397, 401.
Znosko Konstantinas 332.
Zora Jonas 317.
Zubrevičius Jonas 257.
Zvieravičius Steponas vysk. 319.

Žabas 402.
Žadavainis J. 299.
Žadeikis Pranas 66.
Žalia Rūta žiūr. Sabaliauskas Adolf.
Žalkauskas Antanas vysk. 259.
Žalvarnis A. žiūr. Tilvytis Jurgis.
Želarovskis Vaitiekus 274, 275.
Želvavičius J. 175.
Žilevičius J. 172, 197.
Žilinskis Petras prel. 291.
Žochovskis vysk. 310.
Žukauskas Konstantinas 407.
Žukauskas Pranas 378.

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Aachenas 37.
Adutiškis 22.
Aglona 253, 285, 374.
Aylesfordas 116.
Akmenė 141.
Alunta 24.
Alytus 174, 402, 406.
Alsėdžiai 44, 80, 201, 267, 366, 371.
Alšėnai 22.
Altoetingas 13.
Alvitas 82, 143, 267, 268, 387ss.
Ančiškiai 402.
Andrusovo 150.
Anykščiai 384.
Annaberg 71.
Antakalnis 29, 31, 83, 300, 315, 316, 318.
Antalieptė 94, 119.
Antverpenas 27, 342.
Ariogala 10, 80, 141, 143, 218, 219, 263, 342.
Asava 270.
Astravas 270.
Ašmena 24, 57, 120, 122, 218, 223, 271, 272, 276, 277, 278, 285, 324, 328.
Atėnai 31.
Augsburgas 54.
Aukštadvaris 164, 402.
Aušros Vartai 9, 48, 84, 118, 119, 140, 141, 143, 196, 227, 244, 252, 259, 264ss, 283, 286ss.
Avinjonas 46.

Baisogala 141, 143, 263.
Balbieriškis 24, 46.
Baltadvaris 24.
Baltstogė 34, 220, 330.
Barūnai 143, 271ss, 285, 389, 390.
Barūnų Kryžiai 389ss.
Bassano 299.
Batakiai 15, 80, 345.
Bazelis 43, 44, 156.
Belvederis 339.
Berdičevas 262.
Berlynas 27, 299.
Bernas 27.
Betygala 21, 80, 141, 143, 219, 238, 263, 362, 378.
Bialinyčiai 262, 304.
Bielica 22, 24.
Bielskas 220.
Bijutiškis 24.
Biržai 24.
Bistryčia 112ss.
Blotno 24.
Bochnia 367.
Bolinai 24.
Bolonija 116, 159, 234, 288.
Bolsena 133.
Borai 272.
Borgonovo 254.
Bostonas 409.
Brandenburgas 27.
Brasta žiūr. Liet. Brasta.
Breslau 90.
Brėslauja 220, 272.
Būda 343.
Budslavas 248, 267, 328, 392.
Butėnai 383.
Butkiškė 141.

Cambridge 116.
Canterbury 168.
Cesena 254.
Chelmas 39, 271.
Clairvaux 55.
Cloveshoe 135.
Cluny 55. 193, 398.
Czera 268.

Čedasai 24.
Čekiškė 141.
Čenstakava 13, 77, 230, 233, 243, 244, 246, 247, 252, 262, 282, 292, 326, 330, 342, 343, 369, 393-

Čyčkai 389.

Dakūdava 24.
Dambla (Dąbla) 320, 321.
Daniušava 24.
Darsūniškis 219.
Daugai 219.
Derečinas 164.
Dillingenas 167.
Diospolis 229.
Disna 201, 329.
Dolhinowo 330.
Dory 24.
Dorpatas 324.
Douai 96.
Drohičinas 305.
Druja 115.
Dubičiai 270.
Dubingiai 24, 219.
Dubrowo 24.
Dūkštas 24, 123ss.
Duliebaičiai 120.
Dunilovas 328.
Dusmenys 24.
Dworzec 330.

Efezas 41, 46, 229, 230.
Einsiedeln 55, 159.
Eismantai 328.
Eišiškės 117, 220.
Elbingas 398.
Eržvilkas 90.

Faenza 252, 318, 319.
Fatima 13, 409.
Fiesole 60.
Fischamend 244.
Florencija 145, 155, 231, 234, 342.
Frankfurtas 299.

Galloro 284.
Gardai 371, 373.
Gardinas 31, 57, 83, 91, 94, 98, 103. 119, 146, 150, 164, 220, 236, 247, 251, 272ss, 281, 286, 354, 389, 392, 399-
Gargždai 141.
Garliava 143.
Gaurė 90, 98, 109.
Geišiai 343.
Gelvonai 28, 31, 402.
Genezzano 253, 303.
Geranainiai 16, 57, 81, 122.
Girkalnis 141, 143, 263.
Glubokas 251, 329.
Gnieznas 48, 52, 147, 238.
Goniądz 220.
Grinkiškis 143, 263.
Griškabūdis 94, 95, 120.
Gruzdavas 24.
Gruzdžiai 62.
Guadalupe 13.
Gudagojis 28, 94, 120, 236, 276ss.
Gudeliai 77.

Harrisburg, Pa. 128.
Hniezno 22, 24.
Homelis 24.
Horodlė 143.
Huszczewo 398.

Igliauka 77, 126.
Ikaznė 22.
Ylakiai 80.
Ingolstadtas 268.
Iškoldai 24.
Iwacewicze 24.

Jašiūnai 24.
Jerikas 59.
Jaroslavas 252.
Jarszewicze 24.
Jeruzalė 43, 46, 116, 140, 155, 168, 192, 230, 372.
Jonava 126.
Josvainiai 141, 143, 263.
Juknavičiai 313.
Jurbarkas 15, 24, 90, 345.
Južintai 114.

Kabilninkas 34.
Kairiai 83.
Kaišiadorys 225, 402, 407.
Kalesninkai 117.
Kalinuvka 201.
Kališas 252.
Kaltinėnai 10, 80, 141, 142, 219, 263.
Kalvarija žiūr. Suv. Kalvarija ir Žem. Kalvarija.
Kamienecas 24, 220.
Karaliaučius 16, 19, 20, 27, 105, 323, 324, 392, 396, 409.
Kartena 141.
Katra 24, 330.
Kaunakiemis 119.

Kaunas 28, 31, 62, 72, 73, 74, 77,78, 81, 83, 91, 94, 103, 105, 106, 119, 126, 133, 137, 143, 146, 152, 164, 195, 223, 225, 253, 257, 269, 278, 281, 282, 310, 334ss, 338, 339, 340, 38,8, 405.
Kazokiškės 31, 45, 403ss, 405.
Kėdainiai 21, 22, 94, 117, 146, 354.
Kelmė 10, 19, 21, 22, 34, 142, 219, 263, 347, 353, 354.
Kenebunk Port, Me. 409.
Kernavė 219, 405.
Kęstaičiai 28.
Kietaviškės 24.
Kijevas 88, 89, 231, 243, 339.
Kinderiai 383.
Klaipėda 225.
Kłonówka 398.
Klovainiai 80.
Kobryn 386.
Kodenas 247.
Koelnas 46, 96, 101, 133, 249.
Kolainiai 94, 117.
Kondratavičiai 24.
Konstanca 10, 11, 223.
Konstantinopolis 68, 155, 230, 231, 232, 237, 280, 283, 357.
Kontaučiai 201.
Koscienewicze 330.
Košicos 24.
Kozakowszczyna 271.
Krakės 19, 21, 79, 141, 142, 263.
Kražiai 10, 28, 80, 94, 103, 117, 127, 128, 141, 142, 180, 181, 201, 218, 219, 240, 251, 263, 361, 366ss.
Krekenava 189, 219, 378ss.
Kretinga 30, 61, 236.
Kriava 218, 286.
Krypno 330.
Krivyčiai (Lydos) 330.
Kryžiai žiūr. Barimų Kryžiai.
Krokuva 52, 69, 73, 74, 78, 81, 83, 84, 95, 98, 111, 163, 173, 202, 269, 289, 311, 316, 378, 386.
Kruopa 24.
Kud. Naumiestis 94, 95, 120, 203.
Kuliai 80, 367ss.
Kulmas 90.
Kupiškis 382, 383, 385.
Kurkliai 114.
Kuršėnai 22, 141.
Kurtuvėnai 19, 21, 22, 141.
Kurzeniec 201.
Kvėdarna 201.
Kvetkai 115.

Labanoras 407.
Laskas 24.
Laukuva 80, 353.
Lazdijai 320, 398.
Lepanto 45.
Lietuvos Brasta 23, 83, 88, 220, 310, 322, 382, 394.
Lescovia 391.
Libanas 59.
Lyda 94, 117, 122, 123, 218, 268, 270, 326, 327, 330.
Lyduvėnai 143, 263.
Lygumai 141.
Liepos 24.
Lijonas 71, 98.
Linkuva 21, 22, 94, 117, 141.
Lioliai 19, 22, 83, 143, 263.
Liskawa 24.
Liubavas 143, 392ss.
Liubekas 210.
Liublinas 69, 294, 373.
Leipalingis (Leipūnai) 24.
Liškiava 164, 391ss.
Lomža 203, 394, 395.
Londonas 354.
Loretas 13, 46, 48, 81ss, 166, 167, 225, 252, 254, 285, 302, 304.
Łubiszewo 398.
Luckas 249.
Lukiškės 164, 319ss.
Luokė 10, 21, 219.
Lurdas 13, 46, 343, 409.
Lvovas (Lvivas) 73, 148, 243, 247, 269, 321, 386.

Maceniai 409.
Mainzas 136, 166.
Maišiagala 123, 218.
Maladečina 24.
Marianapolis 409.
Mariazell 252.
Marijampolė 113, 125ss, 129, 143, 203.
Maskva 146, 150, 231, 244, 268, 274, 281, 316, 319, 320, 323, 324, 326, 402.
Mecklenburgas 162.
Medininkai (Varniai) n, 55, 218, 219, 222, 223, 224, 248.
Medininka 113, 218, 286.

Merkinė 103, 137, 164, 218, 257, 281, 391.
Meteliai 389, 390, 391.
Międzyrzecz 330.
Mielninkas 220.
Mykoliškės 114.
Milanas 41, 60, 78, 317.
Minskas 23, 248, 328.
Miorai 115.
Miroslavas 126.
Mogilanka 24.
Mohilevas 150, 174.
Mons Coronae 337.
Montecassino 55.
Mosėdis 80, 141.
Mount Carmel, Pa. 28.
Mscibów 330.
Mstislavas 23, 295, 3x3, 329.
Münchenas 60, 268.
Musninkai 23.

Nantes 68.
Naugardukas 103, 220, 268, 271, 279, 324.
Nauja Jeruzalė žiūr. Žem. Kalvarija.
Naujoji Valia žiūr. Virbalis.
Naumiestis žiūr. Kud. Naumiestis.
Nazaretas 81, 166.
Neapolis 38, 60, 230, 318, 404.
Nemakščiai 80, 141, 142, 263.
Nemenčinė 218.
Nestoniškės 24.
Nesvyžius 31, 245, 304.
Neuburgas 271.
Neuen Pilen 391.
Nikėja 231, 232, 236.
Nočia 24.
Novosielai 24.
Nürnbergas 249, 397.

Obeliai 114.
Olanai 273.
Olyva 150.
Ołkowicze 330.
Orava 246, 247.
Orleanas 135.
Orłowo 24.
Ostroszyce 24.
Orša 322.
Oxfordas 116.

Paberžė 115.
Padova 234.
Pagiriai 267, 336ss.
Pajavonys 143.
Palanga 141, 227, 409.
Palėvenė 91.
Panemunys 114.
Panevėžys 115, 121ss, 126, 225, 378, 381, 382, 385.
Paparčiai 23, 164, 403, 405ss.
Papilė 138, 141.
Papilys 115.
Paryžius 55, 81, 116, 145, 174, 232, 296, 299, 299, 398.
Pastoviai 201.
Pašakarnis 345.
Pašaminė 94, 120.
Pašiaušė 103.
Paširvintys žiūr. Alvitas.
Pašušvys 21, 22, 56, 143, 263, 345.
Pašventys 227.
Pašvitinys 21, 347.
Pažaislis 9, 29, 31, 44, 248, 337ss.
Pelesa 24.
Perelomas 394.
Perloja 219, 220.
Perudžija 337.
Pervalka (Pervaža) 24.
Pėtnyčios 143.
Petrapilis 129, 242, 253, 323.
Petrikavas 42, 48, 52, 134, 238, 391.
Piacenza 96.
Pietuchowo 24.
Pilviškiai 143.
Pinskas 220, 223, 271.
Pistoja 240.
Pittsburg, Pa. 128.
Pivašiūnai 406ss.
Plateliai 21, 80.
Płotno 394.
Plungė 80, 238, 367, 368ss, 409.
Plockas 64.
Podorosko 24.
Polockas 23, 88, 89, 276, 300, 302, 321.
Polonka 24.
Pompei 96, 252.
Poznanė 77, 87, 90, 124, 265.
Praga 111.
Prienai 125, 126, 203.
Prieraslis 394.
Pumpėnai 94, 117.

Radviliškis 80, 141, 263, 342ss.
Ragainė 15, 344, 345-

Raguva 382.
Rahotno 24.
Rapersvilis 366.
Raseiniai 10, 21, 22, 94, 98, 117, 123, 141, 142, 164, 219, 263, 342, 343, 347-
Ravena 41, 231.
Regensburgas 159.
Reichenau 159.
Reimsas 37.
Rietavas 19, 345.
Ryga 221.
Rykantai 34, 278.
Rodaškevičiai 330.
Rodūnė 270.
Roma 7, 18, 23, 25, 39, 45, 47, 48, 50, 55, 59, 61, 68, 76, 78, 79, 82, 84, 86, 95, 98, 100, 101, 111, 121, 127, 136, 140, 147, 148, 149, 152, 155, 163, 168, 229, 230, 231, 232, 233, 240, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 265, 268, 273, 279, 281, 284, 286, 303, 309, 317, 357, 35ß, 361, 366, 375, 387, 398, 404.
Rostockas 162.
Rozalimas 381ss.
Rožanystokas 330.
Rukainiai 278.
Rumbonys 114.
Rumšiškės 218.

Salakas 115.
Salantai 56, 80, 83, 141.
Saločiai 21, 22.
Salonikai 230.
Salos 276.
Sasnava 126.
Sandomieris 64.
Seda 21.
Seinai 31, 40, 61, 64, 65, 90, 130, 143, 159, 164, 172, 196, 203, 236, 268, 321, 392, 394ss.
Seirijai 24.
Seivai 394ss, 409.
Sękowicze 24.
Seredžius 83.
Simnas 402.
Siwica 24.
Skapiškis 24, 93.
Skaruliai 405.
Skiemonys 114.
Skirsnemunė 90.
Skuodas 56, 79, 80, 141.
Slobudka 277.
Smalvos 113.
Smilgiai 80, 141.
Smolenskas 23, 122, 257, 267, 272, 281, 282, 303, 319, 325, 387.
Smurgainys 22.
Snów 24.
Stanków 24.
Starodubas 278.
Stvalavičiai 82.
Subačius 324.
Subatninkai 278ss.
Surdegis 382.
Surviliškis 141, 142.
Sutkai 83.
Sutra 389.
Suvainiškis 115.
Suvalkai 203.
Svedasai 382, 383.
Suv. Kalvarija 400.
Svyriai 24, 114.
Svyrionėliai 24.
Svisločius 34.
Szkło w 330.

Šarnelė 373.
Šaukėnai 21, 141, 263.
Šaukotas 353.
Ščiutinas 24, 121.
Šeduva 21, 80, 143, 263.
Šėta 62.
Šiaulėnai 91, 141, 142, 263.
Šiauliai 80, 91, 141, 263.
Šilalė 20, 80.
Šilopadubisis 373.
Šiluva 9, 13, 15, 16, 21, 22, 28, 29, 43, 48, 56, 80, 140, 141, 142, 143, 145, 150, 189, 231, 240, 255, 260ss, 266, 268, 326, 343ss, 409.
Šimonys 191, 382ss.
Šumskas 279.
Švėkšna 15, 80, 345.
Švenčionys 113, 220.
Šventežeris 24.

Tauragė 15, 19, 21, 90, 345.
Tauragnai 218.
Telšiai 227, 366ss, 409.
Tikocinas 387.
Tilžė 184, 185, 193.
Tytavėnai 141, 143, 251, 263.

Trakai 13, 23, 57, 81, 137, 140, 164, 220, 222, 224, 233, 249, 252, 255ss, 262, 267, 268, 278, 279ss, 285, 309, 310, 371, 386, 402, 403, 406.
Trempimai 392.
Tridentas (Trento) 27, 47, 78, 235, 238, 350.
Trieste 231.
Trinapolis 285.
Troškūnai 335ss.
Trzciana 246.
Tverai 56, 240, 342, 369ss.
Tverečius 113.

Uciana 324.
Ugionys 238, 239, 350 362ss.
Ukmergė 114, 115, 122ss, 126, 181, 218, 336, 337, 402.
Upytė 22, 328, 336.
Upninkai 23, 24, 50.
Utena 291, 407.
Užgiris 387.
Užupis 312.
Užventis 80, 141.

Valkaviskas 220.
Valkininkas 82, 285, 389.
Varanavas 122ss.
Varna 157.
Varniai 16, 51, 55, 56, 79, 80, 218, 219, 224, 248, 251, 335, 350, 371.
Varnionys 24, 34.
Varšuva 64, 73, 75, 77, 86, 120, 175, 265, 299, 339, 388, 391, 393.
Veisiejai 24.
Veliuona 10, 15, 48, 56, 58, 207, 218, 219, 345.
Venecija 55, 96, 231, 234.
Vepriai 24, 46.
Verkai 164, 267, 285.
Verona 60.
Videniškiai 112, 113, 114.
Vidiškis 91.
Viduklė 10, 21, 141, 219, 347.
Vielubai 24,
Viena 45, 84, 145, 167, 244, 245, 246.
Vienne 135.
Vievis 123, 278.
Vygriai 203, 238.
Vija 23, 285.
Vilkaviškis 83, 173, 203, 225, 387.
Vilkija 21, 141.
Vilnius 9, 14, 16, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 31. 32, 34. 39- 40, 44, 45,. 48, 49, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 61, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 91, 92, 94, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118ss, 120, 121, 123, 127, 129, 134, 136, 137, 138, 140, 143, 146, 150, 151, 155, 156, 157, 161, 163, 164, 172, 174, 175, 176, 180, 181, 183, 184, 190, 191, 196, 201, 202, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 228, 233, 238, 239, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 255, 256, 257, 258ss, 262, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286ss, 325, 328, 334, 335, 338, 347, 352, 355, 386, 387, 391, 392, 394, 398, 402, 403, 405, 407-
Virbalis 24, 25, 51, 95, 106, 164, 400ss.
Vyšniavas 325ss.
Vitebskas 23, 400, 271, 326, 329, 388.
Vižainis 392.
Vygriai 399.
Vyžuonos 24.
Vladislavovas (Kud. Naumiestis) 120, 385.
Vloclavkas 64.
Vosyliškės 31, 245, 326ss, 333.
Voverys 22, 24.

Wysokie Litewsk 220.
Wissembourg 229.

Zapyškis 240, 267.
Zarasai 113, 386.
Zbarai 344.
Zugoščie 24.

Žadiškės (Žodiškis) 103.
Žagarė 19, 141.
Žagarė Senoji 21.
Žagarinė 282.
Žalgiris 10, 39, 157, 221.
Žaludkas 117.
Žarėnai 23-8.
Žąsliai 257, 405.
Žebriškiai 389, 391.
Žeimiai 24, 344.

Želva 114.
Žem. Kalvarija 9, 31, 44, 48, 78, 83, ę8, 126, 140, 141, 150, 164, 185, 186, 187, 192, 194, 231, 236, 240, 251, 371ss.
Žemaitkiemis 18, 181.
Ženeva 27.
Židikai 80.
Žirmūnai 327.
Žirovicai 248, 262, 268, 324.
Žiuprionys 22, 24.
Žvingiai 80.

PASTEBĖTŲJŲ KLAIDŲ PATAISYMAS

Psl	*Eil.*	*Išspausdinta*	*Turi būti*
29	8 iš v.	Merkeliiu	Merkeliui
75	4 iš v.	1574	1576
84	9 iš a.	1574	1576
88	14 iš v.	Bresto	Brastos
98	2 iš v.	1574	1576
105	11 iš v.	Barbaros	Barboros
113	4 iš v.	Zigmantas I	Zigmantas II
198	4 iš a.	74	73
244	13 iš v.	Kojelavičius	Kojalavičius
254	11 iš a.	kaitulai	kapitulai
270	4 iš a.	Dubičo	Dubičių
278	21 iš v.	Klemenso	Klemenso XIII
279	5 iš v.	Kraševeskis	Kraševskis
299	1 iš a.	Vilniauje	Vilniuje
310	6 iš a.	Bresto	Brastos
352	20 iš v.	katalims	katalikams
353	4 iš v.	Sviekauskio	Sveikauskio
359	8 iš a.	Šiluvo	Šiluvos
364	11 iš v.	Bądz...žrodlem	Bądz...žródlem
364	13 iš v.	zrece	rzece
369	17 iš v.	10 km.	30 km.
384	14 iš v.	Martininaitis	Martinaitis
412	1 iš v.	Dmbrauskas	Dambrauskas

T U R I N Y S

Psl.
AUTORIAUS ŽODIS 7
ĮVADAS : MARIJOS GARBINIMO KELIAI LIETUVOJE 9

1. Marijios garbinimas Lietuvoje iki protestantizmo atsiradimo 14
2. Reformacijos įsigalėjimo laikotarpis 19
3. Marijos garbinimo triumfas nugalėjus reformaciją. 29

P I R M O J I D A L I S
M A R I J O S G A R B I N I M A S

I LITURGINIS MARIJOS GARBINIMAS

A. MARIJOS ŠVENTĖS :

1. Apie šventes apskritai 37
2. Šventės Lietuvoje 38
3. Marijos šventės 41
4. Marijos šventės Lietuvoje 47
5. Šeštadieniai Marijos garbei 50
6. Rarotos 51

B. MAŽOSIOS MARIJOS VALANDOS 54

C. MARIJOS MĖNUO 59

II. BENDRUOMENINIS MARIJOS GARBINIMAS

A. BROLIJOS MARIJOS GARBEI :

1. Brolijų kilmė 67
2. Brolijos Lietuvoje 69
3. Brolijos Marijos garbei 80
4. Marijos sodalicijos 100
5. Amatininkų cechai 103

B. VIENUOLIJOS MARIJOS VARDU : Psl.

1. Atgailos Kanauninkai 110
2. Karmelitai 115
3. Pijorai 120
4. Marijonai 124
1. Marijavitės 127
2. Nekalto Prasidėjimo Švč. P. Marijos seserys 129

C. PROCESIJOS IR MALDINGOS KELIONĖS:

1. Liturginės procesijos 132
2. Vietinės ir Marijos garbei procesijos 136
3. Maldingos kelionės 139

D. LIETUVOS PAAUKOJIMAS MARIJAI 145

III. LIAUDIES PAMALDUMAS Į MARIJA

A. MALDOS :

1. Sveika Marija 154
2. Viešpaties Angelas 156
3. Sveika Karaliene 158
4. Rožinis 162
5. Marijos litanija 166
6. Kitos maldos 168

B. GIESMĖS:

1. Apie giesmes bendrai 171
2. Seniausios lietuviškos giesmės ir Mažvydas 175
3. Giesmės jėzuitų kolegijose 179
4. Lietuviškų giesmių autoriai ir giesmynai 181
5. Marijos giesmės « Kantičkose » 186
6. Marijos giesmės « Šaltinio » maldaknygėje 192
7. Marijos giesmių vėlesnieji autoriai 195

C. KITI GIEDOJIMAI MARIOS GARBEI :

1. Valandos apie Nekaltą Prasidėjimą 199
2. Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis 204

D. MARIJA LIAUDIES MENE 207

A N T R O J I D A L I S
M A R I J A I P A Š V Ę S T O S V I E T O S

I. MARIJOS VARDO BAŽNYČIOS :

Psl.

1. Pirmosios bažnyčios Lietuvoje 217
2. Vytauto ir Jogailos bažnyčios Marijos garbei 220
3. Marijos vardo bažnyčios mūsų laikais 225

II. STEBUKLINGIEJI MARIJOS PAVEIKSLAI :

1. Apie Marijos paveikslus apskritai 229
2. Stebuklingieji Marijos paveikslai 235
3. Stebuklingųjų Marijos paveikslų Lietuvoje kilmė 241
4. Marijos paveikslų vainikavimas 253

III. MARIJOS ŠVENTOVĖS LIETUVOJE

1. VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOJE :

1) Asava 270
2) Astravas 270
3) Barūnai 271
4) Brėslauja 272
5) Gardinas 272
6) Gudagojis 276
7) Rukainiai 278
8) Rykantai 278
9) Subatninkai 278
10) Šumskas 279
11) Trakai 279
12) Valkininkas 285
13) Vilniaus Verkai 285
14) Vija 285
15) Vilnius 286
16) Vyšniavas 325
17) Vosyliškės 326
18) Žirmūnai 327

2. KAUNO ARKIVYSKUPIJOJE : Psl.

1) Kaunas 334
2) Pagiriai 336
3) Pažaislis 337
4) Radviliškis 342
5) Raseiniai 342
6) Šiluva 343
7) Ugioniai 362

3. TELŠIŲ VYSKUPIJOJE :

1) Alsėdžiai 366
2) Kražiai 366
3) Kuliai 367
4) Plungė 368
5) Telšiai 369
6) Tverai 369
7) Varniai 371
8) Žemaičių Kalvarija 371

4. PANEVĖŽIO VYSKUPIJOJE :

1) Krekenava 378
2) Rozalimas 381
3) Surdegis 382
4) Šimonys 382
5) Troškūnai 385
6) Zarasai 386

5. VILKAVIŠKIO VYSKUPIJOJE :

1) Alvitas 387
2) Kryžiai 389
3) Liškiava 391
4) Liubavas 392
5) Seinai 394
6) Virbalis 400

6. KAIŠIADORIŲ VYSKUPIJOJE :

1) Alytus 402
2) Aukštadvaris 402
3) Gelvonai 402
4) Kazokiškės 403
5) Paparčiai 405
6) Pivašiūnai 406
7) Labanoras 407

Psl.

UŽBAIGAI 409

LIETUVIŠKOJI LITERATŪRA APIE MARIJĄ 411

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ 419

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ 433

PASTEBĖTŲJŲ KLAIDŲ PATAISYMAS 440